

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ERIK OLIN WRIGHT

SI Nİ LAR

**NOTA
GENE**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

NotaBene Yayınları

SINIFLAR

Erik Olin Wright

© 1985 Erik Olin Wright

Eser ilk defa 1985 yılında Verso Yayınları tarafından Londra'da basılmıştır

Çeviri: Selma Toral, Fulya Ali Koç (1. ve 2. Bölüm)

Kitap Editörü: Ersin Vedat Elgür

Kapak Tasarımı: Erkal Tülek^o

Mizanpaj: Zeynel Eminoglu^o

✱ cümle âlemin tasarımı

Redaksiyon: Ali Karakaya

Son Okumaya Katkı Sunanlar:

Vefa Saygın Ögütle, Emrah Göker, Güney Çeğin, Aydın Gelmez,
Mete Kurtoğlu, Denizcan Kutlu

Baskı ve Cilt: Deniz Matbaa Mücellit - Nazlı Koçak, Sertifika No: 29652

Gümüşsuyu cad. Odin İş Merkezi B Blok No: 403 Zeytinburnu / İstanbul

Tel: 0212 613 30 06

1. Baskı

2016, İstanbul

ISBN: 978-605-9679-52-7

www.notabene.com.tr ■ facebook.com/NotaBeneYayinlari ■ twitter.com/NotaBeneY
© Renas Yayıncılık Matbaacılık Filmcilik Reklam Yazılım Donanım Bilişim San. ve Tic. Ltd. Şti.
Rasimpaşa mah. Duatepe sok. 59/B Yeldeğirmeni Kadıköy/İstanbul ■ Tel: 0 216 337 20 26

Erik Olin Wright

SINIFLAR

Çeviri: Selma Toral

Erik Olin Wright:

Doktora derecesini 1976'da California Üniversitesi'nden alan Wright, 2012 yılında American Sociological Association'ın başkanlığını yapmıştır. Uzunca bir dönemdir Wisconsin Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde profesör olarak dersler vermektedir. Kitapları arasında (1973) *The politics of punishment: a critical analysis of prisons in America*, (1978) *Class, crisis, and the state*, (1979) *Class structure and income determination*, (1989) *The debate on classes*, (1997) *Class counts: comparative studies in class analysis*, (2003) *Deepening Democracy: Institutional Innovations in Empowered Participatory Governance*, (2010) *Envisioning real utopias. Alternatives to Capitalism: proposals for a democratic economy*, (2015) ve *Understanding Class*, (2005) *Approaches to class analysis* bulunmaktadır.

Selma Toral

1980 Eskişehir doğumlu. 2003 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünü bitirdi. 2009 yılında Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde doktora eğitimine başladı. Halen aynı bölümde doktora çalışmasını sürdürmektedir.

İçindekiler

9	ÖNSÖZ
15	1. Sorunu Ortaya Koymak: Sınıf Analizinin Gündemi
15	Marx'ın Mirası
18	Çağdaş Marksist Sınıf Analizinin Gündemi
28	BİRİNCİ KISIM: KAVRAMSAL SORUNLAR
29	2. Bir Kavramın Biyografisi: Çelişkili Sınıf Mevkileri
29	Kavram Oluşturma Mantığı
35	Çelişkili Mevkiler Kavramının Oluşumunun Analizindeki Adımlar
36	Ampirik Set
38	Kuramsal Kısıtlar
51	Alternatif Çözümler
57	Yeni Bir Kavram İnşa Etme
68	Kavramsallaştırma Sorunları
76	3. Sınıf Analizi İçin Genel Bir Çerçeve
76	Roemer'ın Sınıf ve Sömürüye Dair Açıklaması.
87	Genel bir Sınıf Analizi Çerçevesine Doğru
112	Bir Kez Daha Çözümlememiş Sorunlar
120	4. Genel Çerçeveye Dair Çıkarımlar ve Detaylandırmalar
120	Alternatif Sınıf Kuramları
124	Üretim Tarzı ve Toplumsal Formasyon
130	Tarih Kuramı
135	Meşrulaştırma ve Motivasyon
140	Sınıf Yapısı ve Devlet Biçimi
142	Sınıf Yapısı ve Sınıf Oluşumu
143	Sınıf İttifakları
145	Sınıf Yapısı İçinde Kadınlar
151	Sonuç

154	İKİNCİ KISIM: AMPİRİK ARAŞTIRMALAR
155	5. Çekişen Sınıf Tanımlamalarının Ampirik Muhakemesi
161	Muhakemeleri İşlemleştirme
181	Hipotezlerin Yeniden Formülasyonu
184	İstatistiksel Prosedürler Üzerine Notlar
189	Ampirik Sonuçlar
211	Sonuç
218	6. Çağdaş Kapitalizmde Sınıf Yapısı
218	İsveç ve Birleşik Devletler Üzerine Bir Karşılaştırma
219	Sınıf Dağılımları
229	Sınıf Yapılarındaki Farklılıkların Açıklanması
257	Sınıf ve Aile
267	Sınıf Yapısı ve Gelir
273	7. Çağdaş Kapitalist Toplumda Sınıf Yapısı ve Sınıf Bilinci
274	Sınıf Bilinci Nedir?
284	Nedensel Mantık
286	İşlemleştirmeler
289	İstatistiksel Prosedürler Üzerine Bir Not
294	Ampirik sonuçlar
317	Çıkarımlar
321	SONUÇ
321	Sömürü Merkezli Sınıf Kavramı
323	Çağdaş Kapitalizmin Sınıf Yapısı
324	Sınıf Yapısı ve Siyaset
325	Siyasal Çıkarımlar
331	Ek I: Kavramların Dönüştürülmesi İçin Pratik Stratejiler
343	Ek II: Değişken Oluşturma
366	Ek III: Seçilmiş Tablolar İçin Tam Veri
374	Kaynakça
380	Dizin

Yayıncının notu...

Erik Olin Wright'ın "Sınıflar" başlıklı elinizdeki çalışması 1985 yılında okurların ilgisine ilk defa sunulduğu andan itibaren Marksizm içi tartışmaların merkezine oturdu. Sınıflara dair *Kapital*'in mantıksal yapısındaki kutuplaşmış sınıf yapısının ve bu mantıksal yapının analizine dayanarak oluşturulmuş, nüfusun büyük çoğunluğunun mülksüzleşmek suretiyle proletaryanın içine doğru çözüleceği iddiasının 'gerçeklik' tarafından doğrulanmadığını öne süren Wright, "karşı-olgusal" olarak adlandırdığı bu sava oldukça genişletilmiş ve ayrıntılandırılmış bir veriler setinden oluşturduğu "sömürü temelli" sınıf analizi ile karşı çıktı. Wright'ın savının heyecanla karşılayarak "doğrudan" onaylayanların yanında -ve belki de onlardan daha çok- esas pozitif değerlendirmeler üzerinde işlem yapılabilir çok geniş bir alanın Marksizme açılmasıyla ilgiliydi; ve tabi ki şiddetli itirazlar da: sınıfın mülkiyet temelli kavramsallaştırılmasının ve kuramlaştırılmasının zemininden yükselen merkezi eleştirinin yanında, aslında dikatomik olmayan iki analiz biçiminin çelişkiliymiş gibi sunulmasıyla karşılaştırılmasına ve Marksizm'in "sosyolojiye indirgenmesine" kadar birçok itiraz 'verimli' bir polemikğin geniş uzamını ortaya çıkardı. Öyle ki, Erik Olin Wright genişleyen bu polemikğin içindeki kendine yönelen itirazları ve itirazlara verdiği cevapları derlediği *The Debate On Classes* başlıklı bir çalışmanın da editörlüğünü bizzat kendisi üstlendi; çok yakında bu çalışmayı da NotaBene Yayınları olarak Türkçe'ye kazandıracğız.

Marksizm'in birçok bileşeninin ve ekolünün, bunun yanında sınıf yapısı yanında devlet ve örgütlenme stratejilerine kadar birçok merkezi temanın ve de bu temaların arkasında sürüklediği kavramsal yükün kendini gösterdiği bu geniş tartışma uzamına Marksizm'in kendine özgü terminolojisini de eklediğinizde çeviri süreci boyunca neredeyse her bir kavrama özel bir ehemmiyet göstermenin gerekliliği aşikârdır. Bu vesileyle ilk iki bölümün yükünü üstlenen Fulya Alikoç'a; kitabın genel bir değerlendirmesi noktasında kavram kullanımına dair güçlü uyarıları nedeniyle Vefa Saygın Ögütleye; söz

konusu tartışmanın hem kuramsal ard-alanına hem de kavramsal haznesine hâkim olmaları nedeniyle birçok kavramın kullanımı noktasında kendilerine başvurduğumuz Güney Çeğin ve Emrah Göker'e; kimi bölümlerin redaksiyonunda desteklerini esirgemeyen Aydın Gelmez, Mete Kurtoğlu ve Denizcan Kutlu'ya; büyük ve hayati sağlık sorunlarının ortasında tüm kitabın teknik gözden geçirilmesi ve redaksiyonu işini üstlenen Ali Karakaya'ya; çeviri sürecini muazzam bir hızla tamamlayan çevirmenimiz Selma Toral'a özel olarak teşekkür ediyoruz.

Klasik metinlerin çevirisindeki zorlukları ve özellikle de tartışmalı alanlardaki bu kuvvetli metinlerin başka dillere kazandırılırken ortaya çıkabilecek yorum farklılıklarının ve teknik hataların sıfırlanmasının ne kadar zor olduğunu biliyoruz. Yukarıda isimleriniz zikrettiğimiz tüm bu desteklere rağmen hâlâ uyarı gerektiren yerler varsa sorumluluk tamamen yayınevimize aittir ve kolektif bir çabanın sonucu olarak ortaya çıkan, öyle de devam eden bir yayınevi olarak NotaBene yayınladığı her kitapta olduğu gibi elinizdeki çalışma ile ilgili olarak da uyarılarınızı ve yorumlarınızı beklemektedir.

NotaBene yayın ekibi adına

Ersin Vedat Elgür

Önsöz

*"Seni eleştirenlerin sana neden katılmadıklarını
bilmeleri için olabildiğince kolay olacak şekilde
yazmayı öğrenmelisin."*

Beatrice A. Wright

Bu kitabı yazmaya yaklaşık beş yıl önce, bir yıl içinde bitireceğimi umarak başladım. Geçen yıllar içerisinde hayatımda bu projenin içeriğini ve planını büyük oranda etkileyen önemli şeyler oldu.

Öncelikle, görüşleri ve değerlendirmeleri kafamın bir kenarında bulunan ve sosyologların 'referans grubum' dediği çevrede önemli bir değişiklik yaşadım. Sınıf yapısı, devlet, gelir eşitsizliği ve ilgili konular üzerine daha önce yaptığım çalışmalar 1970'li yılların ilk yarısında Kaliforniya Üniversitesi'nde doktora öğrencisiyken yazılmış ya da en azından o zamanlar başlamıştı. Yaklaşık 1980'e kadar yayınlanan materyallerimin çoğu ya ilk kez öğrencilik yıllarımda formüle edilmiş ya da o dönemin doğrudan bir yan ürünü olarak geliştirilmişti. Doktora öğrencisiyken referans grubum *Kapitalistate* dergisi mensubu Marksist düşünürlerden oluşan bir çevre ve 'Marksist Sosyal Bilimciler Birliği' denilen esnek bir örgütlenmeydi. Bunların çoğu öğrenciydi, 1960'ların yurttaş hakları ve savaş karşıtı hareketlerinin altın çağında radikalleşmiş ve toplum teorisinde bir çeşit Marksist yaklaşıma kendilerini adanmışlardı. Birçoğumuz kendimizi çeşitli bakımlardan ortodoksinin dışında görsek de, emek değer teorisinden kapitalist devlet teorisine kadar Marksist analizin temel kategorilerini başlangıç noktaları olarak az çok çantada keklik görüyorduk. Büyük bir şevk ve heyecan vardı ve hepimiz hakikate dair kesin bir kavrayışa sahip olduğumuzu hissediyorduk.

Beylik bir laf vardır ya, zaman değişti. 1970'lerde Amerikan Marksizmi'ni yeniden canlandırmaya angaje olan öğrencilerin birçoğu, daha sonra mesleki ve akademik mevkilerde çalışmaya başladı, akademisyen olanların büyük bir kısmı şimdiye dek kadrolarını almış oldular. Her soruya bir cevabımızın olduğu özgüven duygusu genel

olarak daha ihtiyatlı ve incelikli bir duruşla dizginlendi. Hatta birçok durumda, Marksizm akademik sola yönelik hatırı sayılır eleştirilerin nesnesi haline gelmiş bulunuyor ve birçok radikal düşünür kimilerinin 'post-Marksizm' etiketi yapıştırdığı bir kavramla kendilerini tanımlıyor.

Kişisel düzeyde, Wisconsin Üniversitesi'nde önce yardımcı doçent, sonra da kadrolu fakülte üyesi oldum ve bununla beraber Marksist teorideki sorunların daha titiz ve mütefekkir bir yaklaşıma ihtiyaç duyduğunun farkına vardım. Ama inanıyorum ki esasen, Marksist teori projesine ve onun içinde barındırdığı temel analizlere olan bağlılığımı değiştirmedim.

Bu bağlılığı sürdürmek üzere Wisconsin Sosyoloji Bölümü'nde Sınıf Analizi ve Tarihsel Dönüşüm Programı adında bir lisansüstü eğitim programının kurulmasına katkıda bulundum. O program da yeni referans grubum açısından oldukça kritik sonuçlar verdi. Berkeley'deki öğrenci çevremin aksine, Madison'daki Sınıf Analizi programı ideolojik olarak çok daha çeşitli ve kesinlikle geleneksel Marksist perspektife çok daha az bağlıydı. Dolayısıyla programdaki bir öğretmen olarak Marksizm'in temel tezlerini çok daha etkin bir şekilde savunmak, ilgili ama henüz ikna olmamış bir dinleyici kitlesi karşısında çok daha ikna edici biçimde savunmak zorundaydım. Bunu yaparken, özellikle de düzenli olarak verdiğim bir yıllık Marksist Sosyal Bilim Teorisi ve Metodolojisi dersinde enerji dolu öğrencilerle tartışırken, daha önceleri çantada keklik gördüğüm temel fikirleri sorguladım, netleştirdim ve yeniden formüle ettim.

Bir profesör olarak rolüm referans grubumdaki değişimin sadece bir yönünü teşkil ediyor. Belki de, çalışmamın bugün girdiği spesifik entelektüel yönelim bakımından daha da önemlisi, Marksizme çeşitli derecelerde sempati duyan, yılda bir birbirlerinin çalışmalarını tartışmak üzere bir araya gelen bir grup solcu düşünürle dâhil olmam-
dı: G. A. Cohen, John Roemer, Jon Elster, Philippe van Parijs, Robert van der Veen, Robert Brenner, Adam Przeworski ve Hillel Steiner'den oluşan bu grubun merkezi ilgisini, temel kavramların sistematik bir şekilde sorgulanması, netleştirilmesi ve daha tutarlı bir teorik yapı

içerisinde yeniden yapılandırılması anlamına gelen 'Analitik Marksizm' dedikleri şey oluşturuyor. Bu grup içerisindeki tartışmalar ve bana bir dizi yeni fikir ve perspektif kazandırarak düşünme biçimim ve çalışmalarım üzerinde önemli bir etkiye sahip oldu.

Eğer bu referans grupları yeni fikirlerin formülasyonunda karşılaştığım pozitif güçleri tanımlıyorsa, bugünkü pozisyonumun kimi yönleri de negatif bir baskı teşkil ediyor. Lisansüstü öğrencilikten kadrolu profesörlüğe geçişte, birbirine bağlanan son derece baştan çıkarıcı ödüllere entegre hale geldim. Sınıf üzerine araştırmalarım, maaşımın bir kısmını karşılayan ve ders vermeyi bırakıp yazmaya zaman ayırmamı sağlayan bir dizi büyük araştırma fonuna yol açtı. Tanınırlığım arttıkça, dünyanın çeşitli yerlerine gidip konuşma yapmak için sayısız fırsatım oldu. Sosyoloji Bölümüm ve Wisconsin Üniversitesi tarafından cömertçe ödüllendirildim. Marksist bir materyalist ve sınıf analizcisi olarak tüm bunların üzerimde hiçbir etkisi olmadığını, liberal-demokratik gelişmiş kapitalist bir toplumda varlıklı bir akademisyenin güvenli ve konforlu yaşamının cazibelerine karşı kendimi iradi biçimde kesin olarak koruyabildiğimi varsayamam.

Elit üniversitelerin bahsettiği ayrıcalıklar, haklı olarak, birçok radikalın 'akademik Marksistler'e' şüpheyile yaklaşmasına neden olmuştur. Bu şüphe, bırakın devrimci bir işçi sınıfı partisini, birleşik ve kitlesel bir sosyalist hareketin yokluğunun birçok akademik Marksist'in sistematik olarak günlük sosyalist mücadelelere bağlanmasını zorlaştırdığı Amerika Birleşik Devletleri'nde özellikle şiddetli bir hal alabiliyor. Benim için de benzer bir durum geçerliydi ve son yıllarda politik bir aktivist değildim. Her ne kadar çalışmalarım toplumsal ve siyasi olayların bilgisine hasıl olsa da halkın mücadelesiyle doğrudan bir angajman içerisinde gelişmedi.

Bu kitapta detaylandırılan fikirlerin bu kurumsal ve politik gerçeklikler ve tercihler tarafından nasıl şekillendirildiğini bilmiyorum. Hatta mevcut tarihsel koşullarda, bu çalışma üretildiği özel koşullardan faydalandı mı yoksa zarar mı gördü gerçekten bilmiyorum. Bugünkü pozisyonumun bana kazandırdığı zaman, seyahat ve entelektüel teşvik, eleştiri alanını, yararlandığım ayrıcalıkların aşındırdı-

ğından daha çok genişletmiş de olabilir. Ama şunu biliyorum ki söz konusu mevzuların farkındaydım ve bu maddi koşulların çalışmam üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirebilecek türden bir öz-düşünsel tavır takınmaya çalıştım.

Bu muhtelif mesleki kaygıların yanı sıra, kitap üzerinden çalışmaya başladığımdan beri hayatımda başka bir büyük değişiklik yaşandı: iki kızımın, bugün beş ve dört yaşlarında olan Jennifer ve Rebecca'nın doğumları. Bu iki ufaklığın hayatıma getirdiği muhteşem dönüşümün teorik hassasiyetlerimi değiştirip değiştirmediğini bilmiyorum ama babalığın nimetlerini bağrıma basmamış olsaydım kitabın bir iki yıl daha erken biteceğinden eminim.

Bu kitabı yazarken spesifik kimi bölümler ve savlarım üzerine çok fazla insandan geri bildirim aldım. Bana son derece zorlu sorular sorarak taslağın tamamlanmasını başarıyla geciktirmeye çalışan Andrew Levine'e özellikle minnettarım. Michael Burawoy, Madison'da geçirdiği o heyecan verici bir yıl boyunca kitabın ilk gündemini netleştirmemde son derece önemli oldu. Bu kitaptaki savlarda John Roemer'ın yorumları ve onunla yaptığım bir dizi tartışmadan kati suretle faydalandı. Bir yılını Wisconsin Üniversitesi'nde geçiren Macar sosyolog Robert Manchin üçüncü bölümde şekillenen fikirlerin oturmasına muazzam bir katkıda bulundu. Yazdıkları yorumlar için Adam Przeworski, Göran Therborn, Perry Anderson, Daniel Bertaux, Ron Aminzade, Richard Lachmann, Philippe van Parijs, Robert van der Veen, Trond Petersen ve Sheldon Stryker'a; bu kitapta ortaya konan meselelere dair ufuk açıcı tartışmaları için Ivan Szelenyi, Jon Elster, G. A. Cohen, Goran Ahrne ve derslerimde ve seminerlerimde bu sorunlarda mütemadiyen üzerime gelen birçok öğrencime de minnettarım. Ampirik bölümlerdeki çeşitli teknik meseleleri Charles Halaby, Robert Hauser, Rob Mare ve Tom Colbjornson açıklığa kavuşturdu. Sınıf yapısı projesinde çalışan araştırma ekibine, özellikle de Kathleen Cairns, Cynthia Costello, David Hachen, Bill Martin ve Joey Sprague'ye kitaptaki ampirik araştırmalara yaptıkları devasa katkıdan dolayı teşekkür etmek istiyorum. Çalışmama aşırı saplantılı bir hale gelmeme izin vermediği ve beni bir [diğer dünya halleriyle]

bütünleşik tuttuğu için eşim Marcia Khan Wright'a özel bir şükran borçluyum. Son olarak, araştırma ve yazma sürecinde bu projeye harcanan mali destek için Ulusal Bilim Vakfı, Birleşik Devletler Alman Marshall Fonu ve Wisconsin Mezunları Araştırma Vakfı'na teşekkür etmek isterim.

Bu kitap yazılırken sevdiğim dört insan öldü; öğrenme aşkı ve devrimci ideallere ömür boyu bağlılığı hayatımı derinden şekillendiren büyükannem Sonia Posner 1980 baharında, daha sonra, aynı yıl yoldaşlığı ve zekâsıyla ilk sınıf analizi girişimlerime başlamamı sağlayan Luca Peronne, babam M. Erik Wright 1981'de öldü -bana sunduğu doyunluk, hayat doluluğu ve merakı her zaman benimle olacak. Bana nasıl bir akademisyen ve ciddi bir Marksist olunacağını gösteren bir compañero ve meslektaş, Gene Havens'ı da 1984 yazında, kitap bitmeden hemen önce kaybettik. Kitabı bu dört kişinin anısına adıyorum.

Erik Olin Wright
Madison, Wisconsin
Kasım 1984

1. Sorunu Ortaya Koymak: Sınıf Analizinin Gündemi

Marx'ın Mirası

Sık sık belirtildiği ve yakınıldığı gibi, Marx, kavramın eserlerinde-ki merkeziliğine rağmen, sınıf kavramını hiçbir zaman sistematik bir biçimde tanımlamamış ve detaylandırmamıştır. Marx'ın metinlerinde teorik sorunlara yetkin cevaplar arayan insanlar, böylesi detaylı bir anlatımın sözünü verdiği tek yerde -*Kapital*'in 3. cildinin "Sınıflar" başlıklı son bölümü- metnin sadece bir sayfadan sonra kesilmesiyle ebedi bir hüsrana uğrarlar. Bu tamamlanmamış metnin sonuna gelmeden hemen önce Marx, "Cevaplanması gereken ilk soru şu: Bir sınıfı ne oluşturur?" diye yazmıştır. İki kısa paragraftan sonra Engels'in hüznünlü yorumu gelir: "El yazması burada kesiliyor."

Her ne kadar Marx bu soruyu sistematik olarak hiç yanıtlamamış olsa da çalışmaları sınıf analiziyle doludur. Birkaç istisnası olmakla birlikte, bu çalışmaların çoğu iki sorun etrafında döner: sınıf ilişkilerinin soyut yapısal haritalarının detaylandırılması ve fâil-olarak-sınıfların somut konjonktürel haritalarının analizi. Bu analiz türlerinin ilki, üretimin toplumsal örgütlenmesinin, sınıf ilişkilerinde yer alan ve insanlar tarafından doldurulan 'boş alanlar'ın yapısını belirleme biçimiyle ilgilendir. Sınıfların bu yapısal analizi Marx'ın en ünlü teorik eserlerinde, özellikle de kapitalist üretim tarzının yapısını ve dinamiklerini çözdüğü *Kapital*'de bulunur. İkinci analiz türü ise böylesi bir sınıf yapısıyla değil, sınıf yapıları içerisindeki insanların mücadeleye angaje olan kolektifler halinde örgütlenme biçimleriyle ilgilidir. Bu sınıf oluşumu analizi, en belirgin haliyle, Marx'ın spesifik tarihsel dönüşümleri açıklarken kolektif olarak örgütlenmiş toplumsal güçlerin karşılıklı etkileşimlerini anlamaya çalıştığı politik ve tarihsel yazınlarında bulunur.

Bu iki tür anlatıdan oldukça farklı iki görünüm doğar. Sınıfların soyut [soyutlama düzeyi yüksek] yapısal açıklanmasından sınıf ilişkilerinin karakteristik olarak kutuplaşmış haritası çıkar: sahipler ve köleler, beyler ve serfler, burjuvazi ve proletarya. Bu harita, Marx'ın *Kapital*'de üretimin kapitalist biçimini analizinin ve tarihsel gelişimin bir dönem-

den diğerine gidişatına dair soyut tartışmalarının birçoğunun arasından süzülür. Bu soyut sınıf ilişkileri tartışmalarında zaman zaman kutuplaşmamış konumlara değinilse de onlara asla kesin bir teorik statü verilmez ve genel olarak ikincil bir öneme sahip muamelesi görürler.

Marx'ın konjonktürel politik analizleri, bu basit, kutuplaşmış ve soyut sınıf ilişkileri haritasının aksine, sınıflar, fraksiyonlar, klikler, toplumsal kategoriler, tabakalar ve politika sahnesindeki diğer fâillerden oluşan karmaşık bir resim karakteri taşır. Örneğin *Louis Bonaparte*'ın 18. *Brumaire*'inde toplumsal çelişkiler içerisinde bulunan en azından şu fâillerden bahseder: burjuvazi, proletarya, büyük toprak sahipleri, finans aristokrasisi, köylüler, küçük burjuvalar, orta sınıf, lümpen proletarya, sanayi burjuvazisi, yüksek mevkili memurlar. Marx, bu çeşitli kategorilere ve yapılan ayrımların tümünün kavramsal statüsüne dair baştan sona teorik bir analiz sunma çabası sarf etmez. Bu metindeki derdi, söz konusu fâiller arasındaki mücadeleler ile devlet arasındaki ilişkiyi anlamaktır. Özel olarak, bu mücadelelerin, zafer ve yenilgilerin şablonlarını, bu zafer ve yenilgilerin devletteki değişimler üzerindeki etkilerini ve değişen rejimlerin bu fâiller arasındaki ittifak ve mücadelelerin şablonu üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışır. Oyundaki kahramanların doldurduğu somut toplumsal yapının titiz bir haritasını detaylandırmakla uğraşmaz. Bu, Marx'ın politik-konjonktürel yazılarının karakteristiğidir. Çelişkilerdeki fiili fâillere karşılık gelen betimsel kategorilerden oluşan bir liste verse de, bu kategorilerin çoğunun yapısal temelini titizlikle analiz eden bir kesin kavramlar seti sunmaz.

Dolayısıyla Marx'ın kendi eserlerinde elimizde olan, sınıf ilişkilerinin ürettiği "boş alanlar" gibi kutuplaşmış soyut bir kavram ve sınıf mücadeleleri içerisindeki somut fâillerin betimsel olarak karmaşık bir haritasıdır ve bu ikisi arasında da sistematik bir bağlantı kurulmamıştır. Elbette Marx kapitalizmin tarihsel eğiliminin giderek somutlaşan bir kutuplaşmaya doğru olduğunu hissetmişti. Engels ile birlikte *Komünist Manifesto*'da, "Bir bütün olarak toplum giderek daha fazla, birbirine düşman iki büyük kampa, birbiriyle doğrudan karşı karşıya ge-

len iki büyük sınıfa bölünüyor: burjuvazi ve proletarya,” diye yazıyordu. Kimse kutuplaşma eğilimine dair bu tezin, politik bir kitapçıktaki polemikçi süslü sözlerden ibaret olduğunu düşünmesin; aynı tutum Kaptal 3. cildinin son bölümünde de takınılmaktadır:

İngiltere’de, modern toplum ekonomik yapı bakımından, hiç kuşkusuz, en yüksek ve en klasik biçimde gelişmiş durumdadır. Buna rağmen, burada bile sınıfların tabakalaşması saf biçiminde ortaya çıkmaz. Burada bile, orta ve ara tabakalar, sınır çizgilerini (kırsal bölgelerde kentlerdekinden çok daha az olsa da) her yerde silip yok eder. Ama bu bizim incelememiz bakımından esas değildir. Kapitalist üretim tarzının süregelen eğilimini ve gelişim yasaasının üretim araçlarını giderek daha fazla emekten koparmak ve dağınık üretim araçlarını giderek daha fazla büyük gruplar şeklinde yoğunlaştırmak ve böylece emeği ücretli emeğe, üretim araçlarını sermayeye dönüştürmek olduğunu gördük.

Eseri boyunca küçükburjuvaziden (kendi hesabına çalışan veya çok az ücretli emek istihdam eden ya da hiç ücretli emek istihdam etmeyen) bir “geçiş sınıfı” olarak bahseder ve köylülüğün çözülmesinin altını çizer. Belli belirsiz tanımlanan “orta tabakalar”ın büyüklüğünü kabul ettiği birkaç pasaj olsa da, eserinin temel itkisi kapitalist toplumların somut sınıf ilişkilerinin giderek kutuplaşan karakterini vurgulamaktır.² Bu varsayım kabul edildiğinde, sınıf yapılarını analiz etmek için kullanılan soyut ve kutuplaşmış kategoriler ile spesifik, tarihsel konjonktürlerdeki toplumsal fâilleri analiz etmek için kullanılan somut betimsel kategoriler arasındaki kavramsal boşluk zamanla daralacaktır. Dolayısıyla kapitalist gelişimin gerçek hareketi sınıf analizinin soyut ve somut kategorileri arasında etkin bir karşılık üretecektir.

1 Karl Marx, *Capital*, cilt 1, Londra 1974, sf. 885

2 Marx’ın belli türden “orta sınıflar”ın genişleme eğilimlerini kabul ettiği bir iki pasaj görece çok bilinmeyen metinlerde bulunur ve daha soyut teorik sınıf tartışmalarıyla büyük oranda bağlantılı değildir. Örneğin, *Marx Artı Değer Teorileri*’nde şöyle yazar: “[Ricardo’nun] Vurgulamayı unuttuğu şey, bir yanda işçiler ile diğer yanda kapitalistler ve toprak sahipleri arasında duran, çoğunlukla doğrudan geliri olan ve emekçilerin oluşturduğu temel üzerinde bir yük olarak duran ve sosyal güvenlikle gücü/ yetkiyi [elinde tutan] en üstteki “onbini” ifade eden orta sınıfların sabit artışıdır”. Alıntı: Martin Nicolaus ‘Proletariat and Middle Class in Marx’, *Studies on the Left*, no. 7, 1967, s. 247

Çağdaş Marksist Sınıf Analizinin Gündemi

Geçen yüz yılın tarihsel kaydı birçok Marksist'i, kapitalist toplum-
larda sınıf ilişkilerinin radikal kutuplaşmasına yönelik gelişen eğilimle
ilgili bu imajın yanlış olduğuna ikna etti. Elbette, gelişmiş kapitalist ül-
kelerde, kendi üretim araçlarına sahip (kendi hesabına çalışan) nüfu-
sun oranında istikrarlı bir düşüş yaşanmıştır; en azından yakın zamana
kadar.³ Ama ücretliler arasında mesleki ve teknik işlerin büyümesi ile
büyük şirketler ve devlet içerisinde yönetsel hiyerarşilerin yaygın-
laşması, en azından basit bir kutuplaşmış yapının önemli ölçüde aşın-
dığına dair bir görünüm sergiledi.

Kapitalizm içerisinde sınıf yapısının giderek kutuplaştığı fikrinin
artık genel kabul görmediği düşünüldüğünde soyut kutuplaşmış sınıf
ilişkileri kavramı ile sınıf oluşumunun ve sınıf mücadelesinin karma-
şık somut şablonları arasındaki boşluğun oluşturduğu teorik sorundan
kaçınmak daha da zorlaştı. Artık, tarihin bu kavramsal sorunu aşama
aşama ortadan kaldıracığı varsayılmıyor. Bu sorunu çözmek, son yir-
mi yıl için yeniden dirilen Marksist sınıf analizinin temel kaygılarından
biri olageldi.

Sınıf üzerine yapılan bu yeni Marksist çalışmalar bütünüünün teorik
gündemini anlamak için, sınıf analizinin, şimdiye kadarki tartışmamız-
da üstü örtük olan iki boyutunu biçimsel olarak ayrıştırmak yardım-
cı olacaktır: birincisi, analizin ilk olarak sınıf yapısına mı, yoksa sınıf
oluşumuna mı odaklandığı; ikincisi, sınıfların analizindeki soyutlama
düzeyi. Bu, sınıf analizinin Tablo 1.1'de gösterilen altı muhtemel odak
noktasına işaret eder.

3 Veriler, birçok kapitalist ülkede kendi hesabına çalışmanın 1970'li yılların başında yaygınlaşmaya baş-
ladığını gösteriyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde takriben 1972 yılında en düşük kendi hesabına çalış-
ma düzeyi (resmi ABD Hükümet rakamlarına göre) iş gücünün yaklaşık yüzde dokuzu düzeyindeydi. O
zamandan beri kendi hesabına çalışma, en azından 1984'e kadar her yıl istikrarlı bir şekilde artmıştır.

TABLO 1.1

Marksist Sınıf Analizinde Teori Nesneleri ve Soyutlama Düzeyleri

Soyutlama Düzeyi	Teorik Analiz Nesnesi	
	SINIF YAPISI	SINIF OLUŞUMU
ÜRETİM BİÇİMİ	Kutuplaşmış Sınıf ilişkileri	Sınıflar arasındaki dönemsel mücadele
TOPLUMSAL FORMASYON	Farklı üretim tarzları ve verili biçimin farklı gelişim aşamaları temelinde sınıfların birlikte var oluşu	Sınıf ittifakları
KONJONKTÜR	Verili mesleklerdeki sınıf ilişkilerindeki kurumsal çeşitlilik	Somut sınıf örgütlenmeleri: partiler, işyeri temelinde örgütlenen sendikalar

Sınıf yapısı ile sınıf oluşumu arasındaki ayrım, çoğunlukla zımni olsa da, sınıf analizinde temel bir ayrımdır. Sınıf yapısı, bireylerin (ya da bazı durumlarda ailelerin) içine girdiği, sınıf çıkarlarını belirleyen toplumsal ilişkilerin yapısına işaret eder. İlerleyen bölümlerde bu ilişkilerin nasıl tanımlanması gerektiğine dair söyleyecek çok şeyimiz olacak. Burada vurgulanacak nokta sınıf yapısının bireyler ya da aileler tarafından doldurulan bir ‘boş alanlar’ ya da konumlar setini tanımladığıdır. Bu, sınıf yapıları bakımından “işgal edilmemiş” konumlardan (hâlihazırda gerçek insanlar tarafından doldurulmamış konumlar), bir “mutlak artık nüfus”tan (sınıf yapısı içerisindeki alanlar bakımından bir insan fazlalığı) ve sınıf konumlarının “yükümlüleri/sahipleri’nden” (verili bir sınıf yapısı içerisinde fiili olarak yer alan insanlar) bahsedebileceğimizi ima eder; dolayısıyla da söz konusu ima sınıf yapısının insanlardan bağımsız var olduğunu söylemese de spesifik konumları işgal eden spesifik insanlardan bağımsız var olduğu anlamına gelir.⁴

⁴ Kanlı canlı bireyler ile toplumsal ilişkiler arasındaki ilişkiyi doğru düzgün tanımlama sorunu sosyolojide müzmin ve çoğunlukla üstü kapalı tartışmaların konusu olagelmıştır. Toplumsal ilişkilerin, bu ilişkilerin içerisindeki insanların tümü yok olduğunda var olamayacağı ve dolayısıyla yapıyı yapı içerisindeki bireylerden ayırıştırmanın hiçbir anlam ifade etmediği sık sık savunulur. Benim benimsediğim formülasyon toplumsal ilişkilere böyle insanlardan bağımsız bir varlık değil ama tikel kişilerden bağımsız bir varlık atfediyor. Başka türlü ifade edecek olursak: bir nesil boyunca bir fabrikadaki bütün gerçek bireyleri değiştirebilirsiniz, yine de fabrikanın sınıf yapısı aynı kalır.

Sınıf oluşumu ise o sınıf yapısı içerisinde, o sınıf yapısının şekillendirdiği çıkarlar temelinde örgütlü kolektiflerin oluşumuna işaret eder. Sınıf oluşumu bir değişkendir. Verili bir sınıf yapısı tipi, sınıfların kolektif örgütlenmesinin derecesi ve biçimine göre değişen, bir dizi muhtemel sınıf oluşumu tipiyle karakterize edilebilir. Sınıf temelli kolektifler, verili bir sınıf yapısı içerisinde, zorunlu olarak sınıf yapısının kendisinde herhangi bir dönüşüm olmaksızın örgütlenabilir, çözülebilir ya da yeniden örgütlenir.⁵ Sınıf yapısı sınıflar arasındaki toplumsal ilişkilerce tanımlanıyorsa, sınıf oluşumu sınıflar içerisindeki toplumsal ilişkiler ve mücadeleye angaje olmuş kolektifleri geliştiren toplumsal ilişkilerce tanımlanır.

Sınıf analizinin soyutlama düzeyleri arasındaki ayrımlar çok daha karmaşık bir meseledir. Genel olarak Marksist sınıf söylemini üç soyutlama düzeyi karakterize eder: *üretim tarzı*, *toplumsal formasyon* ve *konjonktür*.

Soyutlamanın en yüksek düzeyi üretim tarzıdır. Burada sınıflar, her biri kendine özgü bir sömürü mekanizmasına sahip saf toplumsal üretim ilişkileri türleri bakımından analiz edilmektedir. Marx, yukarıda kapitalist toplumda sınıfların “saf biçimleri”nden bahsederken sınıfların bu en yüksek soyutlama düzeyindeki analizine işaret etmektedir.

Soyutlamanın “üretim tarzı” düzeyine dair birçok tartışmada, bu soyutlama düzeyinde herhangi bir üretim tarzında hiçbir *değişkenliğin* kabul edilebilir olmadığı var sayılmaktadır: üretim tarzı sözü konusunun olduğunda bütün kapitalizmler eşdeğerdir -ve bence bu bir hata. Soyutlama düzeyini değiştirmeden de verili bir üretim tarzının farklı formlarını tanımlamak gayet mümkün. Üstelik söz konusu üretim tarzının kendisine içkin bir gelişim mantığının olduğu Marksist, kapitalist üretim tarzı teorilerinin ana fikirlerinden biri olagelmıştır. Bu gelişim mantığı, kapitalist üretim tarzının kendi içinde, her biri kendine özgü kapitalist toplumsal ilişki biçimine sahip farklı “aşamalar”dan geçmek gibi bir eğilime sahip olduğu anlamına gelmektedir (ilkel birikim, re-

5 Sınıf oluşumunun çeşitliliğini sınıf temelli kolektiflerin örgütlenmesi, çözülmesi ve yeniden örgütlenmesi üzerinden kavrayan perspektif Adam Przeworski'nin çalışmalarından faydalanmıştır. Özellikle bakınız: 'From Proletariat into Class: The Process of Class Struggle from Karl Kautsky's *The Class Struggle* to Recent Debates', *Politics & Society*, cilt 7, no. 4, 1977

kabetçi kapitalizm, tekelci kapitalizm, vb.). Elbette her eğilim gibi bu eğilim de çeşitli mekanizmalar tarafından bloke edilebilir ve bu biçimlerin gidişatını kolaylaştıran ya da zorlaştıran fiili süreçleri araştırmak analizi daha düşük bir düzeye kaydırmayı [da] gerektirmez. Ancak kapitalist ilişkilerin gelişim mantığının bu türden analizi üretim tarzının kendisinin soyutlama düzeyinde kuramsallaştırılmalıdır.⁶

“Toplumsal formasyon” terimi kendi anlamını, toplumların farklı üretim biçimleri ya da üretim ilişkileri tiplerinin spesifik kombinasyonları şeklindeki analizinden devşirmiştir.⁷ Kapitalist toplumda kapitalizm öncesi sınıfların varlığının analizi ile daha nadiren görülen, kapitalist toplumda kapitalizm sonrası sınıfların analizi, sınıf yapısının toplumsal formasyonun soyutlama düzeyinde analiz edilmesinin örnekleridir. Verili bir toplumda kapitalist ilişkilerin farklı biçimlerinin yan yana geldiği özgün şekillerin analizi de soyutlamanın toplumsal formasyon düzeyinin bir sorunudur. Örneğin, rekabetçi, küçük ölçekli kapitalist üretim ile büyük, yoğunlaşmış ve merkezileşmiş kapitalist üretimin verili bir toplumda özgün bir şekilde birleşmesini analiz etmek, bir toplumsal formasyon analizi olacaktır. Sınıflar ve sınıfların fraksiyonları arasında ittifak sorunu bu soyutlama düzeyindeki sınıf oluşumu analizinin öncelikli konusudur.

Konjonktürel analiz, toplumların somut kurumsal detaylar ve hikâyeye dâhil olan olumsal tarihsel faktörler bakımından incelenmesini içerir.⁸ İşçi sınıfı içerisindeki emek piyasası segmentasyonunun spesifik biçimlerinin ya da yöneticilerin işçiler üzerindeki yetkilerini tanımlayan yasal uygulamaların ya da küçük burjuvaziye bankacılara bağla-

6 Tam da Marksist teori kapitalizmin gelişim aşamalarını bir anlamda kapitalist üretim tarzının mantığına ilişkin işlediği için bu aşamalar üretim tarzının soyutlama düzeyinde analiz edilebilirler. Bu, bir insanın fizyolojik gelişim aşamalarının insanın geneli yapısal özellikleri şeklinde bir soyutlama düzeyinde analiz edilebileceğini söylemeye benzer, çünkü bu aşamaların kendileri genel yapısal özelliğin spesifik bir türüdür (organizma yapısına içkindir). Bir çocuğu bir yetişkinden ayıran özellikleri belirtmek ikisinde de aynı olan özellikleri belirtmekten “daha az soyut” değildir.

7 “Toplumsal formasyon” terimini bir soyutlama düzeyine, “toplum”u bir “analiz birimi”ne atfen kullanacağım. Toplum, grupları, örgütlenmeleri ve bireyleri; toplumsal formasyon üretim tarzını ve somut konjonktürü karşılıyor.

8 Buradan konjonktürel bir analizin zaman ve mekânda sabitlenmiş bir “enstantane” olduğu anlamı çıkmaz. Asıl mesele konjonktürel bir analizin soyutlamanın toplumsal formasyon ve üretim tarzı düzeylerinde kuramsallaştırılmayan olumsal detayların ve tarihsel olarak spesifik süreçlerin işleyişlerini içermesidir.

yan kredi ilişkilerinin analizi, sınıf yapılarının konjonktürel analizinin örnekleri olacaktır. Sendikalaşma, parti oluşumu, sınıf temelli toplumsal hareketler ve benzerlerinin analizi, sınıf oluşumunun bu en somut düzeydeki analizine dâhildir.

Konjonktürel analiz düzeyi aynı zamanda sınıf ile sınıf dışı ilişkiler ve pratikler arasındaki (örneğin sınıf ve ırk ya da sınıf ve cinsiyet arasındaki) ilişkinin en uzun soluklu analizlerinin gerçekleştiği soyutlama düzeyidir. Bu, ilkesel olarak söz konusu meselelerin daha yüksek soyutlama düzeylerinde ele alınamayacağı anlamına gelmez. Ama bu denli soyut bir inceleme için gereken kavramsal aygıt henüz tam olarak geliştirilmemiştir ve geliştirme çabaları da indirgemeci bir eğilim göstermektedir. Örneğin, toplumsal cinsiyet-sınıf ilişkisi üretim tarzı düzeyinde irdelendiğinde, en Marksist analizler bile erkek egemenliğini sınıf egemenliğine indirgemekle sonuçlanmaktadır. Genel olarak bu indirgeme işlevselci bir zeminde gerçekleşmektedir: ataerkinin varlığı ve biçimi, esas olarak kapitalizmin temel sınıf ilişkilerini yeniden üretmek yerine getirdiği işlevlerle açıklanmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında birçok tartışma, belirli sorunları ele almak için gereken uygun soyutlama düzeyi üzerine anlaşmazlıklar şeklinde yorumlanabilir. Toplumsal cinsiyet ve sınıf kendi aralarında tamamen olumsal ilişkilere sahiplerse—yani herhangi bir şekilde birbirinin ön koşulu olduklarından değil de sırf aynı insanları etkiledikleri için aralarında nedensel bağlantılar varsa—o zaman bu ilişki gerçekten sadece konjonktürel düzeyde analiz edilebilir. Öte yandan bu iki ilişkinin içsel olarak ilişkili yapısal özellikleri varsa, bir üretim tarzı analizi mümkün olabilir. Başka bir örneği ele alalım; Nicos Poulantzas gibi kimi kuramcılar devlet biçimi ile toplumsal sınıflar arasındaki ilişkinin soyutlamanın üretim tarzı düzeyinde analiz edilebileceğini savunmuştur ve bu onu “kapitalist devlet” gibi genel bir kavram oluşturma çabasına itmektedir. Theda Skocpol gibi kuramcılar ise, devletin bu soyutlama düzeyinde doğru bir şekilde kuramsallaştırılamayacağını söylemekte ve devletler ile sınıflar arasındaki ilişkinin kesinlikle tarihsel (yani konjonktürel) olarak incelemesinde ısrar etmektedirler.⁹

⁹ Bakınız: Nicos Poulantzas, *Political Power and Social Classes*, NLB, Londra 1973; Theda Skocpol, *States*
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Bu soyutlama düzeyleri arasında yapılan ayrımların netleşmesi için analojinin faydası olabilir. Bir gölün bilimsel olarak incelenmesinde, en yüksek soyutlama düzeyi suyu oluşturan temel elementlerin, hidrojen ve oksijenin birleşerek su, H_2O oluşturma biçimini detaylandırmayı içerir. Suyun farklı biçimleri –buz, sıvı su, buharlaşma, vb.– bu en soyut düzeyde araştırılacaktır. Toplumsal formasyon analizine karşılık gelen orta soyutlama düzeyi bu bileşiğin, H_2O 'nın göllerdeki diğer bileşiklerle etkileşim biçimlerini kapsar. Son olarak, konjonktürel düzey verili bir gölü zaman ve mekân bağlamında diğer tüm göllerden kimyasal olarak ayırtıran sayısız olumsal faktörün –çiftliklerden gelen nitrojen, fabrikalardan gelen kimyasal atık, vb. – incelenmesidir.

Tablo 1.1'e bakıldığında, Marksist sınıf analizlerinin çoğunluğu sol üst hücrede ve sağ alttaki iki hücrede yoğunlaşmaktadır. Elbette Marx, tablodaki her hücreye dair bir şey söylemiştir ama sınıf yapısının daha düşük olan iki soyutlama düzeyinin sistematik bir kuramsal açılımını hiç sunmamıştır. Daha önce belirttiğim gibi, sınıf yapısı ile sınıf oluşumu arasındaki nedensel bağlantıya, farklı soyutlama düzeylerinde analiz edilen sınıf yapılarındaki konumların örgütlü kolektifler biçimini aldığı sürece ilişkin başlı başına bir teori de sunmamıştır.

Sınıflar üzerine son dönem Marksist kuram ve araştırmaların çoğu sınıf yapısının soyut analizi ile sınıf oluşumu analizi arasında köprü kurma çabası olarak görülebilir. Bu yeni sınıf analizinin öncelikli iki hamlesi olmuştur: birincisi tipolojinin yapısal tarafındaki kuramsallaştırılmamış hücrelerdeki boşluğu doldurmak; ikincisi, bu ilişki yapısının kolektif fâillere dönüşümü sorununu çok daha sistematik bir şekilde analiz etmek.

Gelişmiş kapitalist ülkelerdeki sınıf yapısı sorununa odaklanan çalışmalarda baskın olarak “orta sınıfların aşırı fazlalığı” ile meşgul olunmuştur. Marksist sınıf kuramına yöneltilen eleştirilerin çoğunun merkezinde “yeni orta sınıf”ın varlığı ve yaygınlaşması kanıt olarak sunulmuştur ve Marksistler bu eleştirilere şu ya da bu şekilde cevap verme gereği duymuşlardır. Ancak orta sınıf kaygısı ya da aynı şekilde

and Social Revolutions, New York 1979 ve “Bringing the State Back In: False Leads and Promising Starts in Current Theories and Research”, içinde: Peter Evans, Theda Skocpol ve Dietrich Rueschemeyer (ed.), *Bringing the State Back In*, New York 1985.

işçi sınıfı ile işçi sınıfı dışında kalan ücretliler arasındaki belirleyici kavramsal sınırı tespit etme kaygısı burjuva saldırılara karşı savunmadan ibaret değildir. Marksizm'in klasik kaygıları –kapitalizmin çelişkilerini ve kapitalist toplumun devrimci dönüşüm koşullarını anlama– dikkatlice analiz edilecekse bu kavramsal sorunu çözmek de bir o kadar önemlidir.

En azından birçok eski Marksist analize göre hızla azalan bir sınıf olduğu düşünülen köylülüğün “aşırı fazlalığı” üçüncü dünya kapitalist toplumlarında sınıfların yapısal analizi için paralel bir sorun teşkil etmektedir. Köylüler, işçiler ve kapitalistler arasındaki ilişkiye bir açıklık getirmeye çalışan “üretim biçimlerinin eklemelenmesi” kavramının ortaya atılması ve üçüncü dünya toplumları çalışmalarında dünya sistemleri yaklaşımının olgunlaşması bu toplumların sınıf yapılarını yeniden düşünmek için geliştirilen önemli stratejilerdir.¹⁰

Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, orta sınıflar ve köylülük sorununu çözmeye yönelik bu çabaların sonucu orta soyutlama düzeylerindeki bir dizi alternatif sınıf yapısı kavramlarının üretilmesi olmuştur. Bu yeni kavramlar oluşturulurken en soyut üretim tarzı analizinin kendisi incelemeye tabi tutulmuş, farklı kuramcılar bu analizdeki çeşitli unsurlara meydan okuyup değiştirmiştir. Bu çeşitli kavramsal yenilikler hâlâ dallanıp budaklanmaktadır.

Sınıf yapılarının soyut analizi ile sınıf oluşumu analizi arasında köprü kurmaya çalışan son dönem çalışmaların ikinci genel hamlesi sınıf oluşumu sürecine odaklanmıştır. Bu analizlerin çoğunun hareket noktası tekil sınıf oluşumu türlerinin dolaysız olarak sınıf yapısından çıkarılabileceği fikrini tümünden reddetmek olmuştur. Bunun yerine, sınıf oluşumu sürecinin kati suretle, bizzat kendileri sınıf yapısından “görelî özerk” olan ve sınıf yapılarının belli ideoloji ve stratejilerle kolektif fâillere dönüştürülme biçimlerini belirleyen bir dizi çeşitli kurumsal mekanizma tarafından şekillendirildiğine dair genel bir kanı konmuştur. Bu araştırmaların bir kısmı öncelikli olarak sürecin politik dolayımına odaklanmış, sınıf oluşumu sürecinin devlet biçimleri, partilerin stratejileri ve diğer politik faktörler tarafından nasıl şekillendirildiğini

10 Bakınız: Harold Wolpe (ed), *The Articulation of Modes of Production*, Londra 1980
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

göstermiştir.¹¹ Başka araştırmalar önceliği emek sürecinin rolüne ve sınıf oluşumu sürecinin yapılandırılmasında iş örgütlenmesine vermiştir.¹² Bu araştırmaların neredeyse tamamı sınıf yapısı ile sınıf oluşumu arasındaki karmaşık ve olumsal karakteri göstermekle ilgilenmiştir.

Ne sınıf yapısındaki boş alanların kavramsal haritasına yapılan katkılar ne de bu boş alanlardan gelen kolektif fâillerin oluşumu teorisine yapılan katkılar Marksist gelenekte bütünüyle yenidir. Kuramsal orta-sınıf tartışmaları çeşitli yerlerde bulunabilir ve kesinlikle Karl Kautsky'yi yüzyılın dönümünde orta sınıflara dair yazdığı zaman önemli bir sorun olarak kabul edilmiştir.¹³ Klasik Marksist sınıf ve partiler teorisi, sınıfsal fâillerin özellikle de devrimci işçi sınıfının oluşumunda politik dolayimlarla yoğun bir şekilde ilgilenmektedir -özellikle de Lenin'in olgunlaştırdığı tartışmalarla ilgisinde.

Ancak bu son dönem çalışma konularının kökü klasik Marksizme dayansa da yeni Marksist sınıf analizi iki bakımdan ayrılmaktadır: birincisi, bu çalışmaların çoğu söz konusu sorunlara dair eski Marksist tartışmalarda oldukça nadiren karşılaşılan bir öz-bilinçli kavramsal kesinlik [tutarlılık] düzeyini denemişlerdir. İkincisi, sistematik olarak, üretim biçimlerinin araştırılmasından daha az ama somut durumun somut tahlilinden daha fazla soyut, soyutlamanın "orta düzeyi"nde kavramlar ve kuramlar geliştirmeye çalışmışlardır. "Edimsel olarak var olan kapitalizmler"deki çeşitliliğin kuramsal boyutlarına ilgi giderek artmaktadır. Daha soyut tartışmalar devam etse de kapitalist devlete, burjuva ideolojisine, kapitalist emek sürecine ve kapitalist sınıf yapısına ilişkin çok soyut kavramlara sahip olmanın yeterli olmadığına dair

11 Bana göre, sınıf oluşumu sürecinin politik dolayimleri üzerine yapılan en yenilikçi ve önemli çalışma Adam Przeworski'ninkidir. Özellikle bakınız: "From Proletariat into Class", op. Cit: "Social Democracy as an Historical Phenomenon", *New Left Review*, 122, 1980; "Material Interests, Class Compromise and the Transition to Socialism", *Politics & Society*, cilt 10, no. 2, 1980; "The Material Bases of Consent: Economics and Politics in a Hegemonic System", içinde: Maurice Zeitlin (ed.), *Political Power and Social Theory*, cilt 1, Greenwich Connecticut 1979. Sınıf oluşumu sürecinin politik dolayimlarına dair diğer önemli çalışma örnekleri: Göran Therborn, "The Prospects of Labor and the Transformation of Advanced Capitalism" *New Left Review*, 145, 1984; David Abraham, *The Collapse of the Weimar Republic*, Princeton 1981; Ron Aminzade, *Class, Politics and Early Industrial Capitalism*, Binghampton 1981.

12 Özellikle bakınız: Michael Burawoy, *Manufacturing Consent*, Chicago, 1979 ve *Politics of Production*, Verso, Londra 1985; Richard Edwards, *Contested Terrain*, New York, 1979; David Noble, "Social Choice in Machine Design", *Politics & Society*, cilt 8, 3. ve 4. Sayılar, 1978.

13 Kautsky'nin orta-sınıflar sorununa dair görüşüne dair bir değerlendirme için bakınız: Przeworski,

"From Proletariat into Class" Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

bir kabul gelişmektedir; bunların her birindeki çeşitlilikleri daha so-
mut analiz düzeylerinde saptayabilecek bir kavram repertuarına bizim
de ihtiyacımız var.

Elinizdeki kitap sınıf yapısı üzerine yürütülen bu tartışmalara bir katkı sunmayı deneyecek. **Birinci kısım** büyük oranda kavramsal meselelere dair. Sınıf üzerine yürütülen bu tartışmalar kavramların üretimi ve dönüşümü etrafında döndüğünden ikinci bölüm kavram oluşturmaya sorununa ilişkin kısa bir metodoloji tartışmasıyla başlayacak ve ardından “orta sınıf” sorununa özel bir kavramsal çözümün, “sınıf ilişkilerinde çelişkili mevkiler” kavramının detaylı bir incelemesiyle devam edecek. Üçüncü bölümde sınıf yapısının analizi için “çelişkili mevkiler” kavramının ortaya attığı sorunların önüne geçen yeni bir genel strateji önerilecek. Çelişkili mevkiler kavramıyla ilgili esas argüman, diğer birçok neo-Marksist sınıf analizinde olduğu gibi, “sömürü” kavramının sınıf yapısı kavramının merkezinden çıkarılıp yerine “tahakküm” kavramını geçirilmesidir. Bu bölümde önerilen strateji sömürü kavramını genel olarak sınıf yapısının tanımlanmasının ana temeli olarak yeniden yerli yerine konabilecek ve özel olarak da “orta sınıflar” sorununu kavramsal olarak çözebilecek şekilde detaylıca tanımlamaya çalışmaktadır. Dördüncü bölümde bu yeni yaklaşımın radikal düşünürlerin ilgilendikleri çok çeşitli sorunlar bakımından kuramsal çıkarımları irdelenecek: tarih kuramı, sınıf oluşumu ve sınıf ittifakları sorunu, meşruiyet sorunu, sınıf ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki ve bir dizi diğer mesele.

Kitabın **ikinci kısmında** bu yeni sınıf yapısı kavramsallaştırması bir dizi ampirik araştırmanın içine yerleştirilecek. Kavramsal tartışmalar genel olarak en iyi ihtimalle, ampirik araştırmalara anekdot gibi iliştilen göndermeler ve kavramsal bir aygıtın iç mantığı ve tutarlılığı bakımından yürütülüyor. Beşinci bölümden yedinci bölüme kadar, üçüncü bölümde detaylı bir şekilde geliştirilen soyut kavramların nicel olarak uygulanabilirliği kullanılarak bir dizi ampirik sorun sistematik olarak incelenecek. Beşinci bölümde, üçüncü bölümde geliştirilen çerçeveye dayanan işçi sınıfı tanımının nitelikleriyle biri *üretken emek* kriterine diğeri *el emeği* kriterine dayanan farklı iki tanımın sistematik ve am-

pirik bir karşılaştırması yapılacak. Altıncı bölümde yeni kavramsallaştırma kullanılarak sınıf yapısını kapsayan çeşitli meseleler üzerinden Amerika Birleşik Devletleri ve İsveç karşılaştırılacak: iş gücünün sınıf mevkileri içerisine dağılımı, bu dağılım ile toplumun bir dizi başka yapısal özellikleri (ekonomik sektörler, kamu istihdamı, firma ölçeği, vb.), sınıf ve cinsiyet arasındaki ilişki, ailelerin sınıf yapısı, sınıfın gelir üzerindeki etkileri ve bir dizi diğer sorun. Son olarak, yedinci bölümde sınıf yapısı ile sınıf bilinci arasındaki ilişki gibi karmaşık bir sorunu ampirik olarak inceleyeceğiz.

Marx, *Kapital*'in üçüncü cildinin son sayfasında "Bir sınıfı oluşturran nedir?" diye sormuştur. Bu kitabın cevaplamayı umduğu temel soru budur. Analiz esnasında geliştirilecek olan cevap şüphesiz ki eğer bu bölümü bitirebilmiş olsaydı Marx'ın vereceği cevap olmayacaktır. Marx'ın ölümünden bu yana sadece sınıf sorununa ilişkin kuramsal tartışmalarla dolu bir yüzyıl geçmemiş, aynı zamanda yüz yıllık bir tarih geçmiştir ve Marksist teori gerçekten bilimselse bu süre zarfında kavramsal gelişmelerin olması beklenecektir. Tüm bunlarla birlikte, benim ortaya atacağım cevap hem Marx'ın eserinde geliştirilen kuramsal gündeme hem de o gündemin teşvik etmek için yazıldığı politik hedeflere sadık kalmaya çalışacaktır.

1. KISIM:

KAVRAMSAL SORUNLAR

2. Bir Kavramın Biyografisi: Çelişkili Sınıf Mevkileri

Bu bölümde kapitalizmde orta sınıflar sorununu çözmek için özel olarak kullanılan bir kavramın, “sınıf ilişkilerinde çelişkili mevkiler” kavramının üretilme sürecinin kısmen detaylı bir incelemesini yapacağız. Bu, kavramın gelişiminin tam anlamıyla kronolojik bir anlatımından ziyade sürecin mantıksal olarak yeniden kurulması türünden bir inceleme olacak. Kavramın asıl tarihi pek de düzenli değildi ve belli bir süre geçene kadar spesifik yeniliklerin çıkarımlarının tam olarak farkına varılmadı. O zaman mevzu kavramın gelişiminin altında yatan mantığı aydınlatma çabasıdır. Vurgu, sürecin kuramsal yapısına ve çekişen sınıf kavramlarının muhakemesinin kuramsal boyutlarına yapılacaktır.

Bu işe girişmeden önce kavram oluşturma sürecindeki bir takım metodolojik meseleleri kısaca tartışmak yararlı olacaktır. Marksist gelenekteki önemli tartışmaların büyük bir bölümü toplumsal analizin altında yatan metodolojik ve felsefi ilkeler üzerine bir tartışma formunda/tarzında ifade edilmektedir. Bu durum çoğu zaman, önemli kuramsal meselelere yönelik ilginin yerini tümüyle epistemolojik sorunlarla meşguliyetin alması sonucunu doğurmaktadır. Bu kitapta böylesi bir yer değiştirmeden kaçınmayı umuyorum. Buna rağmen analizde kullanacağım kavram oluşturma mantığını mümkün olduğu kadar açık ve net bir şekilde masaya yatırmanın gerekli olduğunu düşünüyorum. Bu tartışmanın amacı kavramların statüsüne ilişkin epistemolojik sorunu ya da kavram oluşturma sorununa çeşitli kuramcılarının savunduğu alternatif yaklaşımları derinlemesine incelemek değil, bu kitabın bundan sonraki bölümlerinde benimsenen yaklaşımın gerekçelerini anlaşılabilir kılmaktan ibaret olacaktır.¹

Kavram Oluşturma Mantiğı

Kavramlar üretilir. İster gözlem yaparken kullanılan görece basit tanımlayıcı kategoriler olsun isterse “büyük kuram” oluştururken kullanılan oldukça karmaşık ve soyut kavramlar olsunlar, toplum ku-

1 Aşağıdaki analiz pratik bir kavram üretme ve dönüştürme görevini değil, sadece bu görevin mantığını tartışacaktır. Kavram oluşturma sürecinde kullanılabilecek bir dizi pratik stratejinin kısa bir değerlendirmesi için kitabın sonundaki Ek 1'e bakınız.

ramlarında kullanılan tüm kategoriler insanlar tarafından üretilir. Bu kavramlar, ister dünyada var olan gerçek mekanizmaların bilişsel eşleşmeleri olarak isterse kuramcının tasavvurundaki tamamen keyfi eğilimler olarak ele alınsınlar, kişinin epistemolojik önyargılarından ve metodolojik tercihlerinden bağımsız olarak geçerlidir. Öylece gerçek dünya tarafından verilmezler, bir tür entelektüel kavram oluşturma süreciyle üretilirler.

Bilimsel kuramlara dâhil olan kavramların üretimi çeşitli kısıtlar altında gerçekleşir. “Kısıt”tan kastım, verili bir durumda üretilebilecek kavramların çeşitliliğinin sınırlı olduğudur; kavramlar insan tasavvuru tarafından üretilseler de her şeyi mümkün kılan tamamen serbest ve düzensiz bir biçimde üretilmezler. Daha detaylı anlatmak gerekirse, bilimsel kavramların üretimi metodolojik olarak hem kuramsal hem de ampirik kısıtlar altında gerçekleşir.² İlk olarak, kavramlar kuramsal ön varsayımlardır. Bazı durumlarda bu ön varsayımlar yeni bir kavramın üretimine dayatılan sarıh, sistematik ve kuramsal koşul işlevi görebilir; bazı durumlarda da kuramsal ön varsayımlar kuramcı için düşünülebilir ve düşünülemez şeyleri zımni olarak şekillendiren bilinçsiz ama bilişsel süzgeç rolü oynarlar. Her iki durumda da bu kuramsal ön varsayımlar, üretilebilecek muhtemel kavramların çeşitliliğini hiç değilse muğlak ve zımni olarak belirlerler.

Bilimsel kavramlar, detaylı olarak geliştirilmiş kuramsal bir çerçeveye ne denli gömülü olduklarından bağımsız olarak, hiçbir şekilde sadece kuramsal ön varsayımlar tarafından kısıtlanmazlar. Aynı zamanda “ampirik olarak dolaylı gerçek dünya kısıtları” ya da kısaca “ampirik kısıtlar” denilebilecek şeylerle de karşı karşıyadırlar. Bu hantal ifade –“ampirik olarak dolaylı gerçek dünya kısıtları”– iki şey barındırır: birincisi, söz konusu kısıt kuramın kavramsal çerçevesinden değil, dünyadaki gerçek mekanizmalardan gelmektedir; ikincisi, bu gerçek dünya kısıtı kuramın kavramları kullanılarak toplanan veriler aracılığıyla işler. Yani “olduğu şekliyle dünya” tarafından dolaysız olarak dayatılan

2 Elbette tüm bilimsel çalışmalar toplumsal kısıtlar altında gerçekleşir (bilimsel kuruluşun kuramsal kısıtları, kuramcının özgürlüğü üzerindeki ekonomik kısıtlar, vb.). Tüm bunlar belirli kavramların belirli zamanlarda ortaya çıkışını açıklamakta son derece önemli olabilir ama benim buradaki derdim bilgi üretiminin sosyolojik sorunları değil, kavramların oluşumundaki metodolojik sorunlar.

değil ampirik olarak dolaylı bir kısıttır.³ Kavramlar, kuramsal çerçevede belirtilen kavramsal kurallar ve varsayımlara uygun olmakla kalmamalı, aynı zamanda çeşitli açıklamalarda da kullanılabilir olmalıdırlar. Bir kavramın kendi kuramsal çerçevesiyle tutarlı olması tek başına o kuramsal çerçeveyi kullanarak herhangi bir ampirik sorunun açıklanmasında etkin bir rol oynayabileceği anlamına gelmez.

Kavramlar, oluşturulmaları üzerindeki bu iki kısıtın gücüne göre kuramlar içinde ve arasında farklılık gösterir. Verili bir kuram içinde, ampirik gözlemlerde doğrudan kullanılacak olan kavramlar, genel olarak, kuramın en soyut önermelerine dâhil olan kavramlardan ampirik bakımdan çok daha fazla kısıtlanırlar. Aslına bakılacak olursa, en soyut kuramsal formülasyonlardaki ampirik kısıtlar o kadar hafifleyebilirler ki kavramlar son derece mantıksal kurgular gibi görünür. Kuramsal kısıtlar ise, genel olarak, somut kavramların üretiminde görece hafifleme eğilimi gösterecektir. Analizin en soyut düzeyinden en somut düzeyine doğru ilerledikçe kuramlara giren olumsuzluklar yüzünden soyut kuramın kuramsal ön şartları ile araştırmalarda kullanılan somut kavramların belirlenmesi arasında büyük bir sapma eğilimi ortaya çıkar.

Teoriler arası kuramsal ve ampirik kısıtlardaki çeşitlilik aynı derecede çarpıcıdır. Bazı kuramsal çerçeveler kavramsal ön varsayımlarını neredeyse dolaysız olarak günlük söylemin “sağduyu” kategorilerinden alır; kavramların üretimi için gereken kuramsal koşullar ayrıntılı olarak geliştirilmemiş, bilinçli bir incelemeye tabi tutulmamış ve genellikle tutarsız bir şekilde uygulanmış olur. Ancak kavramlar için gereken ampirik koşullar çok daha titiz ve acımasızca uygulanabilir. Kavramlar, ampirik “bulgular”a dayanarak benimsenebilir ya da sınırları yeniden çizilebilir ve hatta tümünden terk edilebilir. Diğer kuramsal

3 Gerçek dünya kısıtlarının kavramlar aracılığıyla işlemesi bazen insanları ampirik incelemenin dayattığı kısıtla genel kuramsal çerçevenin dayattığı kısıtı aynılaştırmaya itmiştir, çünkü ikisi de bir bakıma “düşüncede” gerçekleşir. Bence bu bir hata. Dünyanın “gerçekten olduğu” biçim ile ampirik bir incelemenin verileri arasında birebir bir ilişki olmasa bile (çünkü veriler önceden verili kavramlar aracılığıyla toplanır), veriler dünyada var olan gerçek mekanizmalar tarafından kısıtlanır. Dünya farklı olsaydı veriler farklı olacaktı, tıpkı kavramlar farklı olsaydı verilerin farklı olacağı gibi. Bu, kavram oluşturma üzerindeki ampirik kısıtın –kavramların ampirik olguların açıklamalarına doğrudan ya da dolaylı dâhil edilmek zorunda olmasının dayattığı kısıt– bizzat gerçek dünyanın dolaylı bir kısıtı olarak görülebileceği anlamına gelir.

çerçevelerde, kavramların üretimine dayatılan kuramsal koşullar sistematik ve detaylıdır ve öz bilinçli bir tutarlılıkla uygulanır. Verili bir kavramın bu kuramsal koşulların bir kısmıyla tutarsız olduğunu ve dolayısıyla “meşru” bir kavram olmadığını göstermek kavramın güçlü bir eleştirisidir. Ampirik kısıtlar da işleyecektir ancak çok daha yaygın ve dolambaçlı bir şekilde.

Böylesi kuramsal kısıtların yeni kavramların üretiminde sistematik ve bilinçli bir şekilde işletilmesi bilimsel bir teorinin başarısıdır. Ancak, bu gibi sistematik kuramsal kısıtlar kuramın açıklayıcılığının önüne geçerse kuram, “teoriscilik”, yani kuramı açıklayıcı görevlerinin gerektirdiği ampirik kısıtların işlerliğinden muaf tutma riskine girer. Öte yandan, eğer bir kuram öz bilinçli kuramsal kısıtların gelişimini engelleyecek şekilde düzenlenmişse kimi zaman “ampirisizm” denilen suç işlemiş olur.⁴ Teorisciliğin ya da ampirisizmin metodolojik günahları uç noktalara taşınırsa, işin sonunda “bilimsel” olarak ortaya çıkan kavramlar tehlikeye atılmış olabilir.⁵

Kavramlar var olan bir kavramsal çerçevede üretildiğinde kavram oluşturma süreci genel olarak rakip kavramlar arasında bir *muhakeme* sürecidir aynı zamanda. Verili bir kavramın isabetliliğinin değerlendirilmesi, çerçevenin kuramsal koşullarıyla ve o çerçeveyi kullanan araştırmancının ampirik gözlemleriyle tutarlılığı sorunundan ibaret değildir. Verili bir kavramla kuramsal ve ampirik tutarsızlıkların varlığı bir alternatif arama motivasyonu ortaya çıkarabilir olsa da bu tutarsızlıklar kendi başlarına genel olarak bir kavramın reddi için yeterli bir gerekçe değildirler. Bunun nedeni daha iyi bir rakip kavramın yokluğunda bu tutarsızlıkların sorumlusunun kavramın kendisi mi yoksa kavramı değerlendirmek için kullanılan çeşitli kısıtlardaki sorunlar mı olduğunu

4 Ampirisizm terimini basitçe öz-bilinçli kuramsal kısıtların yokluğu olarak değil, bu kısıtların detaylı olarak geliştirilmesini yasaklayan metodolojik bir tutum olarak kullanıyorum. Çoğu kuramın gelişiminde fazla sistematize edilmemiş belirgin kuramsal kısıtlar altında işlemeyen, incelemelerin yeterince kuramsallaştırılmadığı ve büyük oranda tanımlayıcı olduğu alt alanlar vardır. Bu, bir gelişim aşamasına karşı olarak, sadece kuramda benimsenen prosedürlerin kuramsal yapının daha da geliştirilmesini önlemesi durumunda bir sorun teşkil eder.

5 Unutulmamalıdır ki bilimsel kavramların diğer türden kavramlar –estetik kavramları, ahlak kavramları, teolojik kavramlar, vb. – üzerinde mutlak bir üstünlüğü yoktur. Teoriscilik ve ampirisizm, yukarıda tanımlandıkları şekliyle, sadece bilimsel amaçlar uğruna kavram üretme, yani gerçek dünyanın açıklanmasına dâhil edilebilecek kavramları üretme amacı bakımından ‘günah’tır.

bilmenin imkânsız olmasıdır. Örneğin, verili bir kavrama dair ampirik anormallikler, söz konusu kavrama ilişkin bir sorundan ziyade gözlemlerle ilişkin sorunları ya da kuramda var olmayan sebeplerin varlığını yansıtır olabilir. Ve kuramsal tutarsızlıklar, söz konusu spesifik kavramın yanlışlığından ziyade, genel kuramın gerektirdiği soyut kuramsal koşullardaki belirli unsurların sorunlarını yansıtır olabilir. Dolayısıyla, kavram oluşumunun üzerindeki hem kuramsal hem de ampirik kısıtlara göre daha üstün gelen rakip bir kavram olmadığı sürece verili bir kavramın isabetliliğine ilişkin kesin sonuçlar çıkarmak genel olarak zordur.

“Rakip kavramlar” derken, genel olarak, aynı kuramsal nesnenin rakip tanımlamalarını kastediyorum. Marksist bir kuramsal çerçeve içindeki işçi sınıfı, kapitalizm ya da devlete ilişkin rakip tanımlamalar ya da Weberci bir kuramsal çerçeve içindeki bürokrasi, toplumsal kapanma ya da rasyonalizasyona ilişkin rakip tanımlamalar buna örnektir. Her durumda üzerinde mutabık kalınmış kuramsal bir nesne vardır ama buna uygun düşen tanımlama tartışma konusudur.⁶ Kuramsal nesnelerin kendilerine dair fikir ayrılıkları –hangi kuramsal nesneleri açıklamak önemlidir ve hangi kuramsal nesneler açıklamalara dâhil edilmelidir– genelde, kavram muhakemesi değil kuram muhakemesi sorunlarını içerir.⁷

Kuramsal muhakeme ikili bir süreçtir. Rakip kavramları, hem dâhil edildikleri genel kuramın gerektirdiği soyut kuramsal koşullarla hem de kuramı kullanarak ortaya konan ampirik gözlemlerle tutarlılıkları bakımından karşılaştırır. Örneğin, Marksist kuramdaki işçi sınıfı kavramı bakımından bu, alternatif işçi sınıfı tanımlarının sınıf kavramındaki bir dizi soyut unsurlarla tutarlılığının (örneğin; sömürünün ilişkiye içkin ol-

6 Söz konusu fikir ayrılıkları *sözcüklerin* nasıl kullanılacağına ilişkin terminolojik tartışmalardan ibaret değildir. Örneğin, “bürokrasi” sözcüğünün “herhangi” karmaşık bir örgütlenmeyi tanımlamak için kullanılmasına karar verilebilir. O zaman kavram muhakemesi sorunu “karmaşık örgütlenme”yi tanımlamak için uygun kriterlerle, “bürokrasi” sözcüğünün uygulanacağı kuramsal nesneyle ilgili olacaktır. Alternatif olarak, bürokrasi terimi, Weber’in kullanımına uygun olarak, tam anlamıyla biçimsel rasyonalite ilkelerine göre örgütlenmiş, özel bir karmaşık örgütlenme türüne mahsus olabilir. O zaman tartışma böylesi bir örgütlenmenin özelliklerini belirlemek için uygun kriterler üzerinden yürüyecektir.

7 Kuramsal muhakeme, soyutlama düzeylerine ve gündeme getirilen kuramsal nesnelerin kapsamına bağlı olarak, tek bir genel kuram dâhilinde (Marksizm içerisindeki uzun ömürlü kuramsal tartışmalarda olduğu gibi) ya da genel kuramlar arasında gerçekleştirilebilir.

duğu durumlarda sınıflar ilişkisel olarak tanımlanmalıdır) ve bu alternatiflerin çeşitli ampirik gözlemlerle tutarlılığının (örneğin; sınıf oluşumu örüntüleri ve sınıf bilincinin dağılımı) değerlendirilmesi anlamına gelir.

Bu ikili muhakeme genelde zor ve tartışmalı bir süreçtir. Kuramsal muhakemeye gelecek olursak, sosyal bilim kuramlarının verili bir kavram için tam olarak hangi koşulların geçerli olduğunun açık ve net ortaya konacak kadar bütünlüklü ve kendi içinde tutarlı olduğu nadir görülür. Ayrıca bu noktada bir fikir birliği olsa bile, genellikle rakip kavramlardan her biri farklı kavramsal gerekliliklere göre birbirinden üstün olabilmektedir. Ampirik muhakeme bakımından, verili kavramlara bağlanan ampirik beklentiler verili bir “bulgu”nun çekişen kavramlar arasında mutlak bir ayrım yapmasına yetecek kadar kesin değildir çoğu zaman. Ve elbette, çoğunlukla olduğu üzere, kuramsal ve ampirik muhakemenin hükmü birbiriyle çelişebilir. Tam da bu zorluklar ve belirsizlikler yüzünden kavramlar üzerine fikir ayrılıkları bu kadar devamlılık arz edebilmektedir.

Kavram oluşturma ve muhakeme süreci başladığında elbette karşılaşılan kısıtlar içerisinde tatmin edici bir kavramın üretilebileceğinin hiçbir garantisi yoktur. Kuramı yeniden oluşturma gibi çok daha meşakkatli bir işin temel saiklerinden biri tam da verili bir kuram içerisinde kavram oluşturmada, aynı anda hem kuramsal hem de ampirik kısıtları karşılayan kavramlar üretme çabalarının tekrar tekrar başarısızlığa uğramasıdır. “Dogmatizm” dediğimiz şey, bir kuramcının bu tekrarlanan başarısızlıkların ışığında genel kuramın unsurlarının doğruluğunu sorgulamayı reddetmesidir (ya da benzer bir biçimde bu başarısızlıkların varlığını reddetmesidir).⁸ “Eklektizm” ise kuramsal iç tutarlılık kaygısının reddidir. Eski kavram[lar]ın başka [ve daha önceki] bir genel çerçeveyeyle bağdaşmışlığına veya bütünlüşmüşlüğüne bakılmaksızın çeşitli kuramsal çerçevelerden amaca uygun olarak yeni kavramlar edinilir. İhtiyaç, verili genel kuramsal çerçevelerin korunup güçlendirilmesi gibi kuramsal bir yükümlülükle kavramı dönüştürme-

8 Dogmatizm bazen kuramsal gerekliliklerin sistematik olarak uygulanmasıyla karıştırılıyor. Fakat kavramların oluşturulmasında kuramsal bir yapıya sadık olmak sadece kuramsal yapı karşı gelinemez görüldüğünde dogmatikleşir.

ye ve kuramı yeniden oluşturmaya olanak tanıyan kuramsal bir açıklık arasında bir denge ihtiyacıdır.

Bilimsel kuramların fiili gelişiminde bu süreç hiçbir zaman metodolojik reçetelerin önerdiği gibi derli toplu olmaz. Çalışmaların, kavramların oluşturulmasında [kimi zaman] teorisciliğe ya da amprisizme, [kimi zaman da] kuramların detaylı olarak olgunlaştırılmasında dogmatizme ve eklektizme yönelen dönemlerinin olması kaçınılmazdır. Sonuç olarak bu metodolojik talimatların amacı “pirüpak” bir kuramsal gelişim izleği üretme umudundan ziyade bu kaçınılmaz sapsmaları eleştirme ve düzeltme araçları sağlamaktır.

Çelişkili Mevkiler Kavramının Oluşumunun Analizindeki Adımlar

Yukarıda ana hatları çizilen genel kavram oluşturma mantığına dayanarak “sınıf ilişkileri içerisinde çelişkili mevkiler” kavramının gelişimine ilişkin analizimiz aşağıdaki adımlarla ilerleyecek:

(1) *Ampirik Set*: Marksist kuram içerisinde sınıf yapısı kavramının yaygın belirlenimi tarafından isabetli bir şekilde eşlenmemiş görünen ve her şeyden önce kavramı dönüştürme çabası gerektiren ampirik sorunların gösterilmesini kapsayacaktır.

(2) *Kuramsal Kısıtlar*: Ampirik sette özel olarak belirtilen sorunları çözmeyi deneyen kavram [eğer] Marksist kurama dâhil edilecekse, genel sınıf ve sınıf yapısı kuramının kavram oluşturma sürecinin parametreleri rolü oynayan kritik unsurlarının saptanması önemlidir. Bu kavram oluşturma sürecinin başarılı olacağı gibi önceden belirlenmiş bir sonuç olmadığı vurgulanmalıdır. Genel sınıf kuramının dayattığı bu kısıtların, ilk başta ortaya konan ampirik sorunları çözmesi gereken, spesifik sınıflara ilişkin doğru kavramların oluşturulması sürecini engellemesi gibi bir ihtimal her zaman vardır. Durum böyle olursa söz konusu kavramları oluşturma çabası son tahlilde daha genel olan kuramsal çerçevenin dönüştürülmesi gibi bir sürece sebep olur. Ancak böylesi bir çabanın ön koşulu kuramsal kısıtların titizlikle detaylandırılmış olmasıdır. Tartışmanın ilgili kısmının hedefi bu olacaktır.

(3) **Alternatif Çözümler:** Bir kuramın yaygın kavramsal haritaları bakımından çarpıcı ampirik sınırlılıklar olması durumunda, genel olarak bir dizi alternatif yeni kavram önerilecektir. Kavram oluşturma süreci çoğunlukla (hatta aynı zamanda) bir kavram muhakemesi sürecidir ve genellikle, kendi aralarında çekişen bir dizi alternatif söz konusudur. Önerdiğim yeni kavramın özgünlüğünü anlamak için mevcut alternatiflerin doğasını anlamak önemlidir.

(4) **Yeni Bir Kavram İnşa Etme:** Kavramsal yenilikler kuramcılarının kafasında tam olgunlaşmış halleriyle belirmezler, bir dizi kısmi değişim ve yeniden formülasyonla inşa edilirler. Sınıf ilişkileri içerisinde *çelişkili mevkiler* kavramı bakımından bu sürecin tüm adımlarını tarif etmek oldukça usandırıcı olsa da kavramın oluşumunun ve dönüşümünün esas aşamalarını yeniden kurgulayacağım.

(5) **Çözülmeyen Sorunlar:** *Çelişkili mevkiler* kavramı yeni bir sorunlar seti ortaya koydu. Çözülmemiş sorunlar, genel sınıf kuramının çeşitli veçhelerine ilişkin gerilimler, kavramın kendi içinde zayıflıklar ve ampirik anormallikler kaldı. Sonuç olarak bu sorunlar, sınıf ilişkileri içinde *çelişkili mevkiler* kavramının kendisini kökten dönüştüren yeni bir kavram oluşturma sürecini tetiklemeye yetecek kadar önemli bir hal aldı. Bu yeni çerçeve bir sonraki bölümde irdelenecek.

Ampirik Set

"Orta sınıf" sorununu ilk başta Marksist kuram içerisindeki genel bir kavramsal sıkıntı olarak görmemiştim. Meseleyle ilk karşılaşmam Marksist bir çerçevede yürütülen istatistiksel bir gelir oluşumu araştırmasındaki pratik sorular bağlamında gerçekleşti. Ampirik tabakalaşma araştırmaları Amerikan sosyolojisinin tam merkezinde olagelmıştır ve doktora öğrencisi olarak Marksizm'in genel sosyoloji eleştirisini bu araştırma alanına taşıyıp bağını kurmanın iyi bir fikir olacağını düşündüm. Özellikle "statü kazanma" araştırmalarının yüzeysel olduğunu savunan mevcut savlardan/eleştirilerden daha fazlasını başarmak istiyordum; ampirik eleştirisini de geliştirmek istiyordum. Bunun için ilk

başta Luca Perrone ile birlikte sınıf ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi inceleyen bir dizi ampirik araştırmaya başladım.⁹

Bu araştırmanın içeriğini, stratejisini ya da sonuçlarını tartışmanın yeri burası değil. Burada önemli olan bu ampirik çalışmaya başlar başlamaz insanların sınıfsal olarak nasıl kategorize edileceği sorunuyla karşı karşıya gelmemiz. Pratik bir yerden bakıldığında bu bir taksonomi sorunu: vakaları nasıl sınıflandırılmalı ki sınıf ile gelir eşitsizliği ilişkisine dair istatistiksel bir araştırma ilerleyebilsin. Ama elbette bu taksonomi sorunu gerçekte *kavramsal* bir sorundu. Gerçek[lik]te burjuva ya da proleter gibi görünmeyen sayısız insan vakasına nasıl yaklaşmalıydık?

Bu farklı konumlara amiyane tabirle “orta sınıf” deniyor ama bu isimlendirmenin kavramsal sıkıntıları çözdüğü pek söylenemez. Doğayla karşı karşıya kaldığımız kavram oluşturma sorunu, somut analiz için, bir yandan Marksist sınıf analizinin genel varsayımlarını ve çerçevesini muhafaza edip bir yandan bu mevkileri isabetli şekilde haritalandıran bir sınıf kavramı nasıl oluşturulur sorunu. Diğer bir deyişle, ideolojik “orta sınıf” kategorisini bilimsel bir kavrama nasıl dönüştürebiliriz?

Sorunları incelemeye başladığımızda orta sınıf sorununun Marksizm içindeki bir dizi çeşitli ampirik sorunu etkilediği netlik kazandı. “Orta sınıf”ın bizzat inceleme konusu olmadığı bağlamlarda bile kavramsal sorun çoğunlukla orada duruyordu; çünkü işçi sınıfını tanımlamak, kısmen de olsa, “orta sınıf” ile belirleyici bir kavramsal sınır saptamak demektir. Bir istatistiksel araştırma yürütme sorunu olarak başlayan şey kısa zamanda kapitalist toplumda sınıf ilişkilerini kavramsallaşmak gibi genel bir kuramsal sorun haline aldı.

Göreceğimiz gibi, Marksistler, bunun başlı başına bir sorun olmadığından tutun da basit kutuplaşma kavramının kapitalizmin hem somut hem de soyut analizleri için geçerli olduğu iddiasına varana kadar bu soruna yönelik bir dizi çözüm önermişlerdir. Ama bu alternatifleri ir-

9 Bu araştırmadan çıkan ilk makale 1973'te yazıldı, 1977'de yayınlandı. Erik Olin Wright ve Luca Perrone, “Marxist Class Categories and Income Inequality”, *American Sociological Review*, cilt 42, no. 1, Şubat 1977. Bu araştırma zamanla tezime dönüştü ve yayınlandı; *Class structure and Income Determination*, New York 1979.

delemeden önce ihtiyaç duyulan kavramların karşılaması gereken genel kuramsal kısıtları belirlemek gerekiyor.

Kuramsal Kısıtlar

Her türlü sistematik kavram oluşturma sürecindeki başlıca sorunlardan biri süreç üzerindeki kuramsal kısıtların ne olduğunu bilmektir. Sınıf kavramı bakımından, Marksistler arasında Marksizm'in genel sınıf ilişkileri kuramını neyin oluşturduğuna dair bir fikir birliğinden söz edilemez ve genel kuramdaki kısıtların nasıl karakterize edildiğine bağlı olarak, spesifik bir sınıf kavramının dönüşümüne getirilen çeşitli muhtemel çözümler de farklı olacaktır. Dolayısıyla birçok şey bu kısıtların tam olarak nasıl belirlendiğine bağlıdır.

Genel sınıf kavramının karakteristiklerine ilişkin benim önereceğim spesifik belirleme ne klasik Marksizm metinlerinin otoriter bir okuması ne de Marksistler arası zımnen çoğunluk teşkil eden bir konumun değerlendirmesi olarak kabul edilebilir. Aşağıda detaylandırılan kuramsal koşulların Marx'ın genel kullanımıyla ve birçok çağdaş Marksist değerlendirmenin altında yatan mantıkla tutarlı olduğunu düşünsem de, bu iddiayı geçerli kılmaya çalışmayacağım. Asgari düzeyde, bu karakteristikler, tüketilmiş ya da tartışmasız olmasalar bile, sınıf kavramı üzerine yürütülen Marksist tartışmaların temel unsurlarıdır.

O zaman görevimiz Marksizm içi soyut [*soyutlama düzeyi yüksek*] sınıf kuramının daha somut kavramların, burada günümüz kapitalizmde "orta sınıflar"a yaklaşımı mümkün kılan somut bir kavramın, üretilmesi sürecine dayattığı kısıtları spesifik olarak belirlemektir. Genel olarak iki tip kısıt özel önemdedir: (1) Marksist toplum ve tarih kuramındaki sınıf kavramının *açıklayıcı rolünün* getirdiği kısıtlar; ve (2) soyut sınıf kavramının genel kuramdaki bu *açıklayıcı rolünü* yerine getirmesini sağlayan *yapısal özelliklerinin* getirdiği kısıtlar.

Açıklayıcı Gündem

Sınıf kavramı, şu veya bu şekilde, Marksist kuram içerisinde ele alınan neredeyse tüm esaslı sorunlarda açıklayıcı bir ilke olarak görünür. Ancak sınıf kavramı lehindeki açıklayıcı iddialardan oluşan iki küme en önemlileridir: biri sınıf yapısı, sınıf oluşumu, sınıf bilinci ve sınıf mücadelesi arasındaki bağlantılar etrafında döner, ikincisi sınıf ile toplumların dönemsel dönüşümü arasındaki ilişki etrafında döner. Sırayla her ikisine de bakalım.

KAVRAMSAL KISIT 1: Sınıf yapısı, sınıf oluşumu, sınıf bilinci ve sınıf mücadelesine sınırlar getirir. Söz konusu iddia genel sınıf kavramı içindeki bu dört alt kavramın birbirinden bağımsız tanımlanamayacağı ve de aralarındaki ilişkilerin “dışsal” ya da “olumsal” olmadığı; başka bir ifadeyle, sınıfların tarihsel olarak gelişen kolektif örgütlenme türlerine (sınıf oluşumları), bireyler ve örgütlerin sahip olduğu sınıf ideolojilerine (sınıf bilinci) ya da sınıf mensupları olarak bireylerin ya da sınıf örgütlerinin içinde bulundukları çelişki biçimlerine (sınıf mücadelesi) indirgenemez yapısal¹⁰ bir varlığı olduğu ve söz konusu sınıf yapılarının sınıf kavramının bu unsurlarına basit kısıtlar getirdiği anlamına gelir.

Bu, tartışmasız bir mesele değildir. Örneğin, E. P. Thompson sınıfların yapısal varlığının büyük oranda fâillerin yaşanmış deneyimlerinin haricinde konu dışı olduğunu savunmuştur. Her ne kadar sınıf yapısı kavramını tümden reddedecek kadar ileri gitmese de kendi sınıf değerlendirmesinde [bu kavramı] kesinlikle önemsizleştirmektedir.¹¹ Ne var ki birçok Marksist bu tür ayrımları kendi sınıf analizlerinde açık ya da örtük olarak barındırmaktadır. Genel olarak, bu ayrımları barındırdıklarında, sınıf yapısı şu ya da bu şekilde, en azından muhtemel sınıf oluşumu, sınıf bilinci ve sınıf mücadelesi varyasyonlarının sınırlarını çekmek bakımından, bu üç unsurun “temel” belirleyeni olarak görülmektedir.

Bu iddianın ardındaki gerekçe sınıf “çıkarları” ve sınıf “kapasiteleri” kavramıyla ilgilidir. Esasen savunulan şudur. “Çıkarlar” kavramı ne anlama gelirse gelsin, çeşitli amaç ya da hedefleri başarmak için gereken

¹⁰ Vurgu editöre ait.

¹¹ Özellikle giriş bölümüne bakınız: E. P. Thompson, *The Making of the English Working Class*, Harmondsworth 1968. Thompson’ın sınıfların yapısal tanımını reddetmesine yönelik özenli bir eleştiri için bakınız: G. A. Cohen, *Karl Marx’s Theory of History: A Defense*, Oxford 1978, sf. 73-77.

kaynaklara erişimi içerdği kesindir. Elbette insanların, eyleme kapasitelerini yükseltmede bir “nesnel çıkar”ı vardır. Sınıf yapısının sınıf oluşumu, sınıf bilinci ve sınıf mücadelesine basit sınırlar getirdiği savı özünde sınıf yapısının bir toplumdaki kaynaklara erişimin ve dolayısıyla eyleme kapasitelerinin dağıtımının temel mekanizmasını teşkil ettiği iddiasıdır. Bu bakımdan sınıf bilinci her şeyden önce bu mekanizmaların farkındalığının bilincidir: ezilen sınıfların, eyleme kapasitelerinde herhangi temel bir değişiklik olacaksa sınıf yapısının dönüşmesi gerektiğinin farkına varmaları ve ezen sınıfların, iktidarlarının yeniden üretiminin sınıf yapısının yeniden üretimine bağlı olduğunun farkına varmaları. Sınıf oluşumu ise bireysel kapasitelerin kolektif bir eyleme kapasitesi, potansiyel olarak sınıf yapısının kendisine yöneltilebilir bir kapasite üretmek üzere örgütsel olarak birbirine bağlandığı süreçtir. Sınıf yapısı, kolektif olarak harekete geçme potansiyeline sahip bu bireylerin başlıca kaynaklara erişimini belirlediği düşünüldüğünde, söz konusu kolektif olarak örgütlenmiş kapasitelerin oluşumu ihtimallerine temel sınırlar getirir.

Yanlış anlaşılmayı önlemek adına sınıf yapısının açıklayıcı rolüne ilişkin bu karakterizasyona iki husus daha eklenmelidir. Birincisi, sınıf yapısının sınıf bilincini ve sınıf oluşumunu sınırladığını iddia etmek bunları tek başına belirlediğini iddia etmekle aynı şey değildir. Sınıf yapısının getirdiği sınırlar dâhilinde başka mekanizmalar (ırk, etnisite, cinsiyet, yasal kurumlar, vb.) da işlemektedir ve sınıf oluşumu ya da bilincindeki çeşitlenmenin politik önem teşkil eden açıklamalarının sınıf yapısının kendisinden ziyade bu sınıf dışı mekanizmalar içerisinde gömülü olması pek tabi mümkündür. Örneğin, kapitalist ülkeler arası sınıf oluşumu ve bilinci sürecinde en önemli varyasyon belirleyenin [bu ülkelerin] sınıf yapılarındaki varyasyonlarda yattığında (bu doğru olsa bile) ısrar etmek için hiçbir sebep yoktur; kurumsal, ırksal, etnik ya da başka türden mekanizmalardaki varyasyonların daha önemli olabilmesi tamamen mümkündür. Ama savunulan, bu sınıf dışı mekanizmaların bizzat sınıf yapısı tarafından dayatılan sınırlar içerisinde işlediğidir.

İkincisi, yukarıdaki karakterizasyon sınıf yapısının bu sınıfları tam olarak nasıl dayattığına dair bir açıklama sunmaz. *Sınıf bilinci* tartışmasında, bu bilişsel yapıların ve toplumsal psikolojinin-temelde insanların kapasitelerinin ve seçeneklerinin toplumsal olarak belirlenmesini anladıkları psikolojik sürecin- bir analizini gerekli kılacaktır. Benim varsayımım bu psikolojik mekanizmalar nasıl işlerse işlesin, dünyada işleyen, insanlar için mevcut nesnel kapasiteleri şekillendiren gerçek toplumsal mekanizmaların insanların bu kapasiteleri nasıl göreceği üzerinde basit sınırlar dayattığıdır. *Sınıf oluşumu* bakımından, sınıf yapısının etkilerinin bütün detaylarıyla ortaya konması, bireysel eyleme kapasitelerinin sınıf mevkilerinin belirlediği şekliyle sınıfsal pratiğin kolektif biçimlerinde harekete geçer hale geldiği örgütsel dinamiklerin bir analizini gerektirir.¹² Yine, ne olursa olsun bu sürecin, söz konusu kaynaklara temel erişimi dağıtan sınıf ilişkileri biçimi tarafından sınırlandığı varsayılır.

Sınıf kavramını oluşturan bu dört unsur arasındaki bağlantılar benim daha önce bir “belirleme modeli” olarak adlandırdığım şeyin içerisinde biçimlendirilebilir.¹³ Böylesi bir model, unsurlar arasındaki özel belirleme biçimlerini tespit eder. Buradaki bağlamda, bunların üçü özel önemdedir: bir unsurun diğerine muhtelif sınırlar getirdiği *sınırlama*; bir unsurun hâlihazırda var olan daha geniş sınırlar içerisinde başka bir unsura daha dar muhtelif sınırlar getirdiği *seçim*; ve toplumsal fâillerin (bireyler ve çeşitli biçimlerdeki örgütler) bir pratiğinin, sınırlamaların ve seçimlerin kısıtları içerisinde verili bir unsuru dönüştürdüğü *dönüşüm*.

Bu terimler kullanılarak *sınıf yapısı*, *sınıf oluşumu*, *sınıf bilinci* ve *sınıf mücadelesi* arasındaki ilişkinin muhtemel bir belirlenimi Şekil 2.1’de gösterilmektedir. Sınıf mücadelesi, bu belirleme modelindeki temel dönüştürücü ilkeyi sunar. Bilinç, sınıf oluşumu ve sınıf yapıları sınıf mücadelesinin nesneleridir ve sınıf mücadeleleri esnasında dö-

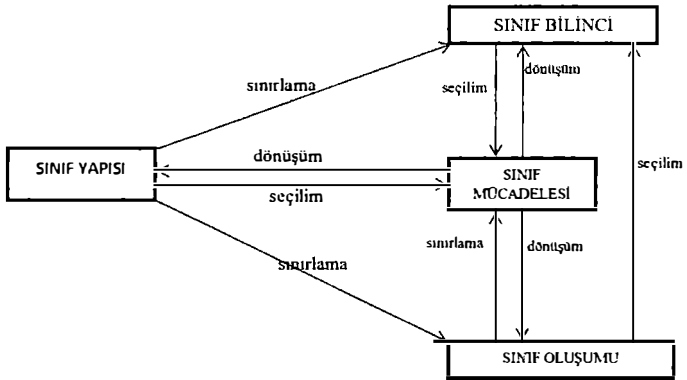
12 Bu sorunun son derece ilginç bir değerlendirmesi için bakınız: Claus Offe ve Helmut Wiesenthal, “Two Logics of Collective Action”, içinde: Maurice Zeitlin (ed.) *Political Power and Social Theory*, cilt 1, Greenwich, Conneticut: 1980.

13 Bu gibi belirleme modellerinin bir değerlendirmesi için bakınız: *Class, Crisis and the State*, sf. 15-29, 102-108.

nüştürülürler. Ancak bu dönüşümler yapısal olarak kısıtlanmıştır. En dolaysız biçimiyle sınıf mücadeleleri sınıf örgütlenmelerinin biçimlenince (sınıf oluşumları tarafından), bu biçimler de mevcut sınıf yapısı tarafından sınırlandırılmıştır.

ŞEKİL 2.1

Sınıf yapısı, Sınıf Oluşumu, Sınıf Bilinci ve Sınıf Mücadelesini Bağlayan **Belirleme Modeli**

Bu belirleme modelinin detaylarına karşı çıkılabilir ama modelin ana hedefinin genel olarak Marksist sınıf kavramının mantığına uygun olduğunu düşünüyorum. Bunun anlamı kapitalist toplumların somut sınıf yapısını haritalama amacıyla her türlü yeni bir kavram oluşturma çabasının bu modele (ya da çok benzeri bir modele) girmesi gerektiğidir. Yeni kavram, sınıf oluşumunun, sınıf bilincinin ve sınıf mücadelesinin temel bir yapısal belirleyeni gösterbilmelidir. Göreceğimiz gibi, "Orta sınıf" için önerilen yeni kavramlardan bazılarının (örneğin; Poulantzas'ın üretken/üretken olmayan emek kavramına) yönelik eleştirimin dayandığı temellerden biri söz konusu modeller içerisinde etkin olamamalarıdır.

KAVRAMSAL KISIT 2: Sınıf yapıları, toplumsal dönüşümün tarihsel seyrindeki toplumsal sınır çizgilerinin temel niteliksel hatlarını teşkil eder. Sınıf yapıları sınıf oluşumu, sınıf bilinci ve sınıf mücadelesinin

[sadece] muhtemel temel sınırlarını koymalarından ibaret görülmemelidir, [aynı zamanda] toplumsal yapının diğer veçheleri bakımından muhtemel sınırların en temel toplumsal belirleyeni de oluştururlar. Sınıf yapıları; devlet, etnik ilişkiler, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve benzerlerinin muhtelif varyasyonlarını şekillendirmek bakımından toplumların temel örgütleyici ilkelerini oluştururlar ve dolayısıyla tarihsel dönemler en iyi, baskın sınıf yapıları aracılığıyla tanımlanırlar.

Bu kuramsal iddiaya ilişkin birkaç noktayı netleştirmek gerekiyor. Birincisi, formüle edilen tez “teknolojik determinizm” bakımından agnostiktir. Birçok Marksist muhtemel sınıf yapılarının çeşitliliğinin temel olarak üretici güçlerin gelişme düzeyi tarafından sınırlandırıldığı iddiasını ekleyecektir. Klasik üretici güçler ve üretim ilişkileri “diyalektik” tartışmasının merkezinde bu yatar. Ancak bu klasik tartışmada bile sınıfsal ilişkiler toplumsal sınır çizgisinin tarihsel hattı olmaya devam eder.¹⁴

İkincisi, klasik tarihsel materyalizmde bu tez, tipik olarak, “üst-yapılar”ın “altyapılar”la ilişkisinin işlevselci bir değerlendirmesi biçimini alsa da, bu sınıf işlevselcilik gereksizdir. İşlevsel argüman sadece sınıf ilişkilerinin diğer toplumsal ilişkiler üzerinde muhtemel sınırlar dayattığını söylemekle kalmaz, bu ilişkilerin spesifik biçiminin sınıflarla olan işlevsel ilişkileri tarafından açıklandığını da söyler. Bu yüzden, örneğin, devletin biçimi sık sık sınıf ilişkilerinin yeniden üretimindeki işlevleriyle açıklanır. Ancak sınıfın önceliği bu açıklamalar olmadan da sağlanabilir. Sınıf yapısının, çeşitli kaynakların el konulup dağıtıldığı ve dolayısıyla çeşitli toplumsal fâillerin eyleme kapasitelerini belirleyen asıl mekanizmayı oluşturduğunu savunmak yeterlidir. Sınıf yapıları toplumsal gücün temel belirleyenisidir. Bunun sonucu olarak, toplumdaki her kurumun spesifik biçimini işlevsel olarak belirlemeseler bile hangi toplumsal dönüşüm türlerinin mümkün olduğunu belirleyebilirler.¹⁵ Elbette, söz konusu

14 Bu kısımın teknolojik determinist versiyonunun savunusu için bakınız: G. A. Cohen, *Karl Marx's Theory of History*. Cohen'in bu tartışmaya ilişkin tutumunun bir eleştirisi için bakınız: Andrew Levine ve Erik Olin Wright, "Rationality and Class Struggle", *New Left Review*, 123, 1980, sf. 47-68.

15 Bu tartışmanın detayları için bakınız: Erik Olin Wright, "Gidden's Critique of Marxism", *New Left Review*, 139, 1983.

gücün (eyleme kapasitelerinin) bir sonucu olarak, kurumsal düzenlemeler sınıf ilişkilerinin yeniden üretimi bakımından “işlevsel” hale gelebilir ama bu, kökleri söz konusu sınıf ilişkilerinde yatan mücadelelerin bir sonucudur; tek başına sınıf yapılarının kendiliğinden ya da otomatik bir sonucu değildir.¹⁶

Üçüncüsü, sınıf yapılarının eşsiz bir toplumsal gelişim izleği tanımladığını iddia etmiyorum. Sınıf yapılarının toplumsal dönüşüm seyirlerindeki sınır çizgilerini oluşturduğunu savunuyorum. Bundan, bütün bir toplumsal dönüşümün amansızca ilerlediği bir “son durak” vardır, gibi teolojik bir çıkarın yapılamaz. Verili bir toplumun birden fazla geleceği, farklı yönlere giden yol ayrımları olabilir.¹⁷ Burada savunulan söz konusu yol boyunca kritik bağlantı noktalarının sınıf yapılarındaki değişimlerle belirlendiğidir.

Son olarak, “başlıca sınır çizgilerini sınıf tanımlar” demek diğer tüm toplumsal ilişkilerin sadece sınıf ilişkileri tarafından belirlendiğini söylemek değildir. Sınıf ilişkileri muhtemel varyasyonların sınırlarını çizebilir olsa da bu sınırlar içerisinde oldukça özerk mekanizmalar işliyor olabilir. Ve spesifik durumlarda verili bir ilişkideki en kritik varyasyon biçimlerinin tamamen verili sınıfsal sınırlar setinin içerisinde kalması bile mümkündür. Örneğin, gelişmiş kapitalizmde erkek egemenliğin kurumsallaşmış biçimlerinin yıkılmasının sınıf yapısı tarafından belirlenen muhtemel sınırlar içinde kaldığı iddia edilebilir. Dolayısıyla söz konusu tahakkümün kalıcılığı ve aldığı spesifik biçimler sınıf ilişkileriyle değil, doğrudan toplumsal cinsiyet ilişkilerinden kaynaklanan mekanizmalarla açıklanır.¹⁸

16 Son yıllarda Marksistler arasında sınıf indirgemeciliğinin bu işlevsel biçimi üzerine verimli bir tartışma döndü. Althusserci ekolün daha önceki “yapısalcı” Marksizm tartışmaları işlevselciliğe ve işlevsel açıklamaya dair birçok sorunu ortaya koymuş olsa da, özellikle G. A. Cohen’in *Karl Marx’s Theory of History* kitabı etrafındaki tartışmalar bu tartışmanın kısıcımını çakmış oldu. Bu sorunlara ilişkin bir dizi ilginç fikir alışverişleri için bakınız: Jon Elster, “Marxism, Functionalism and Game Theory” ve G. A. Cohen, “Reply to Elster”, *Theory and Society*, cilt 11, no. 3, Temmuz 1982. Marksçı işlevselciliğin faydalı ama Marksizm dışı bir değerlendirmesi için bakınız: Anthony Giddens, *A Contemporary Critique of Historical Materialism*, Berkeley California 1982.

17 Bu tezin daha sistematik bir savunusu için bakınız: Erik Olin Wright, “Capitalism’s Futures”, *Socialist Review*, no. 18, Mart-Nisan 1983.

18 Ancak böyleli bir iddia, erkek egemenliğinin kurumsallaşmış biçimlerinin ortadan kaldırılmasının neden tarihsel olarak mümkün hale geldiğini (eğer gelmişse) açıklayanın sınıf ilişkilerinin dönüşümü – ortaya çıkmakta olan devlet oluşumu unsurlarıyla birlikte kapitalist üretimin ileri biçimlerinin gelişimi-
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Sınıf yapılarının toplumsal dönüşüm seyrindeki niteliksel sınır çiz-gilerini tanımladığı iddiası genelde yakından ilişkili bir başka öner-meyle birlikte gelir: bir sınıf yapısından diğerine ilerleyişin temel me-kanizması sınıf mücadeleleridir. Eğer tarih haritası sınıf yapılarıyla tanımlıysa, tarihin motoru sınıf mücadeleleridir.

Sınıf mücadelesinin şimdiye dek üç temel tanımlanma biçimi var-dır: çelişki içindeki *fâillerin* [*agents*] doğasıyla, çelişkinin *hedefleriyle*, çelişkinin *etkileriyle*. Sınıf çelişkisinin *fâillere* göre tanımları, verili bir çelişkinin “sınıf mücadelesi” sayılması için söz konusu *fâillerin* (ister verili sınıflar içerisindeki bireyler olsun, isterse verili sınıfları temsil eden örgütler olsun) sınıf *fâilleri* olması ve çelişkideki karşıtlık çizgi-lerinin sınıfsal çizgiler olması gerektiğinde ısrar eder. Dolayısıyla, ör-neğin, dini gruplar arasındaki çelişki, bu grupların sınıfa ilişkin etkileri olsa bile, karşıtlık içindeki dini gruplar aynı zamanda sınıf olmadıkları (ya da en azından sınıfların makul “temsilcileri” olmadıkları) sürece, normal olarak “sınıf mücadelesi” sayılmayacaktır. Hedeflere göre ta-nım ise sınıflar arasındaki güç dengesinin ya da kaynak dağılımının mücadelenin bilinçli bir hedefi olması gerektiğini savunur. Başkakra-manların sınıfları temsil eden kolektif örgütler olması yeterli değildir; sınıfsal meseleler üzerinden bilinçli bir şekilde karşı karşıya gelmeli-dirler. Son olarak, etkilere göre tanımlar, hedefler ya da *fâillere* bakıl-maksızın, sınıf ilişkileri üzerinde sistematik etkileri olan herhangi bir çelişkinin “sınıf mücadelesi” olarak düşünülmesi gerektiğini savunur.

Bu tanımların ilki kuramsal olarak en yararlı olanı gibi görünüyor bana. Etkilere göre yapılan tanımlarda, sınıf mücadelesinin tarihsel değişimin seyirlerini açıkladığı önermesi totoloji olma tehlikesine yak-laşılıyor: bu seyirler sınıf yapılarındaki değişimlerle ve sınıf mücadele-leri de sınıf yapıları üzerinde etkilere sahip olan mücadeleler olarak tanımlanırsa, o zaman sınıf mücadelelerinin tarihsel değişimin seyir-lerini açıkladığı sonucu neredeyse abes bir sonuçtur.¹⁹ Sınıf mücade-

olabileceğini hâlâ savunabilir.

19 “Abes” dedim çünkü herhangi bir mücadele türü bu yörüngeleri “açıklamak” zorunda değildir; değişimin yörüngeleri mücadele haricindeki süreçlerle de açıklanabilir: kültürel yayılım, çelişkiyle gerçekleşmeyen teknik değişim, vb. Yine de sınıf mücadelesinin sonuca göre tanımları önermenin kuramsal içeriğini fâile ya da hedeflere göre tanımlardan daha önemsiz kılar.

İlesinin hedeflere göre tanımları ise sınıf mücadelelerini sınıf bilinci yüksek fâillerin mücadeleye girdiği görece nadir tarihsel örneklerle indirgeme tehlikesine sahiptir. Etkilere göre tanımlar çoğu şeyi sınıf mücadelesi tanımı içine dâhil edip asıl anlamını indirgerken, hedeflere göre tanımlar kavramı oldukça kısıtlayıp tarihsel değişim seyirlerinin bir açıklaması olarak geçerliliğini/güvenilirliğini azaltır.

Bu yüzden sınıf mücadelesinin çelişki içindeki başkahramanlarının sınıfsal doğası bakımından tanımı en tatmin edici olanı gibi görünmektedir. Bu, bir yandan, çeşitli sınıf dışı mücadelelerin sınıf mücadeleleri olarak kabul edilmeksizin sınıfsal etkileri olabileceği, öte yandan sınıf mücadelelerinin fâillerin kendiliğinden bilinçli olarak sınıfsal güç sorunları üzerinden mücadele ettiği durumlarla sınırlı olmadığı anlamına gelir. O zaman sınıf mücadelesinin tarihin “motor”u olduğu tezi, toplumsal değişimin dönemsel seyirlerinin sınırlarını çizen niteliksel dönüşümleri açıklayanın sınıf yapıları içindeki mevkileriyle tanımlanan fâiller arasındaki çelişki olduğu anlamına gelir.

Tarih ötesi bir genelleme olarak, bu önerme hem Marksist olmayanlar hem de Marksistler tarafından oldukça eleştirilmiştir. Yine de, bence, sınıf mücadelesinin toplum biçimleri arasındaki hareketin temel mekanizmasını teşkil ettiği tezi Marksistler arasında yaygın kabul görüyorve genel olarak, belirsizliklere rağmen, Marksist sınıf kavramının alamet-i farikalarından biri olduğu düşünülüyor. Dolayısıyla ona Marksist kuram içindeki spesifik sınıf kavramlarının oluşum süreci üzerindeki kuramsal bir kısıt olarak yaklaşacağım.

Sınıf Kavramının Yapısal Özellikleri

Marksist sınıf kavramı, soyut bir kavram olarak dört ana yapısal özellik etrafında oluşturulmuştur: sınıflar ilişkiseldir; bu ilişkiler karşılıklı içerisindedir; bu karşılıkların kökü sömürde yatmaktadır; ve sömür toplumsal üretim ilişkilerine dayanmaktadır. Bu özelliklerin her biri somut sınıf kavramlarının kavram oluşturma sürecine dayatılan ek kavramsal kısıtlar olarak düşünülebilir.

KAVRAMSAL KISIT 3: Sınıf kavramı ilişkisel bir kavramdır. Sınıf iliş-

kisel bir kavramdır demek sınıfların her zaman toplumsal ilişkiler içerisinde, özel olarak diğer sınıflarla ilişki içerisinde tanımlı olduğunu söylemektir. Nasıl ki “ebeveyn” ve “çocuk” konumları –tamamen bireysel olarak yaşa atfen yapılan “yaşlı” ve “genç” tanımlarının aksine– sadece onları birbirine bağlayan toplumsal ilişki içerisinde anlamlıysa sınıflar da sadece diğer sınıflarla olan ilişkileri bakımından tanımlanabilir.²⁰ Dolayısıyla sınıfların isimleri, içerisinde mevkilendikleri ilişkilerden türetilir: feodal sınıf ilişkilerinde lordlar ve serfler; kapitalist sınıf ilişkilerinde burjuvazi ve proleterler. Söz konusu ilişkisel sınıf kavramları tamamen *dereceli* sınıf kavramları ile karşılaştırılır.²¹ Dereceli sınıf kavramlarında, sınıflar belirli bir ilişki içerisindeki mevkilerine göre değil, bir özelliğin (gelir, statü, eğitim, vb.) niceliksel derecesine göre farklılaşırlar. Dolayısıyla dereceli yaklaşımlarda sınıfların isimleri son derece niceliksel bir karakter taşır: üst sınıf, üst orta sınıf, orta sınıf, alt orta sınıf, alt sınıf ve benzeri. Elbette ilişkisel olarak tanımlanmış sınıflar da dereceli özelliklere sahiptir –kapitalistler zengindir, işçiler yoksuldur– ama onları sınıf olarak tanımlayan bu dağılıma dair özellikler değildir.

Marksistler üç ana nedenden ötürü ilişkisel sınıf kavramına sadıktırlar. Her şeyden önce sınıf yapılarının sınıf oluşumunu ve sınıf mücadelesini açıklaması gerekiyorsa, ilişkisel kavramlar dereceli kavramlara göre çok daha tercih edilesidirler. Birbirine karşıt grupların toplumsal çelişkilerinin olmasını gerektirir ve söz konusu karşıtlık grupların birbiriyle bir tür toplumsal ilişki içerisinde olduğunu ima eder. Temel sınıf yapısının ilişkisel tanımlarının öncülü, çekişen gruplar biçimini alan konumların ilişkisel bir tanımlamasının ilişkisel olmayan bir tanımlamaya göre söz konusu oluşumlar bakımından çok daha açıklayıcı

20 İlk bakışta küçük burjuvaziyi (ücretli emek istihdam etmeyen kendi hesabına çalışan meta üreticilerini) tanımlamak için “sınıf” teriminin kullanılması buna bir istisna gibi görünebilir. Ancak, bu durumda bile kavram hâlâ temelde ilişkisel, çünkü küçük burjuvazi sadece küçük burjuva üreticiler diğer sınıflarla sistematik değişim ilişkilerinde bulunduğu sürece bir sınıftır. Eğer tüm üreticiler gerçekten küçük burjuva olsaydı (ki bu tarihsel olarak hiçbir zaman gerçekleşmemiş bir durumdur) o zaman terimin doğru anlamıyla bir “sınıf” olmaktan çıkarlardı.

21 Stanislaus Ossowski *Class Structure in the Social Consciousness*’da (Londra 1963) ilişkisel ve dereceli sınıf mefhumları arasında biraz farklı terimlerle zorlama bir karşılaştırma yapar. Bu analizi doğrudan ilgilendiren bu ayrımın uzun uzadıya bir değerlendirmesi için bakınız: Erik Olin Wright, *Class Structure and Income Determination*, 1. bölüm.

olduğudur. “Üst” ve “alt” sınıfların birbiriyle zorunlu bir ilişkisi yoktur ve dolayısıyla bu dereceli ayrımın, gerçek toplumsal çelişkilerin ortaya çıkışını anlamak için kendi başına herhangi bir açıklayıcı avantajı da yoktur. Belirli bir toplumda dereceli bir yaklaşımla “üst sınıf” olarak gösterilen konumlar gerçekte “alt sınıf” olarak gösterilen konumlarla bir tür belirli toplumsal ilişkiye sahip olabilir ve dolayısıyla üst ve alt sınıflar arasındaki çelişkide birbirine karşıt grupların oluşumu için gereken yapısal zemin var olacaktır. Ancak böyle bir durumda ayrılma çizgisini tanımlayan salt dereceli ayrım olgusu değil, toplumsal ilişkidir.

İkincisi, sadece ilişkisel bir sınıf kavramı yukarıda belirtilen ikinci kısıtı aşabilir. Elbette toplumların tipolojileri dereceli bir çerçeveye içerisinde oluşturulabilir: bazı toplumlarda büyük bir orta sınıf vardır, bazılarında sınıf yapısı bir piramid gibidir, bazılarında ise kum saati gibi görünebilir. Söz konusu dağılım temelli tipolojiler bir takım amaçlar doğrultusunda oldukça ilgi çekici olabilir. Ama toplumsal değişimin tarihi seyirlerinde sınır çizgilerinin belirlenmesi için temel oluşturamaz ve dolayısıyla birtarih kuramının temeli işlevi göremezler.²²

İlişkisel sınıf yapısı tanımlarını benimsemenin üçüncü nedeni Marksistlerin genel olarak söz konusu sınıf ilişkilerinin, dereceli eşitsizliklerin (dağılımsal eşitsizliklerin) asli özelliklerini açıklayabildiğini iddia etmesidir. Marksistler, gelir eşitsizliğinin, ki dereceli sınıf tanımlarının ana eksenidir, belirli toplumsal ilişkilerin yapısıyla, özel olarak toplumsal üretim ilişkileriyle büyük oranda açıklandığını iddia ederler. Dolayısıyla, sınıfları toplumsal ilişkiler bakımından tanımlamak, kavramı dağılım sonuçlarından daha temel bir toplumsal belirleme yapısıyla özdeşleştirir.

22 Bu bağlamda söylemek gerekir ki dereceli sınıf yapısı kavramlarını benimseyen kuramcılar sınıfa son derece tarih dışı bir şekilde yaklaşma eğilimindedir. Tüm toplumların “üst” ve “alt” sınıfları vardır ve dereceli sınıf değerlendirmeleri bu terimlere o toplumun tarihsel olarak özgün özelliklerine bakmaksızın aynı anlama sahipmiş gibi yaklaşırlar. Dolayısıyla, örneğin, Seymour Martin Lipset *Political Man*’de (Garden City, N. J. 1963, sf. 311) “statü ya da sınıf konumu” ile Amerika Birleşik Devletleri’ndeki parti sadakati arasındaki ilişkinin 18. yüzyılın sonlarından bu yana özünde aynı olduğunu iddia eder: her durumda üst sınıflar daha muhafazakâr olan partiyi destekleme eğilimi gösterirken alt sınıflar daha “liberal” olanı destekleme eğiliminde olmuşlardır. Elbette “alt” sınıflardaki fâil türlerinin muazzam dönüşümünü ve bunun “liberal” olanın içeriğini nasıl etkilediğini göz ardı eder: 1980’nin proleterleşmiş işçisi ve 1800’ün küçük çiftçisi niteliksel olarak farklı ilişkisel sınıflardır ama bunun, her ikisi de “alt” sınıf olsa da, iki dönemin politikasının içeriği ve politik çelişki biçimleri bakımından sistematik sonuçları vardır.

KAVRAMSAL KISIT 4: Sınıfları tanımlayan toplumsal ilişkiler simetrik değil, içkin olarak karşıttır [antagonistic]. “Karşıt”, sınıfları tanımlayan ilişkilerin içkin olarak karşıt çıkarlar ortaya koyduğu anlamına gelir, yani bir sınıfın çıkarlarının gerçekleştirilmesi zorunlu olarak diğer sınıfın çıkarlarının gerçekleştirilmesine karşı mücadele demektir. Bu, karşıt çıkarlar arasında bir “uzlaş”ın asla mümkün olmadığı anlamına değil, söz konusu uzlaşların başka bir sınıfın çıkarlarına karşı bir takım çıkarların gerçekleştirilmesini zorunlu kıldığı anlamına gelir. İmkansız olan uzlaş değil, bağdaşmadır.

KAVRAMSAL KISIT 5: Bu karşıt çıkarların nesnel temeli sömürüdür. Her ne kadar Marx (ve elbette çoğu Marksist) sınıf ilişkilerini zaman zaman tahakküm ve baskı bakımından tanımlasa da sınıf karşıtlığının en temel belirleyeni sömürüdür. Sömürü sade eşitsizlikten ayrı tutulmalıdır. Feodal lordların serfleri sömürdüğünü söylemek onların zengin serflerin ise yoksul olduğunu söylemekten daha fazlasıdır; lordun zenginliğiyle serfin yoksulluğu arasında bir nedensellik ilişkisi olduğunu iddia etmektir. Lord zengindir çünkü lordlar serflerle olan sınıf ilişkileri gereğince serflerin ürettiği artığa el koyabilirler.²³ Bir sınıfın refahı ile diğerinin yoksunluğu arasındaki bu nedensel bağ yüzünden sınıflar arasında bu ilişkilerce tanımlanan karşıtlık “nesnel” bir karaktere sahiptir.

“Nesnel çıkarlar” kavramına ilişkin çetrefilli felsefi sorunları tartışmanın yeri burası değil. Marx elbette sınıf çıkarlarının nesnel bir statüsü olduğunu düşünüyordu ve buradaki mesele bu ilişkilere dair neyin böylesi bir iddiayı doğruladığıdır. İnsanların maddi refahları bakımından her zaman nesnel çıkarları olduğu varsayılır ve burada bu ne kadar tükettikleri ve o tüketimi yapabilmek için ne kadar çalışmak zorunda olduklarının birleşimi olarak tanımlanır. Dolayısıyla insanların evrensel olarak tüketimlerini *artırmada* nesnel bir çıkarı olduğu gibi

23 Bu sömürü kavramsallaştırmasının daha detaylı bir değerlendirmesi için aşağıdaki üçüncü bölüme bakınız. Çelişkili sınıf mevkileri kavramının geliştirilmesinde doğrudan emek değer teorisine dayanan çok daha klasik bir sömürü kavramsallaştırmasını kabul etmiş olduğum not edilmeli. Yani, sömürüyü bir sınıfın diğerinin artık emeğine el koyduğu bir ilişki olarak görmüştüm, ki bu kapitalizmde artık değere el koyma anlamına geliyordu. Şimdi burada önerilen daha genel sömürü karakterizasyonunu tercih etsem de bu bölümdeki temel savlar hangi sömürü karakterizasyonunun benimsendiğine bağlı değil.

bir varsayım yoktur ama arzuladıkları tüketim düzeyini elde etmek için gereken çabayı azaltmak gibi bir çıkarları vardır. Sömürüye dayalı bir ilişki zorunlu olarak ya bazı insanların diğerleri daha az emek sarfet-sin diye daha çok emek sarfetmeleri ya da diğerleri daha çok tüket-bilsin diye verili bir emek sarfetme düzeyinde daha az tüketmeleri ya da her ikisi anlamına gelir. Her iki durumda da insanlar evrensel olarak maddi biçimde sömürülmemek gibi nesnel bir çıkara sahiptir, çünkü sömürünün olmadığı koşullarda daha az emek sarfedecek ve/veya daha çok tüketeceklerdir.²⁴ Sömürünün biçimlendirdiği çıkarlar nesnel olduğundan sınıflar arasındaki karşıtlıkları olumsal değil, içkin olarak tanımlayabiliyoruz.

KAVRAMSAL KISIT 6: *Sömürünün asıl temeli toplumsal üretim ilişkilerinde bulunur.* Her ne kadar tüm Marksistler sömürünün kökenini üretimin toplumsal örgütlenmesinde görse de “toplumsal üretim ilişkileri”nin nasıl tanımlanmasına gerektiğine ya da bu ilişkilerin hangi veçhelerinin sınıfları tanımlamak için en önemlisi olduğuna dair bir fikir birliği yoktur. Sınıf kavramı üzerine yürütülen son dönem Marksist tartışmanın çoğu genel üretim ilişkileri kavramı içerisinde sınıfların özgün olarak nasıl tanımlanması üzerine yürütülen bir tartışma olarak yorumlanabilir. Örneğin, Poulantzas sınıfların tanımlanmasında üretim ilişkilerinin politik ve ideolojik boyutlarının önemine vurgu yaparken, Roemer sınıfların kati suretle üretim ilişkilerinin mülkiyet ilişkileri veçheleri bakımından tanımlanması gerektiğini savunmuştur. Ben sınıfların üretim süreci içerisindeki çeşitli denetim ilişkileriyle tanımlandığını iddia etmiş-tim. Ancak tüm bu örneklerde sınıf üretim merkezli ilişkisel bir kavram olarak tanımlanmaktadır.

Genel Marksist sınıf kuramının dayattığı bu altı kısıt ideolojik “orta sınıf” kavramını kuramsal bir kavrama dönüştürme çabasının gerçekleşeceği kavramsal çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu çaba başarısız ola-

24 Bu formülasyon açıkça bir dizi sıkıntıyı sürüncemede bırakmaktadır, özellikle de maddi refah ve emek sarf etmenin tanımlarını. Nihayetinde bunların her ikisinin özgün içeriğinin tanımlanmasında indirgenemez özen bir unsur olabilse de, buna rağmen, bu terimlerin bağlamlar arasındaki anlamının sömürü ve sömürünün biçimlendirdiği çıkarların nesnel bir statüsünün olduğunu düşünmenin mantıklı olmasına yetecek kadar bir sürekliliği olduğuna inanıyorum.

bilir, ki bu durumda bu temel ön varsayımları yeniden düşünmek ya da dönüştürmek gibi daha karmaşık bir sorun zorunlu olabilir. Ancak öncelikle bu unsurları sabit ele alıp ihtiyaç duyulan kavramı üretmeye çalışmak üzere kullanacağım.

Alternatif Çözümler

Kapitalizmin sadece burjuvazi ve proletaryadan oluşan basit sınıf haritası ile gerçek kapitalist toplumların somut ampirik gözlemleri arasındaki boşluk Marksistler için uzun zamandır görünürde duruyor. Sonuç olarak, son zamanlarda “orta sınıf”ın sınıf karakterini kuramsallaştırma sorunu hatırı sayılır bir ilgi gördü. Bu analizlerin motivasyonu genel olarak işçi sınıfını düzgün bir şekilde tanımlamak için “orta sınıf”ın kavramsal olarak netleştirilmesi gerektiğinin farkına varılması oldu. Söz konusu netleştirme aslen iki görevi içeriyor: birincisi, işçi sınıfını işçi sınıfı olmayan ücretlilerden ayırt edecek kavramsal kriterleri oluşturma; ikincisi, bu kriterler temelinde işçi sınıfının dışında tutulan bu ücretlilerin mevkilerinin kavramsal statüsünü oluşturma.

Ben sınıf kavramı üzerine çalışmaya başladığım zaman bu soruna getirilen dört alternatif çözüm çoğu tartışmada baskın geliyordu: (1) Kutuplaşmış kavram ile gerçeklik arasındaki boşluk sadece görünürdedir. Kapitalist toplumlar gerçekten kutuplaşmıştır. (2) Proleter olmayan, burjuva olmayan konumlar, küçük burjuvazinin genel olarak “yeni” küçük burjuvazi (ve bazen daha özenle “yeni orta sınıf”) şeklinde bahsedilen kısmını teşkil ederler. (3) Proleter olmayan, burjuva olmayan mevkiler bazen “profesyonel-yönetici sınıf”, bazen de sadece “yeni sınıf” denilen tarihsel olarak yeni bir sınıf teşkil ederler.²⁵ (4) Proleter olmayan, burjuva olmayan konumlardan sadece “orta tabakalar”, gerçekte herhangi bir sınıf “içinde” olmayan toplumsal konumlar olarak

25 “Profesyonel-yönetici sınıf” (ya da PYS) ifadesi Amerikan Soluna Barbara ve John Ehrenreich tarafından yazılan bir makale ile girmiştir: “The Professional-Managerial Class”, *Radical Amerika*, cilt 11, sayı 2, 1971. Bu makale bir dizi eleştirel yanıtla birlikte Pat Walker’ın editörlüğünde bir kitap olarak yeniden basıldı: *Between Capital and Labor*, Boston 1979. “Yeni sınıf” ifadesininse daha uzun bir seceresi vardır ama çok yakın zamanda Alvin Gouldner ve Ivan Szelenyi ile özdeşleşmiştir. Bakınız: Alvin Gouldner, *The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class*, New York 1979; George Konrad ve Ivan Szelenyi, *Intellectuals on the Road to Class Power*, New York 1979; Ivan Szelenyi ve Robert Manchin, “Social Policy and State Socialism”, içinde: G. Esping-Anderson, L. Rainwater ve M. Rein (ed.), *Stagnation and renewal in Social Policy*, White Plains 1985.

bahsedilmelidir. Bu alternatifleri baştan sona başka bir yerde değerlendirmiş olduğum için burada uzun bir yorum sunmayacağım.²⁶ Sadece her bir konumun ana mantığını kısaca açıklamaya ve genel sınıf kavramındaki kısıtlara ilişkin sorunlardan bazılarını göstermeye çalışacağım.

Basit Kutuplaşma

Kapitalist toplumlarda ne işçi sınıfına ne de kapitalist sınıfa giriyor görünen toplumsal konumların ortaya çıkışına yönelik en basit yanıt bunun “görünüm”den ibaret olduğunu, “öz”ünde bu yeni konumların neredeyse tamamının gerçekte işçi sınıfının bir parçası olduğunu savunmaktır. Profesyonel ve yönetici ücretliler olsa olsa proletaryanın ayrıcalıklı bir tabakasını teşkil eder ama varlıkları ve yaygınlıkları kapitalizmin temel sınıf haritasını herhangi bir şekilde değiştirmeyi gerekli kılmaz.²⁷

Bu iddianın ardındaki gerekçe yöneticilerin ve profesyonel çalışanların, diğer tüm işçiler gibi, kendi üretim araçlarına sahip olmaması ve dolayısıyla yaşamak için emek güçlerini satmak zorunda olmalarıdır. Bunun kapitalistçe sömürdüklerini göstermek ve böylece onları işçi olarak tanımlamak için yeterli olduğu savunulmaktadır. Dolayısıyla, şirketlerin fiili olarak borsa seçenekleri ve benzerleri sayesinde pay sahibi haline gelen en tepedeki yöneticileri haricinde tüm ücretliler işçi sınıfının bir parçasıdır.

İşçi sınıfı bakımından basit bir “ücretli emek” kriteri yukarıda ortaya konan kuramsal kriterlerin bazılarını doğrulamaktadır. Kapitalizmi kapitalizm öncesi toplumlardan ayırtıran sınıf yapılarının genel tarihsel bir tipolojisiyle uyumludur (2. kısıt), ilişkisel bir kavramdır (3. kısıt), ilişkiler gerçekten de onlara karşıt bir karaktere sahiptir (4. kısıt), neredeyse tüm ücretliler muhtemelen biraz sömürüye maruz kalmaktadır (5. kısıt) ve söz konusu sömürünün temeli son derece yoksullaştırılmış

26 Bakınız: Erik Olin Wright, “Varieties of Marxist Conceptions of Class Structure”, *Politics & Society*, cilt 9, no. 3, 1980.

27 Bu tutumun örnekleri için bakınız: Carles Loren, *Classes in the United States*, Davis, California 1977; Francesca Freedman, “The Internal Structure of the Proletariat: A Marxist Analysis”, *Socialist Revolution*, no. 26, 1975; James F. Becker, “Class Structure and Conflict in the Managerial Phase”, *Science & Society*, cilt 37, 3. Ve 4. Sayılar, 1973 ve 1974.

bir yolla da olsa üretimin toplumsal örgütlenmesi içerisinde tanımlıdır (6. kısım). “Orta sınıf” a dair bu görüşün üzücü bir şekilde başarısızlığa uğradığı yer birinci kuramsal kısım aşmadadır. İşçi sınıfını tüm ücretliler şeklinde tanımlamanın sınıf oluşumunu, sınıf bilincini ve sınıf mücadelesini açıklamak için tatmin edici bir yapısal zemini nasıl sağlayacağını görmek güçtür. “Diğer tüm koşullar sabitken” üst düzey yöneticilerin sınıf mücadelesinde burjuvaziden ziyade sanayi işçilerinden yana saf tutmaya yatkın olması gibi bir şey kesinlikle söz konusu değildir. Aslına bakılacak olursa bunun gerçekleşebileceği akla yatkın herhangi bir durum hayal etmek zordur. Dolayısıyla ücretliler içerisinde işçi sınıfı için sınır kriterleri çizmek hiçbir şekilde sonuçlarıyla tutarlı bir kategori yaratmaz.

Sınıf yapılarına ilişkin basit kutuplaşma kavramlarına alternatifler genelde toplumsal üretim ilişkilerinin sadece emek gücünü satma ve satın alma bakımından tatmin edici bir şekilde karakterize edilemeyeceğini savunarak başlarlar. Ücretli emek alışverişi önemli olsa da üretim ilişkilerinin başkaca çeşitli boyutları sınıf ilişkilerinin belirlenimiyle ilgilidir. Bazen bu ilişkilerin politik yönü (tahakküm) vurgulanır, bazen ideolojik, bazen de ikisi birden. Her durumda üretim ilişkileri bu şekilde anlaşıldığında “orta sınıf” sorununa yeni çözümlerin kapısı açılır.

Yeni Küçük Burjuvazi

Marksistlerin söz konusu kavramsal sorun üzerinden yürüttükleri son dönem tartışmalarda önerdikleri birinci sistematik çözüm “orta sınıf” ı küçük burjuvazinin bir parçası olarak sınıflandırmaktır. Bazen bu yerleştirmenin gerekçesi söz konusu konumların beceri “mülkiyeti” ya da “beşeri sermaye” içermeleridir ve bu onları sermaye ile geleneksel küçük burjuvazinininkine (tekil fiziksel üretim araçları sahiplerininkine) yakın bir toplumsal ilişki içerisine koyar. Bu çözümün daha yaygın bir gerekçesi ise “üretken olmayan emek”, yani artık değer üretmeyen ücretli emek (örneğin banka memurları) kategorisi etrafında döner. Bu türden ücretlilerin bir bakıma üretken işçilerin ürettiği artık değer ile geçimini sağladığı ve dolayısıyla sömürü ilişkileri içerisinde işçilerden

farklı bir konum işgal ettikleri savunulur. Bazı kuramcılar, en bilineni Nicos Poulantzas'tır, denetsel emek ve "zihinsel" emeğin, üretken olduklarında bile işçi sınıfının dışında olduğunu savunarak bu üretken olmayan emek analizine çeşitli politik ve ideolojik kriterler eklerler.²⁸ Yine de söz konusu işçi sınıfı dışı ücretlilerin burjuvazinin bir parçası olmadıkları da açıktır çünkü ne üretim araçlarının mülkiyetine ne de gerçekten denetimine sahiptirler. Poulantzas bu konumların iki nedenden dolayı küçük burjuvazi içerisine konmaları gerektiğinde ısrar eder: birincisi, ideolojik yatkınlıkları özünde küçük burjuvalarınki gibidir (bireycilik, işçi sınıfına düşmanlık, vb.); ikincisi, geleneksel küçük burjuvazi gibi yeni küçük burjuvazi de sınıf çelişkilerinde proletarya ile burjuvazi arasında kalmaktadır.

"Yeni küçük burjuvazi" kavramı basit kutuplaşma tutumuyla aynı sorunların bazılarını taşır. Muhtelif üretken olmayan ve/veya denetsel ve zihinsel ücretliler kategorilerinin (sekreterler, profesyoneller, yöneticiler, devlet içindeki üretken olmayan el işçileri, satış elemanları, vb.) sınıf oluşumu, sınıf bilinci ve sınıf mücadelesi sorunu noktasında nasıl türdeş olduklarını görmek oldukça zordur. Bu yüzden de neden aynı sınıfın üyeleri olarak görülmeleri gerektiğini anlamak güçtür. Birçok durumda üretken olmayan ücretliler sanayi işçilerinden ayrıştırılması imkânsız ya da en azından "yeni küçük burjuvazi"nin diğer "mensuplar"ından ziyade sanayi işçilerinin çıkarlarına çok daha yakın çıkarlara sahiptir.

Üstelik üretken olmayan çalışanların işçi sınıfının dışında kaldığını teslim edecek olsaydık da küçük burjuvaziye atfedilmeleri genel sınıf kavramının altıncı kriterini ihlal etmektedir. Toplumsal üretim ilişkileri kavramı ne kadar genişletilirse genişletilsin bir bankadaki üretken olmayan bir çalışan ve kendi hesabına çalışan bir fırıncı toplumsal üretim ilişkileri içerisinde aynı konumu işgal ediyormuş gibi görülemez. Dolayısıyla yeni küçük burjuvazi kavramı yetersizdir çünkü hem birinci kısıtın koşullarını kolay kolay karşılamayan bir sınıf sınırı kriteri kullanır hem de bu kriterin tanımladığı konumlar küçük burjuvazinin belirgin ilişkisel özelliklerinden hiçbirini taşımaz, bu yüzden altıncı kısıtı ihlal eder.

28 Özellikle bakınız: *Classes in Contemporary Capitalism*, Londra 1975, Poulantzas'ın sınıflara dair çalışmasının detaylı bir anlatımı ve eleştirisi için bakınız: *Class, Crisis and the State*, ikinci bölüm.

Yeni Sınıf

“Orta sınıf” sorununa getirilen basit kutuplaşma ve yeni küçük burjuvazi çözümlerinin yaşattığı tatminsizlik bazı Marksistleri bu, çeşitli, proleter olmayan, burjuva olmayan konumların başlı başına yeni bir sınıf teşkil ettiğini ileri sürmeye itmiştir. Bu yeni sınıf farklı şekillerde tanımlanmıştır: Gouldner öncelikle “kültürel sermaye”yi denetlemesiyle tanımlar; Szelenyi ve Konrad potansiyel sınıf iktidarının kilit noktası olarak aydınların “teleolojik” işlevine vurgu yapar; Barbara ve John Ehrenreich yeni sınıfın – analizlerindeki “profesyonel-yönetici sınıf”- kapitalist sınıf ilişkilerinin toplumsal *yeniden üretim* ilişkileri içerisinde ortak konumlarla tanımlandığını savunur. Bu görüşün çeşitli savunucuları bu yeni sınıfı özünde kapitalizm içerisinde doğmakta olan bir eğilim (Szelenyi) olarak, sınıf üstünlüğü bakımından kapitalizmin kendisine bir rakip olarak (Gouldner) ya da kapitalizm içerisinde sadece ezilen yeni bir sınıf türü olarak gördükleri oranda da farklılaşırlar. Tüm bu görüşler ortak bir kritik özelliğe sahiptir: “orta sınıf” sorununu söz konusu konumları şu veya bu şekilde kültürel üretime olan ilişkileri bakımından yeniden tanımlayarak çözerler.

“Orta sınıf” kategorisinin kuramsal ana hatlarını üretme sorununa getirilen bu çözüm diğer çözümlerin problemlerinin bazılarını taşımaz. En azından “yeni sınıf”a dâhil olan kategorilerin bazıları kolektif eylem için burjuvaziden ve işçi sınıfından ayrı örgütlenmeler oluşturma potansiyeline sahiptir. Ve “yeni sınıf” konumlarının özgün bilinç biçimleri meydana getirdiği gibi iyi bir iddiada bulunulabilir. Dolayısıyla kavram genel sınıf kavramının birinci kriteriyle zorunlu olarak çelişir görünmez. Üstelik, Gouldner ve Szelenyi “yeni sınıf”ın bir şekilde kapitalizm ile “fiili olarak var olan sosyalizm” arasındaki ayrımda içerildiği iddiasında bulunurlar. Kavram böylece soyut sınıf kavramının ikinci kriterini de karşılayabilir.

Daha az görünür olan kavramın beşinci ve altıncı kriterlerle tutarlı olup olmadığıdır. “Yeni sınıf” başlığı altına giren muhtelif “aydın” kategorilerinin nasıl sömürüye dayalı ortak çıkarlara sahip olduğu ya da toplumsal üretim ilişkilerinde ortak bir konum işgal ettiği genel olarak

açık ve net değildir. Bazıları kapitalist firmalarda yönetici konumlar işgal edip işçileri doğrudan tahakküm altına almakta ve belki de yatırımların denetimine katılmaktadır. Bazıları da devlet içinde çalışandır ve diğer çalışanlar üzerinde hiçbir denetime sahip olmayabilirler (örneğin; öğretmenler, hemşireler). Bazılarıysa kapitalist firmalarda, yönetim hiyerarşisinin dışında ve üstlerinin görevlendirdiği spesifik sorunlar üzerinde çalışan teknik çalışanlar olabilir. Her ne kadar bu muhtelif konumlar eğitim ya da uzmanlık bakımından bir takım ortak kültürel özelliklere sahip olsalar da üretim ilişkilerinde ortak bir konum işgal ettiklerini, ortak sömürü çıkarlarını paylaştıklarını ve dolayısıyla genel sınıf kavramında belirtilen kriterlerle tek bir sınıf teşkil ettiklerini düşünmek zordur.²⁹

Orta Tabakalar

Sonuncu alternatif çözüm şüphesiz ki en popüler olanı. Spesifik sınıf kavramlarından herhangi birini dönüştürmek yerine, burjuva-proleter dikotomisine uymuyor görünen konumlar basitçe “orta tabakalar” olarak yaftalanır. Bu tür bir formülasyona Marksist tarih yazımında ve bazı sosyolojik çalışmalarda sık sık rastlanır. Bu çözüm zaman zaman ya söz konusu konumların sınıf yapısına ait olduğu agnostik bir konumu ya da kuramsal isabetlilikten bir kaçışı temsil eder. Ancak bazı durumlarda bu formülasyonun kendisi kuramsal bir tutumdur: toplumsal yapıdaki bazı konumların hiçbir sınıf mevkiine denk düşmediği savunulur. Bunları “orta tabakalar” olarak adlandırmak toplumsal mevkilerinin özgünlüklerini yansıtır: onlar orta sınıflardan ziyade orta tabakalardır çünkü temel sınıf ilişkisinin dışındadırlar; birtakım başkaca toplumsal bir kategori türünden ziyade orta tabakadırlar çünkü sınıf mücadelesinde ya burjuvaziden ya da proletaryadan yana saf tutmaya zorlanırlar. Bir bakıma “ortada kalmış”lardır.

²⁹ Bu, söz konusu iki kriterden vazgeçip toplumsal yeniden üretim ilişkilerinin ya da kültürel üretimin belli sınıfları tanımlamak için temel haline gelmesine izin vermemiz gerektiği anlamına gelebilir. Bu, açıkça Marksist sınıf kavramını büyük oranda yeniden inşa etmektir ama belki de bu zorunlu bir yeniden inşadır. Her durumda, “yeni sınıf” kavramını geliştiren kuramcıların hiçbiri böylesi bir genel yeniden inşaya kalkışmamıştır. Burada söylenmelidir ki sınıf sorununun aşağıdaki üçüncü bölümde detaylıca anlatılan yeni formülasyonu benim ilk çelişkili sınıf mevkileri kavramından ziyade “yeni sınıf” yaklaşımlarına daha yakındır.

Kavramsal bir zayıflığa getirilen ara bir çözüm olarak, “orta tabakalar” teriminin kullanımı şüphesiz ki şimdiye dek tartıştığımız problemleri çözümlere nazaran daha tercih edilesidir. Yine de belirli bakımlardan bizzat yanıltıcıdır. Her şey bir yana, “orta tabakalar” şeklinde tanımlanan kategorilerin genel olarak kapitalist toplumun temel sınıflarının “dışında” olduğu görüşü tatmin edici değildir. Bu konumların birçoğu üretime dolaysız olarak dâhil edilirler, üretim sisteminde tahakküm ve sömürü ilişkilerince dolaysız olarak yapılandırılırlar. Bu konumlar tanımlandığı şekliyle sınıf teşkil etmeseler bile bir sınıf karakterine sahiptir ve bu “tabakalar” saptamasında yoktur.

Yeni Bir Kavram İnşa Etme

Sonuç olarak, mevcut alternatiflerin hiçbiri uygun görünmedi. Genel sınıf kuramının kuramsal kısıtlarının en azından bazılarıyla şu veya bu şekilde tutarsızdılar. Bu yüzden “orta sınıf”ı kendi içinde tutarlı bir sınıf kavramına dönüştürmek için başka bir strateji denedim.

“Orta sınıf”ı haritalamak için yeni bir kavram oluşturma başlangıç noktası diğer tüm alternatiflerin zımni olarak ortak bir tezi, bir sınıf yapısı içerisindeki her konumun sadece tek bir sınıfa denk düştüğü tezini paylaştığı gözlemiydi. Sınıf yapısının kategorileri ile bireylerin doldurduğu fiili konumlar arasında izomorfik bir ilişki olduğu varsayılmıştı. Bu varsayım nadiren açıktan yapılmıştır ama incelediğimiz durumların her birinde işlemektedir. Birinci çözümde, tüm konumlar ya işçi sınıfı ya kapitalist sınıf ya da geleneksel küçük burjuvazi içindedir; ikinci çözümde tek değişiklik küçük burjuvazinin eski ve yeni olmak üzere iki kesimi olmasıdır; üçüncü alternatifte kapitalizmin geleneksel sınıflarında olmayan her konum bir “yeni sınıf”a denk düşmektedir; ve son alternatifte, geleneksel sınıfların bir parçası olmayan konumlar sınıf dışı konumlar –orta sınıflar– şeklinde muamele görmektedir.

Bu varsayımdan vazgeçtiğimizde “orta sınıf”ı kavramsal olarak haritalama sorununa tamamen yeni bir çözüm getirmek mümkün hale gelir. Tüm konumları belirli sınıflar içerisinde özgün olarak konumlanmış ve dolayısıyla kendi içlerinde tutarlı bir sınıf karakterine sahip

olarak düşünmek yerine bazı konumların muhtemelen çoklu bir sınıf karakterine sahip olduğunu görmeliyiz; aynı anda birden fazla sınıf içerisinde olabilirler. Söz konusu konumların sınıfsal doğası, iliştiler-
dikleri ana sınıflara bu şekliyle dayanan türevsel bir doğadır. Söz konu-
su konumlar benim adlandırdığım şekliyle “sınıf ilişkileri içerisindeki
çelişkili mevki”dir.³⁰

Bu ifade kafa karıştırıcı olabildiğinden terminolojiye dair kısa bir nota
ihtiyaç var. Birçok eleştirmenin işaret ettiği üzere, kapitalizmin temel sı-
nıf ilişkisinin kendisi “çelişkili”dir. İşçiler kapitalistlerle olan ilişkilerinde
bu yüzden en “çelişkili mevki” olarak düşünülmelidir. Kavramın ilk anla-
tımında tam ifadenin şöyle bir şey olması gerektiğini söyledim: “çelişkili
sınıf ilişkileri içerisindeki çelişkili mevki”, ama kolaylık olsun diye “çe-
lişkili mevki” gibi daha basit bir ifade kullanılacaktır. Ancak aynı anda
burjuva ve proleter olan konumları neden “çelişkili” olarak görmeliyiz?
Gerekçe şudur: kapitalizmin temel sınıf ilişkisi işçiler ve kapitalistler ba-
kımından nesnel olarak çelişkili çıkarlar, (salt olumsal olmaktan ziyade)
doğası gereği birbirine karşıt olan çıkarlar üretmesidir. Çelişkili mevki
tam da bu tabiatı gereği çelişkili olan çıkarların ikisinden de payına dü-
şeni alması bakımından çelişkilidir. Dolayısıyla bu konumların “çelişkili”
olarak karakterize edilmesi kapitalist sınıf ilişkilerinin temel çelişkisini
reddetmez; o temel çelişkiden türemiştir.

Bu yeni kavramın oluşturulduğu fiili süreç ilk başta değinilen ista-
tistiksel gelir eşitsizliği çalışmasındaki sınıf mevkilerini biçimsel olarak
işler hale getirme gibi bir sorun olarak başladı. O ilk projede sınıfları
işler hale getirmek için kullandığımız iki veri parçası vardı: (1) kişinin
kendi hesabına çalışıp çalışmadığı; (2) kişinin başkalarının emeğini de-
netleyip denetlemediği. Her biri iki değere sahip iki kriterle hemence-
cik dört katlı bir tablomuz oldu.

30 G. Carchedi, *The Economic Identification of Social Classes* adlı kitabında (Londra 1977) söz konusu ko-
numları “yeni orta sınıf” olarak adlandırıp sınıf belirlenimlerine “çelişkili” demek yerine “muğlak” şeklinde
yaklaşmayı tercih etmiş olsa da benzer bir kavramsallaştırma geliştirmiştir. Yine de savının kalbinde
söz konusu konumların hem sermaye işlevleri hem de emek işlevlerini yerine getirdikleri sürece aynı
anda burjuva ve proleter oldukları yatmaktaydı. Carchedi ve benim kavramsallaştırmam arasındaki
farklılıkların bir değerlendirmesi için “Varieties of Marxist Conceptions of Class Structure (sf. 355-365)
adlı makaleme bakınız.

TABLO 2.1

Çelişkili Sınıf Mevkileri Kavramının Geliştirilmesinde İlk Sınıf Yapısı Tipolojisi

		KENDİ HESABINA ÇALIŞAN	
		<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>
BAŞKALARININ	EMEĞİNİ	Kapitalistler	Yöneticiler
DENETLEME	HAYIR	Küçük Burjuva	İşçiler

Tablodaki diyagonal hücreler (sol üst ve sağ alt) sorun teşkil etmiyordu: başkalarının emeğini denetleyen kendi hesabına çalışan insanlar kapitalistti (tipik olarak oldukça küçük); astları olmayan çalışanlar işçiydi. Ve astı olmayan kendi hesabına çalışanlar da alışıldık Marksist bir kategoriye giriyordu: küçük burjuvazi. Peki ya astları olan ama kendi hesabına çalışmayanlar? Araştırmanın ilk sunumlarında bu türden yönetici konumları, ne idiği belirsiz, “muğlak” bir sınıf karakterine sahip olarak adlandırdık. Kavramsal çerçeveye dair bir seminer tartışmasında bunun çok da isabetli olmadığı önerisi yapıldı: söz konusu konumların ne idiği belirliyd ve bu yüzden muğlak yerine kendi içinde çelişkili görülmeliydiler.³¹

Bu isimlendirme değişikliği –muğlak konumlardan çelişkili konumlara– yeni kavramın geliştirilmesinde kritik bir adımdı. “Muğlaklık”, sorunun taksonomik olduğunu belirtiyor: bazı insanlar bölmelere tam olarak uymuyor; “çelişkili” ise bizzat bölmelerin kendisinin kendi içinde çelişkili olarak tanımlanabilen ve olumlu bir kuramsal statü kazandırılabilen karmaşık bir karakteri olduğunu belirtiyor.

Çelişkili mevkilerin ilk formülasyonlarında sadece yöneticilerin konumu, aynı anda burjuva ve proleter olarak karakterize edilen bir konum olarak değerlendirildi. Yöneticiler, işçilere ne yapacaklarını söyleme, işlerini yanlış yaptıkları için cezalandırma ve başkaca çeşitli yollarla üretim sürecine dair temel kararların alınmasında doğrudan

31 İsimlendirme değişikliği için yapılan asıl öneri o zamanlar Stanford Üniversitesi’nde ders veren antropolog Brigit O’Laughlin’den geldi. Akademik seminerlerde yorum yapmanın o alışıldık doğaçlama halinde tartışmada gözden kaçsa da doğuştan kavramsal sorunun hızla netleşmesine neden oldu. O’Laughlin’in kendi yorumunu hatırladığından ya da tetiklediği sonuçların farkında olduğundan oldukça şüpheliyim ama ona her daim minnettar kaldım.

dâhil olma kapasitesine sahip olmaları bakımından burjuva, öte yandan kendilerine de ne yapacakları söylendiği ve işverenleri tarafından işten atılabildikleri için ve üretime kaynak akışı üzerinde asıl denetimin dışında tutuldukları (yani sermaye varlıklarının sahibi olmadıkları) için proleterdiler. İşçilerle tahakküm konumları şeklindeki ilişkilerinde burjuvazinin içinde, kapitalistlerle tabiiyet konumları şeklindeki ilişkilerinde işçi sınıfının içinde yer alıyorlardı.

Bu ilk kurgunun iki özelliği yetersiz görünüyordu. Birincisi, “yöneticiler”i çelişkili bir mevki olarak tanımlamak belirleyici özelliklerden oldukça yoksun gibiydi. Bu kategori içerisinde basit düz denetçiler ve üst düzey yöneticiler, sadece denetim “dereceleri” değil tamamen farklı denetim türleri içeren konumlar bulunuyordu. Yöneticilerin çelişkili mevkilerinin daha incelikli bir sınıfsal haritası için daha fazla detaylandırma gerekli görünüyordu. İkincisi, sezgisel bir işçi sınıfı fikrine tekabül etmeyen, başkalarının emeğini denetleme/kontrol etme kriterini karşılamayan konumlar vardı. Hem kapitalist firmalarda hem de devlette, bir dizi çeşitli teknik ve profesyonel iş genel olarak “orta sınıf” şeklinde görülür ama denetim içermez.

Bu bağlamda Althusser’in takipçilerinin sınıf analizi sorunlarıyla uğraşan bir dizi kuramsal çalışma, özellikle de Balibar’ın “The Basic Concepts of Historical Materialism” [Tarihsel Materyalizmin Temel Kavramları –çev.] makalesini ve Poulantzas’ın *Political Power and Social Classes* [Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar –çev.] and *Classes in Contemporary Capitalism* [Çağdaş Kapitalizmde Sınıflar –çev.] adlı kitaplarını yeniden okudum.³²Bu şekilde kullanılmak üzere tasarlanmamış olsa da Balibar’ın üretim araçlarının “mülkiyet”i ile “sahiplik”i arasındaki ayrımı dair tartışması çelişkili sınıf mevkileri kavramının daha ileri detaylandırılmasında özellikle yardımcı oldu. Balibar bu ayrımı farklı üretim biçimleri arasındaki asli farklılıkları tespit etmenin bir yolu olarak kullanıyordu ama benim çelişkili mevkileri arındırma çabam bağlamında bu ayrımın genel yönetsel çelişkili mevki içerisindeki

32 Bakınız: Etienne Balibar, “The Basic Concepts of Historical Materialism”, içinde: Louis Althusser ve Etienne Balibar, *Reading Capital*, Londra 1970; Nicos Poulantzas, *Political Power and Social Classes*, Londra 1973 ve *Classes in Contemporary Capitalism*, Londra 1975.

kategorileri ayrıştırmanın bir yolunu ortaya çıkardı. Balibar'ın ayrımını kullanırken “mülkiyet”i yatırımlar (mali kaynakların üretime giriş çıkış akışı) üzerindeki gerçek kontrol olarak tanımladım; “sahiplik” ise üretim ilişkilerinin fiili işleyişi üzerindeki denetim anlamına geliyordu. Söz konusu denetimin kendisinin iki boyuta ayrıştırılabileceğini savundum: fiziki üretim araçları üzerindeki denetim ve üretim içerisinde emek üzerindeki denetim (otorite ya da gözetim).

Kapitalistler artık yatırımlar, fiziki üretim araçları ve emek üzerindeki denetim konumları olarak tanımlanabilirdi; işçiler bu üç denetim türünden hariç tutulan konumlardı. Çeşitli yönetici türleri de bu üç kriterin spesifik kombinasyonlarına bağlı olarak tanımlanabilirdi.

Ne var ki daha fazla düşündükçe ilk kriterlerin bu genişlemesi yeterince ileri gitmiyordu. Açıkça görülüyordu ki bir konumun üç denetim boyutunun “kaynakları”na –para, fiziki üretim araçları, emek– göre denetim içerdiği ya da içermediği doğru değildi. Farklı konumlar karmaşık bir tahakküm ilişkileri hiyerarşisi içine yapılandırıldıklarından farklı “miktarlar”da denetim içeriyorlardı. Bazı müdürler astlarına sadece uyarıda bulunabiliyor, bazıları astları işten kovabiliyor, bazılarıysa sadece kendi dolaysız astlarını değil bütün bir otorite hiyerarşisini denetim altına alabiliyordu. Bazı yöneticiler sadece üretim süreçlerinin günlük işleyişine dair kararlar alıyor, bazılarıysa kullanılacak teknoloji türlerine dair basit kararlara dâhil oluyordu. Sermaye ile emek arasındaki çelişkili mevki dokusunu doğru bir şekilde haritalamak için birtakım denetim “düzeyleri” değerlendirmesine ihtiyaç vardı.³³

Bu, sınıfsal kriterlerin, “çelişkili mevkiler” kavramını kamuoyuna duyuran kuramsal makalede ortaya çıkan çok daha karmaşık bir biçimlendirmesine yol açtı.³⁴ Sınıf ilişkilerinin üç kriteri ya da boyutu vardı –parasal sermaye, fiziki sermaye ve emek üzerindeki denetim ilişkileri– ve bu ilişkilerin her birinde muhtelif denetim “düzeyleri” –tam,

33 Bu bağlamdaki “düzeyler” terimi doğmakta olan dereceli bir sınıf kavramını ileri sürüyor görünüyordu. Ancak savunulan, konumların karmaşık bir toplumsal ilişkiler hiyerarşisi içerisindeki mevkileriyle tanımlandıklarıydı. Bu ilişkilerin bir sonucu olarak, verili bir konum belirli karar alma ve başkaları üzerinde denetim kapasitelerini içeriyordu. Dolayısıyla denetim derecesi karmaşık bir ilişkiler örüntüsü içerisinde bir mevkii bir göstergesi olarak ortaya çıkıyordu.

34 “Class Boundaries in Advanced Capitalist Societies”, *New Left Review*, 98, 1976.

kısmi, asgari ve hiç. İşçiler ve kapitalistler bu üç boyutta mükemmel kutuplaşmayla tanımlanıyordu; yöneticiler, bu boyutların tümü olmasa da bazıları üzerinde tam ya da kısmi denetim sahibi olmaktan (üst düzey yönetici) parasal sermaye ve fiziki sermaye üzerinde hiç denetimi olmama ve sadece emek üzerinde kısmi ya da asgari denetime sahip olmaya (ustabaşı ve düz denetçiler) kadar çeşitleniyordu.

Çelişkili mevkilerin biçimsel kriterlerinin bu detaylı anlatımı ilk formülasyonun ikinci genel sorununa –yönetici olmayan teknik ve profesyonel işlerin özel olarak tanımlanması– ilk çözümü sunmuştu. Yöneticiler aynı anda burjuva ve proleter olarak karakterize edilirken, söz konusu teknik/profesyonel konumlar genel olarak aynı anda küçük burjuva ve proleter olarak karakterize ediliyordu: üretim araçlarından koparılmalrı, ücret karşılığı emek güçlerini satmak zorunda olmaları ve üretim içerisinde sermayenin denetiminde olmaları bakımından proleterdiler; ama üretim içerisinde kendi dolaysız emek süreçleri üzerinde gerçek denetime sahip olduklarından küçük burjuva olduklarını savunuyordum.

Dolaysız emek süreci üzerindeki söz konusu gerçek denetim biçimsel olarak nasıl tanımlanmalıydı? İlk formülasyonlarda üç tanımlama arasında gittim geldim: (1) kişinin dolaysız emek süreci üzerindeki denetimi emek üzerinde asgari bir denetim düzeyi olarak düşünülmeliydi, sınıf ilişkilerinin üçüncü boyutu (kişinin kendi emeği üzerindeki denetim); (2) kişinin kendi fiziki üretim araçları üzerindeki asgari bir denetim düzeyi olarak düşünülmeliydi (kişinin işini nasıl yaptığı üzerindeki denetim); (3) yatırımlar üzerindeki asgari bir denetim düzeyi olarak düşünülmeliydi (kişinin sadece nasıl değil, ne ürettiği üzerindeki denetim).³⁵ Bunların hiçbirisi bütünüyle tatmin edici görünmedi, ama nihayet kişinin emek süreci üzerindeki etkin denetimini, başkalarının ne ürettiği ve nasıl ürettiği üzerindeki denetimin dışında olmakla birlikte kişinin [kendisinin] ne ürettiği ve nasıl ürettiği üzerindeki denetim olarak görmeyi kabullendim. Bu araştırmacı bilim insanlarının, bazı tasarımcıların, öğretmenlerin durumunu ve başkaca çeşitli teknik

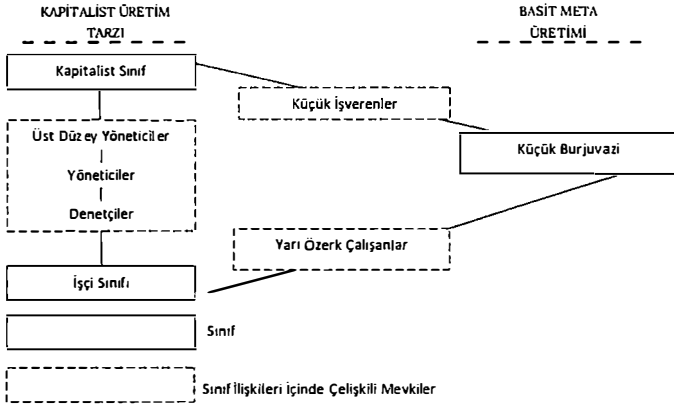
35 1976'da *New Left Review*'de basılan makalede ikinci formülasyonu benimsemiştim; *Class, Crisis and the State* kitabındaki gözden geçirilmiş versiyonda hem ikinci hem de üçüncüyü tercih ettim. Emek üzerindeki asgari denetim formülasyonu kullanıldı ama basılı olarak hiçbir zaman görölmedi.

ve profesyonel konumları karakterize ediyor gibiydi. Daha iyi bir isim arzusuyla, söz konusu bu konumlara “yarı özerk sınıf mevkileri” dendi.

Geriye tanımlanacak son bir çelişkili mevkî kalmıştı, burjuva ve küçük burjuva sınıflarını birleştiren bir mevkî. Bu konumu küçük işverenlerle özdeşleştirdim: üretim araçlarının sahibinin aynı anda kendi hesabına çalışan doğrudan bir üretici (ve dolayısıyla küçük burjuva) ve ücretli emek işvereni (ve dolayısıyla kapitalist sınıf içerisinde) olduğu konumlar.

Bu detaylandırmaların sonucu Şekil 2.2’de gösterilen “sınıf haritası” oldu. Bu şekilde art arda çeşitli değişiklikler yapmış olsam da –yöneticiler ile yarı özerk çalışanlar arasında “yönetici olmayan teknokratlar” adında bir konum eklemek, küçük işverenler ile yöneticiler arasına “yetkili operatörler” eklemek– bu diyagram, ileri sürdüğüm yeniden formüle edilmiş sınıf yapısı kavramının temel temsili olarak kaldı.³⁶

Şekil 2.2 Kapitalist Toplumun Basit Sınıf Haritası

1979 yılı itibariyle çelişkili mevkiler kavramının kat ettiği yol bu kadardı. O zamanlar sınıf yapısı, sınıf deneyimi ve sınıf bilinci üzerine geniş çaplı ampirik bir projeye başlamıştım. Araştırmanın can alıcı noktası, çok çeşitli başka değişkenler (alternatif sınıf kavramlarını, sınıf bilincini, sınıf

36 Bu sınıf eylemi kriterlerini sunan biçimsel tipoloji *Class, Crisis ve the State* kitabının 2. 7, 2. 8 ve 2. 9 numaralı tablolarında görünmektedir.

biyografilerini, cinsiyet davranışlarını ve diğer şeyleri ölçme) ile birlikte gelişmiş kapitalist toplumların benim önerdiğim şekliyle sınıf haritasında sınıf kriterlerini işler hale getiren bir anket çalışmasını içeriyordu. Anket formunda o zaman bir dizi ileri kapitalist toplumun çalışan nüfusunun rastgele örneklemelerine yer verilmişti.³⁷ Daha önce basılan ampirik çalışmalarımın tümünün sonunda istatistiksel araştırmalarımda kullanılan verilerin Marksist olmayan kategoriler kullanan burjuva sosyolog ve ekonomistler tarafından toplanmış olmasına her zaman hayıflanmışımdır. Bu durum kendi analizlerimdeki sorunlar için akla yatkın bahane sunmuş olsa da doğrudan Marksist bir çerçevede toplanmış büyük bir istatistiksel veriler bütünü ortaya koymanın yararlı olacağını düşündüm. Kendi önerdiğim sınıf kavramlarını işler hale getirecek spesifik sorular formüle etmeyi deneme işine başladıktan sonra bunların birçok bakımdan muğlak ya da eksik kaldığı açıklık kazandı. Özellikle de “yarı özerk çalışan” mevkiine düzgün bir şekilde işlerlik kazandırmak imkânsızdı. Bu pratik zorluk bu kategorinin mantığını yeniden düşünmeyi tetikledi.

“Yarı özerk çalışanlar” kategorisini yeniden düşünmek, nihayet “Capitalism’s Futures” [Kapitalizmin Gelecekleri –çev.] olarak yayınlanan, post-kapitalist toplumlar üzerine bir makaleye çalışmamla başlamamla aynı zamana denk geldi.³⁸ Bu makalenin analizinin temelinde benim üretim biçimlerinin “geçişimi” adını verdiğim ayrı üretim biçimlerinin farklı yönlerini sistematik bir şekilde birleştiren üretim ilişkileri biçimlerine dair bir tartışma yatıyordu. Bu kavram bizzat kapitalizm içerisinde ortaya çıkan post-kapitalist toplumlara doğru eğilimleri titizlikle tanımlamak bakımından önemliydi.

Aynı üretim ilişkilerinin geçişimi kavramı aynı yarı özerk çalışanları doğru düzgün tanımlamak gibi ısrarcı bir sorunla da ilgiliydi. Daha ön-

37 Anketler 1984 yılından başlayarak Amerika Birleşik Devletleri, Finlandiya, İsveç, Norveç, Kanada, Yeni Zelanda ve Büyük Britanya’da tamamlandı, Güney Avustralya’da bölgesel bir anket yapıldı. Gelecekte Batı Almanya, Danimarka ve Avustralya ve muhtemelen Japonya’da yapılacak. Birleşik Devletler verilerine Ann Arbor, Michigan Üniversiteler Arası Politik ve Toplumsal Araştırma Üniversitesi Konsorsiyumu’ndan [ICPSR] ulaşılabilir. Karşılaştırmalı veriler 1986’da ICPSR’de olacak.

38 “Capitalism’s Futures” makalesinin ilk versiyonu 1979 yazında yazıldı ve aynı yılın Aralık ayında Toronto Üniversitesi’nde bir konferansta sunuldu. Makalenin revize edilmiş versiyonu *Socialist Review*’da (68, 1983) yayınlandı.

ceki çalışmaların tümünde sınıf ilişkileri için bir kriterler seti saptamış ve tekil sınıf mevkilerini ve çelişkili mevkileri bu ortak kriterler setine dayanan değerleriyle tanımlamıştım. Ancak belirli sınıflar farklı üretim ilişkileri tipleriyle (üretim biçimleri) tanımlanıyorsa farklı kriterler gerektiği çok açıktır. Örneğin, feodal serfler kapitalist kriterlere dayanan değerlerle tanımlanamaz. Bireysel kölelik ilişkilerini özel olarak tanımlayan, kapitalist üretim tarzında herhangi bir sınıfın tanımlanmasında bulunmayan bir kritere ihtiyaç duyulacaktır.

Diğer bir deyişle, küresel "sınıf ilişkileri içinde çelişkili mevkiler" kavramı biçimsel olarak iki ayrı alt kavrama ayrıştırılmalıydı: bir üretim tarzı içerisinde çelişkili mevkiler ve üretim biçimleri arasında çelişkili mevkiler.³⁹ Birinci durumda, çelişkili mevkiler basit bir kriterler seti içerisinde tanımlanabilir; ikinci durumda, mevkiin çelişkili karakteri her birinin kökeni farklı üretim ilişkilerinde yatan iki ayrı kriterler seti gerektirir.

Bu yeniden kavramsallaştırma yarı özerk çalışanlar kategorisini doğru bir şekilde tanımlamak için küçük burjuvazi, yani basit meta üretimi içerisinde belirlenen sınıf için uygun kriterleri tespit etmemiz gerektiği anlamına geliyordu. Bu görevi yerine getirmek için gereken netlik John Roemer ile sınıflar kavramında tahakkümün rolü üzerine yaptığım tartışmanın sonucunda ortaya çıktı.⁴⁰ Bu tartışmanın bir sonucu olarak, toplumsal üretim ilişkilerinin tanımlayıcı ve dolayısıyla sınıfları tanımlamak için temel sağlayan esas kriterinin el koyma ilişkileri ve tahakküm ilişkilerinin birliği olduğuna ikna oldum.⁴¹ Bu durum, ilk baştaki kapitalist sınıf ilişkileri kriterlerimin sayısını üçten ikiye düşürmeme neden oldu. Artık fiziki üretim araçlarının işleyişi üzerindeki

39 İki kısa terminolojik nokta: birincisi, doğrusunu söylemek gerekirse ikinci mevki tipi üretim biçimleri "arasında" değil ama ayrı üretim biçimlerinden unsurları birleştirmektedir. Mekânsal metafor, tıpkı genel olarak sınıflara dair tartışmalarda olduğu gibi, potansiyel olarak yanıltıcı olur. İkincisi, "üretim tarzı" ifadesini burada bir toplumsal formasyon içerisinde baskın hale gelebilecek biçimleri değil, herhangi bir ayrı üretim ilişkileri biçimini tanımlamak üzere esnek bir biçimde kullanıyorum. Çoğu Marksist kuramcı basit meta üretiminden -küçük burjuvazinin belirlendiği üretim ilişkilerinden- üretim "biçimi" olarak değil, basitçe üretimin bir "formu" olarak bahseder.

40 Bakınız: John Roemer, *A General Theory of Exploitation and Class*, Cambridge, Massachusetts 1982; *Politics & Society* dergisinin Roemer'in çalışmasını konu alan özel sayısı, cilt 11, no. 3.

41 "El koyma ilişkileri", "sömürü ilişkileri"nden daha genel bir kavramdır ve toplumsal artığa el konulan ilişkiler anlamına gelir. Artığa bir sınıf diğerinden alıp el koyduğunda el koyma ilişkileri sömürü ilişkileri haline gelir.

denetim ve iş üzerindeki doğrudan denetimin sınıf ilişkilerinin yatırımlar üzerindeki denetimle eşdeğer statüye sahip iki boyutundan ziyade, işçilerin tahakküm altına alınmasının alternatif iki mekanizması olarak ele alınması gerektiğini düşünüyordum. Sınıflar ve dolayısıyla çelişkili mevkiiler, belirli el koyma ve tahakküm ilişkilerinin tipleri içerisindeki konumlarıyla tanımlanacaktı.

Bu bakımlardan sorun, basit meta üretimi içerisindeki el koyma ve tahakküm ilişkilerini tanımlama sorunu haline geldi. Üretim ilişkilerini kişinin emeğinin ürününe bireysel olarak el koymayla (kendi hesabına çalışma) tanımlanmış olarak, sorunsuz olduğunu kabul ettim.⁴² Basit meta üretimindeki tahakküm ilişkileri de buna paralel olarak kendi kendine denetim [self-control] (emek süreci içinde bireysel kendi kendine idare) olarak tanımlanıyordu. İşletimsel terimlerle söz konusu "kendi kendine idare" [self-direction] kişinin iş içerisinde kendi fikirlerini pratiğe dökme kabiliyeti, ya da Marksçı dilden konuşacak olursak, "fikir ve eylem/[idare] birliği" idi.⁴³

Artık bu, yarı özerk çalışanların emek ürününün kendi kendine el koymayı içermeyen konumlar olarak tanımlandığı (yani kapitalist bir biçimde sömürüldükleri) ama iş içerisinde kendi kendine idare barındırdığı (etkin bir fikir ve eylem birliği muhafaza etmeleri bakımından kapitalist bir tahakküm altında olmadıkları) anlamına gelir. Bu kriteri işler hale getirmek hâlâ zor bir işti ama kavram ilk versiyonlarından daha isabetli bir hal almıştı.

Bu değişiklikler Tablo 2.2'de gösterilen çelişkili mevkiilerin sınıf tipolojisinin ilk versiyonunu ortaya çıkarmaktadır. Çelişkili sınıf mevkiileri hiyayesini başlatan ilk ve basit dört katlı tablodan bu yana alınan uzun yol böyledir. Ve göreceğimiz üzere, sırayla aşılması gerektiğine zamanla ikna olduğum kavramsal çerçeveye ilişkin hâlâ yeterince sorun bulunmaktaydı.

42 Kendi hesabına çalışan bireyler, genellikle, kredi ve diğer değişim ilişkileri biçimleriyle sermayenin el koyduğu emeklerinin ürünün bir kısmına sahip oldukları için kendi hesabına çalışmayı kendi ürününe el koyma [self-appropriation] olarak tanımlamak kaçınılmazdır.

43 Bu formülasyon Harry Braverman'ın *Labor and Monopoly Capital*'ine (New York 1974) çok şey borçludur. Braverman'ın geleneksel zanaatkar el işçiliğini bir fikir ve eylem birliğini bünyesinde toplamakla karakterize etmesi söz konusu ücretlilerin tam olarak proleterleşmediğini ve küçük burjuvazi (bağımsız, kendi hesabına çalışan zanaat emeği) ile proleter unsurları birleştiren çelişkili bir sınıf mevkiisi içinde olduğunu söylemeye çok yaklaşıp.

Tablo 2.2 Geliştirilen Sınıf Yapısı Tipolojisi

	Kapitalist Üretim tarzı				Basit Meta Üretimi	
	Tahakküm		El Koyma		Tahakküm	El Koyma
	Egemen	Tabi olan	Sömüren	Sömürülen	Emek süreci içerisinde kendi kendine idare	Artığa bireysel kendi kendine el koyma
<i>Burjuvazi</i>	+	-	+	-		
Üst düzey yöneticiler	+	+	+	+		
Alt yöneticiler ve denetçiler	+	+	-	+		
<i>İşçiler</i>	-	+	-	+		
Yarı Özerk Çalışanlar	-	+	-	+	+	-
<i>Küçük Burjuvazi</i>					+	+
Küçük İşverenler	+	-	+	-	+	+
+ = kriter mevcut - = kriter yok		<i>Burjuvazi</i> : Temel Sınıf Mevkii Üst düzey yöneticiler: Sınıf İlişkileri İçerisinde Çelişkili Mevkiler				

Kavramsallaştırma Sorunları

Sınıf ilişkileri içerisinde çelişkili mevkiler kavramının, gelişmiş kapitalist toplumlarda "orta sınıf" sorununu alternatif çözme yolları üzerinden bir gelişme olduğuna inanıyorum. Hem sınıf kavramının açıklayıcı içeriği hem de kavramın soyut yapısal özellikleri bakımından rakiplerinden daha iyi iş çıkardı. Yine de başından itibaren sorunlar vardı. Bunların bazıları daha en başından barizdi; bazılarıysa kavramın geliştirilme ve kullanım sürecinde, özellikle de ampirik araştırmaları bağlamında netleşti. Bu sorunlardan dört tanesi özellikle önemliydi: çelişkili mevkilerin çelişkili olduğu iddiası; bir sınıf kriteri olarak "özerklik" statüsü; çelişkili mevkilerin post-kapitalist toplumlar bakımından bağıntılılığı; sömürü kavramının sınıf kavramı içinde marjinalleştirilmesi.

(1) *Çelişkili Mevkilerin Çelişkiliği*. Çelişkili mevkiler kavramının kullanıldığı ilk yayından itibaren "çelişki" teriminin kullanılması eleştirilmiştir.⁴⁴ Yöneticilerin durumunda akla yatkın bir hikâye anlatılabilir. Yönetici konumların proleter ve burjuva sınıf mevkilerinin ilişkisel özelliklerini birleştirir şekilde karakterize edilmesini ve işçilerin ve kapitalistlerin nesnel çıkarlarının doğası gereği karşıt olduğunu yönündeki genel Marksist tezi kabul edersek, o zaman yöneticilerin çıkarlarını kendi içinde tutarsız olarak tanımlamak asgari düzeyde bir anlam ifade eder. Bu tutarsızlığın sistematik karakteri yüzünden de çelişkili olarak karakterize etmek saçma olmayacaktır.

Ancak yarı özerk çalışanlar neden kendi içinde tutarsız çıkarlara sahip görülsün ki? Yarı özerk çalışanların (heterojen değil de) çelişkili çıkarları olduğunu söylemek sınıf mevkilerinin proleter kutbunun mevkilerinin küçük burjuva kutbunun ürettiği çıkarlarla çelişen çıkarlar ürettiğini ima etmektir. Bu küçük burjuva kutup, tahminen, emek süreci içerisindeki özerkliğin muhafazasındaki çıkarları tanımlar. Emek sürecindeki özerklik neyin gereği olarak işçi sınıfı çıkarlarıyla çelişen nesnel çıkarlar belirler? Bulabildiğim tek cevap, yarı özerk çalışanların

44 Bakınız: Steart ve diğerleri, *Social Stratification and Occupations*, Londra 1980; J. M. Holmwood ve A. Stewart, "The Role of Contradiction in Modern Theories of Social Stratification", *Sociology*, no. 17, Mayıs 1983; Anthony Giddens, *The Class structure of the Advanced Societies* kitabına not, ikinci basım, New York 1979, sf. 304.

bireyselleştirilmiş özerkliğine karşıt olarak, işçilerin emek süreci üzerindeki kolektif denetimde –ya da isterseniz, kolektif özerklik– çıkarlarını olduğunu söylemekti. Ancak bu tatmin edici bir yanıt değildi çünkü emek süreci üzerindeki kolektif denetim kişinin kendi işi üzerindeki bireysel denetimin önemli alanlarıyla zorunlu olarak karşıt değildi.

Küçük burjuva ve kapitalist sınıfları birleştiren küçük işveren çelişkili mevkii bakımından da benzer bir sorun geçerlidir. Küçük işverenlerin, büyük kapitalistler onlarla rekabete girdiğinde, büyük kapitalistlere karşıt, spesifik ve dolaysız çıkarları olması söz konusu olabilse de, zorunlu olarak karşıt ana çıkarları olmadığı açıktır.⁴⁵ Büyük şirketlerin dünyasında başarılı bir şekilde rekabet ederken çeşitli ikilemlerle karşılaşabilirler ama bu açıkça kendi içinde çelişkili temel çıkarlara sahip oldukları anlamına gelmez.

Dolayısıyla, benim “sınıf ilişkileri içerisinde çelişkili mevkiler” dediğim şey “çift yönlü” ya da “heterojen” mevkiler olabilir ama yöneticiler ve denetçiler haricinde gözle görünür şekilde “çelişkili” mevkiler değildirler. Bu yüzden terim üretim tarzı içerisinde çelişkili mevkiler adını verdiğim şey için saklı tutulabilir, fakat üretim biçimleri arasındaki çelişkili mevkiler için pek de uygun görünmemektedir.

(2) Bir Sınıf Kriteri Olarak Özerklik. Çelişkili mevkilerin detaylandırılmasına ilişkin ikinci bir sorun “yarı özerk çalışanlar” kategorisi etrafında dönmektedir. Üç mesele özellikle can sıkıcı görünüyor: özerkliğinin sınıf ilişkilerinin “küçük burjuva” bir özelliği olduğu iddiası; belli iş ortamlarındaki görece istikrarsız ve yeterince belirlenmemiş özerklik karakteri; kavramın kullanımındaki ampirik anomaliler.

Özerkliğin sınıf ilişkilerinin bir vechesi olduğu fikrini geçici olarak kabul etsek bile özerkliğe “küçük burjuva” bir sınıf karakterine sahipmişçesine yaklaşmak bir anlam ifade eder mi? Bu karakterizasyona hem yapısal hem de tarihsel itirazlar bulunmaktadır.

Yapısal olarak, özerkliğin “küçük burjuva” formda karakterize edilmesi büyük oranda küçük burjuvazinin “fikir ve eylem birliği” ile ka-

45 Dolaysız ile ana çıkarlar arasındaki ayrım verili bir “oyun kuralı” seti içerisinde tanımlanan çıkarlar (dolaysız çıkarlar) ile temel kuralların kendileri üzerinden çıkarlar (ana çıkarlar) arasındadır. Bu ayrımın daha dolu bir değerlendirmesi için bakınız: *Class, Crisis and the State*, sf. 88-91.

rakterize edilen bağımsız doğrudan üreticiler şeklindeki, daha ziyade romantik denebilecek bir imgesine dayanmaktadır.⁴⁶ Böylesi bir özerkliğe sahip bağımsız üreticiler (kendi hesabına çalışan zanaatkarlar, el işçiliği yapanlar, dükkân sahipleri, çiftçiler, vb.) ile bu türden bir özerkliği olmayan proleter ücretliler arasındaki zıtlık çok da yerinde olmayabilir. Bir yandan birçok nedenden ötürü kendi hesabına çalışan üreticilerin nasıl ürettikleri ya da bazı koşullarda ne ürettikleri üzerinde bile çok az denetimi olabiliyor. Seçenekleri piyasalar, kredi kurumları, kapitalist teşebbüslerle yapılan uzun süreli sözleşmeler ve benzerleri tarafından kısıtlanıyor. Öte yandan, modern kapitalist firmalardaki işçilerin gerçekten de “fikir”den tamamen koparılmaya derecesini abartmak çok kolay, çünkü çoğu fabrika ortamında üretimin fiili işleyişi üretim bölümünde biriken geniş çeşitlilikteki, rutinleşmemiş şekilde sürekli uygulanmak zorunda olan bilgiye büyük oranda bağlı olmaya devam ediyor.⁴⁷ Dolayısıyla söz konusu özerklik tamamen “küçük burjuva” bir karaktere özgü olmayabiliyor. Küçük burjuvayı tanımlayan yegâne şey, iş özerkliği değil, belli türden varlıkların –toprak, araç gereçler, birkaç makine, belki bazı durumlarda “beceriler” ya da yetkinlikler– mülkiyeti ve kendi hesabına çalışmadır.⁴⁸

İş özerkliğinin küçük burjuva olarak karakterize edilmesi tarihsel açıdan bakıldığında da problemlidir. Yarı özerk çalışan kategorisi birbirinden oldukça farklı iki tür konum barındırır: son derece özerk el işçiliği yapan ücretliler ve profesyonel teknik ücretliler. Birincisi makul

46 Açıkçası bu imge varlığını Harry Braverman’ın emeğin değersizleştirilmesi [degradation of labor-çev.] üzerine çalışmasına borçludur. Braverman’ın eseri sınıf mücadelesini indirgediği, değersizleştirmeyle bir süreçte göre çok monolitik gördüğü, geleneksel zanaat emeğini romantize ettiği için son yıllarda giderek artan eleştirilere maruz kalmıştır. Ben özündeki sezgisinin, yani proleterleşmenin hem üretim araçlarının mülkiyeti bakımından bir mülksüzleştirilme hem de üretim araçları üzerindeki gerçek denetimin kaybı süreci olduğu sezgisinin, akla yakın olduğunu düşünüyorum.

47 Yüksek otomasyon koşullarında bile işçilerin “fikir” üzerinden ne kadar büyük bir katılım sağladığının ilginç bir değerlendirmesi için bakınız: David Noble, “Social Choice in Machine Design”, *Politics and Society*, cilt 8, no. 3-4, 1978.

48 Özerkliği küçük burjuva olarak karakterize edilmesi istenseydi, yukarıdaki gözlemler, proleter ve küçük burjuva sınıfları birleştiren bir değil iki sınıf olduğunu ileri sürecektir şekilde yorumlanabilirdi: yarı özerk çalışanlar (kapitalist üretimde küçük burjuva özerklik) ve yarı proleterleşmiş kendi hesabına çalışanlar (küçük burjuva üretim içerisinde proleter tabiiyet). Birinci durumda, konum, el koyma ilişkileri içerisinde proleter bir mevki ama tahakküm ilişkileri içerisinde küçük burjuva bir mevki işgal eder; ikinci durumda, konum, el koyma ilişkileri içerisinde küçük burjuva bir mevki ve tahakküm ilişkileri içerisinde proleter bir mevki işgal eder.

bir şekilde küçük burjuva ve proleter sınıfların kombinasyonları olarak düşünülebilir, çünkü bağımsız zanaatkâr modern el işçisinin tarihsel öncülüdür. Araştırmacı bilim insanının, üniversite profesörünün, endüstri mühendisinin ya da sosyal hizmet danışmanının kapitalist üretim tarzından ve basit meta üretiminden unsurları birleştiren küçük burjuva bir karaktere sahip olduğunu düşünmek çok daha az anlam ifade eder. Günümüzde bürokratik olarak örgütlenmiş kurumlar içerisinde ortaya çıkan özerklik türleri “basit meta üretimi”nin kalıntıları gibi düşünülemez ama bu, yarı özerk sınıf mevkilerine proleter ve küçük burjuva sınıfların kombinasyonları olarak yaklaşmakla ima edilen şeydir.

Bir sınıf kriteri olarak yarı özerkliğe dair ikinci sorun, [kavramın] yapısal olarak yetersiz belirlenimi diye ifade edilebilir. Verili bir işin “yarı özerk” olup olmaması, pek tabii çalışma ortamının daha ziyade olumsal karakteristiklerinin bir sonucu olabilir. Örneğin bir araştırma teknisyeni, yetkiyi elinde bulunduran bilim insanının teknisyenlerin yetkin olmadığını varsayıp onlara sorumluluk vermediği bir işten bilim insanının tembel olduğu ve kanaat ve karar almayı teknisyenlere bıraktığı bir laboratuvara geçiş yapabilir. Teknisyen, ikinci işte, kuvvetle muhtemel yarı özerk, birinci işte ise proleterleşmiş olarak sınıflandırılacaktı. Söz konusu bir işten diğerine geçiş teknisyen-konunun sınıf karakterinde bir değişim olarak mı görülmelidir? Sınıf kavramı, toplumsal üretim ilişkileri içerisindeki mevkilerin makul ölçüde istikrarlı ve yapısal olarak belirli özelliklerini tayin etmek içindir. Belli işlerdeki görünürde olumsal özerklik karakteri, asgari ölçüde, özerkliği bir sınıf kriteri olduğu iddiasının bir zayıflığıdır.⁴⁹

Bir sınıf kriteri olarak özerkliğe dair son sorun, kavramın yer aldığı

49 Bu eleştiriye karşı muhtemel savunmalardan biri analiz biriminin verili bir bireyin fiili olarak sahip olduğu spesifik bir iş değil, verili meslek kategorisinin genel özellikleri olduğunu savunmak olacaktır. Yukarıdaki teknisyen örneğinde, teknisyenlik *mesleğinin* [occupation] yapısal olarak bireysel özerklik potansiyeliyle karakterize edildiği, ancak verili bir iş [job] içinde ampirik olarak ortaya çıkan fiili özerklik düzeyinin laboratuvarın araştırma direktörünün kişiliği, belirli bir teknisyenin kişisel eğitimi ya da ilgili alanları ve benzeri gibi görece olumsal süreçlere bağlı olduğu savunulabilir. Bu mantıkla, belirli bir laboratuvar teknisyeni özerk davranmakla ilgilenmese ya da üstleriyle kişisel ilişkileri yüzünden böyle davranırsa bile, teknisyen konumlarının genel olarak yarı özerk olduğu düşünülebilir. Ne var ki özerklik sorununa böylesi bir yaklaşım bir dizi ek sorun, özellikle de meslekler arasındaki sınırların anlamlı bir şekilde nasıl çizileceği ve “potansiyel” özerkliğin nasıl tanımlanacağı gibi bir sorun doğurmaktadır.

ampirik araştırma esnasında ortaya çıkan bir dizi ampirik anomaliye dairdir. Örneğin, özerkliğin kişinin ne ürettiği ve nasıl ürettiği üzerindeki denetim bakımından tanımlandığı durumda, okullarda aynı zamanda çeşitli “tamir” işleri yapan birçok hademenin uçak pilotlarından daha özerk olduğu sonucuna varılacaktır. Bariz olarak karşı-sezgisel karakterine rağmen, bunun pilotların sınıf mevkilerinin doğasına dair derin bir keşif olduğu düşünülebilir ama özerkliğin temel bir sınıf kriteri olarak görülmesi gerektiği iddiasının problematik statüsünü gösteriyor olması daha akla yatkındır.

(3) *Post-kapitalist Toplumlarda Sınıflar*. Klasik Marksizm kapitalizme dair tarihsel öngörüler bakımından son derece netti: kapitalist toplumların geleceği sosyalizm –ve eninde sonunda komünizm– idi. Bu zorunlu geleceğin taşıyıcısı işçi sınıfıydı. Dolayısıyla kapitalizmde burjuvazi ile proletarya arasında kutuplaşmış sınıf yapısı kapitalizm ile sosyalizm arasında kutuplaşmış tarihsel alternatiflerle paralellik gösteriyordu.

Yirminci yüzyılın fiili tarihsel deneyimi, açıkça çürütülmemiş olsa da, bu tarihsel tasavvuru sorgulanır hale getirdi. Bu nedenle post-kapitalist sınıf yapıları olasılığını en azından akılda tutmak gerekir. Sıkıntı, bir iki istisnası olmakla birlikte, Marksistlerin kapitalist toplumlardaki sınıfları analiz ederken benimsediği kavramsal çerçevelerin post-kapitalist sınıfları sistematik olarak anlamak için uygun kriterleri barındırmamasıdır. Feodal toplumların analizinde kapitalizmin sınıfları doğmakta olan sınıflar olarak belirirken post-kapitalist sınıfları sistematik olarak kavramsallaştıran ya da bunların kapitalist toplumlar içerisinde nasıl ortaya çıktığını gösteren çok az kuramsal çalışma bulunmaktadır.⁵⁰ Sonuç, post-kapitalist sınıf yapıları tartışmalarının –“gerçekte var olan sosyalizmler”in sınıf yapıları– onlara yönelik oldukça *ad hoc* bir karaktere sahip olması eğilimidir. Benim geliştirmiş olduğum haliyle sınıf ilişkileri içerisinde çelişkili mevkiler kavramı özellikle bu eleştiriye karşı savunmasızdı. Analizimizdeki sınıf kategorilerinin tümü ya kati

50 Kapitalizm içerisindeki sınıfların post-kapitalist sınıf yapılarına olanak tanıyacak şekilde analiz edilebileceğine ilişkin en azından birtakım unsurlar öneren –Alvin Gouldner’in *The Future of Intellectuals* ve Ivan Szelenyi ve William Martin’in *NewClass Theories and Beyond* (yayınlanmamış metin), 1985, eserleri gibi– birtakım “yeni sınıf” analizleri istisnadır.

suretle kapitalist ilişkiler içerisinde (burjuvazi, yöneticiler, işçiler) ya da özünde prekapitalist olan ilişkileri içeren çelişkili mevkilerde (yarı özerk çalışanlar, küçük burjuvazi ve küçük işverenler) konumlandırılmıştı. Belki daha da kötüsü sınıfların ampirik analizinin çoğunda kullarılan biçimsel işlemsel kriterlerin ya kapitalist ya da “gerçekte var olan sosyalist toplumlara” neredeyse hiç değiştirilmeden uygulanabiliyor olmasıydı.⁵¹ Bu sınıf ilişkileri analizinde postkapitalist toplumların sınıf yapılarına spesifiklik kazandırabilecek ya da kapitalizm içerisinde postkapitalist sınıfların ortaya çıkışının analizine işaret edebilecek hiçbir unsur bulunmuyordu. Artık sınıfların işlemsel kriterlerinin Batı ve Doğu arasındaki farklılıklara karşı ampirik duyarsızlığının bunların gerçek sınıf yapılarındaki temel benzerlikleri yansıttığı savunulabilir ve dolayısıyla bu duyarsızlık zayıflıktan ziyade güçlü bir yandır. Ancak, devlet sosyalizmi toplumlarının “gerçekten” kapitalist olduğuna inanmadığımdan bu duyarsızlık önemli bir sorun olarak duruyor.

(4) *Sömürüden Tahakküme Geçiş*. Çelişkili sınıf mevkileri kavramının gelişiminin başından sonuna kadar bunun özellikle Marksist bir sınıf kavramının yeniden formüle edilmesi olduğunda ısrar ettim. Böylesi bir girişimin retorığının bir parçası olarak sınıf ile sömürü arasındaki ilişkiyi ileri sürdüm.

Ne var ki, pratikte, sınıf ilişkileri içerisinde çelişkili mevkiler kavramı, neredeyse sadece sömürüden çok *tahakküm* ilişkilerine dayandı. Sömürüye atıf, sınıf yapılarının analizinin kurucu bir unsuru olarak değil de sınıflar tartışmasının arka planda kalan bir kavramı olarak işlev gördü. Örneğin, yöneticiler temel olarak aynı anda tahakküm kuran ve üzerinde tahakküm kurulan olduklarından çelişkili bir mevki olarak tanımlandı. Tahakküm ilişkileri “yarı özerk çalışanlar”ın –emek süreci içerisinde kendi kendine idare gereğince aynı anda küçük burjuva ve proleter olduğunu savunduğum mevkiler– sınıf karakterini tanımlarken de belirleyiciydi, çünkü “özerklik” tahakküme ilişkin bir durumu

51 Birleşik Devletler analizindeki işlemsel sınıf kriterlerinin devlet sosyalizmi toplumlarına çok az bir değişiklik ile uygulanabilirliğinin farkınaysa Macar sosyolog Robert Manchin ile birlikte yapılan Birleşik Devletler ve Macaristan’a yönelik karşılaştırmalı bir araştırma esnasında vardım. Kapitalist toplumun sınıf yapısına dair kavramsallaştırmam bakımından bunun istenmeyen sonuçlarına dikkatimi ilk Manchin çekmişti.

tanımlamaktadır. Bu sınıf kavramının özünde yer alan sömürünün yerine tahakkümü koyma eğilimi sınıf yapısının başka neo-Marksist kavramsallaştırmalarının çoğunda bulunmaktadır.

Bazıları için elbette sömürü kavramının marjinalleştirilmesi bir günah değil bir erdemdir. Fakat benim için bu iki nedenden ötürü zayıftır. Birincisi, tahakküm merkezli bir sınıf kavramına geçiş sınıf mevkilerinin analizi ile nesnel çıkarların analizi arasındaki bağı zayıflatmaktadır. “Tahakküm” kavramı, başlı başına, fâillerin spesifik çıkarları olduğuna işaret etmez. Ebeveynler küçük çocuklar üzerinde tahakküm kurarlar ama bu ebeveynlerin ve çocukların doğası gereği karşıt çıkarlara sahip olduğu anlamına gelmez. Bu çıkarları karşıt yapan ebeveynlerin çocuklarla ilişkisinin sömürüye dayalı olup olmadığıdır. Sömürü, içkin olarak bir dizi karşıt somut çıkarı ima eder. İkincisi, tahakküm merkezli sınıf kavramları toplumu anlamaya yönelik “çoklu baskılar” yaklaşımına kayar. Bu görüşe göre toplumlar, her birinin kökeni hiçbirinin diğerleri üzerinde açıklayıcı bir önceliğinin olmadığı farklı bir tahakküm biçimine –cinsel, ırksal, ulusal, ekonomik, vb.– dayanan baskıların bir çoğulluğu ile karakterize edilir. Böylece sınıf, toplumsal ve tarihsel analiz bakımından özel bir merkeziliği olmayan, birçok baskıdan sadece bir tanesi haline gelir.⁵² Yine, sınıfın sahnenin merkezinden çıkarılması sorundan ziyade bir başarı olarak görülebilir. Ancak, Marksizm’in sınıf kavramına verdiği geleneksel merkezi yer muhafaza edilmek isteniyorsa tahakküm merkezli sınıf kavramı gerçek sorunlar yaratmaktadır.

Bu dört kavramsal sorundan –çelişkili mevkilerin çelişkiliği, özerkliği statüsü, postkapitalist toplumların analizinin yokluğu ve sınıf kavramında sömürünün yerine tahakkümü koyma– bana en önemli gözükten dördüncüsüdür. Diğer meseleler şu veya bu şekilde sömürünün marjinalleştirilmesiyle bağlantılıdır.

Bu durumun kabul edildiği düşünüldüğünde, izlenebilecek iki ana

52 Sınıfın zorunlu olarak hiçbir merkeziliğinin olmadığı bu çoklu-baskılar toplumu görüşü zaman zaman “post-Marksist” radikal teori denilen teorinin karakteristiğidir. Önde gelen savunucuları için bakınız: Michael Albert ve Robin Hahnel, *Marksizm and Socialist Theory*, Boston 1981; Jean Cohen, *Class and Civil Society*, Amherst Massachusetts 1982; Stanley Aaronowitz, *The Crisis of Historical Materialism*, New York 1981.

kuramsal alternatif bulunmaktadır. Bir ihtimal tahakküm merkezli bir kavrama geçişi kabul edip bu yeni sınıf kavramını hem kapitalist hem de postkapitalist toplumu analizi için temel olarak kullanmaktır. Bu, sınıf analizini Dahrendorf'un sınıfları otorite ilişkileri içerisindeki konumlar olarak analiz ettiği yöne götürecektir.⁵³ İkinci alternatif sömürüyü hem kapitalizm içerisinde "orta sınıf"ın ampirik karmaşıklıklarını hem de postkapitalist sınıf yapılarının tarihsel gerçekliğini barındıracak şekilde yeniden sınıf analizinin merkezine koymaya çabalamaktır. Bir sonraki bölümde ikinci yol haritasını izleyeceğim.

53 Bakınız: Ralph Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Stanford 1959.

3. Sınıf Analizi İçin Genel Bir Çerçeve⁵⁴

Bir önceki bölümde sınıf ilişkilerinde çelişkili mevkiler kavramının gelişiminin hikâyesi anlatıldı. Anlatım, bu kavram dâhilindeki birtakım önemli zayıflıklar ile ilgili bir tartışma ve sorunun kaynağına dair genel bir teşhis ile sona erdi; sınıf ilişkilerinin temeli olarak sömürden tahakküme bir geçiş.

Belirli bir dizi kavram içindeki zayıflıkları, tutarsızlıkları ve boşlukları tespit etmek bir durumdur; bu zayıflıkların üstesinden gelmek için kavramı yeniden inşa etmek ise bambaşka bir durumdur. Çelişkili mevkiler kavramıyla ilgili tatminsizliğim, onu yapıcı biçimde dönüştürecek herhangi bir uygun strateji görmeden çok önce artmıştı. John Roemer'ın sömürü kavramı üzerine çalışmasıyla geniş çaplı bir meşguliyetin hemen sonrasında bu sorunlara yönelik tutarlı bir çözümü fark etmeye başladım.⁵⁵ Roemer, kendisi ampirik araştırma sorunları ya da sınıf yapılarının somut haritalarının ayrıntılandırılmasıyla özellikle ilgilenmemesine rağmen, çalışması bu tür çabalar için zengin bir temel sağlamaktadır. Göstermeye çalışacağım gibi, uygun değişim ve genişleme ile onun analitik stratejisi çelişkili sınıf mevkileri kavramı için çok daha tutarlı bir temel sağlayabilir.

Roemer'ın Sınıf ve Sömürüye Dair Açıklaması

Sömürü Kavramı

Gelirlerin dağılımında, bireyler aileler ve gruplar için satın alınabilir olan gerçek tüketim sepetlerinde eşitsizlikler gözlemleriz. Sömürü kavramı bu tür eşitsizlikleri analiz etmenin özel bir biçimidir. Bir eşitsizliği sömürüyü yansıtan bir durum olarak tanımlamak farklı fâillerin gelirleri arasında belirli bir nedensel ilişki türü olduğu iddiasında bulunmaktır. Daha somut olarak, Roemer'in analizinde zenginlerin

54 Bu bölümdeki temel fikirlerin gelişmesine yol açan sınıf ve sömürü sorunu üzerine yoğun Pazar öğleden sonraları tartışmaları için Robbie Manchin'e özel teşekkürlerimi ifade etmek istiyorum. Manchin'in o tartışmalardaki fikirleri, aşağıda tartışılan 'örgütsel varlıklar' kavramının gelişmesinde özellikle önemli olmuştur.

55 John Roemer, kendisinin Marksist teorinin 'mikro temelleri' olarak adlandırdığı uzun dönemli bir yeniden inşa projesi uğraşısı içinde olan Marksist bir ekonomisttir. *A General Theory of Exploitation and Class*, Cambridge, Massachusetts 1982, en önemli eseridir. Bu eser üzerine, benim katıldığım bir tartışma, *Politics & Society* (cilt 11, sayı. 3, 1982) dergisinde yer aldı.

yoksulları sömürdüğü, ancak zenginlerin refahının nedensel olarak yoksulların yoksunluklarına bağlı olduğu –zenginlerin yoksullar yoksul olduğu için zengin oldukları, yani ötekiler pahasına zengin oldukları– temellendirilebildiğinde söylenir.⁵⁶

Bunun tüm eşitsizlikler için söz konusu olmasının gerekmediği dikkate alınmalıdır. Her biri aynı kalitede toprağa sahip olan ve geçimlik tarımla uğraşan, ancak biri tembel olan ve toprakta asgari düzeyde çalışan diğeri ise gayretkeş olan iki çiftçi varsayalım. Bu durumda birinin serveti ile diğeri yoksulluğu arasında nedensel bir ilişki yoktur. Eğer tembel çiftçi daha sıkı çalışmaya başlasaydı zengin çiftçi daha yoksul bir hale gelmeyecekti. Sömürü olarak değerlendirilmesi için bir kişinin refahının ötekinin zararına olarak elde edildiğinin gösterilmesi gerekmektedir.

Geleneksel Marksist “sömürü” kavramı bu genel kavramın açıkça özel bir durumudur. Marksist sömürde bir sınıf diğer bir sınıf tarafından yaratılan artık emeğe çeşitli mekanizmalar aracılığıyla el koyar. Sömüren sınıfın geliri sömürülen sınıf tarafından yaratılan emekten kaynaklanır. Dolayısıyla, burada sömürülenin yoksulluğu ile sömürenin zenginliği arasında dolaysız nedensel bir bağ vardır. Beriki ötekinin zararı pahasına fayda sağlar.

Roemer bu sömürü anlayışını iki strateji kullanarak detaylandırmaya çalıştı. Bunların ilki, çeşitli değişim ilişkileri boyunca, bir fâil kategorisinden diğeri ‘artık emek’ geçişlerini detaylı biçimde çalışmayı içeren *Emek Transferi Yaklaşımını*; ikincisi farklı sömürü biçimlerini belirlemeyi amaçlayan bir tür *Oyun Teorisi Yaklaşımını* içerir. Kısaca, her birini sırasıyla inceleyelim.

Emek Transferi Yaklaşımı: Her ne kadar Roemer bu tür emek transferlerini irdelemek için emek-değer kuramına bilinçli olarak dayanmasa da, onun emek transferleri analizi geleneksel Marksist sömürü

⁵⁶Eğer yoksullar politik araçlar aracılığıyla zenginleri, gelirin kısmı [bir] yeniden dağılımına zorlayabilirlerse, bu tanıma göre, bunun yoksulların zenginleri sömürdüğü bir durum olarak yorumlanabilir olduğu görülebilir; yoksullar zenginlerin aleyhine daha azyoksul hale gelirler. Bu nedenle, sömürü ilişkilerini değerlendirmeden önce tüm nedensel bağlamı incelemek önemlidir. Söz konusu durumda, eğer zenginler gelirlerini sömürüyle elde ediyorsa, gelirin yeniden dağılımı karşı-sömürden ziyade sömürde bir azalma olarak görülebilir.

görüşünün bir uzantısıdır.⁵⁷ Analizinin ana hedefi, Marksistler tarafından yaygın olarak desteklenen, ücretli emek uygulamasının piyasa ekonomisinde emeğin sömürüsü için gerekli koşullardan biri olduğu görüşüdür. Roemer iki temel iddia ortaya atar; birincisi, bu sömürü (emek transferleri) tüm üreticilerin kendi üretim araçlarına sahip oldukları, fakat sahip oldukları bu fiziksel varlıkların miktarı açısından farklılaştıkları bir durumda meydana gelebilir; ve ikincisi, sermayenin ücretli emekçileri istihdam ettiği bir sistem ile işçilerin sermayeyi istihdam ettiği (workersrentcapital) bir diğerinde sömürünün yapısı açısından tam bir simetri mevcuttur.

Roemer her üreticinin kendi üretim araçlarına sahip olduğu ve emek gücü piyasasının ve borçlanmanın olmadığı (yani kredi piyasasının olmadığı) bir ekonomi içinde sömürünün ortaya çıkabileceğini gösterir. Ticareti yapılan tek şey ürünlerdir. Böyle bir ekonomide eğer üreticiler farklı miktarlarda üretken varlıklara sahip iseler, yani farklı üreticiler kendi geçimliklerinin mübadele-eşdeğerini üretmek için farklı saatler çalışmak zorundaysalar, bu üreticiler arasındaki serbest ticaret varlık-zengini olanın varlık-yoksulu olanı sömürmesine yol açacaktır. Bu basitçe aynı geçimlik için bazı üreticilerin diğerlerine göre daha az çalışması değildir, ayrıca daha az çalışan işçilerin bunu böyle yapabilmelerinin nedeninin daha aza-sahip olan üreticilerin daha çok çalışmak zorunda olmalarıdır. Bu örnekteki kritik kanıt, varlık-yoksulu kişinin basitçe üretimi durdurması-ölmesi-ve varlık-zengini kişinin varlık-yoksulu kişinin varlıklarına el koyması durumunda, varlık-zengini üreticinin aynı geçimlik düzeyini koruyabilmek için öncesine göre daha uzun saatler çalışmak zorunda kalmasıdır.⁵⁸ Dola-

57Roemer'in çalışması, emek-değer teorisinin 'Sraffa' eleştirisinin bir örneği olarak görülmemesi gerekse de, Ian Steedman (Marx After Sraffa, London 1977) gibi 'Sraffa' ekonomistlerle, emek-değer teorisinin tümayle terk edilmesi gerektiği tezini paylaşır. Bu, Roemer'in bakış açısına göre, mübadele ile ilgili herhangi bir kuramsal anlayışın temeli olarak basitçe yanlış ve kapitalist bir sömürü anlayışı için gereksizdir.

58 Argümanın teknik biçimi, fâillerin oldukça basit maksimize etme davranışlarına dayanan genel denge modelleri inşa etmeyi içerir. Tüm genel denge modellerinde olduğu gibi, bu modeller tercih yapıları ve üretim işlevleriyle ilgili kabul edilmiş spesifik varsayımlara dayanır. Yakın zamanlarda Roemer, sonuçlarının sömürü kavramının mantığını ihlal ettiği modeller kurmanın mümkün olduğunu gösterdi. Örneğin, eğer varlık mülkiyeti artarken, çalışma yerine boş zaman geçirme tercihi azalıyor, belirli kurumsal düzenlemeler altında emek transferlerinin zenginden fakire doğru akışı meydana gelebilecektir. Bakınız Roemer, 'Should Marxists be Interested in Exploitation', University of California, Davis, Ekonomi Bölümü, çalışma raporu, no. 221, 1983. Mevcut analizin amaçları açısından, bu karmaşıklıkları göz ardı edeceğiz.

yısıyla, bu ekonomide üreticiler arasında sadece eşitsizlik değil, aynı zamanda sömürü de vardır.

Kredi ve emek piyasalarındaki sömürü analizinde ise Roemer, iki imgesel adanın, 'emek-piyasası adası' ve 'kredi piyasası adası', sınıf yapılarını ve sömürü örüntülerini karşılaştırır. İki adada da bazı kişiler hiçbir üretim aracına sahip değilken diğer kişiler çeşitli miktarlarda üretim aracına sahiptirler. Varlıkların dağılımı bu iki adada da aynıdır. Ve her ikisinde de kişiler benzer motivasyonlara sahiptirler: hepsi ortak bir geçim düzeyine ulaşabilmek için sarf etmek zorunda oldukları emek-zamanı miktarını minimize etmeye çalışmaktadır. İki ada sadece bir açıdan farklıdır: emek-piyasası adasında insanların emek güçlerini satmalarına izin verilirken; kredi-piyasası adasında insanların kendi emek güçlerini satmaları yasaktır fakat üretim araçlarını, bir miktar faiz oranıyla, ödünç almalarına izin verilir.

Roemer bu modelleri kullanarak iki temel iddiasını kanıtlar. Birincisi, her bir adada bireylerin sınıf mevkii, sömürü durumu ve sahip oldukları varlıkların miktarı arasında tam bir mütakabiliyet olduğunu gösterir. Bu, onun 'sınıf-sömürü mütakabiliyet ilkesi' olarak adlandırıldığı şeydir. Tablo 3.1 bu mütakabiliyeti 'emek-piyasası adası' açısından göstermektedir.

TABLO 3.1*

Kapitalizmde Varlık Mülkiyeti, Sömürü ve Sınıf

Sınıf	Emek gücü İstihdamı	Emek gücü satma	Kendi adına çalışma	Sömürü	Varlık Miktarları
1. Kapitalistler	Evet	Hayır	Hayır	Sömüren	Büyük Miktar
2. Küçük İşverenler	Evet	Hayır	Evet	Sömüren	Orta
3. Küçük Burjuva	Hayır	Hayır	Evet	Muğlak	Kişi başına düşen paya yakın
4. Yarı Proleterler	Hayır	Evet	Evet	Sömürülen	Az
5. Proleterler	Hayır	Evet	Hayır	Sömürülen	Hiç

*John Roemer, A General Theory of Exploitation and Class, Bölüm 2'den uyarlanmıştır.

Tablonun mantığı şöyledir: her birey emek gücü istihdam etmek, emek gücünü satmak ya da kendi sahip olduğu üretim araçlarıyla çalışmak konusunda bir karar verir. Her birey bu kararı verili bir miktar tüketim için harcanan emek miktarını en aza indirmek için alır. Bu kararlar sonucunda iki şey meydana gelir: birincisi, sınıfların toplumsal üretim ilişkilerindeki farklı mevkilerine göre tanımlandıkları noktada, kişiler beş sınıftan birinin üyesi olarak ortaya çıkarlar; ve ikincisi, bazı kişiler diğerleri tarafından el konulan emeği yaratırken, bazı kişiler diğerlerinin emeğine el koyarlar; ve halenbazıları ne sömüren ne de sömürülendirler. Buradaki temel sonuç fâiller tarafından yapılan tercihlerin neticelelerinin ikisinin arasında tam bir mütakabiliyetin mevcut olmasıdır.⁵⁹

Bu modellerin analizinden Roemer'ın türettiği ikinci temel tez, karşılıklı sınıf yapılarının tamamıyla izomorfik olduğudur: adalardan birindeki her birey, diğer adadakiyle tamamen aynı sömürü statüsüne ve sınıf mevkisine sahip olacaktır.⁶⁰

Bu iki önermeye dayanarak, Roemer piyasa-temelli sömürü ile onunla ilişkili sınıf ilişkilerinin, basitçe üretim araçları içindeki mülkiyet hakları dağılımındaki eşitsizliklerden biçimsel olarak türetilileceğini iddia etmektedir. Bunlar tarihsel olarak, tipik bir biçimde bir emek piyasasının işleyişi aracılığıyla ortaya çıkabilirken, bu [durum] böylesi sömürü için olası kurumsal biçimlerden sadece biridir; sömürünün meydana gelmesi için gerek koşul değildir.

Oyun Teorisi Yaklaşımı. Sömürü ve sınıf üzerine çalışmak için emek-transferi yaklaşımı belirli basitleştirilmiş varsayımlar altında güçlü ve inandırıcı bir yaklaşımdır. Bu varsayımların bazıları gevşetildiğinde, Roemer'ın gösterdiği güçlüklerle karşılaşır. Özellikle, üretimdeki emek girdileri heterojen olduğunda (yani farklı üretkenlik düzeyleri söz konusu olduğunda) emek transferlerini tutarlı olarak tanımlamak

59 Bu kanıtlamanın önemli özelliği hem sınıf hem de sömürünün birincil üretim araçları sahipliğinden (mülkiyet ilişkileri) kaynaklanmasıdır. Başlangıçta, sınıfların üretim araçları sahipliği açısından tanımlanması gerekli değildir, bu sınıf ilişkilerinin sömürüye dayalı olduğu modelin bir keşfidir.

60 Emek-piyasası adası ile kredi-piyasası adasının izomorfik olduğu iddiası neo-klasik ekonomistlerin sermayenin mi emeği istihdam ettiğinin yoksa emeğin mi sermayeyi istihdam ettiğinin öneminin olmadığı iddiasına eşittir. Roemer, neo-klasik argümana katılır, fakat buna önemli bir gözlemini ekler: her iki durumda da emeği sömüren sermayedir. Neo-klasik iktisatta, elbette, iki durumun özdeşliği sömürü ilişkileri yerine gelir vergisi beyannamesi özdeşliği açısından tanımlanır.

zor hale gelmektedir. Bu güçlükler nedeniyle, Roemer sömürüyü irdelenmek üzere 'oyun kuramından' kaynağını alan ikinci bir strateji ortaya koydu. Bu yaklaşım, göreceğimiz gibi, farklı sınıf yapısı türlerindeki farklı mekanizmaları karakterize etmenin özellikle ince[ltilmiş] bir yoluna imkân tanıdığı için daha fazla avantaja sahiptir.

Bu yaklaşımdaki temel düşünce, üretimin örgütlenmesini bir 'oyun' gibi ele alarak farklı sömürü sistemlerini karşılaştırmaktır. Bu oyundaki fâiller üretime soktukları ve spesifik bir kurallar seti temelinde gelir yaratmak için kullandıkları çok çeşitli türde üretken varlıklara (yani beceriler ve sermaye gibi kaynaklara) sahiptirler. Sömürünün analizi için benimsenen temel strateji oyuncuların özgün bir koalisyonunun, farklı bir oyun oynamak için kesin belirlenmiş prosedürler altında oyundan çekilmeleri halinde daha iyi bir duruma gelip gelmeyeceklerini sormaktır. Alternatif oyunlar varlıkların paylaşılma yolları açısından farklılık gösterirler. Farklı sömürü türleri, belirli fâilleri daha iyi duruma getirecek ve diğerlerini daha kötü duruma getirebilecek özgün çekilme kurallarıyla tanımlanırlar.

Daha biçimsel olarak, Roemer eğer aşağıdaki koşullar sağlanırsa, bir fâiller koalisyonu olarak S'nin sömürüldüğünün ve diğer bir koalisyon olarak S'nün(S' nin tamamlayıcısı) ise sömürdüğüne söylenebileceğini iddia eder:

(1) S'nin, içinde şimdiki koşullarından daha iyi durumda olacağı, bizim hipotetik olarak mümkün olduğunu düşünebileceğimiz, bir alternatif vardır.

(2) Bu alternatif altında, S'nin tamamlayıcısı, koalisyon S şimdiki durumundan daha kötü olabilir.⁶¹

Koşul (1) gereklidir, çünkü sömürden konuşmak sadece eğer sömürülenler sömürünün yokluğunda (yani alternatif bir oyunda) daha iyi bir durumda olacaksa anlamlıdır; Koşul (2) gereklidir, çünkü Roemer'ın ifadeleriyle, 'sömürülenler koalisyonunun doğa ya da teknoloji tarafından değil diğer kişiler tarafından sömürülmesi bir zorunluluktur'.⁶²

61 John Roemer, *A General Theory of Exploitation and Class* (GTEC), s. 194.

62a. g. e, s. 195.

Fakat, tek başına bu iki kriter sömürüyü hakkıyla tanımlamak için yeterli değildir. Üçüncü bir tür kriterin yokluğunda, belirli türde anlamsız sömürü kanıtları yaratırlar. Örneğin kişi, sadece bu iki kriter temelinde iki adanın var olduğu, ve aralarında hiçbir etkileşimin olmadığı, fakat birinin çok miktarda ve diğerinin daha az sermayeye sahip olduğu bir durumu, 'sömürüye dayalı' bir durum olarak tanımlamak zorunda kalacaktır. Eğer yoksul adanın yurttaşları iki adanın toplam sermayesinin kişi başına düşen payı ile birlikte'oyundan' çekilirlerse, daha iyi bir duruma gelirler ve zengin adanın yurttaşları ise daha kötü duruma gelirler. Fakat böyle bir durumda zengin adayı yoksul adayı sömüren olarak tanımlamak bir anlam ifade etmez. Ya da, başka bir örnek alalım, sübvansiyonların bedenen sağlıklı olanlar tarafından engelli olanlara verildiği durumda yukarıda alıntılanan iki kriter engellilerin sağlıkları sömürdüğünü iddia edecektir.Yine bu da kavramın açıklayıcı niyetine aykırıdır.

Bu nedenle, Roemer bu tür durumları bertaraf etmek için tasarlanmış çeşitli olası tamamlayıcı kriterler önerdi. Bunların en yaygını 'Ş ile S bir tahakküm ilişkisi içindedir' kriterini eklemektir, bu bağlamda'tahakküm"Ş, S'in alternatif bir oyuna çekilmesini engeller' iması taşıdığı şeklinde anlaşılmalıdır. Yukarıdaki örneklerde, engelliler bedenen sağlıklı olanlara tahakküm uygulamaz ve zengin ada yoksul adaya tahakküm uygulamaz, dolayısıyla bunlar artık sömürü örnekleri olarak düşünülemezler.⁶³ Kendi sömürü analizinde Roemer, bu kritere bir arka-plan koşulu olarak yaklaşır ve kendi matematiksel modellerinin detaylandırılmasında tamamıyla ilk ikisinin işleyişine odaklanır.

Bu biçimsel kriterin amacı sömürü açısından ekonomik eşitsizlikleri tanılama ve mevcut bir durumda sömürünün var olup olmadığı üzerine kişiler arası tartışmaları muhakeme etme yolu sağlamaktır. Kişiler verilen bir fâil kategorisinin sömürülüp sömürülmediği konusunda anlaşamadıklarında,sömürüyü 'test etmek' için kullanılan uygun alternatif

63 Alternatif bir kriter 'Eğer S basitçe üretmeyi durdursa Ş daha kötü duruma gelir' ifadesidir. Bu iki ada olayı için sorunu çözer, çünkü zengin adanın refahı yoksul adadaki aktivitelerden etkilenmeyecektir ve iki koalisyonun ödemeleri arasında nedensel bir ilişki olduğu fikrini taşır. Fakat bu engelliler olayını çözümleriz çünkü eğer sağlıklı olanlar üretmeyi bırakırlarsa engelliler daha yoksul hale gelirler. Bu nedenle, bu tartışmada daha fazla tahakküm kriterine dayanacağım.

oyun tercihinde farklılaşıp farklılaşmadıklarını, ya da benzer bir test hükmünü değerlendirmede anlaşılabilirliklerini inceleyebiliriz.

Roemer bu stratejiyi dört çeşit sömürüyü tanımlamak için kullanır: feodal sömürü, kapitalist sömürü, sosyalist sömürü olarak adlandırdığı şey, ve 'statüye dayalı' sömürü olarak adlandırdığı şey. Kapitalist sömürüyle başlayalım. İşçiler hiçbir fiziksel varlığa (üretim araçlarına) sahip değildirler ve ücret için emek güçlerini kapitalistlere satarlar. Kapitalizm altında işçiler sömürülmekte midirler? Oyun-kuramsal formülasyon içinde bu sorunun cevabı kapitalist oyuna bir alternatif olarak yukarıda belirtilen iki koşulun sağlandığı bir oyun önermeyi gerektirir. Bu alternatif nedir? Bu içinde her işçinin *toplumun toplam üretken varlıklarından kişi başına düşen payını aldığı* bir oyundur. Roemer, tüm ücretliler koalisyonunun eğer toplumun varlıklarından kişi başına düşen payları ile birlikte kapitalizm oyununu terk ederlerse, kapitalizm içinde kalmaktan daha iyi durumda olacaklarını ve kapitalistlerin daha kötü durumda olacaklarını gösterir. Bu durumda 'çekilme kuralı'-oyunu kişi başına düşen fiziksel varlıklar ile terk etmek- bir sistemin kapitalist sömürü içerip içermediğinin formel testi' haline gelir.

Aksine, feodal sömürüyü belirleyen çekilme kuralı kişinin *bireysel varlıkları* ile (toplam varlıkların kişi başına düşen payı yerine) oyundan çekilmesini içerir. Bu serfin kişisel bağımlılıklarına dayanan zorunluluklardan özgürleştiği bir durumla eş değerdir. Bu koşullar altında köylü daha iyi duruma ulaşır ve feodal lordların durumu kötüleşir. Feodal sömürünün bu tanımına göre, kapitalizmde işçiler feodal olarak sömürülmezler; sadece bireysel varlıkları ile oyundan çekilirlerse daha iyi değil daha kötü bir duruma düşeceklerdir. Roemer'ın ileri sürdüğü gibi, neo-klasik kuramcıların ücretlilerin kapitalizmde sömürülmediği iddiası genel itibarıyla *feodal olarak* sömürülmemektedirler iddiası ile eşdeğerdir; yani onlar kişisel bağımlılık ilişkilerine dayanan ve sürekli olarak kendi marjinal ürünlerinin altında ücret verilmesi etkisine sahip olan artığın çekip alınmasına tabi değildirlere.⁶⁴ Bu açıdan, Marksistler ve neo-klasik ekonomistler arasında kapitalizmdeki sömürünün varlığı

64 Bkz. Roemer GTEC, s. 206. Gerçekte, kişisel bağımlılıklar, piyasa mekanizmalarının ücretlerin marjinal ürün ile aynı düzeye gelmesini sağlayan biçimde işlemini engeller

üzerine yapılan tartışma, hangi çekilme kuralının bir test olarak kullanılacağı üzerine bir tartışmadır.

Sosyalist sömürü kavramı Roemer'ın analizinde daha az sistemli biçimde geliştirilir. Bu durumda çekilme kuralı oyunu *devredilemez varlıkların* (kabaca yetenek ya da becerilere eş değerdir) *kişi başına düşen payı* ile terk etmektir. Bir koalisyon, kişi başına düşen becerilerle oyunu terk ettiğinde kendi pozisyonu iyileşirken, böylesi koşullar altında kendi tamamlayıcısı daha kötü duruma düşüyorsa, onun sosyalist açıdan sömürüldüğü söylenebilir. Bu mevcut oyunda yüksek beceri düzeylerine sahip bireylerin sadece yüksek beceri düzeyine sahip oldukları için değil aynı zamanda fâiller arasındaki beceri farklılıkları nedeniyle de yüksek gelir elde ettikleri anlamına gelir. Yüksek beceri sahipleri eğer yeteneksizler beceri elde ederlerse daha kötü duruma geleceklerdir; dolayısıyla yetenek farklılıklarının korunmasında çıkarları vardır ve bu onların gelirlerinin sömürüyü yansıttığı iddiasını destekleyen şeydir.

Eğer beceri sahibi bir kişinin geliri, beceriyi kazanmak için harcadığı zamandan daha fazlasını yansıtmıyor ise, o halde beceriye dayalı bir sömürü mevcut olmayacaktır. Daha yüksek olan ücretler, basitçe gerçek maliyetlerden kaynaklanan geri ödemeler olacaktır. Beceriye dayalı sömürünün arkasındaki argüman sınırlı beceriye sahip kişilerin bu becerileri üretme maliyetlerinin üzerinde kazanç sağladığıdır, sömürüyü oluşturan gelirlerinin tamamlayıcısı bir unsur olarak bu 'ranttır'.

Marx ne sosyalist bir toplumda "sömürü" sonucu oluşan gelir eşitsizliklerine, ne de bir sınıf ilişkisi olarak beceri sahibi olanlar ile beceri sahibi olmayanlar arasındaki ilişkiye değinmiş olsa da Roemer'ın açıklaması Marx'ın *Critique of the Gotha Programme* [*Gotha Programı'nın Eleştirisi*] eserinde ortaya koyduğu sosyalizmde eşitsizlik analizi ile oldukça örtüşür. Bu belgede Marx beceri-temelli eşitsizliklerin sosyalizmde süreceğini ve dağılımın 'herkesten yeteneğine göre, herkesin çalışmasına göre' temelinde olacağını vurgulamıştır. 'Çalışmasına göre' ifadesinin ne anlama geldiğinde bir muğlaklık mevcutsa da, bu sosyalizmde beceriye dayalı sömürünün var olacağı nosyonu ile tu-

tarlıdır. Sadece komünizmde dağılım ihtiyaçlar temelinde olacaktır; ki bu gerçekte becerilerin bir özel-mülkiyet varlığı formu olmasının sona ermesi anlamına gelmektedir.⁶⁵

Roemer tarafından tartışılan son sömürü biçimi, onun 'statüye dayalı' sömürü olarak adlandırdığı şeydir.⁶⁶ Bürokratlar tarafından uygulanan sömürü, bunun oldukça tipik bir örneğidir. Roemer şöyle yazar: 'Eğer bu konumlar',

... özel beceriler gerektiriyorlarsa, o zaman bu konumlar için farklılık yaratıcı ücreti sosyalist [beceriye dayalı] sömürünün bir yönü olarak adlandıran biri haklı olabilir...[Fakat] bu konumların sahiplerinin onunla özdeşleşmiş görevleri yürütmesi için gerekli olan becerilerden dolayı değil sadece konumlarından dolayı gittikçe artan bazı ekstra ödemeler vardır. Konumlara yönelik bu özel ödemeler statü sömürüsüne yol açar. Bir koalisyon eğer kendi varlıklarıyla birlikte çekilerek üyelerinin birçoğunun durumunu iyileştirebiliyor fakat kendisini statünün gerekliliklerinden muaf tutabiliyorsa, ve tamamlayıcı koalisyonun durumu kötüleşiyorsa o koalisyon statü kaynaklı sömürülen olacaktır.⁶⁷

Statüye dayalı sömürü Roemer'ın analizinde irdelediği diğer biçimlere göre çok daha az sistemli biçimde kuramsallaştırılmıştır. Onun kuramsal işlevi 'fiilen mevcut sosyalist toplumlardaki' bürokratik-temelli sömürüyü kavramak için bir yol sunmaktır, fakat bunu analizin geri kalanıyla kolayca uyum göstermeyen bir şekilde yapar. Kısaca göreceğimiz gibi, Roemer'ın yaklaşımını somut sınıf yapıları analizine dâhil edebilmek için 'statüye dayalı' sömürü kavramının dönüştürülmesi gerekli olacaktır.

65Roemer sosyalizmden komünizme geçişi anlamak için 'ihtiyaçlar sömürüsü' olarak adlandırdığı ek bir kavram ortaya atar. Eğer insanlar birbirinden farklı gerçek ihtiyaçlara sahiplerse, o zaman gelirin kusursuz bir biçimde dağılımı daha fazla ihtiyacı olanların daha az ihtiyacı olanlar tarafından sömürüldüğü bir 'ihtiyaçlar sömürüsü' durumu olacaktır, GTEC, s. 279-283. İhtiyaç sömürüsü kavramı diğer sömürü tiplerinden oldukça farklı bir mantığa sahip olduğu için ve bir sınıf ilişkisine de karşılık gelmediği için ihtiyacı sahipleri daha az ihtiyacı olanlarla toplumsal üretim ilişkileri içerisinde değildirlere onu burada daha fazla tartışmayacağım.

66Roemer bir ekonomisttir ve 'statü' kelimesini kullanımı, genellikle sosyolojide bu kelimeye iliştilen anlamları çağırıştırmayı istediği anlamına gelmez.

67 John Roemer, GTEC, s. 243

Sınıf ve Sömürü

Roemer'ın sömürü analizi için kullandığı iki stratejinin de temel mesajı sömürünün maddi temelinin genellikle mülkiyet ilişkileri olarak adlandırılan üretken varlıkların dağılımındaki eşitsizliklerden kaynaklandığıdır. Varlık-sömürü bağlantısı her durumda varlık-sahiplerinin diğerlerini, devredilebilir ya da devredilemez olsun, bu varlığa eşit erişimden mahrum bırakma kapasitelerine bağlıdır. Bir yandan, varlıkların eşitsizliği artık emeğin transferini açıklamak için yeterli; diğer yandan, farklı varlık eşitsizliği formları farklı sömürü sistemlerini belirtir. Böylece sınıflar sömürü örüntülerini belirleyen mülkiyet ilişkilerinden türeyen toplumsal üretim ilişkileri içindeki konumlar olarak tanımlanırlar.

Bu sonuçlar Roemer'ın sınıf ilişkilerini öncelikle üretim içindeki tahakküm ilişkileri açısından tanımlayan benim gibi Marksistlere doğrudan meydan okumasına yol açmıştır. Elbette, sömüren sınıflar sömürülen sınıfları, bu sınıfların sömüren sınıfların üretken varlıklarına (eğer devredilebilir iseler) sahip olmalarını ya da bu varlıklardaki (eğer devredilemez iseler) mülkiyet haklarının yeniden dağıtımını engellemek anlamında tahakküm altında tutarlar. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Roemer oyun-kuramı yaklaşımında bile sömürüyü tam olarak belirtebilecek bir tahakküm nosyonu ortaya koymak zorundaydı. Fakat tahakküm bu bağlamda, açıkça sömürüye kuramsal olarak tabi olacak bir biçimde analize dâhil oldu. Birçok neo-Marksist sınıf yapısı analizinin temel meselesi açısından daha da önemlisi, üretim süreci içindeki ya da emek süreci içindeki tahakkümün sınıf ilişkilerinin tanımında rol oynamamasıdır.⁶⁸

Önceki çalışmamda Roemer'ın bu konudaki duruşunu eleştirdim.⁶⁹ Sınıf ilişkilerinin sadece mülkiyet ilişkilerinin baskıcı muhafazasında değil üretim noktasında da doğası itibariyle tahakküm içerdiğini sa-

68 Bu emek sürecindeki tahakkümün *kurumsal olarak* önemli olmadığı, ya da aslında, bu tür tahakkümün pratikte kapitalist sömürüyü şiddetlendirmedigive sermaye-emek ilişkisini güçlendirdiği anlamına gelmez. Roemer'ın vurgusu basitçe bunun sınıf ilişkileri için gerçek kriter olmamasıdır; bu kriter sıkı sıkıya mülkiyet ilişkilerine dayanır.

69 Bkz. Erik Olin Wright, 'The Status of the Political in the Concept of Class Structure', *Politics & Society*, cilt 11, no. 3, 1982.

vundum. Şimdi bu noktada Roemer'ın haklı olduğunu düşünüyorum. Kapitalistlerin üretim sürecinde işçileri denetlemesi olgusu kapitalist üretimin birçok tarihsel formunun tartışmasız önemli bir özelliği olsa da ve sınıf örgütlenmesi biçimlerini ve üretimdeki sınıf çatışmasını açıklamakta önemli bir rol oynayabilse de sermaye-emek ilişkilerinin *temeli* üretken varlıklar üzerindeki etkili denetim ilişkileriyle (yani gerçek ekonomik mülkiyet) özdeşleştirilmelidir.

Mülkiyet ilişkileri açısından Roemer'ın sınıf kavramsallaştırmasına karşı çıkmamın nedenlerinden biri, bunun Marksist sınıf tanımlamaları ile Weberyen tanımlamalar arasındaki farkı bulandırıyor görünmesiydi. Weberyen tanımlamalar, benim onları yorumladığım şekliyle, sınıfın 'piyasa-temelli' tanımlarıydı, buna karşın Marksist tanımlar 'üretim-temelliydiler'. Sonrakinin bilinen avantajı, üretimin değişimden çok daha 'temel' olması ve bu nedenle üretim-temelli sınıf kavramlarının piyasa-temelli olanlara göre daha fazla açıklayıcı güce sahip olmasıydı.

Şimdi bana çok açık gelen şey, mülkiyet ilişkileri açısından sınıf tanımlarının sıkı sıkıya piyasa-temelli tanımlamalarla özdeşleştirilmediğidir. Sınıfların mülkiyet ilişkileri açısından açıklanması sınıfları gelir paylarıyla, piyasa işlemlerinin sonuçlarıyla değil, fakat sınıfların kontrol ettiği, mübadele ilişkilerinde belirli stratejileri benimsemelerine yol açan ve karşılığında bu piyasa işlemlerinin sonuçlarını belirleyen üretken varlıklarla tanımlar. Dördüncü bölümde göreceğimiz gibi, sınıfların tanımlanmasında piyasa kriterinin Weberyen kullanımı ve mülkiyet ilişkilerinin Marksist kullanımı arasında önemli farklılıklar varlığını sürdürmektedir, fakat ayrım 'mübadele' ile 'üretim' arasındaki basit karşıtlık yoluyla kavranamaz.

Genel Bir Sınıf Analizi Çerçevesine Doğru

Roemer'ın analizinin özü bir yandan, çeşitli türde üretken varlıklar üzerindeki mülkiyet haklarının dağılımı, diğer yandan sömürü ve sınıflar arasındaki bağlantıdır. Sömürünün farklı mekanizmaları farklı varlık türlerine göre tanımlanır ve farklı sınıf sistemleri bu var-

lıklardaki mülkiyet hakları üzerine inşa edilmiş olan toplumsal üretim ilişkileri tarafından tanımlanır. Bu kavrayışlar genel olarak sınıf yapılarını analiz etmek ve özel olarak orta sınıf problemini yeniden kavramsallaştırmak için gerekli kapsayıcı çerçeveyi detaylandırmak için temel sağlayacaktır.

Fakat, bu genel çerçeveyi incelemeyen önce, Roemer'ın analizini birçok açıdan değiştirmek ve genişletmek gerekmektedir. öncelikle ekonomik sömür ile ekonomik baskı arasında bir ayrım yapmak faydalı olacaktır; ikinci olarak Roemer'ın feodal sömürüye dair açıklamasını farklı bir üretken varlık türü açısından yeniden biçimlendirmemiz gerekmektedir; ve üçüncü olarak, Roemer'ın statüye dayalı sömür kavramını, benim 'örgütsel sömürü' olarak adlandıracağım yeni bir kavramla değiştirmemiz gerekmektedir.

Ekonomik Sömürü ve Ekonomik Baskı

Roemer'ın farklı sömürü biçimlerini açıklamak için 'oyundan çekilme kurallarını' kullanmaya dayalı metodolojik aracına yönelik sıklıkla dile getirilen eleştirilerden biri, sömürüyü bir fâil kategorisinden diğerine emek transferi ile özdeşleştiren Marksist anlayışı terk etmesidir. Roemer'ın prosedür fâiller arasındaki bağlantılardan kaynaklanan eşitsizlikleri değerlendirmemize izin verse de, söz konusu eşitsizliklerin bir fâilden diğerine gerçek transferlerle üretildiği görüşüne katkı yapacak bir güçten mahrumdur.

Roemer, emek transferlerinin zenginlerden yoksullara doğru olduğu-yoksulların zenginleri sömürüyor olduğunu ifade etmek istemeyeceğimiz- durumlar meydana gelebileceği temelinde sömürü ile ilgili tüm emek transferleri görüşlerine tamamıyla karşı çıkar hale gelmiştir.⁷⁰ Örneğin, herkesin boş zamana göre emek performansı açısından aşağıdaki tercihlere sahip olduğu zengin ve yoksul köylülerin yaşadığı bir toplum hayal edin: daha zengin olan, emeğe kıyasla boş zamana daha az değer verendir. Şimdi, zengin bir köylünün kendi toprağında gerekli tüm çalışmayı sergilediğini ve boş durmak yerine yoksul bir

70 Bu pozisyon en güçlü biçimde Roemer'in 'Why Should Marxist be Interested in Exploitation?' makalesinde ifade edilmiştir. Burada tartışılan açıklayıcı örnek bu makaleden alındı.

köylüden biraz daha fazla toprak kiralamayı tercih ettiğini varsayın. Bu tercih yapıları göz önünde tutulursa, yoksul köylü kirayı almayı tercih edebilir ve kendi toprağında çalışma zamanından epeyce fazla boş zamana sahip olabilir. Bu durumda, emek transferleri sadece zengin köylüden yoksul köylüğe doğru olacaktır (kira formunda). Böyle bir durumda, yoksul köylünün zengin köylüğü sömürdüğünü söylemenin bir anlamı var mıdır? Şimdi, bunu fantastik bir örnek olarak görecekler olabilir, fakat basit emek ya da emek ürünlerinin akışlarının bizim 'sömürden' anladığımız şeyi tanımlamaya yetmeyeceğini gösterir.

Geleneksel Marksist sömürü kavramının merkezi düşüncesini, 'ekonomik baskı' olarak adlandırılabiliriz. Şeyle sömürü arasında bir ayrım yaparak yenilemenin mümkün olduğunu düşünüyorum. Çekilme kuralı prosedürünün, özünde, basitçe bir ekonomik baskı durumunu tanımladığını iddia edeceğim. Yukarıdaki örnekte, yoksul köylü topraktaki mülkiyet hakları aracılığıyla ekonomik olarak zengin köylü tarafından baskı altına alınmıştır. Diğer yandan sömürü sadece ekonomik baskıdan daha fazlasını ifade eder; hem ekonomik baskıyı hem de bir sınıfın emek ürünlerine diğeri tarafından el konulmasını içerir (bu artığın bir sınıftan diğere transferine eşdeğerdir).⁷¹ Örnekte, yoksul köylüler zengin köylüleri sömürmeyeceklerdir, çünkü ekonomik olarak onlara baskı uygulamamaktadırlar.

Terimlerin bu kullanımıyla, ekonomik baskı temelinde mahkûm edebileceğimiz fakat sömürü örneği olmayan oldukça çok sayıda eşitsizlik tespit edebiliriz. Örneğin, engelli ya da işsizlerin yoksulluğu genel olarak ekonomik baskı durumları olabilirler, fakat sömürü durumları değildirler. Onlar çekilme kurallarının karşı-olgusal koşullarında elbette daha iyi durumda olacaklardır, fakat emeklerinin ürünlerine herhangi bir sınıf tarafından el konulmayacaktır (çünkü hiçbir şey

71 İki teknik nokta: öncelikle, 'emek' yerine 'emeğin ürünleri' ifadesini kullanıyorum çünkü tanımın emek-değer kuramının ilkelerinden bağımsız olması amaçlanmaktadır. (sömürünün emek değerleri yerine emeğin ürünlerine el koyulması olarak görülmesi arasındaki farka ilişkin özel bir tartışma için bakınız, G. A. Cohen, 'The Labour Theory of Value and the Concept Of Exploitation' içinde *The Value Controversy*, Steedman ve diğeri, London 1981). İkincisi, emek-değer kuramı terk edildiğinde kesin olarak herkesçe bilindiği gibi 'artığın' tanımlanması zordur, çünkü büyüklüğü (yani 'değeri') artık fiyatlarıdan bağımsız olarak tanımlanamamaktadır. Bu tartışma boyunca, artığın transferi ya da artık üzerine iddialara değindiğimde sömüren sınıf tarafından el konulabilecek olan artık *üründen* bahsediyorum.

üretmemektedirler). Aynı şey işçilerin çocukları için de söylenebilir: sermaye tarafından ekonomik olarak baskı altında tutulabilseler bile, sermaye tarafından sömürülmezler.⁷²

Artık, ekonomik baskı kavramının bir sınıf kavramına temel sağlamak için yeterli olabileceği iddia edilebilir; çünkü kavram bir dizi nesnel maddi çıkarı tanımlamaktadır. Öyleyse, emeğin ürünlerine el konulmasını içeren ve içermeyen ekonomik baskı biçimleri arasındaki ayrımla ne ilave edilmiş olmaktadır? Burada kritik katkı sömürü durumunda, sömüren sınıfın refahının sömürülen sınıfın çalışmasına bağlı olması düşüncesidir. Basit bir ekonomik baskı durumunda, baskı uygulayan sınıfın sadece kendi mülkiyet haklarını korunmasında çıkarı vardır; sömürü durumunda aynı zamanda üretken faaliyet ve sömürülenin çabasında da çıkarı vardır. Ekonomik baskı durumunda, ezenin maddi çıkarları, tüm ezilenlerin ortadan kaybolması ya da ölmesi durumunda zarar görmeyecektir.⁷³ Diğer yandan, sömürü durumunda, sömüren sınıfın sömürülen sınıfa ihtiyacı vardır. Eğer sömürülenler tümünden ortadan kaybolurlarsa sömürenler zarar göreceklerdir.⁷⁴ Dolayısıyla, sömürü ekonomik baskıda ihtiyaç duyulmayan bir şekilde sömüren ile sömürüleni birbirine bağlar. Maddi çıkarlara dair bu antagonizm ve karşılıklı-bağımlılığın bu özgün kombinasyonu sömürüye ayırt edici karakterini verir ve sınıf çatışmasını potansiyel olarak bu

72Roemer kapitalizmde işçilerin sömürülmesi ile işsizlerin sömürülmesi arasında bir fark olduğunu kabul eder. Bu farkı yukarıda 10. dipnotta bahsedilen ek kriteri öne sürerek vurguladı: eğer işçiler üretmeyi bırakırlarsa kapitalistler yoksullaşacaklardır, fakat işsizler üretmeyi bıraktıklarında değil. Roemer bu ilave kriteri öne sürerek, haksız muamelenin benim burada 'ekonomik baskı' olarak adlandırdığım şeye temelde eş değer olduğu noktada, 'işsizlerden' 'sömürülen' olarak değil 'haksızlığa uğramış' olarak bahseder. Bunu biçimsel olarak kanıtlamıyorsa da, bu örnekte Roemer'in benimsediği kriterin benim 'sömürülen tarafından emeğin ürünlerine el konulması' olarak ifade ettiğim şeye eş değer olduğuna inanıyorum: eğer işçiler üretmeyi bırakırlarsa kapitalistler yoksullaşacaklardır (ya da eşit bir biçimde, kişisel varlıklarıyla, bu durumda sadece onların emek güçleri olabilir bu, kapitalizm oyununu terk ederlerse) demek gerçekte burada işçilerden kapitalistlere artık transferinin meydana geldiğini söylemekle aynı şeydir.

73 Hatta, birçok pratik durumda, ezen eğer ezilen ölürse zenginleşecektir, çünkü baskı tipik olarak, ezen toplumsal-denetim masrafları ve hatta bazen ezilenlere yardım biçiminde maliyetler yükler (refah-devletlerinde yoksullar için minimum yaşam standardı giderlerinde olduğu gibi). Yukarıdaki zengin ve yoksul köylü örneğinde, köylüye ödenen rant, zengin köylü tarafından yapılan bir refah-devleti ödemesine benzemektedir: zengin köylü eğer yoksul köylüyü öldürür ve onun toprağına el koyarsa daha iyi duruma gelir.

74 Bundan da anlaşılabilceği gibi, özgün koşullar dışında, sömürenlerin sömürülenlerin intihar etmesinde maddi bir çıkarları olmayacaktır, oysa sömüren-olmayan ezenlerin [çıkarı] olabilir.

denli patlamaya hazır bir toplumsal güç haline getirir.

Bu sömürü nosyonunun, feodal beylerin serfler tarafından üretilen artığa dolaysızca el koyduğu feodal sömürü ve kapitalistlerin işçilere bir ücret ödeyerek ürünün tamamına el koyduğu kapitalist sömürü için oldukça dolambaçsız sezgisel bir anlamı vardır. Roemer'ın 'sosyalist sömürü', becerilerden kaynaklanan sömürü, olarak adlandırdığı şeyin bu anlamda bir sömürü olarak görülmesi gerektiği çok açık değildir. Şimdi onun neden yukarıda tanımlandığı biçimiyle sömürünün bir örneği olarak düşünülmesi gerektiğini görmek için beceri-temelli sömürüye daha yakından bakalım.

Bir başkasının emeğinin ürünlerine el koymak bir kişinin ürettiğinden daha fazlasını tükettiğini söylemekle eşdeğerdir. Eğer beceriye dayalı varlıklara sahip bir kişinin geliri, neo-klasik iktisatçıların iddia etmeyi sevdiği gibi, 'marjinal ürün' ile aynı ise kendi yaptığı katkıdan "fazlasını" tükettiğini nasıl söyleyebiliriz? Hangi mekanizmalar aracılığıyla bir başkasının emeğinin ürünlerine el koymaktadırlar?

Bu soruya verilecek yanıt, beceriye dayalı sömürü, yeteneklerin arzını sınırlandırma etkisine sahip olan ehliyetleredayalı olduğunda en basit hale gelir.⁷⁵ Verili bir becerinin arzını sınırlandıran ehliyetleri/diplomaları vermek için bir mekanizmanın yürürlükte olduğu bir durumla, ehliyetlerin olmadığı bir durumu kıyaslayalım. Ehliyetler yürürlükteyken, işverenler bunların sahiplerinin ücretlerini becerilerinin üretilme maliyetlerinin üzerine çıkaracaktır (Ehliyet-ödüllendirme sürecinin yokluğunda, eğer ücretler becerileri üretme maliyetinin üzerindeyseler yedek işçiler becerileri kazanabilirler, böylece sonuçta ücretleri maliyetlerin düzeyine çekerler). Bunun sonucu ise böyle becerilerle üretilen metallerin fiyatlarının ehliyetlerin yokluğunda olaçağından daha yüksek olmasıdır. Aslında, ehliyet sahibine kendi mar-

75 Ehliyet sahipliğinin ödüllendirilmesi beceriye dayalı gücün arzını çeşitli yollarla sınırlandırabilir: ehliyet/diploma veren okullara kabul edilen kişi sayısı üzerinde doğrudan sınırlandırmalar olabilir; okullara kabul için, hiçbir formal limit uygulanmadığında bile etkili biçimde kabul sayısını kısıtlayan (bazı sosyologların adlandırmayı sevdikleri gibi 'kültürel sermaye'ye dayanan) kültürel bir kriter saptanabilir; her ne kadar nihai getiriler onları telif etmekten daha fazla olacaksa da bir diploma elde etmenin masrafları yanına yaklaşılmaz derecede yüksek olabilir. Buradaki amaçlarımız açısından beceriye dayalı emek gücü arzı üzerindeki kısıtlamaları hangi hassas mekanizmaların açıkladığı çok önemli değildir. Çağdaş tabakalaşma yapılarında ehliyetlerin/diplomaların önemiyle ilgili bir tartışma için, bakınız R. Collins, *The Credential Society*, Orlando, 1979.

jinal ürününün fiyatı ile eşit bir ücret ödeniyorken, bu fiyatın marjinal ürünün 'değerinin' (ya da, eşit şekilde, ehliyetlerin yokluğunda marjinal ürünün fiyatının) üzerinde olduğunu söyleyebiliriz.⁷⁶ Bu fark, bir ehliyet/diploma sahibi tarafından el konulan sömürüye dayalı transferdir. Bu nedenle, ehliyet sahiplerinin, beceri farklılıklarının oldukları gibi korunmasında ve ehliyetlerin edinilmesi üzerindeki sınırlamaların sürdürülmesinde çıkarları vardır.

Ehliyetler/diplomalar, elbette, nitelikli emek gücünün kendi üretim maliyetini aşabilmesinin tek yolu değildir; bir ikinci mekanizma doğal yeteneklerdir. Yetenekler, becerilerin kazanılabildiği yeterliliği etkileyici olarak görülebilirler. Yetenekli kişi belirli bir beceriyi yeteneksiz bir kişiden daha az maliyetle (zaman, çaba ve diğer kaynaklarda) kazanabilecek biridir. Aşırı durumlarda, bu yeteneksiz için maliyetin sonsuz olması anlamına gelebilir (yani söz konusu beceriyi kazanmak olanaksızdır). Yetenekler, tartışa geldiğimiz anlamda sömürü için bir temel olarak görülmeli midirler? Bir bireyin, aşırı derecede az bir yeteneğe sahip olduğu ve bununla bağlantılı olarak az bir beceri kazanma imkânına sahip olduğu bir durumda, ehliyetler konusunda yaptığımız gibi, bu kişinin 'marjinal ürününün' fiyatının onun 'değerinden' büyük olduğunu söylemek bir anlam ifade eder mi?

Bu pozisyonun sıkı bir savunusunu yapamasam da, yetenekli kişilerin (yani yeteneklerini kullanarak beceriler elde eden kişiler) payına düşen ekstra geliri, özellikle verimli toprak sahipleri tarafından elde edilen ranta oldukça paralel, bir tür 'rant' olarak görmenin uygun olduğunu düşünüyorum. Bu ilave gelir, basitçe yetenek ile üretilen beceri sahipliğinin bahsettiği fiili verimlilikten değil, yeteneklerin *fark yaratıcılığından* ya da toprağın verimliliğinden- kaynaklanır. Eğer bu akıl yürütme doğru ise, o zaman yetenekler, ehliyetler gibi, basitçe, verili bir becerinin durağan kıtlığını yaratmaya yarayan özel bir mekanizma

⁷⁶ Bir malın değeri ve fiyatı arasındaki fark, elbette, emek-değer kuramının köşe taşlarından biridir. Fakat heterojen emek ve diğer konularla uğraşırken karşılaşılan çeşitli teknik sorunlar nedeniyle, emek-değer kuramını terk etsek bile, üzerinde konuşmakta olduğumuz transfer türlerini açıklamak için, ampirik fiyatlardan farklı, bir tür değer tanımlamak halen mümkündür. Bir malın 'değeri', eğer emek ya da sermaye için giriş bariyerleri mevcut değilse, onunsahip olacağı 'fiyattır'. Fiyat bu değer in üzerinde olduğunda, bir el koyma meydana gelir.

türü olarak ele alınmalıdır, dolayısıyla bu da sömürüye dayalı el koymanın temelidir.

Beceriye dayalı sömürünün temeli olan beceriye dayalı varlıkların yaratılmasında belli başlı yetenekler ile ilgili eşitsizliklerin mi yoksa kurumsallaşmış ehliyetler tarafından yaratılan eşitsizliklerin mi daha önemli olduğu elbette ampirik bir sorudur. 'Mülkiyet hakları' olarak oldukça açık statülerinden dolayı ben genel olarak ehliyetlere/diplomalara vurgu yapacak olsam da, bunun amacı yeteneklerin daha az önemli olması gerektiğini ima etmek değildir.

Bu bölümün argümanını yeniden özetlemek için: bu kitabın geri kalanı boyunca sömürü bir sınıfın emeğinin ürünlerine diğer bir sınıf tarafından ekonomik olarak baskıcı bir biçimde el konulması şeklinde tanımlanacaktır. Tüm el koyma biçimleri ekonomik olarak baskıcı değildir ve ekonomik baskının tüm formları böyle bir el koyma içermez. Ekonomik baskı ile el koymanın birleşimi, sömürüyü maddi çıkarlara dair nesnel antagonizmanın böylesi güçlü bir temeli haline getirir.

Feodal Sömürü Kavramını Yeniden Biçimlendirmek

Roemer'ın kendi formülasyonunda, sadece iki tür varlık biçimsel olarak düşünülür: fiziksel varlıklar (onun terminolojisinde devredilebilir varlıklar) ve beceriye dayalı varlıklar (devredilemez varlıklar). Onun anlatımında, feodalizm ve kapitalizmdeki sömürünün farkı, varlıkların kendi doğalarından ziyade, fiziksel varlıklara ilişkin çekilme kurallarının doğası etrafında döner. Sömürünün, varlıklar toplamının kişi başına düşen payı ile çekilme açısından tanımlandığı kapitalizmin aksine Roemerfeodal sömürüyü kişinin kendisine ait fiziksel varlıklar ile birlikte çekilmesi açısından tanımlar.

Fakat feodal durum, daha farklı bir şekilde karakterize edilebilir. Emek gücü üretken bir varlıktır.⁷⁷ Kapitalist toplumlarda herkes kendi adına, bu varlığın bir birimine sahiptir. Feodalizmde, diğer yandan, emek gücü üzerindeki mülkiyet hakları eşitsiz olarak dağıtılmıştır: fe-

77 Bakınız G. A. Cohen, *Karl Marx's Theory of History*, sf. 409-41, emek gücünün neden üretim güçlerinin bir parçası (yani üretken bir varlık) olarak düşünülmesi gerektiğine yönelik bir tartışma için.

odal lordlar bir birimden fazlasına sahiptir, serfler bir birimden azına sahiptirler. Bu ekonomik olarak 'kişisel bağımlılığın' ne anlama geldiğini gösterir: feodal lordlar kısmi olarak kendi vasallarının emek gücüne sahiptirler. Elbette, serflerin hiç emek gücüne sahip olmaması feodalizm için tipik değildir -genellikle kendi emek güçleri üzerinde mülkiyet haklarından mahrum olan köleler değildirler- fakat üretken fâiller olarak kendi üzerlerinde tam etkin bir kontrole sahip değildirler.⁷⁸

Klasik feodalizmde mülkiyet haklarının bu eşitsiz dağılımının ampirik tezahürü emek harçlarının serflerden zorlayıcı biçimde çekip alınmasıdır. Angarya emek aynı ranta ve sonuçta nakdi ranta çevrilirken, sömürü ilişkilerinin feodal karakteri köylünün toprak dışına çıkışı üzerindeki hukuki yasaklara yansır. Köylünün kente 'kaçışı', gerçekte, bir hırsızlık biçimidir: köylü lord tarafından sahip olunan emek gücünün bir kısmını çalmaktadır.⁷⁹ Öyleyse, feodal sömürüyü tanımlayan çekilme kuralı feodal oyunu, emek gücü içindeki toplumun varlıklarının kişi başına düşen payı ile yani bir birimle, terk etme olarak belirtilebilir. Dolayısıyla feodal sömürü, emek gücü içindeki varlıkların dağılımındaki eşitsizliklerden kaynaklanan bir sömürüdür (emeğin ya da ürünlerinin ezilenden ezene transferlerinin meydana geldiği ekonomik baskı).⁸⁰

Bu şekilde feodal sömürüyü yeniden formüle etmek Roemer'ın analizindeki farklı sömürülere dair oyun-kuramsal belirlemeleri simetrik hale getirir: feodal sömürü emek gücüne dayalı varlıkların mülkiyetinin yarattığı eşitsizliklere; kapitalist sömürü, devredilebilir varlıkların mülkiyetinin oluşturduğu eşitsizliklere, sosyalist sömürü, devredile-

78 Dolayısıyla kölelik, kölenin kendi emek gücü üzerinde hiçbir mülkiyet hakkına sahip olmadığı, buna karşın köle sahibinin ise köleler üzerinde eksiksiz mülkiyet haklarına sahip olduğu feodal sömürünün sınırlı bir durumu olarak görülmelidir. Bu formülasyonda, yaygın olarak tüm pre-kapitalist sınıf toplumlarını tek bir başlık-pre-kapitalist- altında toplama pratiğinin bazı gerekçeleri vardır çünkü tüm farklılıklarına rağmen, aynı artığı çekip alma mantığına dayanırlar.

79 Bu mantıkta, köylüler hareket etmekte, feodal sözleşmeyi terk etmekte özgür olduklarında, feodal rantlar (ve dolayısıyla feodal sömürü) bir kapitalist sömürü formuna dönüşme sürecinde olacaklardır. Bu dönüşüm toprağın kendisi'sermaye' haline geldiğinde-yani, bir pazarda serbestçe alınıp satılabilir olduğunda- tamamlanacaktır.

80 Bu formülasyonda çeşitli ayrımcılık biçimlerini -örneğin insanların belirli mesleklerle girişini engellemek için ırk, seks, uyruk, vb. gibi atfedici kriterlerin kullanımı- feodal sömürünün bir biçimi olarak görmek mümkündür. Aslında, eğer kişi onu diğer fâillerden memnun olduğu ölçüde kullanma kapasitesine sahip değilse kişinin kendi emek gücüne eşit sahipliği diye bir şey yoktur. Bu ayrımcılık görüşü, ayrımcılığın 'burjuva özgürlüklerin' zıttı olduğu görüşüne tekabül eder.

mez varlıkların mülkiyetinin oluşturduğu eşitsizlere dayanır. Varlıkların sömürü-yaratan eşitsizliklerinin her birine tekabül eden, spesifik bir sınıf ilişkisi vardır: feodalizmde lordlar ve serfler, kapitalizmde burjuvazi ve proletarya, sosyalizmde uzmanlar ve işçiler.

Örgütsel Varlık Sömürüsü

Rusya'daki anti-kapitalist devrim üretim araçlarında özel mülkiyetin gerçek bir tasfiyesine yol açtı: bireyler büyük ölçüde üretim araçlarına sahip olamazlar; onları miras olarak alamazlar ya da bir pazarda satamazlar, vb. Dolayısıyla, Sovyetler Birliği gibi toplumları beceri temelli sömürü açısından karakterize etmek yetersiz görünmektedir. Uzmanlar bu toplumlarda 'yöneten sınıf' gibi görünmemektedirler ve bu toplumların dinamiği beceri eşitsizlikleri etrafında dönüyor gibi görünmemektedir. O zaman, 'fiilen var olan sosyalizmde' sömürü nasıl anlaşılmalıdır?

Daha önce belirtildiği gibi, Roemer bu sorunla 'statüye dayalı sömürü' olarak adlandırdığı şeyi ortaya atarak baş etmeye çalıştı. Ben bunun tatmin edici bir çözüm olduğunu düşünmüyorum. Özellikle, bu kavramla ilgili iki sorun mevcuttur. İlk olarak, 'statüye dayalı sömürü', Roemer'ın sömürü analizinin geri kalanının mantığının dışındadır. Diğer durumların her birinde, sömürü kişilerin ya da koalisyonlarının üretim güçleriyle ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Sömürünün diğer tüm biçimleri, sadece kavram maddi dağılımı açıklamayı hedeflediği için değil fakat bu ilişkide üretimin maddi koşullarına dayandığı için de 'materyalisttir'. 'Statüye' dayalı sömürü üretimle hiçbir şekilde zorunlu bir ilişkiye sahip değildir. İkinci olarak, statüye dayalı sömürüyü feodal sömürüden kesin olarak ayırmak zordur. 'Lord', iş ya da hizmet karşılığı olarak aldığı ödemeyi beceriler ya da sermaye sahipliği nedeniyle değil kesinlikle bir 'pozisyon' içindeki sahipliğinden dolayı alır.⁸¹ Yine de çağdaş Sovyetler Birliği'ndeki ve 14. yy feodal Avrupa'sındaki sömürü ve sınıf mantıklarını temelde aynı gibi düşünmenin akla yatkın görünmesi zordur.

81 Roemer, GTEC, sf. 243, feodal ve statüye dayalı sömürü arasındaki benzerliği kabul eder, fakat bunu bir sorun olarak değil sadece ilginç bir paralellik olarak ele alır.

Statüye dayalı sömürü kavramı ile ilgili sorunlar potansiyel olarak sömürünün üretken varlıklar envanterindeki dördüncü bir unsur; 'örgütsel' olarak ifade edilebilecek bir varlık temelinde analiz edilmesiyle çözülebilir. Hem Adam Smith hem de Marx'ın işaret ettikleri gibi, üreticiler arasındaki teknik iş bölümünün kendisi de bir üretkenlik kaynağıdır. Üretim sürecinin örgütlenme biçimi emek gücü maliyeti, üretim araçlarının kullanımı ya da üreticinin becerisinden ayrı olarak üretici bir güçtür. Elbette örgütlenme ile diğer varlıklar arasında bir karşılıklı-ilişki vardır, tıpkı üretim araçları ile beceriler arasında var olan karşılıklı bağımlılık gibi. Fakat örgütlenme-karmaşık iş bölümünde üreticiler arasındaki eşgüdümlü işbirliği koşulları-kendi hesabına üretken bir kaynaktır.

Bu varlık farklı toplum türlerinde nasıl dağıtılmıştır? Çağdaş kapitalizmde, örgütsel varlıklar genellikle yöneticiler ve kapitalistler tarafından kontrol edilir: yöneticiler spesifik şirketlerdeki örgütsel varlıkları kapitalistlerin sermaye varlıkları mülkiyeti tarafından dayatılan kısıtlamalar altında kontrol ederler. Girişimci kapitalistler doğrudan her iki tür varlığa da (ve büyük olasılıkla aynı zamanda beceriye dayalı varlıklara da) sahiptirler; salt rantiyer kapitalistler (kupon kesiciler) sadece sermaye varlıklarına sahiptirler. Kapitalist piyasadaki anarşiden dolayı, hiçbir fâil grubu şirketler çapında süren teknik iş bölümünü kontrol etmez.

Devletçi toplumlarda (ya da, belki 'sosyalist devlet' toplumlarında), örgütsel varlıklara çok daha büyük önem atfedilir.⁸² Teknik iş bölümünün kontrol edilmesi- üretken faaliyetlerin emek süreçleri içinde ve süreçler boyunca koordinasyonu- merkezde örgütlenen sosyal bir görev haline gelir. Örgütsel varlıklar üzerindeki kontrol artık sadece şirket-düzeyindeki yöneticilerin görevi değildir, aynı zamanda devlet içindeki merkezi planlama organlarına uzanır. Bu tür toplumlarda sömürünün bürokratik

82'Devletçi toplumlar' terimi birazcık uygunsuz, çünkü 'devletçilik' politik olarak, daha dar biçimde üretim üzerindeki merkezileşmiş, otoriter devlet kontrolü sorunundan çok devlet müdahalelerinin genişlemesine yönelik genel bir karşılık ile ilişkilendirilir. Fakat diğer terimler daha fazla güçlük içerirler. 'Devlet bürokratik sosyalizmi' ya da basitçe 'devlet sosyalizmi' ifadeleri, örneğin, sosyalizmin otoriter devlet kontrolü altındaki üretim ile birleştirilmesine katkıda bulunurlar. Bu nedenle, biraz endişeli olmakla birlikte, bu anlatımda 'devletçilik' ifadesini kullanacağım.

güce dayandığı söylendiğinde kastedilen örgütsel varlıklar üzerindeki kontrolün sınıf ilişkilerinin ve sömürünün maddi temelini belirlemesidir.

Örgütsel varlıklar nosyonu otorite ve hiyerarşi sorunlarıyla yakın bir ilişkiye sahiptir. Varlık örgütlenmedir. Bu varlığı kullanma faaliyeti karmaşık teknik işbölümü üzerinde eşgüdümlü karar-alma sürecidir. Bu varlık eşitsiz olarak dağıldığında, bazı konumlar varlık üzerinde diğerlerinden çok daha fazla etkin kontrole sahip olurlar, böylece bu varlığa ilişkin toplumsal ilişki hiyerarşik otorite biçimini alır.

Örgütsel varlıklar üzerindeki etkin kontrolün sömürünün temellerinden biri olduğunu iddia etmek şunları söylemekle eş değerdir: (a) eğer yönetici-olmayanlar örgütsel varlıkların kişi başına düşen payı ile çekilirlerse (ya da buna eş olarak, örgütsel kontrol demokratikleştirilirse) yönetici-olmayanlar daha iyi bir duruma ve yöneticiler/bürokratlar daha kötü bir duruma geleceklerdir, ve (b) örgütsel varlıklar etkili biçimde kontrol etmenin sonucu olarak yöneticiler/bürokratlar toplumsal olarak üretilmiş artığın bir kısmını ya da tamamını kontrol ederler.⁸³

'Örgütlenmenin' sömürü-üreten bir varlık olarak karakterize edilmesine yönelik iki itiraza değinilmesi gerekmektedir: birincisi, bu varlığa 'sahip olunamaz' ve dolayısıyla bir mülkiyet ilişkisinin temelini oluşturamaz; ve ikincisi, bir sömürü mekanizması olarak üretim araçlarının kendisinden etkin bir biçimde ayırt edilemez.

'Sahiplik', çağdaş Marksist sınıf tartışmalarında iki tür anlama sahip hale gelmiştir: bir mülkiyet hakkı olarak sahiplik ve etkili ekonomik kontrol olarak sahiplik. İlk kullanımda, bir şeye 'sahip olmak' tam olarak kişinin onu satabileceğini, devredebileceğini ya da hibe edebileceğini ima eder; ikinci kullanımda, bir şeye 'sahip olmak' onun kullanımı üzerinde gerçek kontrol uygulamaktır. Yöneticiler ve bürokratların örgütsel varlıkların kullanımı üzerinde etkili ekonomik kontrole sa-

83 Belirtmek gerekir ki, 'artığın denetimi', yöneticilerin ve bürokratların *fiili* bireysel tüketim gelirlerine, kapitalist kârların ya da feodal rantların kapitalistler ve feodal lordların bireysel olarak tüketilen gelirlerine eşdeğer olduğundan daha fazla eş değer değildir. Sömüren sınıf tarafından etkin olarak kontrol edilen artığın hangi kısmının kişisel tüketim ve hangi miktarının diğer taraflardan (feodal askeri harcamalar, kapitalist birikim, örgütsel büyüme, vb.) için kullanıldığı toplum türlerinin hem kendi içlerinde hem de aralarında tarihsel olarak değişkendir. Örgütsel varlıkların yeniden dağıtım koşulları altında yöneticilerin ve bürokratların daha 'kötü duruma' gelecekleri (yoksullaşma) iddiası, basitçe fiili olarak kişisel olarak tükettikleri miktara değil, etkili biçimde kontrol ettikleri gelir miktarına ve dolayısıyla potansiyel olarak bireysel el koyma için mevcut olana işaret eder.

hip olmaları iyi bir örnek oluşturabilir. Kapitalistler yöneticileri kovma hakkını saklı tutuyor olsalar bile, pratikte modern işletmede örgütsel varlıklar üzerindeki gerçek denetim yöneticilerin ellerindedir.

Fakat örgütsel varlıkların 'sahipliğinden' bir mülkiyet hakkı gibi söz etmenin anlamı var mıdır? Açıkça, yöneticiler kontrol ettikleri örgütsel varlıkları gerçekten satamazlar, ne kapitalist şirketlerde ne de devlet işletmelerinde ve bu onların varlık 'sahipliği' hakkında konuşmanın gerçekten bir anlamı olmadığını ima edebilir. Yöneticiler bireysel olarak örgütsel varlıkları satamıyor olsalar da, bir anlamda böylesi varlıklar üzerinde bir tür mülkiyet hakkına sahiptirler, yani varlığın kullanım haklarının transferi üzerindeki kolektif kontrolleri dâhilinde. Kapitalistler yöneticileri istihdam etme, kovma ve terfi ettirme haklarını biçimsel olarak korusalar bile uygulamada örgütsel varlıkların denetimi için hakları bir kişiden diğerine transfer etme kapasitesine etkili bir biçimde sahip olan yönetimin kendisidir, ve bu varlığın kendisi üzerinde mülkiyet hakkına sahip olmanın önemli bir yönü olarak düşünülebilir. Halen, kişilerin örgütsel varlıklarla donanmış pozisyonlara yerleştirilmesinin yönetsel kontrolünün mülkiyet-benzeri bir karaktere sahip olması gerçeğine rağmen, böyle bir kontrol sonucunda yöneticilerin bireysel olarak varlıklara sahip olduğunu söylemek, 'sahiplik' teriminin kötüye kullanımı gibi görünmektedir. Sonuç olarak, bizim örgütsel varlıklar analizimizde ben genellikle bu varlıkların, 'sahip olunma' biçimlerindense etkili şekilde 'kontrol edilme' biçimlerinden bahsedeceğim. Bu durum, bu varlıklar üzerindeki etkili kontrolün sömürü için bir temel olduğu iddiasını zayıflatmaz, fakat farklı sömürü türleri ile ilişkilendirilmiş farklı varlık türlerinin analizindeki katı simetriyi azaltır.

Örgütsel varlıkların emek gücü, üretim araçları ve becerilerle aynı değerde bir varlık gibi ele alınmasına yönelik ikinci itiraz, onun sonuçta üretim araçlarının kendisinden ayırt edilemeyeceği şeklindedir. 'Devletçi' bir toplumda devlet planlamacıları toplum genelindeki yatırımların akışını kontrol ederler, ve eğer herhangi bir şeye 'sahip' ya da onu 'kontrol' ediyorsa o zaman sadece 'örgütsel varlıklara' değil

üretim araçlarına da sahiptirler. Bu durumda, konumlarının örgütsel yönünü ayırt etmek ne anlam ifade eder?

Devlet planlamacılarının durumunu irdeleyerek konuyu açıklığa kavuşturmayı denememe izin verin. Hangi mülkiyete dayanırsa dayansın, emek gücü, beceri, üretim araçları ya da örgütsel varlıklar mülkiyeti, tüm sömürü ilişkilerinde, sömürünün ürettiği şey toplumsal artık üzerindeki etkili iddialardır. Bu da sonuçta, sömürenlere en azından yatırımlar üzerinde bazı etkili denetimler sağlar, en azından yatırım amaçları için bu artığın kullanımı yeteneğine sahip oldukları ölçüde. Örneğin kapitalizmde beceriye dayalı sömürü yapanlar, ehliyetler/diplomalar aracılığıyla elde ettikleri artığı yatırıma dönüştürebilirler.

Gelgelelim buradaki bağlamda asıl konu, sömürenlerin kontrol ettikleri artık ile ne yaptıklarından ziyade, neye dayanarak bu artığın kontrolünü kazandıklarıdır. Ve bu açıdan, kapitalist ve devletçi toplumlar arasında keskin bir fark vardır: kapitalizmde, beceri ya da örgütsel-varlığa dayalı sömürü yapanlar, kendi becerilerine ya da örgütsel varlıklarına dayanarak elde ettikleri artığa yatırım yaparak, gelecekte, bu yatırımlardan bir artık akışı elde etmeye başlayabilirler. Başka bir deyişle, kendi beceriye ve örgüte dayalı sömürülerini *sermayeleştirebilirler*. Devletçi bir üretim sistemi içinde, bu kesinlikle mümkün değildir. Çok sınırlı yolların dışında, yöneticiler, bürokratlar ve devlet planlamacıları, artığı kullandıkları kadarıyla kendi örgütsel konumlarının (yani örgütsel varlıklar üzerindeki kontrollerinin) iyileşmesi dışında, kontrol ettikleri artığı gelecek sömürüye dönüştüremezler. Mevcut sömürülerini sermayeye dönüştüremezler. Bu açıdan kapitalizm ile devletçilik arasındaki karşıtlık feodalizm ile kapitalizm arasındaki karşıtlığa paraleldir: kapitalizmde, kapitalistlerin artıklarını feodalleştirmesi yasaklanmıştır. Erken kapitalizmde kapitalist kârlar sıklıkla kapitalist yatırımdan feodal unvan ve malların alımına çevrildiği için, elbette, bu ciddi bir meseleydi. Burjuva devrimlerinin kapitalist sömürünün feodalleşmesini engellemesi gibi, anti-kapitalist devrimler de örgüte ve beceriye dayalı sömürüsünün kapitalizasyonunu engeller.

Genel Bir Sınıf ve Sömürü Tipolojisi

Eğer Roemer'ın analiz listesine örgütsel varlıkları eklersek, aşağıda Tablo 3.2'de sunulan daha karmaşık bir tipoloji meydana getiririz. Bu tablonun her satırına kısaca bakıp mantığını inceleyelim. Feodalizm emek gücü üzerindeki mülkiyet haklarının eşitsiz dağılımına dayanan bir sınıf sistemidir. Ayrıca, feodal lordlar serflerden daha fazla üretim aracına, daha fazla örgütsel varlığa ve (bu mümkün olmamasına rağmen) daha fazla üretken beceriye sahip olabilirler ve dolayısıyla bu varlıklar açısından da sömüren durumunda olabilirler. Ama bir toplumu 'feodal' olarak tanımlayan şey, belirgin bir şekilde sömürünün feodal mekanizmalarının önceliğidir ve dolayısıyla bu sınıf çatışmasının ana yapısal temelini feodal sınıf ilişkileri olacağı anlamına gelir.

TABLO 3.2

Varlıklar, Sömürü ve Sınıflar

Sınıf yapısı türü	Eşitsiz olarak Dağıtılan Ana Varlık	Sömürü Mekanizmaları	Sınıflar
Feodalizm	Emek gücü	Aruk emeğin zorlayıcı biçimde çekip alınması	Lordlar ve serfler
Kapitalizm	Üretim araçları	Emek gücü ve malların piyasa mübadelesi	Kapitalistler ve işçiler
Devletçilik	Organizasyon	Hiyerarşiye dayalı arılaşma planlı el koyma ve dağıtım	Yöneticiler/bürokratlar ve yönetici-olmayanlar
Sosyalizm	Beceriler	Artığın işçilerden uzmanlara müzakere yoluyla yeniden dağıtımı	Uzmanlar ve işçiler

Burjuva devrimleri insanlardaki üretken varlıkları radikal bir biçimde yeniden dağıtmıştır: herkes, en azından prensipte, bir birimin-kendisinin sahibidir. Bu esasen 'burjuva özgürlükleriyle' kastedilen şeyin temelidir ve bu anlam dâhilinde kapitalizm tarihsel olarak ilerlemeci bir güç olarak görülebilir. Fakat kapitalizm sömürünün ikinci türünü, üretim araçlarındaki mülkiyet ilişkilerine dayanan sömürüyü, eşi görülmemiş bir düzeye yükseltir.⁸⁴

84 Kapitalizm aynı anda hem bir sömürü biçimini büyük ölçüde ortadan kaldırdığı ve hem de başka

Kapitalist sınıf ilişkilerinin tipik kurumsal biçimi kapitalistlerin üretim araçları üzerinde tüm mülkiyet haklarına sahip olması ve işçilerin hiçbirine sahip olmamasıdır. Fakat tarihsel olarak başka olasılıklar ortaya çıktı. Erken kapitalizmde küçük-ev sanayindeki işçiler kendi üretim araçlarının bazılarını sahip olsalar da kapitalistlerin yardımı olmadan gerçekten mal üretecek yeterli varlıklara sahip değildiler. Bu tür işçiler, resmi olarak ücrete dayalı emek piyasası, vb. olmamasına rağmen yine de kapitalist anlamda sömürülüyorlardı. Kapitalist sömürünün tamamında, aracı mekanizma piyasa mübadeleleridir. Feodalizmden farklı olarak artık, işçilerden zorla çalıştırma ya da vergiler biçiminde direkt olarak alınmaz. Bunun yerine, artığa piyasa mübadelesi aracılığıyla el konulur: işçilere kendi emek güçlerinin üretim maliyetini kapsayan bir ücret ödenir; kapitalistler işçiler tarafından üretilen malların satışından bir gelir elde ederler. Bu miktarlar arasındaki fark kapitalist tarafından el konulan sömürüye dayalı artığı oluşturur.⁸⁵

Anti-kapitalist devrimler üretim araçlarının özel mülkiyetine dayalı sömürüyü, belirgin biçimde kapitalist olan sömürü biçimini ortadan kaldırmaya çalışırlar. Temel üretim araçlarının millileştirilmesi, gerçekte, sermaye sahipliğinin radikal bir biçimde eşitlenmesidir: herkes bir yurttaş-payına sahip olur. Anti-kapitalist devrimlerin ille de ortadan kaldırmak zorunda olmadığı ve hatta büyük ölçüde güçlendirip derinleştirdiği şey, örgütsel varlıklar üzerindeki eşitsiz etkin kontroldür. Kapitalizmde örgütsel varlıklar üzerindeki kontrol şirketin ötesine uzanmazken, devletçi toplumlarda işbölümünün eşgüdümlü bütünleşmesi, merkezi devlet planlaması kurumları aracılığıyla tüm topluma uzanır. Bunun aracılığıyla artığın sömürüye dayalı transferini yaratan mekanizma merkezi olarak planlanmış bürokratik el koymayı ve hiyerarşik ilkeler çerçevesinde artığın dağıtımını içerir. Dolayısıyla, buna

birini belirginleştirdiği için, feodalizmden kapitalizme geçişte tüm sömürünün arttığı ya da azaldığını söylemek zordur.

85 Bu iddianın mantıksal olarak emek-değer kuramından bağımsız olduğu belirtilmelidir. Malların onlarda somutlaşan toplumsal olarak gerekli emek miktarı tarafından düzenlenmiş oranda mübadele edildiği biçiminde bir varsayım mevcut değildir. İddia edilen kapitalistlerin gelirlerinin, işçiler tarafından üretilen artığın parasal değerini oluşturmasıdır. Bu kapitalistlerin gelirlerini sömürüye dayalı olarak ele almak için yeterlidir. Kapitalist sömürüye dair bu yaklaşım ve onun emek-değer kuramı ile ilişkisine dair bir tartışma için, bakınız G. A. Cohen, 'The Labor Theory of Value and the Concept of Exploitation'.

tekabül gelen sınıf ilişkisi yöneticiler/bürokratlar-örgütsel varlıkları kontrol eden kişiler- ile yönetici-olmayanlar arasındadır.

Devletçi toplumların devrimsel dönüşümünün tarihsel görevi örgütsel varlıklar üzerinde etkili ekonomik kontrolün eşitlenmesi etrafında döner. Bu eşitleme tam olarak ne anlama gelmektedir? Karışık bir iş bölümüne sahip herhangi bir toplumda üretken fâillerin örgütsel varlıkların fiili kullanımında eşit pay sahibi olduklarını hayal etmek ütopik olabilir. Bu üretim araçları mülkiyetinin eşitlenmesinin tüm fâillerin fiili olarak aynı miktarda fiziki sermaye kullanacağı anlamına geldiğini hayal etmekle eş değerdir. Örgütsel varlıklar üzerindeki kontrolün eşitlenmesi gerçekte bürokratik aygıtların demokratikleştirilmesi anlamına gelir.⁸⁶ Bunun, her hangi bir neticeyle ilgili tüm kararların doğrudan demokratik meclislerde alındığı, kusursuz bir doğrudan demokrasiyi ima etmesi gerekmez. Yine devredilen sorumluluklar ve kesinlikle demokratik denetimin temsili biçimleri mevcut olacaktır. Fakat bu, toplumsal üretimin planlanması ve koordinasyonunun temel parametrelerinin demokratik mekanizmalar aracılığıyla yapılacağı ve örgütsel sorumluluğun yetkilendirilmiş konumlarını elinde bulundurma, delegelere toplumsal artık üzerinde herhangi bir kişisel iddia hakkı vermediği anlamına gelir.

Lenin'in, bünyesinde memurlara ortalama işçilerden daha fazla ödenmeyeceği ve ansızın işten çıkarılmaya maruz kalabilecekleri ve toplumsal planlamanın ana hatlarının demokratik katılım yoluyla tartışılacağı ve kararlaştırılacağı orijinal 'sovyet' demokrasisi vizyonu örgütsel varlıklara ilişkin radikal eşitlemenin bu tür ilkelerini somutlaştırmıştır. İktidarda oldukları zamanda, bildiğimiz gibi, Bolşevikler örgütsel sömürüyü ciddi olarak ortadan kaldırma girişiminde ya beceriksiz ya da isteksizlerdi. Bu başarısızlık üzerine, yeni bir sınıf yapısı ortaya çıktı ve güçlendirildi.⁸⁷

86 ' Fiili olarak mevcut sosyalist toplumlardaki 'solcu eleştirmenlerin tam olarak söyledikleri şeyin, bu durumun bu toplumlardaki radikal değişim ile ilgili politik gündemin temel sorunu olduğuna dikkat edilmelidir.

87 Rusya Devrimi bağlamında örgütsel kontrolün demokratikleştirilmesi sorunu ve işçi demokrasisi- lerindeki diğer girişimlere yönelik bir tartışma için, bkz. Carmen Sirianni, *Workers Control and Socialist Democracy*, London 1982.

Örgütsel varlıkların eşitlenmesi ve örgütsel sömürden kaynaklanan sınıf ilişkilerinin yok edilmesi kendi başına becerilere/ehliyetlere dayalı sömürüyü ortadan kaldıramayacaktır. Böylesi sömürü sosyalizmin temel bir niteliği olmayı sürdürecektir.

Sosyalizme yönelik bu kavramlaştırmada, sosyalist bir toplum gerçekten bürokratik-olmayan bir tür teknokrasidir. Uzmanlar üretimde kendi beceri ya da bilgilerini kontrol altında tutarlar ve bu kontrol sayesinde üretimden kaynaklı artığın bir kısmına el koyabilirler. Ancak, örgütsel varlıkların demokratikleşmesi nedeniyle, planlama kararlarının fiili olarak oluşturulması uzmanların doğrudan kontrolü altında olmayacak fakat bir tür demokratik prosedür aracılığıyla yapılacaktır (bu gerçekte örgütsel varlıkların demokratikleşmesinin ne anlama geldiğini ifade eder: toplumsal üretimin planlanması ve koordinasyonu üzerindeki kontrolün eşitlenmesi). Bu durum, sosyalist teknokratik-sömüren bir sınıfın fiili sınıf gücünün daha önceki sınıf sistemlerindeki sömüren sınıfların sınıf güçlerinden çok daha zayıf olacağını ima eder. Mülkiyet hakları toplumsal artığın sadece sınırlı bir kısmına uzanır.

Beceriye dayalı sömürünün ima ettiği *tahakkümün* bu çok daha sınırlı temelleri Marksizm'deki işçi sınıfı-doğrudan üreticiler-sosyalizmde'yöneten' sınıftır şeklindeki klasik iddia ile tutarlılık gösterir.⁸⁸ Örgütsel varlıkların demokratikleşmesi zorunlu olarak işçilerin etkin bir biçimde toplumsal planlamayı kontrol etmesi anlamına gelir. Bu durumda, sosyalizmi tanımlamanın başka bir yolu onu, yöneten sınıf ile sömüren sınıfların ayrı oldukları bir toplum olarak tanımlamaktır.

Hatta sosyalizmde 'uzmanlar' gerçekte tam anlamıyla bir sınıf değildir şeklinde daha güçlü bir iddia ortaya atılmak istenebilir. Sermaye varlıklarının, emek gücü varlıklarının ve örgütsel varlıkların durumlarında olduğundan farklı olarak, beceriye dayalı varlık mülkiyetinden bu tür ilişkisel özellikler türetilmesi net olarak net değildir.⁸⁹ Şüphesiz, eğer beceri-

⁸⁸ Ya da, 'nazik' Marksist çevrelerde artık tercih edilmeyen ifadeyi kullanırsak, sosyalizm 'proletaryanın diktatörlüğüdür.'

⁸⁹ Biraz farklı şekilde ifade edilirse, varlık sahipliği ve ilişkili mevkii arasında, tablo 3. 1'e benzer bir mütekabiliyet tablosu, hem emek-gücüne dayalı varlıklar hem de örgütsel varlıklar için oluşturulabilir, fakat beceriye dayalı varlıkları için oluşturulamaz. Bağını elde etme biçimleri sermaye varlıkları için olandan farklı olabilir de, her bir durumda varlıkların mülkiyetinden doğrudan bir dizi ilişkisel özellik 'türetmek' olası olacaktır. Örgütsel varlıklar konusunda, elde edilecek bağınılar, örgütsel varlıkların

ye dayalı varlıklar örgütsel hiyerarşiler içindeki pozisyonlara alım için bir kriter ise, o zaman beceri ya da ehliyet sahibi olan bireyler bu tür şeylere sahip olmayanlarla özgün bir ilişki içinde olabileceklerdir, fakat bu beceriye dayalı varlıklardan dolayı değil beceri ile örgütsel varlıklar arasındaki bağlantı nedeniyledir. Burada söylenebilecek en fazla şey uzmanlar ve uzman-olmayanların, ikincisinin birincisine bağımlılığına dayanan bir tür dağınık ilişki içinde olduklarıdır. Bu diğer üç sınıf ilişkisi türündeki durumlara göre oldukça zayıf bir toplumsal ilişki' anlayışıdır.

Dolayısıyla, görünen o ki, beceriler ve ehliyetler/ diplomalar sömürü için bir dayanak olsa bile, bu varlık gerçekte bir sınıf ilişkisinin temeli değildir, en azından emek gücü, sermaye ve örgütsel varlıklarla aynı anlamda değildir. Bu açıdan sosyalizm (devletçiliğe karşıt olarak) sömürünün olduğu fakat tamamen oluşmuş sınıfların olmadığı bir toplum olarak görülebilir.⁹⁰ Sosyalizme dair bu tür nitelendirme, harf harfine olmasa da, Marx'ın sosyalizm komünizmin bir 'alt aşamasıdır' iddiasının ruhuyla da tutarlıdır, çünkü sadece beceriye-dayalı sömürünün olduğu bir toplumda sınıflar çoktanksımı bir çözülme durumu içindedirler.

'Komünizm', beceriye-dayalı sömürünün kendisinin'yok olduğu', yani, becerilerdeki mülkiyet haklarının eşitlendiği bir toplum olarak anlaşılabilir. Vurgulamak gerekir ki, bu komünizmde tüm bireylerin fiili olarak birbirleriyle aynı becerilere *sahip olacakları* anlamını taşımaz. Eşitlenecek olan becerilerdeki mülkiyet haklarıdır. Bu fiziksel varlıklar üzerindeki mülkiyet haklarını eşitlemenin ifade ettiği şeyle oldukça paraleldir: farklı işçiler farklı sermaye yoğunlukları, üretkenlikleri, fiziksel varlık miktarlarıyla fabrikalarda çalışmaya devam edebileceklerdir. Eşitleme herkesin fiziksel olarak aynı üretim araçlarını kullanması anlamına gelmez, fakat basitçe söz konusu üretim araçlarına göre farklılaştırıcı biçimde

konum sahipleri tarafından kontrol edilmeleri dolayısıyla, konumlara iştirilmiş otorite ilişkileri ile ilgili olacaktır; feodal varlıklar konusunda bir emek-gücüne dayalı varlık sahipliği ile bu varlığın biyolojik sahibi üzerindeki bireysel kontrol arasında doğrudan bir mütakabiliyet olacaktır.

90 Kapitalist toplumların durumunda bu, beceri ya da ehliyet farklılığının, sınıf yapısının gerçek bir boyutu olarak değil, işçiler arasında ve yönetici-bürokratlar arasında sınıf katmanlarının ya da fraksiyonlarının temeli olarak görülmesi gerektiğini ima edebilir. Bu kitabın geri kalanında ehliyet dayalı-sömürüyü, tablo 3. 2'de yansıttığı gibi, bir sınıf ilişkisinin temeli olarak ele almaya devam edeceğim, fakat bu nitelendirmeye ihtiyatlı yaklaşılmalıdır.

dağıtılmış mülkiyet hakları artık var olmaz. Hiç kimse daha fazla fiziksel varlık kullanması nedeniyle daha yüksek bir gelir elde etmez (ya da toplumsal artığın daha büyük bir kısmını kontrol etmez). Benzer şekilde, becerilerdeki mülkiyet haklarının eşitlenmesi farklılık yaratan gelirlerin ve toplumsal artık üzerindeki kontrolün farklılık yaratan becerilerle ilişkilendirilmesinin durdurulması anlamına gelir.⁹¹

Orta Sınıflar ve Çelişkili Mevkiler

Sömürü biçimlerinin ve tekabül eden sınıf ilişkilerinin oldukça karmaşık envanterinin Tablo 3.2'de detaylandırılmasının anlamı, esas olarak soyut üretim kavramlarına (feodalizm, kapitalizm, devletçilik, vb.) daha bir kesinlik kazandırabilmek değil, fakat çağdaş kapitalizmin sınıf yapısını daha somut bir analiz düzeyinde analiz etmek için kavramsal araçları sağlamaktır. Özellikle, ikinci bölümde vurguladığımız gibi, bu 'orta sınıfların' sınıf karakterinin kuramsallaştırılmasının daha tutarlı ve ikna edici bir yolunu sağlamak anlamına gelir.

Bu çerçevenin mantığı içinde sınıf mevkilerinin kutuplaşmış-olmayan iki farklı türü tanımlanabilir:

Ne sömüren ne de sömürülen olan sınıf mevkileri vardır, yani ilgili varlığın, tam olarak kişi başına düşen düzeyine sahip olan insanlar. Örneğin, bir küçük burjuva, ortalama sermaye stoku ile kendi-hesabına çalışan üretici, kapitalist ilişkiler içinde ne sömüren ne de sömürülen olabilirler.⁹² Bu tür konumlar belirli bir sınıf sisteminin 'geleneksel' ya da 'eski' orta sınıfı olarak adlandırılabilirler.

Somut toplumlar nadiren tek bir üretim tarzıyla nitelendirildi-

91 Üç olası eşitleme derecesi tasavvur edilebilir: (1) bir varlığın fiili sahipliğinin eşitlenmesi; (2) varlığın edinimi ve kullanımı üzerindeki kontrolün eşitlenmesi; (3) varlığın yarattığı gelirin eşitlenmesi. Sömürünün ortadan kaldırılması, asgari düzeyde, her varlık için (3)'ün yerine getirilmesini gerektirir. (1) gerekli olabilir ya da olmayabilir. Feodalizmden kapitalizme geçiş durumunda,örneğin, emek gücünün fiili sahipliği temel olarak etkili kontrol kadar eşitlenmiştir. Sosyalizmden komünizme geçişte becerilerin fiili sahipliğinin eşitlenebilmesi inanılmaz görünmektedir, fakat toplumsal olarak üretken becerilerin kullanımının üzerindeki kontrolün eşitlenebilmesi muhtemeldir.

92 Bu formülasyonda bazı küçük burjuvaların böylesi az üretim aracına sahip oldukları için sermaye tarafından (piyasadaki eşitsiz mübadele ilişkileri aracılığıyla) fiili olarak sömürüleceğine ve bazılarının hiçbir ücretli çalışan istihdam etmemiş olsalar bile sahip oldukları çok miktarda sermaye nedeniyle kapitalist sömürücüleri haline geleceklarine dikkat edilmelidir. Sömürü statüsü, bu nedenle, kendi-hesabına çalışma/ücretli statüsü ile tamamen eşitlenemez.

ğinden, verili toplumların fiili sınıf yapıları birbiriyle çakışan sömürü ilişkilerinin karmaşık örüntüleriyle karakterize edilebilir. Dolayısıyla, sömürü ilişkilerinin bir boyutunda sömüren, başka birinde ise sömürülen olmaya eğilimli konumlar olabilir. Kapitalizm içindeki yüksek beceri sahibi ücretliler (yani profesyoneller) buna iyi bir örnektir: sermaye varlıklarından yoksun oldukları için kapitalizme özgü bir biçimde sömürülürler ve bununla birlikte beceriye dayalı sömürü uygulatırlar. Böyle konumlar sıklıkla verili bir sınıf sisteminin 'yeni orta sınıfı' şeklinde ifade edilen konumlardır.

Tablo 3.3 kapitalizm açısından bu tür karmaşık sınıf mevkilerinin şematik bir tipolojisini sunar. Tipoloji iki kısma ayrılmıştır: biri üretim araçları sahipleri için ve diğeri sahip-olmayanlar için. Tipolojinin ücretliler kısmında, mevkiler kapitalist toplumun sömürü karakterinin iki alt sömürü ilişkisine göre ayrılmıştır-örgütsel varlıklar ve beceri/ehliyeteye dayalı varlıklar. Dolayısıyla, bu çerçevede kapitalist üretim tarzının kutuplaşmış sınıflarından farklı olan kapitalist toplum içindeki sınıf-mevkilerinin bütün bir alanının ayırt edilmesi mümkündür: uzman yöneticiler, yönetsel işlevi- olmayan uzmanlar, uzman-olmayan yöneticiler, vb.

Orta sınıfın bu çok heterojen sömürü tanımı ile benim böyle konumları sınıf ilişkileri içindeki çelişkili mevkiler olarak daha önceki kavramsallaştırmam arasındaki ilişki nedir? Bu konumlar kapitalist toplumdaki başlıca sınıf çatışması, emek ve sermaye arasındaki çatışma, açısından tipik olarak çelişkili çıkarlara dayanacakları için, böylesi konumların 'çelişkili mevkiler' olarak karakterize edilmesinin halen bir anlamı vardır. Bir yandan, üretim araçlarının mülkiyetinden dışlanmışlıkları içinde işçilere benzerler,⁹³ diğeri yandan örgütsel ve beceriye dayalı varlıklar üzerindeki etkin denetimleri nedeniyle işçilere karşı çıkarlara sahiptirler. Bu nedenle, kapitalizmdeki sınıf çatışmaları içinde, bu 'yeni' orta sınıflar çelişkili mevkiler oluştururlar, ya da daha açık olarak, sömürü ilişkileri içinde çelişkili mevkiler oluştururlar.

93 Bu birçok profesyonel ve yöneticinin yüksek gelirlerinden tasarruf sağlayarak önemli sermaye varlığı sahibi haline gelmelerini inkâr etmek değildir. Fakat bu gerçekleştiği kadarıyla, sınıf mevkileri nesnel olarak değişmeye başlar ve bir burjuva mevkiine yerleşirler. Burada ben sadece burjuvaziye girme araçları olmayan profesyonel ve yönetsel konumlardan bahsediyorum.

TABLO 3.3

Kapitalist Toplumda Sınıf Mevkilerinin Tipolojisi

Üretim araçları içindeki varlıklar				
	Üretim araçlarının sahipleri		Sahip-olmayanlar (ücretli emekçiler)	
İşçi istihdam etmek için yeterli sermayeleri vardır ve çalışmazlar.	1 Burjuvazi	4 Uzman yöneticiler	7 Yarı Ehliyetli yöneticiler	10 Ehliyetsiz yöneticiler
İşçi istihdam etmek için yeterli sermayeleri vardır fakat çalışmak zorundadırlar.	2 Küçük işverenler	5 Uzman Denetçiler	8 Yarı ehliyetli denetçiler	11 Ehliyetsiz denetçiler
Kendi adına çalışmak açısından yeterli sermayeye sahiptirler fakat işçi istihdam edemezler.	3 Küçük burjuvazi	6 Yönetici-olmayan uzmanlar	9 Yarı ehliyetli işçiler	12 Proleterler
		+	> 0	-
				Beceriye/ehliyete dayalı varlıklar

Orta sınıfların bu şekilde kavramsallaştırılması aynı zamanda, çelişkili mevkilerin başlıca biçimlerinin verili bir toplumdaki sömürü ilişkilerinin özgün bileşimlerine bağlı olarak tarihsel olarak değişiklik göstereceğini ortaya koyar. Başlıca çelişkili mevkilerin tarihsel örüntüleri Tablo 3.4'te sunulmaktadır. Feodalizmde, kritik çelişkili mevkii, takip eden üretim tarzının yükselen sınıfı, burjuvazi oluşturur.⁹⁴ Kapitalizmde, sömürü ilişkileri içindeki merkezi çelişkili mevki yöneticiler ve kamu bürokratları tarafından oluşturulur. Bunlar, kapitalizmden oldukça farklı ve potansiyel olarak kapitalist ilişkilere alternatif yaratan bir sınıf örgütlenmesi ilkesini somutlaştırırlar. Bu, şirket yöneticilerin aksine, kendi kariyerlerinin kapitalist sınıfın çıkarlarıyla sıkıca bütün-

94 Diğer yandan feodalizmde eski orta sınıf, özgürleşmiş köylüler (küçük toprak sahibi çiftçiler) yani emek gücü içinde varlıkların eşitsiz olarak dağıtılmış olduğu bir sistemde varlıkların kişi başına düşen payına sahip olan köylü (yani özgür olan köylü) tarafından tanımlanır.

leşme ihtimalinin daha düşük olduğu kamu yöneticileri için özellikle doğrudur. Sonuç olarak, devletçi toplumlarda, yaygın tanımıyla 'entelijansiya' asıl çelişkili mevkii oluşturur.⁹⁵

Orta sınıfa dair bu yeniden kavramsallaştırmanın sonuçlarından biri, kapitalist toplumda proletaryanın kapitalist sınıfın biricik, hatta belki de evrensel olarak merkezi, rakibi olmasının artık aksiyomatik olmaktan çıkmasıdır. Bu klasik Marksist varsayım kapitalizm içinde, kapitalizme karşı tarihsel bir alternatifin 'taşıyıcısı olarak' görülebilecek başka bir sınıfın olmadığı tezine dayanmıştır. Sosyalizm (komünizme geçiş olarak) kapitalizm için tek olası gelecekti. Tablo 3.4 kapitalizm içinde ona karşı alternatif doğurabilme potansiyeli olan başka sınıf güçlerinin olduğunu ortaya koymaktadır.

TABLO 3.4

Birbirini izleyen üretim tarzları içinde temel sınıflar ve çelişkili mevkiler

Üretim tarzı	Temel sınıflar	Başlıca çelişkili mevkii
Feodalizm	Lordlar ve serfler	Burjuvazi
Kapitalizm	Burjuvazi ve Proletarya	Yöneticiler/bürokratlar
Bürokratik devlet sosyalizmi	Bürokratlar ve işçiler	Entelijansiya/uzmanlar

Alvin Gouldner ve diğerleri tarihte toplumsal devrimlerden fayda sağlayanların önceki üretim tarzının ezilen sınıfları değil, fakat 'üçüncü sınıflar' olduğunu iddia ettiler. Bunun en dikkat çeken örneği, feodalizmin ölümü ile yöneten sınıfın köylülük değil, feodalizmin temel sömürü ilişkisinin dışına yerleştirilmiş bir sınıf olan burjuvazi olmasıdır. Benzer bir argüman kapitalizmle ilgili olarak yönetici-bürokratlara ve bürokratik devlet sosyalizminde ise uzmanlara kadar uzatılabilir: her

95 'Fiili olarak yaşayan sosyalizmlerin' sınıf yapılarını, 'yeni sınıf' kavramı açısından analiz etme çabası içinde olan kuramcılar genellikle devlet bürokratları ve uzmanları, esasen sınıf gücü için rekabet edenler olarak görmek yerine, onları tek bir egemen sınıf mevkiinde birleştirme eğilimi gösterirler. Bazı kuramcılar, örneğin G. Konrad ve I. Szelenyi, *Intellectuals on the Road to Class Power*, ve Alvin Gouldner, *The Future of Intellectuals...*, sorunu burada ortaya konulduğu şekilde kuramsallaştırmalarına rağmen bu ayrımı tanırlar.

bir durumda bunlar mevcut yöneten sınıfa karşı potansiyel rakipleri oluşturmaktadırlar.

Kapitalizm söz konusu olduğunda, yöneticiler ve kamu bürokratlarının burjuvazinin sınıf gücüne karşı potansiyel meydana okuyucuları oluşturdukları iddiası oldukça abartılı görülebilir. En azından gelişmiş kapitalist ülkelerde, şirket yöneticileri özel sermaye birikimi mantığına öylesine entegre olmuşlardır ki onların üretimin bir tür devletçi örgütlenmesi lehine kapitalizme karşı koyması oldukça mantıksız görünmektedir. ‘Yönetimsel devrim’ tezini eleştirilenlerin sıklıkla iddia ettiği gibi, şirket yöneticileri ne tür özel çıkarlara ya da motivasyonlara sahip olurlarsa olsunlar, bu çıkarların gerçekleşmesi kendi şirketlerinin kârlılığına bağlıdır ve bu nedenle sermayenin çıkarlarıyla uyumlu stratejiler benimseyeceklerdir. Ve hatta tartışmaya açık olsa da en azından kısmen sermayeden bağımsız bir güç temeline sahip olan, kamu yöneticileri için bile devletin çıkarlarının sermayenin çıkarlarına tabi ve eşgüdümlü olduğu birçok durum söz konusu olduğu için, onların tutarlı anti-kapitalistler haline gelmeleri de oldukça imkânsız görünmektedir. Kapitalist bir toplumda devlet gelirleri özel olarak yaratılmış kârlara bağlı olduğundan (çünkü devlet kendisi üretimi örgütlemeyi, devlet sistematik olarak sermayenin kârlılığını ve dolayısıyla kapitalist sömürüyü destekleyen bir şekilde hareket etmeye zorlanır. Bu nedenle, kişisel tercihleri ne olursa olsun, kamu yöneticileri anti-kapitalist bir tarzda hareket etmeyi göze alamazlar.⁹⁶ Bu nedenle, yöneticilere ve bürokratlara burjuvazinin potansiyel sınıf rakipleri gibi davranmak tamamen gerçek dışı görünmektedir.

Yönetici ve bürokratların kapitalist toplumsal düzenle etkili entegrasyonu ile ilgili iddiaların arkasında kapitalizmin bir sömürü ve birikim sistemi olarak başarılı olduğu varsayımı yatmaktadır. Şirketler, genel olarak, kâr edebildiği sürece, kendi yöneticilerini sermaye biri-

96 Kapitalist devletin burjuvazinin çıkarlarına sistemli şekilde bağlı olma biçimlerine yönelik bir tartışma için, bkz. Claus Offe, ‘Structural Problems of the Capitalist State: class rule and the political system’, içinde C. von Beyme ed., *German Political Studies*, cilt. 1, Russel Sage, 1974; Göran Therborn, *What Does the Ruling Class Do When it Rules?*, London 1978. Devlete sermaye karşısında dahafazla potansiyel özerklik veren karşıt bir görüş için, bkz. Theda Skocpol, ‘Political Response to Capitalist Crisis: Neo-Marxist Theories of the State and the Case of the New Deal’, *Politics & Society*, cilt. 10, no. 2, 1980.

kimi mantığıyla bütünleştirebilirler ve kapitalizm devlet için bir *gelir kaynağını* yeniden ürettiği sürece, kamu yöneticileri kendi çıkarlarını sermayenin çıkarlarına bağlı hale getireceklerdir. Fakat eğer kapitalizm kalıcı olarak durgunluğa girerse bu çıkarlara ve stratejilere ne olacaktır? Eğer uzun-vadede kâr garantisi sağlanamazsa? Eğer çok sayıda yönetici için kariyer beklentisi çok güvensiz ve istikrarsız hale gelirse? Yatırımları ve sermaye akışlarını kontrol etmek için daha geniş doğru-
dan devlet müdahalesi için devletçi çağrılar şirket yönetimi için daha çekici hale dönüşür mü? Kamu yöneticileri için devletçi seçenekler daha gerçekçi görünür mü? Böylesi ekonomik koşullar altında kapitalist sınıfın gücünü zayıflatacak devletçi çözümlerin yöneticiler ve bürokratlar tarafından otomatik olarak izleneceğini iddia etmek istemiyorum. Ayrıca, böyle stratejileri uygulanabilir kılacak çok çeşitli politik ve ideolojik koşulların var olması gerekecektir ve bu siyasal ve ideolojik koşulların kronik ekonomik durgunluk [stagnation] koşullarında bile meydana gelmeye hazır olması için zorunlu bir neden yoktur.⁹⁷ Buradaki bağlamda, önemli olan nokta böylesi koşulların ortaya çıkması için herhangi bir kaçınılmazlığın var olup olması değil, gelişmiş kapitalist ülkelerde bile (üçüncü dünya ülkeleri bir yana) yöneticilerin ve bürokratların anti-kapitalist, devletçi çözümleri çekici bulacağı tarihsel koşullarının tasavvur edilip edilemeyeceğidir.

Tablo 3.4'teki çelişkili mevkilerin tarihsel tipolojisi feodalizm-kapitalizm-sosyalizm-komünizm biçimindeki sıralama için bir kaçınılmazlık olduğunu ima etmemektedir. Kamu-bürokratlarının bugünkü kapitalizmlerin gelecekteki yöneten sınıfı olmaya yazgılı olduğunu ima eden hiçbir şey yoktur. Fakat bu tablo sınıf oluşumu ve sınıf mücadelesi sürecinin geleneksel Marksist hikâyenin izin verdiğinden çok daha karmaşık ve belirsiz olduğunu ortaya koyar.⁹⁸

97 Sosyal teori içinde herhangi bir 'ekonomizm' imasını eleştirmek solda çok popüler hale gelse de, ben yöneticiler ve kamu bürokratları tarafından anti-kapitalist tavırların geliştirilmesi için gerekli olan politik ve ideolojik koşulların ortaya çıkmasının kapitalist genişleme ve büyüme koşullarından daha çok kronik durgunluk ve düşüş koşullarında mümkün olduğunu düşünüyorum.

98 Marksist tarih kuramı açısından burada sunulan argümanların imalarına dair tam bir tartışma için, bakınız dördüncü bölüm.

Çelişkili sınıf mevkilerine dair bu kavrayış tarzı benim daha önceki kavramsallaştırmama göre birçok avantaja sahiptir:

Sınıf ilişkilerindeki çelişkili mevkilere dair daha önceki analizin bazı spesifik kavramsal sorunları ortadan kalkar: özerklik problemi, pilotlarınkine benzer konumların beceri sahibi olmayan birçok çalışana göre daha proleterleştirilmiş olarak değerlendirildiği kuraldışı durumlar, vb.

Çelişkili mevkilere sömürü ilişkileri açısından yaklaşmak kavramı tüm üretim tarzları karşısında genelleştirir. Şimdi, kavram tüm sınıf sistemlerinde özel bir teorik statüye sahiptir ve dahası tablo 3.4'te temsil edildiği gibi daha fazla odaklanmış tarihsel bir düşünceye sahiptir.

'Orta-sınıf' mevkilerini bu şekilde kavramsallaştırmak onların sınıf çıkarları sorununu öncekinden daha net hale getirir. Onların sınıf ilişkilerindeki mevkileri sahip oldukları/kontrol ettikleri verili özel varlık türlerini maddi anlamda optimize etme stratejilerinin niteliğiyle tanımlanmıştır. Özel sınıf mevkileri hem mevcut kapitalist toplum içinde hem de çekilmek isteyebilecekleri çok çeşitli alternatif oyunlar (toplumlar) açısından çıkarlarının belirlenmesine yardımcı olur. Önceki kavramsallaştırmada belirli bazı çelişkili mevkilerin maddi çıkarlarını tam olarak belirlemek problemliydi. Özellikle, 'yarı-özerk çalışanların' maddi çıkarlarını zorunlu olarak işçilerinkinden farklı olarak ele almak için tutarlı bir neden yoktu.

Bu sömürü-temelli strateji, sınıf ittifakları sorunlarının önceki yaklaşımdan çok daha sistematik bir biçimde açıklığa kavuşturulmasına yardımcı olur. Çelişkili mevkiler konusunda, bu mevkilerin çalışan ve çalışmayanlarla ittifak kurma eğilimlerinin nasıl ölçüleceği hiçbir zaman net değildi. Bu tür ittifak eğilimlerinin siyasal ve ideolojik olarak belirlendiği iddiasında bulundum, fakat bu tür görüşlerin içini dolduramadım. Aksine, dördüncü bölümde göreceğimiz gibi, sömürü-temelli çelişkili mevkiler kavramı ittifaklar sorununun analizi için çok daha net maddi bir temelin sunulmasına yardımcı olur.

Bir Kez Daha, Çözülmemiş Sorunlar

Kavram oluşturma süreci aralıksız bir kavram dönüştürme sürecidir. Yeni çözümler yeni sorunlar ortaya çıkarır ve bu sorunları çözme sürecindeki çabalar sonunda yeni çözümler üretir. Nitekim bu bölümde detaylandırılan kavramsal aygıtlar bir dizi yeni zorluklar ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak, elbette, bu zorlukların önerilen kavram açısından 'ölümcül' oldukları ortaya çıkabilir; en azından daha fazla netleştirme ve geliştirme talep ederler.

Bu türden dört sorun özellikle acil görünmektedir: (1) örgütsel varlıklar içindeki 'örgütsel'in statüsü; (2) beceriye dayalı sömürü ve sınıflar arasındaki ilişki; (3) sömürü biçimleri arasındaki nedensel etkileşim; (4) varlık-temelli-olmayan sömürü mekanizmaları. Ben bir yandan, bu konularla baş etmek açısından mümkün stratejiler önerirken, diğer yandan bu konuları tümüyle tatmin edici çözümlere sahip olmadığım özgün sorunlar olarak görüyorum.

Örgütsel Varlıklar İçinde 'örgüt'ün Statüsü

Yöneticiler ve bürokratların sömürenler oldukları iddiası kabul edilse bile bunların sömürülerinin temelini örgütsel varlıkların-mülkiyeti bir yana- kontrolü olduğu argümanına karşı halen oldukça kuşkuolu olunabilir. İki alternatif değerlendirilmelidir: birincisi, bunlar gerçekten sadece beceriye dayalı varlıkların uzmanlaşmış bir türüdür -yönetimsel yetenek; ve ikincisi, bu 'konumsal' sömürü olarak adlandırılabilir genel bir sorunun sadece özel bir durumudur.

Yöneticiler, artık üzerinde, ne iddiada bulunurlarsa bulunsunlar, bunun sahip oldukları uzmanlaşmış becerilerin bir işlevi olması kesinlikle akla yatkındır. Bu beceriler yöneticilerin örgüte dair deneyimleri aracılığıyla kazanılmış, oldukça şirkete özgü beceriler olabilirler; yine de, becerilerin, yöneticilerin kontrol ettiği örgütsel varlıkların değil, yönetimsel sömürünün temeli olduğu iddia edilebilir.

Bu argümanın ampirik olarak nasıl çürütülebileceğini bilmek zordur. Benim iddiam, bir konuma onun örgütsel varlıklar üzerindeki kontrolü nedeniyle iliştilen sorumluluğun, bu tür bir konumun sahi-

bine, artık üzerinde beceriler/ehliyetlerden kaynaklanan iddialardan farklı bir iddia hakkı vermesidir, fakat şirkete-özü beceriler böyle- si kontrol/sorumluluklarla birlikte değişeceğinden, bunu belirsizliğe yer vermeyecek biçimde kurmak zordur. Ayrıca, örgütsel varlıkların sadece beceri ya da deneyimin temsilcileri olmadıkları görüşüyle en azından tutarlı bazı kanıtlar mevcuttur. Eğer yönetsel konumlara bağlı sömürü tamamen beceri ve deneyimin sonucu olsaydı, o zaman yöneticiler ve yönetici-olmayanlar arasındaki gelir farklılıklarının bu iki değişkeni istatistiksel olarak kontrol altına aldığımızda ortadan kalkması beklenirdi. Durum basitçe bu değildir: yönetsel gelirler eğitim, yaş, işteki deneyim süresi ve mesleki statü için yapılan düzeltmelerden sonra bile yönetsel-olmayan gelirlerden önemli ölçüde daha yüksek olmayı sürdürür.⁹⁹ Elbette, bu tür sonuçlar konuyu tam olarak çözemezler, çünkü yöneticiler ve yönetici olmayanlar arasında devam eden gelir farklılıkları becerilerdeki ölçülemeyen farkların sonucu olabilir. Buna rağmen, örgütsel varlıkların bu bölümde önerilen analizi için bir hayli destek sağlarlar.

Daha ciddi bir sorun sömürünün temelini böyle- si örgütsel varlıklar değil, fakat bu konumların çok daha genel bir özelliği, örgüt içinde- ki 'stratejik' değerlerinin niteliği olduğu olasılığı etrafında döner. 'Stratejik işler' iki boyutun kesişimi ile tanımlanabilirler: ilk olarak, bir işe ait görevlerin iyi tanımlanmış ve sürekli olarak kolayca izlenebilmesi ölçüsünde; ve ikinci olarak bu görevleri yürüten bireylerin sahip oldukları özen ve sorumluluktaki çeşitliliğin örgütün tüm üretkenliğini etkileyebilmesi ölçüsünde. Bu açıdan, yönetsel konumlar izlenebilmesi zor fakat özen konusundaki farklılıklara yönelik yüksek ölçüde duyarlı işlerin bir örneğini, fakat hiçbir şekilde tek örneğini değil, oluştururlar.

Stratejik işler işverenler açısından ciddi bir toplumsal-kontrol sorununu ortaya çıkarırlar. Kolay, süregelen bir izlenebilirliğin yokluğu, toplumsal kontrol stratejisi olarak baskıcı yaptırımlara dayanmayı zor

99 Yöneticiler ve işçilerin gelirleri arasındaki farklılıkların detaylı bir analizi için, bkz. Erik Olin Wright, *Class Structure and Income Determination*, özellikle sf. 134-138. Bu çalışmada, yöneticiler işçilerin kazandığından yılda ortalama \$ 7,000 fazla kazanıyorlardı (1970 verisi). Gelir rakamları yöneticiler ve işçiler arasındaki eğitim, cinsiyet, kıdem, mesleki statü ve birçok değişkendeki farklılıklara göre düzeltilindiğinde bile, ortalama yönetici ortalama işçiden yıl başına halen \$3200'nin üzerinde daha fazla kazanıyordu.

hale getirir, fakat iş performansının verimliliği üzerindeki potansiyel etkisi bu toplumsal kontrolü gerekli hale getirir. Bu sorunun çözümü gerekli olan sorumlu, özenli davranışı sağlama yolu olarak pozitif ödüllere, özellikle kariyer basamaklarına inşa edilmiş pozitif ödüllere, güçlü bir bağlılıktır. Yöneticilerin kontrolünde olan sömürü transferleri, bu nedenle, 'sadakat payı' olarak görülmelidir. Örgütsel varlıklar üzerindeki kontrol bu tür işlerin en önemli örneği olsa bile, yine de bunlar daha genel bir problemin özel bir durumudurlar. Bu nedenle, böylesi işlerde sömürü, örgütsel sömürü yerine 'konumsal sömürü' olarak nitelendirilmelidir.

Bu alternatifin dikkat çekici özellikleri vardır. Konumlar sadakat payları gerektiren toplumsal kontrol ikilemleri ortaya çıkardıkları süreç yöneticilerin kullandığı ayrıcalıkların becerilerden mi yoksa örgütsel varlıklardan mı kaynaklandığının önemsiz olduğunu söyleyerek yönetsel, şirkete-özü beceriler sorununun önüne geçer. Beceriler açısından, bu toplumsal kontrol görüşü, beceri gerektiren belirli emek gücü türlerinin arzını sınırlandırmaya katılan mekanizmalar aracılığıyla işleyen beceriye-dayalı sömürü ile işin örgütlenmesi etrafında dönen beceriye-dayalı sömürünün ayırt edilmesini mümkün kılar. Sonuç olarak, bu alternatif ne örgütsel varlıklar ne de beceriye dayalı varlıkları içermeyen fakat yine de 'sadakat payı' gerektiren stratejik işleri işgal eden belirli konumların tanımlanmasını mümkün kılar.

Şu soru akla gelebilir: stratejik-iş kavramsallaştırmasının bu görünen avantajlarına rağmen neden örgütsel varlıklar kavramını alıkoymalıyız? Ana neden, örgütsel varlıklar üzerindeki kontrol biçiminin belirli bir toplumsal ilişkiler yapısı için temel oluşturuyor olmasıdır-yöneticiler ve işçiler arasındaki ilişkiler. Analizin hedefi basitçe sömürünün olası mekanizmalarını tespit etmek değil, fakat sömürü-sınıf bağlantısını detaylandırmaktır. Bu şekilde bir stratejik işler analizinden net sınıf ilişkileri türetemeyiz: bu işlerdeki konum sahiplerinin stratejik-olmayan işlerdeki konum sahipleriyle kendiliğinden bir toplumsal ilişkileri yoktur. Bu nedenle, bir sömürü biçimi için temel oluşturabilseler bile böyle konumları belirgin bir sınıf karakterine sahip olarak tanımlamak zordur.

Dolayısıyla, örgütsel varlıklar üzerinde etkin kontrol/denetim stratejik işlerde konum sahipliği için sadece olası bir temel olarak kalsa da, bu spesifik stratejik iş türü eş zamanlı olarak bir sınıf ilişkisinin temelidir.

Beceriler ve Sınıflar

Stratejik işler analiziyle ortaya atılan konular beceri ve sınıf arasındaki ilişkiyle ilgili daha genel bir sorunla ilgilidir. Bu konuya sosyalist toplumlardaki uzmanlar ile ilgili tartışmada değinilmiştir. Beceri varlıkları sahipliği, piyasa mübadeleleri ve içsel emek-piyasalarıyla dolaymlanan sömürünün temeli olabilse de, beceriler ve yeteneklerin kişinin diğer tür varlıklara erişimine izin verdiği kadarı dışında bunun bir sınıf ilişkisinin temeli olduğu hiç de net değildir. Uzmanlar uzman olmayanlardan farklı çıkarlara sahip olabilirler, fakat uzman olmayanlarla ilişkilerinde net olarak bir sınıf oluşturmazlar.

Buna rağmen, beceriye dayalı varlıkları sınıf yapısı analizinde tutmaya devam ettim. Özellikle, beceriye/ehliyeteye dayalı varlıklar kapitalizmdeki orta sınıf sorununun analizi için önemli bir rol oynar. Fakat, sınıf kavramına yönelik bu bağlantı, tatmin edici bir şekilde kuramsallaştırılmadı.

Bu durumla baş etmek için olası bir strateji, beceriye dayalı sömürüyü sınıflar içindeki içsel bölünmelerin temeli olarak ele almak olabilir. Hatta bu, klasik Marksist bir kavramı kullanırsak, sınıf'fraksiyonlarını' tanımlamanın kesinlikle uygun yoludur. Sınıf fraksiyonları sınıf ilişkileri içinde ortak mevkileri paylaşan fakat sömürü açısından farklı mevkileri işgal eden konumlar olarak tanımlanabilir. Sınıflar içindeki sömürü temelli tabakalar sorununu incelemeyecek olsam da belki de bu tür karmaşıklıklarla tutarlı bir biçimde baş etmenin en uygun yolu budur.

Sömürü Biçimleri Arasındaki Etkileşimler¹⁰⁰

Örgütsel ve beceriye dayalı varlıklara sahip olmanın sömürü mekanizmalarının temelini oluşturduğunu kabul etsek bile, bu mekanizmaları sınıf yapılarıyla ilişkilendirmek konusunda hâlâ önemli potansiyel

100 Robert van der Veen'e bu spesifik konuya dikkatimi çektiği için teşekkür etmek istiyorum.

bir sorun vardır. Sömürü mekanizmaları arasında anlamlı ve sistemli etkileşimler olduğunu varsayalım. Örneğin, bir örgütsel varlıklar kontrolörünün toplumsal artık üzerinde iddiada bulunma kudretinin kapitalist sömürünün olduğu bir toplumda kapitalist sömürünün olmadığı bir topluma göre daha büyük olması söz konusu olabilir. Kapitalist sömürü örgütsel (ya da beceriye dayalı) varlıkların sömürü-kapasitesini arttırabilir. Böyle bir durumda, bir yönetici ya da uzman hiçbir varlığa sahip olmamasına rağmen, bu varlıklar eşit olarak dağıtıldığında daha kötü duruma gelecektir. Gerçekte, o zaman, yöneticiler ilişkisel açıdan kapitalist sınıf içinde olmasalar bile, etkili bir şekilde kapitalist sömürüye katılırlar ve buna bağlı olarak kapitalizmin onların örgüt sömürüsünü arttırma biçimi sebebiyle kapitalistlerle temel sınıf çıkarlarını paylaşırlar.

Bu bölüm boyunca sömürünün farklı mekanizmalarının kesinlikle ilave etkilerinin olduğunu varsaydım. Herhangi bir sömürü mekanizmasının etkinliği diğerlerinden bağımsızdı. Ampirik olarak, bu çok akla yatkın bir varsayım değildir.

Eğer sömürü biçimlerinin birbirlerini güçlendirmedeği varsayımını terk edersek, varlıklar ve nesnel sınıf çıkarlarına göre tanımlanan sınıf mevkileri haritaları arasındaki ilişki daha sorunlu hale gelir. Bu zorunlu olarak, bu bölümde önerilen analizin temel stratejisinin yararlılığını ortadan kaldırmaz, fakat varlıklar, sömürü ve sınıflar arasındaki ara-bağlantılar analizinin karmaşıklığına bir hayli katkıda bulunur. Bu ilave karmaşıklığın bazı imalarına bir sonraki bölümdeki sınıf ittifakları tartışmasında değinilecek olsa da, genel olarak sömürü biçimlerinin birbirinden bağımsız olduğu şeklindeki basitleştirici varsayımı kabul etmeye devam edeceğim.

Sömürünün Varlıksal-Olmayan Temelleri

Bu bölümdeki analizler boyunca, bilinçli olarak tartışmayı üretici güçlerin, yani üretimde kullanılan çok çeşitli girdilerin kontrolü ya da mülkiyetinden kaynaklanan sömürü ile sınırlı tuttum. Fakat bireylerin ya da grupların, bunlar aracılığıyla toplumsal artığın bir kısmına

el koyduğu başka mekanizmalar var olabilir. Kurtuluş araçları üzerindeki kontrol kiliselerine inananları sömürmek için bir güç sağlayabilir. Askeri şiddet üzerindeki kontrol devlete, aynı zamanda üretim güçlerinin kontrol ile ilgili yönlerine katılın katılmasın arttığı bir kısma el koyma gücü verir. Aile içindeki erkek tahakkümü erkeklerin ev içi hizmetler biçiminde eşlerinin artık emeğine el koymalarına olanak sağlar. İrksal tahakküm benzer biçimde, ekonomik sınıfa bakılmaksızın beyazların siyahları sömürmesine olanak sağlar.

Dolayısıyla konu şu noktaya gelir: neden mülkiyet ilişkileri sınıf analizinde ayrıcalıklı olmalıdır? Neden analiz üretici güçlerin mülkiyeti/kontrolü ve bu mülkiyet üzerine inşa edilmiş sömürü ve sınıf ilişkileri etrafında dönmelidir? Neden dinsel sınıflar, veya askeri sınıflar, veya cinsiyet sınıfları, veya ırksal sınıflar hakkında konuşulmaz?

Öncelikle, şuna dikkat edilmelidir ki eğer rahiplerin, subayların, erkeklerin ya da beyazların diğerlerini sömürmesine izin veren mekanizma onların üretken varlıklar üzerindeki mülkiyetleri/kontrolleri ise, o zaman bu bölümde önerilen analiz stratejisine yönelik özel bir meydan okuma yoktur. Bu varlıksal-olmayan toplumsal kriterler üretici varlıkların dağılımını açıklamak için önemli olsalar da, sınıf ve sömürünün mülkiyet ilişkileri açısından tanımlanmasının devam etmesi bir durum olarak varlığını sürdürecektir.

Zorluklar, çeşitli türlerdeki üretici-olmayan kategorilerin, artık üzerinde üretim sistemiyle ilişkileri tarafından dolayımınmamış direkt, uygulanabilir iddiaları olduğunda ortaya çıkmaktadır. Örneğin erkekler, üretken varlıkların cinsiyete göre dağılımı nedeniyle değil sadece ailedeki cinsiyet ilişkilerinde erkek olmaları nedeniyle kadınların artık emeğine el koyabilirler. Böylesi olasılıklar izlediğim yaklaşım için daha ciddi bir tehdit yaratır.

Sınıf kavramının üretim ilişkilerinden kaynaklanan sömürü ile sınırlandırılması ve sömürünün meydana geldiği tüm olası toplumsal ilişkileri kapsayacak biçimde genişletilmemesi gerektiğini düşünmemin temel olarak iki nedeni vardır. İlk olarak, sınıf kavramının toplumsal değişmeye dair dönemsel kuramlarda, tarihsel gelişmenin tüm yönün-

gesi ile ilgili kuramlarda merkezi biçimde yer alması hedeflenir. Bu tür dönemsel kuramlarda, üretici güçlerin -teknolojinin ve üretkenliğin diğer kaynaklarının- gelişmesi merkezi ve önemli bir rol oynar.¹⁰¹ Biz bir tarih kuramında üretici güçlerin gelişimine özerk, tarih-aşırı, dinamik bir rol vermesek bile, yine de hangi yönelime sahip olursa olsun tarihsel gelişmenin üretici güçlerin gelişiminin bir sonucu olduğu iddia edilebilir.¹⁰² Eğer bunu kabul edersek, üretici güçler üzerindeki etkili kontrol ve bu kontrolün ürettiği sömürünün tarih kuramında özellikle önemli stratejik bir anlamı vardır. Böylesi bir kontrol-mülkiyet ilişkileri geniş anlamda değerlendirildiğinde-tarihsel gelişme bakımından çıkarların temel alanını tanımlar. Bu nedenle, sınıf kavramını mülkiyet ilişkileri ile sınırlandırmanın uygun olduğu iddia edilebilir.

Üretici güçlerin tarih kuramı içinde merkezi bir rol oynadığı tezini reddetsek bile, sınıf kavramını üretim ilişkileriyle sınırlandırmak için hâlâ ikinci bir argüman mevcuttur. Eğer üretim ilişkilerinden kaynaklanan sömürü, diğer ilişkilerden kaynaklanan sömürüden apayrı bir mantığa sahipse, kişi mülkiyete dayalı sömürü ve bununla ilişkili toplumsal ilişkileri ayrı bir kategori olarak, bir'sınıf' kategorisi olarak ele almakta haklı olabilir.

Bu 'apayrı mantık' nedir? Her şeyden önce, üretim ilişkileri sömürülenlerin asgari geçim düzeylerine sistemli olarak dâhil olma biçimleri nedeniyle sömürü için ayırt edici bir temel oluştururlar. Mülkiyet ilişkileri sadece artığa el konulmasını sağlayan mekanizmaları belirlemez; eş zamanlı olarak sömürülenlerin asgari geçim düzeyine, var olma araçlarına erişim sağladıkları mekanizmaları da belirler. Sömürünün diğer mekanizmaları esasen, hâlihazırda bir dizi mülkiyet ilişkisi içinde üretilmiş bir toplumsal ürünün yeniden-dağıtıcısıdır; mülkiyete-dayalı sömürü öncelikle bu ürünün toplumsal üretimiyle doğrudan

101 Genel olarak tarih kuramı ve özel olarak da böyle bir kuramda üretici güçlerin rolü üzerine tartışmalara girmenin yeri burası değildir. Bu problemlerle ilgili bir tartışma için, bkz. Andrew Levine ve Erik Olin Wright, 'Rationality and Class Struggle', *New Left Review*, 123, 1980, ve Erik Olin Wright, 'Giddens's Critique of Marxism', *New Left Review*, 139, 1983.

102 Argüman temel olarak, teknik değişimin, geriye doğru hareketin (regresyonlar) hareketsizlik ya da 'ileriy'e doğru hareketten daha az mümkün olduğu bir tür 'çark' yarattığı şeklindedir. Teknik değişimin meydana gelmesi tesadüfî ve düzensiz olsa bile, yine de tarihsel gelişme için bir yöne sahip olması bakımından zayıf eğilimler yaratır.

bağlantılıdır. Dolayısıyla biz, sömüren ile sömürülen arasında yarattığı spesifik karşılıklı-bağımlılık nedeniyle üretime-dayalı sömürüyü üretime-dayalı olmayan sömürülerden ayrı bir kategori olarak düşünmekte haklıyız.

Bu farklılık, özünde, sınıf sömürüsünün diğer sömürü biçimleri üzerindeki göreceli önemi hakkında hiçbir şey söylemez. Askeri sömürü ya da toplumsal cinsiyet sömürüsü toplumsal çatışmayı anlamakta sınıf sömürüsünden çok daha temel olabilir (gerçekte durumun bu olduğunu düşünmememe rağmen). Fakat üretime-dayalı sömürü tarafından oluşturulan özgün karşılıklı-bağımlılık, 'sınıf' kavramının kullanımının bu tür sömürü ile sınırlandırılması için bir gerekçe sağlar.

Bu sorunların herhangi birine yönelik yanıtlarımın tam olarak tatmin edici olduğu kanaatinde değilim. Buna rağmen, her hangi bir kavram oluşturma sürecinde bir noktada kavramsal tutarlılık ve mantıksal geliştirme ile meşgul olmayı bırakmak ve kuramsal ve ampirik anlamda kavramı fiili olarak kullanmak için hızla ilerlemek gereklidir. Kitabın geri kalan kısmının hedefi bu olacaktır. Bir sonraki bölümde, bu bölümde detaylandırılan çerçeve kullanılarak bir dizi kuramsal konuyu inceleyeceğiz. Bunu, çeşitli ampirik sorunları araştırmak için kavramı kullanan üç bölüm izleyecektir.

4. Genel Çerçeveye Dair Çıkarımlar ve Detaylandırmalar

Üçüncü bölümde sınıf yapısı kavramını sömürü ilişkileri açısından sistematik olarak yeniden düşünmek için genel bir strateji önerildi. Benim ve birçok başka Marksist'in daha önceki çalışmalarında, sınıf kavramı etkili bir biçimde sömürü-temelli bir kavramdan tahakküm-temelli bir kavrama dönüştü. Sömürü, sınıf tartışması için arka plandaki bağlamın bir parçası olarak kaldıysa da, fiili sınıf haritalarının detaylandırılmasına sistemli olarak herhangi bir biçimde dâhil edilmedi. Bu dönüşüm sınıf kavramının bütünlüğünü ve gücünü zayıflattı ve şimdi özenli, sömürü-temelli bir kavramsallaştırma ile değiştirilmelidir.

Bu bölümün görevi, tablo 3.2'de şematik olarak özetlenmiş olan yeniden kavramsallaştırmanın muhtemel kuramsal çıkarımlarını detaylı bir biçimde araştırmaktır. Özellikle, aşağıdaki sorunları inceleyeceğiz:

- (1) Marksist ve Marksist-olmayan çeşitli sınıf kuramları arasındaki ilişki
- (2) Üretim tarzı ve toplumsal formasyon
- (3) Geleneksel Marksist tarih kuramı: tarihsel materyalizm
- (4) Meşrulaştırma sorunu ve teşvikler
- (5) Sınıf yapısı ve devlet biçimi
- (6) Sınıf yapısının sınıf oluşumu ile ilişkisi
- (7) Sınıf ittifakları sorunu
- (8) Kadınlar ve sınıf yapısı

Her bir durum için benim yorumların tüketici olmaktan çok, bu başlangıç noktasını takiben izlenebilecek araştırmanın temel hatlarına dair öneri niteliğinde yorumlar olacaktır.

Alternatif Sınıf Kuramları

Sınıf yapısı kavramının burada detaylandırılan bazı unsurları ile diğer sosyolojik sınıf kuramları, özellikle Weberyan gelenek içinde kurulmuş olan sınıf kuramları arasında bazı paralelliklere ulaşılabilir.

Örneğin, sömürünün önemli üretken varlıkların tekelleştirilmesinden kaynaklandığı tezi, Frank Parkin'in Weber'in toplumsal kapanma kavramını 'toplumsal kolektivitelerin kaynaklar ve fırsatlara erişimi sınırlı bir seçkinler çevresiyle sınırlandırarak ödülleri maksimuma çıkarmaya çalışmaları süreci' olarak nitelendirmesiyle benzerlik gösterir.¹⁰³ Parkin'in merkezi ilgisinin, kapanmanın üzerinde örgütlendiği kaynakların doğası (üretken varlıklar) yerine, kapanma için temel sağlayan nitelik türleri- ırk, din, dil vb.- olmasına, ve kuramsal gündeminin sınıf analizini sosyolojik teorinin merkezi aşaması olmaktan çıkarmayı amaçlamasına rağmen hem o hem de ben sınıf ilişkilerinin maddi temeli olarak kaynaklar üzerindeki etkin kontrole vurgu yapıyoruz.

Sınıf ve sömürü arasındaki ilişkinin burada önerilen kavramsallaştırması aynı zamanda bazı açılardan Alvin Gouldner'in kültürel sermaye ve 'yeni sınıf' kavramsallaştırmasına benzemektedir. Gouldner, 'yeni sınıfı' 'kültürel sermaye' üzerindeki kontrolü ile tanımlanan 'kültürel burjuvazi' olarak tanımlar. Bu noktada, 'sermaye' 'satılabilir hizmetler oluşturmak için kullanılan, dolayısıyla sahibine gelir ya da gelirler üzerinde ekonomik üretkenliğe varsayımsal katkılarından dolayı meşru olarak tanımlanan taleplerde bulunma imkânı veren herhangi bir üretilmiş nesne' olarak tanımlanır. Gouldner, gelire yönelik bu taleplerin 'sermaye-nesnelere başkalarının erişiminde değişiklik yaparak ya da bunu yapma tehdidinde bulunarak' uygulandığını ileri sürer.¹⁰⁴

Belki de en açık olarak, benim sunduğum argümanlar ile Max Weber tarafından önerilen ve Anthony Giddens ve başkalarının çalışmaları arasında daha fazla detaylandırılan ünlü üç-sınıflı model arasında önemli bir ilişki vardır. Giddens şöyle yazar:

[sınıfların yapılanmasında] olağan koşullarda önemli olduğu söylenebilecek üç tür piyasa kapasitesi vardır: üretim araçları üzerindeki mülkiyet sahipliği; eğitimsel ya da teknik vasıf sahipliği ve el emeği gücü sahipliği. Bunlar kuşak içi ve kuşaklar arası hareketliliğin kapalı örüntüleriyle sıkıca bağlı olmaya eğilimli olduğu sürece, bu kapitalizmde

103 Frank Parkin, *Marxism and Class Theory: A Bourgeois Critique*, New York, 1979, s. 44.

104 Alvin Gouldner, *The Future of Intellectuals and The Rise of the New Class*, New York, 1979, s. 21

temel bir üçlü-sınıf sisteminin kurulmasını sağlar: bir 'üst', 'orta' ve 'alt' ya da 'işçi' sınıfı.¹⁰⁵

Üretici kaynaklar üzerindeki etkin kontrol sınıf ilişkilerinin maddi temelidir ve farklı sınıflar farklı kaynaklar açısından tanımlanır.

Bu bölümde detaylandırılan sınıf yapısı kavramıyla Weberyan kavram arasındaki benzerlikler, Marksistlerin (ben dâhil) rakip sınıf kavramları arasındaki ayrımı alışlagelmiş karakterize etme biçimlerinin sorgulanmasına yol açar. Tipik nitelendirme şöyledir: Weber *pazar ya da mübadele ilişkilerine* dayanan bir sınıflar tanımlamasını benimserken Marx *üretim ilişkilerine* dayalı bir tanımlamayı benimser.¹⁰⁶ Gerçek fark çok daha zımnidir. Hem Marx hem de Weber üretim-temelli tanımlamaları benimsediklerinden dolayı sınıfları üretim varlıkları üzerindeki etkin sahiplik açısından tanımlarlar: Weber'de sermaye, ham emek gücü ve beceriler; Marks'ta ise (kapitalizmin analizi için) sermaye ve emek gücü. Aralarındaki farklılık Weber'in üretimi bu varlıkların ticaretinin yapıldığı piyasa mübadeleleri açısından görmesi, buna karşın Marx'ın üretimi yarattığı sömürü açısından görmesidir ve bu da sonuç olarak, aşağıda öne süreceğim gibi, kültürel ve materyalist toplum kuramları arasındaki temel farkı yansıtır.

Üretime mübadele ya da sömürü açısından bakmak arasındaki fark, bu temel üzerine inşa edilmiş sınıf kuramı türü açısından kimi önemli sonuçlara sahiptir. Weber'e göre, sermaye, ham emek gücü ve beceri sahipleri pazarda bir araya gelirler ve hepsi bir tek sınıf sisteminin ya da sınıf mantığının parçasıdır; çünkü mübadeleler aynı kurumsal bağlamda gerçekleşir. Diğer yandan Marx, kendine özgü olarak kapitalist sınıf yapısını sadece sermaye ile emek gücü arasındaki mübadeleyi kapsayıcı olarak görür; çünkü bu mübadele kendine özgü olan kapitalist sömürü tarzını yaratan mübadeledir. Beceri sahipliği kapitalist sınıf ilişkilerinin belirlenmesi açısından ilgisizdir. Elbette, gerçek-dünyadaki kapitalist toplumlar sadece kapitalist sömürden fazlasını ıçerir ve analiz bu daha somut düzeyinde beceriler sorunu analize dâhil

¹⁰⁵Anthony Giddens, *The Class Structure of the Advanced Societies*, New York, 1973, s. 107

¹⁰⁶Weber ile Marx arasındaki farkları bu şekilde tanımlayan örnekler için, bkz. Erik Olin Wright, *Class Structure and Income Determination*, bölüm 1; Rosemary Crompton and John Gubbay, *Economy and Class Structure*, New York 1978, bölüm 2.

edilebilir. Dolayısıyla, Weber'in analizine yönelik Marksist eleştiri; Weber'in sınıf analizlerinde oldukça ayrı iki soyutlama düzeyini: üretim tarzı ve toplumsal formasyon ile ilgili soyutlama düzeylerini üst üste yığdığı yönündedir.¹⁰⁷

Bu neden önemli olmalıdır? Bu iki soyutlama düzeyinin birleştirilmesi Weber'in sınıfları piyasa sistemi ile sınırlandıran yaklaşımını ve dolayısıyla tarihsel gelişmeyi niteliksel olarak farklı sınıf yapısı biçimlerinin bir seyri olarak ele alma konusundaki isteksizliğini garanti altına alır. Bu nedenle Weber'e göre, pre-kapitalist feodal toplumların toplumsal yapıları sömürünün özgün bir biçiminden kaynaklanan sınıf antagonizmalardan ziyade statü düzenlerine dayanırlar ve Weber kendisi post-kapitalist toplumları sistematik olarak analiz etmemiş olmasına rağmen, tipik Weberyen yaklaşım bu toplumların da temel olarak sınıf ve sömürü tarafından değil, siyasi-bürokratik ilişkiler tarafından yapılandırıldığı konusunda ısrar edecektir. Sınıf sadece kapitalizmde toplumsal yapının merkezi niteliğidir; diğer toplum türleri diğer toplumsal ilişki türleri tarafından yapılandırılmıştır.

Weberyen perspektifte feodalizmden kapitalizme ve sonra post-kapitalizme dair açıklayıcı ilkede görünen bu değişikliğin altında yatan ortak temel bir prensip söz konusudur: bir toplumsal düzenin mantığını ve gelişmesini gerçekten açıklayan şey toplumsal eylemi biçimlendiren anlam sistemleridir. Weber'e göre, statüden pazara kayış, her şeyden önce, eyleme dâhil olan anlam sistemlerindeki değişimdir. Feodal toplumlarda, statü düzenleri kolektif kimlik ve anlamın merkezi ilkelerini sağlarlar. Gelenekselin modern topluma dönüşümü her şeyden önce, eylemin merkezi yönelimi olarak geleneksel normların yerini rasyonel hesaplamanın aldığı bir rasyonelleşme sürecidir. Sınıf toplumsal tabakalaşmanın merkezi ilkesi haline gelir ve kolektif kimlik anlam sistemlerinin bu yeni ortaya çıkan rasyonelleşmesine tekabül eder.

Bunun anlamı kapitalist toplumdaki sınıflara dair *biçimsel* kriterlerin, Weberyen ve Marksist analizlerde yakından bağlantılı olmasına

107 Bu farkın ayrıntılandırılması için bkz. 1. bölüm

rağmen, bu kriterlerin kullanım mantığının oldukça farklı olmasıdır. Tablo 3.2'de detaylandırılan çerçeve kriter seçimini, maddi bir sömürü sistemini ve bağlantılı sınıf ilişkilerini belirlediği gerekçesiyle savunur; Weber tarafından benzer kriterlerin bazılarının kullanımı bunların verili tarihsel koşullar altında fâillerin anlam sistemleri açısından dikkate değer olmasına dayanır. Marksist çerçevede ise bu sömürü süreçlerinde gömülü olan maddi çıkarlar fâillerin öznel durumlarına bakılmaksızın nesnel bir karaktere sahiptir; Weberyen perspektifte, rasyonelleşme fâiller tarafından maddi çıkarların belirli bir tür öznel kavranışını ima ettiği için kişi bunları bütünüyle sınıf ilişkileri olarak betimlemekte haklıdır. Dolayısıyla, Weberyen ve Marksist sınıf kavramları arasındaki ayrımın temelinde, tam anlamıyla kültüralist bir toplum ve tarih kuramı ile materyalist bir kuram arasındaki karşıtlık yatmaktadır.

Üretim Tarzı ve Toplumsal formasyon

Tablo 3.2'deki sömürü ilişkilerinin ve karşılık gelen sınıf yapılarının biçimsel tipolojisi esas olarak bir üretim tarzları tipolojisidir. Mevcut toplumlar, öne sürdüğüm gibi, sadece bir sömürü türüne sahip olarak nitelendirilemezler; bunlar her zaman üretim tarzlarının karmaşık birleşimleridirler. Toplumlari toplumsal formasyonlar olarak analiz etmenin anlamı budur.

'Birleşim' açıkça belirsiz bir sözcüktür. Eğer somut toplumların analizinde bu kavramların kullanımına kuramsal özgünlük vermemiz gerekiyorsa, sözcüğe çok daha açık bir içerik verilmesi gerekmektedir. Bunun anlamı, her şeyden önce, bu birleşimlerin değişkenlik gösterdiği çarpıcı biçimleri açıkça belirtmektir. Değişkenliğin üç eksenini özellikle önemli görünmektedir: (1) verili bir toplumdaki farklı sömürü tiplerinin *görelî ağırlığı* (2) bu çeşitli sömürülerin içsel ve dışsal ilişkiler aracılığıyla birbirleriyle ne ölçüde bağlı oldukları (3) içsel ilişkiler bakımından, sömürü ilişkilerinin ne ölçüde örtüştüğü ya da ayrıştığı. Verili bir toplumun sınıf yapısının tam bir haritası tüm bunlara dikkat etmeyi gerektirir. Her birine kısaca bakalım.

Görelî Ağırlık

Bir toplumun feodal, ya da kapitalist, ya da devletçi, ya da sosyalist olduğunu söylediğimizde spesifik bir sömürü biçiminin bu toplumda birincil olduğunu iddia ediyoruz. Birincil olma farklı üretim tarzlarının görelî ağırlıkları ile ilgili olarak özgün bir iddiadır. Fakat görelî ağırlık sadece bir öncelik sorunu değildir. Belki, bir toplumdaki siyasal çatışma için hangi sömürü biçimlerinin ikincil olduğu ve bunların birincil sömürü biçimine oranla ne kadar önemli olduğu çok şey ifade edebilir. Hiç bir sömürü ilişkisinin birincil olmaması bile mümkündür. Marksistler bir üretim tarzının ya da bir başkasının hâkim olması gerektiğini savunma eğiliminde olsalar da, bu genellikle tartışılmamış bir iddiadır. Tamamıyla bu çeşitli sömürü biçimlerinin birbiriyle nasıl ilişkili olduklarına dayanarak, apayrı sömürü biçimleri için görece eşit önemlilik olasılığını dışlamak için *apriori* bir neden yoktur. Bu nedenle ihtiyacımız olan şey, spesifik bir toplum içindeki sömürü biçimlerinin olası karışımlarının tüm çeşitliliğini belirlemenin bir yolunu bulmaktır.

Bir toplumdaki sömürü biçimlerinin görelî ağırlığını tanımlamanın birçok seçeneği/opsiyonu vardır; ki bunlardan hiç biri işlemleştirmek açısından kolay değildir. İlk olarak, görelî ağırlık toplumsal artığın ulaşacağı nokta ile ilgili bir iddia olabilir. Sömürü-yaratan farklı varlıkların sahipleri mülkiyet haklarına dayalı olarak artığın bir kısmına el koyarlar; görelî ağırlık, bu el koymaların görelî, toplam büyüklüklerinin bir tanımıdır. Bir toplum, eğer artığın en büyük oranı feodal varlıkları elinde bulunduranlara gidiyorsa feodaldır.

İkinci olarak, görelî ağırlık farklı mekanizmalar aracılığıyla artığı elde eden fâillerin sınıf gücü ile ilgili bir iddia olabilir. Feodal bir toplum, feodal lordların- ayırıcı ölçüde feodal varlıklara sahip olduklarından dolayı artığa el koyan kişiler- farklı bir sınıfın tüm artıktan oransal olarak daha büyük bir pay alması gerektiği durumda bile yine de 'yöneten sınıf' olduğu bir toplumdur. Sonuç olarak, bir sınıfın toplam gücü sadece üyelerinin toplam içinde kontrol ettikleri artık miktarının bir fonksiyonu değildir; aynı zamanda bu, üyelerin artığın bir kısmına bireysel olarak el koymalarından kaynaklanan, bireysel sınıf kapasitelerini kolektif bir kapasiteye çevirme yeteneğine bağlıdır. Gerçekte,

Birleşik Devletler’de beceri sahipleri tarafından el konulan toplam artık miktarının sermaye tarafından el konulan toplam artık miktarından fazla olması gerekir. Fakat dâhil olan kişi sayısı çok fazla ve genellikle, bireysel sömür düzeyleri çok küçük olduğu için, çok azı bunu kolektif sınıf gücüne çevirebilir.

Üçüncü olarak, görelî ağırlık Althusserci gelenekteki kimi yaklaşımların bir karakteristiği olan işlevselci bir tarzda yorumlanabilir. Bu stratejide, toplumun ‘yapılaşmış totalitesinin’ bütünlüğü içinde egemen üretim tarzı tâbi olan üretim tarzlarına spesifik işlevler ya da roller ‘tahsis eder’. Üçüncü-dünya ülkelerindeki geçimlik üretim yapan köylülüğün sürekliliğine dönük tartışmanın çoğu bu karaktere sahiptir: bu tür küçük toprak sahipliğine dayalı üretimin sürekliliği kapitalizm açısından işlevsel rolüne dayanılarak açıklanır (örneğin, işçilerin ortalama ücretlerini düşürmesi ile). Bir üretim tarzının birincilliğine yönelik iddialar, böylelikle, tâbi olan üretim tarzlarının sistematik olarak, egemen tarzın yeniden-üretimi için gerekli işlevleri yerine getirme biçimleri ortaya konularak oluşturulur.

Sonuç olarak, farklı sömürü biçimlerinin görelî ağırlığı farklı sömürülerin dinamik etkileriyle tanımlanabilir. Bir toplum, bu açıdan, eğer toplumun gelişim mantığı en yaygın biçimde kapitalist sömürünün nitelikleri tarafından yapılandırılmış ise kapitalist olarak tanımlanabilir. Marksistler, Batı Avrupa toplumlarının kapitalist olduklarını iddia ettiklerinde, emek gücünün %40’ın üzerinde devlet tarafından istihdam edildiği İsveç gibi ya da geniş çapta millileştirilmiş üretim sektörlerine sahip Fransa gibi örneklerde bile, genel olarak bu toplumların temel dinamiklerinin kapitalist sömürü ve birikim mantığı ile yönetilmeye devam ettiğini savunurlar.

Marksist kuramın tüm açıklayıcı hedefleri göz önünde bulundurulduğunda, birçok açıdan dinamik üstünlük, bir toplumsal formasyonun bütünlüğü içinde farklı üretim tarzlarının ve bunlarla ilişkili sömürü biçimlerinin görelî ağırlığı hakkında konuşulabilmek açısından en temel anlamdır. Maalesef, kapitalizm dışındaki farklı sömürü biçimlerinden kaynaklanan dinamiklerle ilgili kavrayışımızın kuramsal gelişmemişiği düşünüldüğünde, bu sömürü biçimlerinin özgün birleşimleri tarafın-

dan yaratılan özgün 'hareket yasaları' olasılığı bir yana, farklı sömürü biçimlerinin göreceli ağırlığını değerlendirmek için incelikli bir biçimde bu yolu kullanmak [bile] fazlasıyla zordur.

İçsele Karşı Dışsal İlişkiler

Farklı sömürü biçimlerinin somut olarak birbirine bağlanabileceği başlıca iki yol vardır. 'Dışsal' bağ ile, iki sömürü biçiminin her birinin ayrı üretim süreçleri içinde bulunabileceğini fakat birbirleriyle etkileşim içinde olduklarını ifade ediyorum. Kapitalist toplumlar ve büyük ölçüde feodal ya da devletçi toplumlar arasındaki ticaret, tarihsel olarak bunun önemli örnekleri olabilir. Fakat sömürü biçimleri arasındaki dışsal ilişkiler aynı zamanda verili bir toplum içinde de var olabilir. Basit-meta üreticileri ve kapitalist şirketler, ya da devletin üretici aygıtları ve kapitalist şirketler arasındaki etkileşimler örnek olabilirler.

'İçsel' ilişkiler, diğer yandan, tek bir üretim süreci içindeki farklı sömürü biçimlerinin eş zamanlı işleyişini ifade eder. Modern bir kurumda örgütsel varlık sömürsünün rolü en önemli örnektir. Ortakçılık, belirli tarihsel koşullar altında, feodal ve kapitalist ilişkilerin içsel bir kombinasyonu olarak görülebilir. Böylesi örnekler, dışsal ilişkiler ile birlikte meydana gelen üretim tarzlarının basit 'eklemlenmelerinin' aksine üretim tarzları ile ilgili geçişim durumları olarak düşünülebilir.¹⁰⁸

Çatışma biçimlerinin ve sınıf oluşumu örüntülerinin sömürü ilişkilerinin geçişimi/bir biri içine girmeleri ya da eklemlenmeleri koşulları altında oldukça farklı olmaları muhtemeldir. Farklı sömürü biçimleri eklemlendikleri durumda bunların, ilgili sömüren ve sömürülen sınıflar açısından geçişim durumuna göre özgün çıkarlar üreten özgün mantıklara sahip olarak görülmeleri daha muhtemeldir. Örneğin, yöneticilerin devlet içinde konumlandıkları zaman kendi çıkarlarını burjuvazinin çıkarları ile karşılık içinde algılamaları kapitalist şirketler içinde konumlandıkları zamana göre daha olasıdır.

¹⁰⁸ Geçişim ve eklemlenme arasındaki farkın detaylandırılması için, bkz. Erik Olin Wright, 'Capitalism's Futures'

Örtüşene Karşı Ayrık İlişkiler

Sonuç olarak, toplumlar verili bir sömürü ilişkileri dizisinin bireyler ve aileler tarafından doldurulan gerçek konumlarını yaratmak için bir araya gelme biçimlerinde farklılaşacaklardır. Örneğin, beceriye dayalı sömürü ve örgütsel sömürü, beceri sahibi birçok insanın örgütsel sömürü içeren konumlara yerleştirildikleri durumda birbirleriyle oldukça örtüşeceklerdir; yönetsel-olmayan çok sayıda teknik ve profesyonel iş mevcut olduğunda ise oldukça ayrık bir hal alacaklardır. Örneğin, İsveç ve Birleşik Devletler arasındaki önemli farklardan biri kesinlikle budur: Ayrı ayrı ele alındıklarında iki ülke ortalama aynı oranda yönetici ve uzmana sahip olmasına rağmen İsveç Birleşik Devletler'e göre sınıf yapısı içinde daha yüksek oranda yönetsel-olmayan uzmana sahiptir.

Sömürü ilişkilerinin örtüşme derecesi kısmen sınıf oluşumu sorunun ne ölçüde bir sınıf ittifakları sorunu olduğunu belirler. Küçük bir örtüşmenin olduğu yerde ittifaklar çok daha önemli hale gelir, çünkü sömürü ilişkileri içindeki çelişkili mevkilerin -'orta sınıfların'- daha önemli olması muhtemeldir. Farklı sömürü mekanizmalarının geniş ölçüde birbirleriyle örtüştüğü noktada, buna karşı somut sınıf yapısı çok daha kutuplaşmış bir karaktere sahip olacaktır.

Birlikte ele alındığında, değişkenliğin bu üç boyutu, bir toplum basitçe tek bir üretim tarzı ile tanımlandığında mümkün olandan çok daha inceltilmiş bir toplum biçimleri tipolojisini detaylandırmak için bir temel sağlar. Üretim tarzlarının birleşim sorununu bu şekilde ele almanın, kimyasal bileşikler elementlerin birleşimi olarak ele almakla benzer olduğu düşünülebilir, bu noktada üretim tarzları elementleri, toplumsal formasyonların ise bileşikler oluşturur. Göreli ağırlık bir bileşikteki farklı unsurların oranlarına; içsel/dışsal ilişkiler bir süspansiyon ile bir çözelti arasındaki ayırma ve örtüşme elementleri birleştiren kesin kimyasal bağlanma örüntülerine işaret eder.

Kimyada, elbette, elementlerin tüm birleşimleri mümkün değildir. Bazıları oluşturulamaz bile; diğerleri kararsızdır. Bazıları sadece laboratuvar ortamında özgün koşullar altında üretilebilir; bir kısmı dünyada 'doğal olarak' bulunurlar. Benzer şekilde, toplumsal formasyonlar bakımından; bu üç boyutun her birleşimi toplumsal olarak belki mümkün olamaz ve

tarihsel olarak da kesinlikle her birleşim gerçekleşmemiştir. Sömürü biçimlerinin ögesel bileşimlerinin gelecekteki kuramsallaştırılması, çağdaş Marksizm'in karşılaştığı birçok kuramsal sorunu çözmemizi sağlayacaktır. İki örneği kısaca tartışmama izin verin: 'Asyatik üretim tarzının sürekliliği' sorunu ve "kapitalizmlerin çeşitliliği" sorunu.

'Asyatik üretim tarzı' (ya da oryantal despotizm) kavramı Marx tarafından Çin, Mısır ve başka yerlerdeki klasik medeniyetlerin sınıf yapılarının özgünlüğünü ve toplumsal dinamiklerini kuramsallaştırma çabası içinde kullanılmıştı.¹⁰⁹ [Asyatik Üretim Tarzı ile ilgili] genel düşünce bu medeniyetlerin, geniş çaplı sulama projelerinin (bu nedenle 'hidrolik medeniyet' ifadesi kullanılır) inşası ve denetimine katılan güçlü, merkezileşmiş devlet aygıtları ile büyük ölçüde otarşik köylü topluluklarını bir araya getirdiği şeklindedir. Bu özel birleşimin neticesi, toplumsal yapıya içkin, nitelikli dönüşümler üretebilen dinamik toplumsal güçlerin yaratılamamış olmasıdır. Sonuç olarak, bu toplumlar daimi durgunluğa, temel sınıf yapılarının, her zaman barışçıl olması gerekmeyen, süregelen yeniden üretimine mahkûm olmuşlardır.

Burada sunulan analiz açısından, 'Asyatik üretim tarzının', feodal ve örgütsel sömürüyü ve sınıf ilişkilerini, hatta belki de oldukça eşit oranlarda birleştiren, sömürünün temel biçimlerinin özel bir bileşimi olarak anlaşılması mümkündür. Dolayısıyla terim, bir üretim tarzına değil belirli bir tür toplumsal formasyona işaret eder. Batı Avrupa feodalizminin baskın niteliği, uzun bir dönem boyunca süren feodal sömürünün mutlak üstünlüğüne ikincil bir biçim olarak kapitalist sömürünün aşamalı yükselişinin eşlik etmesidir. [Batı Avrupa feodalizminde] örgütsel sömürü hemen hemen yok gibidir. Hidrolik medeniyetlerde ise, geniş-ölçekte suya dayalı-işlerden dolayı, örgütsel sömürü çok daha önemli bir rol oynamıştır. Hatta oldukça güçlü, merkezileşmiş

109 Son zamanlarda yapılan tartışmalar Asyatik üretim tarzı olarak adlandırılan şeyin gerçekten tam bir üretim 'tarzı' olduğu düşüncesini büyük ölçüde itibardan düşürmüştür. Buna rağmen, bu toplumların yapısında, sınıf yapılarına ve sınıf çatışmalarına ayırt edici karakterini veren ayrı bir bütünlüğün olduğu halen genel olarak kabul edilmektedir. Kavramın eleştirileri için, bkz. özellikle, Perry Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, London 1974, ve Barry Hindess ve Paul Q. Hirst, *Pre-Capitalist Modes of Production*, London, 1975. Sorunu irdeleyen genel bir makale derlemesi, için bkz. Ann M. Bailey and Josep R. Llobera, *The Asiatic Mode of Production: Science and Politics*, London, 1981. Marx'ın sorun hakkındaki görüşü ile ilgili ilginç ve önemli bir tartışma için, bkz. Theodor Shanin, *Late Marx and the Russian Road*, New York 1984.

devletlerin gelişmesine bağlı olan örgütsel varlık sömürsünün merkeziliğinin, bu toplumlar da Batı Avrupa feodalizmden farklı olarak tam anlamıyla kapitalist ilişkilerin ortaya çıkması açısından böylesi zayıf eğilimlerin mevcut olmasını açıklamaya yardımcı olacağı iddia edilebilir.

Sömürü biçimlerinin kombinasyonlarının analizi aynı zamanda farklı kapitalizm türlerindeki sınıf yapılarının değişkenliğini daha detaylı biçimde belirlemek açısından bir strateji sağlayabilir.¹¹⁰ Kapitalist toplumlar bu farklı tür sömürülerin birleşme tarzlarında net olarak farklılaşırlar. Örneğin, büyük bir şirket ve devletin genişlemesi, örgütsel varlık sömürsünün rolündeki artışlar olarak görülebilir, ayrıca gelişmiş kapitalist toplumlar ile rekabetçi kapitalizm arasındaki ayırt edici farklılığı tanımlayabilir. Yüksek derecede sömürüye dayalı baskın bir kapitalist sömürü formu ile beraberinde nüfusun oldukça büyük oranının sermaye varlıklarının 'kişi başına' düşen kısmına sahip olması (yani geçimlik köylüler) ve ikincil feodal unsurların dikkate değer bir mevcudiyetinin bir arada bulunması birçok üçüncü dünya kapitalizminin 'bileşimini' karakterize edebilir.

Üretim tarzları ve toplumsal formasyonlara dair analizler, bileşimlerin ciddi kuramsal çözümlemelerini henüz açık bir biçimde yapmaya başlamadılar. Hatta bizim unsurlara dair bilgimiz halen oldukça yavandır. Eğer Marksist analiz daha güçlü ve incelikli bir kuram haline gelecekse, bu 'bileşimlerin' soruşturulması vazgeçilmezdir. Bu [bileşimlere] dayanarak, pratik devrimler sürdürülür, toplumsal değişim için olanakların önü açılır ya da tıkanır.

Tarih Kuramı

Klasik Marksizm'in temelinde sadece bir sınıf sosyolojisi değil, aynı zamanda bir tarih kuramı da vardır. Sınıfların analizine yönelik kuramsal motivasyonun büyük kısmı kesin olarak sınıf yapılarının ve sınıf çatışmalarının tarihsel gelişmenin tüm seyrine dair kavrayış dâhilindeki rollerinden kaynaklanır.

110 Kapitalist toplumlar açıkça sınıf yapıları dışındaki biçimlerde de çeşitlilik gösterirler ve buradaki yorumlar sınıf yapılarındaki çeşitliliklerin detaylandırılmasının kapitalist toplumların çeşitliliğine dair birharitayınşa etmek için yeterli olduğunu iddia etmek anlamına gelmez.

Tarihsel materyalizmin kuramsal olarak genel anlamda güçlü ve zayıf yanlarını tartışmanın yeri burası değildir.¹¹¹ Yapmak istediğim tablo 3.2'deki sınıf çerçevesinin tarihsel gelişmenin tüm seyrinin karakterize edilebilme biçimi açısından muhtemel etkilerini irdelemektir.

TABLO 4.1

Sınıf yapıları, sömürü ve tarihsel geçişler tipolojisi

Sömürü-yaratan varlık eşitsizliği					
Toplumsal formasyon türleri	Emek gücü	Üretim araçları	Örgütsel	Becceriler	Devrimsel dönüşümün tarihi görevi
Feodalizm	+	+	+	+	Bireysel özgürlük
Kapitalizm	-	+	+	+	Üretim araç. Toplumsallaşması
Devletçilik	-	-	+	+	Örgütsel kontrolün demokratikleşmesi
Sosyalizm	-	-	+	+	Gerçek/fiili eşitlik
Komünizm	-	-	-	-	Kendini-gerçekleştirme

Tablo 4.1 sınıf yapıları, sömürü biçimleri ve tarihsel geçişler ile ilgili bir tipoloji sunmaktadır. Bu tablodaki satırlar 'üretim tarzları' değil fakat bir sömürü ilişkileri çoğulluğunu farklı yollarla birleştiren toplum tipleridir (soyutlamanın 'toplumsal formasyon' düzeyinde). Bu tabloda birbirini izleyen satırların her birinde, varlık eşitsizliğinin bir biçimi ve bununla birlikte bağlantılı sınıf ilişkileri biçimi ve sömürü ortadan kaldırılmıştır.

Hangi açıdan yukarıdaki tarihsel geçişler setinin anlamlı bir geçişler dizisi oluşturduğunu söyleyebiliriz? Bunun bir tür seyir/yörünge oluş-

¹¹¹ Bu konulara 'Capitalism's Futures' adlı makalemden ve Andrew Levine ile beraber kaleme aldığımız 'Rationality and Class Struggle' adlı yazıda uzun uzadıya değindim. Tarihsel materyalizmin sürekli güçlü kalan bir savunması için, bkz. G. A. Cohen, *Karl Marx's Theory...*

turduğu nasıl savunulabilir? Temel argüman bu geçişlerin başarılı bir biçimde tamamlanma olasılığının tekdüze bir şekilde toplumsal üretkenliğin gelişme düzeyiyle birlikte arttığıdır. Üretim araçlarını başarılı biçimde toplumsallaştırmak emek gücü varlıkları üzerindeki mülkiyeti eşitlemekten daha yüksek bir üretkenlik düzeyini getirir; başarılı biçimde örgütsel varlıklar üzerindeki kontrolü demokratikleştirmek (eşitlemek) daha yüksek bir düzeyi, ve başarılı biçimde beceri varlıkları üzerindeki denetimi eşitlemek daha da yüksek bir düzeyi getirir. 'Başarı' sözcüğü önemlidir: iddia; burjuva özgürlüklerinin yaratılması, ya da üretim araçlarının toplumsallaştırılması, ya da örgütlerin demokratikleştirilmesi ya da becerilerin toplumsallaştırılması girişimlerinin belirli bir üretkenlik düzeyi elde edilmeden gerçekleşmeyeceği değildir, fakat basitçe bu tür girişimlerin fiili olarak kendi hedeflerine ulaşma olasılıklarının üretim güçlerinin gelişme düzeyine bağlı olmasıdır. Örneğin örgütsel varlıklar üzerinde sabit, demokratik denetim yaratma girişiminin başarılı olma şansı, işçilerin bir toplumun temel geçimlik ihtiyaçlarını üretmek için uzun saatler çalışmak zorunda olduğu bir yerde, yüksek bir otomasyon düzeyinin var olduğu, işçilerin yönetsel karar-oluşturma ve demokratik ekonomik planlamaya katılmak için zamana sahip olduğu, yönetsel görevlerin makul bir biçimde dönüşümlü olarak yerine getirilebildiği ve buna benzer şeylerin olduğu bir topluma göre çok daha düşüktür.

Burada ortaya koyulan iddianın bir 'demir yasa' olmadığı, olasılığa dayanan bir iddia olduğu vurgulanmalıdır. Bunu ifade etmenin başka bir yolu, üretim güçlerinin gelişme düzeyi yetersiz olduğunda, Tablo 4.1'deki geçişin başarılı bir şekilde meydana gelmesi için, elverişsiz maddi koşulları telafi edebilecek başka kolaylaştırıcı mekanizmaların olması gerektiğini söylemektir. Devrimci Marksizm'in sıklıkla başvurduğu böylesi bir olasılık ideolojik adanmışlıktır. Eğer böyle bir dönüşüm için, girişimde bulunan fâiller açısından (ya da en azından kritik bir dizi fâil açısından) yeterince yüksek düzeyde bir ideolojik adanmışlık mevcut ise, o zaman bu görelî olarak elverişsiz maddi koşulların üstesinden gelmek adına gerekli fedakârlıklara katlanmak için motive olmuş olabilirler. Fakat uzun süreler boyunca ideolojik coşkuyu sür-

dürmek zor olacağından, en azından bazı sömürü ve tahakküm biçimlerini iyileştirmek için bu koşullar altında meydana gelecek devrimci dönüşümlere yönelik eğilimler olmalıdır. Üretici güçlerinin başlangıçtaki gelişmişlik düzeyi ne kadar yüksekse, geçiş için gerekli diğer koşulların oluşması o kadar kolay olacaktır. Devrimci bir dönüşümün başarılı olma olasılığının bir dönüşüm girişiminde bulunma olasılığını etkileyeceği oranda-çünkü bilinçli, rasyonel fâillerin başarı şansının yüksek olduğuna inandıkları projelere girişme olasılıkları daha fazladır-üretici güçlerin gelişmişliği de, zayıf bir şekilde de olsa, girişim olasılıklarını artıracaktır.¹¹²

Bu sınıf ilişkileri biçimlerinin düzenli bir dizi -biçimlerin bir yö-rüngesini- oluşturması gerçekte toplumların bu aşamalardan geçeceklerinin kaçınılmaz olduğu anlamını taşımaz. Yörünge tarihsel olasılıkların bir dizisidir, belirli ön-koşullar gerçekleştiğinde mümkün hale gelen toplum biçimleridir. Fakat bir biçimden diğerine fiili geçiş, şimdiye kadar detaylandırılan kurama dışsal olan çok çeşitli olumsal faktörlere bağlı olabilir. Bu geleneksel tarihsel materyalizmin en merkezi sorunlarından birisidir. Aslında, geleneksel tarihsel materyalizm, bir sınıf ilişkileri biçiminden diğerine geçiş tarihsel olarak mümkün olduğunda, bu geçişin meydana gelmesini garanti eden sınıf mücadelesi biçimlerinin gelişeceğini savunur. Mücadele için 'tarihsel görev' ufukta belirlediğinde mücadele kapasitesinin her zaman hazır olacağı iddia edilir, fakat sistematik olarak savunulmaz. Sınıf çıkarları sınıf kapasitelerini doğurur. Klasik tarihsel materyalizm olasılıkların ikna edici bir açıklamasını sunabilse de, bu olasılıkları yaşama geçirecek olan geçişlerin zorunluluğuna dair tutarlı bir kuramı detaylandırmaz.

Bu biçimleri düzenli bir dizi olarak ele almak belirli toplumların kimi aşamaları atlamasının olanaksız olduğunu ifade etmez. Üretim güçlerinin gelişimi ile ilgili argüman, bir geçişin makul başarı şansına sahip olması için gerekli minimum koşulları açıkça belirtir, fakat verili bir

112 Yukarıda ifade edilen tezlerin 'üretim güçlerinin önceliği' argümanının bir çeşidi olduğu açısından net olmak önemlidir. İddia edilen öncelik, G. A. Cohen'in *Karl Marx's Theory of History* adlı eserindeki argümanı gibi işlevsel açıklamalara dayanmaz... Tüm iddia edilen üretim güçlerinin gelişme düzeyinin bir sınıf yapısından diğerine başarılı geçiş ihtimalini belirlediğidir, fakat böyle bir geçiş için bir zorunluluk olduğu iddia edilmez. Bu nedenle, üretici güçlerin gelişme yönü tarihe potansiyel bir yön verir; fakat ne zorunlu bir varış noktası ne de değiştirilemez bir hareket [vermez].

toplumun geçişe yönelik bir girişimden önce (devrimci dönüşüm) bu minimumun çok ötesinde gelişmiş olması kesinlikle mümkündür. Örneğin, çağdaş gelişmiş kapitalist toplumların eş zamanlı olarak üretim araçlarının toplumsallaştırabilecek ve örgütsel varlıklar üzerindeki denetimi demokratikleştirebilecek kadar gelişmiş olmaları muhtemeldir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde, sosyalizme geçişin merkezi talebi olarak demokrasinin yaşamın tüm alanlarına yayılması için çağrıda bulunan politik tutumlar, gerçekte, eş zamanlı olarak üretim araçları ve örgütsel varlıklar üzerindeki hakların yeniden dağılımı için, yani konsolide edilmiş bir üretim tarzı olarak devletçiliği aşmak için çağrıda bulunurlar.¹¹³

Tarihsel materyalizmin bu şekilde yeniden kavramsallaştırılması kuşkusuz birçok Marksist için can sıkıcı olabilir çünkü geleneksel Marksist iddiaların bir kısmına karşı çıkar. Özellikle, üç geleneksel teze meydan okur. İlk olarak sosyalizmin, kapitalizme içkin yakın [bir] geleceği olduğu görüşü tartışmaya açılır. Kapitalizmden sosyalizme geçiş iki tür sömürü-varlığının-üretim araçları ve örgütsel varlıklar- eşitlenmesini gerektirir ve bu ikisinin aynı anda meydana gelmesi için mantıksal bir zorunluluk yoktur. Dolayısıyla, kapitalizme içkin en azından iki gelecek-devletçilik ve sosyalizm- mevcuttur ve bu nedenle kapitalizmin kaderi sıklıkla kabul edildiğinden çok daha az belirlenmiştir.¹¹⁴ İkinci olarak, kapitalizmin geleceğinin göreceli açıklığı, proletaryanın kapitalizmde devrimci misyonun tek taşıyıcısı olarak varsayılmasının artık savunulmaması anlamına gelir. Diğer sınıflar, üçüncü bölümdeki 'orta sınıflar' tartışmasında işaret ettiğimiz gibi, bu rolde işçi sınıfını yerinden edecek potansiyele sahiptirler. Üçüncü olarak, sosyalizmin kendi özgün sömürü biçimine sahip bir toplum biçimi olarak karakterize edilmesi, sosyalizmi basitçe komünizme geçiş dönemi olarak gören geleneksel Marksist anlayışa aykırıdır. Sosyalizm, geleneksel Marksist kuramda,

113 Amerikan toplumu bağlamında demokratik sosyalizm kuramının detaylandırıldığı iki ilginç ve önemli örnek için, bkz. Joshua Cohen ve Joel Rogers, *On Democracy*, New York, 1983, ve Sam Bowles, David Gordon ve Thomas Weiskopf, *Beyond the Wasteland*, New York 1984.

114 Elbette, örgütsel-varlık sömürüsünün olduğu bir toplumu 'sosyalist' olarak etiketlemek ve böylece sosyalizm doğrudan kapitalizmin yerini alır şeklindeki biçimsel kalıbı sürdürmek her zaman mümkündür, fakat bu geçiş mantığının artık Marx tarafından varsayılan ile çok fazla benzerliği yoktur çünkü hakiki sınıf-temelli sömürü içerir, ve çünkü bu, aralarındaki farklılıkların kapitalizm ve sosyalizm arasındaki ayrımla benzer teorik statüde olduğu niteliksel olarak ayrı iki sosyalizm türünün var olduğunu ima eder.

kesinlikle kendi içinde bir üretim tarzı *değildir*. Elbette, Marx sosyalist bir toplumda sınıfların var olmaya devam edeceğini kabul eder, fakat bunlar, temel olarak sosyalizmin kendisinin iç ilişkilerinden kaynaklanmış olarak değil, kapitalizmin kalıntıları olarak görülmüştür.

Belki şu sorulabilir: tarihsel gelişme aşamalarının bu yeniden inşası, tarihi ilerlemeci bir karaktere sahip olarak gören geleneksel Marksist düşünceyi zayıflatır mı? Sanmıyorum. Aşamaların dizilişi sömürü biçimlerinin birbiri ardınca ortadan kaldırılmasıyla temsil edilir. Bu anlamda, kapitalizm feodalizme göre, devletçilik kapitalizme göre, sosyalizm devletçiliğe göre ilerlemecidir. Kapitalizm, belki de artık insani gelişmenin seyri içinde toplumun son antagonistik biçimi olarak düşünülmeyecektir, fakat seyre yönelik ilerlemeci nitelik saklı kalacaktır.¹¹⁵

Meşrulaştırma ve Motivasyon

Sömürü, sömürülen üreticilerin doğrudan ve sürekli olarak ezilmesine dayansa bile, sınıf yapısının meşruiyeti üzerinde belli bir konsensus oluşturulduğu ölçüde sınıf sistemleri genellikle daha durağan ve yeniden üretilebilir olacaktırlar. Özellikle, sömürenin refahının sömürülenin *gayretine* bağlılığının, sömürünün alamet-i farikalarından biri olmasından dolayı, böylesi bir *gayretin* mevcut sisteminin meşruiyeti, ya da en azından gerekliliği, üzerinde asgari düzeyde bir konsensus olduğu ölçüde, çok daha kolaylıkla mevcut olacağı normal olarak beklenir. Dolayısıyla, her sömürü sistemi beraberinde, spesifik varlık eşitsizliklerinden kaynaklı gelir getirilerini doğal ya da meşru olarak savunmaya çabalayan belirli ideolojiler getirir. Dolayısıyla her bir geçişte, önceki sistemin ideolojisi düzmece olarak kabul edilir ve sürekli eleştiriye maruz bırakılır.¹¹⁶

Sınıf sistemleri iki farklı ideoloji türü ile meşrulaştırılmaya eğilim-

115 Yörüngenin 'ilerlemeci' olduğunu söylemek, insanların bir aşamadan diğerine geçerken, basit ve tekdüze bir biçimde zorunlu olarak daha az ezileceklerini iddia etmek değildir. Erken kapitalizmde işçiler feodalizmin belirli aşamalarındaki serflerden daha fazla ezilmiş ve sömürülmüş olabildikleri ve insanlar devletçiliğin gelişmesinin belli zamanlarında belirli kapitalist toplumlardaki işçilere göre daha fazla ezilmiştir. Seyrin ilerlemeci doğası, her toplumdaki fiili baskının ampirik kayıtlarından değil özgürleşmeye yönelik potansiyellerden kaynaklanır.

116 Roemer'in feodal ve kapitalist sömürünün meşrulaştırıcı ideolojileri konusunda ilginç bir tartışması mevcuttur. GTEC, s. 205-208

lidir: biri ayrıcalıkları savunmak için, açıkça ya da zımnen, çeşitli hak türlerine başvurur diğeri ise ayrıcalıkları savunmak için genel refaha başvurur. Hakların resmi dili büyük olasılıkla 17.yy' dan önce mevcut değildi, fakat hak-benzeri meşrulaştırmalar kadim bir geçmişe sahiptir. Kralların kutsal olarak bahşedilmiş statüleri açısından feodalizme yönelik ideolojik savunmaları, kapitalist toplumlarda tipik olan, sahip olunan varlıklar güç ya da hile ile elde edilmediği takdirde kişilerin varlıklarının ürünlerine yönelik 'doğal hakları' hakkındaki açık iddialar kadar hak müdafaalarıdır. Ben burada refah argümanları üzerine odaklanmak istiyorum. Ayrıcalıkların savunulmasına dair haklar belirli tarihsel koşullar altında önemli olabilirler, fakat sınıf sistemlerinin uzun dönemler boyunca süren kalıcılığının, yaygın olarak refah ideolojilerinin inandırıcılığına bağlı olduğunu düşünüyorum. Refaha dayalı ayrıcalık iddialarının güvenilirlikten yoksun oldukları noktada, haklar açısından yapıları savunmalar zamanla aşınma eğilimi gösterecektir.¹¹⁷

Refah argümanlarıyla ben, ayrıcalıklılar tarafından yararlanılan avantajların daha büyük olmaması halinde imkânları kıt olanların aslında daha kötü durumda olacaklarını iddia eden bir eşitsizlik sistemine yönelik savunmaları kastediyorum.¹¹⁸ Feodalizmde, lordları tarafından sağlanan korumanın yokluğunda serflerin daha kötü durumda olacakları ve bu tür bir korumanın feodal ayrıcalıklar olmaksızın sağlanamayacağı savunulabilir. Kapitalizmde, burjuvazinin yatırımları ve risk almaları olmaksızın işçiler daha kötü durumda olurlardı ve kapitalistler kendi pozisyonlarından bazı avantajlar elde etmedikçe bu yatırımlar sağlanmazdı. Devletçi bir toplumda, yönetici-olmayanlar, planlamaya dair kararlar bürokratlar tarafından sorumlu, yasalara uygun bir biçimde uygulanmadığında daha kötü durumda olurlardı ve böylesi bir performans bürokratik ayrıcalıkların yokluğunda mevcut olmazdı. Ve

117 Bunun ayrıcalıkların zaman içinde kendiliğinden aşınacağını ima etmesi gerekmez, çünkü sömürü ideoloji tarafından olduğu kadar güç tarafından da yeniden üretilir.

118 Bu bağlamda 'refah'savunmaları ile ben sadece felsefi tartışmalarda 'refahçılık' olarak bilinen şeye işaret etmek niyetinde değilim, fakat daha çok eşitsizliğin verili bir yapısının fâillerin esenliğine dair gerçek sonuçları açısından savunulmasını kastediyorum. Bu açıdan, sağ bir perspektifin net bir ifadesi olarak Robert Nozick'in *Anarchy, State and Utopia*, New York 1974, ve eşitsizlik üzerine refahçı perspektifin bir örneği olarak John Rawls'ın *A Theory of Justice*, Cambridge, Massachusetts 1971, eserlerini tanımlayabilirim.

sosyalizmde, uzman-olmayanlar, uzmanların bilgilerinin yokluğunda daha kötü durumda olurlardı ve bu bilgi uzman ayrıcalıklarının yokluğunda elde edilemez ya da etkili olarak uygulanamazdı. Her bir durumda, spesifik eşitsizlik formunun genel refah bakımından üretimin etkili olarak sürmesi için gerekli olduğu savunulmaktadır. Hatta bu eşitsizliklerin sömürüye dayalı statüleri, destekledikleri öne sürülen genel refaha istinaden ideolojik olarak inkâr edilir.

Sömürü ilişkileri ile ilgili bu tür refaha dayalı savunmalar hiç yoktan uydurulamazlar. Her ideolojinin buna itibar sağlayan maddi bir temeli vardır. Örneğin, kapitalizmde eğer tüm kapitalist kârlar vergilendirilirse (dolayısıyla varlıklardan transfer edilen sömürü ortadan kalkarsa), fakat kapitalistler varlıkların kullanımı ve devri üzerindeki denetimi muhafaza ederlerse ne olacaktı? Büyük ihtimalle kendi varlıklarını tüketmeye, yani stokları eritmeye başlayacaklardır. Bu nedenle kapitalist sömürü, *kapitalist mülkiyet ilişkilerinin varlığı* düşünüldüğünde yatırım için gerekli olan özendirici durumundadır. Eğer bu mülkiyet ilişkileri değişmez ya da doğal olarak görülürlerse, o zaman tamamen mülkiyet sahipliğine (yani kapitalist sömürü) yönelik gelir dönüşlerini savunan bu tür refah argümanları oldukça inandırıcı hale geleceklerdir. Benzer argümanlar aynı zamanda diğer sömürü biçimleri için de oluşturulabilir.

Tüm bu durumlarda gerçekte sömürüyü meşrulaştıran ideolojik sistem için nesnel, motive edici bir temel mevcuttur. Her bir durumda, sömürünün yokluğunda söz konusu olan üretken varlıkların ya üretimden çekilecekleri ya da daha az verimli biçimde kullanılacakları aslında doğrudur.¹¹⁹ Fakat meşrulaştırma, ya söz konusu varlık eşitsizliğinin ya da bu eşitsizlikle ilgili motivasyonların değişmez olduğu ve sonuç olarak tüm teşvik edici soruların bu mülkiyet ilişkilerini sabit olarak kabul etmesi gerektiği görüşüne bağlıdır.

Bu durumda kritik hale gelen mesele, bu varlık eşitsizliklerinin ve bunlarla ilişkili motivasyonların aslında ne ölçüde değiştirilebilir olduğudur. Marksistler sıklıkla bu tür eşitsizliklerin 'doğal' ya da kaçır-

¹¹⁹Gouldner'in savunduğu gibi, 'gelire yönelik bu talepler (çeşitli sermaye türleri sahipleri tarafından) normalde sermaye nesnesini alıkoyma ya da alıkoyma tehdidinde bulunarak uygulanır.' *Future of Intellectuals*, s. 21

nılmaz karakterleri ile ilgili iddiaların saf mistifikasyonlar olduğunu savunurlar. Bu çeşitli üretken varlıklardaki mülkiyet haklarının radikal olarak değiştirilebilir olduğuna inansam da, bunların kaçınılmazlıkları ve değiştirilemezliklerine yönelik inanç tamamen akıldışı bir mistifikasyon değildir. İnsanlar için mevcut sınıf yapısının kaçınılmazlığına inanmanın neden rasyonel olabileceği ile ilgili iki temel sebep vardır, birincisi bu yapıyı dönüştürme girişiminin gerçek maliyetleri, ikincisi ise bu girişimdeki gerçek başarı olasılıkları ile ilgilidir.

Verili bir sömürü türünün ortadan kaldırıldığı fiili tarihsel süreç, sömüren sınıfların kendi stratejik varlıklarının yeniden-dağıtımına yönelik girişimlere güçlü bir biçimde, çoğunlukla şiddetle, direnmeleri nedeniyle çok büyük maliyetler içerir. Sömürülenlerin verili bir sömürü biçimini ortadan kaldırmaya kalkıştıklarında, karşı olgusal olarak bu tür bir sömürünün yokluğunda daha iyi durumda olmalarına rağmen pratikte bu, daha kötü duruma düşebilecekleri anlamına gelir. Eğer bu 'geçiş maliyetleri, Adam Przeworski'nin ifadesini kullanırsak, yeterince yüksek ve uzun süreli ise, fâiller için mevcut mülkiyet ilişki biçimlerine kaçınılmazmışlar gibi yaklaşmak tüm pratik niyetler ve amaçlar açısından daha akıllıca olabilir.¹²⁰ Bu, bir ölçüde kendini gerçekleştiren kehanete dönüşebilir, çünkü bir sınıf yapısını değiştirme maliyetlerinin kabul edilemezliğine dair inancın kendisi yapıyı değiştirme girişimlerinin maliyetlerini arttırır. Böylesi durumlarda sınıf yapısının dönüştürülmesinin pratik olarak imkânsızlığı göz önünde bulundurulduğunda, meşrulaştırıcı ideolojiler toplumsal üretimin gerçekleşmesi için gerekli motivasyonları ve teşvik edici unsurları yansıtır.

Tehdit altındaki sömüren sınıflar tarafından dayatılan geçiş maliyetlerinin tamamen dışında, belirli sömürü biçimlerini ortadan kaldırma girişimlerinin çok az başarı şansına sahip olması söz konusu olabilir. Örneğin belki de, Rusya Devrimi için kapitalist mülkiyet ilişkilerini yok etmek mümkün olsaydı bile, üretim güçlerinin verili çok düşük gelişmişlik düzeyinde örgütsel sömürüyü ve beceriye dayalı sömürüyü ortadan kaldırmak mümkün olamazdı. Rus Devri-

120 Adam Przeworski, 'Material Interests, Class Comprise and the Transition to Socialism', *Politics & Society*, cilt. 10, no. 2, 1981.

mi'nin spesifik tarihsel koşulları altında, örgütsel sömürü Roemer'in 'toplumsal olarak zorunlu sömürü' olarak adlandırdığı durumun bir örneği olmuş olabilir. Buna bağlı olarak, bu sömürü tarafından yaratılan eşitsizlikleri haklılaştırmak için ortaya çıkmış olan ideolojiler kaçınılmaz olan teşvik edici kısıtlamaları yansıtmışlardır.¹²¹

Verili bir varlık eşitsizliğini ortadan kaldırmak için gereken geçiş maliyetleri aşırı derecede yüksek olmadığında ve tarihsel koşullar yapışal olarak böyle bir eşitlemeye olanak tanıdığında, verili bir eşitsizliğe yönelik motive edici ilişkilerin kendilerinin radikal olarak ne kadar dönüşebilecekleri zamanla görülecektir. Eğer dönüşemezlerse, sömürünün yokluğunda önemli teşvik problemlerinin ortaya çıkması muhtemeldir ve bu tür teşvik problemleri muhtemelen genel refahta bir düşüşe yol açacaktır. Böylesi uzun dönemli düşüş beklentileri sömürü sisteminin kendisinin meşrulaştırılması için bir temel oluşturur.

Tipik olarak bu konuda iki karşıt pozisyon alınır. Birçok Marksist, verili bir sömürü sistemine ilişkin motivasyonların doğrudan sömürü sisteminin kendisinden kaynaklandığını savunur. Kapitalizm, kapitalizmin çalışması için gerekli olan motivasyon türlerini kendisi yaratır.¹²² Eğer kapitalizm yıkılırsa, o zaman bu motivasyonlarda temel bir değişiklik yapmak mümkün olabilir. Diğer yandan Marksist-olmayan kuramcılar, özellikle neo-klasik iktisatçılar, kapitalizmin ayırt edici motivasyonel örüntülerini esasen tarih-aşırı, insan doğasının temel özellikleri olarak görmeye eğilimlidirler. Sömürünün yokluğunda (ya da onların sermaye, beceri ve sorumluluklara yönelik fark yaratıcı gelir getirileri olarak karakterize edecekleri şeylerin yokluğunda) üretkenlik en azından durgunlaşacak ve muhtemelen düşecektir.¹²³

121 Roemer'in 'toplumsal olarak zorunlu sömürü' tartışması için bkz. GTEC, s. 248

122 GöranTherborn bu konumu, ideoloji ve insan özneliğinin 'tabi kılma' ve 'niteleme' örüntüleri aracılığıyla biçimlenme yolları hakkındaki analizinde güçlü bir şekilde savunur. Bkz. GöranTherborn, *The Power of Ideology and the Ideology of Power*, London 1982. Elbette, kapitalizmin motive edici talepleri ile fâillerin gerçek motivasyonları arasında karşıtlıklar ortaya çıkabilir. Bu karşıtlıklar, ya da bazen adlandırıldığı şekliyle 'motivasyonel krizler' bir sınıf düzenin muhtemel ölümünün işaretlerinden biri olabilir. Burada önemli olan nokta motivasyonların sömürü biçimleri ile yakından bağlantılı olması ve sınıf ilişkilerinin değişmesi gibi bunların da yüksek oranda değişebilir olarak görülmesidir.

123 Şuna dikkat edilmelidir ki eğer bu muhafazakâr motive edici varsayımlar doğru olsaydı, bundan sömürünün yokluğunda genel refahın zorunlu olarak düşeceği sonucu çıkarılamazdı. Örneğin savurgan üretim düşürülse (örneğin askeri harcamalar, tanıtım, vb. radikal olarak düşürülerek) ve yatırımlar doğrudan daha istikrarlı bir şekilde insani ihtiyaçların tatmin edilmesine yöneltile üretkenlik düşebilir

Elbette, bu çekişen iddialar arasında kesin olarak muhakeme yapmak zordur. Her iki taraf açısından da tarihsel kanıtlar en iyi ihtimalle yetersizdir. Yaygın bir sömürünün olmadığı eşitlikçi prensipler etrafında örgütlenmiş tek tük üretim örnekleri var olsa da oldukça iyi örgütlenmiş tamamıyla karmaşık ekonomiler hiçbir zaman olmamıştır. Bu durumda söylenebilecek olan şey, bu sorunun sistematik bilgisini kazanmak için gerekli olan tarihsel koşulun sosyalizm olduğudur, sadece sosyalist toplumda teşvik edici yapılar ve çeşitli eşitsizlik türlerindeki alternatif 'deneyimler' ciddi bir biçimde irdelenebilir. Bu deneyimlerden doğacak hüküm muhtemelen kapitalist sömürü olarak adlandırıyor olduğumuz şeyin bir dereceye kadar daha arzu edilir olduğu olabilir, fakat böylesi bir hükme ancak sosyalist mülkiyet ilişkileri altında ulaşılabilir.

Sınıf Yapısı ve Devlet Biçimi

Tablo 3.2'de sunulan sınıf sömürüsüne dair farklı mantıkların, bu sınıf ilişkileriyle ilişkilendirilmesi muhtemel olan siyasal kurumların doğası açısından belirli sistematik sonuçları vardır.¹²⁴

Feodalizmde sömürüye dayalı ilişkilerin kişilerdeki farklılaştırıcı mülkiyet haklarına dayandığı düşünüldüğünde, sömüren sınıfın bu mülkiyet haklarını kullanabilmesi için baskı araçlarının doğrudan erişimine sahip olma zorunluluğu ve böylece, devlet kurumlarının ayırt edilebilir biçimde feodal olan mülkiyet ilişkileriyle birleşme eğilimi olacaktır.

Kapitalizmde, aksine, insanların sahip oldukları mülkiyet haklarının ortadan kaldırılması, kapitalist sınıfın artık emek gücü üzerinde

ve refah yükseltilirdi. Eğer özdeş şeyler demetinin ürettiği varsayılırsa, üretkenlik argümanı refah argümanına çevrilebilir. Birçok yönden, genel refah açısından sosyalizmin çekiciliğinin gerçek gücü, kapitalizmden daha büyük teknik verimliliğe erişebileceğinden değil, daha büyük toplumsal verimliliğe erişebileceğinden kaynaklanır.

124 'Devlete yönelik kapitalist mantık' yaklaşımı tarzında sınıf ilişkilerinin bir biçiminin 'işlevsel gereksinimlerinden' devlet biçimlerinin mutlak olarak 'türetilmesi' gibi bir imayı engellemek için bu tartışmada kastılı olarak 'muhtemel' terimini kullanıyorum (bkz. John Holloway ve Sol Picciotto, eds. *State and Capital*, Austin, Texas, 1978). Bu tür işlevsel gereksinimleri konuşmanın makul olduğuna ve bunların, uygun siyasal kurum biçimlerinin üretilmesi eğiliminde olacak bir takım baskılar ve sonuç zincirlerini ima ettiklerine inanıyorum. Fakat bunlar sadece güçlü eğilimlerdir, zorunluluklar değil. Bu baskılar, mekanizmalar ve sonuç zincirleri sorununu irdemeyeceğim için, burada ilişkiyi basitçe devlet biçiminin sınıf ilişkileri biçimleriyle tahmin edilen birikteliği şeklinde ele alacağım.

doğrudan siyasi kontrol kullanma zorunluluğunun kalmaması anlamına gelir. Tahakküm artığa doğrudan el konulması için değil, fakat mülkiyet ilişkilerini oldukları şekliyle korumak için gereklidir. Dolaşısıyla devlet aygıtlarının özel mülkiyetten kurumsal olarak ayrılması çok daha mümkün hale gelir. Dahası, üretim araçlarının sahipleri arasındaki rekabetin doğası, her kapitalistin, doğrudan herhangi spesifik bir kapitalist ya da kapitalistler grubu tarafından ele geçirilmeden oyunun kurallarını dayatan bir devlet aygıtına sahip olmaktan aktif çıkar sağlamalarına yol açacaktır. Böylece, devlet ve mülkiyet arasındaki kurumsal ayrışma sadece mümkün hale gelmez, fakat aynı zamanda kapitalistlerin bakış açısından istenilir hale gelir.

Savunduğum gibi, devletçilikte esas sömürü-varlığı örgüttür. Bu bağlamda devlet, örgütleri örgütlemek ve tüm toplum adına örgütsel varlıkları yönetmek için merkezi arena haline gelir. Eğer örgütsel varlıkların eşitsiz olarak dağılımı ve hiyerarşik denetimi süreceyse, bu, merkezileşmiş ve otoriter devlet biçimlerini son derece muhtemel kılacaktır. Sömürü ilişkilerine aracılık eden kapitalist piyasanın gayri şahsiliğinin olmadığı bir toplumda devletin gerçek biçimde demokratikleşmesinin, kaçınılmaz olarak örgütsel varlıklar üzerindeki denetimin demokratikleşmesine, başka bir deyişle örgütsel-varlığa dayalı sömürüyü gerçekleştirenlerin sınıf gücüne yönelik ciddi bir meydan okumaya yol açması muhtemeldir.¹²⁵

Son olarak, sosyalizmde, devletin (kuşkusuz temsili demokrasinin kurumlarıyla bir şekilde birleşmiş olan) bir tür katılımcı demokrasi biçimini alması muhtemeldir. Örgütsel varlıkların eşitsizliğinin ortadan kaldırılması, üretimin planlanması ve koordinasyonu konusunda karar-almanın demokratikleşmesi anlamına gelir ve bunun sosyal düzeyde, devletin siyasal aygıtlarının doğrudan katılım biçimlerini içerecek biçimde yaygın demokratikleşmesi olmadan nasıl sürdürülebileceğini görmek zordur.

¹²⁵Bu, devletçi bir toplumda halen devletin siyasal aygıtlarını ekonomik aygıtlardan ayırmanın mümkün olduğunu ima eder. İleri sürülen iddia, eğer devletçi üretim tarzının hâkim olduğu bir toplumda siyasal aygıtlar radikal olarak demokratikleşirse, devletin ekonomik aygıtlarında merkezileşmiş otoriter sınıf ilişkilerinin yeniden üretilmesinin zor olacağıdır. Gerçekleşecek olan, ki öngörülen budur; ya tam olarak kapitalist ilişkilerin bir restorasyonu ya da sosyalist ilişkilere doğru bir dönüşümdür.

Sınıf Yapısı ve Sınıf Oluşumu

Klasik Marksizm'de, genellikle sınıf yapısı ve sınıf oluşumu arasındaki ilişki nispeten sorunsuz olarak değerlendirilmiştir. Özellikle işçi sınıfı analizinde, yapısal olarak tanımlanmış proletarya ve mücadeleye katılan kolektif fâil olarak proletarya arasında genellikle bire bir ilişki olduğu varsayılmıştır. İşçi sınıfının kendinde-sınıftan (yapısal olarak belirlenmiş bir sınıf) kendisi-için-sınıfa (kendi sınıf çıkarları üstüne binlinçli olarak kolektif mücadeleye katılan sınıf) dönüşümü pürüzsüz ve sıkıntısız bir süreç olarak anlaşılmamış olabilir, fakat kaçınılmaz olarak görülmüştür.

Birçok Neo-Marksist sınıf kuramcısı, sınıf yapısı ile sınıf oluşumu arasında basit bir ilişki olduğu iddiasını sorguladı. İki sınıf analizi düzeyi arasında çok daha az belirlenmiş bir ilişki olduğu yaygın biçimde tartışıldı. Adam Przeworski'nin savunduğu gibi, sınıf mücadelesi en başta, sınıflar arasında bir mücadele olmadan önce, sınıf üstüne bir mücadeledir.¹²⁶ İşçilerin bir sınıf biçimini mi yoksa din, etnisite, bölge, dil, milliyet, ticaret ve benzerlerine dayanan bir tür kollektivite biçimini mi alacağı her zaman problemli olmuştur. Sınıf yapısı, üzerinde sınıf oluşumlarına ilişkin girişimlerin meydana geldiği maddi çıkarlar alanını tanımlayabilir, fakat özgün bir biçimde bu girişimlerin sonuçlarını belirlemez.

Bu kitapta önerilen kavramsal çerçeve sınıf yapısı-sınıf oluşumu ilişkisinin göreceli belirsiz niteliğinin altını çizer. Eğer argümanlar mantıklı ise, sınıf yapısı sömürüye-dayalı çıkarların bir matrisini üreten bir toplumsal ilişkiler yapısı olarak görülmelidir. Fakat sınıf yapısındaki birçok mevki bu tür karmaşık sömürü çıkarı demetlerine sahip olduğu için, bu çıkarlar çeşitli potansiyel sınıf oluşumlarının maddi temelini dayanağı olarak görülmelidirler. Sınıf yapısı kendi başına sınıf oluşumunun eşsiz bir örüntüsünü yaratmaz; daha ziyade farklı sınıf oluşumları çeşitleri için altta yatan ihtimalleri belirler. Bu alternatiflerden hangisinin fiilen meydana geleceği, sınıf yapısının kendisine yapısal olarak bağlı olan bir dizi faktöre bağlıdır. Dolayısıyla sınıf yapısı sınıf oluşumları için yapısal temel olmayı sürdürür, fakat sadece belirli

¹²⁶ 'From Proletariat into Class', Kautsky, 7:4.

bir toplumun spesifik tarihsel analizi vasıtasıyla, bu temelin üzerine ne tür bir fiili oluşumun inşa edileceğini açıklamak mümkündür.

Sınıf İttifakları

Sınıf analizi bir kez sınıf yapısına dair basit kutuplaşmış bir görüş-ten uzaklaştığında, sınıf ittifakları sorunu sınıf oluşumları analizinde önemli bir yere sahip hale gelir. Örgütlü sınıf mücadelesi homojen biçimde örgütlenmiş iki kamp arasındaki bir çatışma biçimini ya nadiren alır -ya da hiç almaz. Tipik olan durum, sınıflar, sınıf katmanları ve her şeyin ötesinde, çelişkili sınıf mevkileri arasında ittifakların oluşturulmasıdır.

Sınıf ilişkileri içerisinde çelişkili mevkilerdeki bireyler, sınıf mücadelesi ile ilişkilerinde üç temel strateji arasında bir seçim yapmakla karşı karşıya gelirler: ilk olarak, bireyler olarak egemen sömüren sınıfa giriş elde etmek için kendi konumlarını sömüren olarak kullanmaya çalışabilirler; ikinci olarak egemen sömüren sınıf ile ittifak oluşturma girişiminde bulunabilirler; üçüncü olarak, başlıca sömürülen sınıf ile bir çeşit ittifak oluşturabilirler.

Çelişkili mevkilerdeki kişilerin mevcut sınıf arzuları genellikle kendi sömürü mevkilerinin meyvelerini egemen varlığa 'çevirerek' egemen sömüren sınıfa dâhil olmaktır. Dolayısıyla feodalizmde, yükselen burjuvazi, sıklıkla toprak ve feodal unvanlar almak, yani 'feodal varlıklar' elde etmek için kapitalist sömürü yoluyla kazandıkları artığın bir kısmını kullanır.¹²⁷ Benzer şekilde, kapitalizmde, yöneticiler ve bürokratlar için bireysel olarak mevcut olan sömürüye dayalı transferler, sermaye sahipliğinden 'kazanılmamış gelir' elde etmek için sıklıkla sermaye, mülk, hisse senedi vb. almak için kullanılır. Son olarak, devletçilikte, uzmanlar bilgi üzerindeki kontrollerini bürokratik ağıta girmek ve örgütsel varlıklar üzerindeki kontrolü ele geçirmek için bir araç olarak kullanırlar.

127 Bu açıdan, Max Weber'in ünlü *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* analizi, özgün bir ideolojik biçimin -Kalvinizm- kapitalist sömürünün feodalleşmesini engellemek, dolayısıyla kapitalist birikimin büyümesini kolaylaştırmak için bir mekanizma gibi işleme biçimini açıklamanın örneği olarak görülebilir. Kalvinizmin ideolojik olarak başardığı şeyi, burjuva devrimleri, kapitalist birikimin feodalleşmesini yasal olarak engelleyerek politik biçimde başarırlar.

Hâkim sömüren sınıflar genellikle, en azından finansal olarak bunu yapabilecekleri zaman çelişkili mevkilerle sınıf ittifakları peşinde koşarlar. Böyle bir strateji, çelişkili mevkilerden gelecek potansiyel tehditleri, çıkarlarını doğrudan hâkim sömüren sınıfın çıkarlarına bağlayarak nötralize etmeye çalışır. Bu tür 'hegemonik stratejiler' etkili olduklarında tüm sömüren sınıflar açısından, mücadeleleri sömürülen sınıflarla sınırlandırmaları için sabit bir temel yaratmalarına yardımcı olur. Böylesi bir stratejinin unsurlarından biri çelişkili mevkilerdeki bireylerin hâkim sınıfa dâhil olmalarını nispeten kolay hale getirmektir; ikincisi, çelişkili mevkilerin egemen sömüren sınıf tarafından sömürülmesini bu konumların 'net' sömürü içerdikleri noktaya kadar düşürmektir. Büyük şirketlerde üst düzey yöneticilere ödenen aşırı yüksek maaşlar kesinlikle bunların net sömürücüler olduğu anlamına gelir. Bu durum, böylesi konumlar ile hâkim sömüren sınıf konumları arasında olası çıkar çatışmalarını minimize etme etkisine sahiptir.

Fakat böylesi stratejiler masraflıdır. Çelişkili sınıfların geniş katmanlarının toplumsal artığın önemli bir kısmına erişimlerine imkân verilmesini gerektirir. Bazı ekonomistler, bu kurumsal hegemonik stratejinin gelişmiş kapitalist ekonomilerdeki durgunluğa [stagnasyon] yönelik eğilimin merkezi nedenlerinden biri olabileceğini ve bunun da sonuç olarak stratejinin kendisinin yaşama şansını zayıflatabileceğini savunur.¹²⁸ Bu ittifakın ekonomik temellerinin erozyona uğraması uzmanlar hatta yöneticiler arasında daha fazla anti-kapitalist eğilimin doğmasına yol açabilir. Özellikle uzmanların ve bürokratların kariyerlerinin doğrudan kurumsal sermayenin refahına daha az bağlı olduğu devlet sektöründe, ekonominin nasıl yönetilmesi gerektiğine dair daha 'devletçi' görüşlerin itibar kazanması beklenebilir.

Çelişkili mevkilerin potansiyel sınıf ittifakları sadece burjuvazi ile yapılmaz. Belirli tarihsel koşullar altında, 'popüler' sömürülen sınıflarla da- aynı zamanda sömüren olmayan sınıflarla (yani bunlar sömürü ilişkileri içinde çelişkili mevkilerde değildirler) ittifak yapma potansiyeli vardır. Fakat bu tür tâbi sınıflar, çelişkili mevkilerle bir ittifak oluşturma-

128 Bkz. Bowles, Gordon ve Weisskopf, s. 166-167. Argüman, mega şirketin büyümesi ile ilişkili olan yönetsel maliyetlerin artmasının belirli kapitalist ekonomilerde üretkenlik artışını zayıflatan temel faktörlerden biri olduğu şeklindedir.

ya çalışırken burjuvaziye göre genellikle çok daha zor bir görevle karşı karşıya kalırlar, çünkü genellikle bu konumlardakilere önemli rüşvetler sunacak kapasiteden yoksundurlar. Ama bu, işçiler ile çelişkili mevkilerin bazı katmanları arasında sınıf ittifaklarının imkânsız olduğu anlamına gelmez. Özellikle çelişkili mevkilerin bir yozlaşma sürecine-vasıfsızlaş-tırma,proleterleşme, otoritenin rutinleşmesi, vb.- maruz kaldığı koşullar altında, çelişkili mevkilerde açıkça net-sömürülenler durumunda olan bu kişiler açısından kendi çıkar dengelerinin, kapitalist sınıftan daha çok işçi sınıfı ile uyumlu olduğunu görmeleri oldukça mümkündür.

İşçiler ile çeşitli kategorideki yöneticiler ve uzmanlar arasında sınıf ittifakları meydana geldiğinde, işçi sınıfı açısından ittifakın siyasal ve ideolojik yönünü tanımlamak kritik bir sorun haline gelir. Savunduğum gibi, bu çelişkili mevkiler kapitalizm için bazı olası geleceklerin, içinde işçi sınıfının sömürülen ve tahakküm altındaki bir sınıf olarak kalacağı geleceklerin 'taşıyıcısıdır'. İşçiler böyle ittifakları desteklemeli midirler? Anti-kapitalist biçimlerde olsa da, sömürülen olarak kalacakları bir toplum için mücadele etmek onların çıkarına mıdır? Bu sorulara yönelik genel, evrensel cevaplar olduğunu düşünmüyorum. Bu tür bir toplumda işçiler sömürülen olarak kalacak olsalar bile, devrimci bü-rokratik bir devlet sosyalizminin işçi sınıfının gerçek çıkarlarına uygun olduğu koşullar kesinlikle vardır. Bugün birçok üçüncü dünya ülkesindeki durumun bu olduğuna inanıyorum. Diğer yandan, gelişmiş kapitalist ülkelerde, sermayenin eş zamanlı toplumsallaşmasını ve örgütsel varlıkların demokratikleşmesini içeren, radikal demokratik sosyalizm, uzun vadede olsa da uygulanabilir siyasal bir olasılıktır. Mesele şudur: belirli bir toplumda işçi sınıfı ve diğer sınıfların karşılaştıkları gerçek tarihsel imkânlar nelerdir? Sadece bu tür gerçek imkânlar açısından somut siyasal bir sorun olarak sınıf ittifakları çözümlenebilir.

Sınıf Yapısı İçinde Kadınlar

Şu ana kadar, sınıf dışındaki baskı biçimleri hakkında söyleyeceğim çok az şey vardı. Radikal kuramda yakın zamandaki tartışmaların çoğu açıkça bu tür baskı meseleleri etrafında, özellikle toplumsal cinsiyet

tahakkümü ve sınıf ilişkisi etrafında dönmektedir.¹²⁹ Burada, sınıf yapısı ve toplumsal cinsiyet arasındaki yaygın ilişkiler üzerine sürdürülebilir bir tartışma sunma girişiminde bulunmayacağım. Bunun yerine, çok daha sınırlı meselelere odaklanmak istiyorum: sınıf yapısı içinde kadınların mevkiini anlamak için sınıflara yönelik varlık-sömürüsü yaklaşımının doğrudan sonuçlarına. Özellikle, üç konuya değineceğim: ilkin erkekler ve kadınlar arasında varlıkların kazanımı ve dağılımı sorunu; ikinci olarak, emek gücü dışındaki kadınların sınıf mevkii sorunu (özellikle ev kadınlarının) ve üçüncüsü, kadınların başlı başına bir 'sınıf' olarak ele alınmasının gerekli olup olmadığı sorunu.

Varlıkların Edinimi ve Dağılımı

Ücretli çalışan kadınların ortalama ücretlerinin erkeklerden çok daha düşük olmasından sıklıkla söz edilir: Birleşik Devletler'de erkek ücretlerinin ortalama %60'ı ve İsveç'te %85'i. Söz konusu ücret farklılıklarına, bu kitapta geliştirilen çerçeve içinde nasıl yaklaşmalıyız? Karşılıklı birbirini dışlaması zorunlu olmayan üç temel olasılık mevcuttur.

İlk olarak, erkekler ve kadınlar arasındaki ücret farklılıkları doğrudan beceri ve örgütsel varlıkların erkek ve kadınlar arasındaki dağılımına atfedilebilir. Toplumsal cinsiyet ilişkileri, kişiler arasında sömürü varlıklarının dağılımının açıklanmasına yardımcı olan birçok mekanizmadan birini oluşturur. Analizimiz boyunca odağımız, üretken varlıkların mülkiyetinin sonuçlarıydı; üretken varlıkların edinimi büyük ölçüde ihmal edildi. Bazı toplumlarda kadınlar sistematik olarak asli sömürü varlıklarına sahip olma imkânlarından dışlanırlar; diğer bazılarında kadınların, yasal olarak bu tür sahiplikleri engellenmiş değildir, fakat toplumsal cinsiyet ilişkileri, miras örüntüleri, ehliyet/diploma elde etme süreçleri, yönetsel teşvik pratikleri ve benzerleri aracılığıyla ciddi engeller dayatılır. Böylesi mekanizmaların işleyişinin sonucu kadınlar ara-

129 İrk ve sınıf konuları bazı benzer sorunlar yaratırlar, fakat toplumsal cinsiyet ve sınıfa verilen yoğun kuramsal dikkate maruz kalmamışlardır. İrk sorununun, özellikle Birleşik Devletler'in siyasal bağlamında çok önemli olduğuna ve güçlü bir şekilde ele alınmayı hak ettiğine inansam da, ırk sorunu açısından burada önerilen sınıf çerçevesinin uygunluğunu ortaya koymak amacıyla ırk ve sınıf üzerine tartışmalara yeterince girmedim.

sında sınıf dağılımının erkeklerden çok farklı olabilmesidir.¹³⁰

İkinci olarak, toplumsal cinsiyetin kendisi beceriye/ehliyeteye dayalı sömürüde spesifik bir tür 'ehliyet' olarak düşünülebilir. Ehliyetlendirmenin/yetkilendirmenin sömürü yarattığı mekanizmayı hatırlayalım: ehliyetler/diplomalar emek arzını, becerilerin üretim maliyetinin üzerinde tutacak şekilde aşağı çeker. Ehliyetlerin bir iş için gerçek vasıflar oluşturması gerekmez; sadece belirli bir emek gücü çeşidinin arzını sınırlandırması gerekir. Cinsiyete-dayalı meslek ayrımı, kadınların az sayıda iş kategorisi içinde yoğunlaştırılması' ve erkekler tarafından tutulan belli işlerde rekabetin düşürülmesi yoluyla oldukça paralel bir şekilde işleyebilir.

Sonuç olarak, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, 'feodal sömürü' olarak adlandırdığımız durumun budanmış bir biçimi olarak kavramsallaştırılabilir. Aslında, eğer kişi diğer fâillerden memnun olmasıyla aynı ölçüde kendi emek gücünü kullanma kapasitesinden yoksun ise, kişinin emek gücünün eşit mülkiyeti mevcut değildir. Hem Marksistlerin hem de liberallerin, ayrımcılığın 'burjuva özgürlüklerinin' ihlali olduğu şeklindeki ortak gözlemi, patriyarkanın (ve benzer şekilde ırkçılığın) 'feodal' karakterini yansıtır. Hem feodalizmin hem de patriyarkanın sıklıkla tahakkümün ataerkil-kişiliksel biçimleri olarak tanımlanması ilişkinin ortak yapısını yansıtır. Bu feodal karakter, en azından çağdaş kapitalist toplumlarda, budanmıştır; çünkü kadınlar ayrımcılıktan dolayı etkin bir şekilde kendi emek güçleri üzerindeki tüm haklardan yoksun olsalar da, bu hakların resmi olarak erkeklere verilmiş olması artık söz konusu değildir.¹³¹

Ev Kadınları ve Sınıf Yapısı

Emek gücünün bir parçası olmayan ev kadınlarının sınıf mevkii, Marksist kuram açısından her zaman zorlayıcı bir sorun oldu. Çok çeşitli çözümler önerildi: bazı kuramcılar ev kadını olan emekçilerin işçi sınıfına dâhil olduğunu çünkü eşlerinin geçimine katkıda bulunmaları

130 Birleşik Devletler ve İsveç'teki erkek ve kadınların sınıfsal dağılımı üzerine ampirik bir araştırma için bkz. aşağıda Bölüm 6.

131 19. yy'da erkekler eşlerinin emek gücünü çeşitli şekillerde kontrol etmek için kanun gücüne sahip oldukları zaman, ilişki çok daha feodal bir karaktere sahipti.

ve dolayısıyla kapitalistlerin karşı karşıya kaldığı maliyetleri düşürmeleri nedeniyle sermaye tarafından dolaylı olarak sömürüldüklerini ileri sürdüler; diğerleri ev kadınlarının ev-içi ya da geçimlik bir üretim tarzı içinde konumlar işgal ettiklerini ve eşleri tarafından bu tamamlayıcı sınıf ilişkisinde sömürüldüklerini savundular; halen bazıları sınıf kavramının basitçe emek-gücü dışındaki herhangi bir kişi ile ilgili olmadığını, ve dolayısıyla ev kadınlarının hiçbir sınıfa dâhil olmadıklarını savunuyorlar.

Bu kitapta detaylandırılan sınıf ve sömürü yaklaşımı bu soruyu sormak için kadınlar tarafından etkili biçimde kontrol edilen ilgili varlıkları, daha iyi ya da daha kötü duruma gelecekleri karşı-olguşal oyunları ve bu varlıklara sahip olduklarından dolayı dâhil oldukları toplumsal ilişkileri tanımlamamız gerektiğini iddia etmektedir. Bu açıdan şunları söyleyebileceğimizi düşünüyorum: ilk olarak, işçi-sınıfı kadınları hiçbir örgütsel varlığa ya da ehliyeteye dayalı varlığa sahip değildirler ve en fazla üretim araçlarında oldukça sınırlı varlığa (ev aletleri)sahiptirler. İkinci olarak, sermaye varlıklarının kişi başına düşen payını alarak eşleriyle birlikte kapitalist oyundan çekilirlerse, tıpkı işçiler gibi, daha iyi duruma gelirlerken kapitalistler daha kötü duruma düşerler. Bu nedenle *kapitalizme ilişkin olarak* sömürüye dayalı-çıkarları, kendi eşlerinininkinden farklı değildir.¹³²

Fakat toplumsal üretim ilişkileri açısından durum nedir? Bu elbette zor bir konudur. İşçilerin ev-kadını olan eşleri iki üretim ilişkisine iliştilirilmiş: ilk olarak, ev içinde geçimlik üretim dâhilinde eşleriyle bir toplumsal ilişki içindedirler ve ikincisi aileleri gelirlerini ücretler yoluyla aldıkları için bir ailenin üyesi olarak sermaye ile toplumsal bir ilişki içindedirler. Dolayısıyla, onların sınıf mevkileri ve *eşlerinininki*, bu iki ilişki arasındaki bağlantı açısından değerlendirilmelidir. Erkek işçiler eşlerini ev içi üretim ilişkilerinde sömürdüğü ve tahakküm altına aldığı

132 Teknik olarak, üçüncü bölümdeki tartışma açısından tüm göstermek istediğim, işçilerin ev kadını olan eşlerinin, sermaye tarafından sömürülmeleri değil işçilerle aynı biçimde ekonomik olarak sermaye tarafından ezilmeleridir. Bazı Marksistler kadınların artık emeğine, eşlerinin emek gücünün yeniden üretiminin parasal maliyetini düşüren yerine getirdikleri ücretsiz ev işi yoluyla dolaylı olarak sermaye tarafından el konulduğunu savundular. Ben bu iddianın yeterince kanıtlandığını düşünmüyorum. Her halükârda, şimdiki bağlamda, ekonomik baskı ve sömürü arasındaki farkın çok şey ifade ettiğini düşünmüyorum.

ölçüde, bir tür çelişkili mevkii işgal ederler: bir ilişki içinde (ev ile ilgili ilişkiler) sömüren ve diğerinde (kapitalist ilişkiler) sömürülendirler.

Erkeklerin evrensel olarak ev içi üretimde eşlerini sömürdüklerinin net bir biçimde doğru olduğunu düşünmüyorum ve konu kesinlikle titiz bir biçimde tespit edilmemiştir. Emek-transferi noktasından bakıldığında, ev kadınlarından çalışan eşlerine net bir artık emek transferinin mevcut olduğu açık değildir.¹³³ Oyun-kuramsal perspektife göre, sözü geçen ailelerde eğer hem evde hem de işgücünde tamamen eşitlikçi bir görev dağılımı var olsa bile, işçi sınıfı erkeklerinin daha kötü ve kadınların daha iyi durumda olacağı daha az nettir. Bu, iki işçinin olduğu bir aile tarafından elde edilen toplam ücretlerin, aile içinde nasıl bölüşürüleceği ve bu ikisi tarafından harcanan toplam emek miktarının karşı-olguşal durumlarda nasıl değişeceğine bağlıdır. Emek pazarındaki toplumsal cinsiyet ayrımcılığının mevcudiyeti düşünüldüğünde, karşı-olguşal koşullarda eşlerin ikisinin de maddi olarak daha kötü duruma düşmesi tümüyle mümkündür.¹³⁴

Bu durumda benim vardığım sonuç şöyledir: işçilerin ev-kadını olan eşleri sermaye ile ilişkilerinde işçi sınıfına ve eşleri bakımından mümkün olan çeşitli sınıflara dâhildirler. Sonrakinin değerlendirilmesi aile içinde varlıklar, gelir ve emek zamanı üzerindeki kontrole ilişkin gerçek ilişkilere bağlıdır.

Kadınlar Kendi Başlarına Bir Sınıf Mıdır?

Belirli tarihsel koşullar altında kadınların kendi başlarına bir sınıf oluşturması kesinlikle mümkündür. Kadınlar eşlerinin kişisel 'malı' olduklarında ve sadece kadın olmaları sebebiyle toplumsal üretim ilişkilerinde spesifik bir mevkiye yerleştirildiklerinde, o zaman bir sınıf oluştururlar.

Fakat bazı radikal feministler, kadınlar bir sınıftır iddiasında bu-

133 Araştırma verileri, emekgücü içinde çalışan kadınların, evde'ikinci bir vardiya' yaptıklarını ve bu nedenle haftada eşlerine göre çok daha fazla çalıştıklarını gösteriyor, bu emek gücü içinde yer almayan kadınlar için doğru değildir. Onlar eşlerinden haftada ortalama daha az toplam saat çalışırlar. Bkz. Heidi Hartman, 'The Family as the Locus of Gender, Class and Political Struggle: The Example of Housework', *Signs*, cilt. 6, no. 3, 1981, s. 380, fig. 1.

134 Endüstri devriminin tarihsel koşulları açısından bu noktanın güçlü bir savunusu için, bkz. Johanna Brenner ve Maria Ramas, 'Rethinking Women's Oppression', *New Left Review*, 144, Mart-Nisan, 1984, s. 33-71.

lunduklarında, sadece özgün tarihsel koşullar altında bunun gerçekleşebileceğini iddia etmiyorlar. İddia 'patriarkal' toplumlarda kadınların evrensel durumunun bu olduğudur. Eğer 'sınıf' terimi burada detaylandırılan kuramsal argümanlar bağlamında kullanılacak ise, bu büyük evrensel iddia sürdürülemez. 'Sınıf' 'baskıya' eş değer değildir ve farklı kadın kategorileri farklı tip ve miktarlarda üretken varlığa sahip oldukça ve bu sahiplik nedeniyle toplumsal üretim ilişkilerinde farklı konumlara girdikçe kadınlar, kadın sıfatıyla bir 'sınıf' olarak düşünülemezler. Bir kapitalist kadın, kapitalisttir ve bir kapitalist olması nedeniyle hem erkekler hem de kadınlar, işçileri (ve diğerlerini) sömürür. Aynı zamanda bir kadın olarak çeşitli şekillerde baskıya uğrayabilir ve bu kendi sömürdüğü kadınlarla sınıfsal-olmayan belli ortak çıkarlar yaratabilir, fakat bu onu ve kadın çalışanlarını ortak toplumsal cinsiyet 'sınıfı' içine yerleştirmez.

Radikal feministlerin bazen sınıf ve baskı/*ezilme* kavramlarını birleştirme ve dolayısıyla kadınlara bir sınıf gibi yaklaşma ihtiyacı duymalarının nedeninin, Marksizm'in radikal sosyal teori içindeki tarihsel sessizliği olduğuna inanıyorum. Birçok Marksist, en azından zımnı olarak, 'sınıfın' baskının tek önemli türü olduğu ve sınıf mücadelesinin hakiki dönüştürücü potansiyele sahip tek mücadele türü olduğu konusunda ısrar ederler. Bu özgün söylemin koşulları altında, kadınların özgürlüğü mücadelesini meşrulaştırmanın tek yolu, ona bir sınıf mücadelesi türü olarak yaklaşmaktır. Fakat kadınların ezilmesinin sınıfa bu şekilde *asimilasyonu*, hem kadınların ezilmesinin spesifikliğinin gizlenmesi hem de sınıf kavramının kuramsal tutarlılığının azalması üzerinde etkili olmuştur. Daha yapıcı bir strateji, sınıf ile ezilmenin/baskının toplumsal cinsiyet mekanizmaları arasındaki ilişkisini incelemeli ve bunların etkileşimlerinin dinamik bir kuramını ve her birinin dönüşmesi için gerekli koşulları detaylandırmaya çalışmalıdır.

Sonuç

Eğer bu son iki bölümdeki argümanlar ikna edici iseler, benim detaylandırıdığım özel sömürü-merkezli sınıf kavramı sınıfla ilgili alternatif yaklaşımlar üzerinde birçok önemli avantaja sahiptir. İlk olarak sömürü-merkezli sınıf kavramı, sınıf yapısı türleri arasındaki niteliksel farkları betimlemenin, alternatif kavramlarla mümkün olanlardan çok daha tutarlı bir yolunu sunar. Verili bir toplumun sınıf ilişkilerini değerlendirmenin soyut kriteri niteliksel anlamda apayrı olan tüm toplumlar için tutarlıdır ve yine de her hangi bir toplumun sınıf yapısının özgünlüğünün araştırılmasına olanak sağlar. Toplumsal formasyonlar arasındaki farkları görmek için incelikli ve güçlü kavramlar dizisi üretme potansiyeli de bu sömürü-merkezli sınıf kavramı ile arttırılır. Böylece kavram diğer birçok sınıf kavramının tarihsel olarak apayrı olan toplum türlerine uygulandıklarında sorun yaratan geçici niteliğine sahip olmaktan kurtulur.

İkincisi, sömürü-merkezli kavram, çağdaş kapitalizmde 'orta sınıfların' sınıf karakterini analiz etmek için çok daha tutarlı bir strateji sağlar. Çelişkili mevkilerin çelişkili doğası eskiden olduğundan çok daha nettir ve belirli bir toplumda bu tür mevkiler ve kutuplaşmış sınıflar arasındaki ilişki çok daha kesin olarak belirlenmiştir. Bu, ikinci bölümde detaylandırılan sınıf kavramının üzerindeki altı kuramsal kısıtla tutarlılığı sürdüren bir biçimde başarılmıştır.

Üçüncüsü, sömürü-merkezli kavram, çıkarlar sorunu ile tahakküme-dayalı kavramların yaptığından daha açık bir bağlantı kurmayı sağlamıştır. Bu, sonuç olarak sınıf yapılarının nesnel özellikleri ile sınıf oluşumu, sınıf ittifakları ve sınıf mücadelesi arasındaki ilişkinin çok daha sistematik bir analizi için dayanak sağlamıştır.

Dördüncüsü, yeni kavram tahakküm kavramlarından çok daha sistematik bir biçimde *materyalisttir*. Sınıflar üretim güçlerinin görünüm-leri üzerindeki etkili mülkiyet örüntülerinden türetilmiştir. Farklı sınıf türlerini tanımlayan farklı sömürü türleri, üretim güçlerinin bu farklı görünümünün niteliksel özellikleriyle ilişkilendirilmiştir.

Beşincisi, yeni kavram alternatiflerine göre tarihsel olarak çok daha tutarlıdır. Dönemsel toplumsal değişime niteliğini veren, hangi yön duygusu ortaya çıkarsa çıksın üretim güçlerinin gelişimidir.¹³⁵ Burada sınıf-sömürü bağlantısı üretim güçlerinin spesifik türlerine göre tanımlandığı için, bu üretim güçlerinin gelişimi, sınıf ilişkileri sistemlerine tarihsel seyrini/yörüngesini veren şeydir. Bu nedenle, Tablo 3.2 ve Tablo 4.1'de sunulan toplum biçimlerine verilen düzen keyfi değildir, fakat sınıf sistemleri içindeki gelişimsel eğilimi tanımlar.

Son olarak, bu bölümde detaylandırılan sınıf kavramı özellikle güçlü eleştirel bir karaktere sahiptir. Roemer tarafından geliştirilen sömürü tanımı, kendi içinde, mevcut bir toplumsal yapıya içkin olan alternatif toplum biçimleri nosyonunu barındırır. Ve olası toplumsal biçimlerin analizinin tarihsel karakteri, sınıf kavramının bu eleştirel karakterinin sadece ahlâki ya da ütöpik temelleri olmayacağı anlamına gelir. Sınıf, sömürünün niteliksel olarak farklı varlıklara dayalı biçimleri açısından tanımlandığı zaman hem verili bir toplumdaki sınıf ilişkilerinin doğasını betimlemeye hem de bu ilişkilerin doğurduğu dönüşümün içkin olanaklarını kavramaya ilişkin bir yol sunar.

Kavramlar kendine özgü hipotez türleridir: gerçek mekanizmaların ve sonuçlarının sınır kriterleri ile ilgilidirler. Aslında tüm hipotezler gibidirler. Belirli bir kavram rakiplerinden daha tutarlı olduğu ölçüde, kendisinin bir parçası olduğu kuramın tümüne daha iyi uyar ve ampirik araştırmalarda daha büyük açıklayıcı güç sağlar; tercih edilmesi gereken budur.

Bu koşullar altında, kapitalist ve diğer toplumlardaki sınıf yapısını analiz etmek için burada sunulan araçlar kavramsal olarak geçerlidir. Bu, belki de sonuç olarak olumsuzlanmasına yol açacak bazı sorunlara sahip olmadığı anlamına gelmez. Fakat şu an için rakiplerine karşı başarıdır.

¹³⁵ Üretim güçlerinin neden akla yatkın biçimde tarihe bir yön veriyor olarak görülebildiği üzerine bir tartışma için, Bkz. benim makalem, 'Gidden's Critique of Marxism'.

Şimdiye kadar sadece yeni kavramsallaştırmanın kuramsal kaynaklarını, gelişmesini ve başlıca alternatiflere nazaran kuramsal üstünlüklerini irdeledik. Bir sonraki bölümde muhtemelen çok daha tartışmalı bir işe kalkışacağız: çekişen tanımlamaların ampirik muhakemesi.

2. KISIM: AMPİRİK ARAŞTIRMALAR

5. Çekişen Sınıf Tanımlamalarının Ampirik Muhakemesi

Bu bölümde, Marksist sınıf kuramı içindeki çekişen tanımlamaların ampirik muhakemesini yapmaya çalışacağız. İkinci bölümde savunduğum gibi, Marksist sınıf yapısı kuramlarının günümüzde yeniden gözden geçirilmesinin odağında 'orta sınıf' sorunu vardır. Söz konusu nedenle, bu bölümdeki ampirik araştırma işçi sınıfı ile ücretli 'orta-sınıf' arasında yer alan sınır hakkındaki tartışmalara odaklanacaktır.¹ Daha spesifik olarak, işçi sınıfını özgüleştirmek amacıyla üçüncü bölümde detaylandırılan yaklaşımın göreceli üstünlüklerini ampirik olarak değerlendirmek için bir strateji ve iki önemli alternatif önereceğim: işçi sınıfının basitçe ücretli el emeği ile özdeşleştirilmesi; ve Poulantzas tarafından önerilen işçi sınıfının çok daha kompleks kavramsallaştırılması. Elbette, var olan tek alternatifler bunlar değildir. Birçok Marksist sosyolog, denetsel işlevi-olmayan bütün el emekçileri ve ayrıca 'proleterleşmiş' beyaz yakalı işçileri (özellikle büro çalışanlarını) içeren oldukça "oynak" bir işçi sınıfı tanımını benimser. Böyle bir tanımlama benim üçüncü bölümde önerdiğim sömürü-merkezli kavrama oldukça yakındır ve pratik açıdan [benim kavramsallaştırmamdan] neredeyse farksızdır. Dolayısıyla, kısmen tartışmaya ampirik bir müdahalenin göreceli olarak sağlam ve yorumlanabilir sonuçlar üretmesi mümkün olduğu için bu iki özel alternatifte odaklanmaya karar verdim.²

1 Kolaylık olması açısından bu bölüm boyunca, terim tartışacağımız kuramcılar tarafından muhakkak kullanılmış olmasa da, 'Orta sınıf' ifadesini 'işçi sınıfından-olmayan ücretliler' ifadesi ile dönüşümlü olarak kullanacağım. Örneğin, Poulantzas' işçi sınıfından-olmayan ücretliler' etiketlemek için 'yeni küçük burjuvazi' terimini kullanır, ben 'çelişkili mevkiler' ifadesini tercih ettim.

2 Aynı zamanda, benim daha önceki çelişkili mevkiler kavramsallaştırma ile şimdiki çerçevenin ampirik muhakemesinin olanaklılığını da araştırdım. Bunu yapmaktaki sorun, işçi sınıfının iki tanımlamasının oldukça örtüşmesi nedeniyle ampirik karşılaştırmaların yürütülmesinin zor ve benimsenen ampirik işlemlerle tutarlılıklarına karşı oldukça kırılma olmasıdır. Bu bölümde kullanılan işlemler temelinde, sömürü kavramı içinde işçi sınıfı olarak sınıflandırılan bireylerin %93.5'i aynı zamanda benim daha önceki kavramsallaştırmamda işçi sınıfı olarak kategorize edilmiştir; önceki yaklaşımında işçi olarak sınıflandırılanların %96'sı, sömürü kavramında ya işçiler ya da marjinal işçiler olarak sınıflandırılmışlardır. Bu nedenle, sömürü kavramsallaştırması daha önceki yaklaşımla kesin ampirik bir kırılma olmaktan daha ziyade daha önce kullanılan kriterlerin yeniden kavramsallaştırılmasıdır. Dikkat edilmesi açısından, bu iki kavram arasında tahminlerdeki ampirik farklılıkların incelendiği araştırıcı bir analizde, göreceli üstünlükleri ile ilgili sonuçlar oldukça tartışmalıdır. Tartışmalı kategorilere küçük sayıların dâhil edilmesi ve sonuçların kullanılan işlemsel kriterlerdeki küçük değişikliklere duyarlılığı nedeniyle, bu sonuçların iki kavramsallaştırmanın ampirik güçlerine dair gerçek farklılıkları yansıttığına güvenmiyorum.

Bu bölümün birinci kısmında ampirik stratejinin temel mantığını ortaya koyacağım. Bunu, pratik bir görev olarak bu stratejide kullanılacak olan değişkenlerin işlemeleştirilmesi ile ilgili bir tartışma izleyecektir. Bölümün son kısmında bu işlemeleştirmeleri kullanan istatistiksel bir çalışmanın sonuçları incelenecektir.

Ampirik Strateji

Spesifik sınıfların tanımlanmaları bir tür özel önerme olarak görülebilir. Diğer koşullar sabitken, verili bir sınıftaki tüm birimler (tartışılan spesifik konulara bağlı olarak, bireyler ve/veya aileler) o sınıfın açıklamayı hedeflediği şey ne ise o açıdan birbirlerine, başka sınıfların benzer birimlerine göre daha fazla benzemelidirler. 'Sınıfın açıklamayı hedeflediği her ne ise o açıdan' koşulu, bu tür tanımsal-önergelerin her zaman verili bir kuramsal nesneye ilişkin olduğunu söylemekle eş değerdir. Söz konusu tartışmalar "sözcükleri en iyi nasıl kullanırız" üzerine olmamasına rağmen bu konular kuramsal tartışmalardaki karışıklıkları engellemek için önemli olabilirler. Tartışmalar, temel anlaşılmaya tâbi olan bir kuramsal nesne tasarladığı düşünüldüğünde bir kavram nasıl en iyi tanımlanır üzerinedir. Örneğin, sınıfın beslenme tercihlerini açıklama hedefi olması zorunlu değildir. Dolayısıyla, aynı sınıfta fakat farklı etnik gruplarda yer alan insanların aynı etnik grup içinde fakat farklı sınıflarda olan insanlara göre bu tercihler açısından birbirlerine daha çok benzeyeceklerine inanmak için zorunlu bir sebep yoktur. Diğer yandan, sınıf yapısı (diğer mekanizmalarla birlikte) sınıf çatışmasını açıklamayı hedeflemez. Dolayısıyla özel bir işçi sınıfı tanımlaması, süreci üreten çatışma içindeki ayrım çizgileri ile ilgili bir önermedir. Belirtilmelidir ki bu, tüm işçiler benzer şekilde davranacaklardır demek ile eş değer değildir, çünkü iddia sınıf hareketini etkileyen tek mekanizmanın sınıf mevkii olduğu değildir. Burada, işçiler arasında çeşitlilik gösteren ve homojen bir sınıf belirleyicisine karşın ampirik olarak heterojen sonuçlar üreten etnik ya da toplumsal cinsiyet ile ilgili ya da başka mekanizmalar var olabilir. Buna rağmen, iddia edilen şey, tüm diğer koşullar eşit olduğunda, sınıfsal ayrım çizgisinin

aynı tarafına düşen iki kişinin, sınıf çatışmasında benzer tarzda davranma olasılığının, ayrım çizgisinin farklı tarafına düşen iki insana göre daha yüksek oranda olacağıdır. Dolayısıyla, aynı sınıfın çekişen her tanımı, tanımın belirlemeye çalıştığı yapı tarafından yaratılan etkilerin homojenliği ile ilgili zımni bir önermedir.

Eğer tanımlamalar homojen etkiler açısından ayrım çizgileri ile ilgili önermeler ise o zaman bu sınıf tanımlamalarına yönelik muhakeme tartışmaları hakkındaki uygun stratejinin, bir tanımlama iki konumu sınır çizgisinin farklı taraflarına yerleştirirken rakip tanımlamanın onları homojen olarak ele aldığı durumlar üzerine odaklanması olduğunu aklı getirir. Bunlar tanımlamalardaki farklılıkların farklı ampirik sonuçlara sahip olduğu durumlardır.

Söz konusu tartışmalı durumlar, bu iki tanımlamaya dair basit çapraz tablolama aracılığıyla belirlenebilir. Bu durum, işçi sınıfına dair iki çekişen tanımlama için tablo 5.1'de gösterilmektedir.

TABLO 5.1

İşçi sınıfına dair çekişen tanımlamaların muhakemesindeki kategoriler

		<i>Tanımlama A</i>	
		İşçi sınıfı	'Orta-sınıf' ücretliler
<i>Tanımlama B</i>	İşçi sınıfı	[1] Üzerinde-mutabık kalınmış işçi sınıfı	[2] Tartışmalı kategori 1
	'Orta-sınıf' ücretliler	[3] Tartışmalı Kategori 2	[4] Üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıf

Bu tablodaki hücre 1, her iki tanımlamanın da işçi sınıfı olarak tanımladığı konumlardan oluşur. Hücre 4, diğer yandan, her iki tanımlamanın da 'orta' sınıf olarak gördüğü ücretli-emek konumlarından oluşur. Hücre 2 ve 3 tartışmalı kategorilerdir. Tanımlama A, hücre 3'ün, hücre 4'ten daha fazla hücre 1'e benzemesi gerektiğini ve hücre 2'nin hücre 1'den daha fazla hücre 4'e benzemesi gerektiğini savunur-

ken, tanımlama B hücre 3'ün temelde hücre 4'e benzemesi gerektiğini ve hücre 2'nin temelde hücre 1'e benzemesi gerektiğini savunur. İşçi sınıfının bu çekişen tanımlamalarının ampirik muhakemesi, tartışmalı kategorilerin, her iki tanımlamanın da işçi sınıfı ve 'orta' sınıfın farklı olması konusunda anlaştığı kriter açısından, üzerinde-mutabık kalınmış işçilere mi yoksa üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıfa mı yakın olduğunu görmeyi içerir.

Muhakeme açısından bu stratejinin mantığının, tartışmalı kategorinin, bir tanımlamanın onun bağlı olduğunu iddia ettiği sınıftan ayırt edilemez olması gerektiğini ima etmediğine dikkat edilmelidir. İşçi sınıfının el emeği ile özdeşleştirilmesi sorununu ele alalım. Eğer kişi bunun işçi sınıfını tanımlamanın uygun biçimi olduğu iddiasını reddetse bile, halen birçok nedenden dolayı el ve el-olmayan ayrımının işçi sınıfı içinde içsel bir bölünme oluşturduğuna inanabilir. Örneğin bu, beyaz-yakalı işçilerin ideolojik olarak el işçilerinden daha az işçi sınıfı-yanlısı oldukları ve yine de halen işçi sınıfı içinde yer aldıkları anlamına gelebilir. Hipotezler, bu nedenle, tartışmalı kategorinin, üzerinde mutabık kalınmış kategorilerin herhangi birinden ayırt edilemez olması değil, fakat birine ya da diğerine önemli ölçüde yakın olmasıdır.

Bu bölümde yapıyor olacağımız spesifik karşılaştırmalarda, bu hipotezlerin kesin formülasyonları Tablo 5.1'deki basit modelden bir şekilde ayrılır. İki değişiklik mevcuttur. İlkin, sömürü-merkezli sınıf kavramı, özellikle ehliyeteye dayalı marjinal varlıklara sahip ücretliler ve marjinal örgütsel varlıklara sahip ücretliler gibi belirli 'marjinal' sınıf mevkii türlerinin spesifik tanınmasını içerir. Bu tür konumlar muhakemelerdeki ne işçiler ne de işçi-olmayanlar ile basitçe birleştirilmelidir, çünkü bu durumun sonuçların yorumlanması üzerinde muhtemelen önemli etkileri olacaktır. Dolayısıyla, biçimsel olarak bu tür marjinal işçileri muhakeme tipolojisine [ayrıca] dâhil etmek daha uygundur (Tablo 5.2). Söz konusu dâhil etme, muhakeme analizinin esas kısmı bu tabloların köşelerine odaklanacak olsa bile açık bir şekilde marjinal kategorilerin dâhil edilmesi gerektiği yerde daha incelikli bir analiz izlememize olanak sağlayacaktır.

Tablo 5.1'deki basit muhakeme tablosu ile ilgili ikinci değişiklik,

Poulantzas'ın işçi sınıfı tanımı ile karşılaştırma yapılması durumunda, tablonun sol en alt köşesinde hiçbir durumun yer almamasıdır (hücre 5): Poulantzas'ın işçi sınıfı olarak düşünebileceği fakat sömürü-temelli kavram ile açık bir biçimde işçi sınıfının dışında düşünülebilecek olan bir konum yoktur. Dolayısıyla, Poulantzas'ın tanımı ile yapılan tartışma, bu kitapta detaylandırılan çerçeveye göre işçi sınıfı olan belirli konumları, 'yeni küçük burjuvaziye', özellikle üretken-olmayan ücretlilere tahsis etmesi hakkındadır.

TABLO 5.2

El-emeği ve üretken-olmayanemek kavramları ile sömürü-merkezli sınıf kavramının muhakemesindeki kategoriler

Sömürü-merkezli tanımlama	Rakip tanımlamalar	
	İşçi sınıfı	'Orta-sınıf'
İşçi sınıfı	[1] üzerinde-mutabık kalınmış İşçi sınıfı	[2] tartışmalı Kategori 1
Marjinal işçi sınıfı	[3] muğlak	[4] muğlak
'Orta-sınıf'	*[5] tartışmalı Kategori 2	[6] Üzerinde-mutabık kalınmış 'orta-sınıf'

*Hücre [5] Poulantzas'ın üretken olmayan emeği kullanan işçi sınıfı tanımlaması ile yapılan karşılaştırma boştur.

Şunun vurgulanması önemlidir; bu prosedür içinde eğer bir tanımlama bir diğerine göre açık biçimde aşağı derecede gösteriliyorsa, bu kesinlikle onun 'yanlış' olduğunu ispatlamaz; daha çok, sonuçları karıştıran bağımsız mekanizmaların yürürlükte olduğu anlamına gelir. Örneğin, ağırlıklı olarak kadınların tâbi konumda olan büro çalışanları olduğunu ve bizim muhakememizde gelirin 'bağımlı' değişken olarak kullanıldığını varsayalım. Dahası, bu durumda olduğu gibi, genel olarak kadınlara yönelik sistematik ücret-ayrımcılığı olduğunu varsayalım. Bu durumda, ayrı ayrı ele alındıklarında kadınlar ve erkekler arasında el-zihin ayrımı keskin bir ayrım ve hücre 2 hücre 6'ya çok daha yakın olmasına rağmen, toplumsal cinsiyet ile çekişen sınıf kriterleri arasındaki ilişki, tablo 5.2'deki hücre 2'nin tüm ortalama geliri üzerinde düşürücü bir etkiye sahip olacaktır ve dolayısıyla onu hücre 1'e daha yakın hale getirecektir. Böylece, el-emeği tanımının savunucusu muhakemenin toplumsal cinsiyet-mekanizmalarının etkisi ile karışık hale geldiğini gösterebilecektir. Dolayısıyla, cinsiyet mekanizmalarının etkisini ihmal etmiş olan ilk muhakemenin hükmü, bu sonraki analiz ile tersine çevrilebilir. Bu nedenle ampirik farklılıklar çekişen tanımlamalar arasında seçim yapmak için kesinlikle geçici temeller olarak görülmelidirler.³

Söz konusu muhakeme hipotezleri bu bölümdeki ampirik analizin temelini oluşturacaktır. Elbette, bu hipotezlerdeki gerek kuramsal gerekse ampirik olarak 'daha çok benzemenin' ne anlama geldiğini tam olarak belirlemek önemsiz bir sorun değildir. Bunu yapmak hem açıklama nesnesinin içeriğinin (örneğin bilinçlilik, kolektif eylem biçimleri, gelir, vb.) hem de benzerliği tanımlamak için uygun *standardın* tanımlanmasını kapsar. Ancak, bu görev başarıyla tamamlandığında ampirik test kolayca/doğrudan anlaşılır olacaktır. Şimdi bu genel önermeleri çok daha somut 'test edilebilir' hipotezlere dönüştürme görevine dönüyoruz.

3 Sonuçların bu tür ampirik muhakeme ile erişilen geçici karakteri açıkça tanımsal tartışmalardan ayrı olan bir şey değildir. Önergelerin tüm ampirik 'testleri', yukarıda gösterilen karıştırıcı mekanizma türlerinin var olması ihtimali nedeniyle geçicidir.

Muhakemeleri İşlemleştirme

Çekişen tanımlamaların ampirik muhakemesinin mantığını detaylarıyla göstermek ile çalışmayı ikna edici bir biçimde yürütmek için gerekli veri türlerini ve istatistiksel prosedürleri üretmek oldukça farklı şeylerdir. Zorluk, görev için uygun olabilecek mevcut sosyolojik verinin çoğunun, çok farklı amaçlarla Marksist-olmayan bir kavramsal çerçeve içinde toplanmış olmasıdır. Sömürü-merkezli sınıf kavramını işlemleştirmek ya da Marksist sınıf bilinci kavramını kullanılabilir hale getirecek ilgili konu türlerini ele almak için gerekli enformasyonu içeren çok az toplumsal araştırma vardır.

Bu nedenle 1978 yılında, sınıf yapısı ve sınıf bilinci üzerine karşılaştırmalı geniş bir saha araştırması projesine dönüşen bir işe giriştim. Bu, ilk olarak diğer birçok konuyla birlikte çeşitli alternatif Marksist ve Marksist olmayan sınıf kavramlarını layıkıyla ölçen bir anket formu geliştirmeyi ve daha sonra bunu birkaç ülkedeki ulusal yetişkin örnekleme uygulamayı kapsıyordu.⁴ Projedeki Birleşik Devletler anketinden gelen veriler, değerlendiriyor olduğumuz tartışmaların ampirik muhakemesinin temelini sağlayacaklardır.

İki muhakeme içindeki çeşitli sınıf yapısı kategorilerini ve uygulanan istatistiksel prosedürleri belirleme sorunlarına dönmeden önce ilk olarak, kavramların karşılaştırılmalarının değerlendirilmesi açısından 'bağımlı' değişkenleri inceleyeceğiz.⁵ Bu işlemleştirmenin ayrıntıları oldukça sıkıcı görülebilseler de, yine de analizi kurarken yapılan işlemsel tercihlerin inandırıcılığına büyük ölçüde bağlı olan son karşılaştırmaların ikna ediciliği açısından önemlidirler. Dolayısıyla oldukça dikkatli bir şekilde bu basamakların her birini gözden geçireceğim. Hikâyenin can alıcı noktasını görmek için sabırsızlanan okuyucular bu bölümün geri kalanını atlayabilir ve doğrudan bunu izleyen istatistiksel sonuçlara dönebilirler.

4 Bkz. Bölüm 2, dipnot 36.

5 Bu tartışma boyunca, terim genellikle 'nedenler' (bağımsız değişkenler) ve 'etkiler' (bağımlı değişkenler) arasında oldukça kesin bir ayrımı ima etmesine rağmen 'bağımlı değişken' terimini standart istatistiksel anlamında alıyorum. Bu, yapılar ve pratikler arasındaki karşılıklı etkilerin merkezi bir sorun olduğu nedenselliğin Marksizm'deki daha 'diyalektik' olan kavranışı ile uyumsuzdur.

Muhakeme İçin Bağımlı Değişkenler

Birçok açıdan kavramsal muhakemenin en hassas kısmı, analizde 'bağımlı değişkenlerin' belirlenmesinde yatar. Burada önerilen muhakeme, sadece rakip tanımlamalar benzer şeylerin en azından bir kısmını açıklama niyetinde oldukları için bir anlam ifade etmektedir. Bu nedenle karşılaştırmaları yapmak için uygun değişkenlerin seçilmesi önemlidir.

Bu görev, elde olan tanımsal muhakeme açısından oldukça önemli bir sorun yaratır. Marksist kuramda sınıf yapısı her şeyden öte bir dizi makro-toplumsal süreci açıklamayı hedeflemektedir: sınıf oluşumu, sınıf ittifakları, toplumsal çatışma, toplumsal değişimin tarihsel seyri/yörüngesi ve benzerleri. Elbette Marksistler sıklıkla bireyler açısından sınıf mevkilerinin sonuçları hakkında iddialarda bulunurlar (örneğin bireysel bilinçlerin açıklanmasında), fakat bu tür iddialar tipik olarak eksik kuramsallaştırılmış ve hiçbir biçimde sınıf yapısı kavramının şekillendiği kuramın merkezinde yer almamışlardır. Dolayısıyla, Poulantzas'ın sınıf yapısına yönelik genel tavrını savunan biri, biraz haklı olarak, benim araştıracağım mikro-düzey değişkenlerin Marksist kuram içinde en iyi ihtimalle ikincil bir önemde olabileceklerini ve bu nedenle tanımlamaları karşılaştırmak için belirleyici bir temel oluşturamayacaklarını savunabilir.

Buna rağmen, ben ele almakta olduğumuz kavramsal tartışmaların muhakemesinde kullanılması için bireysel-düzeyde birtakım değişkenler önereceğim. Bunu iki nedenden dolayı yapıyorum. İlk olarak, Marksist sınıf analizi her şeyin ötesinde, toplumsal ilişkilerin ve toplumsal değişimin bir makro-kuramı olmasına rağmen, bu kuram eğer tamamlanması gerekiyorsa bireyler açısından sonuçların mikro-kuramıyla ilişkilendirilmelidir. Sınıf yapısının, toplumsal değişmeyi açıklaması için, bireysel eylemler üzerinde sistematik etkileri olması gerekir. Bu bireylerin pratiklerinin sınıf ilişkileri ya da diğer belirleyiciler tarafından ne ölçüde açıklanabilir olduğu sorusuna yönelik bir önyargı değildir, fakat eğer bireysel davranışlar sınıf açısından rastlantısal ise bu durumda sınıf yapısının, sınıf mücadelesini ve toplumsal değişmeyi

nasıl açıklayabileceğini hayal etmek zordur. Bu, bireysel-düzey değişkenlerin, göreceli üstünlüklerinin eksiksiz değerlendirilmesi açısından yeterli bir temel oluşturmaları bile, sınıf kavramlarını karşılaştırmak için uygun kriterler oldukları izlenimini uyandırır.⁶

İkinci olarak makro-tarihsel veri kullanarak sınıf yapısı kavramlarının muhakemesiyle hakkıyla meşgul olmak bir yanda sınıf yapısı diğer yanda sınıf oluşumu ve sınıf mücadelesi arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı geniş bir analizini gerektirir. Makro-yapısal veri kullanan muhakemenin mantığı, sınıf yapılarındaki değişkenleri, hem zaman hem de olaylar çapında, belirlemenin bir yolunun sınıf oluşumu ve mücadelesini rakip belirlemelere göre daha iyi açıklayacağıdır ve net olarak, burada kullanılan (daha) mikro-merkezli yaklaşıma göre çok daha zorlu bir ampirik girişimdir. Böyle bir görevin önemsiz olduğunu söylemek istemiyorum, fakat bu benim şimdiki araştırma sınırlarımın ötesindedir.

Bu nedenle, çekişen sınıf tanımlamalarının muhakemesinde öncelikle, özellikle sınıf-yönelimli davranışlar ve bireysel gelir gibi bireylere doğrudan bağlı olan bağımlı değişkenlere odaklanacağım. Daha sonra ise kısaca bu spesifik değişkenleri kullanmamı gerekçelendirip, nasıl ölçülebileceklerini açıklayacağım.

Tutumlar: Gerekçelendirme

Sınıf tanımlamalarını muhakeme için tutumları bir kriter olarak kullanma önerisine karşı öne sürülebilecek iki ciddi itiraz mevcuttur: birincisi, davranışların sınıf bilincinin geçerli bir göstergesi olarak düşünülemeyeceği ve ikinci olarak, tutumlar sınıf bilincini mükemmel olarak yansıtsalar bile, bilincin kendisinin sınıf kavramlarını değerlendirmek için tek uygun kriter olan sınıfsal eylem ile sadece oynak bir ilişki içinde olmasıdır.

6 Ne olursa olsun, Poulantzas ve sınıf yapısını analiz etmek için onun genel yaklaşımını kullanan diğer kuramcılar ile birlikte el emeği tanımlamalarını benimseyen kuramcılar bireysel-düzeydeki süreçlerin açıklanmasında sınıfı kullanmakta tereddüt etmezler. Poulantzas 'sınıf bilinci' kavramını kullanmaktan kaçınsa da, fâillerin taşıdığı ideolojilerin sistematik olarak toplumsal üretim ilişkilerindeki mevkiileri tarafından şekillendirildiğini savunur. Bu onun merkezi meşguliyeti olmasa da, sınıfların bireysel özellik ve pratikler açısından sonuç doğurucu olduğuna dair tekrar eden bir ima vardır, dolayısıyla bu açıdan bir karşılaştırma yürütmek onun açıklayıcı hedeflerine yönelik bir 'haksızlık' oluşturmaz.

Bir araştırmadaki tutumsal yanıtlar, soru formu ne kadar iyi tasarlanmış olursa olsun, en iyi ihtimalle Marksist 'sınıf bilinci' kavramı ile gevşek bir biçimde ilişkilidir.⁷ Araştırmalara yönelik eleştirilerin sıklıkla işaret ettiği gibi, bireylerin ifade ettiği fikirler ciddi ölçüde bağlam-bağımlıdır ve soru formuna dayalı görüşme -bilimsel/elit bir kurumun temsilcisi ile konuşan izole edilmiş birey- kuşkusuz yanıt örüntülerini biçimlendirir. Örneğin, işçiler büyük ihtimalle bu tür görüşmelerde yöneltilen sorulara karşılık olarak, kendi iş arkadaşları ile bir sohbet anındakine göre çok daha muhafazakâr [ya da dengeli/yumuşatılmış] görüşler ifade edeceklerdir.⁸

Tutum değişkenlerini oluşturmak için kullanacağımız sorularda hiçbir şey bu potansiyel yanlılıkları önleyemez ve bu tür yanlılıklar veriden elde edeceğimiz sonuçları da etkileyebilecektir. Fakat veri içindeki yanlılıkların kendi başına, hipotezleri 'test' etmek için bu tür verinin kullanılmasını geçersiz kılmadığını hatırlamak önemlidir çünkü yanlılıklar, bir önermenin beklentileri açısından nötr olabilirler ya da hipotezlerin inandırıcılığını kurmak açısından onu, daha azdan ziyade, daha zor hale getirebilirler. Bizim tanımsal muhakemelerimiz durumunda, kritik ampirik testler her zaman çeşitli kategoriler arasındaki *farklılıklara* ilişkindir. Sınıf kategorileri boyunca değişiklik gösteren yanlılıklar kritik testleri etkileyen biçimde karşılaştırılmadıkça, veri oldukça çarpıtılmış olsa bile muhakeme karşılaştırmaları tamamen mantıklı olabilir. Dolayısıyla, örneğin, cevaplardaki yanlılıklar proleterleşmiş büro çalışanları için, el işçilerine göre karşıt yönde işlediğinde, gerçekten de sorunlarla karşılaşırız. Bu durum, iki kategorinin aslında 'gerçek' bilinçleri oldukça farklı olsa da benzer sınıf bilincine sahip olduklarını (tutum sorularıyla ölçüldüğü gibi) görünür kılmak gibi

7 Sınıf bilinci sorununa dair esaslı bir tartışma için, bkz. aşağıdaki bölüm 7.

8 Anketlerle ilgili Marksist eleştiriler tipik olarak, 'hegemonik' burjuva ideolojisinin, görüşmeler gibi atomize edilmiş, otorite-yüklü durumlarda çok daha sistematik olarak ifade edilmesinin muhtemel olduğunu ileri sürerek bu tür argümanlar oluştururlar. Fakat yanlılıkların bu yönde işleyeceği açık değildir. Burjuva konsensüse yönelik baskıların, işçi sınıfı derneklerinin kolektif bağlamında daha büyük olması imkânsız değildir, ayrıca işçiler bireysel olarak bir görüşmenin anonim ve özel ortamında 'sapkın' görüşlerini ifade etmek için daha özgür hissedebilirler. Genel varsayımın büyük olasılıkla doğru olduğundan kuşkuluyum, fakat doğrulanması gerekmektedir ve benim bildiğim kadarıyla doğrulanmamıştır.

bir etkiye sahip olacaktır. Sınıf ile ilgili yanlışlıkların bu tür karmaşık etkileşimlerinin meydana geleceğine inanmak için güçlü nedenlerin yokluğunda, tutum sorularına yönelik yanıtlarda kesinlikle çeşitli türde önemli yanlışlıklar var olmasına rağmen, bizim yaptığımız karşılaştırmalar açısından bu yanlışlıkların rastlantısal olduğunu varsayıyorum.

Tutumların çekişen sınıf tanımlamalarını muhakeme için bir kriter olarak kullanılmasına yönelik daha ciddi bir itiraz, sınıf bilincinin, eğer bu en azından bireyler tarafından bilinçli olarak kavranan inançların sabit biçimlerini düzenleyen bir şey olarak anlaşılıyorsa, fiili sınıf davranışı ile sadece çok zayıf olarak bağlantılı olduğu yönündedir. Dolayısıyla sınıf bilincini ölçmek için tutumları kullanma sorununun tamamen dışında, bunlar muhakeme kriteri olarak uygun değildirler çünkü sınıf yapısının çekişen belirlemeleri sınıf pratiklerini/mücadelelerini açıklamayı hedefler, ve çünkü bilinç fiili davranışın çok önemli bir belirleyeni değildir. Bu sınıf fâillerinin, bir oyunda senaryoyu bilinçsiz olarak oynayan otomatlar olduklarını iddia etmek değildir; sadece sınıf eylemlerinin, kişilerin tercihlerine taşıdıkları sabit ya da süre gelen bilinç örüntülerinden (inançlar, bilişsel yapılar, değerler, vb.) çok, ağırlıklı olarak verili durumlarda karşılaştıkları somut tercihler ya da baskılar tarafından belirlendiğini ima eder. Bu nedenle, tek uygun muhakeme kriteri, yapılan fiili tercihler, yani, sınıfsal davranış örüntüleridir.

Dolayısıyla ben, tutumları bir kriter olarak kabul ederken bunların gerçekte 'epifenomenal' [gölge-fenomen] olmadıkları, sınıfsal eylem açısından gerçek sonuçlara sahip oldukları ve en azından bir ölçüde, sınıf mevkii tarafından belirlenmiş oldukları varsayımlarından hareket ettim. Bu, tutumları kullanmamanın arkasında bilinçli öznellik, sınıfsal eylem ve bireysel sınıf mevkii arasındaki ilişkiye dair nedensel bir argüman olduğunu ima eder.

Sınıf mevkii, nesnel olasılıklar matrisinin, bireylerin karar verirken karşılaştıkları gerçek alternatiflerin temel belirleyicisidir. Bir düzeyde, bu Weber'in bireylerin 'yaşam fırsatları' olarak söz ettiği, yaşam döngüsü boyunca karşılaştıkları imkânların tüm yörüngesi ile ilgilidir. Çok

daha sıradan bir biçimde, kişilerin ne yapacakları ve nasıl yapacakları ile ilgili olarak yüz yüze geldikleri günlük tercihlerle ilgilidir.

Fakat, bireylerin karşılaştıkları nesnel alternatifler, doğrudan fiili seçimler ya da pratiklere dönüştürülmezler. Bu nesnel alternatifler algılanmalı, farklı seçeneklerin sonuçları değerlendirilmeli ve bu tür değerlendirmeler ışığında spesifik bir alternatif seçilmelidir. Bu süreç, kısmen bilinçli, aktif zihinsel değerlendirmelerin ve hesaplamaların sonucudur; kısmen Giddens'in 'pratik bilinç' olarak adlandırdığı, bireylerin toplumsal dünyalarını düzenledikleri ve anladıkları rutinleşmiş yollardır ve kısmen de, büyük ölçüde bilinçsiz olan psikolojik belirleyiciler tarafından yapılandırılır. Her hâlükârda, bu öznellik sınıf mevkilerinin nesnel koşullarının sınıfsal eylemlerin aktif seçimlerine dönüşme biçimlerini *dolayım*lar. Bu açıklamada, seçimin nesnel toplumsal bağlamı açıkça önemli olsa da, seçimlerin öznel dolayımının da -fiili seçme süreci-sürecin temel bir parçası olduğunu savunacağım.

Buradaki amaçlarımız açısından, argümandaki kritik bağlantı, sınıf mevkii ve sabit, sınıf-bağlantılı öznellik biçimleri arasındadır. Örneğin, durum şöyle olabilir, sınıf mücadelesine dair açıklamalar açısından bilinç formları büyük önem taşıyabilir bile, bu tür bilinci belirleyen mekanizmalar kendi başlarına sınıf ilişkileri içinde yer almamış olabilirler (ya da en azından, önemli şekilde yer almamışlardır). Okullar, kiliseler, aile, medya ve benzerleri, tüm bunlar bilinç formları açısından sınıf yapısı içindeki mevkiden çok daha önemli belirleyiciler olabilirler. Eğer durum buysa, o takdirde sınıf bilinci -sadece dolaylı olarak bu tür bilinçten türeyen tutumlar bir yana- sınıf yapılarına dair tanımlamalar hakkındaki tartışmaları muhakeme için çok etkili bir kriter olmayabilir.

Dolayısıyla, kişinin sınıf ilişkileri yapısı içindeki mevkiinin bilinç formlarını belirleyen önemli bir mekanizma olduğunu varsayıyorum. Bu varsayım, en azından kısmen, sınıf mevkilerinin nesnel olarak fâillerin çıkarlarını yapılandığı ve insanların bu çıkarları tanımak için yeterli ölçüde rasyonel olduğu görüşüne dayanır. Bu nedenle, sınıf çıkarları etrafında dönen bilincin bu görünümünün sınıf mevkii tarafından yapılandırılması açısından en azından bir eğilim mevcut olmalıdır.

Eğer kişi bu tür bir akıl yürütmeyi kabul ederse, sınıf bilinci, çekişen sınıf tanımlamalarının muhakemesi için uygun bir kriter olarak ele alınabilir ve bir anket formuna verilen yanıtlar sınıf bilincinin uygun bir göstergesi olarak görülebilir. Tekrar, daha önce söylediğim gibi, bu, sınıfın bilincin tek belirleyeni olduğunu iddia etmek değildir, fakat basitçe onun, çekişen sınıf görüşlerini değerlendirmek için bir temel olarak bilincin kullanılabileceği yeterince sistematik etkiler üretebileceğini iddia etmektir.

Tutumlar: Ölçüm

Bu analizde kullanılan tutum sorularının çoğu 'Likert' olarak adlandırılan maddelerdir. Katılımcılara bir ifade okunur ve sonra ifadeye kesinlikle katılıyorum, kısmen katılıyorum, kısmen katılmıyorum ya da kesinlikle katılmıyorum yanıtlarından birini vermeleri istenir. Sınıf yapısı anketi, oldukça farklı konulara uzanan çok sayıda buna benzer soru içerir. Çekişen sınıf tanımlamalarının muhakemesi amacıyla analizi, en açık sınıf içeriğine sahip olan anket maddeleri ile sınırlandıracağım, çünkü bunların, bireylerin sınıf yapısı içindeki mevkileri tarafından en sistematik şekilde biçimlen[diril]en tutum türleri olması gerekir:

1.Şirketler, işçiler ve tüketiciler pahasına kâr sahipleridirler.

2.Bir grev sırasında, yönetimin bir yasa ile grevcilerin yerine işçi istihdam etmesi yasaklanmalıdır.

3.Grev yapan işçiler grev-kırıcıların iş yerine girişini fiziki olarak engellemekte genellikle haklıdırlar.

4.Büyük şirketler bugünkü Amerikan toplumunda çok fazla güce sahiptirler.

5.Yoksulluğun ana nedenlerinden biri ekonominin özel mülkiyet ve kârlara dayanmasıdır.

6.Eğer şans verilirse, yönetici-olmayan çalışanlar çalıştıkları yerde patronlar olmadan işleri etkili bir şekilde yönetebilirler.

7.Modern bir toplumun, kâr güdüsü olmadan etkili biçimde yönetilmesi mümkündür.

Sekizinci madde aşağıdaki gibidir:

8.Büyük bir endüstride işçilerin çalışma koşulları ve ücretlerle ilgili olarak grevde olduklarını hayal edin. Aşağıdaki sonuçlardan hangisinin gerçekleştiğini görmek isterdiniz: (1) işçiler en önemli taleplerini elde ederler; (2) işçiler taleplerinin bir kısmını elde ederler ve bazı tavizler verirler; (3) işçiler taleplerinin çok azını elde ederler ve büyük tavizler verirler; (4) işçiler taleplerinin hiçbirini elde edemediği işe geri dönerler.

Bu maddelerin her biri eğer katılımcılar işçi sınıfı konumunu seçtiyse +1, eğer kapitalist-yanlısı konumu seçtilerse -1, ve eğer cevabı bilmediklerini söyledilerse ya da 8.madde konusunda, eğer (2) numaralı yanıt verdilerse 0 olarak kodlandı.⁹ Daha sonra bu sekiz cevap toplandı, bu soru kümesi üzerinde net işçi-yanlısı ya da kapitalist-yanlısı yönelimi ölçen, -8 (en fazla kapitalist-yanlısı) +8 (en fazla işçi-yanlısı) aralığında bir ölçek oluşturuldu: negatif bir değer, katılımcının kapitalist-yanlısı konumu, işçi-yanlısı konuma göre daha sıklıkla seçtiği anlamına gelirken, pozitif değer aksini gösterir.¹⁰

Bu oluşturulmuş bilinç ölçeğini kullanmanın yanı sıra, sınıf yapısı ile sınıf aidiyetini ölçen oldukça geleneksel bir değişken arasındaki ilişkiyi inceleyeceğiz.¹¹Katılımcılara ilk olarak şu soru soruldu: 'Kendinizi belirli bir toplumsal sınıfa ait olarak düşünüyor musunuz?' Eğer 'evet' yanıtını verdilerse, o zaman açık-uçlu tarzda 'bu sınıf hangisidir?' sorusu yöneltildi, eğer 'hayır' ya da 'bilmiyorum' yanıtını verdilerse, sonraki şu kapalı-uçlu soru yöneltildi: 'Birçok insan işçi sınıfına, orta sınıfa ya da üst-orta sınıfa ait olduğunu söyler. Eğer tercih yapmak zorunda olsaydınız, hangisine bağlı olduğunuzu söylerdiniz?' Dolayısıyla bu sorular kümesiyle güçlü bir sınıf aidiyetine sahip kişiler (ilk soruyu evet olarak yanıtlayanlar) ile zayıf bir sınıf aidiyetine sahip olanları ayırt

9 Ne işçilerin ne de kapitalistlerin bir çatışmayı açık bir biçimde önde bitirmemesi gerektiğini belirten cevap (2) tam 'sınıf uzlaşması' karşılığını oluşturur.Bu nedenle ölçekte ona 0 değeri verilmiştir.

10 Bu basit ilave prosedür, maddelerin sekizine de ölçeği oluştururken eşit ağırlık verilmesi gerektiğini varsayar. Elbette, ölçekler içinde değişkenlere ağırlık atamak açısından daha süslü istatistiksel stratejiler (faktör analizi) mevcuttur. Bu bağlamda, metrik ölçeğin anlamının nispeten şeffaf olması için çok daha basit bir yaklaşımı tercih ettim.

11 Daha ana akım sosyolojiye göre, sınıf aidiyeti sınıf bilinci'dir. Burada benim onu analize dâhil etmem, [Kim] Marksist kuram[lar]da kendi başına bilincin oldukça göze çarpan bir boyutu olmasından değil, sosyolojik literatürde oldukça fazla ilgi uyandırdığı içindir. Marksist-olmayan bir perspektiften sınıf aidiyeti sorununa dair en iyi genel değerlendirme için bkz, Mary Jackman ve Robert Jackman, *Class Awareness in the United States*, Berkeley 1983.

edebiliriz.¹² Söz konusu veriyi, sınıf yapısının çekişen tanımlamalarının muhakemesi amacıyla kullanıyor olacağımız için, bunu basitçe 'işçi sınıfı aidiyeti değişkeni' olarak kodlayabiliriz.

Gelir: Gerekçelendirme

Bazı açılardan gelir, Marksist bir çerçeve içinde çekişen sınıf tanımlamalarının muhakemesi için tutumlara göre daha az tatmin edici bir değişkendir; özellikle tutumlar ve bilincin kullanımı ile ilgili yukarıda tartışılan sorunlar düşünüldüğünde. Marksist kuram sermaye ve emek arasındaki gelir dağılımı hakkında konuşacak sistematik şeylere sahipse de genel olarak kuram ücretliler arasındaki gelir eşitsizliğinin analizinde çok daha az detaylandırılmıştır. Söz konusu tartışmaların hepsinin, ücretliler kategorileri arasındaki tanımsal problemlerle ilgili olması nedeniyle, gelir tanımsal muhakeme için oldukça zayıf bir kriter olarak düşünülmüş olabilir.

Buna rağmen, ben geliri ikincil bir kriter olarak kabul etmeyi seçtim. İrdeleyeceğimiz tüm sınıf kategorileri tipik olarak ücretli 'orta sınıfların' ayrıcalıklı bir toplumsal kategori biçiminde karakterize eder. Ayrıca, değerlendirilen tüm muhakemelerin sömürü-merkezli bir sınıf kavramıyla karşılaştırmalar içermesi ve böyle bir kavramın gelir farklılıkları açısından kesinlikle sistematik sonuçları olması nedeniyle, geliri muhakemelerde kullanmak uygundur.

Gelir: Ölçüm

Araştırmadaki katılımcılara bir önceki takvim yılına ait vergilerden önce toplam kişisel gelirlerinin ne olduğu soruldu. Bu rakam tüm kaynaklardan-ücretler ve maaşlar, devlet transferleri, tasarruf ve yatırımlar üzerindeki faizler, vb- sağlanan geliri kapsamayı hedeflemiştir.

Bu değişkende bizim analizimizi etkilemesi muhtemel olan üç potansiyel hata kaynağı vardır. Birincisi, birçok araştırmada olduğu gibi gelir sorusuna yönelik olarak katılımcılar tarafından oldukça yüksek ret/

12 Jackman ve Jackman adı geçen eserde, sınıf aidiyeti sorularının kapalı-uçlu versiyonlarının açık-uçlu olanlara göre daha üstün olduğunu savunurlar, çünkü kapalı kategoriler katılımcılar için 'sınıf' teriminin anlamını belirlemek açısından gereklidirler. Bizim benimsediğimiz format her stratejinin değerini kavramayı amaçlamaktadır, bundan dolayı katılımcılara başlangıçta, kendilerini herhangi bir sınıfın üyesi olarak düşünmediklerini söyleme imkânı verilir, ve ancak ondan sonra kapalı kategoriler listesinden bir sınıf aidiyeti belirtmeleri istenir.

[cevaplamama] oranı mevcuttur; ortalama %15. İkincisi, bizim sınıf-sap-talarımız katılımcının şimdiki konumuna dayalı olsa da, gelir verisi katılımcının mevcut dönemine değil de bir önceki yıla göredir. Üçüncüsü, değişkenin ücret-dış geliri içermesi, bunun katı bir biçimde konum-lara iliştilmiş gelirin bir ölçüsü olmadığı, fakat bireylere giden gelirin ölçüsü olduğu anlamına gelir; hâlbuki muhakeme mantığı doğrudan konumların kendileriyle ilgilidir. Çekişen sınıf tanımlamalarının muha-kemesinde gelir değişkeninin kullanılması konusunda, bu olası ölçüm hatalarının analizde kullanılan kritik kategoriler açısından rastlantısal olduklarını varsaymalıyız. Örneğin, eğer bunun olması gerekiyorsa, bir muhakemede kullanılan sınıf kategorilerden birindeki gelir hareketliliği, diğerlerindekiyle göre çok daha büyük ve bununla birlikte sonuç ola-rak bu kategori açısından gelir eksi yanlı olmalıdır; bu durumun bizim çıkaracağımız sonucu etkileyebilmesi muhtemeldir. Ben bu yanlılıkların bir sorun olduğunu düşünmüyorum, fakat akılda tutulmaları gereklidir.

Sınıf Yapısı Değişkenlerini İşlemeleştirme Sömürü-Merkezli Sınıf Yapısı Kavramı

Sınıf ilişkilerinin bu kitapta benimsenen kavramsal haritası oldukça karmaşıktır. Sömürü ilişkilerinin çeşitli biçimlerde birleşmiş üç ana boyutuna -sermayenin denetimine, örgütsel ve ehliyet/beceriye dayalı sömürüye-dayanır. Bir sınıf tipolojisi oluşturma görevi, bu üç boyutun her birini işlemleştirmeyi ve daha sonra onları birbirine bağ-lamayı içerir.

Benim benimsediğim strateji, her katılımcının ilgili varlıklarla ilişki-lerini üç kategori içinde sınıflandıracaktır: (1) ilgili varlıkla ilişkili olarak açıkça bir sömüren; (2) ilgili varlıkla ilişkili olarak açıkça bir sömürülen; ve (3) muğlak. Muğlak kategorisi, bu bağlamda, iki sebepten biri nedeniyle muğlaktır: ya katılımcı gerçekten bu varlıkla ilişkili olarak sömürü ilişkileri içinde marjinal bir konumu işgal etmiş görünmektedir ya da biz katılımcının mevkiini açıkça tanımlamak için yeterli öl-çüde kesin veriye sahip değilizdir. Dolayısıyla muğlak durumlar 'ara' konumlar-söz konusu varlık açısından ne sömüren ne de sömürülen

olabilen konumlar- ve ölçüm hatalarının bir birleşimidir. Bu nedenle, analizin büyük bir kısmı boyunca, dikkatimiz muğlak olanlardan daha çok kutuplaşmış mevkilere odaklanacaktır. Sömürünün üç boyutunun her biri için kullanılan temel işlemsel kriter tablo 5.3'de sunulmuştur. Aşırı ayrıntıya girmeden, bu işlemeleştirmeleri açıklığa kavuşturan bir-kaç yorum bize yardımcı olacaktır.¹³

TABLO 5.3

Sınıf yapısının varlık-sömürüsü temelli kavramını işlemeleştirmesi için kriterler.

I. Üretim araçları içindeki varlıklar		
	Kendi hesabına çalışan	Çalışan sayısı
1. Burjuvazi	Evet	10 ya da daha fazla
2. Küçük işverenler	Evet	2-10
3. Küçük burjuvazi	Evet	0-1*
4. Ücretli	Hayır	
*Kavramsal olarak, küçük burjuvazi hiç çalışana sahip olmayan üretim araçları sahipleri ile sınırlandırılmalıdır. Fakat soru formunun düzenlenmesindeki istenmeyen bir muğlaklık nedeniyle, gerçekte hiç çalışana sahip olmayan (bilinmeyen oranda) katılımcı bir tane çalışana sahip olduklarını ifade ettiler (yani kendilerini çalışan olarak değerlendirdiler), ve dolayısıyla küçük burjuvaziyi birden fazla çalışana sahip olmayan olarak tanımladık.		
II. Örgütsel kontrol içindeki varlıklar		
	Örgüt için siyasa kararlarının alınmasına doğrudan katılım	Astlar üzerinde gerçek yetkiye sahip denetçi
1. Yöneticiler	Evet	Evet
2. Denetçiler	Hayır	Evet
3. Yönetici-olmayanlar	Hayır	Hayır
Not: Kullanılan gerçek kriterler burada gösterilenden biraz daha karmaşıktır, çünkü belli türde sorunlu durumlara (örneğin doğrudan siyasa kararlarının oluşturulmasına katıldığını iddia eden fakat astlar üzerinde gerçek bir yetkiye sahip olmayan bir katılımcı) baş edebilmek için çeşitli başka kriterler kullanıldı. Ayrıntılar için bkz. Ek II, Tablo II.3		

13 Bu analizlerde kullanılan değişken oluşturma prosedürleri üzerine daha detaylı bir tartışma ek II'de bulunabilir.

III. Kıt beceriler/yeteneklerdeki varlıklar

	Meslek	Eğitim ehliyeti	İş özerkliği
1. Uzmanlar	Profesyoneller Profesörler		
	Yöneticiler	Lisans derecesi ya da üzeri*	
	Teknisyenler	Lisans derecesi ya da üzeri	
2. Marjinal	Öğretmenler Zanaat işçileri		
	Yöneticiler	Lisans derecesinden az	
	Teknisyenler	Lisans derecesinden az	
	Satış ile ilgili	Lisans derecesi ya da üzeri	Özerk
	Büro ile ilgili	Lisans derecesi ya da üzeri	Özerk
3. Ehliyetsiz	Satış ile ilgili	Lisans derecesinden az	ya Özerk- olmayan
	Büro ile ilgili	Lisans derecesinden az	ya Özerk- olmayan
	Zanaat-dışı el işi		

*İki ülkedeki üniversite eğitiminin süresindeki farklılıklar ve İsveç'te bir lise derecesinin içerdiği gerçek eğitimin niteliği nedeniyle İsveç için burada benimsenen kriter bir lise derecesidir ya da fazlasıdır.

1. Üretim Araçları içindeki Varlıklar: Üretim araçları içindeki varlıkların farklılaştırıcı mülkiyeti kapitalizmde başlıca iki sınıf doğurur: işçiler, hiçbir üretim aracına sahip olmadıklarından dolayı çalışmak için kendi emek güçlerini emek piyasasında satmak zorundadırlar ve kapitalistler, önemli miktarlarda üretim aracına sahip olduklarından dolayı, bu üretim araçlarının kullanılması için ücretliler istihdam edebilirler ve hiçbir biçimde çalışmaları gerekli değildir.¹⁴ Bu iki kategori kapitalist üretim tarzının geleneksel kutuplaşmış sınıflarını oluşturur.

Fakat bu kutuplaşmış sınıflar, kapitalist varlıkların eşitsiz dağılımının yarattığı sınıf konumlarını tüketmez. Üç diğer sınıf konumu çeşidi de potansiyel olarak önemlidir. İlk olarak, kendilerini yeniden üretmek için ancak yeterli, fakat başka birisini istihdam etmek için yeterli olmayan üretim araçlarına sahip olan kişiler vardır. Bu geleneksel 'küçük burjuvazi'dir. İkinci olarak, bazı kişiler kendi geçimliklerinin birazını sağlamak için yeterli fakat kendilerini yeniden üretmek için yeterli olmayan, dolayısıyla yine onları emek piyasasında emek güçlerini satmaya zorlayan bir miktar üretim aracına sahiptir. Bu erken kapitalizmin klasik 'yarı-proleterleşmiş ücretlisidir' (ve bugün birçok üçüncü dünya ülkesinin yarı-zamanlı köylüsüdür). Ve son olarak işçileri istihdam etmek için yeterli fakat gerçekten hiç çalışmama seçeneği için yeterli olmayan üretim aracına sahip olan kişiler vardır. Bu kendi çalışanları ile birlikte çalışan, sıklıkla istihdam ettiği kişilerle aynı tür işi yapan küçük işverendir-işveren zanaatkârlar, küçük çiftçiler, esnaflar, vb.

Bu çalışmada kullanılan veri içinde tüm bu kategorileri titizlikle birbirinden ayırmıyoruz. Özellikle, küçük işverenleri tam anlamıyla kapitalist olanlardan ayırt etmek için mevcut olan tek veri katılımcının sahip olduğu çalışan sayısıdır ve bu en iyi ihtimalle zayıf bir göstergedir, çünkü kapitalistin sahip olduğu sermaye miktarını kesin olarak

¹⁴ 'Kendilerinin çalışması gerekli değildir' ifadesi bu belirlemede kavramsal olarak önemlidir. Mesele şöyledir; kapitalistler hiç çalışmadan en azından toplumsal olarak ortalama yaşam standardını elde edebilecek yeterli sermayeye sahiptirler-tamamen başkalarının emekleri üzerinden kendilerini ve ailelerini yeniden üretebilirler-Bu kapitalistlerin her zaman çalışmaktan uzak durdukları-yani, toplumsal olarak üretken emeğe katılmadıkları-anlamına gelmez, fakat sadece toplumsal olarak ortalama yaşam standardına erişebilmek için çalışmak zorunda olmadıkları anlamına gelir.

ölçmez.¹⁵ Bu nedenle, amaçlarımız açısından oldukça keyfi bir yöntem benimseyeceğim ve on ya da daha fazla kişi çalıştıran tüm işverenleri tam-donanımlı kapitalistler ve 2 ile 9 arası kişi çalıştıran işverenleri küçük işverenler olarak tanımlayacağım. Küçük burjuvazi, birden fazla kişi çalıştırmayan ve kendi hesabına çalışan olarak tanımlandı. Burada veri analizinde, tamamen proleterleşmiş ücretlileri yarı-proleterleşmiş işçilerden ayırmaya çalışmayacağız, buna karşın ikinci işler ve ev halkının diğer üyelerinin işleri ile ilgili veri temelinde bu ayrımı izleyen çalışmada gösterebiliriz.

2. Örgüt içindeki Varlıklar: Örgütsel varlıklar, iş bölümünün koordinasyonu ve entegrasyonu üzerindeki etkin kontrole dayanır. Biçimsel olarak 'yönetici' şeklinde etiketlenen tüm işler örgütsel varlıklar üzerinde denetim içermemesine rağmen genellikle, böylesi varlıklar yönetim ile ilgili sömürü ilişkilerini tanımlamada özellikle dikkat çekicidirler. Bazı 'yönetici' işleri sadece örgütsel planlama ve koordinasyonu etkili biçimde kontrol edenlere öneri sunan teknik uzmanlardan oluşabilir. Sömürü-merkezli sınıf kavramı açısından, böylesi 'yöneticiler' ehliyeteye dayalı-sömürücüler olabilirler, fakat örgütsel-sömürücüler değildirler.

Örgütsel varlıklar açısından, üç temel konum ayırt edebiliriz:

- (1) *Yöneticiler*: işyerinde siyasa kararlarının alınmasında doğrudan yer alan ve astlar üzerinde etkili otoriteye sahip olan konumlardır.
- (2) *Denetçiler*: astlar üzerinde etkili otorite sahibi olan, fakat örgütsel karar almaya katılmayan konumlardır. Bu konumları, marjinal örgütsel varlıklara sahip olma açısından ele alacağım.
- (3) *Yönetici-olmayanlar*: üretim içinde örgütsel varlığa sahip olmayan konumlar.

3. *Ehliyetler açısından Varlıklar*: Ehliyetler açısından varlıkların incelikli bir biçimde işlemleştirilmesi oldukça zordur. Görünüşte, basitçe formel akademik nitelikleri kullanmak yeterli gibi görülebilir. Böyle bir stratejiyle ilgili iki temel sorun vardır: birincisi, geçen

¹⁵ Üretimin sermaye-yoğunluğuna bağlı olarak, spesifik sayıda çalışan, küçük bir işverene -kendi çalışanlarıyla birlikte çalışmak zorunda olan kişi- ya da tam bir kapitaliste işaret edebilir. Küçük bir işverenin gerçekte ne ölçüde işletmedeki üretken çalışmaya dâhil olduğunu görmek için, küçük işletmelerdeki iş bölümü üzerine veri elde etmek arzu edilebilirdi, fakat bu tür bir enformasyon toplamadık.

iki nesil boyunca eğitimin hızlı genişlemesi ve belirli tür işler için değişen formel eğitim gereklilikleri nedeniyle, herhangi bir formel ehliyet değişkeninin destekleyici spesifik ehliyetler ve zamanla ehliyetlerin tarihsel değersizleşmesine karşı bazı önlemler içermesi gerekebilir. İkincisi, formel bir ehliyet sadece bu ehliyeti gerektiren bir iş ile eşleştğinde bir sömürü ilişkisinin temeli haline gelir. İngilizce doktorasına sahip taksi kullanan bir kişi ehliyeteye-dayalı bir sömürücü değildir. Bu, ehliyeteye dayalı varlıklar üzerine inşa edilmiş sömürü ilişkilerini tam olarak belirlemek için sadece bir kişinin formel akademik sertifikaları hakkındaki enformasyonu değil, sahip olduğu gerçek iş hakkındaki enformasyonu da dâhil etmemiz gerektiği anlamına gelir.¹⁶

Bu doğrudan doğruya ek bir sorun doğurur: birçok iş unvanı ve mesleki adlandırmalar talep ettikleri ehliyetler açısından oldukça belirsizdir. Bu özellikle profesyonel meslekler açısından değil, fakat çok çeşitli 'yönetici' işleri ve hatta 'satış' ve 'büro' işleri açısından kesinlikle bir sorundur. Satışla ilgili bazı işler mühendislik dereceleri gerektirir ve pratik anlamda, basit bir satış elemanı işinden çok mühendislik danışmanlığına benzer; diğer yandan bazı yönetici işleri hiçbir özel ehliyet gerektirmez. Bunlar hâlâ örgütsel varlıklar açısından sömürrenleri oluşturabilirler, fakat ehliyetler ya da beceriler ile ilişkili olarak öyle değildirler. 'Büro meslekleri' olarak gruplandırılan bazı işler, yüksek düzeyde eğitim ve deneyim içerirken, diğerleri bunlara çok az gereksinim duyar.¹⁷ Hatta detaylı mesleki unvanlar her zaman bu

16 Mesleki unvanların sömürü ilişkilerinin özgülleştirilmesinde kullanılması ve dolayısıyla sınıf mevkilerinin özgülleştirilmesi içine dâhil edilmesi, benim 'meslek' kavramının toplumsal iş bölümü içindeki değil teknik iş bölümü içindeki konumları adlandırdığı konusunda ısrarlı olduğum daha önceki çalışmamdan bir kopuştur. Özellikle, bkz. benim makalem: 'Class and Occupation', *Theory and Society*, cilt.9, no.1, 1980. Kavramsal değişiklik, teknik olarak tanımlanmış bir konum içindeki sahipliğin, 'ehliyetlerin özel mülkiyeti' koşulları altında, spesifik bir sömürü türünü ima ettiği iddiasına dayanır. Elbette, mesleki unvanların kendi başlarına spesifik 'sınıflar' oluşturmadıkları hâlâ bir gerçektir, çünkü ehliyeteye dayalı sömürü kapitalist toplumda, sınıf yapısını belirlemek için somut olarak birleşmiş birçok sömürü ilişkisi biçiminden sadece biridir.

17 Örneğin, resmi B.D. Nüfus sayımı meslek kodlarında, bir hastanenin hasta kabul bölümünde görevli bir kişi -'kabul memuru'- üç basamaklı meslek kodlarında 'resepsiyonist' olarak sınıflandırılır; bu aynı zamanda ofiste müşterileri karşılayan kişileri de içeren bir bölümdür. Bizim örneklememizde, 'resepsiyonist' olarak pozisyonunun onun için önemli bir terfiyi gösterdiği ve söz konusu hastanede 25 yıllık tecrübesi ile diplomalı bir hemşire olarak kaydedilmiş bir kabul memuru vardı. Başlangıçta, onun resepsiyonist olarak sınıflandırılmasının bir kodlama hatası olduğunu düşündük, fakat konuyu daha

durumları tatmin edici bir biçimde ayırmazlar.

Bu konuların karmaşıklığından kaynaklanan sorunları, mesleki unvanlar, formel ehliyetler ve iş özelliklerinin bir birleşimini, bazı ehliyetlerin zorunlu olduğu işlerdeki kişileri -dolayısıyla ehliyet sahipliğine dayalı sömürü içeren konumlar- böyle işlerde yer almayanlardan ayırt etmek için bir temel olarak kullanarak çözeceğiz. Diğer varlıklarda olduğu gibi, bireylerin fiili olarak kontrol ettiği ehliyete dayalı varlıkların neler olduğunun tamamen muğlak olduğu bir ara konum tanımladım. Böylece aşağıdaki üç kategori ortaya çıktı:

(1) *Uzmanlar*: Bu, (a) tüm profesyonelleri, (b) üniversite derecesine sahip teknisyen ve yöneticileri (yukarıda belirtilen örgütsel varlıkları tanımlamak için kullanılan kritere göre değil, mesleki unvana göre) kapsar.

(2) *Beceriye dayalı çalışanlar*: (a) öğretmenler ve zanaat işçileri, (b) üniversite derecesinden düşük dereceli yöneticiler ve teknisyenler, (c) üniversite derecesine sahip ve işlerinin gerçek bir özerkliğe sahip olduğu satış-elemanları ve büro çalışanları¹⁸

(3) *Beceri-sahibi olmayanlar*: (a) beceriye dayalı çalışanlar için olan ehliyet ya da özerklik kriterini sağlamayan büro çalışanları ve satış elemanları, (b) zanaat-dışı ele dayalı meslekler ve hizmete dayalı meslekler.

Bu üç grup varlık-sömürüsü kriterinin bir arada ele alınması tablo 3.3'de gösterilen tam sınıf mevkileri haritasını meydana getirir.

Bu bölümdeki odak noktamız sınıf mevkilerinin bütün matrisi değil, fakat işçi sınıfını 'orta sınıftan' ayıran sınır kriterinin tanımı üzerindedir.¹⁹ Daha önce bahsedildiği gibi bu, muhakemelerde 'marjinal' kategorilerinin nasıl ele alınacağı sorusunu ortaya çıkarır; özellikle tablo 3.3'de 'marjinal olarak ehliyetli işçiler' ve 'ehliyetsiz denetçiler' olarak tasarlanan hücreler. Benimseyeceğim prosedürün, analize bu iki marjinal kategoriye ayrı bir kategori olarak dâhil etmesi gerekir. Eğer bu

fazla araştırdığımızda, bunun aslında Mesleki Unvanlar Sözlüğü'nün onun işini sınıflandırma biçimi olduğunu anladık.

18 Bu durumda özerklik kriterinin kullanılıyor olmasının nedeni özerkliğin kendi başına sömürü-varlığı olarak düşünülmesi değil, fakat yüksek akademik ehliyete sahip bir kişinin satış ve büro işine sahip olmasının gerçekten yarı-profesyonel ehliyetlendirilmiş bir konumun işareti olarak düşünülmesidir.

19 ¹⁹Bütün yapı takip eden bölümlerdeki araştırmanın konusudur.

kategorilerin pratik amaçlar için işçilere benzer şekilde ele alınabileceği anlaşılırsa, izleyen analizlerde çok daha sınırlayıcı biçimde tanımlanmış işçi sınıfı ile bunların birleştirilmeleri savunulabilir.

İşçi Sınıfının El Emeğine Dayalı Tanımlamaları

İşçi sınıfının el emeği tanımlamaları kesinlikle en basit tanımlamalar olsalar da, 'el' ile 'el-olmayanı' ayırmak için uygun kriteri titizlikle tanımlamak önemsiz bir iş değildir. Geleneksel yaklaşım bunu, popüler söylemde tanımlandığı gibi 'mavi-yakalı' ve 'beyaz-yakalı' meslekler arasındaki tamamen ideolojik ayrım ile eşitlemektedir. Fakat bu, birçok beceriye dayalı zanaat işlerine göre gerçek anlamda *daha az* 'zihinsel emek' içeren çeşitli yüksek derecede rutinleşmiş büro işlerinin -delgi operatörleri, yarı otomatikleşmiş büyük ofislerdeki daktilocular, vb.- 'orta sınıfa' dâhil edilmesine neden olur. Kesinlikle bu tür muğlaklıktan dolayı birçok kuramcı, işçi sınıfını tanımlamanın temeli olarak basit zihin-el ayrımını kullanmakta tereddüt eder.

Bu çekincelere rağmen, geleneksel mavi-yakalı kriterini, 'el emeğini', ve dolayısıyla işçi sınıfını tanımlamak için kullanacağım. Bu tanımlama, değerlendirdiğimiz ve yaptığımız tanımlamalar arasında en az öz-bilinçli şekilde kuramsallaştırılmış olanı olduğu için ve hatta büyük ölçüde gündelik söylemde verili olan kategorilere dayandığı için, inanıyorum ki bu işlemeleştirme, kullanım şekline sadıktır.

İşçi Sınıfının Üretken Emeğe Dayalı Tanımlamaları

Poulantzas'ın sınıf tartışmaları karmaşıktır ve her zaman tutarlı değildir. Dolayısıyla onun sınıf kavramının işlemsel spesifik bir belirlenimini haklı olarak vererek sunmak basit bir iş değildir. Fakat buradaki uygulamanın amacı, bu işi birazcık kolay hale getirmektir. Mesele iki kuramcı arasındaki ihtilafı samimi olarak çözmekten ziyade, çekişen iki sınıf tanımlaması türünün yeterliliklerini değerlendirmektir. Bu açıdan Poulantzas'ın çabaları, Marksistler arasındaki işçi sınıfı üretken, tâbi konumdaki ücretli el işçilerinden oluşur şeklindeki daha genel kavrayışın özel bir örneğidir. Bu tanımlama, kavramsal ayrıntıları Poulantzas'da bu-

lunan ile aynı olmasa bile, Adam Przeworski'nin ampirik çalışmasında, Göran Therborn'un bazı yazılarında ve başka yerlerde bulunabilir.

Dolayısıyla, Poulantzas'ın tanımlamasını işlemeleştirme işi, dört ana kriteri spesifik olarak belirlemenin etrafında döner: üretken-üretken olmayan emek; zihinsel emek-el emeği; denetsel-denetsel olmayan emek; karar-alıcı ve karar-alıcı-olmayan emek.

1. *Üretken - Üretken Olmayan Emek*: Üretken emek artık-değer üreten emek olarak tanımlanır; üretken olmayan emek artık-emeğin ödenmediği emektir. Marksistler arasında (en azından emek-değer kuramının çerçevesini kabul edenler arasında) dolaşım alanında (finans, perakende, sigorta, vb.) çalışanların ve çoğu kamu çalışanının üretken-olmadığı, bununla beraber imalat, madencilik ve tarımdaki üretim işçilerinin üretken olduğuna dair genel bir kabul vardır. Çok sayıda başka konum üzerinde ise daha az uzlaşma mevcuttur: üretimdeki idari konumlar, çeşitli türlerdeki hizmet işçileri (sağlık işçileri), imalat sanayindeki teknik ve bilimsel konumlar, vb.

Poulantzas bu konularda oldukça 'uç' bir konum alır. Sadece fiziksel malların üretimine katılan fâillerin üretken olduğunu savunur. Hizmet işçilerinin her daim üretken-olmadıkları konusunda ısrarlıdır. Diğer yandan, üretken işçiler üretim tasarımı ve planlaması içindekileri (mühendisler, tasarımcılar, vb.) kapsar. Poulantzas'ın aksine, birçok Marksist, fiziksel ve fiziksel-olmayan, malların üretimine katılan herkesin üretken bir işçi olduğunu ileri sürer. Marx'ın, eğlence sektöründe çalışanları ve öğretmenleri sermaye için çalıştıklarında üretken olarak tanımlaması bu görüşü desteklediğini gösterir.

Sonuç olarak, işçi sınıfının alternatif tanımlamalarının karşılaş-tırılmasındaki ampirik sonuçların hiçbirisi üretken/üretken olmayan emek kriteri tercihindan önemli ölçüde etkilenmemektedir. Dolayısıyla, bu bölümdeki analizin amaçları açısından sadece, malların üretimine katılan herhangi biri şeklindeki daha kapsayıcı üretken emek tanımını kullanan sonuçları nakledeceğim.

Bu değişkeni oluşturmak nüfus endüstrisi ve mesleki kategorileri, üretken-üretken olmayan meslekler ve üretken-üretken olmayan en-

düstriler şeklinde yeniden sınıflandırmayı içerir.²⁰ Üretken bir emekçi olarak sınıflandırılmak için, kişinin hem üretken bir meslek içinde olması hem de ekonominin üretken bir sektöründe istihdam edilmiş olması gerekmektedir.

2. *Zihinsel Emek - El Emeği*: Bu ayırım, üretken-üretken olmayan emek ayırımından daha dolambaçsızdır. Poulantzas biçimsel olarak 'zihinsel emeği', 'üretimin gizli bilgisine' sahip olan konumlar olarak tanımlar, bununla kastettiği üretim süreci üzerindeki entelektüel denetimdir. Poulantzas açıkça el emeğinin 'el ile çalışmaya' ve zihinsel emeğin de 'kafa ile çalışmaya' eş değer olmadığını iddia eder. Aksine, ayırım emek süreci üzerindeki bilişsel denetim etrafında döner.

Fakat eğer Poulantzas'ın kriteri uygulanırsa, bu birçok büro işinin 'zihinsel-olmayan' biçiminde nitelendirileceği anlamına gelir ve birçok Marksist tarafından desteklenen büro çalışanlarının ve diğer 'beyaz-yakalı' mesleklerin gerçekten tam anlamıyla 'el' emekçileri olmadığı biçimindeki genel kavrayışla çelişir. Böyle bir olasılığı engellemek için Poulantzas, tüm büro çalışanlarının, somut durumlarına bakılmaksızın ideolojik olarak tanımlanmış 'zihinsel emekçiler' olma statüsünü paylaştıkları ve bu ideolojik faktör nedeniyle işçi-olmayanlar olarak değerlendirilmeleri gerektiği şeklinde oldukça geçici bir argüman sunar. Dolayısıyla, pratikte, Poulantzas, spesifik işin kavramsal boyutları üzerindeki gerçek denetimden ziyade mesleki kategorinin zihinsel-bedensel biçimindeki ideolojik statü kriterini benimser. Bunun anlamı, Poulantzas'ın ayırımının geleneksel sosyolojik beyaz-yakalı ve mavi-yakalı meslekler ayrımı kullanılarak etkili bir biçimde işlemleştirilebileceğidir.

3. *Denetim*: Poulantzas'ın denetim kavramı kontrol ve gözetime odaklanmıştır. Bu nedenle, nominal süpervizörler/denetçiler olarak adlandırılabilir, enformasyon için aracı olan fakat astlara yaptı-

20 Bu değişkenin tam olarak kodlanması Ek II' de bulunmaktadır. Belirli bir mesleki unvanın malların üretimine katılıp katılmadığının her zaman kesin olmadığına dikkat edilmelidir. Bir bilgisayar uzmanı, örneğin, bir şirketin finansal konularına ya da üretimin kendisine (ya da her ikisine de) katılabilir. Bu nedenle başlangıçta meslekleri üç kategoride kodladım: üretken, muğlak, üretken olmayan. Bu üretken emek için, az ya da çok sınırlayıcı olan işlemsel değişkenler inşa etmeyi olası hale getirdi. Anlaşıldığı gibi, istatistiksel sonuçların hiçbirisi mesleklerin sınırlayıcı ya da sınırlayıcı olmayan bir sınıflandırmasını kullanmamıza hiçbir biçimde bağlı değildir ve dolayısıyla bu bölüm boyunca üretken emeğin daha sınırlayıcı bir tanımına dayanacağım -örneğin muğlak meslekler üretken olarak düşünülecektir.

rımlar empoze etme kapasitesi olmayan kişileri dışarıda bırakır. Dolayısıyla, gerekli olan şey, astlar üzerinde gerçek kontrole sahip olan kişileri tespit eden bir kriterdir. Pratik anlamda bu, sömürü-merkezli sınıf kavramının işlemlleştirilmesinde benimsenen 'marjinal örgütsel varlıklar' kategorisi ile neredeyse aynıdır.

4. *Karar-alma*: Poulantzas'ın *karar-alma* üzerine tartışması, denetim ile ilgili tartışmasından daha az açıktır. Bütçeler ve yatırımlar ile ilgili temel kararlara-temel kâr ve birikim kararları- katılan yöneticilerin, *yeni küçük burjuvazi* yerine fiilen tam anlamıyla burjuvazinin bir parçası olarak düşünülmesi gerektiğini savunur. Fakat hiçbir zaman yöneticilerin zamanlarının büyük bölümünde meşgul oldukları geniş bir yelpazeyi kapsayan üretimsel, örgütsel ve pazarlama kararlarını açıkça tartışmaz. Benim tahminim, onun bu tür konuları temel olarak, denetim ve gözetim görevlerine doğrudan katılıp katılmadıklarına bakmaksızın zihinsel emekçiler ve dolayısıyla yeni küçük burjuvazinin bir parçası olarak ele almış olabileceğidir.

Açıkçası bu nedenle, eğer Poulantzas'ın kuramsal tespitlerini kelimesine takip edersek, yönetsel işlevi olan ücretliler arasında, burjuvazinin parçası olanlar ve yeni küçük burjuvazi içinde olanlar ayrımını yaparız. Fakat Poulantzas-tipi yaklaşımı benimseyen birçok Marksist, büyük şirketlerin neredeyse tüm üst kademe yöneticilerini burjuvazinin dışında bırakır. Yöneticileri ele almanın bu alternatif biçimleri muhtemelen farklı sonuç örüntüleri meydana getirebileceği için, veri analizinde yöneticileri kategorize etmenin tüm yollarını irdeledim. Sonuçlarda önemli farklar olmadığı anlaşıldı. Dolayısıyla, anlatımı basitleştirmek için sadece tüm yöneticilerin yeni küçük burjuvazi olarak değerlendirildiği verileri sunacağım.

Bu dört kriteri bir araya getirerek Poulantzas'ın işçi sınıfı tanımlamasını, tablo 5.4'de sunulduğu şekilde işlemlştirebiliriz.

TABLO 5.4

Poulantzas'ın işçi sınıfı tanımlamasının işlemleştirilmesi

Girdi değişkenleri						
Üretken-olmayan emek		Zihinsel emek		Yapının denetim		Karar Alma
Hayır		Hayır		Hayır		Hayır
Poulantzas'ın tanımlamasını kullanarak işçiler						
Evet	veya	Evet	veya	Evet	veya	Evet
Yeniküçük burjuvazi						

Hipotezlerin Yeniden Formülasyonu

Şimdiye kadar işçi sınıfının çeşitli tanımlamalarına dair farklı tahminlerin formülasyonlarında 'daha benzer' kavramının anlamını tespit etmekte oldukça kararsızdık. Bu hipotezler üzerine fiili olarak istatistiksel testler uygulamak için, söz konusu nosyonu formüle etmemiz gerekecektir.

Bunu yapmak için, öncelikle değerlendirilmekte olan tüm tanımlamalarda, işçi sınıfı ile orta sınıf arasında gelir ve sınıf bilinci açısından sistematik farklılıklar olduğu şeklinde basit bir iddianın var olmadığına dikkat edilmesi gerekir. Tüm kavramlar aynı zamanda söz konusu olan farklılıkların hangi yönde olduğu ile ilgili iddiaları da ima eder. Somut olarak, araştırılan tüm tanımlamalar için ortak olan iki ampirik hipotez formüle edebiliriz (bkz. Tablo 5.5, kısım I.). Dolayısıyla, çekişen tanımlamaların muhakemesindeki tartışmalı kategorilerin analizi, tartışmalı-olmayan kategoriler hakkındaki bu ortak tahmin dizilerine göre yapılmalıdır.

Her bir muhakemede bir dizi çeşitli hipotez çifti olacaktır. Her bir çiftte, her bir tanımlamanın tahminleri Tablo 5.5'te tespit edilmiştir. Bu nedenle, bizim görevimiz, basitçe bir 'hipotezi' 'bir veriye karşı' test etmek değil, her durumda her bir çift içinde verili bir hipotez açısından görelî desteğe ilişkin bir çeşit karşılaştırma olacaktır.²¹ Bu durum test edilecek biçimsel hipotezlerle ilgili oldukça uzun bir liste orta-

²¹ Bu önceden ifade edilen ampirik muhakemeler doğrudan bir önerme ile 'gerçek dünya' arasında değil, her zaman rakip kavramlar ya da önermeler arasındadır şeklindeki genel metodolojik duruş ile uyumludur.

ya çıkarsa da, hipotezleri bu şekilde formüle etmek açısından ampirik araştırmanın düzenlenmesine yardımcı olacaktır. Poulantzas'ın işçi sınıfı tanımlaması ile ilgili muhakemeler, el emeği ile ilgili olanlardan bir miktar daha kolay olduğu için (çünkü Poulantzas'ın tanımlamasında tartışmalı olan sadece bir kategori vardır, el emeği tanımlamasında ise iki) ilk önce bunu inceleyeceğiz ve daha sonra işçi sınıfının el emeği açısından tanımlanması sorununa döneceğiz.

TABLO 5.5

Çekişen tanımlamaların muhakemesi için biçimsel hipotezler

I. <i>Ortak hipotezler:</i>
I.1. Üzerinde-mutabık kalınmış ücretli orta sınıf (hücre 6)' üzerinde-mutabık kalınmış ücretli işçi sınıfına (hücre 1) göre daha yüksek ortalama gelire sahip olacaktır:
$(\text{hücre 6}) - (\text{hücre 1}) > 0$
I.2. Üzerinde -mutabık kalınmış ücretli orta sınıf, üzerinde-mutabık kalınmış ücretli işçi sınıfına göre daha az işçi sınıfı- yanlısı ve daha fazla kapitalist-yanlısı olmaya eğilimli olacaktır:
$(\text{hücre 6}) - (\text{hücre 1}) > 0$
II. <i>Üretken-emek tanımlamaları hipotezlerinin muhakemesi</i>
II.1A. Tartışmalı kategori (hücre 2) ile üzerinde-mutabık kalınmış işçiler arasındaki gelir farkı, onlarla üzerinde-mutabık kalınmış 'orta sınıf' arasındakinden önemli ölçüde <i>az</i> olacaktır:
$ \text{hücre 1} - \text{hücre 2} - \text{hücre 2} - \text{hücre 6} < 0$
II.1B. Tartışmalı kategori (hücre 2) ile üzerinde-mutabık kalınmış işçiler arasındaki gelir farkı, onlarla üzerinde- mutabık kalınmış 'orta sınıf' arasındakinden önemli ölçüde <i>fazla</i> olacaktır:
$ \text{hücre 1} - \text{hücre 2} - \text{hücre 2} - \text{hücre 6} > 0$
II.2A. Tartışmalı kategori ve üzerinde-mutabık kalınmış işçilerin sınıf tutumları arasındaki fark, onlarla üzerinde mutabık kalınmış 'orta sınıf' arasındakinden önemli ölçüde <i>az</i> olacaktır:
$ \text{hücre 1} - \text{hücre 2} - \text{hücre 2} - \text{hücre 6} < 0$
II.2B. Tartışmalı kategori ve üzerinde-mutabık kalınmış işçilerin sınıf tutumları arasındaki fark,onlarla üzerinde-mutabık kalınmış 'orta sınıf' arasındakinden önemli ölçüde <i>fazla olacaktır</i> .
$ \text{hücre 1} - \text{hücre 2} - \text{hücre 2} - \text{hücre 6} > 0$

III. El-emeği tanımlamalarının hipotezlerinin muhakemesi

III.1A. Tartışmalı kategori 1 (hücre 2) ve üzerinde-mutabık kalınmış işçiler arasındaki gelir farkı, onlarla üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıf arasındakinden önemli ölçüde *az* olacaktır:

$$| \text{hücre 1-hücre 2} | - | \text{hücre 2-hücre 6} | < 0$$

III.1B. Tartışmalı kategori (hücre 2) ile üzerinde-mutabık kalınmış işçiler arasındaki gelir farkı, onlarla üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıf arasındakinden önemli ölçüde *fazla* olacaktır:

$$| \text{hücre 1-hücre 2} | - | \text{hücre 2-hücre 6} | > 0$$

III.2A. Tartışmalı kategori 2 (hücre 5) ile üzerinde-mutabık kalınmış işçiler arasındaki gelir farkı, onlarla üzerinde- mutabık kalınmış 'orta' sınıf arasındakinden önemli ölçüde *fazla* olacaktır:

$$| \text{hücre 1-hücre 5} | - | \text{hücre 5-hücre 6} | > 0$$

III.2B. Tartışmalı kategori 2 ile üzerinde- mutabık kalınmış işçiler arasındaki gelir farkı, onlarla üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıf arasındakinden önemli ölçüde *az* olacaktır:

$$| \text{hücre 1-hücre 5} | - | \text{hücre 5-hücre 6} | < 0$$

III.3A. Tartışmalı kategori 1 ile üzerinde-mutabık kalınmış işçilerin sınıf tutumları arasındaki fark, onlarla üzerinde- mutabık kalınmış 'orta' sınıf arasındakinden önemli ölçüde *az* olacaktır:

$$| \text{hücre 1-hücre 2} | - | \text{hücre 2-hücre 6} | < 0$$

III.3B. Tartışmalı kategori 1 ile üzerinde-mutabık kalınmış işçilerin sınıf tutumları arasındaki fark, onlarla üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıf arasındakinden önemli ölçüde *fazla* olacaktır:

$$| \text{hücre 1-hücre 2} | - | \text{hücre 5-hücre 6} | > 0$$

III.4A. Tartışmalı kategori 2 ile üzerinde- mutabık kalınmış işçilerin sınıf tutumları arasındaki fark, onlarla üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıf arasındakinden önemli ölçüde *fazla* olacaktır:

$$| \text{hücre 1-hücre 5} | - | \text{hücre 5-hücre 6} | > 0$$

III.4B. Tartışmalı kategori 2 ile üzerinde mutabık kalınmış işçilerin sınıf tutumları arasındaki fark, onlarla üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıf arasındakinden önemli ölçüde *az* olacaktır:

$$| \text{hücre 1-hücre 5} | - | \text{hücre 5-hücre 6} | < 0$$

^a Bu hipotezlerdeki 'hücrelere' yapılan tüm referanslar Tablo 5.2'deki muhakeme tipolojisine gönderme yapmaktadır.

^b Tablo 5.5'deki biçimsel hipotez çiftlerinin her birinde, birinci hipotez (A olarak düzenlenen) sömürü-merkezli kavramdan gelen tahminleri temsil ederken ikinci hipotez (B olarak düzenlenen) rakip tanımlardan gelen tahminleri temsil eder.

İstatistiki Prosedürler üzerine Notlar

Örneklem

Birleşik Devletler ile ilgili veri, 1980 yazında Michigan Üniversitesi Survey Araştırma Merkezi tarafından yürütülen ulusal bir telefon araştırmasında toplanmıştır. Komşu eyaletlerde katılımcılar, telefon numaralarının geleneksel iki-aşamalı sistematik küme örneklem temelinde belirlenmesi ile oluşturulmuştur. Birinci aşama, telefon numaraları kümelerinin seçilmesinden oluşur. İkinci aşamada küme içindeki telefon numaraları rastlantısal olarak seçilmiştir. Son olarak hanelerde, uygun kişiler rastgele seçilmiştir.²² Ortaya çıkan örneklem, emek gücü içinde yer alan on altı yaşın üzerinde 1499 yetişkin ile yine emek gücü içinde yer alan 92 işsizi ve toplam 1761 katılımcının içindeki 170 ev kadınından oluşmaktadır. Yanıtlama oranı bu tür bir araştırma için oldukça tipik bir oran olan %78 civarındadır. Bu kitap boyunca sadece çalışan emek gücü örneklemine analiz edeceğiz.

İsveç örnekleme (bu bölümde kullanılmamıştır) ulusal nüfus sisteminden rastgele seçilmiş on sekiz ila altmış beş yaş arasında 1145 yetişkinden oluşmuştur. Katılımcılara ilk olarak soru formu postalanmış ve sonra, eğer formu geri göndermemişlerse, telefon ile temasa geçilmiştir.²³ Toplam yanıtlama oranı % 76 civarındadır.

Telefon görüşmeleri ile ilgili olarak kısa bir bilgi verilmesi gereklidir, çünkü survey/[yoklama-anket] araştırmasına aşına olmayan kişiler bu tür görüşmelerin geçerliliği hakkında biraz kuşku olabilirler. Telefon ve kişisel görüşmeleri karşılaştıran bir araştırma, bu iki tekniği kullanan sorulara verilen cevaplarda sistematik bir fark olmadığını gösterdi.²⁴ Fakat her birinin belirli avantajları ve dezavantajları vardır. Bir yandan, bireysel görüşmeler, özellikle çeşitli türlerde görsel yardım gerektiren çok daha karmaşık sorulara imkân tanır. Telefon görüşmeleri soru formunu oldukça basit sorularla sınırlandırma eğiliminde-

22 Bu planın tam bir tanımı Robert M. Groves'An Empirical Comparison of Two Telephone Sample Designs', *Journal of Marketing Research*, 15, 1979, s.622-31, içinde bulunabilir.

23 İsveçli katılımcıların, yüzde 60'ı başlangıçtaki postalanmış soru formuna karşılık vermiştir, yüzde 27'si telefonla hatırlatıldıktan sonra yollanmış ikinci soru formuna karşılık vermiştir ve yüzde 13'ü ile telefon görüşmesi yapılmıştır.

24 Bkz. Robert M. Groves ve Robert L. Kahn, *Surveys by Telephone*, Orlando, Florida 1979

dir. Diğer yandan, kişisel görüşmeler telefon görüşmelerine göre çok daha pahalıdır, örneklem stratejisinde daha fazla kümeleme gerektirir ve bazı açılardan (en azından Birleşik Devletlerde) çok daha taraflı bir örneklem doğurabilir, çünkü kendi evlerine bir yabancıya girmesine izin vermeye istekli olmayabilecek birçok insan telefonda konuşmaya istekli olabilirler. Ne olursa olsun, iyi ya da kötü, bu çalışmada Birleşik Devletler ile ilgili veri tamamen telefon görüşmelerinden sağlanmıştır.

Ağırlıklar

Bizim açımızdan tamamen net olmayan nedenlerden dolayı, Birleşik Devletler örnekleminde katılımcıların eğitime göre-meslek dağılımı, yüksek statüli mesleklere ve yüksek eğitim düzeylerine yönelik olarak bu tür bir araştırmadan beklenebileceğinden bir parça daha taraflıdır. Bu durum bazı telefon araştırmalarında tipiktir, çünkü Birleşik Devletler'de bireylerin yaklaşık %95'i telefonun mevcut olduğu konutlarda yaşamaktadır ve kapsama-alanı dışında kalanlar kesinlikle sosyo-ekonomik açıdan eşit bir biçimde dağılmamıştır, ancak yüksek statüli katılımcıların aşırı-temsili bizim araştırmamızda diğer araştırmaların birçoğuna göre daha fazladır.²⁵ Bu tür yanlılıklar altıncı ve yedinci bölümde yapacağımız ülkeler arası karşılaştırmaların bazılarını etkileyebileceğinden ve yine bu bölümdeki veri analizi üzerinde etkisi olabileceği için veriye, kullanıyor olacağımız veride 1980 nüfus sayımı eğitime-göre-meslek dağılımlarını yeniden üretme neticesine sahip olan bir dizi post-hoc ağırlık uyguladım. Ağırlıklar örneklemdaki toplam sayının ağırlıklandırma sisteminden etkienmeyeceği biçimde tasarlandı. Bu kitaptaki analiz boyunca ağırlıklı veriyi kullanacağız.

25 Benim tahminim bu yanlılıkların birçoğu araştırmaya katılmayı reddetmekten kaynaklanmaktadır. Başlangıçta katılmayı reddeden, fakat izleyen telefonlardan sonra katılmayı kabul eden (başlangıçta reddedenlerin yüzde 30'u, ya da nihai örneklemin yüzde 9'u) kişiler arasındaki, eğitim ve meslek dağılımları nüfus sayımı rakamlarına çok daha yakındır. İkna edilmiş reddedenlerin, ilk katılımcıların ve ikna edilememiş reddedenlerin arasında demografik niteliklere sahip olabileceklerini varsaymak, araştırmaya katılmayı reddeden kişiler arasında katılanlar arasında olduğundan daha az oranda yüksek statüli bireyler olduğuna işaret eder. Düşük statüdeki daha az eğitilmiş bireylerin, Survey Araştırma Merkezi tarafından uygulanan diğer telefon araştırmalarına göre bu araştırmaya katılmayı reddetmelerinin daha muhtemel olmasının nedenini bilmiyorum.

İstatistiksel Testler

Bu analiz boyunca, oldukça basit istatistiksel testlere dayanacağım. Öncelikle, gruplar arasındaki ortalama farklılıklarını inceleyeceğiz ve dolayısıyla gözlenen farklılıkların istatistiksel anlamlılığını test etmek için geleneksel 't-testleri' kullanacağız. Tüm okuyucular böylesi bir teste aşına olmayabilecekleri için, bunların nasıl yorumlanması gerektiği ve nasıl hesaplandıkları konusunda kısa bir açıklama yapmaya ihtiyaç duyuyoruz.

İşçiler ve denetçilerden/amirlerden oluşan bir örnekleme ait enformasyonu kaydettiğimizi ve bu enformasyon temelinde, işçilerin ortalama \$ 13,000 gelire, denetçilerin ise \$ 16,000 ortalama gelire sahip olduklarını tahmin ettiğimizi varsayalım. Test etmek istediğimiz şey, gelirler arasında gözlemlenen bu farkın -\$3,000- anlamlı olup olmadığıdır. Anlamlılık, bu bağlamda, gözlemlenen farkın gerçekten sıfırdan farklı olduğu konusunda nasıl emin olduğumuz ile ilgili bir ifadedir. Karşılaştırılan iki grup gerçek hayatta benzer gelirlere sahip olabilseler bile veri toplama içindeki rastgele değişkenler nedeniyle bir farklılık gözlemleyebilmek her zaman mümkündür. Gözlemlenen farkın '.01 düzeyinde anlamlı' olduğunu söylediğimizde kastettiğimiz şey; belirli istatistiksel varsayımlar temelinde, en iyi tahminimizin, gerçek fark sıfır olduğunda ancak 100 araştırmadan birinde bu büyük farkın gözlenebilecek olmasıdır.

Bu tür testi uygulamak için gerekli teknik prosedür 't istatistiği' olarak adlandırılan şeyi hesaplamayı içerir. Bunu hesaplamak için, ortalamalar açısından iki grup arasındaki fark tahminimizi, bu farkın 'standart hatası' olarak adlandırılan değere bölmemiz gerekir. Ortalamalardaki farklılığa oranla standart hata ne kadar büyük olursa, ortalamalarda gözlenen farklılığın hakiki bir farklılığı yansıttığı konusunda emin olma ihtimalimiz o kadar az olur. Standart hatanın kendisi nasıl ölçülür? Bu ölçü, iki enformasyon unsuruna dayanır: ilki, gözlemlerin yapıldığı örneklem büyüklüğü, ve ikincisi, her bir ortalamanın 'standart sapması' olarak adlandırılan değerdir. Bir 'standart sapma' temel olarak ortalama etrafındaki değerlerin dağılımının ölçüsüdür. Örne-

ğın, bir örneklemdaki herkes aynı gelire sahipse, standart sapma sıfır olacaktır; eğer gelirler oldukça dağılmış ise, standart sapma büyük olacaktır. Örneklem büyüklüğü ne kadar büyük ve/ ve ya standart sapmalar (ortalamalardaki farklılıklara oranla) ne kadar küçük olurlarsa standart hata o kadar küçük olacaktır.

Daha teknik terimlerle, iki grup arasındaki ortalamalardaki farkın anlamlılığını test etmek için kullanılan t istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$t = \frac{(\text{Grup1'in Ortalaması}) - (\text{Grup2'nin Ortalaması})}{\sqrt{\frac{(\text{Grup1'in standart sapması})^2}{(\text{Grup1'in örneklem büyüklüğü})} + \frac{(\text{Grup2'nin standart sapması})^2}{(\text{Grup2'nin örneklem büyüklüğü})}}$$

T istatistiğinin değeri ne kadar büyük olursa, gruplar arasında gözlenen farklılıkların bizim ölçümlerimizdeki tesadüf farklılıklarını değil yaşamdaki gerçek farklılıkları yansıttığı konusunda o kadar emin olabiliriz. Formüle bakınca, ortalamalar arasında gözlenen farklılığın yüksek olabileceği konusunda emin olacağımız iki yolun mevcut olduğu açıktır: birincisi, eğer her bir grubun standart sapması küçük ise, ve ikincisi, her grup için örneklem büyüklüğü büyük ise. Büyük bir örneklem ile eğer her bir grup için değerler oldukça dağılmış ise, ortalamalardaki oldukça küçük bir farklılığın sadece örneklem oluşturma rastlantısal bir sonucu olmadığından büyük ölçüde emin olabiliriz.

T-testler tek-uçlu ve çift-uçlu olarak adlandırılan testler şeklinde kullanılabilir. İki-uçlu test sadece iki ortalama arasında bir farklılık olup olmadığını görmek istediğinizde, ancak farkın yönü konusunda önceden bir tahmine sahip olmadığınızda kullanılır. Tek-uçlu test, diğer yandan, bir grubun ortalamasının diğerinden büyük (ya da küçük) olup olmadığını test etmek için düzenlenmiştir. Genellikle, bizim analizlerimizde tek-uçlu testleri kullanacağız çünkü söz konusu farklılıkların yönlülüğü hakkında güçlü *apriori* tahminlere sahibiz.

İrdelediğimiz hipotezlerin çoğu basitçe gruplar arasındaki ortalama farklılıklar hakkında değil, aksine gruplar arasındaki farklılıkların farkları ile ilgilidir (tablo 5.5'de II ve III altındaki hipotezler). Bu tür durum-

larda t-testin kullanımı biraz daha karmaşık hale gelir. Bunun nedeni t-testin klasik varsayımının karşılaştırılan grupların birbirlerinden bağımsız olduğu yönünde olmasıdır. Bu varsayım bizim işçi sınıfı tanımlamalarına dair muhakememizde işçiler ile ilgili tartışmalı kategori ve işçi-olmayanlar ile ilgili tartışmalı kategorinin karşılaştırılması açısından savunulabilir, fakat iki farkın karşılaştırılması açısından savunulamaz, çünkü tartışmalı kategori her ikisinde de görülmektedir. Bunun teknik olarak anlamı, farklılıklar arasındaki fark için standart hatayı hesapladığımızda bu iki farklılığın 'kovaryansı' [birlikte değişmesi] açısından bir terim dâhil etmemiz gerektiğidir. Buna aşağıdaki formül aracılığıyla ulaşılabilir (s.h standart hata anlamına gelmektedir).²⁶

$$t = \frac{|(\text{Farklılık 1})| - |(\text{Farklılık 2})|}{\sqrt{(\text{fark 1 s.h.})^2 + (\text{fark 2 s.h.})^2 - 2(\text{farklılıkların kovaryansı})}}$$

Sosyologlar sıklıkla anlamlılık testlerini fetişleştirmeye, istatistiksel sonuçların esas anlamları yerine onlara daha fazla dikkat etmeye eğilimlidirler. Anlamlılık testleri kesinlikle, gözlenen sonuçların rastlantısal olmadığına dair kişinin güveninin ölçüsüdür, fakat yine de kuramsal ilgi sonuçların kendisine yönelik olmalıdır. Bazı argümanların inandırıcılığını arttırmak için yer yer oldukça ciddi ölçüde istatistiksel testlere bel bağlayacak olsam bile, tartışmanın gerçek yükü kendi başına anlamlılık düzeylerinde değil esas sonuçlar üzerinde olacaktır.

26 Teknik olarak, bu denklemdaki terimlere dair bir tahminde etmenin en kolay yolu kukla değişkenli regresyon denklemleri kullanarak dâhil edilen değişkenleri analiz etmektir. Eğer W mutabık kalınmış işçiler için kukla değişken ve M mutabık kalınmış 'orta' sınıf için kukla değişken ise (uygun tartışmalı kategorinin regresyonda 'gereksiz' kategori olması ile birlikte), bu durumda yapmamız gereken tek şey aşağıdaki regresyon denklemini tahmin etmektir: $Y = a + B_1(W+M) + B_2(W-M)$

Terimlerin basit bir yeniden-düzenlenmesi ile (a) eğer tartışmalı kategori üzerinde-mutabık kalınmış iki kategorinin *arasına* düşerse, B_1 katsayısının farklılıklar arasındaki farkın iki katına eşit ve (b) eğer tartışmalı kategori üzerinde-mutabık kalınmış kategoriler arasında değilse, o zaman B_2 katsayısının farklılıklar arasındaki farkın iki katına eşit olduğu gösterilebilir (katsayıların hipotezleri test etmelerindeki değişimin nedeni, bizim orijinal farklılıkların mutlak değerleri arasındaki farklılıklarla ilgilenmemizdir ve tartışmalı kategorinin mutabık kalınmış kategorilerin arasında düşüp düşmemesine bağlı olarak, sadece B_1 ve ya B_2 bunu test etme açısından uygun katsayılarıdır). Dolayısıyla, bu regresyon katsayılarının standart hatası yukarıdaki t-istatistiğini hesaplamamıza olanak tanır. Robert-Hauser ve Charles Halaby'e bana bu testleri uygulamanın basit yolunu gösterdikleri için minnettarım.

Ampirik Sonuçlar

Üretken Emeğe Dayalı İşçi Sınıfı Tanımlamasının Muhakemesi

Poulantzas'ın işçi sınıfı tanımlaması ile sömürü-merkezli tanımlamayı karşılaştıran temel sonuçlar tablo 5.6, 5.7 ve 5.8'de yer almaktadır. Her iki işçi sınıfı tanımlamasında da ortak olarak içerilen iki hipotezi inceleyerek başlayacağız ve daha sonra her bir tanımlamanın ampirik tahminlerini kullanarak esas muhakemeye döneceğiz.

TABLO 5.6

İşçi sınıfının üretken-emeğe dayalı tanımlanmasının muhakemesi: gelir

Tablonun hücrelerindeki girdiler: Ortalamalar (Standart sapmalar) Durum sayısı (ağırlıklı)			
Sömürü-merkezli tanımlama*	Üretken emek tanımlaması		Satır Toplamları
	İşçi sınıfı	'Orta' sınıf	
İşçi Sınıfı	[1] \$13,027 (7952) 143	[2] \$10,241 (6921) 340	\$11,065 (7344) 483
Marjinal İşçi Sınıfı	[3] \$19,285 (8441) 55	[4] \$13,822 (7757) 192	\$15,032 (8217) 247
'Orta' sınıf	[5] [Boş hücre]	[6] \$19,843 (12422) 335	\$19,843 (12422) 335
Sütun Toplamları	\$14,760 (8543) 198	\$14,744 (10476) 867	

*İşçi sınıfı=hücre 12, tablo 3.3; Marjinal işçi sınıfı=hücre 9 ve 11; 'Orta sınıf'=hücreler 8-4 ve 10.

Ortak Hipotezler

Muhakeme stratejisinin işleyebilmesi için bir ön koşul, üzerinde-mutabık kalınmış işçilerin ve üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıfın, muhakemede kullanılacak olan bağımlı değişkenler konusunda beklenen biçimlerde farklı olmalarıdır. Açıkçası, tartışmalı-olmayan kategoriler arasında tam anlamıyla fark gözetmeyen bir kriter temelinde tartışmalı kategorilerin sınıf mevkilerini muhakeme etmenin bir anlamı yoktur.²⁷

Tablo 5.8'in ilk iki satır, kullandığımız başlıca iki bağımlı değişkenin -gelir ve sınıf tutumları- gerçekte beklenildiği tarzda davrandıklarını gösterir. Üzerinde-mutabık kalınmış işçi sınıfı, üzerinde-mutabık kalınmış orta-sınıf ücretlilere göre yılda ortalama \$6815 daha az kazanmaktadır, diğer yandan işçi sınıfı tutum ölçeğindeki değerleri 2.3 puan daha yüksektir (yani mutabık kalınmış işçiler ortalama 'orta sınıf' ücretlilere göre, ölçekte bir araya getirilmiş sekiz maddeden, iki maddenin biraz üzerinde daha fazla olarak işçi sınıfı-yanlısı bir tavır almışlardır). Bu sonuçlara göre yüksek 'anlamlılık düzeyi', gözlenen farklılıkların tesadüften kaynaklanmadığı konusunda oldukça emin olabileceğimizi gösterir. Dolayısıyla, eğer çekişen tanımlamaları muhakeme için bu değişkenlerin gerçekten uygun olduğu kuramsal temelde kabul edilirse, bu durumda bizim somut ölçümlerimizin de uygun olduğu en azından muhtemel ampirik bir vakanın mevcut olduğunu varsayabiliriz.

27 Verili bir değişkenin işçi sınıfı ile üzerinde-mutabık kalınmış işçi sınıfı-olmayanlar arasında ayırım yapmakta başarısız olması çok çeşitli şeylerden kaynaklanabilir: işlemsel değişken kuramsal değişkenin kötü bir ölçüsü olabilir; mutabık kalınmış kategorilerin bu kuramsal değişkene göre farklı olması gerektiği şeklindeki kuramsal beklentiler yanlış olabilirler; ya da mutabık kalınmış kategorilerin gerçekte ayrı sınıflar olduğu iddiası yanlış olabilir.

TABLO 5.7

İşçi sınıfının üretken-emeğe dayalı tanımlanmasının muhakemesi: sınıf-tutum ölçeği *

Tablonun hücrelerindeki girdiler: Ortalamalar (Standart sapmalar) Durum sayısı (ağırlıklı)			
Sömürü-merkezli tanımlamalar ^b	Üretken emek tanımlaması		Sütun Toplamları
	İşçi sınıfı	'Orta' sınıf	
İşçi Sınıfı	[1] 1.04 (3.18) 167	[2] 0.61 (3.39) 405	0.74 (3.33) 572
Marjinal İşçi Sınıfı	[3] 1.02 (3.54) 62	[4] 0.36 (3.29) 211	0.51 3.35 271
'Orta' sınıf	[5] [Boş hücre]	[6] -1.27 (3.20) 218	-1.27 (3.20) 218
Sütun Toplamları	1.04 (3.27) 227	-0.15 (3.52) 994	

*Sınıf tutum ölçeği üzerindeki değerler +8'den (en fazla işçi-sınıfı yanlısı) -8'e (en fazla kapitalist-yanlısı) doğru uzanır.

^bİşçi sınıfı=hücre 12,tablo 3.3; Marjinal işçi sınıfı=hücreler 9 ve 11; 'Orta Sınıf' = hücreler, 4-8 ve 10.

Gelir Muhakemesi

Gelir değişkenini kullanan muhakemenin sonuçları Poulantzas'ın işçi sınıfı tanımlaması açısından bir destek sağlamazken, benim geliştirmekte olduğum tanımlama ile oldukça tutarlıdır. Eğer tartışmalı kategori gerçekte üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıf ile birlikte sınıflandırılması gerekiyorsa, bu durumda diğer işçi-olmayanlar gibi, gelirlerinin işçilerden yüksek olmasını bekleyebiliriz; diğer yandan eğer tam anlamıyla işçi sınıfının bir parçasıysalar bu durumda gelirlerinin işçi-olmayanlardan daha düşük olmasını bekleyebiliriz. Verinin gösterdiği gibi, tartışmalı kategori içindeki birey-

lerin ortalama geliri, 'orta sınıf' ücretlilerin ortalama gelirlerinden \$9000'ın üstünde daha düşüktür. Ayrıca, sömürü-merkezli tanımlama tarafından 'marjinal işçiler' olarak sınıflandırılabilir olan bu kategoriler arasında (tablonun 3. ve 4.hücreleri), Poulantzas'ın işçi sınıfı olarak değerlendirebileceği bu konumlar neredeyse, üzerinde-mutabık kalınmış işçi-olmayanlardan ayırt edilemeyen ortalama bir gelire sahiptirler, oysaki Poulantzas'ın yeni küçük burjuva olarak değerlendirebileceği kişiler üzerinde-mutabık kalınmış işçilerle neredeyse aynı gelire sahiptirler. Eğer gelir bu muhakemede uygun bir kriter olarak kabul edilirse, bu Poulantzas tarafından önerilen üretken emeği temel alan tanımlama yerine sömürü-merkezli tanımlamayı güçlü bir biçimde destekler.

TABLO 5.8

Muhakeme hipotezlerinin test edilmesi: üretken-emeğe karşı sömürü tanımlamaları

Hipotezler ^a	Ampirik sonuçlar	t	Anlamlılık düzeyi (tek-uçlu)	Sonuç
ORTAK HİPOTEZLER				
Gelir I.1 (6) ^b -(1)>0	\$6815	7.2	.000	desteklendi
İşçi-sınıfı-yanlısı tutumlar I.2 (6)- (1)<0	-2.30	7.6	.000	desteklendi
MUHAKEME HİPOTEZLERİ				
Gelir II.1A 1-2 - 2-6 <0 II.1B 1-2 - 2-6 >0	-\$6815	7.0	.000	II.1A II.1B'ye göre güçlü biçimde desteklendi
İşçi-sınıfı-yanlısı tutumlar II.2A 1-2 - 2-6 <0 II.2B 1-2 - 2-6 >0	-1.45	3.1	.001	II.2A II.2B'ye göre güçlü biçimde desteklendi

^aHipotez sayıları Tablo 5.5'teki sayıya tekabül eder.

^bParantez içindeki sayılar Tablo 5.6 ve 5.7'deki hücrelere işaret eder.

Sınıf Tutumlarının Muhakemesi

Sınıf tutumları ile ilgili veri de Poulantzas'ın tanımlamasından daha fazla sömürü-merkezli işçi sınıfı tanımlamasını destekler. İşçi sınıfı tutum ölçeği üzerinde, üzerinde-mutabık kalınmış işçi sınıfı +1'in biraz üzerinde ortalama değere sahiptir, üzerinde-mutabık kalınmış 'orta-sınıf' ücretliler yaklaşık -1.3 değerine sahiptir ve tartışmalı kategori +0.6 değerine sahiptir. Bu +0.6 değeri üzerinde-mutabık kalınmış işçiler için olan değerden az olsa da, kesin olarak üzerinde-mutabık kalınmış işçi sınıfına, üzerinde-mutabık kalınmış 'orta sınıfa' göre daha yakındır.²⁸ Hatta tablo 5.7'deki 4.hücre bile -sömürü kavramına göre marjinal işçiler ve Poulantzas'a göre yeni küçük burjuvazi- üzerinde-mutabık kalınmış işçi sınıfına mutabık kalınmış 'orta' sınıftan daha yakındır. Yine, eğer sınıf tutumları işçi sınıfının çekişen tanımlamalarının muhakemesi için meşru bir zemin olarak kabul edilmek istenirse, o zaman bu sonuçlar oldukça güçlü bir şekilde üretken emek kavramından daha fazla sömürü-merkezli kavramı desteklemektedir.

Tablo 5.8'deki sonuçlara yönelik bir itiraz, bunların kitlesel bir ölçeğin etrafında dönmesi noktasında olabilir. Bu tür ölçeklerin her zaman gerçek farklılıkları saptırması mümkündür. Örneğin, şöyle bir durum söz konusu olabilir; birçok madde için kategoriler arasındaki farklılıklar karşıt yönlerdedir, fakat maddelerin bir ya da ikisi belli bir yönde öylesine güçlüdür ki bunlar ölçekteki ilgili ortalamalar üzerinde orantısız bir etkiye sahip olurlar. Dolayısıyla, durumun bu olmadığından emin olmak için her bir soru için değerlere bakmak önemlidir. Bu, tablo 5.9'da yapılmıştır ve sonuçlar oldukça çarpıcıdır. Sınıf-aidiyeti soruları ve madde sekiz dışında ölçekte yer alan her soru ile ilgili olarak, tartışmalı kategorinin ortalama değerleri, üzerinde-mutabık kalınmış işçilerinkine, mutabık kalınmış 'orta' sınıfın değerlerinden daha yakındır. Burada, elbette, sınıf bilincinin ölçüsü olarak bu maddelerin geçerliliği ya da sınıf bilincinin sınıf tanımlamalarının muhakemesi için uygunluğu sorgulanabilir; toplam ölçümlerde görülen farklılıklar, bireysel maddeler ile ilgili farklılıklardaki özgünlüklerle açıklanamazlar.

28 İşçiler ve tartışmalı kategori arasındaki fark açısından, T-istatistiği tek-üçlü testte 0.75 olasılığa sahip olan 1.44'tür, buna karşın farklılıklardaki fark için t-istatistiği, .001'den az olasılığa sahip olan 3.1'dir.

Toplumsal Cinsiyet ve Sendika Üyeliğinin Etkileri

Bu sonuçlara yönelik açıkça sert bir yanıt, bunların muhakeme tartışmasındaki kategorilerle ilişkilendirilen gelir ve tutumların bir başka belirleyicisinin yapay etkileri olduğu şeklindedir. Bu tür sahte sonuçlar üretmeye aday iki unsur toplumsal cinsiyet ve sendika üyeliğidir. Poulantzas'ın işçi sınıfı tanımı ile benim önerdiğim sömürü-merkezli kavramın karşılaştırılmasındaki tartışmalı kategori, esasen alt-düzye beyaz yakalı çalışanlardan ve kamu işçilerinden oluşmaktadır. Bunlar, Poulantzas'ın sınıf ilişkileri analizinde üretken-olmayan ve/veya zihinsel emek olarak değerlendirilebilecek (ve dolayısıyla yeni küçük burjuvazinin bir parçası olan) konum türleridir, fakat ehliyete dayalı varlıklardan ya da örgütsel varlıklardan yoksun oldukları için benim analizimde işçi olarak görülebilirler. Bu tür konumlar aynı zamanda, bildiğimiz gibi, orantısız bir biçimde kadınlara aittir ve üzerinde-mutabık kalınmış işçilerden daha az sendikalaşmışlardır. Üzerinde-mutabık kalınmış işçilerin %61'i ve mutabık kalınmış orta sınıfın %68'i erkek, buna karşın tartışmalı kategorinin sadece %30'u erkektir; tartışmalı kategorinin %15'in altında ve üzerinde-mutabık kalınmış orta sınıfın %11 oranında sendikalaşmış olmasına kıyasla mutabık kalınmış işçiler %45 oranında sendikalaşmıştır.²⁹ Aynı zamanda, gözlenen gelir farklılıkları ve tutum farklılıkları, sınıf etkilerinin değil büyük ölçüde bu faktörlerin sonuçları da olabilirler.

29 Burada değerlendirilen işçi sınıfının iki tanımlaması üzerine yapılan tartışmanın kadınların sınıf mevkilerinin değerlendirilmesi için özellikle sonuç doğurucu olduğu belirtilmeye değerdir. Poulantzas'ın tanımlamasında, emek gücü içindeki tüm kadınların sadece ortalama yüzde 15'i işçi sınıfındandır; sömürü-merkezli kavram içinde bu rakam yüzde 60'ın üzerindedir.

TABLO 5.9

Üretken olmayan emek tanımlamalarının muhakemesi açısından tutum ölçeğindeki tekil maddelere verilen yanıtlar

	Üzerinde-mutabık kalınmış işçi sınıfı	Tartışmalı kategori	Üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıf
1.Şirketler diğerleri pahasına kâr sahipleridirler ^a	0.21 ^b	0.26	0.04
2.İşverenlerin bir grevde grev kırıcıları istihdam etmesi yasaklanmalıdır.	0.35	0.12	-0.20
3.Grevciler güç kullanmakta haklıdır	-0.14	-0.27	-0.53
4.Büyük şirketler bugün çok fazla güce sahiptir	0.59	0.58	0.51
5.Yoksulluk için temel bir neden ekonominin özel kârlara dayanmasıdır	0.22	0.18	-0.25
6.Yönetici-olmayanlar patronlar olmadan bir iş yerini yönetebilirler.	-0.03	0.08	-0.33
7.Modern bir toplum kâr güdüsü olmadan etkili bir biçimde yönetilebilir	-0.34	-0.37	-0.52
8.Bir grevde,grevcilerin taleplerinin çoğunu elde etmesi genel olarak arzu edilir	0.17	0.04	0.01
9.İşçi sınıfının kendilik-bilinci (işçi sınıfı içinde yer aldıklarını söyleyenlerin yüzdesi)	35.5	31.0	18.5

^a Maddelerin açık yazılışı için, metindeki tartışmaya bakınız.

^b Girdiler sınıfsal tutum ölçeğine dâhil edildikleri şekliyle tekil maddelerin ortalamalarıdır. (+1=işçi-yanlısı; -1=burjuva-yanlısı; 0=bilinmiyor)

^c Bu maddede dikkat edilmesi gereken, çeşitli muhakeme kategorilerindeki katılımcıların yüzde 65 ile yüzde 82 arasında bir oranın bu değişkende sınıf uzlaşması konumunu desteklemeleri ve dolayısıyla maddeden 0 değerini almalarıdır.

Tablo 5.10'daki veri, muhakeme analizinin sonuçlarının çeşitli kategorilerin cinsiyet ve sendika birleşimlerine atfedilemeyeceğini gösterir. Tablo 5.6 ve 5.7'deki temel örüntü, erkek ve kadınları ayrı ayrı ele alıp incelediğimizde, sendikalı çalışanları ayrı ayrı incelediğimizde ve sendikalı çalışanları gelir değişkeni açısından incelediğimizde korunur. Önceki örüntülere karşı bir istisna, sınıf tutumlarını içeren muhakeme açısından sendikalı ücretliler arasındadır. Bu katılımcılar arasında, tartışmalı kategori, işçi sınıfı-yanlısı tutum ölçeği üzerinde ya üzerinde-mutabık kalınmış işçiler ya da üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıfa göre anlamlı ölçüde yüksek puan almıştır, oysa üzerinde-mutabık kalınmış iki kategori anlamlı ölçüde farklılaşmamıştır.

Bu sonuçlar nasıl yorumlanmalıdır? Dikkat edilmesi gereken ilk şey, tutumlar bakımından sendika üyeliğinin üzerinde-mutabık kalınmış işçiler arasında, ele alınan diğer kategoriler arasında olduğundan çok daha az fark yaratmasıdır: sendikalı ve sendikalı olmayan üzerinde-mutabık kalınmış işçiler, işçi sınıfı-yanlısı tutum ölçeği üzerinde sadece 0.7 puan farklılık gösterirler, halbuki tartışmalı kategori ve üzerinde-mutabık kalınmış 'orta-sınıf' kategorisi içinde, sendika üyeliğinin ölçekteki değeri sırasıyla 2.7 ve 2.9 puan kadar yükseltmektedir.

Bu durum çeşitli olası yorumları akla getirir. Bir olasılık, burada bir çeşit kendi kendini-seçmenin yürürlükte olmasıdır: işçi-sınıfı olmayan ücretliler arasında kesinlikle burjuvaziye karşı güçlü ideolojik eğilimleri olanların öncelikle sendika üyesi haline gelmeleri muhtemeldir. Belki de daha makul bir biçimde, 'orta-sınıf' ücretliler için sonuçlar, çelişkili sınıf mevkileri sendikalara -tipik bir işçi sınıfı örgüt biçimi-dönüştüklerinde onların bilinçlerinin daha büyük ölçüde işçilerinkine benzemeye başlayacağını ifade etmektedir. Bu kesinlikle çelişkili mevkiler kavramının ima etmeyi amaçladığı şeydir: bu tür konumlar içsel olarak çelişkili bir karaktere sahiptir, eş zamanlı olarak sömüren ve sömürülendirler ve bu nedenle tutumlarının daha güçlü bir biçimde, sendikalar gibi örgütsel ve siyasal dolayimlardan etkilenmesi muhtemeldir. Sendikalaşma, bu tür konumların gerçekte işçi sınıfı içinde oluştuğunu ve bir kere bu şekilde oluştuklarında, işçilerinkine daha

çok benzeyen bir bilinç profiline sahip olduklarını gösterir. Bu bizim altıncı bölümde çok daha etraflıca araştıracağımız bir konudur. Söz konusu sonuçlar ile ilgili son bir yorum, 'üzerinde-mutabık kalınmış orta-sınıf' kategorisi içindeki daha fazla proleterleşmiş olan mevkilerin sendikalı hale gelmeleri ve, dolayısıyla, sendikalaşma değişkenin gerçekte mevkinin proleter ağırlığının dolaylı bir ölçüsü olmasıdır. Üzerinde-mutabık kalınmış işçilerin %45'ine kıyasla, tipolojinin üzerinde-mutabık kalınmış 'orta sınıf' hücresindeki kişilerin sadece %10'u sendikalıdır ve bu %10'un, başlangıçta işçi sınıfı içinde konumlanmış olması muhtemel -ölçüm hatası hariç- orantısız sayıda bireyi içermiş olması tamamıyla mümkündür. Benzer bir tür argüman tartışmalı kategoriye de uygulanabilir.

Bu yorumlardan hangisinin kabul edildiğine bakılmaksızın, eldeki ampirik görev açısından, sendika üyeleri için tablo 5.10'daki sonuçlar, sömürü-merkezli kavrama kıyasla Poulantzas'ın kavramını desteklemez. Hatta sendikalı çalışanlar arasında ölçek üzerinde mutabık kalınmış işçiler ve mutabık kalınmış 'orta' sınıfın anlamlı ölçüde farklılık göstermemesi gerçeği, iki tanımlamada ortak olan I.1 hipoteziyle çelişir.

Bu sonuçlar birlikte ele alındığında üretken-üretken olmayan emek ayrımının işçi sınıfının sınırını tanımlamak için meşru bir kriter olmadığı görülür. En azından, Poulantzas'ın üretken, denetsel-olmayan el işçisi şeklindeki spesifik işçi sınıfı belirlemesi ile sömürü ilişkileri açısından rakip işçi tanımlaması arasındaki muhakemede sınıf tutumları ve gelir bir kriter olarak kullanıldığında, ampirik olarak sonraki daha başanlıdır.

TABLO 5.10

Cinsiyet ve sendika üyeliği kategorilerinin ayrı ayrı muhakeme karşılaştırmaları:
 üretken emek muhakemeleri

	Üzerinde- mutabık kalınmış işçi sınıfı	Tartışmalı kategori	Üzerinde- mutabık kalınmış 'orta' sınıf
CİNSİYET KARŞILAŞTIRMALARI			
Gelir Erkekler Kadınlar	\$15,103 \$9,742	\$14,271 \$8,429	\$22,870 \$13,551
İşçi-sınıfı-yanlısı tutumlar Erkekler Kadınlar	1.22 0.77	0.73 0.57	-1.43 -0.92
Örneklem Büyüklüğü ^a Erkekler Kadınlar %Erkekler	102 65 61%	122 283 30%	255 123 67%
SENDİKA ÜYELİĞİ KARŞILAŞTIRMALARI			
Gelir Sendika üyeleri Sendika üyesi olmayanlar	\$16,679 \$9,545	\$13,596 \$9,567	\$20,653 \$19,739
İşçi-sınıfı-yanlısı tutumlar Sendika üyeleri Sendika üyesi olmayanlar	1.43 0.73	2.88 0.22	1.30 -1.57
Örneklem büyüklüğü Sendika üyeleri Sendika üyesi olmayanlar %Sendikalaşmış	75 92 45%	60 345 15%	40 338 11%

^aTüm sayılar ağırlıklıdır.

Poulantzas'ın genel işçi sınıfı tanımlamasını destekleyen biri son bir savunma hattına sahiptir. Ben sendikalaşmayı bilinç-üretim sürecinde örgütsel bir dolayım olarak ele almaktayım. Fakat sendikalaşma aynı ölçüde makul olarak sınıfın kendisinin doğrudan bir etkisi olarak görülebilir ve dolayısıyla tartışılan farklı kategoriler için sendikalaşma oranları uygun bir muhakeme kriteri olarak görülebilir. Eğer bu tavır benimsenirse, analizimizdeki tartışmalı kategori üzerinde-mutabık

kalmış işçi-olmayanlara daha çok benzer (sırasıyla yüzde 15 ve yüzde 10 sendikalı), buna karşın her ikisi de üzerinde-mutabık kalmış işçilerden (yüzde 45 sendikalı) çarpıcı biçimde farklı olurlar. Büyük olasılıkla sendika üyeliğinin ötesinde ekonomik sınıf pratiklerinin diğer biçimleri -grevlere katılım, işçi sendikası militanlığı, vb.- kabaca benzer bir örüntü izleyecektir. Bu nedenle, muhakeme analizinde farklı kategorilerle ilişkilendirilen sendikalaşma oranları bu kitapta önerilenden çok Poulantzas'ın tanımlamasını destekleyecektir.

Bu sonuçlar, elbette şaşırtıcı değildir. Beyaz-yakalı ve/veya üretken-olmayan çalışanların bedensel, denetsel işlevi-olmayan endüstriyel işçilerden daha az sendikalaşmış olduğunu göstermek için dikkatli bir istatistiksel çalışma zahmetine girmeye gerek yoktur. Fakat bu gerçek, bu tür tanımsal muhakeme icra etmekteki zorluğu göstermektedir, çünkü sonuçlar benimsenen muhakeme kriterine bağlı olabilirler. Bu durumda mesele sendikalaşma oranlarının işçi sınıfının çekişen tanımlamalarının muhakemesi için uygun bir kriter olup olmadığı haline gelir.

Sendikalaşmayı bir muhakeme kriteri olarak kullanmanın altında yatan varsayım, aynı sınıf içindeki iki kişinin -örneğin, iki işçi- farklı sınıflardaki iki kişiye göre daha yüksek oranda benzer sendikalaşma statüsünü paylaşma olasılığına sahip olacaklarıdır. Tüm sendikalaşma rakamları kesinlikle bununla uyumludur. Fakat durum şöyle de olabilir; sendikalaşma düzeyi açısından tartışmalı kategorinin, üzerinde-mutabık kalmış işçi-olmayanlara çok fazla benzemesinin nedeni, sendikalaşmanın sınıf belirleyicileri değil de sendikalaşmanın örneğin toplumsal cinsiyet gibi tartışmalı bir kategori ile güçlü bir şekilde ilişkili olan başka bir belirleyicisi olabilirdi.

Eğer muhakeme tipolojisinin üç kategorisinin cinsiyete göre sendikalaşma oranlarına bakarsak, üzerinde-mutabık kalmış 'orta' sınıfta erkekler (yüzde 12.5 sendikalı) ve kadınlar (yüzde 7.5 sendikalı) arasında nispeten az bir fark olduğunu görürüz. Benzer şekilde, üzerinde-mutabık kalmış işçiler içinde sendikalı erkekler (yüzde 46.0) ve kadınlar (yüzde 41.5) arasında sadece çok az bir fark vardır. Büyük farklılık kesinlikle, kadınlar arasında sadece yüzde 12.4'e karşılık erkek-

lerin yüzde 20.2'sinin sendikalı olduğu tartışmalı kategoride ortaya çıkar. Bu durumun sonucu olarak kadınlar arasında, tartışmalı kategori ve üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıf benzer sendikalaşma oranlarına sahiptir, buna karşın erkekler arasında tartışmalı kategori, üzerinde-mutabık kalınmış işçiler ve mutabık kalınmış 'orta' sınıfın yaklaşık orta noktasına düşer. Yani, erkekler arasında sendikalaşma kriteri hiçbir işçi sınıfı tanımını desteklemez (muhakeme sonuçları açısından belirsizdir), buna karşın kadınlar arasında biçimsel olarak Poulantzas'ın tanımlaması ile daha tutarlıdır.

Tüm bunlara ne anlam verebiliriz? Ben sonuçların, tâbi konumdaki ücretlilerin belirli kategorilerinin sendikalaşma düzeylerindeki çeşitliliğin önemli ölçüde sendikaların stratejileri ve belirli emek kategorilerinin örgütlenmesi önündeki çeşitli türde yapısal engeller tarafından biçimlendiğini gösterdiğini düşünüyorum. Sendikaların, en azından Birleşik Devletler'de, beyaz yakalı çalışanlardan çok (tartışmalı kategorinin merkezi) imalat sektöründeki el işçileri üzerinde yoğunlaşmalarının çok çeşitli nedenleri vardır: cinsiyetçilik, hem sendikaların kendisinde (kadınlar yerine erkekleri örgütleme tercihi) hem de istihdam koşullarında (işverenlerin çeşitli türdeki kontrollerine karşı kadınların daha fazla kırılgan olması); ofislerde beyaz-yakalı çalışanların parçacılığı ve dağınıklığı; kamu sektörünü örgütlemenin üzerinde yasal **sınırlandırmalar**; vb. El/beden işçisi olmayan tâbi konumdaki çalışanlar tamamen işçi sınıfı içinde yer alabilirler, fakat bu tür faktörler nedeniyle, çarpıcı biçimde farklı sendikalaşma düzeylerine sahiptirler. Bazı ülkelerde, İsveç gibi, denetsel işlevi-olmayan beyaz yakalı çalışanlar arasında sendikalaşma oranının el/beden işçilerinininkine neredeyse aynı olması gerçeği, denetsel işlevi-olmayan bedensel ve bedensel-olmayan ücretliler arasındaki sendikalaşma düzeylerindeki çeşitliliğin, sınıf mevkilerindeki olası farklılıkların değil politik ve ideolojik belirleyicilerin sonucu olduğu görüşünü desteklemektedir.

Sendikalaşma sonuçlarıyla ilgili bu yorum eğer doğruysa, o zaman sendikalaşma düzeyi çok tatmin edici bir muhakeme kriteri değildir. Buna bağlı olarak sendikalaşma oranları analize biraz muğlaklık geti-

irken, yine de ampirik bulguların tüm ağırlığı, işçi sınıfının üretken ve üretken olmayan emek kriteri çevresinde inşa edilen tanımlamalarına çok az destek sağlamaktadır.

El Emeği Tanımlamalarının Muhakemesi

Şimdi işçi sınıfının mavi-yakalı-el ücretlileri şeklindeki tanımı ile sömürü-merkezli kavram arasındaki karşılaştırmaya dönelim. Bu tanımlama hem kavramsal hem de işlevsel olarak çok basit olsa da, muhakeme Poulantzas'ın işçi sınıfı tanımlaması konusunda olduğundan daha karmaşıktır. Poulantzas'ın tanımlamasının analizinde sadece bir tane tartışmalı kategori mevcuttu; benim işçi sınıfı içinde olduğunu iddia ettiğim fakat Poulantzas'ın yeni küçük burjuvazi olduğunu iddia ettiği konumlar. El-emeği tanımlamasında iki tartışmalı kategori mevcuttur: benim işçi sınıfı olduğunu iddia ettiğim fakat rakip tanımlamaların 'orta' sınıf olduğunu iddia ettiği konumlar (esasen proleterleşmiş beyaz yakalı işler) ve benim 'orta' sınıf olduğunu iddia ettiğim fakat basit bir el emeği tanımlamasının işçi sınıfı içinde görebileceği konumlar (esasen denetim ve karar-verme ile ilgili işlerdeki mavi yakalı ücretliler). İlkini tartışmalı kategori 1 olarak ve sonrakini tartışmalı kategori 2 olarak adlandıracam. Daha sonra görevimiz, tablo 5.5'te şemalandırıldığı gibi, her iki muhakeme açısından hipotezlerin kapsamını irdelemektir.

Temel sonuçlar tablo 5.11 ve 5.12'de sunulmaktadır ve çeşitli muhakeme hipotezleri için istatistiksel testler tablo 5.13'te görülmektedir.

Ortak Hipotezler

Poulantzas'ın tanımlamasının muhakemesinde olduğu gibi, el-emeği tanımlamasının muhakemesinde de üzerinde-mutabık kalınmış işçiler ve üzerinde-mutabık kalınmış 'orta sınıf' uygun biçimlerde farklılaşmışlardır: üzerinde-mutabık kalınmış 'orta sınıf' yılda ortalama \$10,000'in üzerinde kazanır, işçi sınıfı-yanlısı tutum ölçeğinde ortalama, 2.73 puan aşağıdadır.

Gelir Muhakemesi

Tartışmalı kategori 1 için gelir muhakemesinin sonuçları üretken emek tanımlamasının muhakemesindeki ile esasen aynıdır: bu kategori üzerinde- mutabık kalınmış işçilere, mutabık kalınmış işçi-olmayanlardan çok daha fazla yakındır. Fakat tartışmalı kategori 2 için sonuçlar, inceleme altındaki iki tanımlama ile de tutarsızdır: bu kategorinin ortalama geliri neredeyse tamamen üzerinde-mutabık kalınmış işçilerin ve mutabık kalınmış 'orta' sınıfın gelirlerinin ortasıdır.

TABLO 5.11

İşçi Sınıfının El Emegine Dayalı Tanımlanmasının Muhakemesi: gelir analizi

Tablo hücrelerindeki öğeler: Ortalamalar (Standart Sapmalar) Durum sayıları (ağırlıklı)			
Sömürü- merkezli tanımlama ^a	El-emegi tanımlaması		Satır Toplam
	İşçi sınıfı	'Orta' sınıf	
İşçi sınıfı	[1] Mutabık-kalınmış İşçi sınıfı \$10,733 (7523) 290	[2] Tartışmalı Kategori sayı.1. \$11,756 (7040) 209	\$11,161 (7335) 499
Marjinal İşçi Sınıfı	[3] \$16,326 (8995) 138	[4] \$13,350 (7098) 118	\$14,953 (8293) 256
'Orta Sınıf'	[5] Tartışmalı Kategori no.2. \$16,434 (7791) 103	[6] Mutabık-kalınmış 'orta' sınıf \$21,238 (13,590) 243	\$19,812 (12,347) 346
Sütun Toplam	\$13,287 (8446) 531	\$16,134 (11,264) 570	

^aİşçi sınıfı: Tablo 3.3'te hücre 12; Marjinal işçi sınıfı=hücre 9 ve 11;

'Orta sınıf'=hücreler 4-8 ve 10.

TABLO 5.12

İşçi Sınıfının El Emeline Dayalı Tanımlanmasının Muhakemesi:
Sınıfsal Tutum ölçeği *

Tablo hücrelerindeki öğeler: Ortalamalar (Standart Sapmalar) Durum sayıları (ağırlıklı)			
Sömürü- merkezli tanımlama	El-emeği tanımlaması		Satır toplam
	İşçi sınıfı	'Orta sınıf'	
İşçi Sınıfı	Mutabık-kalınmış İşçi sınıfı [1] 1.12 (3.17) 344	Tartışmalı Kategori no.1. [2] 0.27 (3.42) 250	0.76 (3.30) 593
Marjinal İşçi sınıfı	[3] 1.44 (3.34) 154	[4] -0.50 (3.03) 130	0.55 (3.34) 284
Orta Sınıf	[5] Tartışmalı Kategori no.2. -0.28 (3.13) 111	[6] Mutabık-kalınmış 'orta' sınıf -1.62 (3.57) 280	-1.24 (3.19) 391
Sütun Toplam	0.95 (3.26) 609	-0.68 (3.51) 660	

*Sınıfsal tutum ölçeğinde değerler +8'den (en fazla işçi sınıfı-yanlısı) -8'e (en fazla kapitalist sınıf-yanlısı) uzanır.

^bİşçi sınıfı=Tablo 3.3'te Hücre 12; Marjinal işçi sınıfı=hücre 9 ve 11; 'orta sınıf'= hücreler 8-4 ve 10.

Tutum Muhakemesi

Tutum muhakemesi oldukça yakın bir şekilde gelir muhakemesini yansıtır. Kategori 1'in üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıftan çok üzerinde-mutabık kalınmış işçilere anlamlı ölçüde yakın olduğuna dair hipotez için önemli bir destek söz konusudur (hipotez III.3A), ve ikinci tartışmalı kategori ile ilgili iki hipotezden hiçbirisi için destek mevcut değildir. Yine, sonuçlar neredeyse tamamen üzerinde-mutabık kalınmış iki kategorinin arasına düşer. Tablo 5.14'teki tutum ölçeğinin madde madde dökümüne baktığımızda aynı temel örüntüyü görürüz.

TABLO 5.13

Muhakeme hipotezlerinin testleri: el-emeğine karşı sömürü tanımlamaları

Hipotezler ^a	Ampirik Sonuçlar	t	Anlamlılık düzeyi (tek-uçlu)	Sonuç
ORTAK HİPOTEZLER				
Gelir 1.1 (6) ^b -(1)>0	\$10,505	10.8	.000	Desteklendi
İşçi-sınıfı-yanlısı tutumlar 1.2 (6)-(1)<0	-2.73	10.0	.000	Desteklendi
MUHAKEME HİPOTEZLERİ				
Gelir III.1A 1-2 - 2-6 < 0 III.1B 1-2 - 2-6 > 0	-\$8459	5.3	.000	II.1A, güçlü biçimde II.1B'den fazla desteklendi.
III.2A 1-5 - 5-6 > 0 III.2B 1-5 - 5-6 < 0	\$896	0.4	n.s.	Hiçbir hipotez desteklenmedi
İşçi-sınıfı- yanlısı tutumlar				
III.3A III.3B	-1.04	2.1	.020	II.2A güçlü biçimde II.2B'den fazla desteklendi.
III.4A III.4B	0.06	0.1	n.s.	Hiçbir hipotez desteklenmedi

^aHipotezlerin numaraları tablo 5.6'daki numaralara karşılık gelmektedir.

^bParantez içindeki sayılar Tablo 5.10 ve 5.11'e işaret etmektedir.

İlk tartışmalı kategori, maddelerin beşinde net olarak üzerinde-mutabık kalınmış işçilere üzerinde-mutabık kalınmış işçi-olmayanlara göre çok daha fazla benzemektedir, sadece bir maddede (madde sekiz) üzerinde-mutabık kalınmış işçi-olmayanlara daha yakındır ve maddelerin üçünde tam olarak orta noktaya düşer. Diğer yandan, ikinci tartışmalı kategori iki maddede üzerinde- mutabık kalınmış işçilere daha yakın, üç maddede üzerinde-mutabık kalınmış işçi-olmayanlara daha yakın ve dördünde ise tam ortadadır.

TABLO 5.14

El-emeği tanımlamalarının muhakemesi için tutum ölçeğindeki maddelere yönelik yanıtlar

	Üzerinde-mutabık kalınmış işçi sınıfı	Tartışmalı Kategori 1	Tartışmalı Kategori 2	Üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıf
1.Şirketler sahiplerine diğerlerinin zararına menfaat sağlamaktadır *	0.26 ^b	0.20	0.06	0.03
2.İşverenlerin bir grevde grev kırıcı istihdam etmesi yasaklanmalıdır	0.31	0.04	-0.02	- 0.26
3.Grevçiler güç kullanmakta haklıdır.	-0.17	-0.29	-0.31	- 0.60
4.Büyük şirketler bugün çok büyük güce sahiptirler.	0.54	0.64	0.65	0.45
5.Yoksulluğun ana nedenlerinden biri ekonominin özel kârlara dayanmasıdır	0.25	0.13	0.01	-0.33
6.Yönetici-olmayanlar iş yerini patronlar olmadan yönetebilirler.	0.08	-0.01	-0.023	-0.38

7.Modern bir toplum kâr güdüsü olmadan etkili bir şekilde yönetilebilir	-0.30	-0.44	-0.49	- 0.52
8.Bir grevde, grevcilerin taleplerinin çoğunu elde etmeleri genellikle arzu edilir ^c	0.15	0.02	0.05	-0.02
9.işçi-sınıfının kendilik- bilinci (işçi sınıfı içinde yer aldıklarını söyleyenlerin yüzdesi)	36.7	25.9	29.5	14.8

^aMaddelerin açık ifadesi için, metindeki tartışmaya bakınız.

^bGirdiler sınıfsal tutum ölçeğine dâhil edildiği şekliyle tek tek maddeler ile ilgili ortalamalardır.

(+1=işçi-yanlısı;-1=burjuva yanlısı;0=bilmiyor)

^cBu madde ile ilgili olarak, çeşitli muhakeme kategorilerinde yüzde 65 ile yüzde 82 arasında katılımcının bu değişkende sınıf uzlaşması konumunu savunduğu ve dolayısıyla maddeden 0 değerini aldıklarına dikkat edilmelidir.

TABLO 5.15

Cinsiyet ve sendika üyeliği için ayrı ayrı muhakeme karşılaştırmaları:
El-emeği muhakemeleri

	Üzerinde- mutabık kalınmış İşçi sınıfı	Tartışmalı Kategori 1	Tartışmalı Kategori	Üzerinde- mutabık kalınmış Orta sınıf
CİNSİYET KARŞILAŞTIRMALARI				
Gelir Erkek Kadın	\$13,306 \$7,718	\$19,413 \$9,567	\$18,120 \$7,813	\$25,453 \$14,710
İşçi-sınıfı-yanlısı tutumlar Erkek Kadın	1.50 0.69	-0.83 0.56	-0.11 -1.23	-2.15 -0.81
Örneklem büyüklüğü ^a Erkek Kadın %Erkek	183 161 53%	51 199 20%	94 17 85%	170 110 61%
SENDİKA ÜYELİĞİ KARŞILAŞTIRMALARI				
Gelir sendika üyeleri sendikalı-olmayanlar	\$16,043 \$7,975	\$13,540 \$11,394	\$20,807 \$15,447	\$20,500 \$21,301
İşçi-sınıfı-yanlısı tutumlar Sendika üyeleri Sendikalı-olmayanlar	1.95 0.75	2.65 -0.15	1.48 -0.65	1.13 -1.85
Örneklem büyüklüğü Sendikalı Sendikasız %Sendikalaşmış	106 237 31%	37 212 15%	19 92 17%	21 259 8%

^aTüm toplam sayılar ağırlıklıdır.

Toplumsal Cinsiyetin ve Sendika Üyeliğinin Etkileri

Tablo 5.15, erkekler ve kadınlar ile sendikalı ve sendikasız üyeleri ayrı ayrı irdeleyerek el-emeği tanımlamasına dair muhakemenin sonuçlarını sunmaktadır. Bu sonuçlar bazı açılardan oldukça karmaşıktır. Gelir muhakemesi açısından tartışmalı kategori 1, bu kategorinin üzerinde-mutabık kalınmış işçiler ile 'orta' sınıf arasında yer aldığı erkekler hariç karşılaştırmaların her birinde üzerinde-mutabık kalınmış işçilere yakındır. Diğer yandan, tartışmalı kategori 2 için, sonuçlar karşılaştırmalar boyunca oldukça tutarsızdır: ayrı ayrı ele alındıklarında erkekler ve özellikle kadınlar için bu kategori, üzerinde-mutabık kalınmış işçilere daha yakındır; sendika üyeleri için bu kategori, üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıfla özdeştir ve sendikasız üyeler açısından üzerinde- mutabık kalınmış kategoriler arasına düşer.

Sınıfsal-tutum muhakemesi açısından, sonuçlar belki daha da belirsizdir. Kadınlar arasında, örüntü az çok tahmin edildiği gibiyken (tartışmalı kategori 1 üzerinde-mutabık kalınmış işçilere daha yakın ve tartışmalı kategori 2 üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıfa daha yakındır), erkekler arasında tartışmalı kategorilerin her ikisi de, üzerinde-mutabık kalınmış iki kategorinin ortasına düşer. Sendika üyeleri arasında, Poulantzas'ın sınıf tanımlamasının değerlendirilmesinde olduğu gibi, net bir örüntü mevcut değildir- tartışmalı kategori 1 bu değişkende en yüksek değere sahipken, diğer tüm kategoriler kabaca aynı değerlere sahiptir. Sendikalı olmayan çalışanlar arasında, diğer yandan, tartışmalı kategorinin her ikisi de aşağı yukarı ortaya düşerler.

El Emeği Muhakemesine Dair Genel Değerlendirme

Görünürde tutarsız olan bu bulgulara ne anlam verebiliriz? İki şeye dikkat edilmelidir: ilk olarak, zorluk esasen tartışmalı kategoriyi kapsamaktadır. Genel olarak sonuçlar, tartışmalı kategori 1 üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıftan çok üzerinde-mutabık kalınmış işçilere yakındır önermesini desteklemektedir. Bu tartışmalı kategorinin üzerinde-mutabık kalınmış kategorilerin orta noktasına yakın düştüğü bazı örnekler -örneğin erkekler için bilinç sonuçları- olma-

sına rağmen, üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıfa daha yakın olduğu bir örnek yoktur. Dolayısıyla, proleterleşmiş beyaz yakalı çalışanlar açısından, veriler onların 'orta sınıf' oldukları iddiasına hiçbir destek sunmazken işçi sınıfının bir parçası olduklarına hatırı sayılır derecede destek sunar. İkincisi, tartışmalı kategori 2 bakımından neredeyse her durumda sonuçlar tamamen belirsizdir. Dolayısıyla, çekişen tanımlamalar arasında muhakeme sorunu açısından aklımızda bulunan hipotezlerden hiçbirini desteklemezler ve soruşturduğumuz iki tanımlama arasında bir ayrım yapmamıza olanak vermezler.

Benim tahminime göre tartışmalı kategori 2'yi içeren sonuçlar için başlıca iki açıklama mevcuttur: birincisi, sömürü-merkezli sınıf değişkenlerini oluşturmak için benimsenen işlemsel kriter ile ilgili sorunlardır ve ikincisi, sınıfsal biyografi meselesidir.

Elbette, ölçme ve işlemleştirme sorunları konusunda çelişkili sonuçları suçlamak kolaydır. Araştırmacıları zorluklardan kaçınmaları konusunda cesaretlendiren sosyolojik araştırmalar ile ilgili şeylerden biri, ölçme sorunlarının evrenselliğidir. Buna rağmen, gözlemlediğimiz anomalilerin bir kısmının ölçme meseleleri ile bağlantılı olduğu şeklinde makul bir sav ortaya konulabilir. Bunun bazı belirtileri tablo 5.12'deki 3. ve 4. hücrelerdeki 'marjinal işçi sınıfı' kategorisine bakılarak görülebilir. Bu kategorideki el emeği/el emeği-olmayan ayrımı tutum ölçeği üzerindeki puanlarda keskin bir farklılık gösterir: beyaz-yakalı marjinal işçiler (büyük ölçüde beyaz-yakalı denetçiler ve yarı-ehliyetli çalışanlar) ölçek üzerinde -0.50 değerine sahipken, marjinal el işçileri (büyük ölçüde zanaat işçileri ve el emeği denetçileri) 1.44 ortalamasına sahiptir. Bu durum, kategori üçteki birçok insanın gerçekten üzerinde-mutabık kalınmış işçi kategorisine bağlı olduğuna ve belki de kategori dörtteki bazı kişilerin üzerinde- mutabık kalınmış 'orta' sınıfa bağlı olduğuna işaret eder görünmektedir.

Bu olası sınıflandırma sorunları iki ölçme konusunu kapsamaktadır. Birincisi, gerçekten yönetim aygıtının bir parçası olan ve en azından örgütsel-sömürünün marjinal düzeylerinde yer alan denetim ile esasen yukarıdan gelen emirler için bir iletim bandı olan, nominal/sözde de-

netim arasında ayırım yapma sorunu vardır. Astlara yönelik yaptırımlar uygulama kapasitesinin önemli bir ayırım çizgisi olduğunu iddia ederek, bu marjinal düzeydeki varlık sömürüsünü özgünleştirmek için denetçilerin kendi astlarına ne yapabilecekleri hakkında bir dizi soruya güveniyoruz. Gerçekte bu, sorunu tespit etmenin tatmin edici bir yolu olmayabilir (elbette, örgütsel varlıkların ve sömürünün temel kavramsal statülerinin kabul edildiğini varsayarak). Aynı zamanda eş güdümlü karar-alma sürecine bir tür asgari düzeyde katılım da gerekli olabilir. Örgütsel varlık sömürüsü açısından daha katı bir kriter ile, 'marjinal işçi sınıfı' kategorisine dâhil ettiğimiz beyaz-yakalı amirler/denetçiler artık, hiçbir biçimde dört dörtlük denetçiler olarak ele alınamayacaklardır ve dolayısıyla üzerinde-mutabık kalınmış işçiler kategorisine yerleştirilebileceklerdir. Bu aynı zamanda, tartışmalı kategori 2'nin büyük kısmının tablonun 1. ve 3. hücreleri içinde yeniden sınıflandırılmasına yol açacaktır.

İşlemlerinin ikinci sorunu zanaat emekçilerini marjinal düzeyde beceriye/ehliyeteye dayalı varlıklara sahip olanlar şeklinde ele almak, dolayısıyla onları salt işçi sınıfının dışına yerleştirmektir. Eğer onlar da denetmen olsalardı, muğlak işçi-sınıfı-olmayan kategorilerinden birine yerleştirilebilirlerdi. Eğer zanaat emekçileri bu şekilde ele alınmamış olsaydı, şu anda hücre 3'te olan birçok kişi hücre 1'de olurdu ve tartışmalı kategoride olan kişilerin birçoğu hücre 3'te olurlardı. Bu durum yeniden bu hücrelerdeki bağımlı değişkenlerin değerlerini ciddi olarak etkilerdi ve potansiyel olarak muhakeme analiziyle erişilmiş olan sonuçları etkilerdi.

Bu tablolarda gösterilen sonuçların, tamamıyla kavramların işlemlendirilmesi ile ilgili değerlendirmelerdeki hataların tesadüfi etkilerinden kaynaklanması mümkün değildir. Muhtemelen, aynı zamanda sınıf yapısı ve sınıf bilinci arasındaki ilişkide yürürlükte olan gerçek mekanizmaların belirgin özelliklerini de yansıtır. Özellikle, en azından bazı sonuçların sınıfsal biyografilerden anlamlı ölçüde etkilenmediğini zannediyorum. Tartışmalı kategori 2'deki konumların sahipleri -yönetmel ve denetmel konumlardaki mavi-yakalı çalışanlar- üzerinde-mutabık kalınmış işçi sınıfı kategorisine sıkı sıkıya bağlı olan biyog-

rafilere sahiptirler. Benzer biçimde, tartışmalı kategori 2'deki birçok kişinin-proleterleşmiş beyaz-yakalı çalışanlar- üzerinde-mutabık kalınmış 'orta-sınıf' mevkileriyle bağlantılı olan biyografilere sahip olmaları muhtemeldir. Hatta bu belki de üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıftan daha çok üzerinde-mutabık kalınmış işçilere yakın olmalarına rağmen, neden ideolojik duruşlarının büyük ölçüde üzerinde-mutabık kalınmış işçilerden daha az işçi sınıfı yanlısı olduğunu gösterir.³⁰ Sınıf bilinci zaman içinde bir noktada kişilerin yerleştiği konumların ilişkisel özelliklerinden kaynaklanmaz. Daha ziyade, bir kişinin biyografisini oluşturan sınıf deneyimlerinin birikimi aracılığıyla biçimlenir. Bu tür biyografik yörüngeler muhakeme tipolojisinin hücreleri boyunca çeşitlendiği ölçüde muhakemeyi karmakarışık hale getirirler.

Sonuç

Bu bölümdeki uygulamalar sınıf yapısı kavramı üzerindeki tartışmalara sistemli ampirik bir geçiş sağlamak için tasarlanmıştır. Araştırmadan iki temel sonuç çıkarılabilir:

(1) Poulantzas'ın sınıf yapısı kavramsallaştırması üzerine yapılan tartışmada, üretken emeğin işçi sınıfını işçi sınıfı-olmayan ücretlilerden ayırmak için uygun bir kriter olduğu görüşü için çok az destek mevcuttur. Muhakemedeki farklı kategorilerin sendikalaşma oranları dışında, tartışmalı kategori her örnekte üzerinde mutabık kalınmış işçilere daha yakındı. En azından bu spesifik muhakeme söz konusu olduğunda, işçi sınıfının ehliyetsiz yönetsel-olmayan çalışanlar şeklindeki yapısal tanımı için çok daha fazla ampirik destek mevcuttur.

(2) İşçi sınıfının el-emeği olarak tanımlanması üzerindeki tartışmada, bu bölünmeyi bir sınıf ayrımı olarak ele almak açısından neredeyse hiçbir destek mevcut değildir. Proleterleşmiş beyaz-yakalı işçiler genellikle proleterleşmemiş beyaz-yakalı çalışanlara benzediklerinden daha çok proleterleşmiş el/beden işçilerine (örneğin analizdeki üzerinde-mutabık kalınmış işçiler) benzerler. Proleterleşmemiş bedensel ücretlilerin

30 Üzerinde-mutabık kalınmış işçiler ile tartışmalı kategori 1 arasındaki mesafenin erkekler için kadınlardan çok daha fazla olması (bkz. tablo 5.15) bu yorumu desteklemektedir, çünkü çok çeşitli biçimlerdeproleterleşmiş beyaz-yakalı kadınların, onları üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıf kategorisine bağlayan sınıf yörüngelerine yerleşmeleriolasılığı düşüktür.

nasıl ele alınması gerektiği çok net değildir fakat ne olursa olsun veriler onların işçi sınıfının bir parçası olduğunu desteklememektedir.

Bu tartışmaların, bizim incelediğimiz veri ve analizler aracılığıyla durulması zordur. Eleştirdiğim konuları savunanlar yanıt vermeye açık çeşitli yollara sahiptirler. Elbette ilk önce, tanımlamaların aslında uzlaşımlar olduğu ve dolayısıyla onların muhakemesinin de aslında bir mantıksal tutarlılık meselesi olduğunu iddia ederek çekişen tanımlamaların ampirik muhakemesi girişiminin tümünü reddedebilirler.

İkincisi, ampirik muhakeme gereksinimi kabul edilebilir, fakat bu bölümdeki ampirik araştırmaların mikro-bireysel mantığı, çekişen sınıf kavramlarının muhakemesi açısından uygunsuz olarak görülebilir. Eğer bu kavramlar mücadele ve değişimin tarihsel seyrini açıklamayı hedefliyorsa, o zaman, bu bölümde incelenen veriler buradaki görev için radikal bir şekilde uygunsuzdur. Bu ciddi bir eleştiridir ve hemen elden çıkarılamaz. Bu tür eleştirilere verilebilecek sert bir yanıt: sınıf yapısı kavramı merkezi olarak bu tür makro-tarihsel ve dinamik sorunlarla meşgul olsa bile, sonuçta bu sınıf yapıları içindekilerin gerçek insanlar, bir diğeri yerine o sınıfta olması nedeniyle sistemli olarak çeşitli şekillerde etkilenen gerçek insanlar, olduğunu söylemektir. Kişi, sınıfın bireyler üzerindeki etkisinin tamamen olumsal olduğunu savunmaya hazır olmadıkça -yani, sınıf yapısının kendisinden kaynaklanan etkiler açısından sistematik olan hiçbir şey yoktur- bu bölümde sunulan sonuçların açıklanması gerekir, ve bu açıklamalar kuram içinde kullanılan sınıf ilişkilerinin yapısal haritası ile tutarlı olmak zorundadır.

Üçüncüsü, bu bölümde benimsenen stratejinin genel mantığı kabul edilebilir, fakat spesifik ampirik göstergeler ve kriterler hatalı olarak görülebilirler. Bir yandan, çekişen sınıf tanımlamalarının işlemleştirilmesinin kusurlu olduğu ve dolayısıyla uygun testler için temel sağlamadığı iddia edilebilir; ya da, alternatif olarak bağımlı değişkenlerin seçimi ve ölçümü tatmin edici olmayabilir ve dolayısıyla bu değişkenlere dayanan sonuçlar meşru değildir.

Bu muhakeme kriteri değişkenin seçimi sorunu ile üretken-olmayan emek üzerine yapılan tartışmada sendika üyeliğinin görüşül-

mesinde ve sömürü-merkezli sınıf kavramının işlemlenmesinde denetleme ve zanaat emeği sorunu hakkında bizim değerlendirmemiz içinde zaten karşılaştık. Bu tür eleştiriler önemlidir ve alternatif işlemlenmelerin ve değişkenlerin oldukça farklı sonuçlar üretmesi her zaman olasıdır. Fakat bu tür suçlamalarda ispat yükü, eleştiriyi yapanlara düşer: ya çekişen sınıf kavramlarının ya da muhakeme kriterinin alternatif ölçümlerinin gerçekte farklı sonuçlar ürettiğini göstermek zorundadırlar. Üstelik eğer alternatif ölçümler farklı sonuçlar üretirlerse, farklılıklar olgusunun kendisi yapısal olarak açıklanmalıdır: dünyada farklı ölçümlerin kullanılmasına bağlı olarak farklı muhakeme sonuçları üreten yürürlükte olan mekanizmalar nasıldır?³¹

Son olarak, ampirik analizin neticeleri kabul edilebilir, fakat onlardan çıkarılan sonuçlar asılsız olarak görülebilir. Bizim tartıştığımız sonuçların hiçbirisi, kuramsal çıkarımları açısından makul alternatif yorumların üretilmeyeceği ölçüde tamamen nettir. Örneğin irdelediğimiz çeşitli muhakemelerde, üzerinde-mutabık kalınmış 'orta' sınıfa benzemekten daha çok işçilere benzemelerine rağmen tablo 5.11'in 2. hücresinde yer alan tartışmalı kategorideki kişilerin ideolojik olarak üzerinde-mutabık kalınmış işçilerden farklı olduklarına dair verilerde açık kanıt mevcuttur. Poulantzas'ın konumunu savunan bir kimse, onların görece olarak işçilere yakınlığının nedenini, Birleşik Devletler'de işçilerin tümünün genellikle küçük-burjuva ideolojisinden etkilenmeleri ve dolayısıyla genelde işçi-olmayanlardan çok da keskin biçimde farklılaşmamış olmalarıyla açıklayarak yanıtlayabilir. Bu durumda tartışmalı kategori, işçilerin çok daha doğrudan içine çekilebilecekleri yeni küçük burjuvazisinin bir parçası olarak görülebilir. Verilerin tarihsel bağlamı, sonuçların söz konusu olan sınıf kavramı ile nasıl uyumlaştırılabileceğini açıklamak için bir temel olarak kabul edilebilir.

Bu tür alternatif açıklamalar, bizim irdelediğimiz kavramsal muha-

31 Eğer kişi survey/(yoklama-anket) metodolojisinin sınıf bilinci hakkında bilgi elde etmek için geçerli bir teknik olduğunu reddederse, yine de survey sonuçlarının bu tür analizde neden yaptıkları şeyi ortaya çıkardıklarını açıklamak gereklidir. Bazı eleştirilerde ima edildiği gibi, eğer survey sonuçları gerçekten anlamsızsa, bir muhakeme analizinde kullanılan yapısal kategoriler arasında güçlü sistematik farklılıklar olmaması gerekir. En azından, bu sonuçların alternatif bir açıklaması - verilerden çıkarılan sonuçların yanlışlığını gösteren bir açıklama- gereklidir.

kemeleri derinleştirmek için tarihsel ve karşılaştırmalı araştırmaya ihtiyaç duyulduğunu gösterir. Eğer işçi sınıfının Birleşik Devletler'de olduğundan daha fazla sınıf bilincine sahip, daha mobilize ve örgütlenmiş olduğu ülkelerde muhakeme sonuçları temelde aynı olurlarsa, örneğin bu, yukarıda ortaya konulan türdeki eleştirileri zayıflatabilecektir. Diğer yandan eğer farklı tarihsel bağlamlara sahip ülkelerdeki muhakemeler çok farklı görünüyorsa, öyleyse bu, benim çıkardığım sonuçlar üzerinde değişiklik yapılmasına ihtiyaç duyulduğunu gösterebilecektir.

Muğlaklıklar ve İlerideki Çalışmalara Dair Meseleler

Tüm analiz boyunca vurguladığım gibi, bir kavram ile ilgili olarak mutlak geçerlilik olasılığı mevcut değildir; muhakemeler her zaman, aynı kuramsal nesneleri kavramaya çalışan rakip, etkin şekilde çekişen kavramlar arasındadır. Dolayısıyla, bu bölümde oluşturulan sonuçlar, hem benim eleştirdiğim kavramları savunanların etkili bir şekilde, izleyen bir araştırma ve argümanda yanıt verebilecekleri hem de benim önerdiğim kavramsallaştırmalara gelecekte yeni alternatifler üretilebileceği için zorunlu olarak geçicidirler. Bu nedenle, tartışılacak son bir konu irdelediğimiz muhakemelerin gelecekteki bu tür kavramsal detaylandırmalar için her hangi bir yöne işaret edip etmediğidir. Verilerdeki anomaliler nelerdir? Hangi sonuçlar daha ileri kavramsal çalışma ihtiyacına işaret etmektedir? Bu muğlaklıklar ve sonuçlandırılmamış işler iki kategori altında toplanabilir. Birincisi, işçi sınıfı için kriter belirleme meselesi ve ikincisi, yörüngeye/seyre dayalı sınıf kavramları ve konuma dayalı kavramlar arasında bir tercih yapmaktır.

İşçi Sınıfını Belirlemek

İşçi sınıfının tanımlanması üzerine yapılan tartışmada, ampirik kanıtların sömürü-merkezli kavramı daha fazla desteklediklerini hissediyor olsam da, analizdeki birtakım sonuçlar daha ileri düzeyde bir iyileştirmenin gerekliliğine işaret etmektedir. Her şeyin ötesinde, ehliyeteye-dayalı sömürü kriterinin mantığı üzerinde daha fazla çalışılması gerekliliğine dair bir emare mevcuttur. Bu konu, özellikle zanaat

emekçisinin marjinal ehliyetli sömürücüler olarak ele alınması etrafında, sınıf yapısının el işi/el işi-olmayan açısından tanımlanması ile ilgili muhakemedeki muğlaklıklarda önemli bir rol oynamıştır.

Sınıf yapısı analizinde beceriye/ehliyetle dayalı varlıkların statüleri probleminin merkezinde ehliyet sahipliği ile bağlantılı net ilişkisel bir kriterin eksikliği yatmaktadır. Sermaye sahipliği işverenler ile çalışanlar arasındaki toplumsal bir ilişkiye tekabül eder; feodalizmde emek-gücüne dayalı varlıkların sahipliği lordlar ve serfler arasında bir toplumsal ilişkiye tekabül eder; örgütsel varlıkların etkin denetimi yöneticiler ve işçiler arasındaki otorite ilişkilerine tekabül eder. Ehliyetle dayalı varlık sömürüsü için böyle bir ilişkisel müteakabiliyet mevcut değildir. Bu durum, kişilerin sınıf konumlarına hassas biçimde paylaştırılmasının bu varlık açısından, diğerlerine göre daha fazla keyfi olarak görünmesinin ve zanaat emeğinin ele alınmasında özellikle keskin sorunların mevcut olmasının nedenlerinden biridir. Sınıf analizinde ehliyetle dayalı varlık sömürüsü kavramının işlemsel kullanımındaki bu keyfiliği azaltmak için daha fazla kavramsal netlik gerekmektedir.

Sınıf Yörüngeleri

Bu bölümde irdelediğimiz muhakemelerin tümü sınıf yapısının konumsal tanımlamaları arasındadır, yani kişilerin sınıf ilişkileri içindeki mevkilerinin esasen statik olarak karakterize edilmesi etrafında dönen tanımlamalardır. Fakat el/beden-emeği tanımlaması ile ilgili muhakemedeki sonuçların gösterdiği gibi sınıf yörüngelerinin varlığı gözlenen sonuçları anlamlı ölçüde etkileyebilir.

Sonuçta, yörüngesel bir sınıf kavramının, konumsal bir kavrama tercih edilebilir olduğuna inanıyorum. Çıkarlar kavramı, bu çıkarlara sahip olan fâiller açısından her zaman bir tür zamansal ufka işaret eder. Bu nedenle, sınıfları tanımlamak için temel oluşturan sömürü-merkezli çıkarlar, onlara ait zamansal bir boyuta sahipleriymiş gibi ele alınmalıdırlar. Sömürülen bir çırağın sınıf konumu eğer bu çırak, çok nadir bir olay olsa da uzman bir zanaatkâr olacağını biliyorsa farklı olacaktır, çünkü bu sömürüye bağlı olan gerçek çıkarlar farklı olacaktır. Bu nedenle,

gerçekten yöneticilik-öncesi işler olan proleterleşmiş beyaz-yakalı işler, sınıf ilişkileri içinde, bu tür kariyer yörüngelerinin parçası olmayan proleterleşmiş işlerle aynı mevki içinde düşünülemezler.

Bu tür yörüngesel bir sınıf yapısı fikri, verili bir konumun sınıf karakterinin iki anlamda olasılığa dayalı terimler içinde görülmesi gerektiğini ima eder. Birincisi, daha önce dördüncü bölümdeki sınıf oluşumu tartışmasında vurguladığım gibi, bir konumun ilişkisel özellikleri sınıf sonuçlarını tamamen belirlemez, fakat sadece bu tür sonuçlar açısından olasılığa dayalı eğilimleri belirler. Şimdi sınıfın olasılığa dayalı bir kavram olduğu ikinci bir anlam ekleyebiliriz: bir konumun ilişkisel özellikleri sadece olasılığa dayalı olarak konum sahiplerinin zaman sürecindeki ilişkisel mevkiilerini belirler. Bazı konumlarda olasılık o kadar yüksektir ki, konum sahipleri aynı ilişkisel niteliklerle konum içinde kalacaklardır. Sapmaların meydana geldiği yerlerde, bunun nedeni konumların kendi etkilerine göre olumsal olan faktörlerdir.³² Diğer konumlarda ilişkisel özellikler açısından yüksek hareketlilik olasılığı vardır. Ve diğer başka konumlarda, sonuçlar oldukça belirsiz olabilirler.³³

Bu tür yörüngelerin önemi, sınıf yapısına dair konumsal açıklamanın önemsiz olduğunu ima etmez. Hatta sınıf ilişkilerinin zamansal boyutunu belirlemeye başlamak için olasılıkların bağlanabileceği istikametleri karakterize edebilmek gereklidir. Yönetsel konumlar yönetsel-olmayan konumlardan sınıf terimleri açısından yapısal biçimde farklı olarak anlaşılmadıkça, bu tür konumlara yönelik hareketi sınıf yörüngesinin bir sorunu olarak ele almaya gerek olmayacaktır. Dolayısıyla bu bölümde yürütülen konumsal türünün sınıfa dair yörüngesel bir yaklaşımın irdelenmesi için mantıksal bir ön-koşul olmasının bir anlamı vardır. Buna rağmen, 'sınıf yapısının' tam bir anlatımının, sınıf yapısının sömür-

32 Bu durum, konumların kendi doğalarının yol açtığı hareketlilik-örneğin bunlar kariyer basamaklarına iştirilmiştir- ile konumlara dışsal olan faktörlerin işleyişinden kaynaklanan hareketlilik arasında ayırım yapılabileceğini ima eder. Bir savaş hatırı sayılır derecede hareketlilik meydana getirebilir ve dolayısıyla işçi sınıfı içinde yer alan işçi-sınıfı konumlarındaki bireylerin sonraki olanaklarını etkiler, fakat bu kendi başına işçi-sınıfı konumlarının yapısal özelliklerinden kaynaklanmaz. Kuramsal olarak, hareketliliğin içsel ve dışsal kaynakları arasında bu ayırım yapılabile de, pratikte ampirik olarak bunları ayırmak çoğu zaman imkânsızdır.

33 Burada irdelemeyeceğim başka bir karmaşıklık daha mevcuttur: toplumsal yapıların değişmesi gibi olasılıklar da zaman içinde değişebilirler.

rüyle bağlantılı çıkar-üreten sürecini belirlemesi gerekiyorsa, bu olasılığa dayalı yörüngelerin bir şekilde tanınmasını içermek zorundadır.³⁴

Kavramların çekişen tanımlamalarının muhakemesi bilimsel çalışmanın önemli bir yönü olsa da, bu tür muhakemeler bilimsel araştırmanın nihai ürünleri değildirler. Kavramlar sadece üretilmez, biçimlendirilmez ve dönüştürülmezler; aynı zamanda kullanılırlar. Sonuçta, tanımlamaların doğruluğu konusunda kaygılanmanın anlamı, bir yandan kavramları toplumsal süreçler ile ilgili genel kuramlar inşa etmek için kullanmak istememiz, ve diğer yandan, çok çeşitli türlerde somut ampirik araştırmalar yürütebilmek için onlara ihtiyaç duymamızdır. Sınıf ile ilgili sömürü-merkezli kavramın bu gibi kullanımlarının irdelemesi, bu kitabın geri kalan kısmının temel hedefidir.

34 Bu sorunun, kapsamlı biçimde Marksist bir yönelimle önemli bir irdelemesi için, bkz. Daniel Bertaux, *Destins personnels et structure de classe*, Paris 1977; benzer meselelerin birçoğunun Marksist-olmayan bir tartışması için, bkz. A. Stewart, K. Prandy ve R. M. Blackburn, *Social Stratification and Occupation*, London 1980.

6.Çağdaş Kapitalizmde Sınıf Yapısı

İsveç ve Birleşik Devletler üzerine Bir Karşılaştırma

Bu bölümde, gelişmiş kapitalist ülkelerin sınıf yapısı ile ilgili bir dizi ampirik sorunu sınıf ilişkilerinin sömürü-merkezli kavramsallaştırması-nı kullanarak irdeleyeceğiz. Biçimsel hipotezleri birçok yerde test edecek olmamıza rağmen, bölümün büyük kısmı genelde betimleyici bir karaktere sahiptir. Sınıf yapısı hakkında Marksist perspektife sahip çok az sistemli ampirik çalışma vardır ve hiçbirisi bu kitapta detaylandırılan sömürü-merkezli sınıf kavramını kullanmaz. Bu nedenle, sınıf yapısı-yla ilgili betimleyici haritalarımızı geliştirmek oldukça önemlidir, çünkü kavram Marksist çalışmanın oldukça farklı türdeki sorunlarının önemli bir parçasını oluşturur. Bölüm boyunca temel hedefimiz bu olacaktır.

Veri analizi Birleşik Devletler ile İsveç arasındaki sistematik karşılaştırmalar etrafında dönecektir. Yüksek derecede gelişmiş ülkeler ailesi içinde, İsveç ve Birleşik Devletler önemli bir karşıtlığı temsil ederler. Bir yandan, ekonomik açıdan birçok yönden oldukça benzerdirler: aşağı yukarı aynı teknolojik gelişim düzeyine ve çok benzer ortalama yaşam standardına sahiptirler, sanayi üretimin çok azı devlet mülkiyetindedir. Diğer yandan, politik olarak birçok açıdan karşıt kutuplardadırlar. Bir tahmine göre, devlet politikalarının bir sonucu olarak İsveç gelişmiş kapitalist ülkeler arasında en az gerçek gelir eşitsizliğine sahipken (vergiler ve transfer ödemelerinden sonra), Birleşik Devletler en yüksek eşitsizliğe sahip olanlardan biridir.³⁵ Eğer 95%'lik dilimdeki reel gelirin, 5%'lik dilimdeki reel gelire oranına bakarsak, bu rakam 1970'lerin başında İsveç için sadece 3:1 iken, Birleşik Devletler'de 13:1'dir.³⁶ İsveç diğer gelişmiş kapitalist uluslar arasında, yüzde kırkın üzerinde bir oranla doğrudan devlet tarafından istihdam edilen en yüksek oranda sivil işgücüne sahiptir, buna karşın Birle-

35 Bkz. Peter Wiles, *The Distribution of Income East and West*, Amsterdam 1974.

36 Bu istatistik gerçekte dağılımın uçları arasındaki eşitsizliği ölçer ve dolayısıyla insanların çoğunluğunun oldukça iyi durumda olduğu toplumlarda yoksulluk ve refahın uç değerlerine karşı oldukça duyarlıdır.

şik Devletler, yüzde yirminin altında bir oranla, belki de, en düşük düzeye sahiptir. Politik olarak, İsveç herhangi bir kapitalist devletteki sosyal demokrat partilerin sahip olduğu en yüksek temsilîyet düzeyine sahiptir; Birleşik Devlet ise, en düşük. Bu nedenle, aşağı yukarı benzer ekonomik temelleri fakat keskin biçimde farklı politik 'üstyapıları' olan iki ülkeye sahibiz. Bu durum, Marksist bir bakış açısından, sınıf yapısı sorunlarını ve bunun sonuçlarını irdelemek için bereketli bir alan yaratır.

Yedinci bölümde temel olarak sınıf yapısının sınıf bilinci açısından sonuçlarına odaklanacağız. Bu bölümde odak noktamız sınıf yapısının kendisi olacaktır. Araştırma emek gücünün sınıflara dağılımının incelenmesi ile başlayacak ve bu sınıf dağılımı ile cinsiyet, ırk, endüstriyel sektör, işveren örgütün büyüklüğü ve devlet arasındaki ilişkilere dikkat edilecektir. İzleyen kısımda sınıf yapısında gözlenen farklılıklar ve bu farklılıkların çok çeşitli şekillerde ayrıştırılarak açıklanması hedeflenmiştir. Bir sonraki kısım analiz birimi olarak odağı bireylerden ailelere kaydıracaktır. Temel soru, aileler içindeki sınıf-heterojenliği sorununa yönelik özel bir dikkatle, ailelerin sınıf yapısı içinde nasıl dağılmış olduğudur. Son olarak, bölüm İsveç ve Birleşik Devletler'deki sınıf yapısı ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin incelenmesi ile tamamlanacaktır. Bu analiz boyunca kullanılan sınıf kavramı sömürü kavramından kaynaklandığı için, bizim sınıf mevkileri matrisimiz ile gelir arasında doğrudan bir ilişki olmalıdır.

Sınıf Dağılımları

Verilere bakmadan önce, işlemeleştirme üzerine birkaç söz söylemek gerekmektedir. Genel olarak, çalıştığımız iki ülkede sınıf yapısı kavramlarını işlemeleştirmek için kullanacağımız kriterler aynıdır. Bir istisna 'ehliyeteye dayalı varlıkların' belirlenmesini kapsar. Verilen akademik niteliklerin ulusal olarak-spesifik anlamları ve farklı ehliyet türleri ile emek piyasası arasındaki ilişkinin tarihsel gelişimi nedeniyle, bu sömürü-yaratan varlığın spesifik olarak belirlenmesinde aynı formel akademik derecelerin mekanik biçimde kabul edilmesi kuramsal olarak bir anlam ifade etmez. Diğer yandan, eğer farklı ülkeler için kriter

olarak farklı ehliyetler kabul edilirse verilerin mutlak karşılaştırılabilirliğinin zayıflatılması yönünde önemli riskler mevcuttur. İdeal olarak, kişi emek gücünün kendisindeki beceri-kıtlığının doğrudan ölçüsünü isteyebilir, fakat ben bunun nasıl ölçülebileceğine dair kesin bir fikre sahip değilim ve veriler içinde bunu ölçmek için makul biçimde kullanılabilecek kesinlikle hiçbir şey mevcut değildir.³⁷

Bu gibi çeşitli kaygıları dengelemek amacıyla, İsveç açısından ehliyete dayalı varlıklar için işlemsel kriteri değiştirmek akla yatkın görünmektedir. Bunun gerekli olduğu meslekler için (bir önceki bölümdeki tablo 5.3.III'e bakınız) ehliyete dayalı varlıkların farklı düzeylerinin ayırt edilebilmesi amacıyla belirgin bir kriter olarak üniversite derecesinin kullanılması yerine, bir kriter olarak lise derecesi kabul edilmiştir. Bu anlamda İsveç Birleşik Devletler'e daha fazla benzer hale gelme sürecinde olsa da, yakın zamana kadar bir lise derecesi İsveç'te Birleşik Devletler'den çok daha değerli ve önemli bir sertifikaydı. Çok daha az oranda kişi üniversiteye giderdi ve oldukça yüksek vasıflı çok sayıda konum için bir üniversite derecesi gerekli görülmemektedir.³⁸

Sonuçların anlatımı hakkında başlangıç niteliğinde olan son bir yorum, ayrıntılı istatistiksel tablolar yığını ile güçlkle ilerlemenin sıklıkla bıktırıcı ve elverişsiz bir durum olmasıdır. Sorun buradaki durumda karışıktır, çünkü kullanılan sınıf tipolojisinin karmaşıklığı -toplam olarak on iki kategori- ve tipolojinin -bir matris biçimindeki- mantıksal yapısı sonuçların tablo halinde sunumunu oldukça kullanışsız hale getirir. Bu nedenle, şu stratejiyi benimsedim: bölümdeki çeşitli önemli konular için tamamlanmış veri tabloları ek III'de görülmektedir. Bölümün tamamında, sınıf tipolojisini çeşitli biçimlerde daraltacak ve basitleştireceğim, tabloları metinde vurgulamak istediğim betimleyici genellemelere uygun hale getireceğim.

37 Bir kez daha, daha önce çeşitli defalar belirttiğim gibi, ehliyete/beceriye dayalı varlıklar için kriterleri kesin olarak tespit etmekteki bu zorluk kavramın kuramsal olarak gelişmemişliğini yansıtır.

38 Bu işlemsel kararların önemli ampirik sonuçları olup olmadığını görmek için, eğitimsel ehliyete dayalı kriterin ehliyete dayalı varlıkları spesifik olarak belirleme sürecinden tamamen çıkarıldığı paralel sınıf değişkenleri oluşturduk ve tam anlamıyla tablo 5.3'de gösterildiği gibi meslek ve özerklik kriterlerine dayandık. Bu durum ülkeler içinde bireylerin sınıflara dağılımını bir miktar etkilemiş olsa da, hiçbir biçimde ülkeler arasındaki farklılık örüntülerini etkilememiştir (yani dağılımlardaki değişikliklerde hiçbir ulusal yanlılık yoktur).

Kapsamlı Sınıf Dağılımları

Şimdi veri analizine dönelim. Tablo 6.1 İşveç ve Birleşik Devletler'de iş gücünün sınıflara dağılımını göstermektedir. Ana hatlarıyla iki sınıf yapısı oldukça benzerdir. Toplumsal eşitsizlik düzeylerindeki ve sınıf oluşumu örüntülerindeki büyük farklılıklara rağmen, kişilerin sınıf yapısı içindeki temel dağılımı bu iki ülke arasında çarpıcı biçimde değişiklik göstermez. Her iki ülkede de işgücünün yaklaşık yüzde 40'ını oluşturan işçi sınıfı sayısal olarak açık farkla en büyük sınıftır. Eğer örgütsel ya da beceriye dayalı varlıklar üzerinde marjinal kontrole sahip çelişkili mevkileri eklersek, ülkelerin her birinde bu oran yaklaşık yüzde 60'a yükselir. Her iki ülkede de burjuvazi ve küçük burjuvazi işgücünün çok küçük bir oranını oluştururlar: her iki ülkenin de yaklaşık yüzde 5 ila 7'si salt küçük burjuva ve diğer yüzde 5 ila 6'sı küçük işverendir ve yüzde ikiden daha azı tam-donanımlı kapitalisttir.

TABLO 6.1

Sömürü-merkezli sınıf kavramını kullanan sınıf matrisi içinde emek gücünün dağılımı^a

Ortalam oranların içindeki verilerdir

Sahip olanlar	Sahip-olmayanlar/Mülksüzler (sıradaki emekçiler)			
1 Burjuvazi	4 Uzman yöneticiler	7 Yarı-ehliyetli yöneticiler	10 Ehliyetli Olmayan yöneticiler	+ Organized >0 varlıklar
B.D.* 1.8% İşveç 0.7%	B.D. 3.9% İşveç 4.4%	B.D. 6.2% İşveç 4.0%	B.D. 2.3% İşveç 2.5%	
2 Küçük işverimler	5 Uzman denetçiler	8 Yarı-ehliyetli denetçiler	11 Ehliyetli Olmayan denetçiler	
B.D. 6.0% İşveç 4.8%	B.D. 3.7% İşveç 3.8%	B.D. 6.8% İşveç 3.2%	B.D. 6.9% İşveç 3.1%	
3 Küçük Burjuvazi	6 Yönetici olmayan Uzmanlar	9 Yarı-ehliyetli İşçiler	12 Proleterler	-
B.D. 6.9% İşveç 5.4%	B.D. 3.4% İşveç 6.8%	B.D. 12.2% İşveç 17.8%	B.D. 39.9% İşveç 43.5%	
	+	>0	-	

Beceriye ehliyetle dayalı varlıklar

Birleşik Devletler: Toplam sayı=1487

İşveç: Toplam sayı=1179

^a Dağılımlar emek gücü içinde çalışan kişilere aittir, dolayısıyla işsizler, ev kadınları, emekliler vb. hariçtir.

¹⁴ Bu tablodaki varlıklar açısından kriterlerin işlemeleştirilmesi için, bkz Tablo 5.3

İki toplumdaki sınıf yapısı ana hatlarıyla birbirine benzer olmasına karşın, dikkate değer bazı farklılıklar mevcuttur. Birincisi, iki ülkede yaklaşık olarak aynı oranda (yüzde 11 ve yüzde 12) işgücü tam anlamıyla yönetsel konumları (örgütsel siyasa kararları-oluşturma-sürecini içeren konumlar) işgal etmelerine rağmen, Birleşik Devletler'de İsveç'e göre önemli ölçüde daha fazla denetçi vardır: yüzde 17.4'e karşılık yüzde 10.1. Bu karşıtlık önemli ölçüde ehliyeteye dayalı varlıklara sahip olmayan kişiler için özellikle dikkat çekicidir. Uzman-olmayan denetçiler BD işgücünün yüzde 13.7'sini, fakat İsveç emek gücünün sadece yüzde 6.3'ünü oluşturur. İki ülkedeki denetim düzeyleri arasındaki söz konusu farklılık ile ilgili olarak, bu bölümün bir sonraki kısmında iki sınıf yapısı arasındaki farkları açıklamaya çalışırken bir yorum sunacağım. Şimdilik belirtilmesi gereken şey Birleşik Devletler'de çalışma sürecinin İsveç'e göre önemli ölçüde daha fazla denetim altında görünmesidir.

İki ülke arasında ikinci karşıtlık noktası, işçi sınıfıdır. İşçi sınıfı her iki ülkede de en büyük sınıf olduğu halde, İsveç'te bir miktar daha geniştir. Eğer salt proleterlerle yarı-ehliyetli işçileri (tipolojide 9. ve 12. hücreler) birleştirecek, İsveç işçi sınıfı Amerikan işçi sınıfından yaklaşık yüzde 9 daha büyüktür (yüzde 61.3'e karşılık yüzde 52.1). Bu farkın büyük kısmı, daha sonra göreceğimiz gibi, Birleşik Devletlerdeki yüksek denetim oranlarına atfedilebilir.

Üçüncüsü, eğer sadece yüksek düzeyde ehliyeteye/beceriye dayalı varlıklara sahip olan kişilere -çeşitli türlerde uzmanlar- bakarsak İsveç'te oldukça yüksek bir oran yönetsel aygıtın tamamen dışındadır: Birleşik Devletler'deki uzmanların yüzde 31'ine kıyasla, İsveçli uzmanların yüzde 45'i örgütsel varlığa sahip değildir. Bunun nedeni İsveç'te daha az uzman yönetici ya uzman denetçi olması değildir. Aksine, İsveç'te Birleşik Devletler'e göre kısmen daha fazla kişi bu tür konumlardadır. Asıl neden [İsveç'te] daha fazla yönetsel işlevi-olmayan uzmanın var olmasıdır; Birleşik Devletlerdeki oranın yaklaşık iki katı.

Son olarak hem Birleşik Devletler'de hem de İsveç'te emek gücünün büyük çoğunluğu ücretlilerden oluşsa da, Birleşik Devletler'de kendi hesabına çalışanlar bir miktar daha fazladır: İsveç'teki emek gücü-

nün yüzde 10.9'una karşılık [B.D'de] yüzde 14.7.³⁹ Eğer buna, geçmişte bir süre kendi hesabına çalışmış olan ücretlileri de eklersek -Birleşik Devletlerde emek gücünün yüzde 13.8'i ve İsveç'te 6.7'si- güçlü küçük-burjuva deneyimlerine sahip emek gücü oranı Birleşik Devletler'de İsveç'e göre oldukça büyüktür: yüzde 28.5'e karşılık yüzde 17.6. Her iki ülkede de kapitalist olmak birçok insan için büyük ölçüde bir fantezi olmayı sürdürmesine rağmen Birleşik Devletler'de en azından kendi hesabına çalışan olmayı deneyen daha fazla kişi vardır ve bu durumun önemli ideolojik sonuçları olabilir.

Sınıf ve Cinsiyet

Tahmin edilebileceği gibi hem İsveç hem de Birleşik Devletler'de sınıf dağılımı erkekler ve kadınlar arasında keskin bir şekilde farklılık gösterir (bkz. tablo 6.2). Her iki ülkede de emek gücü içindeki kadınlar yüksek oranda işçi sınıfında yer alırken, erkekler ise özellikle kapitalist sınıf ve yönetsel konumlar gibi sömüren sınıf konumlarında yüksek oranda yer alırlar. Sonuç her iki ülkede de kadınların işçi sınıfının net çoğunluğunu oluşturmalarıdır; tüm işçilerin yüzde 60'ından biraz fazlasını kadınlar oluşturur. Eğer marjinal-ehliyet sahibi çalışan kategorisini -büyük ölçüde erkekler tarafından doldurulan çok sayıda yüksek beceriye dayalı zanaat konumlarını içerir- 'salt' işçi sınıfına dâhil etsek [bile], yine de her iki ülkede de işçilerin çoğunluğu kadınlardır. Halen birçok Marksist açıklamada mevcut olan işçi sınıfının öncelikle erkek fabrika işçilerinden oluştuğu imgesi artık doğru olarak kabul edilemez (eğer burada önerilen sınıf kavramı kabul edilirse).

39 Birleşik Devletler için yüzde 14.7 olan bu rakam, yüzde10'un altında bir oranın kendi hesabına çalışan olarak sınıflandırıldığı her on yılda bir yapılan nüfus sayımının 1980 yılındaki sonuçlarından oldukça büyüktür. Bunun olası birkaç nedeni vardır. Öncelikle, nüfus sayımı kendi kendine uygulanan bir soru formudur. Anketin istihdam statüsünün tanıtıldığı kısmında, kendi hesabına çalışma 'bir ücret ya da maaş karşılığı mı çalışıyorsunuz?' ile başlayan listede en son seçenektir. Kendi hizmetleri için saat başı temelinde ödeme yapılan birçok kendi hesabına çalışan bu ilk seçeneği işaretler. Bu kitapta kullanılan araştırma, kendi hesabına çalışmanın anlamı hakkında spesifik eğitim sahibi görüşmeciler tarafından yürütülmüştür ve tüm yanıt seçenekleri karşılık veren kişi cevaplandırılmadan önce okunmuş ve açıklanmıştır. İkincisi vergidenenile, birçok kişi kendilerini akademik bir araştırma enstitüsüne göre-resmi bir devlet kuruluşuna kendi-hesabına çalışan olarak özdeşleştirmekte tereddüt etmiş olabilirler. Bu durum akademik enstitünün kendi hesabına çalışma ölçümlerinin genellikle devlet ölçümlerinin üzerinde olması gerçeğiyle doğrulanmaktadır. Her halükarda bu örnekte resmi devlet rakamlarının bizim kullandıklarımızdan daha doğru olduğuna inanmak için çok az neden vardır.

TABLO 6.2

Sınıf kategorileri ^a	Sınıflar içinde cinsiyetlerin dağılımı				Cinsiyetler içinde sınıfların dağılımı			
	<i>Birleşik Devletler</i>		<i>İsveç</i>		<i>Birleşik Devletler</i>		<i>İsveç</i>	
	<i>Erkek</i>	<i>Kadın</i>	<i>Erkek</i>	<i>Kadın</i>	<i>Erkek</i>	<i>Kadın</i>	<i>Erkek</i>	<i>Kadın</i>
1. İşverenler	69.7	30.3	83.1	16.9	10.1	5.2	8.2	2.1
2. Küçük burjuvazi	50.3	49.7	75.7	24.3	6.4	7.5	7.3	3.0
3. Yöneticiler	67.6	32.4	77.5	22.5	15.5	8.6	15.2	5.5
4. Denetçiler	60.9	39.1	63.9	36.1	18.8	14.2	11.5	7.4
Toplam yönetici ve denetçiler	63.7	36.3	71.0	29.0	34.3	22.8	26.7	12.9
5. Yönetici-olmayan uzman	47.7	52.3	56.1	43.9	3.0	3.9	6.8	6.8
6. Beceri sahibi işçiler	73.6	26.4	63.4	36.6	16.6	7.1	20.2	14.8
7. İşçiler	39.5	60.5	39.8	60.2	29.0	52.8	30.9	59.6
Toplam işçiler ve becerisi işçiler	47.5	52.5	46.6	53.4	45.6	59.9	51.1	64.4
Tüm Toplam	54.3	45.7	56.0	44.0				

Cinsiyet kategorileri içinde sınıfların dağılımı: Birleşik Devletler ve İsveç ^a

^aTamamlanmış veri için, bkz. veri ekindeki (Ek III) Tablo III.1.

^bKategoriler Tablo 6.1'deki tam sınıf tipolojisinden aşağıdaki biçimde daraltılmıştır: işverenler=1,2; küçük burjuvazi=3; yöneticiler=4,7,10; denetçiler=5,8,11; yönetici-olmayan uzmanlar=6; beceri sahibi işçiler=9; işçiler=12

Dağılımlara diğer yönden bakılırsa -cinsiyetler içinde sınıf dağılımı- kadınların sadece yaklaşık beşte birine karşılık hem İsveç hem de Birleşik Devletler'de erkeklerin yaklaşık olarak üçte biri net olarak sömürücülerdir (yöneticiler, uzmanlar ve işverenler). Erkeklerin sadece yüzde otuzuna kıyasla, emek gücü içindeki tüm kadınların yarısından fazlası işçi sınıfına dâhildir.

Tablo 6.2'deki sonuçlarda öngörülmeleyen bir şey sınıf dağılımındaki cinsiyet farklılığı derecesinin Birleşik Devletler'e göre İsveç'te daha büyük olmasıdır. Sömürü imtiyazları ile ilgili neredeyse tüm konumlarda, İsveç sınıf yapısında kadınlar Amerikan sınıf yapısına göre daha fazla

yetersiz-temsili edilmektedirler. İsveç'te işveren olan erkeklerin yüzdesi işveren olan kadınların yüzdesinden 3.9 kat daha büyüktür, buna karşın Birleşik Devletler'de rakam sadece 1.9 kat olarak gözükmektedir ve yine İsveç'te ya uzman-yönetici ya da yarı-ehliyetli yönetici olan erkeklerin yüzdesi bu konumlardaki kadınların yüzdesinden 4.8 kat daha büyükken Birleşik Devletler'de erkeklerin fazla-temsili sadece 2.8 kattır. 'Aydınlanmış' İsveç sosyal demokrasisi hakkındaki birçok popöler önyargıyı izleyerek, İsveç'te sınıf dağılımındaki cinsiyet-yanlılığının daha az olacağını öngörmüştüm, fakat durum kesinlikle böyle değildir, en azından elimizdeki verilere göre.

Erkek ve kadınların farklılık gösteren şekilde sınıflara ayrıldığı fiili süreci derinlemesine araştırmak buradaki analizin kapsamının ötesinde olsa da, yaş grupları içindeki erkek ve kadınların sınıf dağılımına bakarak sürece kısaca bir göz atabiliriz. Tablo 6.3'ün gösterdiği gibi, Birleşik Devletler'de işçi sınıfına dâhil olan kadınların oranı yirmi bir ile altmış beş arasındaki farklı yaş gruplarında önemli ölçüde değişmez. Diğer yandan, erkekler arasında net bir yaş örüntüsü vardır: orta yaşa kadar işçi sınıfı içindeki oran düşer ve yaşlı erkekler arasında bir parça yükselir. Birleşik Devletler'de yöneticiler içinde yaş dağılımı erkekler ile kadınlar arasında çok daha keskin bir şekilde farklılaşır: kariyerin ilk basamaklarından kariyer-ortasına doğru ilerledikçe, erkekler giderek artan oranlarda yönetici olurlar, buna karşılık 21- 25 yaş grubundan 56-65 yaş grubuna doğru ilerledikçe kadınların yönetsel konumlardaki oranlarında düzenli/tek-düze bir düşüş vardır. İsveç'te erkekler ve kadınlar arasındaki karşıtlık Birleşik Devletler'de olduğu gibi çok kesin değildir: fakat temel olarak benzer bir model mevcuttur: erkekler yönetsel konumlar açısından kadınlara göre çok daha keskin yaş profiline sahip görünmektedirler, her iki grupta da yaklaşık yüzde 5 ile neredeyse hiç değişikliğin olmadığı kadınlara kıyasla, 21 ila 25 arası yaş grubunda yüzde 7.8'den, 36 ila 45 arası yaş grubunda yüzde 19'a yükselmektedir.

Cinsiyet kategorileri içindeki bu çeşitli yaş-sınıf profilleri, erkeklerin kadınlara göre özellikle kariyerlerinin ilk ve orta aşamalarında işçi-sınıfı konumlarından yönetsel konumlara doğru terfiye dayalı

hareketlilik açısından daha geniş olanaklara sahip olduklarını gösterir. Elbette, tablo 6.3'deki örüntüler kariyer modellerinin, sınıf yapısındaki dönüşümlerin ve emek-gücüne katılım oranındaki değişimlerin kesişmelerinin karmaşık bir sonucudur. Örneğin, yaş ile yönetsel konumlardaki erkeklerin oranı arasındaki eğrisel ilişki nasıl yorumlanmalıdır? Bu ilişkinin, kariyerlerinin sonunda yöneticilerin daha alt bir pozisyona inmelerinden kaynaklanma ihtimali yoktur. Aksine, bu durumun iki nedensel sürecin kesişmesini yansıttığı ileri sürülebilir: birincisi, erkeklerin yönetsel konumlara terfi etmesinin kariyer-seyir sürecinin ilk yarısında meydana gelmesi nedeniyle, bir kişinin kariyerinin ikinci yarısında yönetici-olmayan bir konumdan yönetsel konumlara terfi etmesinin oldukça nadir hale gelmesidir; ve ikincisi, içerisinde zamanla yönetici olma olasılıklarının yükseldiği tarihsel bir grup dinamiktir (görelî sayıda yönetsel konumun genişlemesi gibi). İlk eğilim yönetsel konumlardaki erkeklerin oranının yaş ile birlikte arttığı anlamına gelebilir (kariyerin-orta evresinin ötesinde azalan bir oranla olmasına rağmen). Bu iki eğilimin birleşimi tablo 6.3'teki eğrisel ilişkiyi üretir. Bu tür bir karmaşıklık göz önünde bulundurulduğunda, erkekler ve kadınlar açısından tabloda gözlenen farklılaşmış sonuçların öncelikle terfilerdeki toplumsal cinsiyet ayrımcılığının bir sonucu olduğunu kesin olarak göstermek basit bir istatistiksel görev değildir. Buna rağmen, geçici bir sonuç olarak, bunun sınıf dağılımlarındaki toplumsal cinsiyet farklılıklarına önemli ölçüde katkı sağlayan bir durum olduğu akla yatkın bir hipotezdir.

TABLO 6.3

Yaş-cinsiyet kategorileri içinde sınıf dağılımı

**I. Birleşik
Devletler**

erkekler ve kadınların yüzdeleri (%)

	İşçiler		Yöneticiler	
	Erkekler	Kadınlar	Erkekler	Kadınlar
21 Yaş Altı	36.7	69.0	8.8	2.7
21-25	35.3	51.5	12.9	12.7
26-35	21.4	48.5	17.4	10.5
36-45	23.9	51.0	20.4	8.5
46-55	30.5	53.6	16.1	6.1
56-65	36.5	59.1	10.0	5.9
65 Yaş Üstü	41.8	47.9	12.3	11.0

II. İsveçerkekler ve
kadınların
yüzdeleri (%)

	İşçiler		Yöneticiler	
	Erkekler	Kadınlar	Erkekler	Kadınlar
21 Yaş Altı	61.1	73.1	2.8	3.8
21-25	40.3	75.0	7.8	5.4
26-35	27.3	45.7	17.0	7.1
36-45	25.2	54.3	19.2	4.7
46-55	27.0	66.4	18.3	4.7
56-65	31.5	68.8	12.0	3.8

*Tamver için, bkz. Ek III'teki Tablo III.2

Sınıf ve Irk

İsveç toplumunun ırksal homojenliği nedeniyle, mevcut olan veriler ile İsveç'teki sınıf ve ırk konusunu irdelemek mümkün değildir. Dolayısıyla, tablo 6.4'te sadece Birleşik Devletler ile ilgili sonuçlar sunulmaktadır. Sınıf dağılımlarındaki ırksal farklılık örüntüsü, cinsel farklılık örüntüsünden daha belirgindir. Beyazların sadece yüzde 37'sine kıyasla, siyahların yüzde 59'u işçi sınıfı içindedir; diğer uçta, siyahların yüzde 3'ünden azına kıyasla, beyazların yaklaşık yüzde 16'sı işveren ya da küçük burjuvadır. Bu ırksal karşıtlıklar, cinsiyete göre ayrım yaptığımız durumdakinden daha fazla dikkat çekici hale gelmektedir: emek gücündeki siyah kadınların, beyaz erkeklerin sadece yüzde 27'sine kıyasla yaklaşık yüzde 70'i işçi sınıfı içindedir, bununla birlikte beyaz kadınlar ve beyaz erkekler yaklaşık yüzde 50'lik bir oranla bu ikisinin ortasına düşerler.

Toplumsal cinsiyete dair sonuçlarla birlikte ele aldığımızda, bu verilerden çok güçlü iki sonuç çıkarabiliriz. Birincisi, sınıfsal açıdan beyaz erkekler net olarak yüksek derecede imtiyazlı bir konumdadır. Yaklaşık altı erkekten biri ya kapitalist ya da uzman yöneticidir, yani, sınıf mevkileri içinde ya egemen sınıfın bir parçası ya da egemen sınıfa sıkı sıkıya bağlıdır. Eğer buna diğer yöneticileri ve uzmanları eklersek, emek gücü içindeki beyaz erkeklerin üçte birinden fazlası sağlam bir şekilde sömüren sınıf konumları içindedirler.

TABLO 6.4

<i>İrk ve cinsiyet kategorileri içinde sınıfların dağılımı</i>						
Sınıf kategorileri ^a	<i>Beyler</i>			<i>Şişeler</i>		
	Erkekler	Kadınlar	Toplam	Erkekler	Kadınlar	Toplam
1. İşverenler	11.1	5.7	8.7	0.0	1.4	0.7
2. Küçük burjuvazi	6.4	8.9	7.5	3.7	0.0	2.0
3. Yöneticiler	17.0	9.5	13.6	5.0	6.3	7.4
4. Denetçiler	18.3	15.0	16.8	15.1	11.6	13.4
Toplam yönetici ve denetçiler	35.3	24.5	30.4	23.1	17.9	20.8
5. Yönetici-olmayan uzman	3.0	4.4	3.6	4.0	2.6	3.4
6. Beceri sahibi işçiler	16.7	6.9	12.4	21.4	9.7	15.4
7. İşçiler	27.4	49.7	37.3	47.8	68.5	59.1
Toplam işçiler ve beceri sahibi işçiler	44.1	56.6	49.7	69.2	78.2	74.5
Ağırlıklı N	648	517	1165	71	78	149

Birleşik Devletler'de ırk ve sınıf dağılımı ^a

^a Tam veri için, bkz. Ek III'te Tablo III.

^b Kategoriler şu biçimde Tablo 6.1'deki tam sınıf tipolojisinden daraltılarak alınmıştır: işverenler=1,2;- küçük burjuvazi=3; yöneticiler=4,7,10; denetçiler=5,8,11; yönetici-olmayan uzman=6; beceri sahibi işçiler=9; işçiler=12.

İkinci olarak, çağdaş Amerikan kapitalizmde işçi sınıfı önemli ölçüde kadınlar ve azınlıklardan oluşmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, Birleşik Devletler'de işçi sınıfının yüzde 60.5'ini kadınlar oluşturmaktadır. Eğer buna siyah erkekleri de eklersek, bu rakam üçte-ikiye yaklaşır. İşçi sınıfını harekete geçirmeye dair herhangi bir politik stratejinin bu demografik yapıyı dikkate alması gerekir.

Sınıf ve Ekonomik Sektör⁴⁰

Tarihsel olarak, Marksistler işçi sınıfını endüstriyel üretim ile özdeşleştirme eğilimindedirler. Gördüğümüz gibi, bu özdeşleştirme işçi sınıfını etkili bir biçimde endüstriyel (yani üretken) emek ile sınırlandıran Poulantzas'ın tanımlaması gibi belli işçi sınıfı tanımlamaları ile takdis edilmektedir.

40 Bu bölümde tartışılan sektörler ile ilgili tanımlamalar Ek II'de bulunabilir.

Bu kitapta önerilen sınıf yapısı ile ilgili kavramsallaştırma işçi sınıfını, doğası gereği endüstriyel üretime bağlamaz. Fakat hem İsveç hem de Birleşik Devletler’de, endüstriyel üretim ya da benim (Joachim Singelmann tarafından benimsenen kullanımı takiben) *dönüştürücü sektör* olarak adlandırdığım şey, işçi sınıfının özü olmaya devam etmektedir: işçilerin İsveç’te yaklaşık yüzde 42’si ve Birleşik Devletler’de yüzde 41’i dönüştürücü sektörde istihdam edilmektedirler (bkz. tablo 6.5).⁴¹ Buna, kapsamlı bir işçi sınıfı oluşturmak için beceri-sahibi işçiler de eklenirse, (BD’de esasen aynı kaldığı halde) İsveç’te rakam yüzde 45’e yükselir. Bu durum, belirtilmesi gerekir ki, işçiler arasında endüstriyel üretimin çarpıcı biçimde orantısız bir temsili değildir, çünkü Birleşik Devletler emek gücünün yüzde 36’sı ve İsveç emek gücünün yüzde 40’ı dönüştürücü sektörde yer almaktadırlar.

Durum, yönetici, denetçi ya da yönetsel işlevi-olmayan çalışan biçimindeki uzmanlar için oldukça farklıdır. Bu sınıf mevkileri hem Birleşik Devletler’de hem de İsveç’te toplumsal ve politik hizmetlerde bir hayli yoğunlaşmışlardır. Birleşik Devletler’de tüm emek gücünün sadece yüzde 22’sinin ve İsveç’te yüzde 36’sının bu sektörde yer almasına karşılık, Birleşik Devletler’de tüm uzmanların yüzde 42’si ve İsveç’te yüzde 59’u bu sektörde çalışmaktadır. Aşağıda göreceğimiz gibi, bu hizmet sektörü istihdamının çekirdeğini devlet oluşturmaktadır.

Sınıf Yapısı ve Devlet⁴²

Görünüşe göre, kamu istihdamı ile sınıf yapısı arasındaki istatistiksel ilişkiyi çalışmak basit bir meseledir, çünkü belirli bir kişinin devlet için çalışıp çalışmadığı -çok az istisna- oldukça açıktır. Fakat yakından incelendiğinde, sorun daha karmaşıktır, çünkü özel sektörde-

41 Bkz. Joachim Singelmann, *From Agriculture to Services*, Beverley Hills 1977.

42 Bu analizin amaçları açısından, kontrolün kurumsal mekanına bakmadan, konu ile ilgili varlık türü üzerindeki denetimi sınıf mevkisinin kritik bir belirleyicisi olarak ele alacağım: bir sermaye sahibi, devlet ile uzun-dönemli savunma sözleşmeleri yapmış olsa bile ve açıkça ‘devlet-sektörü’ üretiminin bir parçası olsa da yine de kapitalist olmayı sürdürür; ehliyet sahibi bir kişi devlet kurumları ve özel şirketler arasında mekik dokusa bile ‘uzman’ olmayı sürdürür ve belki de en sorunlusu, bir örgütsel varlığın kontrolörü, bu varlıklar kamu bürokrasilerine ya da özel girişimlere iştirak edilmiş olsun olmasın, bir yöneticidir. Bu nedenle, kamu ve özel sektör işçileri, kamu uzmanları ve özel uzmanlar, kamu yöneticileri ve özel yöneticiler arasındaki ayrımı, farklı üretim tarzlarından kaynaklanmış sınıflar arasındaki bir ayrım olarak ele almayacağım.

ki birçok firma fiili olarak devletin yasal anlamda bir parçası olmadan devletle yakından bağlantılı olabilir. Örneğin, askeri sözleşmelerde durum kesinlikle budur. Askeri silah fabrikasında çalışan bir işçi kamu sektöründe mi yoksa özel sektörde mi konumlanmış olarak ele alınmalıdır? En azından bazı açılardan, bu tür firmalarda çalışanlar diğer özel-sektör işçilerinden daha fazla doğrudan kamuda çalışanlarınkine benzeyen çıkarlara sahiptirler. Örneğin, tam-yetkili kamu çalışanlarının durumunda olduğu gibi, devlet bütçelerinin genişlemesi doğrudan devlete-bağlı firmalardaki kişilerin yararınaadır.

Dolayısıyla devlet ve sınıf yapısı arasındaki ilişkiyi düzgün bir şekilde detaylarıyla göstermek için, ideal olarak özel sektör firmalarını devlet ile olan finansal bağlantıları temelinde ayrıştırmak istiyoruz. Tabii ki böylesi bağlantılar hakkında güvenilir bilgiye ulaşmanın kolay bir ampirik görev olmadığını söylemeye bile gerek yoktur. Yapabileceğimiz en iyi şey araştırmada özel sektör katılımcılarının, çalıştıkları firmanın devlet ile yaptığı işlerin yüzdesi hakkında bir tahmin yapmalarını istemektir. Bu tahminlerin tam bir doğruluk taşıması mümkün değildir, fakat bunlar bize devlet ile aradaki dolaylı bağlantılar hakkında kabataslak bir fikir verebilir.

Tablo 6.6 sınıf yapısı içindeki çeşitli mevkilerdeki 'devlet-bağlantılı istihdamın' dağılımını sunmaktadır. Tablo İsveç ve Birleşik Devletler arasındaki ilginç farklılıklar ve benzerlikler örüntüsünü göstermektedir. Belki de en dikkat çekici olanı iki ülkedeki doğrudan kamu istihdamı düzeylerindeki çarpıcı farklılıktır: Birleşik Devletler örnekleminin yüzde 17.5'i (ücretlilerin yüzde 20.6'sı) ve İsveç örnekleminin yüzde 41.6'sı (ücretlilerin yüzde 46.6'sı) kamu çalışanlarıdır. Bu farklılık sınıf yapısı boyunca ortaya çıkar, fakat özellikle uzmanlar arasında belirgindir (Birleşik Devletler'de yüzde 29.5'e kıyasla İsveç'te yüzde 63'ü kamu çalışanıdır). Diğer yandan, Amerikalıların daha yüksek bir oranının devletle en azından asgari bağlantıları olan özel sektör firmalarında çalıştıkları görülmektedir. Yine, en çarpıcı olanı uzmanların durumu olarak görünmektedir: İsveç'te sadece yüzde 17'ye kıyasla Birleşik Devletlerde uzmanların yüzde 39'u bu tür firmalarda yer almaktadırlar.

Bu iki örüntünün sonucu iki ülkede de, uzmanlar sınıf yapısı içinde doğrudan ya da dolaylı, devlet ile en yakın bağları olan kategoridir: Birleşik Devletler'de sadece yüzde 31 ve İsveç'te yüzde 20'den az kişi devlet ile hiçbir şekilde iş yapmayan özel sektör firmalarında olduklarını bildirdiler. Aksine işçiler hem İsveç hem de Birleşik Devletler'de, devlet ile en az iş ilişkileri olan ücretliler kategorisidir: BD işçilerinin yüzde 56'sı ve İsveç işçilerinin yüzde 45'i. Ayrıca, beklenebileceği gibi, her iki ülkede de devletten en fazla izole edilmiş sınıf mevkileri küçük burjuvazi ve küçük işverenlerdir -iki ülkede de bu tür bireylerin yaklaşık yüzde 90'ı devletle hiçbir biçimde iş yapmamaktadırlar.

Devlet ve sınıf yapısı hakkındaki bu veriler devletin 'çelişkili sınıf mevkilerinin' çeşitli kategorileri için önemini gösterir. Daha önceki bir çalışmada savunduğum gibi (benim önceki sınıf kavramsallaştırmamın kullanıldığı), genellikle 'orta-sınıf' olarak düşünülen konumların genişlemesinin çoğu kamu istihdamının büyümesine atfedilebilir.⁴³ 1960 ile 1970 arasında Birleşik Devletler'de 'yarı-özerk çalışan' konumlarındaki artışın neredeyse tümü devlette ya da ciddi ölçüde devlete-bağımlı (hastaneler gibi) özel sektörde meydana gelmiştir. Bu periyot sürecinde ekonominin geri kalanında fiili olarak bu tür mevkilerin toptan bir düşüşü olmuştur. Yarı-özerk mevkilere göre kamunun genişlemesine daha az bağımlı olmalarına rağmen yönetsel mevkilerde de, kamunun genişlemesi nedeniyle önemli ölçüde artış gözlenmiştir.

Siyasal olarak, işçiler ve diğer ehliyetsiz çalışanların kamu istihdamında ve kamuyla-ilişkili istihdamda yetersiz-temsili edilmeleri olgusu, özellikle Birleşik Devletler'de büyük olasılıkla işçi sınıfında belirli oranda var olan devletçilik-karşıtı eğilimin nedenlerinden biridir. Yine, devlet ile ekonomik bağların[ın] yokluğu büyük olasılıkla küçük burjuvazideki devletçilik-karşıtlığına da katkı yapmaktadır. Elbette işçiler halen devletin yeniden dağıtıcı ve sosyal hizmet politikalarından maddi fayda elde edebilir, fakat geçinmelerinin kamunun genişlemesi ile doğrudan bağlantılı olması çok mümkün değildir ve

43. Bkz. Erik Olin Wright ve Joachim Singelmann, 'Proletarianization in the American Class Structure' içinde *Marxist Inquiries*, Michael Burawoy ve Theda Skocpol (ed.), *the American Journal of Sociology* Eki, cilt, 88, 1982.

bu durum devlet-karşıtı bir duygunun gelişmesi için bir bağlam yaratmaktadır.

Devlete-göre-sınıf dağılımları konusunda bir diğer gözlemden daha söz edilmelidir: Birleşik Devletler'de İsveç'e göre, toplumun bütünü açısından daha fazla kapitalist ve küçük burjuva var olmasına rağmen, analiz özel sektör ile sınırlandırıldığında, aksine, İsveç'te Birleşik Devletler'e göre kısmen daha fazla kendi hesabına çalışan vardır (yüzde 18.5'e karşılık yüzde 17.8). Bu durum pazarlama sektörü eğer teknolojik gelişmenin belirli bir düzeyinde ise kendi-hesabına çalışma fırsatlarını yarattığını göstermektedir. İsveç'te kamu istihdamının çok yüksek miktarda olması nedeniyle bu tür kendi-hesabına çalışma için toplumsal alanın azlığına rağmen, bunun özel sektörde kendi-hesabına çalışmaya yönelik itkiyi köreltmediği görülmektedir.

TABLO 6.5

Sınıflar içinde ekonomik sektörlerin dağılımı, Birleşik Devletler ve İsveç^a

Yatay olarak toplam yüzdelere						
Sınıflar ^b	Ekonomik sektör					
	Eks-traktif ^c	Dönüştürücü	Dağıtım Hizmetleri	Ticaret Hizmetleri	Bireysel Hizmetler	Sosyal ve Siyasal hizmetler
<i>I. Amerika</i>						
1. İşverenler	17.1	26.0	21.2	10.1	20.2	5.3
2. Küçük burjuvazi	11.5	22.5	13.0	15.7	26.4	10.9
Kendi-hesabına çalışanlar toplamı	14.5	24.4	17.4	12.7	23.1	7.9
3. Yönetici uzmanlar	1.4	27.9	10.6	12.1	2.7	40.9

4.Diğer uzmanlar	1.6	28.4	5.9	11.6	3.5	49.1
Uzmanlar Toplamı	1.5	28.2	7.6	11.8	3.2	47.7
5.Uzman-olmayan yöneticiler ve denetçiler	3.2	35.7	13.5	11.2	9.5	26.8
6.Beceri sahibi işçiler	3.1	43.1	6.9	3.5	6.7	36.7
7.İşçiler	2.5	40.8	13.0	9.8	11.5	23.4
İşçi ve beceri sahibi işçilerin toplamı	2.7	41.3	11.6	8.3	10.4	25.7
Toplam Emek gücü	4.5	36.1	12.4	10.0	11.3	25.7

II.İsveç

1.İşverenler	17.5	39.4	22.4	6.3	6.4	8.0
2.Küçük burjuvazi	36.1	37.3	8.7	5.0	11.4	1.6
Kendi-hesabına çalışanlar Toplamı	26.7	38.4	15.6	5.6	8.9	4.8
3.Yönetici uzmanlar	0.0	33.0	3.9	11.7	4.1	47.4
4.Diğer uzmanlar	0.8	25.9	2.6	3.4	2.6	64.8
Uzmanlar Toplamı	0.6	28.0	3.0	5.8	3.0	59.7
5.Uzman-olmayan yöneticiler ve denetçiler	6.0	35.9	10.2	3.4	11.6	33.0

6.Beceri sahibi işçiler	0.0	51.3	1.5	2.9	5.3	38.9
7.İşçiler	3.6	41.9	11.7	1.5	5.6	35.7
İşçi ve beceri sahibi işçilerin toplamı	2.6	44.6	8.7	1.9	5.6	36.6
Toplam emek gücü	5.3	40.3	8.8	3.1	6.3	36.2

*Ekonomik sektörlerdeki sınıf dağılımı verileri için, bkz. Ek III'teki Tablo III.4

*Kategoriler izleyen şekilde Tablo 6.1'deki tam sınıf tipolojisinden daraltılarak alınmıştır: işverenler=1,2;küçük burjuvazi=3;uzman yöneticiler=4; diğer uzmanlar=5,6; uzman-olmayan yöneticiler ve denetçiler=7,8,10,11; beceri sahibi işçiler=9;işçiler=12

TABLO 6.6

Sınıflar içinde devlet-bağımlı ^a istihdam dağılımları

Sınıf Kategorileri	BİRLEŞİK DEVLETLER			Kamu çalışanları	İSVEÇ			Kamu çalışanları
	Özel şirketlerde, devlet ile yapılan iş hacmi:				Özel şirketlerde, devlet ile yapılan iş hacmi:			
	Hiç	Minimum	Bir miktar		Hiç	Minimum	Bir miktar	
1.Kendi-hesabına çalışanlar	88.9	7.8	3.3	0.0	93.7	3.9	2.4	0.0
2.Uzmanlar	31.2	30.3	9.1	29.5	19.7	13.2	4.0	63.2
3.Uzman-olmayan yöneticiler	51.6	21.1	7.0	20.0	38.5	16.6	2.7	42.2
4.Beceri sahibi işçiler	37.4	22.2	7.9	32.6	38.0	14.2	1.0	46.9
5.İşçiler	56.3	20.7	6.8	16.2	45.3	11.8	0.8	42.0
Toplam	55.0	20.7	6.8	17.5	44.5	12.2	1.7	41.6
Sadece ücretliler için	49.1	22.9	7.4	20.6	38.6	13.7	1.6	16.5
Toplam								

İsveç ve Birleşik Devletler'de Sınıf yapısı ve devlet ^a

^a Tam veri için, bkz. Ek III'teki Tablo III.5.

^b Kamu çalışanı olmayan katılımcılardan şirketlerinin devlet ile yapmış olduğu toplam işin oranına dair kaba bir tahminde bulunmaları istendi. Bu tabloda, minimum=%1-9, bir miktar=%10'un üzerinde. (Birleşik Devletler'de katılımcıların sadece %2.4'ü ve İsveç'te %0.8'i, şirketlerinin işlerinin yarısından fazlasını devlet ile yaptıklarını bildirdiler.

^c Kategoriler izleyen şekilde Tablo 6.1'deki tam sınıf tipolojisinden daraltılarak alınmıştır: Kendi-hesabına çalışan=1,2,3; uzman-olmayan yöneticiler ve denetçiler=7,8,10,11; beceri sahibi işçiler=9; işçiler=12.

Sınıf ve İşveren Büyüklüğü

Marksistler genellikle zamanımızı 'tekelci kapitalizm' dönemi olarak karakterize ettiler. Şüphesiz, güçlü ve gelişmiş çokuluslu şirketlerin yükselişi gelişmiş kapitalist toplumların *belirleyici* bir özelliğidir. Bu, işçilerin siyasal olanaklarını ve devletlerin ekonomik manevra yeteneğini önemli ölçüde belirler.

Bu söz konusu durumda dahi çoğu işçinin böyle devasa kapitalist işletmelerde istihdam edildikleri sonucunu *doğrudan* çıkartmak yanlıştır. Tablo 6.7 sınıf ve işveren büyüklüğü dağılımını gösterir.⁴⁴ Birleşik Devletler'de işçi sınıfının sadece yüzde 14.8'i ve beceri sahibi işçilerin yüzde 17.5'i, ve İsveç'te bunların her birinin yaklaşık yüzde 10'u on binin üzerinde çalışanı istihdam eden devasa şirketlerde çalışmaktadırlar. Eğer hesaplamalardan kamu istihdamını çıkartırsak [bu oran] Birleşik Devletler'de özel istihdamın yüzde 18'i ile yüzde 25'ine ve İsveç'te 18 ile yüzde 22'sine yükselir, fakat hâlâ işçi çoğunluğunun çok uzağındadır.⁴⁵ Hatta her iki ülkede de işçi sınıfının daha büyük bir kısmı on binin üzerinde kişiyi istihdam eden şirketler yerine elliden az çalışanı olan şirketler için çalışmaktadırlar: Birleşik Devletler'de işçilerin yüzde 22'si ve İsveçli işçilerin yüzde 17'si böyle küçük şirketlerde çalışmaktadırlar (ya da sırasıyla özel-sektör işçilerinin yüzde 26'sı ve yüzde 32'si). Bu belki de tekelci sermaye dönemidir, fakat bu tekelci kuruluşların bu toplumlarda ücretli-emeğin çoğunu *doğrudan* düzenledikleri anlamına gelmemektedir.

Tablo 6.7'deki veriler ikinci bir dizi ilginç bulguya işaret etmektedir.

44 Bu rakamlar katılımcıların çalıştıkları örgütün toplam çalışan sayıları hakkındaki kendi-bildirimlerine dayanır. Katılımcılara ilk olarak işverenlerinin çeşitli şubelere, tesislere, şirketlere sahip olup olmadığı soruldu. Eğer evet olarak yanıtladıysa, daha sonra tüm şirketi düşünmeleri ve istihdam büyüklüğü hakkında kabaca bir tahminde bulunmaları istendi. Eğer hayır olarak yanıtladıysa, daha fazla sorgulandı ve şirketteki çalışanların sayısı soruldu. Kuşkusuz, bu bildirimlerde önemli hatalar vardır. Hatta bazı durumlarda çalışanlar kendi işletmelerinin çokuluslu bir şirketler grubu olduğundan habersiz olabilirler ve kesinlikle bu tür şirketlerin dünya-çapındaki istihdamı konusunda kesin bir fikre sahip olmayacaklardır. Fakat benim varsayımım, kaba tahminler olarak sayıların büyüklük-sıralaması açısından yanlış olmayacaklardır. Örneğin, on binden fazla çalışan istihdam eden şirketler için çalışan çok az kişi yüzölçümlü rakamlar vereceklerdir. Kendi-hesabına çalışanlar açısından şirket büyüklüğü ile ilgili veri sadece istihdam ettikleri kişilere ait sayılardır.

45 Dikkate değer bir nokta, devlet analizden çıkartıldığında, İsveç Birleşik Devletler'den oldukça küçük olmasına rağmen, İsveç ve Birleşik Devletler'de oldukça benzer oranlarda işçinin çok büyük şirketler için çalışmasıdır.

Hem İsveç hem de Birleşik Devletler'de, orta-büyükölçekteki işletmeler -büyükölçekleri 500 ila 10,000 çalışan arasında değişen işletmeler- en fazla proleterleşmiş olanlardır: her iki ülkede bu tür kuruluşlardaki konumların yüzde 52'si işçi sınıfındadırlar. Bu açıdan devasa kuruluşlar Birleşik Devletler'de, çalışanlarının yüzde 40'ından azı ve İsveç'te yaklaşık yüzde 45'i işçi-sınıfı konumlarında olmasına rağmen aslında daha fazla devlete benzerler.

Hiç yorum yapamadığım bir yönden, Birleşik Devletler ve İsveç ile ilgili veri oldukça farklıdır. Birleşik Devletler'de büyük şirketler kendi emek gücü içinde büyük bir farkla en yüksek oranda denetçiye sahiptir: yüzde 27.6. Neredeyse yüzde 13 oranında olan yöneticiler ile birleştirildiğinde bu [durum], şirketlerdeki yönetsel aygıtın toplam istihdamını Birleşik Devletler'de yüzde 40'ın üzerine çıkarmaktadır. Bu [oran] hem devlet (yüzde 33'ün hemen altında) hem de orta büyüklükteki işletmeler içindeki orandan (yüzde 36) önemli ölçüde daha büyüktür. İsveç'te örüntü oldukça farklıdır: en büyük şirketlerde, İsveç standartlarına göre bile, denetçilerin oranı oldukça düşüktür -emek gücünün yüzde 7'sinin altında- ve genellikle bürokratik aygıtların büyüklüğü örgüt büyüklüğüne göre fazla değişiklik göstermemektedir (orta büyüklükteki şirketlerde yüzde 23.7, büyük şirketlerde yüzde 24.2 ve devlette yüzde 25.5).

Özet

Bu kısımda bir dizi farklı bulguyu irdeledik. Dört genel gözlem akıldatılmaya değerdir.

Birincisi, çeşitli farklılıklara rağmen, bu iki ülkenin sınıf yapılarının önemli birkaç niteliği oldukça benzerdir: işçi sınıfı en büyük sınıftır; işçi sınıfı ve marjinal sömürücüler olan çelişkili mevkiler iki ülkenin emek gücünün önemli bir çoğunluğunu oluşturur; küçük burjuvazi ve kapitalist sınıf oldukça küçüktür; özellikle ehliyet sahipliğine dayalı sömürücüler, ve daha genel olarak çelişkili mevkiler her iki ülkede de özellikle devlete bağlıdır.

İkincisi, İsveç'te Birleşik Devletler'e göre biraz daha fazla olmasına

rağmen, her iki ülkede de kadınlar orantısız bir şekilde proleterleşmişlerdir. Sonuç olarak kadınlar, işçi sınıfının çoğunluğunu oluştururlar.

Üçüncüsü, Birleşik Devletler'de çalışma süreci İsveç'e göre daha ciddi ölçüde denetim altındadır. Sınıf yapısı içinde, özellikle büyük şirketlerde önemli miktarda daha fazla denetçi vardır.

Dördüncüsü, İsveç Birleşik Devletlere göre daha yüksek oranda yönetsel işlevi-olmayan uzmana sahiptir. İsveç'te Birleşik Devletler'e göre ehliyet sahipliği ile örgütsel varlıklar üzerindeki denetim arasındaki bağlantı daha azdır.

TABLO 6.7

Şirketlerin büyüklüğüne göre sınıf dağılımları ^a

Sınıf kategorileri ^b	Şirket İstihdamları Miktarı				
	<50	50-500	501-10000	>10000	Devlet ^d
I. Birleşik Devletler					
1. İşverenler	23.5/96.0 ^c	2.1/4.0	0.0/0.0	0.0/0.0	0.0/0.0
2. Küçük burjuvazi	22.2/100	0.0/0.0	0.0/0.0	0.0/0.0	0.0/0.0
3. Yöneticiler	10.0/25.6	14.5/17.4	13.2/21.0	13.0/14.7	14.8/21.4
4. Denetçiler	10.6/19.4	15.9/13.6	22.7/25.8	27.6/22.4	18.1/18.8
5. Yönetici-olmayan uzmanlar	0.5/4.8	4.0/17.3	3.8/21.7	4.2/16.9	7.6/39.4
6. Beceri sahibi işçiler	7.1/18.2	15.5/18.6	7.9/12.6	15.4/17.5	22.7/33.1
7. İşçiler	26.0/21.8	48.0/18.8	52.3/27.2	39.8/14.8	36.8/17.5
Genel Toplam	32.3	15.1	20.0	14.3	18.3

II. İsveç

1.İşverenler	21.2/93.0	3.3/7.0	0.0/0.0	0.0/0.0	0.0/0.0
2.Küçük burjuvazi	22.4/100	0.0/0.0	0.0/0.0	0.0/0.0	0.0/0.0
3.Yöneticiler	5.7/11.5	13.5/13.0	13.2/15.5	17.4/14.7	11.1/43.7
4.Denetçiler	4.1/8.9	9.3/9.8	10.4/13.4	6.8/6.2	14.3/61.8
5.Yönetici-olmayan uzmanlar	2.1/6.6	3.4/5.2	6.3/11.6	8.7/11.5	10.3/63.8
6.Beceri sahibi işçiler	9.4/11.8	23.2/13.9	18.3/13.4	21.3/11.2	20.1/49.3
7.İşçiler	33.3/17.3	47.3/11.8	51.7/15.7	45.8/10.0	44.0/45.0
Genel Toplam	22.4	10.7	13.1	9.4	44.0

*Tam veri için, bkz. Ek III'teki Tablo III.6.

^b Kategoriler izleyen şekilde Tablo 6.1'deki tam sınıf tipolojisinden daraltılarak alınmıştır: işverenler=1,2;- küçük burjuvazi=3;yöneticiler=4,7,10; denetçiler=5,8,11; yönetici-olmayan uzmanlar=6; beceri sahibi işçiler=9; işçiler 12.

^c Her bir çift içinde bölü işaretinin solundaki rakamlar, bir şirket-büyüklüğü kategorisi içinde yer alan kişilerin verili bir sınıftaki yüzdelere (yani % sütunu); bölü işaretinin sağındaki rakamlar verili bir sınıftaki kişilerin ilgili şirket-büyüklüğündeki yüzdelere (yani % satırı)

^d Kamu istihdamı için yüzdelere, şirket-büyüklüğü değişkenindeki eksik veri nedeniyle Tablo 6.6'dan biraz farklıdır.

Sınıf Yapılarındaki Farklılıkların Açıklanması⁴⁶

Daha önceki kısımda İsveç ve Amerikan sınıf yapılarının betimlenmesine odaklandık. Bu kısımda mevcut farklılıkların en azından bazı yapısal nedenlerini kavramak için bir strateji takip edeceğiz. Özellikle, başlıca iki hipotezi irdeleyeceğiz: birincisi, sınıf yapılarındaki farklılıklar iki ülkedeki ekonomik faaliyetlerin bileşimindeki farklılıkların sonuçlarıdır (yani ekonomik sektörler boyunca emek-gücü dağılımlarındaki farklılıkların) ve ikincisi, bunlar iki ülkedeki devletin büyüklüğündeki farklılıkların sonuçlarıdır.

Bu hipotezlerin birincisi, sınıf yapılarındaki çeşitliliklerin büyük ölçüde çeşitli türdeki teknolojik faktörlerle açıklanması gerektiği görüşüne tekabül eder. Eğer belirli ekonomik faaliyetlerde Birleşik Devletler ve İs-

46 Burada sunulan analiz, çelişkili sınıf mevkileri ile ilgili önceki kavramsallaştırmanın kullanıldığı, ben ve Göran Ahnre tarafından yazılmış olan eski bir makalenin gözden geçirilmiş halidir, 'Classes in the United States and Sweden: a Comparison', *Acta Sociologica*, Cilt.26,no.3-4,1983,ss.211-235

veç'te [kullanılan] teknolojilerin oldukça benzer olduklarını varsayarsak, teknolojik faktörlerin sınıf dağılımlarındaki farklılıkları açıklayabildiği başlıca yol iki ülkedeki farklı ekonomik faaliyet bileşimleri aracılığıyla olacaktır. Örneğin, imalat sektörü İsveç'te Birleşik Devletler'e göre biraz daha büyüktür ve bu kesinlikle işçilerin en yüksek oranda yer aldığı sektördür. Bu durum Birleşik Devletler'de İsveç'e göre neden daha az işçinin olduğunun açıklanmasında yardımcı olabilir.

İkinci hipotez devletin kapitalist-olmayan üretim tarzı için esas temeli oluşturduğu iddiasına tekabül eder. Eğer bu tatmin edici bir formülasyon ise, diğer tüm şeyler eşit olduğunda, devletin görece büyüklüğünün tüm sınıf dağılımları üzerinde önemli ölçüde bir etkisi olması gerekir. En azından kapitalist sınıfın ve geleneksel küçük burjuvazinin büyüklüklerindeki farkın açıklanması için yardımcı olmalıdır.

Bu hipotezleri irdelemek amacıyla sınıf yapılarındaki farklılıkları yapısal olarak ayrıştırmak için istatistiksel bir stratejiyi detaylandırmamız gerekmektedir. Söz konusu detaylandırmayı, iki ülkede sınıf dağılımlarında gözlenen farklılıkların ne ölçüde sektörel dağılımlardaki farklılıklara, devletin büyüklüğüne ya da otorite ve ehliyetler arasındaki yapısal bağlantıya atfedilebileceğinin incelenmesi takip edecektir.

Sınıf Yapısındaki Farklılıkların Ayrıştırılmasına Dair Bir Strateji

Bu analizde kullanacağımız temel istatistiksel strateji iktisat ve nüfus bilimlerinde yaygın bir şekilde kullanılan 'değişim-payı' tekniğine dayanmaktadır.⁴⁷ Bu tekniğin amacı iki ülke arasında görülen sınıf dağılımlarındaki farklılıkları farklı yapısal bileşenlerine ayrıştırmaktır. Örneğin, sektörel dağılımların etkileri ile ilgili hipotezler konusunda, başlıca iki bileşenle ilgileneneğiz, birincisi iki ülke arasında sınıf dağılımındaki toplam farklılığın ne kadarının ekonomik sektörler içindeki sınıf dağılımındaki farklılıklara atfedilebileceğini

47 Burada kullanılan yaklaşım H.Browning ve J.Singelmann'ın, *The Emergence of a Service Society*, Springfield 1975 çalışmalarında benimsenmiş, ve Erik Olin Wright ve Joachim Singelmann'ın, 'Proletarianization...' çalışmasında kullanılmış olan yaklaşımın değiştirilmiş halidir. Bu çalışmalar, G.Palmer ve A.Miller, *Industrial and Occupational Trends in Employment*, Philadelphia 1949, ve E.Kitagawa, 'Components of a difference between two rates', *Journal of the American Statistical Association*, cilt.50, ss.1168-1174, 1955 çalışmalarında geliştirilen tekniklere dayanmaktadır. Strateji detaylı olarak Wright and Singelman-n, a.g.e., ss.202-205'de tanımlanmıştır.

göstermektedir ve ikincisi ne kadarının ekonomik sektörler arasındaki emek gücü dağılımındaki farklılıklara atfedilebileceğini göstermektedir -üçüncü bir bileşen ise 'etkileşim terimi' olarak adlandırılmaktadır ve ülkeler arasındaki farklılıkların ne kadarının tek başına diğer bileşenlerin her hangi birine atfedilemeyeceğinin de hesaplanacağını göstermektedir.

Ülkeler arasındaki toplam farklılıkları bileşenlerine ayırıştırma tekniği bir tür karşı-olgusal oyun oynamayı içerir. Sektörel dağılımları içeren hipotezler söz konusu olduğunda, şu soruyu sorarak başlayabiliriz: eğer Birleşik Devletler (a) ekonomik sektörler içinde Birleşik Devletler'e ait sınıf dağılımına fakat (b) sektörler arasında İsveç'e ait istihdam dağılımına (teknik olarak ekonomik sektörlerin marjinal dağılımı ya da daha kısa ve öz biçimde, sektörel marjinal olarak adlandırılan durum) sahip olsaydı, Birleşik Devletler'in genel sınıf yapısı nasıl görünecekti? Bu bize, Birleşik Devletler sınıf yapısının ekonomik sektörler içindeki sınıf yapısı sabit kalırken eğer endüstriyel yapısı İsveç'in yapısı ile benzeşmesi için değiştirilirse ne kadar değişeceğini söyler. Bu karşı-olgusal tahmin iki ülke arasındaki toplam farkın sektörel dağılımlardaki farklılıklara atfedilebilir olan kısmının hesaplanması için gerekli temeli sağlamaktadır. Toplam farkın bu bileşenini 'İsveç'e ait ekonomik sektör dağılımının Birleşik Devletler sınıf yapısı üzerindeki etkisi' (ya da kısaca İsveç'e ait sektör etkisi) olarak adlandıracağız.

Bu karşı-olgusal dağılım tahminen hesaplandığında, ikinci bir soru sorarız: eğer Birleşik Devletler (a) ekonomik sektörler içinde İsveç'e ait sınıf dağılımına fakat (b) sektörler arasında Birleşik Devletler'e ait istihdama sahip olsaydı, Birleşik Devletler'in genel sınıf yapısı nasıl görünecekti? Bu bize, Birleşik Devletler'in sınıf yapısının sektörel dağılımı sabit kalırken eğer sektörler içindeki sınıf dağılımları İsveç'inki ile benzeştirilirse ne kadar değişeceğini söyler. Bu karşı-olgusal [tahmin], bize 'İsveç'e ait sektör-İç sınıf dağılımının Birleşik Devletler sınıf yapısı üzerindeki etkisi' (ya da kısaca sadece İsveç'e ait sınıf etkisi) olarak adlandırılacak şeyi hesaplama imkânı verir.

Son olarak, iki ülke arasındaki toplam farkın bu iki bileşenini hesapladıktan sonra, 'etkileşim' etkisi olarak adlandırılan şeyi hesaplayabiliriz. Matematiksel olarak, etkileşim etkisi, artık bir terimdir: iki ülkenin sınıf dağılımlarındaki farklılık ile yukarıda tartışılan iki bileşenin toplamı arasındaki farktır. Toplam farkın tek başına ne sadece sektörel dağılımlardaki farklılıklara ne de sektörler içindeki sınıf dağılımlarındaki farklılıklara atfedilebilecek olan kısmını yansıtır. Bu, iki ülkenin hem sektörel dağılımlarında hem de sektörler içindeki sınıf yapılarında farklılaşma biçimlerinde bir korelasyon olduğuna işaret eder.⁴⁸

Bu üç bileşeni, İsveç'e özgü dağılımların Birleşik Devletler'in sınıf yapısındaki karşı-olguasal etkileri açısından ifade ettik. Alternatif olarak, ayrışmayı Birleşik Devletler'e özgü dağılımların İsveç'e özgü sınıf yapısı üzerindeki etkileri olarak ifade edebiliriz. Etkileşim terimi sıfır olduğunda, her iki ayrıştırmadan benzer sonuçlar elde edebiliriz; fakat etkileşim terimleri büyük olduğunda, ayrışma ülkelerin her biri için farklı görünecektir.⁴⁹ İzleyen tablolarda her iki ayrıştırma setini vereceğiz. Görünen o ki, neredeyse her bir durumda, etkileşim terimleri oldukça küçüktür, bu yüzden sonuçlar büyük ölçüde seçilen spesifik ayrıştırmadan etkilenmezler.

Bu temel stratejiyi kullanarak üç farklı ayrıştırmayı inceleyeceğiz: (1) ekonomik sektöre göre, (2) kamu istihdamına göre, ve (3) ehliyetler ve otorite arasındaki bağlantıları içeren daha kompleks bir ayrıştırma.

Başlangıç niteliğinde son bir metodolojik nokta. Bu ayrıştırmalar içindeki veri analizinin karmaşıklığı nedeniyle, dâhil edilen kategorilerin sayısı çok fazlaştığında sonuçların anlatımı ve yorumlanması yönetilemez bir hale gelmektedir. Bu nedenle tam sınıf tipolojisinde yapılmış olan ayrımların bazılarını daraltmak gerekmektedir. Tablo 6.8

48 Örneğin, Birleşik Devletler ve İsveç'in, İsveç'in Birleşik Devletler'e göre daha fazla işçiye sahip olduğu sosyal hizmetler hariç tüm sektörlerde aynı oranda işçiye sahip olduklarını varsayalım ve aynı zamanda sosyal hizmetlerde İsveç'te Birleşik Devletler'e göre oransal olarak çok daha fazla kişi olduğunu varsayalım. Bu iki farklılığın-sektör içi ve sektörler arası farklılıklar- eş zamanlı-değişkenliği olgusu büyük bir etkileşim etkisi üretebilir.

49 Teknik olarak bunun nedeni şu şekildedir: yukarıdaki 1. Karşı-olguasal aşamayı hesapladığımızda, sektörel dağılımlardaki farkın iki ülkenin sınıf yapılarındaki fark açısından ne kadar farklılık yarattığını görmek için sonuçları BD sınıf yapısı rakamlarından çıkarırız. Diğer yandan, İsveç'in sınıf yapısı üzerindeki sektörel dağılım etkisini hesaplamak için 2.Karşı-olguasal aşamayı (1.aşama değil) İsveç'e ait sınıf yapısı rakamlarından çıkarırız.Etkileşim terimi sıfır olduğunda, bu sayılar, aynı, fakat işaretleri zıt olacaktır.

bunun nasıl yapılacağını ve İsveç ve Birleşik Devletler açısından daraltılmış sınıf tipolojisi ile ilişkilendirilmiş sınıf dağılımlarını gösterir.

TABLO 6.8

Farklılıkların ayrıştırılması için sınıf yapısı tipolojisi ve dağılım

Ayrıştırmada kullanılacak kategoriler	Orijinal sınıf tipolojisinden kategoriler (Tablo 6.1)	Birleşik Devletler	İsveç	Açıklanacak farklılık
1.İşçiler	12	39.9	43.5	-3.6
2.Ehliyetsiz yöneticiler ve denetçiler	10,11	9.2	5.6	+3.6
3.Ehliyetli çalışanlar	6,9	15.6	24.6	-9.0
4.Ehliyetli denetçiler	5,8	10.5	7.0	+3.5
5.Ehliyetli yöneticiler	4,7	10.1	8.4	+1.7
6.Kendi-hesabına çalışanlar	1,2,3	14.7	10.9	+3.8

Ekonomik Sektöre Göre Ayrıştırma

Aralarında çarpıcı farklılıklar olmasına rağmen, dünyada tüm ülkeler arasında ekonomik sektör dağılımlarının çeşitliliği açısından Birleşik Devletler ve İsveç oldukça benzer ekonomik yapıya sahiptirler. Tablo 6.5'in gösterdiği gibi, Birleşik Devletler'de geleneksel kapitalist piyasa hizmetleri olarak adlandırılacak hizmetlerin (dağıtım hizmetleri, ticari hizmetler ve bireysel hizmetler) toplam istihdam içindeki oranı daha yüksektir -İsveç için yüzde 18.2'ye kıyasla yüzde 33.7- buna karşılık İsveç'te sosyal ve siyasal hizmetlerin toplam istihdamdaki oranı önemli ölçüde büyüktür -Birleşik Devletler'de yüzde 25.7'e kıyasla yüzde 36.2. Yani, iki ülkedeki hizmet sektörü kabaca benzer büyüklükte olsa da -Birleşik Devletler'de yüzde 59.5'e karşılık İsveç'te yüzde 54.2- bu toplamlara katkı sağlayan ayrıntılı faaliyetler oldukça farklıdır. Bu nedenle, sektörel dağılımlardaki bu farklılıkların sınıf yapıları içindeki genel farklılıklara katkısı olabileceği beklenebilir.

Tablo 6.9 gerçekte durumun böyle olmadığını göstermektedir. Bu tablo şu şekilde okunmalıdır: sütun 3, Birleşik Devletler'in marjinal

sektörel dağılımına fakat ekonomik sektörlerde İsveç'in sınıf dağılımına sahip olan bir toplumda sınıf dağılımının nasıl olabileceğini gösterir; sütun 4 bize İsveç'e ait sektör marjinal ile Birleşik Devletler'e ait sektör içi sınıf dağılımının birleştiği tamamlayıcı karşı-olguşal durumu anlatır. 5. ve 9. sütunlar iki sınıf dağılımı arasındaki brüt farklılıktır (işaretler terstir çünkü sütun 5'te İsveç'e ait rakamlar BD'e ait rakamlardan çıkarılır buna karşılık sütun 9'da BD'e ait rakamlar İsveç'e ait olanlardan çıkarılır). Diğer tüm sütunlar her bir ülke için sütun 3 ve 4'ün farklı şekillerde orijinal dağılımlardan çıkartılmasıyla hesaplanır. Sütun 6'dan 8'e kadar, İsveç'e özgü dağılımların BD sınıf yapısı üzerine atfedilmesi açısından ayrışmaları gösterir; sütun 10'dan 12'ye kadar BD dağılımlarının İsveç'e özgü sınıf yapısı üzerine atfedilmesi açısından ayrışmaları gösterir.

Eğer bu iki ülkedeki sınıf yapılarındaki farklılıkların çoğu ekonomik sektör içindeki dağılımlara atfedilebilseydi, o zaman tablo 6.9'daki sütun 7 ve 11'deki sektör etkisi, sütun 6 ve 10'daki sınıf etkisine göre büyük olabilirdi. Durum bu değildir. Sektör etkisinin iki ülke arasındaki toplam farklılığın (hangi ayrışmanın incelendiğine bağlı olarak) yüzde 40 ila yüzde 50 arasında olduğu kendi-hesabına çalışanlar dışında, sektör etkisi sınıf etkisine göre oldukça azdır. Ve bazı örneklerde bu fiili olarak zıt yönde işler. Örneğin, ehliyet sahibi denetçiler konusunda, eğer Birleşik Devletler İsveç'e özgü sektör marjinallere sahip olsaydı kendi sınıf yapılarındaki bu tür denetçilerin oranlarındaki farklılıklar fiili olarak düşmez, yükselirdi. Dolayısıyla, Birleşik Devletler'de daha yüksek olan denetçi oranı kendi sektörel dağılımı ile İsveç'in dağılımı arasındaki farklılıklara hiçbir biçimde atfedilemez.

TABLO 6.9

Sınıf yapısındaki farklılıkların ekonomik sektöre göre ayrıştırılması

A. Karşı-olgusal dağılımlara dair tahminler

Sınıflar ^a	(1) BD	(2) İsveç	(3) BD sektör marjinal +İsveç'e ait sektörler içinde sınıf dağılımı	(4) İsveç'e ait sektör marjinal+BD sektörler içinde sınıf dağılımı
1.İşçiler	39.9	43.4	42.3	39.3
2.Ehliyetsiz denetçiler ve yöneticiler	9.0	5.6	6.2	8.4
3.Yönetici- olmayan uzmanlar	15.4	24.7	23.5	17.7
4.Ehliyetli denetçiler	10.6	7.0	5.9	11.2
5. Ehliyetli yöneticiler	10.1	8.4	9.5	10.6
6. Kendi- hesabına çalışanlar	15.1	10.8	12.6	12.9

B. BD ayrışması^b

	(5) Toplam fark (1)-(2)	(6) Sınıf Etkisi (1)-(3)	(7) Sektör Etkisi (1)-(4)	(8) Etkileşim Etkisi (5)-(6)-(7)
1. İşçiler	-3.5	-2.4	+0.6	-1.7
2. Ehliyetsiz denetçiler ve yöneticiler	+3.4	+2.8	+0.6	+0.0
3. Yönetici- olmayan uzmanlar	-9.3	-8.1	-2.3	+1.1
4. Ehliyetli denetçiler	+3.6	+4.7	-0.6	-0.5

5. Ehliyetli yöneticiler	+1.7	+0.6	-0.4	+1.5
6.Kendi-hesabına çalışanlar	+4.3	+2.5	+2.2	-0.4

C. İsveç ayrışması ^b

	(9) Toplam fark (2)-(1)	(10) Sınıf Etkisi (2)-(4)	(11) Sektör Etkisi (2)-(3)	(12) Etkileşim Etkisi (9)-(10)-(11)
1. İşçiler	+3.5	+4.1	+1.1	-1.7
2. Ehliyetsiz denetçiler ve yöneticiler	-3.4	-2.8	-0.6	+0.0
3. Yönetici-olmayan uzmanlar	+9.3	+7.0	+1.2	+1.1
4. Ehliyetli denetçiler	-3.6	-4.2	+1.1	-0.5
5.Ehliyetli yöneticiler	-1.7	-2.1	-1.1	+1.5
6.Kendi-hesabına çalışanlar	-4.3	-2.1	-1.8	-0.4

^aBu sınıf kategorilerinin işlemlleştirilmesi için bkz. Tablo 6.8

^bBD ayrışmasında tüm atfedilen sınıf dağılımları gerçek BD sınıf dağılımlarından çıkarıldı, İsveç'e ait ayrışmada, gerçek İsveç'e ait dağılımlardan çıkarıldılar. Eğer etkileşim etkisi terimi sıfır ise, bu durumda bu iki ayrışma aynı büyüklüğe, fakat farklı işaretlere sahip olacaktırlar.

Kamu İstihdamına Göre Ayrıştırma

Birleşik Devletler ile İsveç arasındaki en çarpıcı farklılıklardan birisi kamu istihdamıdır. Devlet faaliyetlerinin iç örgütlenmesinin özel-kapitalist istihdamda olduğu gibi doğrudan piyasa baskısına maruz kalmadığı göz önünde bulundurulduğunda, sömürü-varlıklarının içsel dağılımının ve beraberindeki sınıf ilişkilerinin, devlet içinde özel sektörden oldukça farklı olacağı beklenebilir ve sonuç olarak bu iki ülke arasındaki farklılığın büyük kısmını açıklayabilir.

Tablo 6.10, devlet etkisinin -toplam farklılığın iki ülkedeki kamu istihdamının marjinal dağılımlarındaki farklılıklara atfedilebilir olan kısmı- sadece iki sınıf kategorisi için önemli olduğunu gösterir: yönetici-olmayan uzmanlar ve kendi-hesabına çalışanlar. Yönetici-olmayan uzmanlar için, BD ayrışmasında oranlardaki toplam farklılığın yaklaşık yüzde 50'si ile İsveç'e özgü ayrışmanın yüzde 25'i kamu istihdamına atfedilebilir (İsveç'e ait rakamın daha küçük olmasının nedeni görece olarak büyük ve pozitif olan etkileşim terimidir). Tersine sınıf etkisi BD'de toplamın yüzde 70'ini ve İsveç'te yüzde 50'sini açıklar. Diğer yandan, kendi-hesabına çalışanlar için devletin doğrudan etkisi baskındır: özel sektörde İsveç fiilen biraz daha yüksek oranda kendi-hesabına çalışana sahiptir ve dolayısıyla sınıf etkisi iki ülke arasındaki kendi-hesabına çalışmadaki farklılığı fiili olarak yükseltebilir. Bu analizden neden devletin bütün olarak kendi-hesabına çalışma üzerinde çok büyük etkiye sahip olduğunu kesin olarak söyleyemeyiz: bunun nedeni belirli faaliyetlerin (örneğin tıp) özel olarak düzenlenmesinin durdurulması ve dolayısıyla kendi-hesabına çalışma açısından bazı ekonomik fırsatların azalması mıdır ya da böylesi büyük bir devlete eşlik eden vergi sisteminin küçük işletmeleri daha istikrarsız hale getirmesi midir, yoksa sadece devletin çok fazla istihdam olanağı sunmasından dolayı kendi-hesabına çalışan olma isteğinin azalması mıdır? Neden ne olursa olsun, devlet, daha küçük olan İsveç küçük burjuvazisine ve işveren-sınıf kategorilerine dair açıklamaya ciddi ölçüde dâhil edilir.

Otorite/Yetki-Ehliyet Birlikteliğine Göre Ayrıştırma

Şimdiye kadar elde edilen bulguları özetleyelim. Bu ayrıştırma uygulamasından çıkartabileceğimiz iki temel sonuç mevcuttur. Birincisi, bazı istisnalar olmasına rağmen genel olarak BD ve İsveç'e özgü sınıf yapıları arasındaki tüm farklılıkların en önemli belirleyicileri istihdamın sektörler arasındaki dağılımındaki farklılıklar değil sınıfların ekonomik sektörler içindeki dağılımındaki farklılıklardır. İkincisi, buna yönelik istisnaların mevcut olduğu yerde, devlet genellikle işin içindedir. En dikkat çekici olan, kamu istihdamının büyüklüğünün ken-

di-hesabına çalışmadaki farklılıklar üzerinde ve en azından yönetsel işlevi-olmayan uzmanlar üzerinde belirleyici etkisi olduğunun görülmüştür.

İsveç ve Birleşik Devletler arasında sınıf yapılarındaki tüm farklılıkların yapısal ayrışmalardaki sınıf etkisiyle büyük ölçüde açıklandığını göstermek sadece ilk adımdır. Şimdi yapmamız gereken sınıf etkilerinin yapısal temellerini tanımlamaktır.

TABLO 6.10

Kamu istihdamına göre sınıf yapısındaki farklılıkların ayrıştırılması

A. Tahmini karşı-olgusal dağılımlar

	(1) BD	(2) İsveç	(3) BD marjinal kamu istihdamı+İsveç'e ait sektörler dâhilinde sınıf dağılımı	(4) İsveç'e ait devlet marjinali+BD sektörler dâhilinde sınıf dağılımı
Sınıflar^a	Dağılımlar^b			
1.İşçiler	39.9	43.5	43.3	39.0
2.Ehliyetsiz denetçiler ve yöneticiler	9.2	5.6	5.9	8.2
3.Yönetici-olmayan uzmanlar	15.7	24.6	22.2	20.0
4.Ehliyetli denetçiler	10.5	7.0	5.3	11.3
5.Ehliyetli yöneticiler	10.0	8.4	8.1	11.2
6.Kendi hesabına çalışanlar	14.7	10.9	15.4	10.5

B. BD ayrışması ^c

	(5) Toplam fark (1)-(2)	(6) Sınıf Etkisi (1)-(3)	(7) Devlet Etkisi (1)-(4)	(8) Etkileşim Etkisi (5)-(6)-(7)
1.İşçiler	-3.6	-3.4	+0.9	-1.0
2.Ehliyetsiz denetçiler ve yöneticiler	+3.6	+3.4	+1.0	-0.8
3.Yönetici-olmayan uzmanlar	-8.9	-6.5	-4.3	+1.9
4.Ehliyetli denetçiler	+3.5	+5.2	-0.8	-0.9
5.Ehliyetli yöneticiler	+1.6	+1.9	-1.2	+0.9
6.Kendi hesabına çalışanlar	+3.8	-0.7	+4.3	+0.2

C. İsveç ayrışması ^c

	(9) Toplam fark (2)-(1)	(10) Sınıf Etkisi (2)-(4)	(11) Devlet Etkisi (2)-(3)	(12) Etkileşim Etkisi (9)-(10)-(11)
1.İşçiler	+3.6	+4.5	+0.2	-1.0
2.Ehliyetsiz denetçiler ve yöneticiler	-3.6	-2.6	-0.3	-0.7
3.Yönetici-olmayan uzmanlar	+8.9	+4.7	+2.4	+1.8
4.Ehliyetli denetçiler	-3.5	-4.3	+1.7	-0.9
5.Ehliyetli yöneticiler	-1.6	-2.8	+0.3	+0.9
6.Kendi hesabına çalışanlar	-3.8	+0.5	-4.5	-0.2

^aBu sınıf kategorilerinin işlemeleştirilmesi için bkz. Tablo 6.8^bBu tablo ve Tablo 6.9'daki fiili dağılımlar açısından rakamlarda eksik veri nedeniyle az bir farklılık vardır.^c'BD ayrışmasında' tüm atfedilen sınıf dağılımları fiili BD sınıf dağılımlarından çıkartılır; 'İsveç'e ait ayrışmada' İsveç'e ait dağılımlardan çıkartılır. Eğer etkileşim etkisi sıfır ise, bu durumda bu iki ayrışma, aynı büyüklüklere fakat farklı işaretlere sahip olacaklardır.

Sınıf yapısını kavramsallaştırdığım şekilde, kişilerin sınıf tipolojisinde belirli hücrelere ampirik dağılımı yapısal olarak varyasyonun iki kaynağına bağlıdır: birincisi, spesifik sömürü-varlıklarının dağılım örüntüsü ve ikincisi, bu varlıklar arasındaki bağımlılık düzeyi. Örneğin, uzman yöneticiler kategorisini alalım. Bu kategori, eş zamanlı olarak örgütsel varlık ve ehliyeteye dayalı varlık sömürücüleri olan ücretli konumlarından oluşur. Dolayısıyla bu kategorinin sınıf yapısı içindeki büyüklüğü örgütsel varlıkların dağılımına, ehliyeteye dayalı varlıkların dağılımına ve bu ikisi arasındaki birlikteliğe bağlıdır. İki toplum her bir varlık ayrı ele alındığında benzer marjinal dağılıma sahip olabilirler fakat eğer iki varlık arasındaki ilişkinin düzeyinde farklılaşıyorlarsa uzman-yönetici mevkileri içinde farklı oranlarda emek gücüne sahip olabilirler.

Öyleyse, bulmak istediğimiz şey İsveç ile Birleşik Devletler arasındaki bazı farklılıkların ne ölçüde temel varlıkların marjinal dağılımındaki farklılıklara ya da varlıklar arasındaki birlikteliğe atfedilebileceğidir. Bunu başarmak için sınıf tipolojisinin boyutları üzerinde, daha önce yaptıklarımızla kıyaslanabilir bir dizi yapısal ayrıştırma uygulayacağız. Analizi basitleştirmek için, temel sınıf tipolojisini daha da daraltacak ve analizi sadece ücretliler ile sınırlandıracağız. Dolayısıyla dört kategoriye odaklanacağız: ehliyetli yönetici (tablo 6.1'den 4,5,7 ve 8.hücreler); ehliyetli yönetici-olmayan (tablo 6.1'de 6,9. hücreler); ehliyetsiz yönetici (10 ve 11.hücreler); ve işçiler (hücre 12). Bu dört kategori bir boyutun ehliyetli-ehliyetsiz ikiliğinin ve diğerinin yönetici-yönetici olmayan ikiliği olduğu basit ikiye-iki tablosu içinde düzenlenebilir.

Analizin stratejisi bu ikiye-iki tablosunu sektör ve kamu istihdamına göre ayrıştırmalar için yaptığımız gibi aynı tür karşı-olgusal oyunu oynayarak ayrıştırmaktır. İlk olarak, şunu soracağız: eğer Birleşik Devletler İsveç'e özgü marjinal-otorite dağılımına fakat otorite kategorileri içinde ehliyetlerin Birleşik Devletler'e özgü dağılımına sahip olsaydı BD'nin sınıf yapısı nasıl görünürdü? Daha sonra ise şunu soracağız: eğer İsveç'e özgü marjinal-ehliyet dağılımına fakat ehliyeteye da-

yalı kategoriler içinde BD'nin otorite dağılımına sahip olsaydı, Birleşik Devletler'in sınıf yapısı nasıl görünürdü? Bu soruların ilki İsveç'e özgü otorite marjları/payları olarak adlandırılabilir olan unsurun (ya da kısaca İsveç'e özgü otorite marjları etkisi) Birleşik Devletler sınıf yapısı üzerindeki etkisini, ikincisi, BD dağılımı üzerinde İsveç'e özgü ehliyet marjları etkisini hesaplamak için gerekli temelleri sağlar.⁵⁰ Daha önceki ayrıştırmalarda olduğu gibi, iki toplum içindeki sınıf dağılımlarındaki toplam farklılıkların tek başına ne otorite marjlarına ne de ehliyet marjlarına atfedilebilecek kısmı olarak bir artık 'etkileşim' terimi tanımlanır. Bu, iki ülke arasındaki otorite ve ehliyetlerin birbirleriyle ilişkilendirme biçimlerini yansıtır. Söz konusu üç bileşen Birleşik Devletler'e özgü marjinal dağılımlarının etkisinin İsveç sınıf yapısı üzerine atfedilmesi ile de hesaplanabilir. Daha önceki analizlerimizde olduğu gibi, her iki ayrıştırma kümesi de sunulacaktır.

Bu oldukça karmaşık ayrışma kümelerinin sonuçları Tablo 6.11'de görülmektedir ve sonuçlardan çok çeşitli çıkarımlara ulaşılabilir.

50 Otorite marjı etkisi aşağıdaki şekilde hesaplanır: Birleşik Devletler'e ait veri için, tablo hücrelerinin verili bir otorite kategorisinde ehliyetli ve ehliyetsiz kişi oranlarını ifade ettiği bir 2x2 ehliyet-göre-otorite tablosu oluşturulur. Bu tablonun her hücresindeki rakamı İsveç'e ait marjinal otorite dağılımından karşılık gelen rakam ile çarptığınızda, eğer Birleşik Devletler İsveç'e özgü otorite marjlarına sahip olsaydı Birleşik Devletler için sınıf dağılımının karşı-olgusal tahminine sahip olacaktınız. Ayrıştırmaya, bu karşı-olgusal tablodaki oranları gerçek BD verilerinden çıkartılarak (tablo 6.1 1'de sütun 3'ü sütun 1'den çıkartmak) ulaşılır. Ehliyet marjlarının etkisi paralel biçimde hesaplanır.

TABLO 6.11

Otorite ve ehliyet marjinallerine göre sınıf dağılımlarının ayrışması, sadece ücretliler

A.Karşı-olgusal dağılımlara dair tahminler						
Sınıflar ^a	Sınıf dağılımları		Birleşik Devletler dağılımları beraberinde İsveç'e özgü:		İsveç dağılımları beraberinde Birleşik Devletler'e özgü	
	BD (1)	İsveç (2)	Otorite marjinalleri (3)	Ehliyet marjinalleri (4)	Otorite marjinalleri (5)	Ehliyet marjinalleri (6)
1.Ehliyetli yönetici	24.1	17.2	16.2	25.4	25.6	16.3
2. Ehliyetli yönetici-olmayan	18.4	27.6	21.5	19.4	23.5	26.2
3. Ehliyetsiz yönetici	10.8	6.3	7.3	10.4	9.3	6.7
4.işçiler	46.8	48.8	55.0	44.7	41.6	50.9

B. Birleşik Devletler ayrışması				
Sınıflar	(7) Top-lam fark.	(8) Otorite Marjı	(9) Ehliyet Payı	(10) Etkileşim
	(1-2)	(1-3)	(1-4)	(7-8-9)
1.Ehliyetli yönetici	6.9	7.9	-1.3	0.3
2.Ehliyetli yönetici-olmayan	-9.2	-3.1	-1.0	-5.1
3. Ehliyetsiz yönetici	4.5	3.5	0.4	0.6
4.işçiler	-2.0	-8.2	2.1	4.1

C. İsveç ayrışması

Sınıflar	(11) Top- lam Fark.	(12) Otorite marjı	(13) Ehliyet marjı	(14) Etkileşim
	(2-1)	(2-5)	(2-6)	(11-12-13)
1.Ehliyetli yönetici	-6.9	-8.4	0.9	0.6
2.Ehliyetli yönetici-olmayan	9.2	4.1	1.4	3.7
3. Ehliyetsiz yönetici	-4.5	-3.0	-0.4	-1.1
4.işçiler	2.0	7.2	-2.1	3.1

*Bu sınıf kategorileri, Tablo 6.1'den şu şekilde daraltılmıştır: Ehliyetli/Yönetici=4,5,7,8; ehliyetli yönetici-olmayan=6,9; ehliyetsiz yönetici =10,11; işçiler=12

Birincisi, ehliyet marjlarının etkisi (Sütun 9 ve 13) oldukça azdır ve bilakis bazı durumlarda ülkeler arasındaki farklılıkların artmasına hizmet edebilir. İki sınıf yapısı arasında gözlenen farklılıkların çok az bir kısmı iki ülkedeki ehliyeteye dayalı varlıkların marjinal dağılımındaki farklılıklar ile açıklanabilir.⁵¹

İkincisi, ehliyet marjlarının aksine otorite marjınları sınıf yapısı üzerinde önemli bir etkiye sahiptirler. Yöneticiler ve süpervizörlere (ehliyetli ya da ehliyetsiz) dair yüksek oranlar büyük ölçüde Birleşik Devletler'de İsveç'e göre otoriteye dayalı konumlardaki yüksek emek gücü oranlarıyla açıklanır.

Üçüncüsü, iki ülke arasındaki otorite ve ehliyetlerin birlikteliğindeki farklılıkların etkisi de (etkileşim terimi) bazı durumlarda özellikle önemlidir. Yönetici-olmayan ehliyet sahipleri (örgütsel varlıklara sahip olmayan her çeşit uzman) açısından Birleşik Devletler ve İsveç arasındaki farklılıkların çoğu ehliyetler ve otorite birlikteliğine dair farklılıklara atfedilebilir. Birleşik Devletler'de örgütsel varlıklara sahip olan kişiler, aynı zamanda İsveç'e göre daha yüksek oranda ehliyeteye dayalı

51 Bu sonuç, hatırlanması gerekir ki, potansiyel olarak daha önce tartışılan ehliyeteye dayalı varlıklarla ilgili ölçüm sorunlarına karşı duyarlıdır.

varlıklara sahiptirler ve varlıklar arasındaki bu birliktelikteki farklılık, iki ülkedeki yönetici-olmayan ehliyet sahibi oranındaki toplam farkın yüzde 40 ile yüzde 55'ni açıklar.

Etkileşim terimi ayrıca iki ülkedeki işçi sınıfı için de önemlidir. Tablo 6.11'deki 10. ve 14. sütunların gösterdiği gibi, iki ülke arasındaki ehliyetler ve otoritenin birlikteliğindeki farklılık fiili olarak otorite marjinallerinin işçi sınıfının göreceli büyüklüğü üzerindeki etkilerine yönelik telafi edici bir güç rolünü oynamaktadır.

Genel Yorumlar⁵²

Sınıf yapısı içinde ekonomik sektör ve kamu istihdamı açısından tüm farklılıklara dair birinci ayrıştırmada, ilk olarak biz, sınıf etkilerinin genellikle sektör etkilerinden daha büyük olduğu ve ikincisi sektörler arasındaki istihdam dağılımı önemli olduğunda genellikle devletin rolünün dâhil olduğu sonucuna vardık. Bunu kendi başına sınıf etkilerinin ayrıştırılması izledi ve elde edilen temel sonuç iki toplumdaki otorite dağılımlarındaki farklılıkların ve otorite ile ehliyetler arasındaki bağlantının, iki toplumdaki çelişkili mevkilerin dağılımındaki farklılıkların çoğunu açıklaması oldu.

Bu sonuçların en genel yorumu İsveç ve Birleşik Devletler'in sınıf yapıları arasındaki farklılıkların büyük ölçüde siyasal belirleyiciler etrafında dönmesidir. Bir yanda aralarındaki farklılıkları, sektörler arasındaki genel istihdam dağılımının ve ehliyete dayalı varlıkların dağılımının açıklayabilmesinin mümkün olduğu düşük düzeyde kapitalist gelişime sahip ülkeler, diğer yanda aralarındaki farklılıkları büyük ölçüde devletin ve üretim ilişkilerinin daha siyasal olan yönlerinin (otorite) sınıf yapısı üzerindeki etkilerinin açıkladığı hem İsveç hem de Birleşik Devletler gibi gelişmiş kapitalist ülkeler bulunmaktadır.

Sınıf yapılarının bu siyasal belirleyicileri nasıl açıklanabilirler? İsveç gibi ülkelerin neden böylesine geniş bir refah-devleti sektörüne sahip olduklarını açıklamaya çalışan refah devletinin büyümesi hakkında kapsamlı bir literatür vardır. Bu tür araştırmalarda bir konsensüs ol-

52 Bu yorumlar 1983'te yayınlanan ilgili konular üzerine yapılan özgün araştırmada Göran Ahrné ile birlikte formüle edilmiştir.

madığı halde açıklamalar, Birleşik Devletler gibi bir ülkeye kıyasla İsveç'te kamu istihdamının oldukça hızlı genişlemesinin hem kapitalist dünya sisteminde küçük bir ülkenin karşılaştığı birikimler üzerindeki spesifik kısıtlamalar hem de bu kısıtlamalar içinde işçiler ve kapitalistler tarafından benimsenen siyasal mücadele biçimleri ile açıklanması gerektiğini ima eder gibi görünmektedirler.⁵³

Bildiğim kadarıyla, üretimde otoritenin örgütlenmesinin neden Birleşik Devletler ile İsveç arasında ciddi ölçüde farklı olduğu sorusunu ele alan bir araştırma yoktur. Bu sorunu kavramanın yollarından biri spesifik meslekler içindeki otorite dağılımlarını incelemektir. Bu veriler tablo 6.12'de sunulmaktadır. Yüksek statülü meslekler için -profesyoneller, teknisyenler, öğretmenler, mühendisler- Birleşik Devletler'de İsveç'e göre sadece az bir oranda daha yüksek otoriteye sahip kişi mevcuttur. Emekçilerin durumu dışında iki ülke arasındaki fark, genellikle 'işçi sınıfının' bir parçası olarak düşünülen meslekler açısından oldukça büyüktür -büro çalışanları, zanaatkarlar, operatörler ve servis işçileri. Bu meslekler içinde Birleşik Devletler ile İsveç arasında en büyük farklılık zanaat işçileri içindedir: İsveç'te sadece yüzde 8.7'ye karşılık Birleşik Devletler'de yüzde 39.2 oranında denetsel konumları işgal ederler.

Bu sonuçlar, İsveç ve Birleşik Devletler arasındaki kritik farkın yönetsel işlevlerin denetsel yönlerinin, aksi halde işçi sınıfının bir parçası olabilecek konumlara devredilme derecesinde olduğuna işaret eder görünmektedir. Özellikle, yüksek beceriye dayalı işçi sınıfı konumları -zanaat meslekleri- Birleşik Devletler'de İsveç'e göre çok daha sıklıkla denetim yetkisini diğer işçiler üzerine devretme eğilimindedirler.

53 İlgili literatür, diğer şeylerin yanında, şunları içerir, Gosta Esping-Anderson, *Politics Against Markets: The Social-Democratic Road to Power*, Princeton 1985; J.Cameron, 'Expansion of the Public Economy', *American Political Science Review*, cilt. 72, 1978; John Stephens, *The Transition to Socialism*, London 1979; Ian Gough, *The Political Economy of the Welfare State*, London 1979; Michael Shalev, 'The Social Democratic Model and Beyond: two generations of comparative research on the welfare state', *Comparative Social Research*, cilt. 6, 1984.

TABLO 6. 12

Mesleki kategoriler içinde denetimsel yetkinin dağılımı

Denetimsel yetkiye sahip çalışanların yüzdesi			
Meslek	Birleşik Devletler	İsveç	Oran:BD/İsveç
1.Profesyoneller	54.9	51.2	1.1: 1
2.Öğretmenler	23.2	15.6	1.5: 1
3.Teknisyenler	58.3	40.2	1.45:1
4. Yöneticiler	85.1	79.5	1.1: 1
5.Memurlar	25.9	13.1	2.0: 1
6.Satış Elemanları	15.6	21.8	0.7: 1
7.Ustabaşılar	93.2	75.5	1.2: 1
8.Zanaatkârlar	39.2	8.7	4.5: 1
9.Operatörler	18.6	8.9	2.1: 1
10.Emekçiler	15.8	16.7	0.95:1
11.Nitelikli hizmetler	51.9	17.5	3.0: 1
12.Niteliksiz hizmetler	23.3	5.9	3.9 :1

Her iki ülkede de hem üretimdeki yapısal değişimler hem de işçiler ve kapitalistlerin siyasal stratejileri hakkındaki tarihsel verilere bakmadan bu farklılıklara dair kesin bir açıklama sunulması imkânsız olduğu halde, yürürlükte olan mekanizmalar üzerine bazı genel tahminler sunabilirim. Emek hareketi İsveç'te Birleşik Devletler'e göre hem daha güçlü ve hem de daha merkezileşmiştir. Bunun iki önemli sonucu vardır. İsveç'te sendika hareketi ücretlileri örgütleme kapasitesi üzerindeki sınırlamaları Birleşik Devletler'e göre çok daha başarılı biçimde ortadan kaldırabilir. Özellikle Birleşik Devletler'de yönetsel çalışanlar genellikle yasa ile sendikanın pazarlık biriminden dışlanmışlardır. Bunun anlamı, aksi halde işçi sınıfında yer almayı sürdürecektir olan önemli ücretli kategorilerinde yer alan en azından bazı işleri daha düşük yönetim düzeylerine dâhil etmenin Amerikalı kapitalistlerin çıkarına

olmasıdır.⁵⁴ Denetsel işlevlerin işçi sınıfının bazı katmanlarına doğru genişletilmesi, Birleşik Devletler'de sendika hareketini zayıflatmak için sermayenin gösterdiği genel çabanın bir yönüdür.

İkincisi, İsveç'te emek hareketinin daha fazla merkezileşmesi, sendikaların işçiler üzerinde, aksi takdirde doğrudan üretimdeki denetçiler tarafından üstlenilmesi gerekli olan kontrol işlevlerini yürütebilmeleri anlamına gelir. İsveç'te Birleşik Devletler'e göre en azından kısmen daha az denetim ile ilgili çalışan olabilir; çünkü iki ülkedeki emek hareketlerindeki farklılıklar ve iş disiplini sorunları İsveçli kapitalistler açısından çok fazla konumu toplumsal-kontrol faaliyetlerine ayırmayı daha az gerekli hale getirir.

Sınıf ve Aile

Şimdiye kadar bireylere sanki sınıf yapılarındaki boşlukları dolduran yalıtılmış varlıklarmış gibi davrandım. Fakat bireyler aileler içinde yaşarlar ve sınıf oluşumu süreci -sınıfların konum yapılarından kolektif fâillere dönüşümleri- bu olguya güçlü biçimde karşılık gelir. Genellikle kapitalist toplumlarda, aile içi ilişkilerin patriarkal karakteri göz önünde bulundurulduğunda bile aile temel tüketim birimidir. Dolayısıyla sınıfsal sömürü tarafından belirlenen çıkarlar ailelerin sınıfsal bileşimleriyle nasıl kesiştiklerine bağlı olarak değişiklik göstereceklerdir. Özellikle, bir eşin sömüren diğeri ise sömürülen olduğu durumda -örneğin uzman bir erkek yönetici bir büro işçisi ile evli olduğunda- işçinin işçi sınıfının kolektif mücadeleleri içinde bir katılımcı haline gelmesi olasılığının önemli ölçüde azalacağı beklenebilir. Soruna daha yapısal açıdan baktığımızda, sınıf oluşumunun ailelerin sınıfsal olarak homojen oldukları ölçüde çabuklaşacağı ve heterojen oldukları ölçüde gecikeceği beklenebilir.⁵⁵

54 Bkz, Institute for Labor Education and Research, *What's Wrong with the US Economy?*, Boston 1982, s.315

55 Bu belki de evrensel bir ilke olmayabilir. Bazı koşullarda, işçi sınıfının dışında aile bağlarına sahip olmak -örneğin geçimlik çiftçiler gibi- işçilerin mücadele kapasitelerinin artmasını sağlayabilir, çünkü geçimleri daha az kendi ücretli işlerine bağlı olacaktır. Bu nedenle, genellikle öyle bir beklenti içinde olabiliriz: ailelerin sınıf heterojenliği işçilerin militan bir mücadele için sahip olmaları gereken ilgiyi azaltabilir fakat mücadele kapasitelerini artırır.

İsveç ile Birleşik Devletler için hane halklarının sınıfsal bileşimleri hakkındaki verileri incelemeden önce, analizin bu kısmında kullanacağımız işlemlerleştirmeler konusunda bir şeyler söylenmesi gerekmektedir. Bir sınıf tipolojisi oluşturmak için gerekli olan veriler eşlerin işlerinden toplandığı halde, sorulan sorular bizim örneklemimizdeki katılımcılar için olanlardan çok daha sınırlıdır. Özellikle, eşin işteki özerkliği, iş yerinde karar-alma sürecindeki spesifik rolü ya da bir denetçi olarak sahip olabileceği yetki türleri ile ilgili sorular sormanın elverişli olmadığını düşündük. Aynı zamanda açıkça sormamız gerekmesine rağmen, eşlerinin eğitimi hakkında da soru sormakta başarısız olduk. Sonuç olarak katılımcıların analizi için kullanılan sınıf tipolojisini eşleri için aynen tekrarlayamadık. Bunun yerine, tablo 6.13'te ortaya konulan daha basit tipolojiyi kullanacağız. Analizin bu kısmında simetri açısından, katılımcılar için aynı kriteri benimseyeceğiz. Bu durumun, örneklemdeki işçi oranının Birleşik Devletler'de yüzde 39.9'dan yüzde 45.0'a, İsveç'te yüzde 43.5'ten yüzde 54.5'e çıkması gibi bir etkisi oldu. Gerçekte bu genişlemenin tümü, zanaat işçilerinin yarı ehliyetli çalışan kategorisinden (Tablo 6.1'de kategori 11) işçi sınıfına yeniden dağıtılmasından kaynaklanmaktadır. Zanaat işçileri birçok açıdan işçilere benzedikleri için, bu ciddi bir sorun olarak görünmemektedir.

TABLO 6.13

Eşin sınıfını işlemleştirmek için kriterler

İşlemsel kriterler	Sınıf tipolojisi ^a						
	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1. Ücretli bir işe sahip olan ya da bir işletmede ücretsiz çalışan eş	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
2. Kendi hesabına çalışan		Evet	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır
3. Çalışanlara sahip olan		Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır
4. Yönetici ya denetçi konumu işgal eder				Evet	Evet	Hayır	Hayır
5. Mesleği profesyonel, teknik ya da yönetseldir				Evet	Hayır	Evet	Hayır

^a(0)= eş olmayan ya da emek gücü içinde eş olmayan

(1)=işveren

(2)=küçük burjuva

(3)=uzman yönetici-denetçi

(4)=ehliyetsiz yönetici-denetçi

(5)=yönetsel işlevi-olmayan uzman

(6)=işçi

Tablo 6.14 İsveç ve Birleşik Devletler'de en azından bir yetişkinin emek gücü içinde yer aldığı hane halklarının sınıf bileşimini sunmaktadır. Tüm yetişkin üyelerin emekli, işsiz, öğrenci ya da başka şekillerde emek gücü içinde yer almadığı hane halkları dâhil edilmemiştir. Tablo aşağıdaki biçimde okunmalıdır: soldaki sütun bir kişinin emek gücü içinde olduğu tüm hanelerin oranını gösterir (başka bir deyişle tek kişilik hane halkları ve ek olarak emek gücü içinde bir eşin çalıştığı evli hane halkları). Tablonun geri kalanındaki diyagonal hücreler sınıfsal olarak homojen hane halklarıdır. Diyagonal hücrelerin altındaki rakamlar sınıfsal olarak heterojen ailelerdeki çeşitli sınıf bileşimlerine

aittir. Tablo 6.15, bu tablodaki rakamları, spesifik sınıflar içinde sınıfsal olarak homojen olan hane halkı oranlarına dönüştürür.

Birleşik Devletler'de emek-gücü içindeki tüm hane halklarının yaklaşık yüzde 10'unda karı-koca her ikisi de işçi sınıfına dâhildir. Ve buna ek olarak yüzde 29'luk bir oran işçi sınıfında yer alan bir bekâr ya da eşin emek gücü içinde olmadığı bir ailede evli bir kişiyi içerir. Bu, Birleşik Devletler'de hanelerin yaklaşık olarak yüzde 39'unun homojen biçimde işçi sınıfına dâhil olması anlamına gelir. İsveç'te işçi sınıfının oransal büyüklüğü bir miktar daha fazla olmasına rağmen, homojen işçi-sınıfı hane halkları için karşılık gelen rakam Amerika'ya ait rakama oldukça yakındır: yüzde 44'ün biraz altı. Biraz farklı biçimde ifade etmek gerekirse, Birleşik Devletler'de emek-gücünde yer alan hane halklarının yüzde 53'ünde en azından eşlerden biri ya da bekâr bir yetişkin işçi sınıfına dâhildir. Bunların yaklaşık yüzde 74'ü sınıfsal olarak homojendir. İsveç'te tüm hane halklarının üçte ikisi en azından bir işçiye sahiptir ve bunların yüzde 66'sı sınıfsal olarak homojendir.

TABLO 6.14

Hane halklarının sınıf bileşimleri

¹Sınıf kategorilerinin işlemeleştirilmesi için bkz. Tablo 6.13

Hücrelerdeki girilmez belirlenmiş sınıf bileşimlerine sahip hane halklarına karşılık gelen uygun örneklerin yüzdelendirilmesi.

	0. Eşi olmayan ya da eşi emek gücü içinde yer almayan	1. İş veren	2. Küçük Burjuva	3. Ehliyetli Yönetici	4. Ehliyetli Yönetici	5. Yönetici olmayan uzman	6. İşçi
I. Amerika							
1 İş veren	3.9	1.0					
2 Küçük burjuva	3.2	1.6	1.4				
3 Ehliyetli Yönetici	9.5	0.8	0.9	1.4			
4 Ehliyetli Yönetici	9.0	0.6	0.5	1.8	1.1		
5 Yönetici- olmayan uzman	4.7	0.4	0.6	2.3	1.0	1.1	
6 İşçi	29.2	1.5	1.7	4.8	4.7	1.6	9.7
II. İsveç							
1 İş veren	1.7	0.6					
2 Küçük burjuva	1.9	1.3	1.0				
3 Ehliyetli yönetici	3.4	0.3	0.6	1.6			
4 Ehliyetli yönetici	3.6	0.6	0.6	1.1	0.6		
5 Yönetici- olmayan uzman	5.1	0.1	0.7	4.6	0.8	2.4	
6 İşçi	23.9	1.9	2.1	5.4	7.7	6.0	20.0

Sınıf yapısının diğer ucuna bakıldığında, Birleşik Devletler'de hane halklarının yüzde 18'i en azından kendi-hesabına çalışan bir kişiye sahiptir ve bu hanelerin yüzde 61'i sınıfsal olarak homojendir (eğer bir 'işveren ve küçük burjuva' bileşimini homojen olarak değerlendirmeye hazırsak). İsveç'te bununla karşılaştırılabilir rakam yüzde 49'dur.

TABLO 6.15

Hane halklarının sınıfsal homojenliği ve heterojenliği

	(1)	(2)	(3)
	En az bir üyesinin verili bir sınıf içinde yer aldığı hane halklarının tüm hane halklarındaki yüzdesi (%)	Üyelerinin sadece bir sınıf içinde yer aldığı hane halklarının tüm hane halklarındaki yüzdesi (%)	Bir üyesinin bir sınıf içinde yer aldığı sınıfsal olarak homojen hane halklarının yüzdesi (%) (3)=(2): (1)

I. Birleşik Devletler**A. Tüm hane halkları**

1. İşverenler	9.9	4.9	53.3
2. Küçük Burjuvazi	9.8	4.6	46.9
Tüm kendi-hesabına çalışan.	18.1	11.1	61.3
3. Ehliyetli yöneticiler	21.6	10.9	50.4
4. Ehliyetsiz yöneticiler	18.8	10.1	53.7
5. Ehliyetli yönetici-olmayan.	11.8	5.8	49.2
Tüm çelişkili mevkiler	47.0	32.0	68.1
6. İşçiler	52.9	38.9	73.5

B. İki kişinin de emek gücü içerisinde yer aldığı hane halkları

1. İşverenler	15.1	2.7	17.8
2. Küçük burjuvazi	17.0	3.4	20.0
Tüm kendi-hesabına çalışan.	27.8	10.4	37.4
3. Ehliyetli yöneticiler	29.9	3.7	12.3
4. Ehliyetsiz Yöneticiler	24.6	2.7	11.0
5. Ehliyetli yönetici-olmayan.	16.5	2.7	16.4

Tüm çelişkili mevkiler	58.7	21.5	36.6
6.İşçiler	58.4	23.2	39.7

II. İsveç

A. Tüm hane halkları

1. İşverenler	6.5	2.3	35.4
2. Küçük Burjuvazi	8.4	2.9	34.5
Tüm kendi-hesabına çalış.	13.4	6.5	48.5
3. Ehliyetli yöneticiler	16.8	5.0	29.8
4. Ehliyetsiz Yöneticiler	15.4	4.7	30.5
5. Ehliyetli yönetici-olmayan	19.8	7.5	37.9
Tüm çelişkili mevkiler	45.5	23.7	52.1
6.İşçiler	67.0	43.9	65.5

B. İki kişinin de emek gücü içerisinde yer aldığı hane halkları

1. İşverenler	7.9	1.1	13.9
2. Küçük burjuvazi	10.4	1.7	16.3
Tüm kendi-hesabına çalış.	16.2	4.9	30.2
3. Ehliyetli yöneticiler	22.3	2.7	12.1
4. Ehliyetsiz Yöneticiler	18.7	1.1	5.8
5. Ehliyetli yönetici-olmayan	24.5	4.0	16.3
Tüm çelişkili mevkiler	54.9	18.5	33.7
6.İşçiler	72.1	33.4	46.3

Ya çelişkili mevkiler? Ayrı ayrı ele alındıklarında, tablo 6.12'deki üç tür çelişkili mevkii -ehliyetli yöneticiler, ehliyetsiz yöneticiler ve yöne-

tici-olmayan uzmanlar- işçi sınıfının ya da burjuvazinin durumunda- kine göre sınıfsal olarak çok daha az homojen olan ailelerde yaşarlar. Birleşik Devletler'de bu sınıf mevkilerinin her birinin yaklaşık olarak yüzde 50'si homojen aileler içinde yer alırken, İsveç'te rakam yüzde 30'a yakındır. Eğer bu sınıfları bir blok olarak düşünürsek -popüler söylemin alışlagelmiş orta sınıfı- hane halklarının sınıfsal homojenliği Birleşik Devletler'de yüzde 68'e ve İsveç'te yüzde 52'ye yükselir.⁵⁶

Bu verilerden hangi genel sonuçlara ulaşılabilir? Her şeyden önce, her iki ülkede de işçilerin önemli bir çoğunluğu sadece işçilerden oluşan hanelerde yaşamaktadır. Karma sınıfsal yapıya dayalı hane halklarında işçileri içerenlerin sayısı önemsizdir -Birleşik Devletler'de yaklaşık dörtte bir ve İsveç'te üçte bir- fakat halen birçok işçi açık bir biçimde işçi-sınıfı ailelerinde yaşamaktadır.

İkincisi, sınıflar arasındaki sınıfsal homojenlik farkları İsveç'te Birleşik Devletler'e göre daha büyüktür. Birleşik Devletler'de, birçok çelişkili mevki birlikte gruplandırıldığında, bunların aileler içindeki içsel homojenlik düzeyleri işçilerinkine oldukça yakındır -yüzde 74'e karşılık yüzde 68'dir; İsveç'te fark yüzde 66'ya karşılık yüzde 52'dir. Eğer sadece, eşlerden ikisinin de emek gücünde yer aldığı hane halklarına bakarsak bu karşıtlık daha da keskindir. İsveç'te iki çalışanlı ailelerdeki 'orta sınıf' çalışanların yüzde 34'üne ve bu tür ailelerde kendi-hesabına çalışanların yüzde 30'una kıyasla iki çalışanlı hane halklarındaki işçilerin yüzde 46'sı sınıfsal-olarak homojen aileler içindedirler. Aksine, Birleşik Devletler'de sınıflar arasında bu tür iki çalışanlı aileler açısından nerdeyse hiç fark yoktur: işçilerin yüzde 40'ı, 'orta' sınıfın yüzde 37'si ve kendi-hesabına çalışanların yüzde 37'si sınıfsal olarak homojen aileler içindedirler.

İki ülke arasındaki bu farklılığın önemli kaynağı 'orta-sınıftan' bir eş ve işçi-sınıfından bir eş içeren hane halklarının sayısıdır: İsveç'te kişilerden en az birinin çelişkili sınıf mevkiinde yer aldığı hane halklarının yüzde 42'si aynı zamanda bir işçi barındırır; Birleşik Devletler'de bu ra-

56 Bir ailenin ne kadar homojen olduğu açıkça işinin ayırım çizgilerini ne kadar dar ya da geniş olarak tanımladığına bağlıdır. Eğer kategoriler oldukça geniş ifadelerle-örneğin tüm ücretliler-tanımlanırlarsa ailelerin büyük çoğunluğu homojen olacaktır; eğer ayrımlar inceden inceye çizilmiş ise, çok az aile homojen olacaktır.

kam sadece yüzde 24'tür. Benzer bir karşıtlık kendi-hesabına çalışanlar için mevcuttur: İsveç'te kendi hesabına çalışan bir kişinin olduğu hane halklarının yüzde 30'u aynı zamanda bir işçi barındırır; Birleşik Devletler'de bu rakam sadece yüzde 18'dir.

Bu karşıtlıklar iki ülke arasındaki farklara dair şu genel nitelendirmeye işaret etmektedir: iki ülkedeki işçi sınıfları, ailelerinin kesin olarak işçi sınıfının bir parçası olduğu ölçüde çok fazla farklılık göstermezlerken, Amerikan 'orta-sınıf' ailesi İsveç'e göre yapısal olarak işçi sınıfından daha fazla izole olmuştur.

Şimdiye kadar bu aile bileşimi tartışmasında karı-koca arasında bir ayırım yapmadık. Tablo 6.16 her iki eşinde emek gücü içinde olduğu ailelerdeki karı ve kocanın sınıf konumları arasındaki ilişkiye dair verileri sunmaktadır. Belki de bu tablonun en çarpıcı özelliği, iki-çalışanlı ailelerde işçi-sınıfına mensup erkeklerin, işçi-sınıfına mensup kadınlara göre daha yüksek oranda homojen işçi-sınıfı ailelerde yaşamalarıdır: Birleşik Devletler'de yüzde 53'e kıyasla yüzde 65 ve İsveç'te yüzde 57'e kıyasla yüzde 79. Hatta rakamlardaki bekar işçi-sınıfına mensup kadınları dâhil etsek bile, hâlâ kadınların erkeklere göre sınıfsal olarak heterojen ailelerde yaşama ihtimali daha yüksektir: Birleşik Devletler'de işçi-sınıfına mensup kadınların yüzde 69'una kıyasla işçi-sınıfına mensup erkeklerin yüzde 76'sı homojen ailelerde yer alırlar ve İsveç'te bu yüzde 61'e kıyasla yüzde 83 oranındadır. Farklı bir şekilde ifade edilirse, işçi-sınıfına mensup kadınların işçi-sınıfı erkeklerine göre gelirin bir kısmının sömürüden geldiği ailelerde yaşama oranı daha yüksektir. Burada bu konuyu irdelemeyecek olsam da mevcut durum, en azından bazı örneklerde, işçi sınıfına mensup erkek ve kadınların sınıfsal eylemleri arasındaki farkları açıklamaya yardımcı olabilir.

TABLO 6.16

Sadece eşlerin ikisinin de emek gücünde yer aldığı ailelerin cinsiyete göre aile sınıfı bileşimi

Hücrelerdeki girdiler eşleri çalışan katılımcıların oluşturduğu toplam örneklemin yüzdesidir *							
	Kadının sınıfı ^b						
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	
Erkeğin sınıfı	İşveren	Küçük burjuva	Ehliyetli yönetici	Ehliyetsiz yönetici	Yönetici- olm. uzman	İşçi	Top- lam
I. Birleşik Devletler							
1.İşveren	2.5	3.6	1.3	1.3	1.1	2.5	12.3
2.Küçük burjuva	0.5	3.4	0.7	0.5	0.9	2.2	8.3
3.Ehliyetli yönetici	0.9	1.6	3.4	2.3	5.1	9.4	22.7
4.Ehliyetsiz yönetici	0.2	0.7	1.1	1.8	1.8	5.6	11.1
5.Yöneti- olm. uzman	0.0	0.9	0.7	1.3	3.1	2.5	8.5
6.İşçiler	1.1	1.6	2.5	6.1	2.0	24.9	38.3
Toplamlar	5.2	11.9	9.7	13.4	13.9	47.1	
II.İsveç							
1.İşveren	1.1	1.6	0.3	0.8	0.2	3.2	7.2
2.Küçük burjuva	0.6	1.8	0.5	0.3	1.0	3.1	7.2
3.Ehliyetli Yönetici	0.0	0.3	2.6	0.8	5.8	7.6	17.0
4.Ehliyetsiz Yönetici	0.2	0.6	1.0	1.1	1.3	10.5	14.6
5.Yönetici- olm. uzman	0.0	0.0	2.1	0.2	3.5	5.0	10.8
6.İşçi	0.2	0.6	1.9	2.6	3.9	33.9	43.1
Toplamlar	2.3	5.1	8.4	5.9	15.6	59.1	

N=554

*Hücrelerdeki girdiler erkek katılımcıların kendi sınıflarıyla ilgili yanıtları ile kadın katılımcıların eşlerinin sınıfları ile ilgili yanıtları ve kadın katılımcıların kendi sınıfları ile ilgili yanıtları ile erkek katılımcıların eşlerinin sınıfları ile ilgili yanıtlarının toplanması ile hesaplanmıştır. Dolayısıyla tahminler, erkek katılımcıların ya da kadın katılımcıların tablolarına ayrı ayrı bakarak sahip olduğumuz rakamların ortalamalarıdır.

^bSınıf kategorilerinin işlemlenmesi için bkz. Tablo 6.13

Sınıf Yapısı ve Gelir

Hipotezler

Bu kitapta detaylandırılan sınıf kavramsallaştırması sömürü kavramı etrafında inşa edilmiştir. Kuramsal sömürü kavramı ile kişisel gelir üzerine ampirik veri arasındaki ilişki basit olmamasına rağmen, kişisel gelir sistematik olarak sömürü ilişkileriyle ilişkilendirilmelidir. Sonuç olarak, eğer önerilen kavramsallaştırma ikna edici olmak zorunda ise, bu durumda sınıf mevkii ile beklenen gelir arasında güçlü bir ilişki olmalıdır. Daha kesin olarak, aşağıdaki hipotezleri kurabiliriz:

Hipotez 1. Gelir işçi sınıfı ile burjuvazi arasında kutuplaşmalıdır.

Hipotez 2. İşçi sınıfından uzman yöneticilere kadar sömürünün her boyutunda ilerledikçe ücretliler arasındaki ortalama gelir tekdüze bir biçimde artmalıdır.

Hipotez 3. Kazanılmamış gelir örüntüsü de sınıf-yapısı matrisinin her boyutu boyunca düzenli bir biçimde artmalıdır.

Bu hipotezler, sınıf yapısının ötesinde bir dizi başka değişken işleminin dâhil edilmesiyle oldukça karmaşık hale getirilebilirdi. Örneğin, gelir tahmini yaparken sınıf yapısı ile endüstri sektörü ya da şirket büyüklüğü arasındaki etkileşimleri araştırmak ilgi çekici olabilirdi ve gelire dair bu sınıf belirleyicileri ile cinsiyet ve ırk gibi şeyler arasındaki ilişkileri incelemek kesinlikle çok önemli olurdu. Fakat buradaki amaçlarımız açısından analizi, sınıf yapısı ile gelir arasındaki doğrudan ilişki ile sınırlandıracağım, çünkü bu ilişkiyi netleştirmek daha incelikli analizler yapmak için gerekli bir önkoşuldur.

Değişkenler

Kişisel Yıllık Gelir. Kişisel gelir konusundaki soru gelir ile ilgili bir dizi kategorik soru biçiminde sorulmuştur, çünkü bu durum yanıtlardaki eksik veri miktarını düşürme eğilimi gösterir. Sonuç olarak, başlangıçta gelir, 1 rakamının \$5.000'dan daha az yıllık geliri temsil ettiği ve 11'in yıllık \$75,000'ın üzerinde geliri temsil ettiği ve ölçeğin en düşük ucundan en yüksek ucuna doğru hareket ettiğimizde gelir dilimlerinin büyüklük olarak giderek arttığı on bir-noktalı bir ölçek olarak kodlan-

dı. İsveç'e ait veride bu aralıkların değeri anketlerin yapıldığı zamanki fiili dolar kuru baz alınarak oluşturulmuştur.

Gerçek dolar tutarları her bir kapalı kategori için orta-nokta tayin edilerek ve gelir dağılımının üst ucunun bir Pareto dağılımına sahip olduğu varsayımı temelinde açık-uçlu kategori için bir dış değer kestirimi [ekstrapolasyon] yapılarak hesaplanmıştır.⁵⁷ Yıllık gelir değişkeni vergi-öncesi toplam kişisel gelirdir ve dolayısıyla hem ücretleri hem de gelirin diğer kaynaklarını içerir.

Kazanılmamış Gelir. Katılımcılara banka tasarrufları ya da kendilerine ait evlerinin satışı dışındaki yatırımlardan herhangi bir gelirleri olup olmadıkları soruldu. Eğer 'evet' olarak yanıt verdilerse, o zaman toplam aile gelirlerinin yüzde kaçının bu kaynaktan geldiğini göstermeleri istendi. Bu soruyu aile geliri açısından sorduk çünkü birçok durumda böyle bir geliri aile içinde tek bir bireye atfetmek zor olabilir. Böylesi yüzdeler tahminler içlerinde makul miktarda hata barındırabilirler de, bizim umudumuz, bunun bize makul bir büyüklük tahmini sırası vermesi ve doğrudan bir miktar sorduğumuzda olacağından daha az eksik veri mevcut olmasıydı.

Bu değişkenle ilgili iki ölçüm sorunu vardır. Birincisi, hâlâ ailesi ile birlikte yaşayan ve sonuç olarak bu tür kazanılmamış geliri ebeveynlerinin hanelerinin 'aile geliri' olarak bildiren önemli sayıda, özellikle onlu yaşlarının sonunda ve yirmili yaşlarının başlarında olan katılımcı mevcuttu. Birleşik Devletler'e ait veride hane halkı üyelerinin tam bir listesine sahiptik ve dolayısıyla bu tür katılımcıları belirlemek ve onları analizin bu kısmından çıkartmak mümkündü. İsveç'e ait veride bu mümkün olmadı.⁵⁸ Yani, kazanılmamış gelir analizinde, sadece Birleşik Devletler örneklemini kullanacağız. İkincisi, bazı kendi-hesabına çalışan katılımcılar kendi işlerindeki yatırımlardan kaynaklanan gelirleri 'yatırım gelirleri' ile ilgili bildirimde dâhil etmezken, diğerleri

57 Bu dış değer kestiriminin[ekstrapolasyon] nasıl yapıldığına dair ayrıntılar için bkz. Erik Olin Wright, *ClassStructure and Income Inequality*, PhD Dissertation Berkeley 1976, ss.162-164

58 Birleşik Devletler surveyinde hanehalkı bileşimi bilgisi toplanmıştır, çünkü Birleşik Devletler örneklem oluşturma prosedüründe hane halkından rastgele birkatılımcı seçmek için bu zorunluydu. İsveç'te bu gerekli olmamıştır, çünkü örneklem bir telefon numaraları listesinden değil kişilere ait bir listeden alınmıştır.

bu tür yatırımları dâhil ettiler. Sonuç bu değişken ile ilgili değerlerin kendi-hesabına çalışan katılımcılar arasında tutarlı bir anlama sahip olmamasıdır. Sonuç olarak, kazanılmamış gelir değişkenini sadece ücretliler açısından inceleyebileceğiz.

Ampirik Sonuçlar

Tablo 6.17 Birleşik Devletler ve İsveç için sınıfa göre kişisel gelir ortalamasına dair veriyi sunmaktadır. Tablo 6.18 Birleşik Devletler için kazanılmamış gelir rakamlarını sunmaktadır. Genel olarak, bu tablolardaki veriler sınıf yapısının sömürü-temelli kavramsallaştırmasına dair kuramsal temel ile son derece tutarlıdır.

Birleşik Devletler'de gelir, tipolojideki proletaryan hücre ile burjuvazi arasında fazlasıyla kutuplaşmıştır: ilki bir yılda, ortalama \$11,000'ın biraz üzerinde kazanırken, ikincisi \$52,000'ın üzerinde kazanır. İsveç'te, sonuçlar bu kadar çarpıcı değildir: Örneklemedeki burjuvazi uzman yöneticilerle temelde aynı gelire sahiptir. Bununla ilgili olarak iki şeyin söylenmesi gerekir: birincisi, İsveç örneklemindeki burjuva kategorisinde sadece sekiz katılımcının bulunması ve bunların kesinlikle küçük kapitalistler olmasıdır. İkincisi, İsveç'te kişisel gelir üzerindeki ağır vergilendirme nedeniyle, iş adamları gelirlerinin önemli bir kısmını maaş yerine işletme masrafları biçiminde ve diğer 'aynı' tüketim biçimleri cinsinden elde eder. Kişisel gelir içindeki bu tür parasal olmayan unsurları sahip olduğumuz veriler ile ölçmek mümkün değildir, fakat tablo 6.17'deki rakam kesinlikle düşük bir tahmindir. Dolayısıyla Hipotez 1 Birleşik Devletler'de güçlü bir şekilde desteklendi ve İsveç'te en azından geçici olarak desteklendi.

Hipotez 2 için sonuçlar daha az tartışmalıdır. Hem Birleşik Devletler'de hem de İsveç'te gelirler sınıf yapısı matrisi içinde proleter köşesinden uzman-yönetici köşesine doğru gidildikçe tablonun her boyutunda büyük ölçüde düzenli bir şekilde yükselir. Tek istisnalar hem Birleşik Devletler hem de İsveç'te esasen aynı olan 10 ve 11.kategoriler (ehliyetsiz yöneticiler ve ehliyetsiz denetçiler) ile esasen aynı olan 6 ve 9.kategorilerdir (ehliyetli ve marjinal-ehliyetli yönetsel işlevleri olmayan

çalışanlar). 'Ara kategoriler' olan 'ehliyetsiz denetçiler' (kategori 11) ve 'marjinal-ehliyetli işçilerin' (kategori 9) kavramsal statüleri göz önünde bulundurulduğunda, bu sonuçlar kuramsal model ile tutarsız değildir.

TABLO 6.17

İşveç ve Birleşik Devletler'de sınıf mevkine göre yıllık ortalama kişisel gelirler

Üretim araçları içindeki varlıklar				
Sahip olanlar	Sahip-olmayanlar /Mülsüzler [ücretli emekçiler]			
1 Burjuvazi	4 Uzman Yönetici	7 Yarı Ehliyetli Yönetici	10 Ehliyetsiz Yönetici	+ Örgüt-sel varlık-lar +0 -
BD:\$52,621 İşveç:\$28,333	BD:\$28,665 İşveç:\$29,952\$	BD:\$20,701 İşveç:\$20,820	BD:\$12,276 İşveç:\$15,475\$	
2 Küçük İşverenler	5 Uzman Denetçiler	8 Yarı-ehliyetli Denetçiler	11 Ehliyetsiz Denetçiler	
BD:\$24,828 İşveç:\$17,237\$	BD:\$23,057 İşveç:\$18,859\$	BD:\$18,023 İşveç:\$19,711\$	BD:\$13,045 İşveç:\$15,411\$	
3 Küçük burjuvazi	6 Yönetici-olmayan Uzman	9 Yarı-ehliyetli İşçiler	12 Proleter	
BD: \$14,496 İşveç:\$13,503\$	BD:\$15,251 İşveç:\$14,890\$	BD:\$16,034 İşveç:\$14,879\$	BD:\$11,161 İşveç:\$11,876\$	
	+	>0	-	
Beceri varlıkları				

Birleşik Devletler: N=1282

İşveç: N=1049

*Hücrelerdeki girdiler vergilerden önce tüm kaynaklardan elde edilen toplam yıllık bireysel gelirin ortalamalarıdır.İşveç'e ait gelirler 1980'deki döviz kuru ile dolara dönüştürülmüştür.

Tablo 6.17'deki örüntüde özellikle dikkat çekici olan ücretliler arasındaki sömürü ilişkilerinin iki boyutunun etkileşimidir. Ortalama gelirdeki artış ayrı ayrı ele alındıklarında gerek örgütsel varlıklar gerekse ehliyete dayalı varlıklar boyunca (yani tablonun alt kısmı ve sağdaki sütun boyunca ilerlediğinizde) ilerlediğinizde oldukça azdır. İki sömürü mekanizmasını birleştirdiğiniz noktada gelirlerde keskin yükseliş meydana gelir (tablonun üst kısmı ve ücretliler arasında soldaki sütun boyunca ilerleme). Dolayısıyla Hipotez 2 güçlü bir biçimde desteklenir.

Hipotez 3 kazanılmamış gelir ve sınıf mevkii arasındaki ilişki ile ilgilidir. Ücretliler arasında yatırımdan kaynaklanan gelir, sonuç olarak bir birey için [istendiğinde] kullanılabilir olan 'ihtiyari' gelir, yani günlük 'yeniden' üretim için gerekli harcamaların üzerindeki gelir miktarına sıkı bir biçimde bağlı olan tasarruflara dayanır. Bu tür ihtiyari gelir sömürü ile yakından bağlantılı olmalıdır. Dolayısıyla yatırımdan gelen gelirin sınıf matrisinin boyutları boyunca öngörülen düzenli örüntüyü takip etmesi beklenebilir.

TABLO 6.18

Birleşik Devletler'de ücretliler arasında sınıf mevkii'ne göre kazanılmamış gelir

4 Uzman yönetici \$1646 ^a	7 Yarı-ehliyetli Yönetici \$856	10 Ehliyetsiz Yönetici \$763	+
5 Uzman denetçiler \$942	8 Yarı-ehliyetli Denetçiler \$272	11 Ehliyetsiz Denetçiler \$368	>0 Örgütsel varlıklar
6 Yönetici-olmayan Uzman \$686	9 Yarı-ehliyetli İşçiler \$206	12 Proleter \$393	-
+	>0	-	

Beceriye dayalı varlıklar

^a Hücreslerdeki girdiler banka tasarrufları dışındaki (hisse senedi, bono, vb.) yatırımlardan ve kira ya da mal satışından (kişiyi ait ev satışı dışındaki) gelen aile gelirlerinin ortalamasıdır.

^b **Notlar:**

1. Ebeveynleri ile yaşayan katılımcılar bu tabloya dâhil edilmedi, çünkü 'aile geliri' kavramı bu tür bireyler için farklı bir anlama sahiptir.

2. İsveç için karşılaştırılabilir veri mevcut değildir.

3. Kendi-hesabına çalışan kategorileri ile ilgili rakamlar tabloya dâhil edilmemiştir çünkü surveydeki bazı kendi-hesabına çalışan katılımcılar kendi işlerinden kaynaklanan geliri yatırımdan gelen gelir olarak dâhil etti, buna karşın diğer katılımcılar yatırım geliri tahminlerini gelirlerinin dışında bıraktı, dolayısıyla kendi işlerinden kaynaklanan kazançlarını dâhil etmediler.

Tablo 6.18'deki sonuçlar bu hipotezi destekler. Proleterler ve ehliyetsiz denetçiler (hücreler 12 ve 11) marjinal ehliyetli-işçiler ve denetçilere (hücreler 9 ve 8) göre daha fazla kazanılmamış gelire sahip olmalarına rağmen, bu tablodaki tüm örüntü hâlâ temel olarak beklentilerle uyumludur. Uzman yöneticiler işçilerin dört katı ve yönetsel işlevi olmayan uzmanlar ile ehliyetsiz yöneticilerin iki katı daha fazla kazanılmamış gelire sahiptir.

Genel olarak, şu durumda, sınıf yapısı ve gelir arasındaki ilişki ile ilgili üç hipotezin her biri büyük ölçüde incelediğimiz veri tarafından desteklenir: gelir eşitsizliği burjuvazi ve işçi sınıfı arasında kutuplaşmıştır, ayrı ayrı ya da birlikte ele alındıklarında sömürü boyutları boyunca gelir düzenli bir şekilde değişmektedir ve kazanılmamış gelir ücret geliri ile hemen hemen aynı örüntü içinde değişir. Bu sonuçlar sömürü-merkezli sınıf kavramının güvenilirliğine önemli ölçüde katkı yapmaktadır.

Bu bölümde esasen ampirik olarak sömürü-merkezli sınıf kavramının yapısal hatlarını ayrıntılı bir şekilde düzenlemekle ilgilendik. Fakat Marksist sınıf kavramı, nasıl cisimleşmiş olursa olsun, sadece toplumun yapısal özelliklerinin tanımlanması ve analizi amacıyla kullanılmamalıdır. Aynı zamanda, temel olarak sınıf oluşumunu ve sınıf mücadelesini anlamının bir yolunu sağlamayı hedeflemelidir. Bir sonraki bölümde, sınıf yapısı ve sınıf bilinci arasındaki ilişkinin araştırılması vasıtasıyla bu geniş gündemin bir yönünü irdeleyeceğiz.

7. Çağdaş Kapitalist Toplumda Sınıf Yapısı ve Sınıf Bilinci

'Sınıf bilinci' sorunu, Marksist kuramsal ve siyasal tartışmaların çoğunlukla tam merkezinde yer almıştır. Hatta Marksist bilim içinde yakın zamanda yaşanan canlanmada, merkezi bölünme hatlarından biri bilincin tam anlamıyla meşru bir kavram olup olması ile ilgilidir. Louis Althusser geleneği içinde yer alan 'yapısalcı' yazarlar, bilincin epistemolojik olarak kuşkulu ve açıklayıcı uygunluğu şüpheli bir kategori olduğunu savunurken, 'hümanist Marksist' gelenek ile özdeşleşen Marksistler bilinci analizlerinin merkezine yerleştirmişlerdir.

Bilinç üzerine yapılan bu Marksist tartışmaların ayırıcı niteliklerinden biri felsefi ve metodolojik meseleler ile meşgul olma eğilimleridir. Tartışmanın dili, insanların kendi edimlerinin 'yaratıcısı' olup olmadıkları, niyetlerin açıklayıcı gücü olup olmadığı, 'özneler' ve 'nesneler' arasındaki ayrımın kabul edilebilir olup olmadığı ve benzeri sorular etrafında döner. Sonuç, oldukça nadir olan istisnalara karşın, Marksist gelenekte sınıf bilincine dair sistematik tartışmanın sınıf bilincinin açıklanması ve sonuçları ile ilgili ampirik sorunlara odaklanmamasıdır.

Bu bölümün merkezi amacı sınıf yapısı ile sınıf bilincinin tutumsal ölçüsü arasındaki ampirik ilişkiyi incelemektir. Sonraki kısımda sınıf bilinci kavramını, kullanacağım şekliyle kısaca ele alacağım. Bunu, ampirik olarak irdedeceğimiz hipotezlerin temelini oluşturacak olan sınıf yapısı ve sınıf bilinci arasındaki nedensel mantığın tartışılması izleyecektir. Özellikle, sınıf yapısı ile sınıf bilinci arasındaki mikro-ilişkinin, neden sadece karşılaştırmalı makro bir çerçevede araştırıldığında tam olarak anlaşılabilirliğini düşündüğümü açıklayacağım. Bölümün bir sonraki kısmı bilinci işlemleştirme konusundaki sorunları kısaca ele alacaktır. Tüm bu hazırlık niteliğindeki aşama tamamlandıktan sonra, Birleşik Devletler ve İsveç'teki sınıf yapısı ve sınıf bilincinin istatistiksel araştırılmasına dönülecektir.

Sınıf Bilinci Nedir?

Marksist gelenek içinde 'sınıf bilinci' ifadesinin oldukça farklı iki kullanımı mevcuttur. Bazı kuramcılar için, sınıf bilinci kolektif varlıklar olarak sınıfların karşı-olguşal ya da atfedilmiş bir niteliği gibi görünür, buna karşın diğerleri için sınıfların üyeleri olarak bireylerin somut varlığı olarak anlaşılır.

Bu kullanımların ilki Marksist kuramın Hegelci kolu ile yakından bağlantılıdır ve herhalde en iyi şekilde Georg Lukács'ın çalışmalarında temsil edilir. Lukács sınıf bilincini aşağıdaki biçimde tanımlar:

Halen sınıf bilinci, üretim sürecinde belirli bir tipik konuma "atfedilen" uygun ve rasyonel reaksiyonlar olgusuna dayanır. Dolayısıyla bu bilinç, sınıfı oluşturan tekil bireylerin ne düşündükleri ve hissettiklerinin ne bir toplamı ne de ortalamasıdır. Fakat bir bütün olarak sınıfın tarihsel açıdan önemli eylemleri sonunda bireyin düşünceleri tarafından değil, bu bilinç tarafından belirlenir -bu eylemler sadece bu bilince referans ile anlaşılabilir.⁵⁹

Lukács sınıf bilincini karşı-olguşal bir şekilde tanımlar: sınıf bilinci, üretim süreci içinde belirli bir mevkii işgal edenler olarak, insanların rasyonel olduklarında hissettikleri ve inandıkları şeydir. Bu noktaya kadar kavram, Weberyan bir ideal-tip inşasına oldukça yakındır ve basitçe sınıflı toplumların çalışılması için potansiyel olarak hōristik [bu-luşsal] bir araç olarak görülebilir.⁶⁰ Lukács'ın konumunun keskin bir eleştirisine yol açan argümandaki temel problemli yan ise bir sonraki adımda'dır. Lukács sınıf bilincinin 'atfedilmiş bilinç' olarak bireylerin gerçek bilincine karşılık gelmediğini, buna rağmen, bu atfedilmiş bilincin nedensel olarak etkileyici olduğunu savunur. Özellikle, 'bir bütün olarak sınıfın tarihsel açıdan önemli eylemleri sonuçta bu bilinç tarafından belirlenir'. Dolayısıyla, bireyler açısından karşı-olguşal ve atfedilmiş olan şey, nedensel olarak tümüyle sınıflara göre işleyen gerçek bir mekanizma olarak ele alınır.

Elbette, böylesi bir iddia, ilişkili bireyler açısından karşı-olguşal

59 Georg Lukács, *History and Class Consciousness*, Cambridge, Mass. 1971, (orijinal baskı), 1992, s.51

60 Lukács, bir dipnotta (a.g.e.n.11, s.81), kendi argümanı ile Max Weber'in ideal tipleri arasında bir ilişki olduğunu ileri sürer fakat bağlantıyı detaylandırmakta başarısız olur.

olarak belirlenmiş bir biçimde rasyonel hale gelmeleri ile ilgili tarihsel eğilimler hakkında konuşmanın sadece kısa bir yolu olabilir. Dolayısıyla, bu atfedilmiş bilinç, ilgili sınıf içindeki bireylerin edimleri açısından nedensel anlamda etkili hale gelme eğiliminde olduğu ölçüde 'bir bütün olarak sınıf hareketi' için, nedensel anlamda etkili olarak görülebilir. Bu nedenle, 'atfedilmiş bilinç' bireysel düzeyde ortaya çıkan bu eğilimi kuramsallaştırmanın eksik ve oldukça kullanışsız bir yolu olabilir.

Lukács açıkça söz konusu yorumu karşı çıkar. Bu karşı-olgusal durumun bir şekilde birey-üstü düzeyde var olduğu ve bireyler karşı-olgusal olarak rasyonel düşünmediklerinde dahi nedensel biçimde etkili olduğu konusunda ısrarcı görünür. Dolayısıyla, sınıf bilinci nedensel anlamda etkili bir mekanizma olarak, onları oluşturan bireylerin değil, kendi başına sınıfların bir vasfıdır. Gerçekte tek tek işçiler açısından bu genel sınıf bilincini bireysel düzeyde somutlaştırmak için eğilimler mevcut olacaksa bile, tarihsel yörüngeleri anlamak açısından önemli olan bu sınıf bilincinin kendisidir. Lukács'ın birey-üstü bilincin nedensel gücü üzerindeki bu ısrarı çalışmasını, özünde nesnel bir tarih teleolojisine bağlı kalmış [bir çalışma] olduğu şeklindeki eleştiri karşısında savunmasız hale getirir.⁶¹

'Sınıf bilincinin' ikinci genel kullanımı, onu bireylerin somut öznelliğinin özel bir yönü olarak tanımlar. Makro-toplumsal açıklamalarda yer aldığı anda bunu bireysel seçimler ve eylemleri açıklamaya yardımcı olma biçimleri aracılığıyla yapar. Bu kullanımda, terim kolektiviteler ya da örgütlere uygulandığında ya ilgili kitle içindeki bireysel bilincin kalıplaşmış dağılımına gönderme yapar ya da merkezi eğilimleri karakterize etmenin bir yoludur. Fakat böylesi birey-üstü oluşumlar ve özellikle 'sınıflar', kelimenin gerçek anlamıyla bilince sahip değildir, çünkü bunlar akıl sahibi, düşünen, alternatifleri tartan, tercihleri olan vb., varlık türleri değildirler.

Pratikte, Marksist tarihçiler ve sosyologlar 'sınıf bilinci' terimini kullandıklarında, sıklıkla kavramın bu iki anlamını karıştırırlar. Bir

61 'Tarihin nesnel bir teleolojisi', tarihin, bireylerin amaç ve hedeflerinden farklı, tarihsel gelişmenin hili yörüngesini belirleyen nesnel olarak verili bir son-durumunun olduğu ya da tarihin bir 'amacı' olduğunu ima eder.

yandan kişi, sıklıkla 'proletarya X'i yapmak için gerekli bilinçten yoksundur' ya da 'bu dönemdeki burjuvazi özellikle sınıf bilincine sahipti' benzeri ifadeler ile karşılaşır; böylesi ifadeler bilincin bu haliyle sınıflara iliştilmiş olduğunu ima eder görünür. Diğer yandan, aynı zamanda bilinç bireysel eylemlerin ve seçimlerin açıklanması olarak ele alınır. Bu durumda, 'sınıf bilinci' teriminin sınıf çıkarlarının doğru olarak anlaşılmasını düzenlemek için karşı-olgusal kullanımından, sınıflar düzeyinde bireysel öznellikten bağımsız biçimde işleyen bazı birey-üstü mekanizmaların düzenlenmesi için değil bireylerin gerçek bilinçlerinin değerlendirilmesine olanak sağlamak amacıyla tam anlamıyla bu-luşsal bir araç olarak faydalanılır.

Bu tartışmada sınıf bilinci kavramını kesinlikle ikinci genel anlamıyla kullanacağım. Kavramı birey-üstü düzeylerde işleyen gerçek mekanizmaları karakterize etmenin bir yolu olarak kullanmak ise en iyi ihtimalle kullanışsız ve genelde kuramsal olarak yanıltıcıdır. Elbette bu, birey-üstü toplumsal mekanizmaların önemsiz olduğu anlamına gelmez, fakat sadece bunların 'bilinç' kategorisi ile kavramsallaştırılması gerektiğini ima eder. Aynı zamanda bir toplumda bireysel bilincin fiili dağılımının toplumsal değeri ve nedensel öneminin olmadığını da ima etmez. Tabii ki olabilir; fakat bilincin dağılımı 'bilinç' değildir.⁶²

Bu şekilde anlaşıldığında, 'bilinci' çalışmak, bireylerin zihinsel yaşamının özgün bir yönünü, yani *bireyin kendi farkındalığına söylemsel anlamda açık olan kişinin öznelliğinin unsurlarını çalışmaktır*. Dolayısıyla bilinç, 'bilinçdışının' -zihinsel yaşamın söylemsel olarak erişilemez olan yönlerinin- karşısında konumlanır. Bilincin unsurları -inançlar, düşünceler, gözlemler, enformasyon, kuramlar, tercihler- kişilerin sürekli farkında olduğu şeyler olmayabilirler fakat bu farkındalığa aşırtırlar.

62 Şöyle ki, bilinç basitçe pratiklerde ima edilen niyetel tercihleri biçimlendiren öznellik formlarını değil pratiklerin kendilerini tanımlamak için kullanıldığında, sınıf 'bilincine' kolektivitinin bir özelliği olarak meşru biçimde gönderme yapılabilecek bir anlam mevcuttur. Fiili pratikler örgütsel kaynakların ve diğer çeşitli türde kolektif kapasitelerin kullanımını içerdiği için, 'bilinç' kavramı pratikleri kapsamak için genişletildiğinde, artık katı bir şekilde bireylerin bir özelliği değildir. Bilinç ifadesini sorunun öznel boyutlarıyla sınırlandırmayı tercih ediyorum ve 'kapasiteler' terimini mücadelelerde kullanılan kolektif olarak örgütlenmiş kaynakları tanımlamak için ve 'pratiker' terimini, bireysel bilinç ile kolektif kapasiteler arasındaki bağlantıdan kaynaklanan bireysel ve kolektif aktiviteyi tanımlamak için kullanıyorum.

Bilince dair bu kavramsallaştırma, *irade* ve *niyetlilik* sorunu ile ya-
kından ilişkilidir. Bir şeyin öznel olarak erişilebilir olduğunu söylemek,
kişilerin iradi olarak onun farkına varabileceklerini söylemektir. Kişi-
ler alternatif eylem biçimleri üzerinde seçim yaptıklarında sonuçta
oluşan eylem, en azından kısmi olarak, seçimi yapan fâilin niyetlerine
dâhil olan özgün bilinç unsurlarıyla açıklanmalıdır. Bilinç sorunu ni-
yetlilik sorununa indirgenemez olsa da, toplumsal kuram açısından,
bilincin toplumsal açıklamalarda yer alma yolları içinde en önemlisi
[bilincin] fâillerin niyetleri ve sonuçta ortaya çıkan seçimlerine dâhil
olma biçimleridir.

Elbette bu, öznenliğin sadece niyetli seçimler aracılığıyla etkileri
olduğunu iddia etmek değildir; çok sayıda psikolojik mekanizma bi-
linçli niyetlerle dolayımınmaksızın doğrudan davranışı etkileyebilir.
Ayrıca bilincin niyetlilik ve seçim açısından spesifik olarak belirlen-
mesi her toplumsal durumda sonuçların en önemli belirleyicilerinin
bilinç aracılığıyla işlediği anlamına gelmez. Belki, önemli belirleyiciler,
alternatifler arasında seçim yaparken dâhil edilen gerçek bilinçli sü-
reçler yerine, fâillere açık olan olası eylem tarzları çeşitlerini belirle-
yen süreçlerin içinde bulunabilirler. İddia edilen şey toplumsal yapıları
toplumsal pratiklere bağlayan gerçek mekanizmaları tam anlamıyla
anlamak için, bu yapılar içinde yaşayan ve bu pratiklere katılan fâille-
rin yaptığı niyetli seçimlerin öznel temellerinin araştırılmasıdır ve bu
bilinç üzerine çalışmayı ima eder.⁶³

Benim 'bilinç' terimini kullanma biçimim, özellikle kavramın Göran
Therborn'un çalışmasında detaylandırıldığı şekliyle ideoloji problemi
ile yakından bağlantılıdır. Therborn ideolojiyi aşağıdaki şekilde tanım-
lar:

İdeoloji, bilinç ve anlamlılığın onun vasıtasıyla biçimlendirildiği
aracıdır... Dolayısıyla burada kullanılan ideoloji kavramsallaştırması
bilerek hem gündelik nosyonları ve "deneyimleri" ve detaylı entelektüel

63 Bu bölümde benimsenen bilinç ve sınıf bilincine dair soyut kavramsallaştırma bazen 'rasyonel tercih' ya da 'stratejik eylem' teorisi olarak ifade edilen bir eylem görüşünden kaynaklanır. Bu kuramsal geleneğin ve onun Marksizm ile ilişkisi üzerine burada benimsenen formülasyonda etkili olan, önemli bir detaylandırma için, bkz. Jon Elster, 'Marxism, Functional ismand Game Theory', *Theory and Society*, cilt. 11, no. 4, Temmuz 1982, ss. 453-485; ve *Making Sense of Marx*, Cambridge 1985.

doktrinleri, hem de toplumsal fâillerin 'bilincini' ve kurumsallaşmış düşünce-sistemlerini ve verili bir toplumun söylemlerini içerir. Fakat bunları ideoloji olarak çalışmak, bunlara özgün bir perspektiften bakmak anlamına gelir: düşünce yığınları ya da kendi başına söylem yapıları olarak değil fakat bilinçli fâillerin, insan öznelere özgün bir dünya-içinde-olmaklık manifestosu olarak. Diğer bir deyişle, bir metin ya da sözceyi ideoloji olarak düşünmek onun insan öznelliğinin oluşumu ve dönüşümü içindeki işleyiş biçimine odaklanmaktır.⁶⁴

Therborn'un formülasyonunu sadece bir açıdan değiştirmek istiyorum: ideoloji insan öznelliğinin tümüyle değil, insan bilincinin oluşum süreci ile ilgilidir.⁶⁵ Bu açıdan kültür ideolojiden ayrı olarak, toplumsal pratikler ya da belki daha açıkça, toplumsal pratiğin karakter yapısı, kişilik, alışkanlıklar, duygulanım tarzları ve benzerleri gibi öznelliğin bilinçli-olmayan yönlerini biçimlendiren boyutu gibi görülebilir. Örnek vermek gerekirse; mesela, ideoloji hem bir yaşam tarzı olarak rekabetin arzu edilebilirliğine hem de insani etkileşim tarzı olarak saldırgan rekabetin kaçınılmazlığına yönelik inançları; kültür ise diğer yandan, bu inançlar üzerine etkili biçimde harekete geçebilen rekabetçi kişilikleri üretir.⁶⁶ Kültürün ideolojiden büyük ölçüde daha önemli olması söz konusu olabilir: rekabete yönelik inançlar sadece uygun kişilik yapılarına uyum gösterdikleri sürece bir toplumda belki yeniden üretilirler. Bu, toplumsal pratikleri açıklarken insani öznelliğin bilinçli boyutlarının bilinçli olmayanlardan çok daha az önemli olduğu iddiasına tekabül edebilir. Yine de, bizim bu bölümdeki uğraşımız bilinç ve bu nedenle, dolaylı olarak ideoloji üzerine olacaktır. Bu, alternatiflerin bilinçli şekilde değerlendirilmesini içeren niyetli eylemin, hem toplumsal pratiğin önemli bir özelliği hem de onun sınıf ile ilişkisinin toplumsal analizin önemli bir sorunu olduğunu ima eder.

64 Göran Therborn, *The Power of Ideology and the Ideology of Power*, London, 1980.s.2

65 'Öznellik' terimi oldukça belirsiz bir kuramsal statüye sahiptir. Terimin psişenin sadece bilinçli boyutlarına mı -psişenin kişileri 'özneler' yapan yönleri- işaret ettiği yoksa temel olarak psişenin tüm yönlerini belirtmek için mi kullandığı açık değildir. Therborn'un ideoloji tartışmasında bilince yaptığı vurguyu göz önünde bulundurarak öznellik terimini dar anlamda kullanıyor olduğunu zannediyorum.

66 Ideoloji ve kültür dünyadaki olayların iki ayrı türü değildir. Toplumsal fâillerin fiili pratiklerinde sürekli olarak birbirlerine dolanırlar. Yapılan ayırım, belirli pratikler tarafından üretilen etki türleri arasındadır. Ideolojik etkiler bilinç ve biliş çevresinde dönen etkilerdir; kültürel etkiler öznelliğin bilinçli olmayan yönleri çevresinde dönen etkilerdir.

'Bilincin' bu tanımı göz önünde bulundurulduğunda, 'sınıf' bilinci, ayırt edici bir sınıf içeriğiyle birlikte bilincin bahsedilen bu yönleri olarak görülebilir. 'İçerik' şu iki şeyden birini ifade edebilir. Birincisi, bilinç yönlerinin bir sınıf analizinden mantıksal olarak türetilmesine işaret edebilir. Rekabetçi piyasa ilişkileri kapitalizmin ayırt edici yapısal bir özelliğidir; dolayısıyla rekabetin arzu edilirliğine yönelik inanç, söz konusu inancın bireylerin seçimleri ve pratikleri üzerindeki etkilerine bakılmaksızın, bu pratiğe mütekabiliyeti nedeniyle ona bir sınıf karakteri veriyor olarak görülebilir. Alternatif olarak bilincin sınıf içeriği, bilincin dünyada 'sınıfa ilişkin etkilere', belirli bir sınıf ilişkileri yapısı içinde bireylerin nasıl eylediği üzerindeki etkilere ve bu ilişkilerin kendileri üzerindeki etkilere sahip niyetler, seçimler ve pratiklere dâhil edilmiş olan yönlerine işaret edebilir. Buradaki tartışmada vurgulana-cak olan kullanım budur. Eğer sınıf yapısı, fâillerin nesnel maddi çıkar-larını belirleyen bir toplumsal ilişkiler alanı olarak ve sınıf mücadelesi bu çıkarları gerçekleştirmeye çalışan toplumsal pratik formları olarak anlaşılırsa, bu durumda sınıf bilinci söz konusu çıkarlar ve mücadeleler bakımından niyetli seçimleri biçimlendiren öznel süreçler olarak anlaşılabilir.

Bu noktada potansiyel bir terminolojik karışıklığın açıklığa kavuş-turulması gerekmektedir. Marksist tartışmalarda sınıf bilincine 'sahip' olan işçileri sahip olmayanlardan ayırmak yaygındır. Bu açıdan, 'sınıf bilinci', belirli bir sınıfa-ilişkin bilinç tipi oluşturur, yani bireylerin ken-di sınıf çıkarlarına dair oldukça 'doğru' ve 'tutarlı' bir kavrayışa sahip oldukları sınıfa-ilişkin bir bilinçtir. Sınıf bilinci kavramını gerçek çıkar-lara bağlılığına bakmaksızın tüm sınıfa-ilişkin bilinç biçimlerini adlan-dırmak amacıyla daha genel biçimde kullanıyorum. Dolayısıyla, belirli bir sınıf bilinci tipinin varlığına spesifik olarak işaret etmek istediğim-de, uygun sıfatların kullanılması gerekecektir: işçi sınıfı-yanlısı bilinç, anti-kapitalist sınıf bilinci, devrimci işçi-sınıfı bilinci vb. Değiştirilme-miş olan 'sınıf bilinci' ifadesini kullandığımda, bu her zaman bir sınıf içeriğine sahip olan bilincin genel alanına işaret edecektir.

Sınıf bilincinin bu şekilde anlaşılması, kavramın çeşitli unsurlara ay-

rıstırılabilceğini gösterir. İnsanlar bilinçli seçimler yaptıklarında öz-nelliğin üç boyutu kapsanır:

1. *Alternatiflerin Algılanması*: Seçmek, algılanmış bir takım alternatif eylem tarzları arasında seçim yapmaktır. Dolayısıyla bilincin önemli bir unsuru hangi olasılıkların mevcut olduğuna dair öznel bir algıdır. Bu açıdan, 'sınıf bilinci' alternatiflere dair algıların bir sınıf içeriğine sahip olduğu ve dolayısıyla sınıfsal eylemler için sonuç doğuran yolları içerir.

2. *Sonuçlara Dair Teoriler*: Alternatif olasılıkların algılanması kendi başına seçim yapmak için yeterli değildir; insanlar aynı zamanda belirli bir eylem seçiminin beklenen sonuçlarına dair bir kavrayışa sahip olmalıdırlar. Söz konusu kavrayış, seçimlerin teoriler içerdiğini ima eder. Bunlar soyut olarak biçimlendirilmiş kuramlar yerine 'pratik' teoriler olabilirler; açıklayıcı ilkeler olmak yerine 'el yordamı' niteliğine sahip olabilirler. Dolayısıyla sınıf bilinci, insanların sınıfsal pratikler çevresinde yaptıkları seçimleri şekillendiren teorilere sahip olma biçimleri etrafında döner.

3. *Tercihler*: Bir kişinin algıladığı alternatifleri ve [yine bu kişinin] her bir alternatifin sonuçları hakkındaki teorilerini bilmek, belirli bir bilinçli tercihi açıklamak için halen yeterli değildir; elbette buna ek olarak kişilerin tercihlerini, yani bu sonuçların arzu edilirliğine dair değerlendirmelerini bilmek gereklidir. Bu bağlamda 'arzu edilebilirlik', bir kişinin maddi çıkarları açısından 'arzu edilebilir' olma anlamına gelebilir, fakat tercihlerin bencil ya da egoist gibi değerlendirmelerle sınırlandırılmasına gerek yoktur. Bu açıdan, sınıf bilinci sınıf ilişkilerinin öznel olarak belirlenmesi etrafında döner.

Öznelliğin bu üç boyutu -algılanan alternatifler, teoriler ve tercihler- genellikle burada verilenlerden farklı isimler altında olmasına rağmen bilinç ve ideoloji tartışmaları hakkındaki Marksist literatürün de konusu oldu: Meşruiyet sorunu fâillerin değer tercihleri etrafında döner. *Mistifikasyon* sorunu her şeyden önce, fâillerin belirli pratiklerin ve toplumsal ilişkilerin nedenleri ve sonuçları hakkında sahip oldukları teoriler sorunudur. Ve *hegemonya* sorunu toplumsal olasılıkların, olası

opsiyonlara dair algıyı egemen sınıf çıkarları ile uyumlu olanlarla sınırlandırmak amacıyla yapılandırılma biçimi etrafında döner.

Önerdiğim sınıf bilinci tanımı, içerisinde bilincin 'yanlış' olabileceği anlamı tespit etme imkânı sağlar: fâiller alternatif olasılıklar ile ilgili çarpıtılmış algılara ve seçimlerinin etkilerine dair doğru olmayan teorilere sahip olarak yanlış enformasyon altında seçimler yapabilirler. Bu açıdan, böylesi durumlarda 'doğru' bilincin gerçekte ne olduğunu saptamak çok kolay olmamasına rağmen, bilinç 'yanlışlığının' ne anlama geldiği oldukça açıktır. Fakat ya üçüncü unsur; 'tercihler'? Bir fâilin 'yanlış' tercihlere sahip olduğunu söyleyebilir miyiz? Marksistler 'nesnel çıkarlar' hakkında konuştuklarında, aslında, fâillerin doğru bilgi ve doğru teorilere, fakat kendi çıkarları ile ilgili yani farklı olası eylem tarzlarıyla ilişkilendirdikleri tercihler ile ilgili çarpıtılmış öznel kavrayışlara sahip olarak seçim yaptıkları durumların var olduğunu söylerler.

Doğru çıkarları belirleme sorunu (çarpıtılmamış tercihler) zor ve tartışmalı bir sorundur ve bunu etrafıca irdelemek bizi bu bölümün ana hedeflerinden uzaklaştırabilir. Yine de çok kısa bir değerlendirme benim benimseyeceğim konumu netleştirmeye yardımcı olabilir.⁶⁷

Bir kişinin kendi gerçek çıkarlarına dair çarpıtılmış bir kavrayışa sahip olduğunu söyleyebileceğimiz iki temel anlam mevcuttur. Birincisi ve en basiti, bir kişinin 'gerçekten ne istediğinin' bazı mekanizmalar aracılığıyla psikolojik olarak engellenmesidir. Bu nedenle öznel olarak erişilebilir olan tercihler -bireyin 'bilincinin' parçası olanlar- bu engelin yokluğunda bireyin bilinçli olarak sahip olabileceği tercihlerden farklıdır. Söz konusu olan engel gerçek bir mekanizmadır, bireyin öznelliğinde fiili olarak mevcut olan tercihler/istekler ile ilgili farkındalığı engeller. Eğer böylesi psikolojik engellemelerin işleyişini anlarsak sonuçta oluşan çarpıtmaların niteliği hakkında bir şeyler söyleyebiliriz.

Çarpıtılmış tercihler hakkında konuşabilmemizin ikinci yolu, çar-

67 'Nesnel çıkarlar' sorununa ilişkin yararlı bir tartışma için bkz. Raymond Geuss, *The Idea of Critical Theory: Habermas and the Frankfurt School*, Cambridge 1981, ss. 45-55; Issac Balbus, 'The Concept of Interest in Pluralist and Marxist Analysis', *Politics & Society*, February, 1971; Ted Benton, 'Objective Interests and the Sociology of Power', *Sociology*, cilt. 15, no. 2, Mayıs, 1981, s. 161-84; Steven Lukes, *Power: a Radical View*, London, 1974; William Connolly, 'On Interests in Politics', *Politics & Society*, cilt. 2, no. 4, 1972, ss. 459-77; Jon Elster, *Sour Grapes*, Cambridge 1983.

pıtlılamamış tercihlerin fiili olarak bireylerin öznelliğinde mevcut olduğunu ima etmez, onlar [çarptılmamış tercihler] sadece bilinç dışının derinliklerinde gömülü biçimde açığa çıkmayı beklemektedirler. İkinci anlam, çarpıtma-mekanizmalarının ilk olarak tercihlerin oluşumu düzeyinde işlemesi olasılığına imkân tanır. Engelleme, bir anlamda, biyografik olarak tarihseldir; bu nedenle karşı-olgusal, bireyin tercih oluşumu sürecinde bu tür çarpıtma-mekanizmalarının yokluğunda hangi tercihleri geliştirebileceği hakkında bir iddiadır. Böylesi bir argümanın alışıl gelmiş biçimi, ‘gerçek çıkarların’, eğer fâillerin öznellikleri mümkün olan maksimum özerklik ve öz-yönlendirme koşulları altında oluşmuş olsaydı sahip olacakları çıkarlar olduğunu söylemektir.

Bu yaklaşımların her birinin avantajları ve dezavantajları vardır. İlki çok daha fazla işlenebilir olma ve potansiyel olarak ampirik araştırmaya açık olma avantajına sahiptir fakat kültürel pratiklerin, fâillerin öznellikleri üzerinde sahip olabilecekleri en derin etki türleriyle başa çıkma yeteneği sınırlıdır. Bununla birlikte ikinci alternatif, önemli ve kritik bir işleve sahip olabilecek olan fakat kavramı bilimsel açıklamalar içinde oldukça problemli hale getiren adeta kaçınılmaz bir spekülâtif nitelikten muzdariptir. Bu nedenle, ele alınabilecek olan sorunlara dair görüş açısını sınırlandırma tehlikesini de kabullenerek, çıkarların çarpıtılmasıyla ilgili ilk anlamı benimseyeceğim.

Kişinin fiili olarak sahip olduğu çıkarları anlamak açısından ‘özel engeller dolayımıyla çarpıtma’ya dair bu sınırlı nosyonla, bir sınıf mevkiindeki sahipliği nedeniyle bir kişiye iştirilmiş olan ‘gerçek’ çıkarlar ve bu çıkarlarla bağlantılı çarpıtmalar hakkında konuşmaya başlayabiliriz. Argümanım, insanların bilinçli olarak farkında olmasalar bile genellikle sahip olduklarına inandığım belli bir tercih türü ile ilgili bir iddiayı, yani seçimler yapma ve onlara göre eyleme kapasitelerini genişletmedeki çıkarlarını temel alacaktır. Bu tercih belki engellenebilir, fakat genellikle insanların ‘duygularının derinliklerinde’ bir özgürlük ve özerklik arzusu vardır.⁶⁸ Bireylerin tercihler yapma ve bunlara göre

68 Özgürlük sadece kısıtlamanın olmaması değildir, aynı zamanda eyleme kapasitesidir. Bu kavramın, şimdiki analizde etkisi olan, sistemli bir tartışması için, bkz. Andrew Levine, *Arguing for Socialism*, London 1984, ss. 20-49.

eyleme zorunluluğuna dair fiili kapasiteleri -gerçek özgürlükleri- sistematik olarak sınıf yapısı içindeki konumları tarafından biçimlendirildiği ölçüde, [kişiler] bu 'özgürlük'teki gerçek çıkarlarına dayalı nesnel sınıf çıkarlarına sahiptirler.⁶⁹ İnsanların bilinçli tercihlerinin onların bu kapasitelerini düşüren ya da genişlemesini engelleyen seçimler yapmaya yol açması ölçüsünde, kendi 'gerçek' ya da 'nesnel' sınıf çıkarlarına karşı hareket ettiklerini söyleyebiliriz.

Bu sınıf bilinci anlayışı ile sınıf bilincinin niteliksel olarak özgün biçimlerine dair oldukça karmaşık tipolojiler geliştirilmeye başlanabilir. Bunların temelleri, bireylerin sahip olduğu sınıf çıkarlarının izlenmesini/peşine düşülmesini geliştiren ya da engelleyen algı, teori ve tercih tarzlarında bulunabilecektir. Örneğin 'hegemonik', 'reformist', 'muhalif' ve 'devrimci' işçi sınıfı bilinçleri arasında algıların, teorilerin ve tercihlerin özgün bileşimleri açısından ayrım yapmak mümkündür. Bu esasen yakın zamanda gelişmiş daha sofistike sınıf bilinci tipolojilerinin yapmaya çalıştığı şeydir.⁷⁰

Buradaki çalışmada, sınıf bilinci biçimlerinin incelikli tipolojilerini detaylandırmaya çalışmayacağım. Kullanacağımız veri bu tür tipolojilerin işlemleştirilmesi için esnetilebilir fakat benim genel izlenimim, survey araştırma metodolojisinin sınırlılıklarının, onu, görel olarak basit ve anlaşılır değişkenler benimsemek açısından tercih edilir kılmasıdır. Soruna yönelik ilk araştırmalarda kesinlikle, oldukça anlaşılır ve apaçık bir yaklaşımın benimsenmesi arzu edilecektir. Dolayısıyla, bizim kullanacağımız sınıf bilinci ölçümleri genel bir şekilde, bireylerin ne ölçüde işçi sınıfı ya da kapitalist sınıf çıkarları ile uyumlu olan tutumlara sahip olduklarını keşfetmek için düzenlendiler.

69 Gelir ve tüketimdeki basit maddi çıkarlar özgürlükteki bu genel çıkarın bir örneğidirler, sömürülen olmak özgürlüğün kısıtlanmasıdır, çünkü maddi koşulların bu kapasitenin önemli bileşenleri olması kişinin eyleme kapasitesininindüşmesine yol açar. Bu açıdan, Levine'in ustalıkla bir şekilde gösterdiği gibi, eşitlik özgürlükten ayrı olarak gerçek bir değer değildir, çünkü eşitsizlikler özgürlüğün kendisi için önemli bir engeldir.

70 Sınıf bilincinin kavramsal tipolojilerine dair öneriler için özellikle, bkz. D.W.Livingstone, *Class and Class Consciousness in Advanced Capitalism*, Toronto 1984, (yayınlanmamış taslak); Michael Mann, *Consciousness and Action among the Western Working Class*, London 1973; Bertell Ollman, 'Toward Class Consciousness in the Working Class', *Politics & Society*, Sonbahar 1973, ss.1-24; Therborn, a.g.e.

Nedensel Mantık

Eğer sınıf bilinci, niyetli seçimleri biçimlendiren algıların, teorilerin ve tercihlerin sınıf içerikleri açısından anlaşılırsa, o zaman sınıf bilinci analizindeki açıklayıcı sorun, bu tür sınıf içeriğinin belirlendiği süreçleri ve bunun sınıf oluşumu ile sınıf mücadelesi örüntüleri üzerinde sahip olduğu etkileri detaylandırmak olacaktır. Meta fetişizmine dair klasik Marksist kuram kesinlikle böylesi bir kuramdır: meta ilişkilerinin sonucu olarak fâillerin algı ve teorilerinin belirli bir sınıf içeriği ile nasıl dolu olduğuna dair bir açıklamadır. Meta-üreten bir toplumda üreticilerin doğrudan yaşanmış deneyimleri, yaygın olarak söylendiği gibi, insanlar arasındaki toplumsal ilişkileri şeyler (metalar) arasındaki ilişkiler olarak temsil eder ve bu durum 'fetişleştirilmiş bilinç' olarak karakterize edilen zihinsel yapıları üretir. Sonuçta ise söz konusu zihinsel yapıların, kapitalizmin kalıcılığına ve doğallığına dair bir anlayışın taşınmasında, dolayısıyla kapitalist toplumun dönüşümü açısından devrimci projelerin engellenmesinde önemli bir rol oynadığı savunulur.

Bu bölümdeki ampirik araştırmaların temelini oluşturan bilinç oluşumunun nedensel modeli bilinçli olarak basit tasarlanmıştır. Modelin amacı bireylerin bilinç oluşum süreçlerine dâhil olabilen karmaşıklıkların çeşitliliğini ayrıntılarıyla göstermek değil yürürlükte olan en nüfuz edici ve sistemli belirlenimleri kavramaya çalışmaktır. Model iki genel öncüle dayanır:

Öncül 1. Sömür ilişkilerinden kaynaklanan ve dolayısıyla sınıf yapısı ile bağlantılı olan maddi çıkarlar gerçektir; somut öznellikler ve sınıf mevkilerinin sahiplerinin kişisel özelliklerinden bağımsız olarak var olurlar. Eğer bu öncül kabul edilirse, o zaman bunu iki genel beklenti takip eder: birincisi, insan rasyonalitesi hakkındaki belirli varsayımlar düşünüldüğünde, aynı koşullar altında[kı] bireyler açısından kendi nesnel sınıf çıkarları ile uyumlu bilinç formları geliştirmeye dair en azından zayıf bir eğilim olacaktır. Elbette 'eğilim', sınıf yapısındaki verili bir mevkiinin tüm sahiplerinin aynı bilince sahip olacaklarını ima etmez, fakat sadece onların ilgili sınıf mevkisine iliştilirilmiş nesnel çı-

karlarla uyumlu bilinç formlarına sahip olma olasılığı diğer sınıf mevkilerinin sahiplerine göre daha yüksektir. Bu çıkarlara dair algılar kısmi ve noksan olabilir, fakat çıkarlara yönelik böylesi algılar açısından eğitim tamamen çarpık imgesel formlar olmak yerine, çıkarlara yönelik eksiksiz bir kavrayıştan sapma biçimini alacaktır. İkincisi, bireylerin kişisel nitelikleri sınıf yapısı ile sınıf bilinci arasındaki birlikteliğin gücünü etkileyebilse bile, sınıf ile bilinç arasındaki bağlantı konum sahiplerinin kişisel niteliklerinin eseri olmayacaktır; bu bağlantı sınıf yapısının nesnel özelliklerinden kaynaklanır.

Bu beklentiler temelinde, 'ampirik' olarak test edilebilir iki hipotez formüle edebiliriz:

Hipotez 1: Bilincin sınıf içerikleri, sınıf mevkii ile birlikte Tablo 6.1'deki sınıf-sömürü matrisinin boyutları ile birlikte düzenli/tekdüze biçimde değişecektir.

Hipotez 2: Sınıf yapısı içindeki mevkii ile bilincin sınıf içeriği arasındaki ilişki, sınıf mevkilerinin sahiplerinin çeşitli kişisel özellikleri (toplumsal köken, yaş, cinsiyet vb.) istatistiksel açıdan kontrol altında tutulduğunda ortadan kalkmayacaktır.

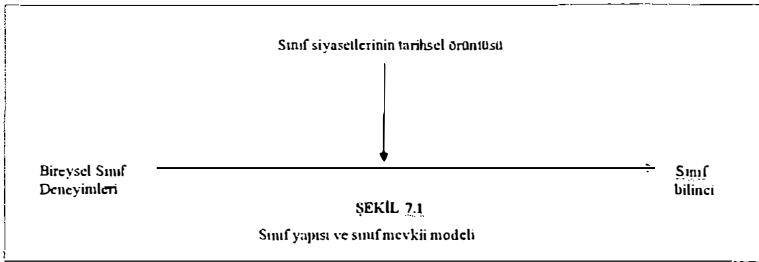
Öncül 2: Bilinç-oluşumu bireylerde meydana gelen bir süreç olduğu halde, sürecin kendisi ciddi ölçüde toplumsal, yapısal ve tarihsel faktörlere bağlıdır. Bilinci biçimlendiren sınıf deneyimleri her zaman toplumsal olarak örgütlenir; hiçbir zaman sadece atomize olmuş bir bireyin bir 'olayla' dolaysız karşılaşmasının sonucu değildirler. Bu hem epistemolojik hem de sosyolojik bir iddia olarak görülebilir. Epistemolojik olarak bu, bilginin saf duyu verilerinin biriktirilmesiyle üretildiği saf ampirizme yönelik bir karşı çıkış anlamına gelir. 'Olgular' hiçbir zaman tarafsız olarak algılanmazlar; her zaman hâlihazırda var olan zihinsel (kuramsal) kategorilere dayanan bilişsel dolayım mevcuttur. Sosyolojik olarak, kişilerin kendi dünyalarını onlara dayanarak yorumladıkları ideolojik kategorilerin toplumsal inşası ile ilgili bir argümandır. Örneğin bir kişinin işsizliği kişisel başarısızlık ya da toplumsal adaletsizlik olarak deneyimlemesi, siyasi partilerin ve sendikaların stratejileri, devletin politikaları, okullardaki müfredatlar ve benzeri

şeylere bağlıdır. Olay kendi başına [tüm bu koşullardan bağımsız olarak] biricik öznel bir deneyim sağlayamaz ve dolayısıyla özgün bir bilinç-oluşumu örüntüsü üretmez.

Bilinç-oluşumu sürecinin toplumsal dolayımı aşağıdaki ampirik hipoteze işaret eder:

Hipotez 3: Siyasi partiler ve sendikalar dünyanın sınıfsal-yorumlarına vurgu yapan stratejiler benimsediklerinde, Hipotez 1’de varsayılan sınıf bilinci varyasyonları örüntüsü daha fazla kutuplaşmış ve sistematik olacaktır.

Bu hipotezler Şekil 7.1’de gösterilen basit etkileşimli nedensel modelde şematik olarak temsil edilebilir. Bu İsveç ve Birleşik Devletler’deki sınıf yapısı ve sınıf bilincine ilişkin karşılaştırmalı ampirik araştırma için temel model olacaktır.

İşlemleştirmeler

Sınıf Bilinci

Sınıf bilinci, beşinci bölümde dikkat çektiğimiz gibi ölçülmesinin zorluğu ile ün salmıştır. Kavram, bir sınıf içeriğine sahip bilinçli seçme eylemini etkileyen öznel özelliklere işaret etmeyi hedefler. Bu durumda, kavramın kullanıma soktuğu öznel durumların gerçekten sadece anlamlı seçim koşulları altında mı 'aktive olduğu' sorusu ortaya çıkar. Sınıf bilinci konusunda bu durum her şeyden önce, bunların sınıf mücadelesi koşullarında aktive edilebileceklerini/olabileceklerin ima eder. Söz konusu öznel durumların (bir görüşmede meydana geldiği gibi) katılımcılar farklı türde bilinçli seçimlerde bulunduklarında aynı olacağını varsaymak için bir neden yoktur. Görüşme ortamının kendisi, sonuç olarak, bir toplumsal ilişkidir ve bu durum, ya saygıdan do-

layı ya da düşmanlık veya başka bir reaksiyon aracılığıyla katılımcının yanıtlarını etkileyebilir. Bunun yanında kişilerin bir anketteki yapay seçenekler ile toplumsal pratiklere dair gerçek seçeneklere yanıt verme biçimleri arasında basitçe bir geçiş olmaması, aksine yanıtların sistemli bir tersyüz olması olasılığı her zaman mümkündür. Sonuç olarak, sınıf bilincini survey araçları ile ölçmeye çalışmanın değerinin oldukça az olduğu ileri sürülebilir.⁷¹

Bunlar ciddi sorunlardır ve potansiyel olarak sınıf bilinci ile ilgili anket çalışmalarının değerini düşürür. Fakat benim varsayımım, bir görüşmenin yapay ortamı ile sınıf mücadelesinin sürdüğü gerçek hayat ortamı arasında kişilerin bilişsel süreçlerinin bir parça istikrara sahip olduğu ve yapılandırılmış görüşmelerin olası çarpıtmalarına rağmen, toplumsal surveylerin potansiyel olarak bu istikrarlı unsurları ölçebileceği yönündedir. Bir surveyin belirli bir birey için 'gerçek yaşam ortamında' nasıl davranacağını tahmin etme beceresi çok sınırlı olabilese de, surveyler sınıf ilişkilerinin muhtemel sınıf davranışlarıyla nasıl bağlantılı olduğuna dair kapsamlı bir imge sunabilirler.

Bu araştırmada kullanılan anket, doğrudan siyasal konularla ilgili sorulardan, kadınlar için eşit fırsatlar hakkındaki normatif meselelere ve çok çeşitli türde toplumsal sorunlar için açıklamalara kadar uzanan geniş çeşitlilikte tutum maddeleri içerir. Bu maddelerin çoğu sınıf bilincinin göstergeleri olarak yorumlanabilir, fakat birçoğu için maddelerin spesifik sınıf-içerikleri dolaylıdır ve oldukça güçlü kuramsal varsayımlara ihtiyaç duyar.⁷² Dolayısıyla, bu ilk araştırmanın amaçları açısından, doğrudan sınıfsal içerimleri en kuvvetli olan maddelere odaklanmak ve bu soruları oldukça basit, anlaşılır sınıf bilinci ölçeğinde toplamak akla yatkın görünmektedir.

Bizim benimseyeceğimiz sınıf bilinci ölçümü, beşinci bölümde işçi sınıfının çekişen tanımlamalarının muhakemesinde kullanılan tutum

71 Örneğin, bkz. Gordon Marshall, 'Some Remarks on the Study of Working Class Consciousness', *Politics & Society*, cilt. 12, no. 3, 1983, ss. 263-302.

72 Örneğin, Marksistler sıklıkla toplumsal sorunları toplumsal yapısal terimler yerine ('yoksullar kapitalizmin eşitsizlikleri yaratma biçimi nedeniyle yoksullardır') bireyci terimlerle açıklamanın ('yoksullar yoksuldur çünkü tembeldirler') sınıf bilincinin bir yönü olduğunu savunurlar. Bu iddiayı kabul etsem de, bu Marksist mistifikasyon kuramına oldukça güçlü bir bağlılığı gerektirir.

ölçeği ile temel olarak aynıdır. Tek farklılık o ölçeğin oluşturulmasında kullanılan maddelerin ikisinin İsveç'e ait anket sorulmamış olmasıdır ve bu nedenle ölçek, sekiz yerine, sadece altı anket sorusuna dayanır (ve dolayısıyla -6'dan +6'ya uzanan değer aralığına sahiptir). Beşinci bölümde kullanılan sorulardan dâhil edilmemiş olanlar şunlardır:

3. Grevdeki işçiler grev kırıcıların iş yerine girmesini fiziksel olarak engellemekte genellikle haklıdır.

5. Yoksulluğun ana nedenlerinden birisi ekonominin özel mülkiyet ve kârlara dayanmasıdır.

Bunların ilki İsveç anketinden çıkarılmıştır; çünkü grev-hatları oluşturmak ve grev kırıcıların bir işyerine girmesini fiziksel olarak engellemek, İsveç'te çağdaş işçi sınıfı pratiklerinde büyük ölçüde mevcut değildir. Bu pratik İsveçli işçilerin stratejik repertuarlarında yer almadığı için, bu cümledeki 'fiziksel olarak' kelimesine iliştirilmiş olan baskı derecesini anlamlı biçimde iletmek zordu. Yoksulluğun nedenleri hakkındaki sorular da dâhil edilmedi çünkü İsveç'te yoksulluk genellikle belirgin bir toplumsal sorun olarak düşünülmeyişi için, sorunun fazla bir anlamı olmayacağı "hissedildi".

Bu oluşturulmuş bilinç ölçeğine ek olarak, beşinci bölümde tartışılmış olan sınıf aidiyetini ölçen geleneksel değişken ile sınıf yapısı arasındaki ilişkiyi de inceleyeceğiz. Sınıf bilinci ile ilgili önceki kuramsal tartışma açısından 'sınıf aidiyeti' bir anlamda bilincin üç boyutunu birbirine bağlar: algısal, kuramsal ve normatif. Belirli bir sınıfla özdeşleşmek dünyayı belli kategorilerle algılamak, büyük olasılıkla sınıf üyeliğinin nedenleri ve sonuçları hakkında bazı teorilere sahip olmak ve o sınıfa bağlı olan çıkarlarla ilgili en azından değerlendirme yapabilmeyi sağlayacak bazı anlamlara sahip olmaktır. Sınıf aidiyeti, bu çeşitli yönleri böylesi sıkıştırılmış bir tarzda birbirine bağlar görüldüğü için sınıf tutumlarının ampirik araştırması ile uğraşan sosyologlar için genellikle favori değişkendir.

İşçi Sınıfı Yörüngesi

Bu, katılımcıların sınıf kökeni ve daha önceki iş geçmişleri hakkındaki bilgileri birbirine bağlamak amacıyla oluşturulmuş bir değişken-

dir.⁷³ En yüksek değer olarak 6, hiçbir zaman kendi hesabına çalışmamış ya da denetsel işlevi olan bir iş sahibi olmamış işçi-sınıfı kökenine sahip kişilere atanmıştır; en düşük değer olan 1 ise işçi-sınıfının dışında bir geçmişten gelen ve kendi-hesabına çalışan kişilere verilmiştir. Hâlihazırda kendi-hesabına çalışan katılımcılar bu değışkenden en yüksek değere sahip olamazlar çünkü kendi-hesabına çalışma deneyimine sahiptirler.⁷⁴

İşçi Sınıfı Ağları

Bu değışken bireyin toplumsal ağlarının sınıf karakteri, şimdiki ailesi ve ikincil işleri hakkındaki bilgileri bir araya getirir. En yüksek değer olan 9, en iyi üç arkadaşı ve eşi (eğer evliyseler) işçi sınıfından olan ve işçi-sınıfı-dışında ikinci bir işe sahip olmayan kişiler içindir. En düşük değer 1 ise en iyi üç arkadaşı ve eşi de işçi-olmayan ve ikinci işi (eğer sahip iseler) işçi-sınıfı-dışında olan kişiler içindir.

İstatistiksel Prosedürler Üzerine Bir Not

Regresyon Denklemlerini Yorumlama

Bu bölümde sunulacak olan veri analizlerinin birçoğu çoklu regresyon analizinin kullanımı etrafında döner. İstatistiğe aşina olmayan okuyucular için, bu tür denklemlerin nasıl yorumlanacağı hakkında özet bir bilgi sunmak faydalı olabilir.

Bir regresyon denklemi temel olarak şu tarz sorulara yanıt verir: varsayalım eğitim açısından, bir birim farklılık gösteren iki insanı karşılaştırsaydık, gelirlerinin (ya da başka bir sonucun) ne kadar farklılık göstermesini beklerdik? Bu gelir farkının miktarı, eğitimin geliri tahmin etmek için kullanıldığı bir regresyon denkleminde eğitim değışkeni için 'ham katsayıdır' (aynı zamanda 'B' katsayısı olarak adlandırılır).

Veri analizinde tipik olarak kullanılan, temelde iki çeşit regresyon

73 Bu tipolojiyi oluşturmaya yarayan mantığın detaylı bir sunumu için Bkz. Ek II, Tablo II.7.

74 Halen kendi-hesabına çalışanlar dâhil tüm katılımcılara geçmişte kendi-hesabına çalışan olup olmadıklarını sormamız gerekirdi. Bu durum bizim, değışkeni katılımcıların şimdiki durumlarına bulaşmamış tam bir tarihsel deneyim değışkeni olarak inşa etmemize olanak sağlayacaktı. Maalesef, önceki-kendi-hesabına çalışma soruları sadece şu an kendi-hesabına çalışmayanlara sorulmuştur.

denklemleri vardır. Birincisi bir 'bağımsız değişkenin' bağımlı değişkeni tahmin etmek için kullanıldığı 'basit regresyonlardır. Yukarıdaki örnekte bu, geliri tahmin etmek için kullanılıyor olan eğitimidir. İkinci olarak, 'çoklu regresyon denklemleri' ya da 'çok değişkenli regresyonlar' vardır. Yukarıda yöneltileden daha karmaşık bir soru sormak istemiş olduğumuzu varsayalım: eğer eğitim açısından bir birim farklılık gösteren fakat aynı yaş, cinsiyet ve toplumsal kökene sahip iki insanı karşılaştırsaydık, gelirlerin ne kadar farklılık göstereceğini beklerdik? Bu çok değişkenli denklemde, eğitim, cinsiyet, yaş ve kökenin hepsi eş zamanlı olarak geliri tahmin eden bağımsız değişkenler olarak ele alınacaktır. Her bir değişken için katsayılar bize, denklemdeki diğer değişkenler kontrol altında tutulduğunda, bağımsız değişkendeki bir birim fark için, insanların 'bağımlı değişken' (bu durumda gelir) konusunda ne kadar farklılaşacaklarını bekleyeceğimizi söyler.

Bir regresyon denklemi her zaman her bir bağımsız değişken için bir katsayı dizisi ve bir 'sabit' terim içerir. Sabit terim eğer tahmin değişkenleri ile ilgili değerlerin tümü sıfıra eşitse, kişiye bağımlı değişken üzerinde hangi değeri görmeyi umacağını söyler.

Eğer her bir bağımlı değişken ile ilgili ortalama değer bu değişken için olan ham katsayılar ile çarpılır ve tüm bu çıktılar sabit terim ile toplanırsa, ortaya çıkan rakam her zaman kesin olarak bağımlı değişken ile ilgili ortalama değerdir.

İnceliyor olacağımız denklemlerde, 'bağımsız' değişken ya da tahmin değişkenleri olarak kullanılacak iki tür değişken vardır. Birinci tür değişken, bir çeşit sürekli ölçü birimine sahiptir; yaş ve gelir buna örnektirler. İkinci tür, bir ikili değişkendir; cinsiyet buna örnektir. Regresyon denklemlerinde, ikilikler genellikle, 0 ya da 1 değerine sahip olabilen, 'kukla değişkenler' olarak adlandırılır. Örneğin, cinsiyet için bir kukla değişkenin katsayısı, bize erkekler ve kadınların ortalama gelirlerinin (denklemde başka hangi değişkenler var ise kontrol altında tutulduğunda) ne kadar farklılık gösterdiğini söyleyecektir; bir kukla değişken için ortalama değer basitçe ikiliğin 1. kategorisindeki katılımcıların oranıdır.

Analizimizde kukla değişkenler özellikle önemli olacaklardır çünkü sınıf tipolojisi temelde niteliksel olarak farklı olan konumların bir tipolojisidir. Böyle bir tipoloji regresyon denkleminde bir dizi kukla değişken ile temsil edilir. Eğer tipolojide on iki kategori mevcutsa, bu durumda tipolojideki hücreleri tam olarak temsil etmek için on bir kukla değişkene ihtiyaç vardır.⁷⁵

Regresyondaki değişkenlerin katsayıları genellikle iki biçimde sunulur. Birincisi 'ham' katsayıdır. Bu size, dolar, eğitim yılı, tutum ölçeğindeki değerler ve benzerleri gibi 'birimler' değişkenlerin doğal ölçü birimleri olduklarında, tahmin değişkenindeki bir birim değişme için bağımlı değişkenin ne kadar değişeceğinin beklendiğini söyler. İkincisi, 'standardize edilmiş' bir katsayı ya da 't' katsayısı olarak adlandırılır. Birçok örnekte söz konusu değişkenlerin ham birimleri özellikle anlamlı ya da ilginç değildir. Örneğin, eğer eğitimin mi yoksa yaşın mı gelir açısından daha fazla fark yarattığını öğrenmek istiyorsak, eğitimin bir yılının yaşın bir yılından daha fazla önemli olup olmadığını bilmek çok ilginç değildir. Yapmak isteyeceğimiz şey bu iki değişkeni, karşılaştırabilir hale getirecek bir tür 'standardize edilmiş' ölçeğe dönüştürmektir. Bu, standardize edilmiş katsayıların başardığı şeydir. Esasen, denklemdaki tüm değişkenleri her bir birimin fiili dağılımlarına göre tanımlanan, standart-sapma birimlerine dönüştürürler. Bu durum, bir denklemdaki katsayıların uygun bir biçimde karşılaştırılmasını mümkün hale getirir.

Her katsayının istatistiksel anlamda ilgiye değer olan iki özelliği vardır. Birincisi katsayının büyüklüğüdür (gerek ham halinde gerekse de standardize edilmiş halde); diğeri ise anlamlılık düzeyidir. Anlamlılık düzeyi bize, katsayının gerçekten sıfırdan farklı olduğundan nasıl emin olacağımızı söyler (anlamlılık düzeylerini değerlendirmek için neden sıfırın standart olması gerektiği konusunda bir zorunluluk yoktur, fakat birçok durumda güçlü kuramsal statüye sahip başka bir değişken mevcut değildir). 001 anlamlılık düzeyi, belirli

75 Sadece on bir kukla değişkene ihtiyaç vardır, çünkü on ikinci kategoritüm diğerlerinde sıfır değerine tekabül eder. Basit bir ikilik durumunda -iki hücreli bir tipolojidir-sadece bir kukla değişkene ihtiyaç vardır, örneğin erkekler=0 ve kadınlar=1. Tersine çevrilmiş değerlerle tamamlayıcı bir değişkene sahip olmak gereksiz olurdu.

istatistiksel varsayımlar temelinde, eğer katsayılar gerçekten sıfırdan farksız iseler, bin örneklemden sadece birinde bu büyüklükte bir katsayı bekleyebileceğimizin öngörülebileceği anlamına gelir. Beşinci bölümdeki muhakeme analizinde ortalamalardaki farklılıklar ile ilgili istatistiksel testlerde olduğu gibi, anlamlılık düzeylerine kafayı takmış hale gelmemek önemlidir. Daha yüksek anlamlılık düzeyine sahip bir değişken bundan dolayı, daha 'önemli' bir nedensel faktör değildir; bu sadece ne kadar öneme sahip ise o kadar daha fazla güven duyabileceğimiz anlamına gelir.

Regresyon denkleminin son bir istatistiksel unsuru, denklemde 'belirlenim katsayısı' olarak ifade edilir, genellikle R^2 ile gösterilir. Bu sayı gerçekte size bağımlı değişkendeki değişkenliğin ne oranda denklemdeki bağımsız değişkenlerin tümüyle açıklanabileceğini gösterir. R^2 'nin [0].25 olması, değişkenliğin dörtte birinin denklemdeki değişkenlerle açıklandığını, dörtte üçünün açıklandığını gösterir. Açıklanamayan değişkenlik, eğer denkleme ilave değişkenler dâhil edilirse potansiyel olarak açıklanabilecek olan değişkenlik ile esasen rastlantısal faktörlerden (ölçüm hatası, bağımlı değişkenin tamamen kendine özgü belirleyicileri, vb.) kaynaklı değişkenliğin bir bileşimidir. Elbette, açıklanamayan değişkenliğin hangi kısmının istatistiksel olarak 'açıklanabilir' olduğunu bilmenin bir yolu yoktur -yani hangi kısmı gerçekten rastlantısal ve hangi kısmı sistematik- ve bu durum, verili bir R^2 'nin yüksek mi düşük mü olduğunu, bir denklemde başarıyı mı başarısızlığı mı yansıttığını bilmeyi zor hale getirir. Bu nedenle, genellikle, gerçekten önemli olan (R^2 değerlendirmesi açısından) rakip denklemlere kıyasla onun göreceli büyüklüğüdür. Genellikle tutum ölçeklerini öngören regresyon denklemlerinde, [0].15 olan bir R^2 değeri bile oldukça kayda değerdir.

Düzeltilmiş Ortalamaları Analiz Etme

İzlediğimiz analizin bir kısmında, spesifik sınıflara dair (bkz. Tablo 7.4 ve 7.6) sınıf-bilinci ölçeği açısından düzeltilmiş ortalamaları analiz edeceğiz. Bu regresyon sonuçlarını göstermenin geleneksel bir yolu olmadığı için biraz açıklama gereklidir.

Bizim hipotezlerimiz, sınıf yapısı matrisinin çeşitli boyutları boyunca ideolojide beklenen farklılıklar açısından çerçevelenmiştir. Bu beklentiler, en etkili şekilde tablonun hücrelerinde, beklenen değerler biçiminde gösterilir. Sınıf yapısı ve bilinç arasındaki doğrudan ilişki göz önünde tutulduğunda -hipotez 1- bu basitçe tipolojideki her bir hücre açısından bilinç ölçeğinin ortalamasıdır.

Bireysel özelliklerin sınıf yapısı ve sınıf bilinci arasındaki ilişki üzerindeki etkilerini -hipotez 2- incelemek için bu tipoloji açısından 'düzeltilmiş ortalamaları' hesaplamamız gereklidir. Yani, bireysel özellikler gibi bilinç oluşum sürecini etkileyebileceği için dâhil edilen hangi değişkenler var ise onların kontrolü açısından hücrelerdeki beklenen değerleri hesaplamamız gerekir. Eğer gerçekten basit analizde hücreler arasındaki farklılıkların tümü bu niteliklerin sonuçlarıysalar, bu durumda düzeltilmiş ortalamaların hepsi aynı olacaktır.

Bu düzeltilmiş ortalamalar, şu şekilde hesaplanır: Tüm sınıf tipolojilerinin kukla değişkenlerini (toplam on bir) ve bunlarla birlikte bireysel özellikler olarak ele alınan hangi değişkenler varsa onları içeren bir regresyon denklemi hesaplanır. Bu düzeltilmiş ortalamalardaki göreceli farklılıklar, doğrudan çoklu regresyon denklemindeki sınıf kukla değişkenlerin standardize edilmemiş (ham) katsayıları tarafından verilir. Mutlak değerler nasıl hesaplanır? Regresyon denklemlerinin yorumlanması ile ilgili tartışmadan hatırlanacağı gibi, eğer her bir bağımsız değişkenin katsayısını o bağımsız değişkenin ortalama değeri ile çarparsak ve daha sonra onlara sabit terimi eklersek, bağımlı değişken açısından tüm örneklemin ortalamasını elde ederiz. Tablodaki hücrelerin düzeltilmiş ortalamalarını (tüm örneklemin ortalaması yerine) hesaplamak için kontrol değişkenlerinin (bu durumda bireysel özellikler) katsayılarını onların ortalama değerleri ile çarpıp ve bu çarpıma sabit terimi ekleriz. Bu toplam, sonrasında her bir sınıf-tipolojisine ait kukla değişkenlerin katsayılarına eklenen bir düzeltmeyi oluşturur ve bu, tipoloji için düzeltilmiş ortalamaları verir. Tablolardaki bu tür düzeltilmiş ortalamaları kullanan girdiler, o ülke içinde toplumsal olarak ortalama düzeylerinde değerlendirilen cinsiyet, yaş ve benzeri bağım-

sız değişkenler kontrol altında tutulduğunda hücredeki kişiler için bilinç ölçeğindeki beklenen değerler olarak yorumlanmalıdır.

Ampirik Sonuçlar

Veri analizi üç adımı içerecektir:

(1) *Birleşik Devletler ve İsveç'te sınıf yapısı ile sınıf bilinci arasındaki doğrudan ilişkinin incelenmesi.* Bu, Birleşik Devletler ve İsveç'e ait sınıf tipolojisindeki çeşitli hücreler için bilinç ölçeği üzerindeki ortalama değerlerin karşılaştırılması ile yapılacaktır. İki ülkede bu ortalamaların genel örüntüsündeki farklılıklara özellikle dikkat edilecektir.

(2) *Çeşitli kontrol değişkenleri eklendiğinde, sınıf yapısı ile sınıf bilinci arasındaki doğrudan ilişkinin analizinde gözlenen örüntülerin ne ölçüde anlamlı olarak değişikliğe uğradığının incelenmesi.* Bu birbiriyle ilişkili üç meseleyi incelememize olanak sağlayacaktır: (a) sınıf mevki ile sınıf bilinci arasında gözlenen ilişkinin, bu konumların sahiplerinin belli bireysel özelliklerin sahte bir etkisi olup olamayacağı; (b) sınıf yapısının sınıf bilinci üzerinde etkilerinin ne ölçüde sendika üyeliği, gelir, işsizlik geçmişi, vb. gibi 'ara değişkenler' aracılığıyla işlediği, ya da kendi başına sınıf mevkiinin sonuçları olup olmadığı; ve (c) Birleşik Devletler ile İsveç arasındaki farklı tüm örüntülerin büyük ölçüde sınıf ile bu ara değişkenler arasındaki bağlantının sonucu mu olduğu yoksa doğrudan sınıf yapısının bilinci etkileme biçimine mi bağlı olduğu.

(3) *Bilinç-oluşumu sürecinin tüm yapısı konusunda Birleşik Devletler ile İsveç arasındaki farklılıkların incelenmesi.* Yukarıdaki analizler esasen iki ülkede sınıf yapısının bilinç üzerindeki etkileriyle ilgilidir. Araştırmanın bu son kısmında, diğer çeşitli değişkenlerin bilinç üzerindeki etkileri açısından iki ülke arasındaki farklılıkları inceleyeceğiz. Metodolojik varsayım, bilinci tahmin eden çoklu bir regresyon denkleminde katsayıların örüntüsü, belirli bir toplumun makro-yapısal bilinç oluşumu sürecinin açığa çıkarılması olarak görülebilir. Dolayısıyla, böylesi katsayıların örüntüleşmesinin ülkeler çapında karşılaştırılması, bize bu süreçteki farklılıklar konusunda ampirik bir araç sağlar.

1. Sınıf Yapısı ile Sınıf Bilinci Arasındaki Doğrudan İlişki

Tablo 7.1 Birleşik Devletler ve İsveç'te sınıf mevkiine göre sınıf bilinci ölçeği üzerindeki ortalama değerleri sunmaktadır. Tablo 7.2, sınıf aidiyeti sorusu üzerine işçi sınıfından olduğunu söyleyen ve sınıfsal tutum ölçeğinde yer alan her bir maddede işçi sınıfı-yanlısı konum alan her sınıftan katılımcıların oranını sunmaktadır.⁷⁶ Bu sonuçlardan çeşitli genellemelere ulaşılabilir:

TABLO 7.1

Sınıf yapısı içindeki mevkie göre sınıf bilinci

I. Birleşik Devletler				
Üretim araçları içindeki varlıklar				
Sahip olanlar	Sahip-olmayanlar/mülksüzler [ücretli emekçiler]			
1 Burjuvazi	4 Uzman Yöneticiler	7 Yarı-ehliyetli Uzmanlar	10 Ehliyetsiz Yöneticiler	+ Örgütsel varlıklar +0
-1.31 ^a	-1.46	-0.34	-0.29	
2 Küçük İşverenler	5 Uzman Denetçiler	8 Yarı-ehliyetli Denetçiler	11 Ehliyetsiz Denetçiler	
-0.87	-0.78	-0.24	+0.54	
3 Küçük Burjuvazi	6 Yönetici-olmayan Uzmanlar	9 Yarı-ehliyetli İşçiler	12 Proleterler	-
-0.09	-0.09	+0.78	+0.78	
	+	>0	-	
Beceri/ehliyeteye dayalı varlıklar				

⁷⁶ Bu tabloda, sorunun açık-uçlu versiyonunda spontane olarak işçi sınıfında yer aldığını söyleyen kişiler ile bunu izleyen kapalı-uçlu soruda işçi sınıfında yer aldığını söyleyenleri birleştirdik.

(1) Değişikliklerin Genel Örüntüsü: Tablo 7.1'de ortalamalardaki (ortalamaların mutlak değeri değil, fakat ortalamaların örüntülenişi) değişikliklerin genel örüntüsü, Birleşik Devletler ve İsveç'te oldukça benzerdir. Her iki ülkede de tablo, temel olarak kapitalist sınıf ile işçi sınıfı arasında kutuplaşır (hiçbir ülkede proleterler ile işçi sınıfına yakın marjinal kategoriler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur).⁷⁷ Her iki ülkede de ölçek üzerindeki değerler azalarak işçi sınıfı-yanlısı hale gelir ve sonuçta tablonun proletarya köşesinden uzman-yönetici köşesine doğru gidildikçe kapitalist sınıf-yanlısı hale gelir. Altıncı bölümdeki sınıfa göre gelir değişiklikleri analizinde⁷⁸ gibi, tutum ölçeği üzerindeki ortalamalar tablonun her boyutunda büyük ölçüde tekdüze bir şekilde değişir ve her iki ülkede de küçük burjuvaziden kapitalist sınıfa doğru ilerledikçe ortalamalar artarak kapitalist-yanlısı hale gelir; kendi-hesabına çalışanlar arasında tamamıyla kapitalist-yanlısıdır.

TABLO 7.1 (devamı)

II. İsveç			
Üretim araçları içindeki varlıklar			
Sahip olanlar	Sahip-olmayanlar [ücretli emekçiler]		
1 Burjuvazi	4 Uzman Yöneticiler	7 Yarın-ehliyetli Uzmanlar	10 Ehliyetsiz Yöneticiler
-2.00	-0.70	+1.03	+1.81
2 Küçük İşverenler	5 Uzman Denetçiler	8 Yarın-ehliyetli Denetçiler	11 Ehliyetsiz Denetçiler
-0.98	+0.07	+0.74	+1.98
3 Küçük Burjuvazi	6 Yönetici-olmayan Uzmanlar	9 Yarın-ehliyetli İşçiler	12 Proleterler
+0.46	+1.29	+2.81	+2.60
	+	>0	-
	Beceri/ehliyete dayalı varlıklar		

*Tablodaki girdiler işçi sınıfı bilinci ölçeğindeki ortalamalardır. Ölçekteki değerler +6'dan (her madde üzerinde işçi-yanlısı) -6'ya (her madde üzerinde kapitalist sınıf-yanlısı) uzanır.

77 Birleşik Devletler'de, uzman yöneticiler burjuvaziden biraz daha fazla kapitalist-yanlısıdır, fakat bunların arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu bağlamda, benim 'burjuva' olarak adlandırdığım katılımcıların çoğu halen oldukça ılımlı kapitalistlerdir. Bu kapitalistlerin yüzde 83'ü elliden az çalışan istihdam ederler. Diğer yandan, uzman yöneticilerin sadece yüzde 8'i elliden az çalışana sahip olan işletmeler için çalışmaktadır. Eğer büyük kapitalistlere ait bir örnekleme sahip olsaydık, sonuçların biraz daha farklı olması beklenebilirdi.

Tablo 7.2'deki işçi sınıfıyla özdeşleşme yanıtlarına dair sonuçlar açısından temel olarak benzer bir örüntü ortaya çıkar. İsveç'te proleterlerin yüzde 57'si ve işçi sınıfına yakın marjinal mevkilerdeki katılımcıların yüzde 50 ila 60 arası bir oranı, ehliyetsiz yöneticilerin yüzde 39'una, yönetsel işlevi olmayan-uzmanların yüzde 21'ine, uzman yöneticilerin yüzde 14'üne ve kapitalistlerin yüzde 25'ine kıyasla işçi sınıfında olduklarını söylemektedir. Birleşik Devletler'de işçi sınıfındaki ve marjinal işçi-sınıfı mevkilerindeki katılımcıların yaklaşık yüzde 30'u işçi sınıfı ile özdeşleşmektedirler. Bu rakam ehliyetsiz yöneticiler için anlamlı ölçüde düşmez (yüzde 28), fakat yönetsel işlevi-olmayan uzmanlar için yüzde 15'e ve uzman yöneticiler ile kapitalistler için yüzde 10'un altına düşmektedir. Dolayısıyla, bu çeşitli sonuçlar hipotez 1'i kuvvetli şekilde desteklerler.

TABLO 7.2

Sınıf mevkine göre işçi sınıfı aidiyeti ve tek tek maddelere yönelik cevaplar

1. Birleşik Devletler		% işçi sınıfı konumu alanlar :					
Bilinç ölçeğinde maddeler *							
Sınıf mevkii	İşçi sınıfı Aidiyeti	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1.Proleterler (12) ^b	32	56	27	49	55	75	19
2.Yarı-ehliyetli İşçiler (9)	28	61	28	48	58	82	14
3.Ehliyetsiz denetçiler (11)	31	56	24	56	44	87	16
4.Uzman çalışanlar (6)	15	58	26	36	36	80	13
5.Yarı-ehliyetli denetçiler (8)	32	50	27	35	42	77	11
6.Ehliyetsiz Yöneticiler (10)	28	55	15	28	46	76	13
7.Uzman denetçiler (5)	9	57	22	26	34	69	5
8.Yarı-ehliyetli Yöneticiler(7)	16	52	19	33	45	80	7
9.Uzman yöneticiler (4)	8	33	24	27	22	60	9

10.Küçük burjuvazi (3)	31	49	35	30	43	79	7
11.Küçük işverenler (2)	29	50	17	31	24	66	8
12.Burjuvazi (1)	9	28	27	23	25	65	0

II.İsveç

1 .Proleterler (12)	57	70	48	51	81	81	58
2 .Yan-ehliyetli İşçiler (9)	51	72	52	59	82	82	63
3. Ehliyetsiz denetçiler (11)	61	59	52	55	81	77	39
4. Uzman çalışanlar (6)	21	62	39	44	71	64	32
5. Yan-ehliyetli denetçiler (8)	40	57	27	35	78	68	30
6. Ehliyetsiz Yöneticiler (10)	39	64	40	46	82	82	47
7. Uzman denetçiler (5)	19	36	26	19	84	67	20
8. Yan-ehliyetli Yöneticiler(7)	36	68	47	35	77	66	30
9. Uzman yöneticiler (4)	14	37	35	22	65	47	14
10. Küçük burjuvazi (3)	43	38	31	40	65	60	22
11. Küçük işverenler (2)	31	31	20	34	50	54	15
12. Burjuvazi (1)	25	13	13	25	25	50	13

* Maddeler aşağıdaki gibidir:

1 Şirketler işçiler ve tüketiciler zararına kâr sahibi olurlar.

2 Modern bir toplum için kâr güdüsü olmadan etkili bir yönetim mümkündür;

3 Eğer şans verilirse, yönetici-olmayan çalışanlar çalıştıkları yerde patronlar olmadan işleri idare edebilirler;

4 Bir grev sırasında, yönetimin greve katılanların yerini alacak işçiler istihdam etmesi yasa ile engellenmelidir;

5 Büyük şirketler bugünkü Amerikan [İsveç] toplumunda çok fazla güce sahiptirler;

6 Büyük bir endüstride işçilerin çalışma koşulları ve ücretler ile ilgili olarak greve gittiklerini hayal edin. Aşağıdaki sonuçlardan hangisinin gerçekleştiğini görmek istersiniz: (a) işçiler en önemli taleplerini elde ederler; (b) işçiler taleplerin bir kısmını elde ederler ve büyük ödünlere verirler; (c) işçiler taleplerinin sadece çok azını elde ederler ve büyük ödünlere verirler; (d) işçiler taleplerinin hiç birini elde edemeden çalışmaya geri dönerler (a yanıtını verenlerin yüzdesi).

^b Parantez içindeki sayılar Tablo 7.1'deki hücrelere karşılık gelir.

(2) **Kutuplaşmanın Derecesi:** İki ülkedeki kutuplaşma derecesi çok farklıdır. Birleşik Devletler'de kapitalist sınıf ile işçi sınıfı arasındaki fark, ölçek üzerinde 2 puanın biraz üzerindedir; İsveç'te fark 4.6 puandır (bu farklılıklar arasındaki fark .05 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır).

Kutuplaşma derecelerindeki farklılık anket formunda grevlerin sonuçları ile ilgili maddede (tablo 7.2'de 6.madde) özellikle çarpıcıdır. Birleşik Devletler'de uzman yöneticiler ve kapitalistlere göre daha fazla işçi, işçi sınıfı-yanlısı bir konum alırken, her sınıf mevkiinde katılımcıların ezici bir çoğunluğu sınıf uzlaşması yanıtını seçmektedir, yani bir grevde işçiler taleplerinin bir kısmını elde etmeli ve bazı ödünler vermelidirler. Diğer yandan, İsveç'te proleterlerin ve yarı-ehliyetli çalışanların (ağırlıklı olarak beceri sahibi işçiler) yüzde 60'ı, oranları yüzde 15'in altında olan uzman yöneticiler ve kapitalistlere kıyasla işçilerin, taleplerinin çoğunu elde etmesi gerektiğini hissettiklerini söylemektedirler. Birleşik Devletler'de burjuvazinin sınıf hegemonyası Amerikan sınıf yapısı içinde ideolojik kutuplaşmaya yönelik eğilimleri aşındırmasa bile, bu kutuplaşma en azından sınıfa-ilişkin tutumlar açısından ölçüldüğünde İsveç'e göre çok yumuşaktır.

Bu veriler kapitalist sınıf içinde sınıf-temelli tutumlar konusunda temel olarak uluslararası bir konsensüs olduğunu, buna karşılık işçi sınıfı içinde böyle bir konsensüs olmadığını gösterir: İsveçli ve Amerikalı işçiler ortalama olarak bu ölçekte neredeyse Amerikalı işçiler ve kapitalistler kadar farklılık gösterirler. Bu sonuçlar hipotez 3 ile tutarlıdır, kutuplaşmanın derecesi kısmen siyasal partiler ve sendikaların ne ölçüde işçilerin deneyimlerinin sınıfsal açıdan netleşmesine yardımcı olan stratejiler benimsediklerine bağlıdır.

(3) Sınıf İttifakları: Tablo 7.1'de bilinç örüntüleri açısından ortaya konulan sınıf ittifakı örüntüleri -sınıf yapısı alanının sınıf oluşumlarına dönüşmüş hale geldiği biçimler- ile ülkede oldukça farklıdır. İsveç'te ortalama kapitalist-yanlısı bir konuma sahip tek ücretli kategorisi uzman yöneticilerdir; Birleşik Devletler'de kapitalist-yanlısı konumlar ücretli nüfusu daha fazla etkisi altına alır. Birleşik Devletler'de, sadece tablonun sağ en alt köşesindeki hücreler bir işçi sınıfı koalisyonunun parçası olarak değerlendirilebilir; İsveç'te koalisyon tüm ehliyetsiz-ücretlilere ve tüm yönetici-olmayan ücretlilere kadar uzanır ve en azından zayıf anlamda, yarı-ehliyetli yöneticiler ve yarı-ehliyetli denetçileri de kapsar. Bu sonuçlar Tablo 6.1'deki dağılımlara dayanan emek gücü

oranlarına dönüştürüldüğünde, İsveç'te sadece yaklaşık yüzde 10'luk orana kıyasla, Birleşik Devletler'de, emek gücünün yaklaşık yüzde 30'u burjuva koalisyonun bir parçası olarak değerlendirilebilecek olan sınıf mevkileri içindedirler. Diğer yandan, Birleşik Devletler'de sadece yaklaşık yüzde 58'e kıyasla, İsveç'te emek gücünün yüzde 70 ile yüzde 80 arası bir oranı ideolojik olarak bir işçi sınıfı koalisyonun parçası olan sınıf mevkileri içindedirler.⁷⁸ Elbette, bunu söylemek emek gücü içindeki bireylerin Birleşik Devletler'de yüzde 58'inin, ve İsveç'te yüzde 70-80'inin işçi sınıfı koalisyonu içinde yer aldığını söylüyor olmaya eş değer *değildir*, çünkü ideolojik olarak burjuva koalisyonunun parçası olan işçiler ve ideolojik olarak işçi sınıfı koalisyonunun parçası olan yöneticiler (ve hatta kapitalistler) vardır. Fakat bu, Birleşik Devletler'de İsveç'e göre işçi sınıfı koalisyonun hem ideolojik anlamda burjuvaziden daha az kutuplaştığı, hem de çok daha küçük bir sınıf temeline sahip olduğu anlamına gelir.

2. Düzeltilmiş Ortalamaların Çok Değişkenli Analizi

Tablo 7.1 ve 7.2'deki sonuçlar hakkında iki tür soru dile getirilebilir. Öncelikle sonuçların, sınıf mevkii sahiplerinin doğrudan sınıfın eseri olmayan çeşitli özelliklerinin sonuçları olarak yorumlanıp yorumlanamayacağını bilmek önemlidir. Örneğin, farklı sınıflar farklı cinsiyet ve yaş bileşimlerine sahiptirler ve bu tablolardeki bilinç haritaları, sadece tesadüfen sınıf yapısı ile bağlantılı olan gerçek yaş ve toplumsal cinsiyet haritaları olabilirler. İkincisi, bu sonuçların ne ölçüde doğrudan tek başına sınıf mevkilerindeki sahipliğin sonuçları olduğunu ne ölçüde aracı mekanizmalar vasıtasıyla işlediklerini bilmek önemlidir. Örneğin, sınıf mevkileri gelir ve sendika üyeliğini (kısmen) belirler ve tablo 7.1 ve 7.2'de detaylarıyla gösterilen tüm sınıf yapısı - sınıf bilinci ilişkisinin büyük ölçüde bu tür aracı mekanizmalar ile üretilmesi mümkündür. Bu sorunların ikincisi, sınıf yapısı sınıf bilincini biçimlendirir hipotezine

78 Bu tahminler Tablo 7.1'den elde edilmiş şu toplamlara dayanmaktadır: İsveç burjuva koalisyonu=hücreler 1,2,4; Birleşik Devletler burjuva koalisyonu=hücreler 1,2,4,5,7,8,10; İsveç işçi sınıfı koalisyonu=hücreler 6,9,10,11,12 (düşük tahmin) ve bir de 7,8 (yüksek tahmin); Birleşik Devletler işçi sınıfı koalisyonu=hücreler 9,11,12. Ülkelerin ikisinde de küçük burjuvazinin-kategori 3- hiçbir koalisyonun parçası olmadığına dikkat edilmelidir.

meydan okumaz, fakat sadece bu etkilerin üretildiği mekanizmaların bazılarını gösterir. Bununla birlikte, birinci sorun, sınıf yapısının kendi başına merkezi bir belirleyici olduğu iddiasının yeniden değerlendirilmesine yol açar.

(1) Sınıf yapısı ile sınıf bilinci arasındaki ilişki sahte midir? Tablo 7.3, Tablo 7.1'de gözlemlenen sonuçları, İsveç ve Birleşik Devletler'de erkekler ve kadınlar için ayrı ayrı sunmaktadır. Tablo 7.4, potansiyel olarak Tablo 7.1'deki sonuçların yeniden değerlendirilmesine yol açabilecek olan üç bireysel özelliği kontrol altına alarak -yaş, cinsiyet ve sınıfsal biyografi- sınıf yapısı tipolojisi içindeki farklı mevkilerin işçi sınıfı bilinci ölçeğindeki düzeltilmiş ortalama değerlerini sunmaktadır.⁷⁹

Tablo 7.3 hem Birleşik Devletler hem de İsveç açısından tablo 7.1'de gözlenen temel örüntülerin, ayrı ayrı ele alındıklarında erkekler ve kadınlar arasında gözlenebildiğini göstermektedir. Bu özellikle kutuplaşma ve düzenlilik/tekdüzelilik örüntülerinin iki ülkede de güçlü bir şekilde tutunduğu erkeklerin durumu için böyledir.

79 Düzeltilmiş ortalamaların hesaplanması için kullanılan prosedürler ve onların yorumlanmasına dair bir açıklama için, bkz. yukarıda s.258'deki istatistiksel prosedürler ile ilgili tartışma.

TABLO 7.3

Cinsiyet kategorilerinde sınıf mevkiine göre sınıf tutumları, Birleşik Devletler ve İsveç

1.Birleşik Devletler

Üretim araçları içindeki varlıklar

Sahip olanlar

Sahip-olmayanlar [ücretliler]

1 Burjuvazi	4 Uzman Yöneticiler	7 Yarı-ehliyetli Yöneticiler	10 Ehliyetsiz Yöneticiler	+ +0 Örgütsel varlıklar
E -1.45 (22)* K -0.75 (6)	E -1.84 (43) K -0.32 (14)	E -0.33 (71) K -0.29 (21)	E +0.55 (11) K -0.65 (24)	
2 Küçük İşverenler	5 Uzman Denetçiler	8 Yarı-ehliyetli Denetçiler	11 Ehliyetsiz Denetçiler	
E -1.18 (60) K -0.27 (30)	E -1.02 (39) K -0.21 (16)	E -0.21 (76) K -0.32 (25)	E +0.77 (42) K +0.38 (60)	
3 Küçük Burjuvazi	6 Yönetici- olmayan Uzmanlar	9 Yarı-ehliyetli İşçiler	12 Proleter	-
E -0.18 (51) K +0.01 (51)	E -0.83 (24) K +0.58 (27)	E +0.81 (134) K +0.70 (48)	E +0.97 (234) K +0.66 (359)	
	+	>0	-	

Beceriyeye/ehliyete dayalı varlıklar

Erkek (E)

N=807

Kadın (K)

N:680

TABLO 7.3 (devamı)

II. İsveç

Üretim araçları içindeki varlıklar

Sahip
olanlar

Sahip-olmayanlar [ücretliler]

1 Burjuvazi	4 Uzman Yöneticiler	7 Yarı-ehliyetli Yöneticiler	10 Ehliyetsiz Yöneticiler
E -2.00 (8) K +0.20 (0)	E -0.89 (45) K +0.62 (7)	E +1.05 (40) K +0.92 (8)	E +1.40 (15) K +2.23 (14)
2 Küçük İşverenler	5 Uzman denetçiler	8 Yarı-ehliyetli Denetçiler	11 Ehliyetsiz Denetçiler
E -1.24 (46) K +0.10 (11)	E -0.95 (19) K +0.83 (25)	E -0.62 (29) K +0.83 (25)	E +2.21 (28) K +1.25 (9)
3 Küçük Burjuvazi	6 Yönetici- olmayan Uzmanlar	9 Yarı-ehliyetli İşçiler	12 Proleter
E +0.38 (48) K +0.71 (15)	E +1.24 (45) K +1.34 (35)	E +3.24 (133) K +2.08 (77)	E +2.70 (204) K +2.53 (309)

+

>0

-

Örgütsel
varlıklar

+

>0

-

Beceriye/ehliyetle dayalı varlıklar

Erkek (E)

N=660

Kadın (K)

N:519

*Parantez içindeki sayılar ağırlıklı örneklem büyüklükleridir.

Buna rağmen erkekler ve kadınlar arasında işaret etmeye değer bazı farklılıklar vardır. Genellikle sınıfsal kutuplaşmanın derecesi erkekler arasında kadınlar arasında olduğundan çok daha büyüktür. Erkek proleterler ve uzman yöneticiler Birleşik Devletler' de 2.8 ve İsveç'te 3.6 puan değerinde farklılık gösterir, oysa bunların kadın eş değerleri Birleşik Devletler'de sadece 1 puan ve İsveç'te 1.9 puan farklılık gösterirler. Bu düşük düzeydeki kutuplaşma büyük ölçüde kadın uzman yöneticilerin erkek uzman yöneticilere göre daha az kapitalist-yanlısı olmalarından kaynaklanır, bu büyük olasılıkla yönetimin alt düzeylerinde yoğunlaşmalarının yansımasıdır.

Başka bir açıdan da tablo erkekler ve kadınlar arasında farklılık göstermektedir: ehliyetli yönetici hücresi kadınlar açısından uygun bir şekilde 'davranmaz': İsveç'te bu hücre neredeyse proleter hücresi kadar işçi sınıfı-yanlısıdır ve kesinlikle saptanmış düzenli/tekdüze örüntüyü izlemez; diğer yandan Amerikalı kadınlar içinde, bu tüm ücretli kategorilerinin en az işçi sınıfı-yanlısı olanıdır. Bu spesifik sonuçlar için herhangi bir açıklama sunamıyorum. Her halükârda, tablo 7.1'deki tüm sınıf yapısı örüntüleri kesinlikle sınıfların cinsiyet bileşimlerinin eseri değildirler.

Sahteliğin olası kaynaklarını yaş ve sınıf yörüngesini dâhil edecek kadar genişlettiğimizde ve tablo 7.4'teki düzeltilmiş ortalamaları hesapladığımızda yeniden tablo 7.1'de gözlenen ilişkilerin sınıf mevkilerinin sahiplerinin bireysel özelliklerin eseri olduğunu gösteren hiçbir kanıtın olmadığını görürüz. Sınıflar kesinlikle bu değişkenler konusunda büyük ölçüde farklılık gösterebilir de, bunlar sınıflar boyunca sınıf bilincindeki değişikliklerin kaynağı değildirler.

TABLO 7.4

Sınıf mevkiine göre düzeltilmiş sınıf bilinci ortalamasının bireysel özellikler açısından kontrolü

I. Birleşik Devletler**Üretim araçları içindeki varlıklar**

Sahip olanlar	Sahip olmayanlar [ücretliler]				
1 Burjuvazi	4 Uzman Yöneticiler	7 Yarı-ehliyetli Yöneticiler	10 Ehliyetsiz Yöneticiler	+	
-1.11*	-1.45	-0.36	-0.29		
2 Küçük İşverenler	5 Uzman Denetçiler	8 Yarı-ehliyetli Denetçiler	11 Ehliyetsiz Denetçiler	>0	Örgütsel varlıklar
-0.80	-0.81	-0.28	+0.50		
3 Küçük Burjuvazi	6 Yönetici-olmayan Uzmanlar	9 Yarı-ehliyetli İşçiler	12 Proleterler	-	
+0.05	-0.20	+0.70	+0.80		

II. İsveç

1 Burjuvazi	4 Uzman Yöneticiler	7 Yarı ehliyetli Yöneticiler	10 Ehliyetsiz Yöneticiler	+	
-1.46	-0.58	+1.15	+1.90		
2 Küçük İşverenler	5 Uzman Denetçiler	8 Yarı-ehliyetli Denetçiler	11 Ehliyetsiz Denetçiler	>0	Örgütsel varlıklar
-0.39	+0.24	+0.78	+2.05		
3 Küçük Burjuvazi	6 Yönetici-olmayan Uzmanlar	9 Yarı-ehliyetli İşçiler	12 Proleterler	-	
+1.05	+1.23	+2.69	+2.40		
	+	>0	-		

Beceriye/ehliyeteye dayalı varlıklar

Hücrelerdeki girdiler işçi sınıfı bilinci ölçeğindeki düzeltilmiş ortalamalardır, yaş, cinsiyet ve sınıf yönünden-
 gesi gibi sınıf kukla değişkenlerini içeren çoklu regresyon denkleminde dayanarak hesaplanmıştır. Bkz.
 Tablo 7.7 denklem (2)

(2) *Bilinç oluşumu sürecinde ara mekanizmalar*: Tablo 7.5, Tablo 7.1'deki örüntüleri her bir ülkedeki sendika üyeleri ve sendika üyesi-olmayanlar için ayrı ayrı incelemektedir. Bundan sonra Tablo 7.6, Tablo 7.4'teki kontrol edilen bireysel özelliklere: kişisel gelir, kazanılmamış gelir, ev sahipliği, işsizlik deneyimi, işçi-sınıf ağları ve sendika üyeliği gibi birtakım ara değişkenler ekleyerek düzeltilmiş ortalamaları incelemektedir.⁸⁰

Sendika üyeliğinin, bilinç oluşumu sürecinde en önemli ara faktörlerden biri olması muhtemeldir. Sendika üyeliği, özellikle hukuk sisteminin ücretliler içindeki belli sınıf mevkilerinin sendikalı olmasını yasakladığı Birleşik Devletler'de -yöneticilik konumlarının genellikle sendikalarda yer almalarına izin verilmez- sınıf mevkii ile yakından bağlantılıdır ayrıca sendikaların sınıf tutumları üzerinde en azından bir takım etkileri olması beklenebilir. Bu açıdan, tablo 7.5'teki sonuçlar oldukça ilginçtir. Öncelikle, sendikaların arabulucu rolünü açıkça gösterirler; her hücrede, Hem Birleşik Devletler hem de İsveç'te sendika üyeleri sendika-üyesi olmayanlara göre kesinlikle daha fazla işçi sınıfı-yanlısı tutuma sahiptir. Fakat eşit derecede ilginç olan bir durum en azından İsveç'te, aynı temel kutuplaşma örüntüsünün ve düzenliliğin/tekdüzeliğin sendika üyesi ve sendika üyesi-olmayanlar arasında benzer şekilde gözlenmesidir. (Birleşik Devletler'de tablonun işçi-sınıfı-olmayan köşelerinde o kadar az sendika üyesi vardır ki herhangi bir çıkarım yapmak zordur). Bu, sınıf yapısının bilinci, sadece (sendika üyeliği ile ölçüldüğü gibi) sınıf yapısının sınıf oluşumu üzerindeki etkileri aracılığıyla değil, fakat aynı zamanda sınıf mevkisinin konum sahipleri üzerindeki doğrudan etkisi dolayısıyla da biçimlendirdiğini gösterir.

Düzeltilmiş ortalamaları tüm aracı değişkenlerin kontrolü açısından

80 Tablo 7.6'daki düzeltilmiş ortalamaları hesaplarken, bir açıdan daha önce tartışılan prosedürden ayrıldık, sendika-üyeliği kukla değişkeni için, kapitalistlerin ortalamasını bu değişkenintoplumsal olarak bilince yönelik ortalama katkısına göre 'düzeltilmenin' bir anlamı yoktur, çünkü hiç biri sendika üyesi olmayabilir. Ortalama değerlerin düzeltilmesi için kullanılan prosedürde içkin olan karşı-olgusal soru -eğer toplumsal olarak ortalama oranlarda sendika üyesi olsalardı kapitalistlerin beklenen bilgileri ne olurdu-bir anlam ifade etmez. Bu nedenle sendika üyeliği kukla değişkenini, üretim araçları sahipleri için düzeltilmiş ortalamaları hesaplarken sıfır (yani kapitalistler için uygun değer) olarak değerlendirdim.

TABLO 7.5 (devamı)

II. İşveç

Üretim araçları içindeki varlıklar

Sahip-olmayanlar [ücretliler]

4 Uzman Yöneticiler	7 Yarı-ehliyetli Yöneticiler	10 Ehliyetsiz Yöneticiler	+	Örgütsel Varlıklar
U +0.04 (36) N -2.47 (15)	U +1.55 (41) N -2.00 (7)	U +2.90 (21) N -0.83 (9)		
5 Uzman Denetçiler	8 Yarı-ehliyetli Denetçiler	11 Ehliyetsiz Denetçiler		
U +0.17 (39) N - 0.71 (5)	U +0.93 (35) N- 1.35 (3)	U +2.51 (29) N + 0.12 (8)	>0	
6 Yönetici-olma- yan Uzmanlar	9 Yarı-ehliyetli İşçiler	12 Proleterler	-	
U +1.47 (64) N +0.55 (16)	U +3.06 (182) N +1.20 (28)	U +2.99 (395) N + 1.29 (118)		
+	>0	-		

Beceriye/ehliyetle dayalı varlıklar

^a U=Sendikalı; N=Sendikasız.^b Parantez içindeki sayılar ağırlıklı örneklem büyüklükleridir (Ns).

Tablo 7.6 ve tablo 7.1 arasında kaydetmeye değer birçok farklılık vardır: birincisi, tablo 7.6'ya çeşitli kontroller dâhil edildiğinde, İşveç'te uzman yöneticiler için düzeltilmiş ortalama bilinç kapitalist-yanlısı olmaktan çıkar. Bu, İşveçli uzman yöneticilerin kapitalist-yanlısı duruşlarının bütününün, onların sınıf mevkileri ile gelirleri, sendika üyelikleri ve diğer aracı süreçler arasındaki ilişki ile oluştuğu anlamına gelir. Birleşik Devletler'de durum bundan farklıdır. Gerçekte, Birleşik Devletler'de uzman yöneticiler burjuvaziye göre tablo 7.6'da,

tablo 7.1'de olduğundan daha fazla kapitalist-yanlısıdır. Benim bu sonuçlarla ilgili yorumum, İsveç'te emek hareketinin önemli yönetim kademelerini sendikalaştırabilmesinin sonuç olarak bu sınıf mevkiinde, üst düzey yöneticiler ile yönetsel işlevi olan çalışanların büyük kısmı arasında oldukça keskin bir ayrım çizgisi yaratan bir bölünmeye yol açmış olmasıdır. Uzman-yönetici hücrelerinin düzeltilmiş ortalamalarındaki bu değişimin büyük kısmı sendika değişkeninin işleyişine atfedilebilir. Tablo 7.4'ün gösterdiği gibi, İsveç'teki sendikalı-olmayan uzman yöneticilerin oldukça kapitalist-yanlısı olan konumlarından -hatta Amerikan meslektaşlarına göre bile fazla kapitalist-yanlısı olan konumlarından- gelmektedir. Sendikalı ve sendikalı olmayan uzman yöneticiler arasındaki bu bölünme kuşkusuz üst yönetim ve diğer yöneticiler arasındaki bölünmeye tekabül eder. Burada gözlemlediğimiz şey emek hareketinin, yönetimin alt ve orta kademelerini işçilerle en azından pasif bir ittifak içine çekebilmesidir. Kısmen yöneticilerin sendikalaşması önündeki yasal engeller ve kısmen de Amerikan emek hareketinin genel zayıflığı nedeniyle, bu durum Amerika'da gerçekleşmedi ve sonuç olarak yönetimin alt kademeleri ideolojik olarak sıkı bir şekilde burjuvaziyle bütünleşti.

Tablo 7.1 ve tablo 7.6 arasındaki ikinci karşıtlık noktası, Birleşik Devletler ve İsveç arasında ücretliler içinde kutuplaşma derecesindeki farklılığın orijinal tabloda olduğu kadar dikkat çekici olmamasıdır. Tablo 7.1'de uzman yöneticiler ve proleterler İsveç'te 3.3 puanlık ve Birleşik Devletler'de 2.24 puanlık bir farklılık gösterirken; tablo 7.6'da ilgili farklılıklar 1.51 ve 1.40'tır (istatistiksel olarak anlamlı değildir). Sınıflar arasındaki kutuplaşma derecelerinde ülkeler arasındaki farklılıktaki bu azalmanın büyük kısmı sendikalaşmanın bir ara değişken olarak dâhil edilmesine atfedilebilir. Bu, kutuplaşmanın derecesinin örgütsel ve siyasal faktörlerle dolaymlandığını öne süren hipotez 2'deki yorumu destekler.

TABLO 7.6

Ara değişkenlerin kontrolü açısından sınıf mevkine göre sınıf bilincinin düzeltilmiş ortalaması

I.Birleşik Devletler**Üretim araçları içindeki varlıklar**

Sahip olanlar	Sahip-olmayanlar [ücretliler]				
1 Burjuvazi	4 Uzman Yöneticiler	7 Yarı-ehliyetli Yöneticiler	10 Ehliyetsiz Yöneticiler		
-0.20 ^a	-0.87	-0.08	-0.33	+	
2 Küçük İşverenler	5 Uzman Denetçiler	8 Yarı-ehliyetli Denetçiler	11 Ehliyetsiz Denetçiler		
-0.50	-0.30	-0.20	+0.42	>0	Örgütsel varlıklar
3 Küçük burjuvazi	6 Yönetici-olmayan uzmanlar	9 Yarı-ehliyetli İşçiler	12 Proleterler	-	
-0.01	+0.07	+0.55	+0.53		
	+	>0	-		

Beceriye/ehliyete dayalı varlıklar

TABLO 7.6 (devamı)

II.İşveç

Üretim araçları içindeki varlıklar

Sahip olanlar	Sahip-olmayanlar [ücretliler]			
1 Burjuvazi	4 Uzman Yöneticiler	7 Yarı-ehliyetli Yöneticiler	10 Ehliyetsiz Yöneticiler	+ +0 -
-0.85	+0.53	+1.34	+1.85	
2 Küçük işverenler	5 Uzman Denetçiler	8 Yarı-ehliyetli Denetçiler	11 Ehliyetsiz Denetçiler	
-0.04	+0.41	+0.60	+2.03	+0 -
3 Küçük Burjuvazi	6 Yönetici-olmayan Uzmanlar	9 Yarı-ehliyetli İşçiler	12 Proleterler	
+0.61	+1.32	+2.40	+2.04	
	+	>0	-	

Örgütsel varlıklar

Beceriye/ehliyete dayalı varlıklar

*Hücrelerdeki girdiler işçi sınıfı bilinç ölçeği üzerindeki düzeltilmiş ortalama değerlerdir, yaş, cinsiyet, işçi sınıfı yörüngesi, işçi sınıfı ağırları, sürekli işsizlik kuklası, kişisel gelir, kazanılmamış gelir kuklası, ev sahipliği kuklası, ve sendika üyeliği kuklası gibi sınıfsal kukla değerleriiçeren bir çoklu regresyon denkleminde hesaplanır. Bkz. Tablo 7.7, denklem (3).

Bir üçüncü ve bağlantılı nokta, İşveç ve Birleşik Devletler'de sendikali-olmayan işçiler arasındaki farklılığın, sendikali işçiler arasındakinden bir nebze daha az olmasıdır. Bu, bilinç-oluşumunda sadece sendikalaşma olgusunun değil, emek hareketinin gücünün ve toplumsal ağırlığının da aracı bir süreç olarak işlediğini gösterir.

Son olarak, önemli bir açıdan, tablo 7.6'daki örüntüler tablo 7.1'dekilerden farklıdır: Birleşik Devletler için, şu anda burjuvazinin kendisi kapitalist-yanlısı olan ücretli kategorilerinin neredeyse hepsinden daha az kapitalist-yanlısıdır. Benim beklentim kapitalistlerin ideolojik duruşunun, ücretlilerin durumunda olacağından çok daha doğrudan kendi sınıf konumlarına bağlı olacağı ve dolayısıyla düzeltilmiş ortalamalarının denkleme ara değişkenlerin dâhil edilmesinden daha az

etkileneyeği yönündeydi. Aslında İsveç'te durum budur, fakat Birleşik Devletler'de değildir. Bu sonuç için bir açıklamaya sahip değilim. Burjuvazi kukla değişkeni için regresyon katsayılarını en fazla etkileyen ara değişkenler gelir değişkenleri, özellikle 'kazanılmamış gelir' kukla değişkeniydi. Bu değişken onların sınıf mevkilerine oldukça yakından bağlı olduğu için, onların durumunda bunu bir ara değişken olarak düşünmek tamamen uygun olmayabilir.⁸²

3. Genel Bilinç Belirlenim Sürecinin Analizi

Şimdiye kadar sadece sınıf yapısı ile bilinç arasındaki ilişkiyi inceledik. Bu son analizde, tablo 7.4 ve 7.6'yı oluşturmak için kullanılan bağımsız değişkenler ile bilinç arasındaki ilişkiyi inceleyeceğiz. Sonuçlar tablo 7.7'de sunulmaktadır.

Bu denklemlerin birtakım dikkat çekici özellikleri vardır. Birincisi, sınıf ve sınıfsal biyografi değişkenleri (işçi-sınıfı yörüngesi, işsizlik deneyimi ve işçi-sınıfı ağları) İsveç'te Birleşik Devletler'e göre tutarlı bir şekilde daha büyük etkilere sahiptirler. Sınıfsal kukla değişkenler yalnız başına İsveç'e ait denklemdeki değişkenliğin yüzde 13'ünü, fakat Birleşik Devletler denkleminekinin sadece yüzde 6'sını açıklar. Çeşitli sınıf deneyimleri değişkenleri (14'ten 16'ya kadar olan değişkenler) bu denkleme eklendiğinde, R^2 Birleşik Devletler'de sadece yüzde 8, fakat İsveç'te yüzde 17 oranında artar. Tablo 7.7'deki 1 ve 2. denklemlerdeki sınıf kukla değişkenleri ve denklem 3'teki sınıf deneyimi değişkenleri için regresyon katsayılarının büyüklük ve anlamlılığı yine İsveç'te tutarlı bir şekilde daha büyüktür. Özellikle, işsizlik deneyimi dışında, sınıf deneyimi değişkenleri Birleşik Devletler denklemlerinde en iyi ihtimalle marjinal olarak anlamlı iken İsveç denklemlerinde oldukça anlamlıdır (Bu katsayılar konusunda, BD ve İsveç'e ait denklemler arasındaki fark genellikle istatistiksel olarak anlamlıdır). Net olarak, sınıf konumu ve sınıfsal biyografi İsveç'te Birleşik Devletler'e göre bilincin daha dikkat çeken belirleyicileridir.

⁸² Bu değişkenle ilgili tablo 6.8 ile ilgili notta işaret edilen başka bir muğlaklık vardır, çünkü bazı kendi-hesabına çalışan katılımcılar kendi gelirlerinin tümünü yatırımdan gelen gelir olarak görürken diğerleri soruyu sadece kendi işletmelerinin dışındaki yatırımlara işaret ediyor gibi ele aldılar. Birleşik Devletler'deki kapitalistlerin sadece yüzde 55'i yatırım gelirine sahip olduklarını ifade ettiler.

İkincisi, hem İsveç hem de Birleşik Devletler'de sınıfsal-sonuç değişkenleri, bilinç üzerinde anlamlı etkilere sahiptirler. Sınıfsal kukla değişkenler ve sınıfsal deneyim değişkenleri durumunda olduğu gibi, bu değişkenler için ham regresyon katsayılarının büyüklükleri İsveç'te Birleşik Devletler'e göre daha fazladır, fakat farklılıklar sendika üyeliği değişkeni dışında istatistiksel olarak anlamlı değildirler. Mevcut sınıf deneyimi hem şu anki mevkii hem de biyografi ile ölçülür, nitekim İsveç'te Birleşik Devletler'e göre bilincin daha dikkat çekici bir belirleyeni gibi görünmektedir, buna karşılık sınıf kaynaklı sonuçlar- gelir, ev-sahipliği, vb.- her iki ülkede de eşit derecede dikkat çekici görünmektedir.

Üçüncüsü, ne Birleşik Devletler ne de İsveç'te, toplumsal cinsiyet, bu çalışmada ölçüldüğü şekliyle denklemdeki diğer değişkenler toplamında sınıf bilinci üzerinde herhangi bir etkiye sahiptir. Diğer yandan yaşın etkileri iki ülke arasında çarpıcı biçimde farklılık gösterir: denklem 3'te, yaş Birleşik Devletler' de bilinç ölçeğinin en iyi ikinci tahmin edici unsurudur, buna karşılık İsveç'te herhangi bir tahmin edici güce sahip değildir.⁸³ Bu durum için birçok olası açıklama mevcuttur. Yaş bir yaşam-öyküsü değişkeni oluşturabilir, emek piyasalarının ve sosyal güvenliğin iki ülkedeki örgütlenme biçimleri nedeniyle Birleşik Devletler'de İsveç'e göre yaş çizgileri boyunca antagonizmaların daha çok olması mümkündür. Daha makul olarak, yaş bir grup/kohort değişkendir. İsveç'te 1930'lardan 1980'lere kadar sınıf siyasetindeki görece tarihsel süreklilik sınıf bilinci üzerinde güçlü grup etkilerinin yokluğunu açıklayabilir; buna karşın Birleşik Devletler'de hem savaş-öncesi hem de savaş-sonrası dönemlerin ve sonrasında, 1960'ların deneyimlerinin temsil ettiği görece süreksizlik daha güçlü olan yaş etkilerini açıklayabilir.

Son olarak, İsveç ve Birleşik Devletler arasında çarpıcı farklılıklar gözlemlediğimiz halde, iki örnekleme, ülkenin bir kukla değişken olarak görüldüğü tekil bir denklem içinde (gösterilmemiştir) birleştirirsek, uyumluluk hiçbir şekilde bilincin en iyi tahmin edici unsuru olmaz. Bu birleştirilmiş denklemde, işçi-sınıfı bilinci bir kişinin İsveçli ya da Amerikalı olup olmadığından çok işçi ya da sendika üyesi olup olmadığına bağlıdır.

83. 002 güven düzeyinde Birleşik Devletler 'e ait yaş katsayısı istatistiksel olarak anlamlı ölçüde İsveç'e ait katsayıdan büyüktür

TABLO 7.7

İsveç ve Birleşik Devletler'de sınıf yapısı, sınıfsal biyografi ve sınıf bilinci: çoklu regresyon analizi

Bağımlı değişken = işçi sınıfı bilinç ölçeği		
	Denklem (1)	
	Birleşik Devletler	İsveç
Bağımsız değişkenler	B(β)	B(β)
Sınıfsal kukla değişkenler		
(Proletarya:çıkartılmış kategori)		
1.Burjuvazi	-2.09 (-0.11)***	-4.54 (-0.12)***
2.Küçük işveren	-1.66 (-0.15)***	-3.52 (-0.23)***
3.Küçük burjuvazi	-0.87 (-0.08)**	-2.08 (-0.15)***
4. Uzman yönetici	-2.25 (-0.17)***	-3.23 (-0.21)***
5.Uzman denetçi	-1.56 (-0.11)***	-2.47 (-0.15)***
6.Yönetici-olmayan uzman	-0.88 (-0.06)*	-1.25 (-0.10)***
7.Yarı-ehliyetli yönetici	-1.10 (-0.10)***	-1.51 (-0.09)***
8.Yarı-ehliyetli denetçi	-1.02 (-0.10)***	-1.80 (-0.10)***
9.Yarı-ehliyetli işçi	-0.00 (-0.00)	0.27 (0.03)
10.Ehliyetless yönetici	-1.08 (-0.06)*	-0.73 (-0.04)
11.Ehliyetless denetçi	-0.24 (-0.02)	-0.056 (-0.03)
Sabit	0.79	2.54
Düzeltilmiş R ²	0.06	0.13
N	1491	1191

	Denklem (2)	
	Birleşik Devletler B(β)	İsveç B(β)
Sınıfsal kukla değişkenler		
1. Burjuvazi	-1.92 (-0.10)***	-3.85 (-0.10)***
2. Küçük işveren	-1.61 (-0.15)***	-2.79 (-0.19)***
3. Küçük burjuvazi	-0.75 (-0.07)*	-1.34 (-0.09)**
4. Uzman yöneticiler	-2.26 (-0.17)***	-2.98 (-0.19)***
5. Uzman denetçiler	-1.62 (-0.12)***	-2.15 (-0.13)***
6. Uzman işçiler	-1.00 (-0.07)**	-1.16 (-0.09)**
7. Yarı-ehliyetli yöneticiler	-1.17 (-0.11)***	-1.25 (-0.08)**
8. Yarı-ehliyetli denetçiler	-1.08 (-0.10)***	-1.62 (-0.09)**
9. Yarı-ehliyetli işçiler	-0.10 (-0.01)	0.30 (0.04)
10. Ehliyetsiz yöneticiler	-1.09 (-0.06)*	-0.49 (-0.02)
11. Ehliyetsiz denetçiler	-0.30 (-0.03)	-0.35 (-0.02)
Demografik değişkenler		
12. Cinsiyet	-0.04 (-0.01)	0.21 (0.03)
13. Yaş	-0.03 (-0.17)***	0.003 (0.01)
Sınıfsal biyografi		
14. İşçi sınıfı yörüngesi	-0.01 (-0.01)	0.25 (0.14)***
Sabit	2.07	1.18
Düzeltilmiş R ²	0.09	0.14
N	1463	1188

TABLO 7.7 (devamı)

	Birleşik Devletler B (β)	İsveç B (β)	Denk. (3)'te BD ve İsveç katsayıları arasındaki anlamlı farklılık düzeyi t sig.	
Denklem (3)				
Sınıfsal kukla değiş- kenler				
1.Burjuvazi	-0.50 (-0.03)	-1.52 (-0.04)	<1^a	ns
2.Küçük işverenler	-0.80 (-0.07)*	-0.71 (-0.05)		
3.Küçük burjuvazi	-0.31 (-0.03)	-0.06 (-0.00)		
4.Uzman yöneticiler	-1.40 (-0.10)***	-1.51 (-0.10)**		
5.Uzman denetçiler	-0.83 (-0.06)*	-1.63 (-0.10)**		
6.Uzman işçiler	-0.46 (-0.03)	-0.71 (-0.06)*		
7.Yarı-ehliyetli yöne- ticiler	-0.61 (-0.06)*	-0.70 (-0.04)		
8.Yarı-ehliyetli denet- çiler	-0.73 (-0.07)*	-1.45 (-0.08)**		
9.Yarı-ehliyetli işçiler	0.02 (0.00)	0.36 (0.04)		
10.Ehliyetsiz yöneti- ciler	-0.86 (-0.05)	-0.19 (-0.01)		
11.Ehliyetsiz denetçiler	-0.12 (-0.01)	-0.01 (-0.00)		
Demografik değiş- kenler				
12.Cinsiyet	-0.10 (-0.02)	0.04 (0.01)	<1	ns
13.Yaş	-0.02 (0.12)***	0.007 (0.03)	3.07	0.002

Sınıfsal biyografi

14.İşçi sınıfı yörüngesi	-0.06 (-0.03)	0.18 (0.10)**	2.76	0.006
15.İşçi sınıfı ağları	0.04 (0.04)	0.11 (0.10)***	1.71	0.08
16.Sürekli işsiz (kukla)	0.44 (0.08)**	0.93 (0.12)***	1.87	0.06

Sınıfsal sonuçlar

17.Bireysel gelir (\$ 1000s)	-0.20 (-0.10)**	-0.43 (-0.11)**	1.44	0.15
18.Kazanılmamış gelir (kukla)	-0.55 (-0.09)***	-0.85 (-0.07)*	<1	ns
19.Ev sahipliği (kukla)	-0.35 (-0.07)*	-0.48 (-0.07)**	<1	ns
20.Sendika üyeliği (kukla)	1.33 (0.19)***	1.88 (0.26)***	1.80	0.06
Sabit	1.60	-0.14		
Düzeltilmiş R ²	0.15	0.23		
N	1243	1003		

Anlamlılık düzeyleri (iki-uçlu): ***<0.01;**<0.01;* < 0.05

*Sınıfsal kukla değişkenler için, anlamlılık düzeyi İsveç ve Birleşik Devletler'deki tüm sınıfsal kukla değişken katsayıları dizisi arasındaki farklılık ile ilgili bir teste dayanır. 'ns' anlamlı değil, anlamına gelir.

Çıkarımlar

Bu bölümdeki bulgular üç kapsayıcı çıkarımla özetlenebilir. Birincisi, veriler sistemli biçimde, sınıfın sömürü ilişkileri açısından önerilen yeniden kavramsallaştırılması ile tutarlıdır. Sınıf tutumları, sömürü-merkezli kavram tarafından öngörülen biçimde kutuplaşmıştır ve genellikle sınıf tipolojisi matrisinin boyutları karşısında beklenen tutarlı/tekdüze tarzda değişirler.

İkincisi, veriler, sınıf ilişkilerinin temelindeki yapı, sınıf bilincinin tüm örüntüsünü biçimlendirir tezini desteklemektedir. 6.Bölümde belirttiğimiz gibi, İsveç ve Birleşik Devletler, sınıf oluşumu, devletin büyümesi, gelir eşitsizliği, refah devleti programları ve benzeri şeyler

açısından gelişmiş kapitalist toplumlar içinde karşıt durumları oluştururlar. Fakat bu çarpıcı farklılıklara rağmen, sınıf yapısını sınıf bilincine bağlayan temel örüntü iki ülkede oldukça benzerdir: her ikisi de sömürünün üç boyutu boyunca kutuplaşmışlardır ve bu boyutlar arasında ilerledikçe bilinç ölçeği üzerindeki değerler temel olarak tekdüze bir şekilde değişir.

Sonuncusu, bilincin tüm örüntülenişi yapısal olarak sınıf ilişkileri tarafından belirlense bile, belirli bir toplumdaki işçi-sınıfı bilinci düzeyi ve bu sınıf ilişkileri üzerine inşa edilen sınıf koalisyonları sınıf mücadelesinin tarihini karakterize eden örgütsel ve siyasal pratikler tarafından biçimlendirilirler. İsveç Sosyal Demokrat Partisi ve onunla bağlantılı İsveç emek hareketi, tüm reformculuklarına ve İsveç toplumunda kalıcı bir sınıf uzlaşması inşa etme çabalarına karşın, işçi sınıfı bilincini katı bir burjuva ideolojik hegemonyası içinde soğurmak yerine onun belirli yönlerini güçlendiren stratejiler benimsediler.

Bu stratejiler sınıf bilincinin daha önce tartışılan üç unsurunun her birini etkiledi: alternatiflerin algılanması, sonuçlar ve tercihler ile ilgili teoriler (ya da çıkarlara dair kavrayış). İsveç'te, Birleşik Devletler'e göre çok daha büyük ölçüde, siyasetin söylemi genellikle açık bir şekilde 'sınıfı' içerir. İsveç'te muhafazakâr partilere kitle iletişim araçlarında yaygın olarak verilen isim -'burjuva partiler'- siyaset alanının tanımlanmasında sınıfa verilen önemi yansıtmaktadır. Fakat sözcüklerin kullanılmasından daha önemli olan, Sosyal Demokrat Parti'nin, güç ve mülkiyet konularının tartışıldığı ve İsveç'teki siyasal gündemin parçası haline geldiği bir arena olmasıdır. Bu tartışmaların etkisi mevcut güç ve mülkiyet dağılımına karşı alternatiflerin var olduğunu vurgulamak oldu. Meidner planı -sendikanın kontrol ettiği yatırım fonlarının kullanımı aracılığıyla temel üretim araçlarının özel/kapitalist mülkiyetini yavaş yavaş ortadan kaldırmak için şu anda yapım aşamasında olan bir program-gibi öneriler bunu çok iyi gösterir. Meidner planı toplumdaki güç ilişkilerini tümüyle dönüştürmeyi amaçlayan bir öneri olarak yaygın biçimde tartışıldı. Önerinin daha radikal versiyonları geniş bir destek almasa da, tartışmanın kendisi alternatiflere alan açtı.

İsveç'te parti ve sendikaların stratejilerinin aynı zamanda çeşitli ücretli kategorilerinin gerçek ve algılanan çıkarlarının biçimlendirilmesinde etkileri oldu. Sosyal Demokrat Parti tarafından izlenen refah-devleti politikaları bunlara oldukça evrensel bir karakter verdi, çeşitli türdeki kârların birçok ücretli kategorisine dağıtımı, dolayısıyla çelişkili sömüren sınıf mevkilerindeki ücretlilerin kendi çıkarlarını sömürülen konumlardakilerin çıkarlarıyla kutuplaşmış olarak görme eğilimlerini azalttı. Her şeyden önce, belki de İsveç emek hareketinin beyaz-yakalı çalışanların ve hatta yönetsel işlevleri olan çalışanların önemli katmanlarının büyük ölçekte sendikalaşmalarındaki etkisi, farklı sınıf konumlarındaki ücretliler arasında algılanan grup çıkarları derecesini yükseltti. Bu, farklı sınıflardaki ücretliler arasındaki çıkar çatışmalarının nesnel temellerinin kaybolduğu anlamına gelmez, fakat sadece kapitalist sömürü altındaki ücretliler olarak ortak çıkarlarının, örgütsel ve ehliyeteye dayalı sömürü bakımından farklılaşmış çıkarlarına göre daha önemli hale geldiğini ima eder.

İsveç'teki durumun aksine, Birleşik Devletler'de siyasal partiler ve sendikalar, bilerek ya da bilmeyerek, işçi-sınıfı bilincini zayıflatan faaliyetlerde bulundular. Demokrat Parti sistematik olarak siyasal söylemi sınıf dilinden uzaklaştırdı. Elbette istisnalar olmasına rağmen, genel eğilim toplumsal çatışmaları sınıf-dışı yollarla örgütlemek ve güç ve mülkiyet sorunlarıyla baş etmek için fazlasıyla sınırlı olan alternatiflere vurgu yapmaktı. Refah devleti politikaları ücretliler arasındaki sınıf-temelli bölünmeleri azaltmak yerine artırma eğilimindeydi. Ve emek hareketinin, beyaz yakalı çalışanlar bir yana endüstriyel el işçilerinin bile çoğunluğunu sendikalaştırmadaki etkisizliği, ücretliler arasında sömürü-temelli çıkarlara dair algılanan bölünmelerin, sermayeye karşı ortak çıkarlara göre daha büyük olma eğilimi göstermesi anlamına geldi. Sonuç olarak, 1984 Başkanlık seçimleri kampanyası retoriğinin gösterdiği gibi, emek hareketi Birleşik Devletler'de ücretlilerin genel ekonomik çıkarlarının bir temsilcisi olarak değil bir 'spesifik çıkar' grubu olarak görülür.

İki ÷lkedeki partilerin ve sendikaların siyasal stratejilerindeki ve ideolojilerindeki bu farklılıkların net sonucu sınıfın İsveç'te Birleşik Devletler'e göre daha büyük ideolojik öneme sahip olmasıdır: sınıf mevkii ve sınıfsal deneyimler sınıf bilinci üzerinde daha büyük etkiye sahiptir; sınıflar ideolojik olarak daha fazla kutuplaşmışlardır ve bu daha fazla kutuplaşmış ideolojik alan üzerine inşa edilen işçi sınıfı koalisyonu çok daha büyüktür.

Sonuç

Bu kitap, çağdaş Marksist sınıf analizinin sınıfların soyut, kutuplaşmış yapısal haritası ile sınıf oluşumu ve sınıf mücadelesinin somut konjonktürel analizi arasında köprü kurma çabası içinde olduğunu öne sürerek başladı. Bu çalışmada bizim temel uğraşımız, sistemli bir şekilde yapısal kategorilerinin kendilerini orta-düzey kuramlar ve ampirik araştırmalara dâhil etmek açısından uygun olan bir biçimde yeniden düşünerek bu sorunu ele almaktır. Çok farklı sorunları araştırdığımız halde, üç kapsayıcı sonuç özellikle önemli görünmektedir: birincisi sınıf yapısı ile ilgili önerilen yeniden kavramsallaştırmanın uygulanabilirliği ile ilgilidir; ikincisi bu kavramsallaştırmanın kullanıldığı çağdaş kapitalist sınıf yapılarının belirgin özelliklerini içerir ve üçüncüsü sınıf analizinde siyasetin rolü ile ilgilidir.

Sömürü Merkezli Sınıf Kavramı

Sınıf yapısı üzerine daha önceki çalışmamın, sınıf analizinin merkezinden sömürü kavramını çıkarmaya yönelik eğilimin sıkıntısını çektiğini savundum. Bu sınıf ilişkilerinin doğası gereği nesnel olarak karşıt çıkarların ilişkisi olduğuna dair anlamı zayıflattı ve bir dizi spesifik kavramsal zorluklar doğurdu.

Bu zorluklar, benim sınıf yapısı üzerine olan ampirik araştırmam ve John Roemer'in kuramsal çalışmalarıyla karşılaşmam ile birleşerek, sınıf ilişkilerinin üçüncü bölümde detaylandırılan sömürüye dair çok boyutlu bir bakış açısı ile yeniden kavramsallaştırılmasını hızlandırdı. Şimdi, kapitalist toplumda sınıfların, üç sömürü biçiminin karmaşık biçimde kesişmesinden kaynaklanmış olarak görülmesi gerektiğini savunuyorum: sermaye varlıklarının mülkiyetine, örgütsel varlıkların kontrolüne ve beceriye ya da ehliyete dayalı varlıkların sahipliğine dayalı sömürü. Bu kategorilerin üçüncüsünün sınıf karakteri hakkında bazı çekincelere sahip olsam da, buna rağmen bu yeniden kavramsallaştırma sınıf yapısına yönelik daha önceki yaklaşımında karşılaşmış olduğum zorlukların birçoğunu çözdü.

İrdelediğimiz ampirik araştırmalar bu kavramsallaştırmaya önemli

bir güvenilirlik ekledi. İlk olarak, beşinci bölümde sömürü-merkezli kavramı iki rakibi ile biçimsel olarak karşılaştırdığımızda -işçi sınıfının el-e-meğine dayalı tanımı ve üretken-emeğe dayalı tanımı- sömürü-merkezli kavram büyük ölçüde daha başarılıydı. Sonuçlar bazı muğlaklıklara sahip olmalarına ve dolayısıyla alternatif yorumlarla karşı karşıya kalmalarına rağmen, genellikle alternatif tanımlamaların belirli konumların sınıfı konusunda anlaşmazlığa düştüklerinde, veriler onların sınıf yerleşimini sömürü-temelli kavramın mantığı ve kriterine göre destekledi.

İkincisi, altıncı bölümde sınıf yapısı ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelediğimizde, sonuçlar neredeyse tamamen sömürü-merkezli kavram aracılığıyla tahmin edildiği gibiydi. Bu karmaşık bir tahmindir, çünkü gelirin sınıf yapısı *matrisinin* üç boyutu boyunca nasıl değişeceğini tespit etmeyi içeriyordu. Örüntüler bu beklentileri oldukça yakından takip etti: ayrı ayrı ya da birlikte ele alınan sömürünün tüm boyutları boyunca ilerlediğimizde gelir temelde düzenli/tekdüze bir şekilde arttı.

Son olarak, yedinci bölümde, sınıf yapısı ile sınıf bilinci arasındaki ilişkinin araştırılması yeniden kavramsallaştırmanın güvenilirliğini daha da arttırdı. Bilincin sınıf yapısı *matrisindeki* konumlar boyunca değişim örüntüleri kuramsal beklentilere oldukça uydu. Sonuçlar oldukça sağlam görünmektedir ve en azından değerlendirdiğimiz değişkenler temelinde, sahteliğin olası kaynaklarının eseri olarak görünmemektedirler. Üstelik aynı temel örüntü, genel siyasal görünümeleri çarpıcı biçimde farklı olan iki ülke de gözlemlenmiştir.

Birlikte ele alındıklarında, bu çeşitli ampirik sonuçlar sınıf yapısının yeni kavramsallaştırmasına önemli bir destek vermektedirler. Fakat bu türden ampirik sonuçlar hiçbir zaman kesin yargılar sağlamazlar. Gözlenen örüntülere dair alternatif açıklamalar her zaman bulunabilir ve benim çıkardığım sonuçlar kaçınılmaz olarak hem kuramsal hem de metodolojik sorulara açıktır. Fakat sınıfın daha ikna edici rakip bir kavramsallaştırması, kuramsal ve ampirik muhakeme mücadelesine girinceye kadar, burada önerilen yaklaşımın değişik biçimlerini benimsemek için ikna edici nedenler vardır.

Çağdaş Kapitalizmin Sınıf Yapısı

Sınıf yapısının bu yeniden kavramsallaştırmasını kullanarak, Amerikan ve İsveç sınıf yapılarının ana hatlarını sistemli bir şekilde araştırdık. Bu analizin tüm detaylarını bir kenara bırakarak, yapabileceğimiz iki büyük genelleme mevcuttur.

Birincisi, her iki ülkede de çağdaş kapitalizmin teknik ve toplumsal değişimlerine rağmen işçi sınıfı, emek gücü içinde açık farkla en geniş sınıftır. Çeşitli 'marjinal' sömürü varlıklarının sahiplerini dışlayan dar bir işçi sınıfı belirlemesini benimsesek bile, emek gücünün yaklaşık yüzde kırkı bu sınıftandır. Eğer marjinal kategoriler eklenirlerse -ki bunu yapmak için iyi nedenler vardır; özellikle 'yarı-ehliyetli çalışan' kategorisi konusunda- bu durumda işçi sınıfı iki ülkede de net çoğunluk haline gelir.

İkincisi ve eşit derecede önemli olanı, işçi sınıfı en geniş sınıf olmasına rağmen, emek gücünün önemli bir oranı sınıf yapısı içinde sömürücü mevkileri işgal ederler. Marjinal sömürü varlıklarının tüm sahiplerini bu belirlemeden tekrar çıkarsak bile, İsveç ve Birleşik Devletler'de emek gücünün yaklaşık dörtte biri sömürenlerdir. Bireyler yerine aileler açısından bakıldığında, ailelerin daha yüksek bir oranı sömüren sınıfa dâhil olan en az bir üyeye sahiptir; büyük olasılıkla tüm hanelerin yaklaşık yüzde kırkı. Bu, böylesi bireyler ve ailelerin net sömürenler olduklarını söylemek değildir. 'Orta Sınıfın' yeniden kavramsallaştırılmasında merkezi argüman bu tür konumların eş zamanlı olarak sömüren ve sömürülen olmalarıdır. Bu kesinlikle onların sınıf çıkarılarının karmaşıklığını tanımlayan ve onları 'sömürü ilişkileri içinde çelişkili mevkiler' olarak adlandırdığım yere yerleştiren şeydir. Benim tahminim bu bireyler ve ailelerin çoğunun diğer mekanizmalar aracılığıyla sömüren olmaktan çok halen daha fazla kapitalist açıdan sömürülen olmalarıdır. Yine de, bu sömüren oldukları ve sonuç olarak işçilerden temelde farklı olan maddi çıkarlara sahip oldukları gerçeğini ortadan kaldırmaz.

Sınıf Yapısı ve Siyaset

Çağdaş toplumsal yaşamda, sınıf yapısının her tarafa nüfuz eden bir etkisi vardır. Toplumun üretken varlıkları üzerindeki kontrol fâillerin temel maddi çıkarlarını belirler ve hem bireylerin hem de kolektivitelerin kendi çıkarlarının peşinde koşmalarını ciddi ölçüde biçimlendirir. Nüfusun önemli bir oranının maddi olarak oldukça rahat olabilmesi gerçeği bunların kapasitelerinin ve çıkarlarının mülkiyet ilişkileri ve ilişkili sömürü süreçlerine bağlılıklarını sürdürdükleri gerçeğini etkisiz kılmaz.

Yine de, bu önemine rağmen, sınıf yapısının etkileri siyaset aracılığıyla dolayımlanır. Sınıf ilişkileri çıkarların oluşturulduğu ve kolektif kapasitelerin biçimlendirildiği alanı tanımlayabilir, fakat sınıf oluşumu sürecinin sonucu sınıf yapısının kendisini anlaşılır kılamaz.

Tartıştığımız ampirik araştırmalara, siyasal faktörler iki temel biçimde dâhil oldular. Her şeyden önce, İsveç ve Birleşik Devletler'deki sınıfların yapısal karşılaştırılmasında, sınıf yapıları arasındaki farklılıklar büyük ölçüde siyasal süreçlere atfedilebilir görünmektedir. Devletin büyüklüğü kendi başına iki ülkenin sınıf dağılımları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir: İsveç'te Birleşik Devletler'e göre yönetsel işlevi-olmayan uzmanların daha fazla sayıda olmasına katkıda bulunur ve yine İsveç'te küçük işverenlerin ve küçük burjuvazinin bütünüyle daha az sayıda olmalarını açıklar. Daha incelikli olarak, siyasal dinamikler büyük olasılıkla İsveç iş gücüne göre Amerikan iş gücünde oldukça yüksek olan denetim düzeylerine ve İsveç'e göre Birleşik Devletler'de çok daha yakın olan uzmanlık ve otorite birlikteliğine dâhil edilir. İki ülkenin sınıf yapılarının en geniş hatlarının ekonomik gelişme düzeyi ve her iki ülkenin esasen kapitalist karakteri tarafından biçimlendirilmesine rağmen, sınıf yapılarındaki farklılıklar kesinlikle önemli ölçüde siyasal süreçlerden etkilenirler.

Siyasetin ampirik araştırmalarımıza dâhil olmasının ikinci önemli biçimi, bilinç oluşumu süreci ve buna bağlı olarak sınıf oluşumudur. Her iki ülkede de sınıf yapısı ve sınıf bilinci arasında aynı temel bağlantı var olsa da, bu bağın ideolojik sonuçları ülkelerin siyasal ve tarihsel

farklılıklarına bağlıdır. İsveç'teki daha yüksek kutuplaşma derecesi ve işçi sınıfı koalisyonu için var olan çok daha geniş ideolojik temel, binleş-oluşumu sürecinin siyasal dolayımının sonuçlarıdır.

Siyasal Çıkarımlar

Bu kitap boyunca uğraşımız sınıfların analizindeki kavramsal sorunlar ve bu sorunlar için önerilen bir çözümün kuramsal ve ampirik çıkarımları oldu. Yeri geldiğinde değinmenin dışında, analizin sosyalist siyaset açısından ne anlam ifade ettiğine oldukça az ilgi gösterildi. Böylesi üç çıkarım özellikle önemli görünmektedir: sosyalizme dair siyasal gündemde radikal demokrasinin merkeziliği, çağdaş kapitalizmde sınıf oluşumu sürecini bir sınıf ittifakları sorunu olarak değerlendirme gerekliliği ve böylesi bir ittifakı mümkün kılacak siyasal dolayimleri yaratmanın önemi. Şimdi sırasıyla bunların her birine kısaca bakalım.

Marksistler kapitalizm için tek mümkün geleceğin sosyalizm olduğuna inandıkları sürece, militanca anti-kapitalist olmak sosyalist-yanlısı olmaya eş değerd. Kapitalizmi yok etmek sosyalizmin koşullarını yaratmak için hem gerekli hem de yeterliydi. Bir kez, kapitalizm çok çeşitli özelliklere sahip olarak görüldüğünde, bir kez yeni sınıf yapısı biçimleri, sömürü ve tahakkümün yeni mekanizmaları ile kapitalizm-sonrası toplumların mümkün olduğu kabul edildiğinde, anti-kapitalizmin bu şekilde basitçe sosyalizm ile eşitlenmesi işlemez duruma gelir. Böylece, sadece kapitalizme karşı olmak yerine sosyalizm için olumlu [kurucu] şekilde mücadele etmenin ne anlama geldiğini dikatli bir şekilde düşünmek sadece gerekli değil kaçınılmaz hale gelir.

Bu kitapta önerilen sınıfla ilgili yeniden kavramsallaştırma, sosyalizm için pozitif mücadelenin merkezinde radikal demokrasinin bulunduğunu gösterir. Sosyalizm, bu kitapta tanımlandığı gibi, sermaye varlıkları ve örgütsel varlıklar üzerindeki kontrolün bundan böyle sömürünün önemli kaynakları olmadığı bir toplumdur. Bunun gerçekleşmesi için, sermaye varlıklarının özel mülkiyeti ve örgütsel varlıklar üzerinde hiyerarşik-otoriter kontrolün ortadan kaldırılması gereklidir. Birlikte ele alındığında bu, sosyalizmin, üretimde kullanılan fiziksel ve

örgütsel varlıklar üzerinde radikal demokratik kontrol anlamına geldiğini ima eder.

Elbette, bu yeni bir sonuç değildir. Demokrasinin önemine dair artan farkındalık son zamanlarda solda yapılan tartışmaların alamet-i farikalarından biridir.⁸⁴ Hatta demokrasi sorununun solcu siyasal söylemin odak noktası olarak sosyalizm sorununu yerinden ettiğini söylemek için, en azından Amerika bağlamında, çok uzağa gitmeye gerek yoktur. Solun temel siyasal gündemi olarak demokrasi aracılığıyla sosyalizmi yerinden etmek yerine, bu kitaptaki argümanlar, sosyalizm için mücadele ve demokrasi için mücadelenin tek bir sürecin iki yüzü olduğunu gösterir. Kontrol sürecinin demokratikleştirilmesi ve üretimin koordinasyonu aracılığıyla örgütsel varlıkların yeniden dağılımı olmadan, örgütsel varlıklara-dayalı sömürü devam edecektir ve bu sömürü üzerine yeni bir sınıf ilişkileri yapısı inşa edilecektir. Demokrasi sadece devletin siyasal kurumlarının nasıl düzenlediğine dair bir sorun değildir, aynı zamanda doğrudan sınıf ilişkilerinin nasıl inşa edildiği ile ilgilidir.

Eğer mücadelenin bir hedefi olarak radikal demokrasinin önemi bu çalışmanın temel siyasal çıkarımlarından biri ise, diğeri bu amaca ulaşmak için gerekli olan sınıf oluşumu sürecinin sorunlu karakteridir. Eğer çağdaş kapitalizmin sınıf yapısının, temel olarak yekpare bir işçi sınıfı ile burjuvazi arasında kutuplaşmış olduğu doğru olsaydı, o zaman sınıf oluşumu süreci olduğundan çok daha basit olurdu. Esasen görev, hepsi aynı temel çıkarları paylaşan bireylerin kolektif örgütlenmesini sağlamak olurdu. Fakat daha önce savunduğum gibi, 'fiili olarak var olan kapitalizmin' sınıf yapıları basit kutuplaşmış yapılar değildirler. Nüfusun önemli bir oranı, en azından gelişmiş kapitalist ülkelerde, sömürü ilişkileri içinde çelişkili mevkileri, eş zamanlı olarak sömürülen ve sömüren oldukları mevkileri işgal ederler. Böylesi çelişkili mevkilerdeki kişilerin önemli bir kesiminin işbirliği olmadan bu toplumlar da sosyalizmin gerçek bir olasılık haline geldiği bir senaryo tasavvur

84 Demokrasi ve sosyalizm sorunu üzerine tartışmanın iki önemli ve anlaşılır örneği: Joshua Cohen ve Joel Rogers, *On Democracy*, London 1983 ve Samuel Bowles, David Gordon ve Thomas Weiskopf, *Beyond the Wasteland*, Garden City, New York 1984.

etmek zordur. Fakat en azından maddi çıkarları açısından, bu çelişkili mevkilerin sahipleri ya doğrudan sosyalizmin tehdidi altındadır ya da en azından sosyalist bir dönüşüm içinde oldukça muğlak maddi çıkarlara sahiptirler.

Bu sosyalistler için derin bir ikilem doğurur: sosyalizme sadece, nüfusun sosyalizmin onlar için net maddi avantajlar yaratmadığı bir kesiminin iş-birliği ile ulaşılabilir.⁸⁵ Bu ikilem ile nasıl baş edilebilir? Sosyalist argümanlarda içkin olan temelde iki tür yaklaşım vardır. Birincisi temel olarak sorunu inkâr etmektir. Sosyalizmin, kapitalizmdeki muazzam israfı oldukça radikal bir şekilde ortadan kaldıracığı (aşırı askeri harcamalar, reklamcılık, gösterişçi kurumsal tüketim, vb.) böylece nüfusun büyük çoğunluğunun sosyalist toplumda daha iyi durumda olacağı savunulur. Bu kitaptaki analiz açısından, eğer kapitalist ve örgütsel sömürü ortadan kaldırılırsa, faydalı tüketimin gerçek üretkenliği öylesine genişleyecektir ki sömürü ilişkileri içinde çelişkili mevkilerdeki kişilerin birçoğu fiili olarak daha iyi duruma gelecek ve sadece çok azı daha kötü durumda olacaktır. Gerçekte, bu argüman kapitalist israfın azaltılması ile özgürleşen emek-zamanının çoğunun, faydalı maddi tüketime yönlendirilebileceğini ve dolayısıyla ortalama yaşam standardının önemli ölçüde yükseleceğini ima eder. Bu durum, sosyalist toplumda tüketim düzeyleri büyük ölçüde eşitlense bile bunun çelişkili mevkilerdeki çoğu kişinin yaşam standardında bir düşüşe işaret etmeyebileceği anlamına gelir.

Bu tür bir argüman sıklıkla makul ölçüde bir kuşkuculuk ile karşılaşır. Radikal demokratik bir sosyalizmin, 'toplumsal olarak gerekli emek-zamanının' büyük bir kısmını, demokratik üretim kurumlarının etkili işleyebilmesi için demokratik katılıma adanması gerekecektir. Dolayısıyla, kapitalizmde israfın azaltılmasının büyük kısmı bireysel tüketim için üretmek yerine demokratik katılım için zaman yaratılması açısından gerekli olacaktır. Üstelik sosyalist bir toplumda üretim açısından oldukça farklı türde etkinlik kriterinin kurumsallaştırılacağını

85 Kapitalizmin sosyalizme dönüştürüleceği herhangi uygulanabilir bir sürecin 'geçiş maliyetleri' sorunu (dördüncü bölümde kısaca tartışıldı) bu ikilemi daha da derinleştirir. Eğer geçiş maliyetleri yüksek ve uzun süreli ise, sosyalizmden açık biçimde fayda sağlayacak olan işçilerin maddi çıkarlanılabile, onları sosyalizm uğruna mücadeleyi motive etmek açısından halen yetersiz olabilir.

ummak akla uygun olacaktır. Örneğin, demokratik koşullar altında işçiler toplam toplumsal üretkenliği düşürebilecek olan daha düşük bir çalışma temposunu tercih edebilirler. Dolayısıyla sosyalist bir toplumda toplumsal üretkenliğin tümüne ne olacağını ve dolayısıyla kapitalizmde çelişkili mevkilerde yer alan kişilerin maddi çıkarlarının akıbetinin ne olacağını peşinen bilmek oldukça zordur.

Sosyalistlerin çelişkili mevkilerdeki kişilerin işbirliğini kazanma çabası içindeyken karşılaştıkları genel iklimle yönelik ikinci çözüm bireysel tüketim yerine bir dizi çıkara vurgu yapmaktır. Yaşam kalitesi açısından sosyalizm ile ilgili argümanlar, gerçek özgürlüğün genişlemesi, şiddetin azalması ve benzerleri, sosyalist hedeflere yönelik sınıf ittifakları kurmak için bir temel sağlar.⁸⁶ Böylesi amaçlar, bu tür bir koalisyonun üyelerinin sosyalist mücadeleye taşıyacakları çelişkili maddi çıkarları ortadan kaldırmayacaktır, fakat onların etkilerini nötrale etme potansiyeline sahiptirler.

Yaşayabilir, bütünlüşmüş bir sosyalist koalisyonun oluşturulduğu sınıf oluşumu süreci, sadece sosyalistlerin sömürü ilişkileri içindeki çelişkili mevkiler için ne tür amaçların azami ölçüde çekici olacağını hesaplama sorunu değildir. Ampirik araştırmalarımızın vurguladığı gibi, sınıf oluşumu sürecinin tamamı, siyaset ve ideoloji tarafından ciddi ölçüde dolayımlanır. O halde bu, analizin üçüncü genel çıkarımıdır: demokratik-sosyalist bir sınıf koalisyonunun mümkün olduğu koşulları yaratmak için, bu dolayımın dönüştürülmesi gereklidir.

Bu Marksizm'de yeni bir fikir değildir. Lenin'in kapitalist devleti 'parçalamaya' yönelik klasik çağrısı, devlet aygıtının işçi sınıfının 'yöneten sınıf' haline gelmesini engelleyen bir biçimde örgütlendiği görüşüne dayanır. Sadece bu aygıtı yok ederek ve yerine niteliksel olarak

86 Adam Przeworski bu tür 'kültürel' amaçlara yönelmenin, aynı zamanda geçiş maliyetlerinin sosyalizme yönelik desteğin üzerindeki etkilerini hafifletme yolu olarak da önemli olduğunu savunur. Bkz. Adam Przeworski, 'Material Interests, Class Compromise and the Transition to Socialism', *Politics & Society*, cilt. 10, no. 2, 1981. Claus Offe ve Helmut Weisenthal, insani ihtiyaçların tümünün mücadelenin hedefi olarak ele alındığı biçimlerin, kişilerin belirli bir mücadeleyi destekleyip desteklememe kararı verirken deneyimledikleri karşılaştırmaları değiştirdiğini vurgulayan benzer bir argüman oluşturdular. Bkz. 'Two Logics of Collective Action', *Political Power and Social Theory*, cilt. 1, düzenleyen Maurice Zeitlin, Greenwich 1979.

aynı türde bir aygıt koyarak sosyalizm mümkün olacaktır.⁸⁷

Lenin'in kapitalist devlet yapısı hakkındaki oldukça monolitik görüşünü reddetsek ve onun aygıtları içinde siyasal eylem için daha büyük olanaklar görsek bile, Lenin'in tezinin arkasındaki temel görüş halen mantıklıdır. Sosyalizm mücadelesinin meydana geldiği siyasal ve ideolojik bağlam farklı türlerde sınıf oluşumlarına yönelik potansiyeli önemli ölçüde biçimlendirir. Bu, sosyalistler için kapitalist siyasal ve ideolojik kurumların, bu 'mücadele alanının' tanımlanmasında özellikle önemli rol oynayan ve dolayısıyla radikal demokratik sosyalist koalisyonların yaratılması ile ilgili uzun-dönemli olasılıkları yaygın bir şekilde azaltan ya da arttıran niteliklerini tespit etmenin önemli olduğu anlamına gelir. Sadece birkaç örneği ele alalım: Emek yasası açısından Birleşik Devletler ile İsveç arasındaki farklılıklar, iki ülkedeki sendikalaşma düzeylerinin neden oldukça çarpıcı biçimde farklı olduğunu, kısmen, açıklar ve sonuçta bu durum işçiler ile çelişkili mevkiiler arasındaki sınıf koalisyonları açısından önemli sonuçlara sahiptir. Seçimlere ilişkin kurumlar konusunda ülkeler arasındaki farklılıklar radikal partilerin herhangi bir siyasal varlık kazanmasını son derece zor (Birleşik Devletler'de olduğu gibi) ya da göreceli olarak daha kolay (Batı Almanya'da olduğu gibi) hale getirebilir. Sosyal refah programları, esasen alıcıların keskin bir şekilde alıcı-olmayanlardan ayrıldığı mali durum araştırmaları etrafında ya da herkesin yardım aldığı (fakat farklı kişilerin farklı oranlarda vergi ödediği) evrensel programlar şeklinde örgütlendiği ölçüde, özellikle bu tür programlara yönelik destek ve bu tür destekler etrafında oluşturulan daha geniş siyasal koalisyonlar üzerinde, büyük bir etkiye sahip olabilirler.

Bu durumların her birinde, siyasal reformlar sosyalist mücadeleler için toplumsal alanı genişletme potansiyeline sahiptirler. Bu 1970'lerdeki 'reformist-olmayan reformlar' olarak adlandırılan: mevcut toplumda, sonraki reformların koşullarını dönüştüren ve potansiyel olarak tarihsel olanakların ufkunu genişleten reformların temelidir.

Sınıf yapıları olası sınıf oluşumlarının ve sınıf mücadelelerinin sınır-

87 Lenin'in görüşlerinin şimdiki analizle ilişkili bir tartışması için, bkz. benim *Class, Crisis and State* çalışmamdaki dört ve beşinci bölümler.

larını belirleyebilir, fakat bu sınırlar içinde çok sayıda farklı mücadele türü ortaya çıkabilir. Bu tür mücadeleler mevcut sınıf yapısını büyük ölçüde yeniden üretebilir ya da sosyalizm için olanaklar yaratabilir. Solun kapitalizm içinde demokratik sosyalizmi mümkün kılacak koşulları oluşturup oluşturamayacağı, kısmi olarak, mevcut toplumda böylesi bir gelecek için mücadeleye katılacak sınıf oluşumlarının potansiyellerini güçlendirecek kurumsal reform türlerini belirleme yeteneğine bağlıdır.

Ek I

Kavramların Dönüştürülmesi için Pratik Stratejiler

Kavram oluşturma süreci daima eş zamanlı olarak bir kavram dönüştürme sürecidir. Her zaman yeni kavram üretimine katılacak olan kavramsal ham maddeler vardır. Bu ek bölümün görevi mevcut kavramların dönüşümünün meydana geldiği bazı yolları ortaya koymaktır. Bunu yapmak için ilk olarak, yeni kavramlar üretme girişimini başlatmak açısından itici bir gücün ortaya çıkmasının muhtemel olduğu koşullara kısaca göz atacağız. Bunu, kavram oluşumunun farklı biçimlerine, yeni kavramlar üretmek için kavramsal ham maddelerin işlendiği farklı pratik biçimlerine dair bir tartışma izleyecektir. Bu tartışma, kavramların üretimi ve dönüşümü ile ilgili alternatif yaklaşımlara dair kapsamlı bir metodolojik analiz sunmayı hedeflemekten ziyade benim farklı bağlamlarda faydalı bulduğum çeşitli pratik stratejilerin anlatımı olacaktır.

Kavram Oluşumu için Fırsatlar

Birçok, belki de daha da fazla kuramsal yenilik, yeni kavramların inşasına ya da eski olanların yeniden-inşasına dayanır. Üç koşul tipik olarak böylesi değişiklikleri tetikler: ampirik sorunlarla karşılaşma, kavramsal tutarsızlıkların keşfedilmesi ve daha önceki kavramsal dönüşümlerin karmaşık ve beklenmeyen sonuçları ile baş etme.

Yeni kavramlar üretmek için en yaygın motivasyon şüphesiz var olan kavramların ampirik sorunlarla baş etme yeterliliği ile ilgili memnuniyetsizliktir. Toplumun var olan kavramsal haritasına kolaylıkla uyum göstermeyen ampirik durumların birikmesi, haritanın uygun bir şekilde çizilmediğini ve yeni kavramlara ihtiyaç duyulduğunu gösterir. Elinizdeki kitapta, bu tür iki örnek tartışıldı: kapitalist toplumlardaki toplumsal üretim ilişkilerinde kolayca ne kapitalist sınıfa ne de işçi sınıfına uymayan mevkilerin ortaya çıkması ve kapitalizm-sosyalizm ikiliğine kolayca uymayan kapitalizm-sonrası toplumların ortaya çıkması. Bunların ilki, 'sınıf ilişkileri içindeki çelişkili mevkiler' kavramının ve ikincisi 'devletçi üretim tarzı' kavramının kullanımı için gerekli teş-

vik edici gücü sağladı. Her iki durumda da Marksist kuramda daha önceden-var olan kavramların bu yapısal değişiklikler ile etkili bir şekilde baş edemedikleri görüldü.¹

Şimdi, mevcut kavramsal çerçeveye apaçık karşıt görünen bu örneklerin, yakından bakıldığında, onunla bağdaştırılabilir oldukları keşfedilebilir. Belki de gerekli olan, bu tanımlar açısından önemli bir dönüşümden ziyade, sadece mevcut tanımların netleştirilmesi ya da çok daha incelikli çıkarımlarının ortaya konulmasıdır. Bu olasılık [kitabın yazıldığı dönemde] 'fiili olarak var olan sosyalizmler' (SSCB, Doğu Avrupa, Çin, Küba, vb) üzerine yapılan tartışmada güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır. Söz konusu ülkeler, kapitalizm-sosyalizm kavramsal ikiliğiyle tutarsızlanmış gibi ele alınmak yerine, örneğin, somut kurumsal biçimleri güçlü kapitalist toplumların süregelen mevcudiyetinden etkilenmiş sosyalist toplumlar olarak görülebilirler. Bu, kapitalizmin sosyalist kurumlar üzerindeki etkileri ile ilgili spesifik bir nedensel argümana işaret eder, fakat üretim araçlarının kamusal mülkiyeti biçimindeki belirli bir sosyalizm tanımına değinmez.

Kavramların dönüşümü için ikinci teşvik edici güç mevcut kavramlar dizisi içinde kuramsal uyumsuzlukların keşfedilmesiyle ortaya çıkar. Kuramlar sadece çeşitli önerme türleri vasıtasıyla birbirine bağlanan kavram koleksiyonları değildirler. Kavramlar kendi başlarına çeşitli biçimlerde birbirlerine bağımlıdır. Özellikle bazı kavramlar, daha genel kavramların alt-türleri olarak görülebilirler. Bu durumda, genel kavramı tanımlayan kriterin, onun bünyesinde bulunan özel bir alt-kategorinin spesifik olarak belirlenmesi ile uyumsuz olduğu keşfedilebilir.

Bu sorunun güzel bir örneği, özellikle Barry Hindess ve Paul Q. Hirst'in, *Precapitalist Modes of Production* [*Kapitalist-öncesi Üretim Tarzları*] adlı tartışmalı kitaplarında detaylandırıldığı şekliyle, 'Asyatik Üretim Tarzı' kavramı üzerine yapılan yakın zamandaki tartışmalarda

1 Toplumsal değişimler iki nedenden dolayı kavram oluşturma sürecini hızlandırabilir: birincisi, böylesi değişimler mevcut kavramları tartışmaya açmadan sadece yeni kavramlara ihtiyaç duyabilir; ya da ikincisi, böylesi değişimler orijinal çerçevenin yetersiz olduğuna ve mevcut kavramların dönüştürülmesi gerektiğine işaret edebilirler. Yukarıda sözü edilen iki örnek, ikinci türdendir.

ortaya konulmaktadır.² Temel argümanları, genel üretim tarzı kavramı altında uygun bir şekilde içerilemediğinden dolayı Asyatik Üretim Tarzı kavramının meşru olmadığıdır. Genel kavram, bir üretim tarzı olarak sayılabilmek için üretim ilişkileri ile üretim güçleri arasında spesifik bir mütakabiliyet biçiminin olması gerektiğini belirtir. Hindess ve Hirst'in iddiası, böylesi bir mütakabiliyetin kapitalist ve feodal üretim tarzları için tesis edilebileceği, fakat varsayılan Asyatik Üretim Tarzı için tesis edilemeyeceğidir:

Vergi/rant çiftinden hiçbir üretim tarzı kavramı türetilemez, eklenmiş hiçbir üretim ilişkileri/güçleri bileşimi çıkarsanamaz, ve artık ürüne el koyma tarzı -vergi/rant- için sistemli varoluş koşulları inşa edilemez.³

Dolayısıyla, bu kavramla özdeşleştirilen toplumlar komünal üretimin, belki bazı durumlarda da feodal üretimin özgün türleri olarak görülmelidirler. Onların Asyatik Üretim Tarzı kavramı ile ilgili eleştirilerinin inandırıcılığı üzerine tartışmaya girmek istemiyorum. Buradaki bağlamda önemli olan nokta, eleştiri ve bununla bağlantılı kavram oluşturma sürecinin, spesifik ampirik sorunlardan ziyade farklı kavramlar arasındaki tutarsızlıklar etrafında dönmüş olmasıdır.

Genişletilmiş bir kavram oluşturma sürecinin ortaya çıkmasının muhtemel olduğu üçüncü bağlam, kavramların önceki dönüşümlerinin karmaşık ve beklenmeyen sonuçları ile baş etme çabasıdır. Kuramsal çerçeve içindeki önemli bir kavramın kayda değer bir dönüşümünün diğer kavramların tanımlanması açısından hiçbir sonuç doğurmaması mümkün değildir. Kavramlarla oynamak, kuramsal yeniden-bütünl[er]me girişimlerinde ortaya çıktığı gibi kavram dönüşümleri dizileri üretme eğilimi gösterir. Zaman zaman, bu tür karmaşık ve beklenmeyen sonuçlar takip edildiğinde ve git gide daha fazla ilişkili kavram değiştirildiğinde ya da terk edildiğinde böylesi bir oyun Pandora'nın kutusunu açmış gibi görünebilir. Hindess ve Hirst'in Asyatik Üretim

2 *Pre-capitalist Modes of Production*, London 1979. Hindess ve Hirst bu kitapta geliştirilen konuların bazılarını sonradan reddettiler. Basitçe Asyatik Üretim Tarzı kavramının meşru olmadığını savunmak yerine, şimdi üretim tarzı kavramının kendisinin terk edilmesini ve daha basit bir üretim ilişkileri kavramı ile değiştirilmesini savunuyorlar.

3 A.g.e.,s.200

Tarzı kavramına ilişkin ilk sorgulamaları, sonuçta üretim tarzı kavramını tamamen terk etmelerine yol açtı. Diğer durumlarda başlangıçta, güçlü çıkarımlar içeren kavramsal bir değişim gibi görünebilen şey, kuramın bütününde diğer kavramlar üzerinde oldukça dar bir etkiye sahip olabilir. Merkezi kavramlarına yönelik önemli meydan okumalar nedeniyle emek-değer kuramı açısından durumun bu olduğuna inanıyorum. Doğrudan değer kategorilerini kullanan kavramlar ailesinin tümü için açıkça büyük bir öneme sahip olmasına rağmen, sınıf, sömürü, kapitalizm, sınıf mücadelesi ve benzeri genel Marksist kavramlara yönelik olarak emek- değer kavramına dair eleştiriler ışığında kayda değer bir yeniden-belirleme ihtiyacı olduğu görünmemektedir.⁴

Kavram Oluşturma Biçimleri

Bir kez ihtiyaç duyulduğu kabul edildiğinde, kavramları dönüştürmek için çok çeşitli stratejiler kullanılabilir. Elbette, pratikte süreç oldukça tesadüfi, systemsiz ve bireysel anlamda çok bilinçli olmaksızın var olabilir. Fakat dört genel stratejinin, birçok başarılı yeni kavram üretiminin temelini oluşturdukları görülmektedir: yeni ayrım çizgileri çizmek, mevcut ayrım çizgilerini yeniden belirlemek, kategorileri daha genel bir kriter altında yeniden bir araya getirmek, betimleyici bir taksonominin kavramsal boyutluluğunu çözümlmek.⁵

Yeni Ayrımlar: Mevcut bir kavramın yetersiz olduğunu kanıtlayacak en temel yollardan biri, hatalı bir şekilde oldukça heterojen durumlara

4 Emek-değer kuramı üzerindeki tartışmalara dair çıkarımlar konusunda çeşitli konular için, bkz., Steedman, ve diğerleri. ed., *The Value Controversy*, London 1981. Benim pozisyonum tartışma sürecinde önemli ölçüde değişti. Başlangıçta, 'The Value Controversy and Social Research'de (*The Value Controversy*'de yeniden basılmıştır), tartışmanın riskli ve sonuçlarının oldukça ağır olduğunu düşünmüştüm, çünkü emek-değer kavramını reddetmek kapitalist sömürü kavramını ve sonuçta bu, kapitalizmdeki sınıf ilişkilerinin Marksçı kavrayışını zayıflatacaktı. 'Reconsiderations'da detaylandırılan (benim orijinal makaleme ve aynı zamanda *The Value Controversy*'de basılmış olana yönelik itirazlara bir cevap) sonraki pozisyonum, Marksçı sömürü ve sınıf kuramlarının kavramsal çekirdeklerini, emek-değer kuramının biçimsel aygıtları olmadan da sürdürmenin mümkün olduğu yönündedir.

5 Bu dört strateji hiçbir surette tüm olasılıkları kapsayıcı olmayı hedeflemez. Ayrıca tümünün aynı mantıksal statüye sahip olduklarına dair bir çıkarım da yoktur. Örneğin bir kavramın boyutsallığını belirlemek, sıklıkla kategorilerin daha genel başlıklar altında yeniden bir araya getirilmesini içeren değişiklikler yerine bir kavramın esas anlamına dair daha temel meseleleri içerir. Dolayısıyla bu liste, esasen kavram oluşumu sürecinde pragmatik olarak kullanılabilecek olan strateji türleri konusunda hatırlatıcı olmayı hedefler. Alternatif stratejiler ile ilgili kapsayıcı ve felsefi olarak düzenlenmiş bir tartışma sunmayı amaçlamaz.

nı tek bir başlık altında toplamasıdır. Bu durumda, kavram oluşturma görevi, kavramsal alanda spesifik olarak yeni bir ayrım çizgisi belirlemektir.

Bunun güzel bir örneği kapitalizm-sonrası toplumlar sorunudur. Geleneksel olarak çoğu Marksist, sosyalizmin komünizme yönelik geçişsel bir üretim tarzı olarak (ya da komünizmin 'alt aşaması') kapitalist-sonrası toplumun tek olası biçimi olduğunu savundu. Basit kapitalizm-sosyalizm ikiliği, gerçek olasılıklara dair yeterli bir kavramsal harita olarak görüldü. Böylesi bir kavramsal çerçeve altında Sovyetler Birliği gibi ülkeler, zorunlu olarak ya sosyalizmin ya da kapitalizmin bir türü (yani devletçi-kapitalist toplum) olarak ele alındı. Üçüncü bölümde savunduğum gibi, yeni bir ayrım çizgisi ortaya koymak bir alternatifti: sosyalist üretim tarzı, kapitalist üretim tarzı ve 'devletçi üretim tarzı' olarak adlandırılabilir şey arasında bir ayrım. Daha önce ya kapitalizm ya da sosyalizm altında içerilmiş olan şey, artık kendi içinde yeni ve ayrı bir üretim tarzı olarak ele alınmaktadır.

Benzer bir işleyiş ücretli-emekçiler olarak işçi sınıfı kavramının çeşitli alternatif kavramlara dönüşümünde de ortaya çıkar. Örneğin, Poulantzas'ın yeni küçük burjuvazi kavramı 'ücretli emek' kategorisi içinde yeni bir ayrım çizgisini temsil eder. Poulantzas zihin emekçilerinin ve üretken-olmayan emekçilerin, ücretliler olmalarına rağmen, el işine dayanan üretken ücretlilerden tamamıyla farklı bir sınıf olduğunu savunur. Dolayısıyla daha önce tek başına bir bütün olan mevcut kavramsal kategori ikiye bölünür.

Ayrım Çizgilerinin Yeniden Belirlenmesi: Bir kavram ile ilgili sorun, onun bir takım ayrı kavramlara bölünmesi ihtiyacından değil, fakat kavramın sınırlarını tanımlayan kriterin değişmesi ihtiyacından kaynaklanmış olabilir. Belki de gereksiz kriterler, yetersiz kriterler ya da sadece yanlış kriterler mevcuttur.

Kavramlar üzerine bu tür bir tartışma, feodalizmden kapitalizme geçiş ile ilgili müzakerelerde kapitalizmin uygun tanımı hakkında uzun zamandır devam eden tartışmada önemli bir rol oynadı.⁶Sürecin bi-

6 Bu tartışmanın başlıca katılımcılarına dair örnekler şunları içerir, Immanuel Wallerstein, *The Modern World System*, New York 1974; Robert Brenner, 'The Origins of Capitalist Development: a Critique of

tiş noktalarının tanımlanması üzerine kuramcılar arasında bir tartışma mevcut değildir: gelişmiş endüstriyel kapitalizm ücretli-emek ve üretim araçlarının özel mülkiyetine dayalı bir üretim sistemi olarak görülür; klasik feodalizm, artığa aşırı-ekonomik baskı aracılığıyla el konulduğu tarımsal üretim olarak görülür. Anlaşmazlık, kapitalizmin başlangıcını belirlemek ve dolayısıyla kapitalizmin kapitalizm olması için kuramsal olarak geçerli minimum koşulları tanımlamak için uygun olan kriterin ne olduğu çevresinde döner: Bir ekonomik sistemin kapitalist olması için, kâr maksimizasyonuna ve bir piyasa içinde birikime yönelmiş ekonomik faaliyete sahip olmak yeterli midir, yoksa emek gücü içinde serbest bir pazarın olması da gerekli midir -yani sömürü özgür ücretli emeğin kiralanması aracılığıyla mı işler?

Benzer bir şekilde, Poulantzas ile benim işçi sınıfının tanımlanması hakkındaki tartışmam, kavram ile ilgili uygun ayrım çizgileri üzerine bir tartışma olarak yorumlanabilir.⁷ Poulantzas, üretken-olmayan tüm ücretli emekçileri işçi-olmayan olarak değerlendirdi; ben üretken-üretken olmayan emek ayrımının işçi sınıfının sınırlarını belirlemek için uygun bir kriter olmadığını savundum. Poulantzas, ayrıca, zihinsel emek-el emeği ayrımını işçi sınıfına dair sınırın bir kriteri olarak düşündü. Burada benim onunla olan anlaşmazlığım bir parça farklıydı. Üretim ilişkilerinin yapısal bir özelliğinden kaynaklanan bu ayrımın işçi sınıfını tanımlamak için uygun olduğunu savundum fakat zihinsel emek ile ilgili formülasyon yanlıştı. Bir ücretli emekçi sadece el emekçisi olması nedeniyle işçi sınıfının dışında değildir, fakat kendi emek süreci üzerinde yaygın bir kontrole ya da benim adlandırmam ile 'yarı-özerkliğe' sahip olması nedeniyle emekçi işçi sınıfının dışındadır. Böylesi bir özerkliğin daha çok zihinsel emeğin karakteristik özelliği olduğu doğru olsa da, Poulantzas, sınıf kriterinin tam mahiyetini yanlış-belirlemiştir. Bu durumda benim Poulantzas'ın işçi sınıfı kavramını dönüştürmem,

Neo-Smithian Marxism', *New Left Review*, 104, Temmuz-Ağustos, 1977, s.25-93; Paul Sweezy, 'The Debate on the Transition: a Critique', içinde Rodney Hilton, ed, *The Transition from Feudalism to Capitalism*, London 1976; Maurice Dobb, *Studies in the Development of Capitalism*, Cambridge 1963.

7 Bu tartışmanın bir açıklaması için bkz. Class, Crisis and State, London, 1978, adlı çalışmanın ikinci bölümü.

bu ayrımın çizgisini özerlik ve kontrolün gerçek ilişkileri açısından yeniden belirlemektir.

Kategorilerin Yeniden Bir Araya Getirilmesi: Kavramları dönüştürmenin üçüncü yolu, yeni bir tarzla onları daha kapsayıcı bir kavram-bünyesi altında bir araya gelmiş kavramlar için daha temel bir sınır kriteri belirleyen bir kavram- altında toplamaktır. Yukarıda tartışılan birinci strateji, tek bir kavramın içsel heterojenliğine dayanılarak bölünmesini içerirken, bu durumda ayrı kavramlar özsel homojenliklerine dayanılarak yeniden bir araya getirilir.

Böylesi kavramsal bir araya getirmenin/kümelemenin bir örneği, güncel Marksist kuramda 'kapitalist devlet' kavramının detaylandırılması ve geliştirilmesidir. Kapitalist toplumlarda devletin bir dizi somut biçimi bulunabilir: liberal burjuva demokrasileri, faşist diktatörlükler, askeri cuntalar, sosyal-demokrat refah-devletleri ve benzerleri. Poulantzas ve Therborn gibi 'kapitalist devlet' kavramını savunanların merkezi tezleri, devletin tüm bu farklı biçimlerinin daha genel kapitalist devlet biçimi altında toplanabileceğidir.⁸ Elbette, bu kavram kapitalist devletin farklı alt-türleri arasında kuramsal olarak anlamlı farklılıklar olmadığını değil, fakat sadece onların tümünün ortak olarak sahip olduğu ve tümünün tek bir kapsayıcı kavram ile özdeşleştirilmesini haklı kılan belli derin yapısal özelliklerin var olduğunu ima eder. Bu bir araya getirme süreci bir araya getirilen her bir spesifik devlet biçimi ile ilgili kavramın dönüşümünde etki sahibidir, bundan dolayı artık sadece resmi siyasal kurumsal karakteristikleri açısından değil aynı zamanda sınıf karakteri açısından da tanımlanırlar. Elbette, bu iddianın doğru olmayabileceğini söylemeye gerek yoktur. Devletin bu türlerinin her biri, 'kapitalist devletin' alt-türleri olmaktan ziyade sadece 'kapitalist toplum içindeki devletler' olabilirler. Ayırt edici ya da ortak sınıf karakterine sahip olmayabilirler. Dolayısıyla kapitalist sınıf kavramı üzerindeki tartışma, kavram oluşturma süreci olarak bu özel

8 Bu tez Marksist gelenekte köklü bir geçmişe sahiptir. Daha yakın zamanlardaki kavramsal detaylandırmanın yaptığı şey, ona daha fazla kesinlik ve netlik kazandırmaktır. Özellikle bkz. Nicos Poulantzas, *Political Power and Social Class*, London, 1973, ve Göran Therborn, *What Does the Ruling Class Do When It Rules?*, London 1978.

kavramsal bir araya getirmenin meşruluğu üzerine bir tartışmadır.⁹

Taksonomilerin Boyutsallığını Çözümleme: Kavram oluşturma ile ilgili son genel strateji muhtemelen en karmaşık olanıdır. Toplumsal kuramlarda betimleyici olarak kullanılan taksonomilerin kavramsal tipolojilere dönüştürülmesini içerir. Bir taksonomi, doğrudan doğruya görünür olan ampirik kriter temelinde farklılaşmış bir kategoriler listesidir; diğer yandan, bir tipoloji kuramsal olarak belirlenmiş boyutlar temelinde kuramsal olarak inşa edilmiş kategoriler kümesidir.¹⁰ Bazen bir kuramın, kategorilerin temeldeki boyutsallığının farkına varmadan sezgisel bir tipoloji geliştirmesi mümkün olabilir. Bu durumlarda, kavram oluşumu örtük olanı, halen kullanılan tipolojinin yetersiz kuramsallaştırılmış mantığını açık hale getirmeyi içerir.

Devlet kuramı üzerine yapılan çalışmadan bu stratejinin bir örneğini verelim. Devlet üzerine çalışma yapan herhangi birinin karşılaştığı sorunlardan biri, devlet politikalarının nasıl sınıflandırılacağıdır. Yaklaşımlardan biri basitçe, devlet bütçesi içinde bürokratik olarak tanımlanmış harcama kategorilerini verili olarak kabul etmektir. Bu, devlet harcamalarına dair çeşitli biçimlerde devlet kurumu ve programları tarafından listelenmiş maddeler içeren betimleyici bir taksonomi oluşturacaktır.

Devlet bütçesiyle ilgili maddelerin bu tür bir listesi, kuramsal açıdan açıkçası tatmin edici değildir. Öyleyse kavram oluşturma görevi, bu listeyi kavramsal olarak yapılaşmış tipolojiye dönüştürmektir. Böyle bir tipoloji devlet politikalarını iki boyutta yeniden örgütleyecektir:¹¹

Müdahalenin öncelikle *dolaşım* düzeyinde mi *üretim* düzeyinde mi olduğu;

9 Theda Skocpol, kapitalist toplumlarda var olan farklı devlet biçimlerinin, anlamlı şekilde genel 'kapitalist devlet' kavramı altında toplanabileceği tezini muhtemelenen açık şekilde eleştiren kişidir. Örneğin, bkz. 'Political Responses to Capitalist Crisis: Neo-Marxist Theories of the State and the Case of the New Deal', *Politics & Society*, cilt 10, no.2, 1980; 'Bringing in the State Back In: False Leads and Promising Starts in Current Theories and Research', içinde *Bringing the State Back In*, (eds.) Peter Evans, Theda Skocpol ve Dietrich Rueschmeyer, Cambridge, 1985.

10 Bu, bir taksonomideki betimleyici ayrımların, ampirik anlamda 'saf' veriye dayandığını öne sürmek değildir. Mesele ayrımların yetersiz kuramsallaştırılmış olması ve sıklıkla pragmatik 'sağduyu' kriterine dayanmasıdır.

11 Bu tipolojinin bir versiyonu ilk olarak burada önerilmiştir, 'Modes of Class Struggle and the Capitalist State', Gösta Esping-Anderson, Roger Friedland, ve Erik Olin Wright, *Kapitalistate*, no.4, 1976

Müdahalenin *metalaşmış* mı yoksa *metalaşmamış* mı olduğu

Dolaşım müdahaleleri daha önceden üretilmiş kaynakların paylaşımı ve yeniden dağıtımını içerir. Birçok refah harcaması bu kategori altında yer alacaktır. Diğer yandan, üretim düzeyine yönelik müdahaleler, basitçe mevcut kaynakların paylaşımından ziyade belirli kullanım-değerlerinin üretimine dair kararlarda devletin doğrudan yer almasını kapsar. Askeri harcama üretim-düzeyine yönelik müdahalenin klasik bir örneğidir. Metalaşmış ve metalaşmamış müdahaleler arasındaki ayrım, müdahalenin ne ölçüde toplumsal üretimin metalaşmış karakterini güçlendirerek piyasa aracılığıyla işlediği ya da aksine, hatta potansiyel olarak piyasa ilişkileri mantığına karşı hareket ederek, piyasaya dışında işlediği ile ilgilidir. Devletin sağlık hizmetlerini doğrudan düzenlediği bir ulusal sağlık sistemi görece olarak metalaşmamış bir müdahaledir; diğer yandan ulusal sağlık sigortası oldukça metalaşmış bir formdur.

Bu iki boyutun bir arada ele alınması devlet müdahalelerinin tablo 1.1'deki dörtlü tipolojisini üretir:

TABLO 1.1

Kapitalist toplumda devlet müdahalelerinin tipolojisi

Devlet müdahalesi biçimleri		Metalaşmış	Metalaşmamış
Devlet müdahalesinin düzeyi	Dolaşım	(1)	(2)
	Üretim	(3)	(4)

Bu türler arasındaki farklılıkların bir örneğini alırsak, yoksul aileler arasındaki yetersiz beslenme sorunu ile başa çıkmak için yapılan devlet müdahaleleri potansiyel olarak bu hücrelerin herhangi birinde yer alabilir. Gıda pulları paradigmatic bir metalaşmış-dolaşım müdahalesi olacaktır (hücre 1): basitçe hedeflenen bir geliri, belirli gruplara gıda satın almaları için serbest pazarda harcamaları amacıyla yeniden dağıtır. Üretim fazlası gıdanın yoksullara serbest dağıtımı, metalaşmamış-dolaşım müdahalesi olacaktır (hücre 2). Çiftçilere yönelik, yoksul insanlar için aksi halde kârlı olmayacak gıda ürünlerini üretmeleri için teşvik amacıyla sağlanan hükümet sübvansiyonları metalaşmış bir üretim müdahalesi olacaktır (hücre 3) ve yoksullar için gıda üretmek amacıyla devlet tarafından işletilen çiftlikler metalaşmamış üretim müdahalesi olacaktır (hücre 4).

Bu tipolojinin ardındaki kuramsal gerekçe, müdahalelerin, tipolojinin sol-üst hücresinden alt-sağ hücresine doğru ilerlendiğinde, potansiyel olarak kapitalizme gitgide daha karşıt hale gelmeleridir. Dolayısıyla devlet müdahalelerinin tipolojisi, devlet müdahalelerinin yeniden üretilebilir-olmayan sonuçlarına dair potansiyelin kavramsal bir haritasını sunmak için düzenlenmiştir.

Ampirik sınıflandırmalara kavramsal düzen sağlamaya ek olarak, bir kavramsal alanın bu türde boyutlandırılması, kuramsal bir tartışmada çekişen kavramlar arasındaki kesin farklılıkları netleştirmek için yararlıdır. Kavramlar içindeki farklılıkların boyutsallığını netleştirmek, bir tartışmadaki gerçek meseleleri anlamak ve çözüm için yön göstermek bakımından çoğu kez kritik bir adımdır.

Örneğin, sosyoloji içinde, hepsi 'sınıf' adıyla anılan bir dizi farklı kavram mevcuttur. Ve büyük olasılıkla bu farklılıkları tipleştirmek için neredeyse o kadar çok farklı yol mevcuttur. Olasılıkların sadece birkaçını göstermek açısından birçok kuramcı sınıf kavramlarını, sürekli ya da kesikli (Landecker), ikili ya da dereceli (Ossowski), tek boyutlu ya da çok boyutlu (Lipset), piyasa-temelli ya da üretim-temelli (Crompton ve Gubbay) ve realist ya da nominalist (Lenski)

olarak ayırdılar.¹²

Eğer hedefimiz Marksist sınıf kavramının özgünlüğünü anlamak ise, sınıf kavramlarının değişiklik gösterdiği iki boyutun özellikle önemli olduğunu savundum: (1) sınıf kavramının *el koyma ilişkilerini* içerip içermemesi ve (2) *tahakküm ilişkilerini* içerip içermemesi.¹³ El koyma ilişkileri, bünyesinde ekonomik kaynakların (öncelikle üretim araçları, ürünler ve gelir) dağıtıldığı insanlar arasındaki toplumsal ilişkilerdir. Kapitalist toplumlarda el koyma ilişkilerinin merkezi biçimi çeşitli türdeki piyasa ilişkileridir, buna rağmen piyasa-dışı el koyma ilişkileri de mevcuttur (örneğin vergilendirme). Tahakküm ilişkileri bir grup insanın faaliyetlerinin başka bir grup tarafından kontrol edildiği toplumsal ilişkilerdir. Bu iki boyutu birlikte ele almak bize sınıfı kavramsallaştırmanın tablo 1.2'de sunulan dört farklı yolunu sağlar.

TABLO 1.2

Alternatif sınıf kavramsallaştırmaları tipolojisi

		Tahakküm ilişkileri	
		Sınıf kavramının merkezinde yer alan	Sınıf kavramında marjinal olan ya da yer almayan
El koyma ilişkileri	Merkezi	Marksist tanımlamalar	Piyasa tanımlamaları: Weber
	Marjinal	Otorite tanımlamaları: Dahrendorf, Lenski	Statüsel-dereceli tanımlamalar: Parsons

12 Bkz. W.S.Landecker, 'Class Boundaries', *American Sociological Review*, cilt.25, 1960, ss.868-877; Stanislaus Ossowski, *Class Structure in the Social Consciousness*, London, 1963; Seymour Martin Lipset, 'Social Stratification: Social Class', *International Encyclopedia of the Social Sciences*, D.L.Sills (ed), cilt.15, ss.296-316; Rosemary Crompton ve John Gubbay, *Economy and Society*, New York 1978; Gerhard Lenski, *Power and Privilege: A Theory of Social Stratification*, New York 1966.

13 Bkz.Erik Olin Wright, 'The Status of the Political in the Concept of Class Structure', *Politics and Society*, cilt.11, sayı.3, 1982.

Bu tipoloji açısından Marksist sınıf tanımlamasının özgünlüğü, sınıf ilişkilerinin, eş zamanlı olarak tahakküm ilişkilerine ve el koyma ilişkilerine göre (el koyma ilişkilerinin -yani sömürünün- öncelikli olmasıyla beraber) tanımlanmasıdır. Bu, kapitalist toplumdaki sınıflara dair Weberyan analizde olduğu gibi, piyasa ilişkilerinin sınıf yapılarını belirlemekte önemli bir rol oynadığı anlamına gelir. Marx, Weber gibi, işçilerin üretim araçlarından mahrum bırakıldığını ve geçim araçlarını (ücretler biçiminde) elde edebilmek için emek güçlerini piyasada işverenlere satmak zorunda olduklarını vurguladı. Fakat Weber'den farklı olarak, Marksist işçi sınıfı kavramı aynı zamanda işçilerin üretim sürecinin kendisinde de sermayeye tâbi olduğunu belirtir. Sadece piyasadaki değişim ilişkileri yoluyla değil, fakat üretim içindeki tahakküm ilişkileri yoluyla da sistematik olarak kapitalist sınıfla bağlantılıdır.

Dolayısıyla sınıflar ne sadece ekonomik kaynakları dağıtan toplumsal ilişkilere ne de bu yolla bir grubun diğerini tahakküm altına aldığı ilişkilere göre tanımlanan kategorilerdir, eş zamanlı olarak tahakküm ilişkileri de olan el koyma ilişkilerine göre tanımlanırlar. El koyma olmadan tahakküm ya da tahakküm olmadan el koyma sınıf ilişkilerini oluşturmaz.¹⁴ Tüm bu kavram oluşturma stratejilerinin içinde -yeni ayrımlar, ayrımların yeniden belirlenmesi, yeniden bir araya getirme ve çözümleme boyutları- büyük miktarda deneme ve yanılma mevcuttur. Meseleleri netleştirmek yerine daha da karıştırmakla sonuçlanan, kavramları yeniden formüle etmeye yönelik birçok girişim ve birçok yanlış başlangıç mevcuttur. Fakat başarılı olduğunda, kavram oluşturma süreci kuramlar içinde yeni kavrayışlar ve imkânlar yaratır, kuramın açıklayıcı gücünü artırır ve yeni araştırma gündemlerine işaret eder.

14 İlkinin bir örneği gardiyanlar ve mahkumlar arasındaki ilişkidir; sonrakinin bir örneği (kaynakları ebeveynlerinden alanlar) çocuklar ve ebeveynler arasındaki ilişkidir. Özel durumlar dışında, bu ikisinden hiç biri bir sınıf ilişkisi oluşturmaz.

Ek II

Değişken Oluşturma

Bir araştırma girişiminde esas adım, bu kitapta birçok yönden anlatılanlarda da olduğu gibi, analizde kullanılan işlemsel değişkenleri oluşturmaktır. Değişken oluşturma, sıklıkla sadece pragmatik bir sorun, hatta tipik olarak sıkıcı bir sorun olarak ele alınırken, çoğunlukla söz konusu olan, gözlemlenen ampirik sonuçların sınırlarının böylesi bir oluşuma iliştilirilmiş işlemsel tercihlere karşı yüksek oranda duyarlı olmasıdır. Bu duyarlılık hem belirli bir veri seti içinde mevcut olan 'ham değişkenleri' belirleyen soru-tasarlama sorunu hem de fiili olarak ek analizlerde kullanılan spesifik değişkenleri belirleyen verilerin bir araya getirilmesi/birleştirilmesi sorunu ile bağlantılıdır.

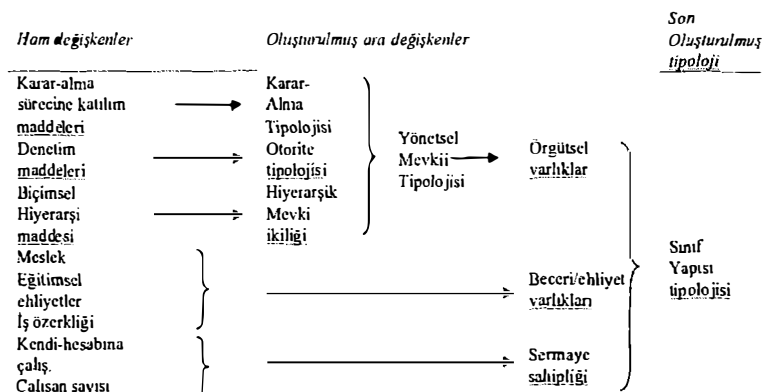
Bu ek bölümde ampirik analizlerde kullanılan anahtar değişkenlerin oluşturulma biçimlerini oldukça detaylı bir şekilde ortaya koyacağım. Bu hem başkalarına eğer arzu ederlerse kitapta sunulan sonuçları tekerrarla olanağı verecek hem de mümkün olduğu ölçüde işlemsel tercihleri eleştiriye açık hale getirecektir.

1. Temel Sınıf Tipolojisi

Bir anket formundaki 'ham' değişkenlerden, bu kitap boyunca kullanılan sınıf tipolojisindeki gibi oluşturulmuş karmaşık bir değişkene doğru ilerlemek birçok ara adımı içerir. Bir araya getirme sürecinin tüm haritası tablo II.1'de sunulmaktadır. Bu sürecin temelini oluşturan soru formundaki maddeler tablo II.2'de sunulmaktadır. Hem benim-senen prosedürlerin gerekçesini hem de bunların teknik detaylarını vererek bir araya getirme sürecindeki değişken kümelerinin her birinden sırasıyla söz edeceğim.

TABLO II.1

Sınıf tipolojisinin oluşturulmasındaki tüm adımlar

TABLO II.2

Sınıf tipolojisinin oluşturulması için girdi olan ham değişkenler

Ham değişkenler (Soru numaraları)	İçerik
Birleşik Devletler anketinden alınmıştır)	

1.İstihdam Statüsü

Kendi-hesabına çalışma
(Soru A7)

'Başka birisi tarafından mı istihdam ediliyorsunuz, kendi-hesabına çalışmısınız, ya da bir aile işletmesi ya da şirketinde ücret almadan mı çalışıyorsunuz?'

Gizli
Kendi-hesabına çalışma
(Soru A8)

Eğer katılımcılar başkası için çalıştıklarını söyledilerse ve bunun kâr-amacı güden bir işletme olduğuna işaret ettilerse, onlara şu soruldu: 'Bu şirketin sahibi misiniz yoksa hissedarı mısınız?' Eğer 'evet' yanıtını verdilerse, şirketin gerçek sahipleri mi /ortakları mı olduklarını yoksa sadece şirkette pay senedine mi sahip olduklarını belirlemek için bir dizi soru soruldu.

Çalışan sayıları (Soru A9, A17, A24)

Kendi-hesabına çalışan katılımcılara ve bir aile şirketinde ücret almadan çalışanlara ' Bu işletmede daimi statüde çalışan yaklaşık kaç kişi vardır?' sorusu soruldu.

2.Karar-alma

Karar-alma filtresi
(Soru D1)

'Bir sonraki soru sizin iş yerinizde siyasa-olusturma ile ilgili-dir; yani ürün ya da hizmet dağıtımı, istihdam edilen toplam kişi sayısı, bütçeler ve benzerleri ile ilgili kararlar alma. Bu tür kararların oluşturulması sürecine katılıyor musunuz, ya da hatta bunlar hakkında tavsiyelerde bulunuyor musunuz?'
[Cevap kategorileri: EVET, HAYIR]

Karar-alma mad-
deleri
(Sorular D2-D3)

Genel karar-alma sürecine katılma filtre sorusuna 'EVET' yanıtını veren katılımcılara, sonra aşağıdaki soru soruldu:

'Spesifik iş yerinizi düşünün. Eğer onun için çalıştığınız örgüt birden fazla şube, tesis ya da mağazaya sahipse, çalıştığınız spesifik mevkii düşünün. Size, sizin çalışma yerinizi etkileyebilecek kararlar konusunda sorular soracağım. Her biri için, eğer bireysel olarak bu karara katıldıysanız, onun hakkında tavsiyede bulunduysanız söyleyin.'

Daha sonra katılımcılara aşağıdaki spesifik karar türleri hakkında sorular soruldu:

Çalıştığınız yerde istihdam edilen toplam kişi sayısının artırılması ya da azaltılması hakkındaki kararlar.

Örgüt tarafından dağıtılan ürünler, programlar ya da hizmetleri önemli derecede değiştirmek için oluşturulan siyasa kararları.

Rutin iş temposunu ya yapılan iş miktarı ile ilgili siyasaları değiştirmek için alınan kararlar.

İş yerinin büyük kısmında kullanılan işin temel metot ya da prosedürlerini büyük ölçüde değiştirmek için oluşturulan siyasa kararları

Çalıştığınız yerdeki bütçe ile ilgili kararlar.

[bütçe kararlarına eğer EVET yanıtı verildiyse] bütçenin toplam büyüklüğü ile ilgili kararlar.

Toplam bütçe içindeki fonların dağıtımı hakkında genel siyasa oluşturma kararları

İş yerinin tamamı için önemli olan diğer tüm karar türleri

[Eğer yanıt Evet ise, bunlar listelenmiştir]

Katılımcıların dâhil olduklarını gösterdikleri bu tür kararlar için, aşağıdaki yollardan hangisi ile genellikle karar oluşumuna katıldıklarını belirtmeleri istendi:

- (1) kendi otoritenize dayanarak karar verme;
- (2) karar veren grubun oy veren bir üyesi olarak katılma;
- (3) onaya tabi olan kararlar verme;
- (4) fiili olarak karar alan kişiye tavsiyede bulunma.

3. Denetleme

Denetçi filtresi (Soru C1)	'sizin asıl işinizin resmi bir parçası olarak, diğer çalışanların çalışmalarını denetler misiniz ya da diğer çalışanlara ne iş yapacaklarını söyler misiniz?' [Yanıt kategorileri: EVET, HAYIR]
Astların sayısı (Soru 2)	Denetçi olduğunu söyleyen katılımcılara, doğrudan kaç kişiyi denetledikleri soruldu.
Astların denetssel statüleri (Soru C2b)	Daha sonra denetçilere astlarından herhangi birinin de astlara sahip olup olmadığı soruldu.
Astların işleri (Soru C2a)	Eğer denetleyici katılımcı sadece bir tane asta sahip olduğunu ifade ettiyse, onlara bu astların asıl faaliyetlerinin ne olduğu soruldu. Bunun amacı tek bir büro çalışanını denetleyen kişileri belirlemektir.
Görev otoritesi maddeleri (Soru C3)	Denetçilere aşağıdakilerin herhangi birinden doğrudan sorumlu olup olmadıklarını belirtmeleri istendi: Astlarınız tarafından yerine getirilen spesifik işler ya da görevlendirmelere karar verme Astlarınız işlerini yaparken hangi prosedürleri, araçları, ya materyalleri kullanacaklarına karar verme Astlarınızın hangi hızda çalışacaklarına, ne kadar çalışacaklarına ya da ne kadar iş halletmek zorunda olduklarına karar verme. [Her biri için yanıt kategorileri: EVET, HAYIR]
Yaptırım otoritesi maddeleri (Sorular C4-C6)	Denetçilere astlara uygulanabilecek bir takım olası yaptırımlar üzerinde etkiye sahip olup olmadıkları soruldu. Eğer belirli bir yaptırım üzerinde herhangi bir etkileri olduğunu söyledilerse, o zaman kendilerinin mi yoksa örgütte daha üst düzeyde olan birinin mi en fazla etkiye sahip olduğu soruldu. Yaptırımlar şöyleydi: bir asta maaş zammı ya da promosyon vermek verimsiz çalışma ya da uygunsuz davranış nedeniyle bir astın maaş zammı ya da promosyon almasını engellemek işten çıkarma ya da geçici olarak işten uzaklaştırma bir asta resmi bir uyandı bulunma

4. Biçimsel hiyerarşik konumlar

Yönetmelik hiyerarşide
biçimsel konumlar
(Soru D4)

Tüm ücretlilere, siyasa kararlarının oluşturulmasına katıldığını belirtsin belirtmesin ya da denetçi olsun olmasın, şu soru soruldu: 'İşletmeniz ya da kurumunuzda sahip olduğunuz konumu aşağıdakilerden hangisi en iyi tanımlar? Bu yönetmelik bir konum, denetmelik bir konum, ya da yönetim-dışı bir konum olabilir mi? Bunun 'yönetmelik bir konum' olduğunu belirten katılımcılara, sonra: 'Bu en üst, üst, orta ya da alt düzey bir yönetmelik konum olabilir mi' sorusu soruldu?'

5. Özerklik

Özerklik filtresi
(Soru B1)

Tüm ücretlilere şu soruldu: 'Sizin işiniz, çalışmanızın önemli yönlerini planlamanızın ve kendi fikirlerinizi uygulamaya koymanızın sizden beklendiği bir iş midir? Yoksa sizin işiniz çalışmanızın önemli yönlerini planlamanızın ve belki çok küçük detaylar dışında kendi fikirlerinizi uygulamaya koymanızın beklenmediği bir iş midir?'

Özerklik
Derecesi
(Soru B2)

Kendi çalışmalarını planlamalarının istendiğini ifade eden katılımcılara, daha sonra şu soru soruldu 'Kendi çalışmanızı nasıl planladığınız ve fikirlerinizi nasıl uygulamaya koyduğunuz ile ilgili bir örnek verebilir misiniz?' ve yanıtlar kelimesi kelimesine kaydedildi. Bu yanıtlar aşağıdaki kategorilere göre kodlandı:

1= yüksek düzeyde özerklik

2=büyük olasılıkla yüksek düzeyde özerklik

3=orta düzey özerklik

4=büyük olasılıkla orta düzey özerklik

5=düşük düzeyde özerklik

6=özerklik yokluğu (yani ilk filtre soruya, B1, yönelik negatif bir yanıt)

[Bu kategorilerin tanımları Tablo II.4'te verilmektedir]

1.1 Örgütsel Varlıklar

Bu sınıf tipolojisinin oluşturulmasında bir araya getirmenin en karmaşık ve sorunlu bölümü örgütsel varlıklar ile ilgilidir. Tablo II.1'in gösterdiği gibi, bu değişken, soru formundaki maddelerin üç kümesi üzerine inşa edilmiştir: karar-alma sürecine katılım ile ilgili maddeler, otorite ile ilgili maddeler ve biçimsel yönetsel hiyerarşi içindeki konumlar ile ilgili maddeler. Tablo II.3 bu kümelerin nasıl oluşturulduğunun ve bir araya getirildiğinin detaylarını gösterir.

Karar-alma: Karar-alma ölçeğini oluştururken, çeşitli stratejik tercihlerin yapılması gerekliydi: bir kişinin alabileceği siyasa kararlarının türleri arasında ayrım yapmalı mıyız? Örneğin bütçe ile ilgili kararlara ya da ne üretileceği ile ilgili kararlara katılmak, örgütsel varlıklar sorunu açısından çalışmanın temposu ile ilgili kararlara katılmaktan daha merkezi olarak görülebilir mi? Bireyleri katıldıkları farklı türde kararların sayıları temelinde mi ayırmalıyız? Katılımın biçimi değişkenin oluşturulmasına dâhil edilmeli midir? Kişinin kendi otoritesine dayanarak bir karar alması, bir grubun oy kullanabilen üyesi olarak bir karara katılmasına göre örgütsel varlıklar üzerinde 'daha fazla' kontrol içermesi olarak görülebilir mi? Buradaki analizde, bu konulara yönelik kavramsal açıdan en basit çözümü tercih ettim: tablo II.2'deki listede bulunan tüm siyasa oluşturma kararları eşit olarak değerlendirildi: bir bireyin kaç karar türüne katıldığı temelinde hiçbir ayrım yapılmadı; katılım biçimleri açısından tek ayrım, sadece tavsiyede bulunan kişiler ile kararın alınmasına doğrudan katılan kişiler arasındadır. Sonuç tablo II-3'teki üç kategorili karar-alma sürecine katılım tipolojisidir: karar-alıcılar, danışmanlar, karar-alıcı-olmayanlar. Sonraki çalışmalarda bu basit bir araya getirmeye değişiklikler eklemek kesinlikle yararlı olacak olsa bile, analize daha az karmaşık bir ayrımlar dizisi ile başlamanın arzu edilir olduğu görüldü.

TABLO II.3

Örgütsel varlıklar için değişken oluşturma

1.Karar-alma				
Girdi değişkenleri				Oluşturulmuş değişken
Karar-alma filtresi	Tek tek karar-alma maddeleri			Karar-almaya Katılım tipolojisi
HAYIR	X ^a			1.Karar-alıcı olmayanlar
EVET	Kararlar konusunda tavsiye veren fakat doğrudan hiçbirine katılmayan			2.Danışmanlar
EVET	Karar alma maddelerinden herhangi birine doğrudan katılan			3.Karar-alıcılar
2.Otorite/yetki				
Girdi değişkenleri				Oluşturulmuş değişken
Denetleme filtresi	Hiçbir asta sahip olmayan sadece bir büro çalışanı asta sahip olmak	Göreve dayalı otorite maddeleri	Yapıma dayalı otorite maddeleri	Otorite tipolojisi
HAYIR	X ^a	X	X	1.Denetçi-olmayan
EVET	EVET	X	X	1.Denetçi-olmayan
EVET	HAYIR	HAYIR	HAYIR	2.Nominal denetçi
EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	3.Görev denetçisi
EVET	HAYIR	X	EVET	4.Yaptırım denetçisi
3. Yönetsel mevki tipolojisi				
Girdi değişkenleri				Oluşturulmuş değişken

Karar-alma tipolojisi	Otorite tipolojisi	<i>Biçimsel örgüt hiyerarşisinde yönetici ya da denetçi</i>	Yönetmel mevki tipolojisi
3	3 ya da 4	EVET	1.Tüm kategorilerde yönetici
3	3 ya da 4	HAYIR	2. Biçimsel hiyerarşi dışı Yönetici
3	1 ya da 2	EVET	3.Denetsel-olmayan yönetici
3	1 ya da 2	HAYIR	4. Biçimsel hiyerarşi dışı denetsel-olmayan karar- alıcı
2	3 ya da 4	EVET	5.Tüm kriterlerde danışman-yönetici
2	3 ya da 4	HAYIR	6.Hiyerarşi dışı danışman
2	1 ya da 2	EVET	7.Denetsel-olm. danışman
2	1 ya da 2	HAYIR	8.biçimsel hiyerarşi dışı denetsel-olmayan danışman
1	4	EVET	9.Yaptırım uygulayan Denetçi
1	3	EVET	10.Görev denetçisi
1	2	EVET	11.Hiyerarşi içinde nominal denetçi
1	4	HAYIR	12.Hiyerarşi dışı yaptırım uygulayan denetçi
1	3	HAYIR	13.hiyerarşi dışı görev denetçisi
1	1	EVET	14.Astsız fakat hiyerarşi içinde
1	1 ya da 2	HAYIR	15.Tüm kriterlerde denetçi- /yönetici-olmayan

4.Örgütsel varlıklar

Yönetmel mevki tipolojisi	Örgütsel varlık tipolojisi
1-3, 5-7	1.Yönetici
9-12	2.Denetçi
4,8, 13-15	3.Yönetim-dışı

*x=uygulanamaz kriter

Otorite: Otorite soruları birçoğu karar-alma sorularının sorunlarına benzer sorunlar doğurdu. Özellikle, çözülmesi gerekli olan birbiriyle bağlantılı üç konu vardı. İlk olarak, denetçilere astlarına uygulayabilecekleri yaptırım türleri hakkında bir dizi soru sorduk. Dolayısıyla, otorite değişkenini oluştururken denetçileri uygulayabilecekleri farklı yaptırım türlerinin sayısı temelinde mi, onlar için kullanılabilir olan spesifik yaptırım biçimleri temelinde mi, yaptırım uygulayabilme güçleri ile onların üstlerinin bunu yapabilme gücü arasındaki ilişki temelinde mi ayrıştıracığımıza karar vermemiz gerekiyordu. İkincisi, denetçilere, kendilerinin sorumlu olduğu astlarının görev türleri hakkında soru sorduk. Kişileri denetsel sorumluluğa sahip oldukları görev türleri ve sayıları temelinde mi ayrıştırmalıyız? Son olarak, 'yaptırıma dayalı otorite' ile 'göreve dayalı otoriteyi' birbirine bağlarken, bu otorite türlerinin her ikisinin de parçası olan bireyleri sadece biri ya da diğerrinin parçası olanlardan ayırmak istiyor muyuz?

Karar-alma değişkenlerinin durumunda olduğu gibi, bu konulara yönelik olarak oldukça basit çözümleri tercih ettim. Yaptırım otoritesi açısından tek ayırım, en azından bir tür yaptırım uygulayabilenler ile hiç uygulayamayan denetçiler arasında yapıldı. Eğer bir denetçi sadece biçimsel uyarılar yapabiliyorsa, bu durum gerçek bir yaptırım uygulayabiliyor şeklinde değerlendirilmedi. Kendi üstlerinin bu tür yaptırımlar üzerinde kendilerinkinden daha fazla etkiye sahip olduğunu söyleyen denetçiler ile en fazla etkiye kendilerinin sahip olduğunu

söyleyen denetçiler arasında hiçbir ayrım yapılmadı. Görev otoritesi açısından, görev sayıları ve türleri temelinde hiçbir ayrım yapılmadı. İki otorite türünün bir araya getirilmesinde, iki otoriteye de sahip olan bireyler ile sadece yaptırım otoritesini bildirenler arasında bir ayrım yapıldı. Aslında, bizim anket formumuz bunları ölçmekte başarısız olmuş olsa bile, yaptırım otoritesine sahip olan tüm kişilerin, görevden kaynaklı bazı sorumluluklara sahip olacaklarını varsayıyordum. Fakat görev otoritesine sahip ama yaptırım otoritesine sahip olmayan katılımcılar yaptırım otoritesine sahip olanlardan ayrıştırıldı. Bu bileşimlerin sonucu tablo II.3'te gösterilen dört-kategorili otorite/yetki tipolojisidir: yaptırım uygulayan denetçiler, görev denetçileri, sözde denetçiler ve denetçi-olmayanlar.¹⁵

Otorite değişkenin oluşturulmasında fazladan bir teknik mevcuttur. Belirli kişilerin, fiilen onlar tarafından denetlenmeksizin diğer birçok çalışandan 'emir' aldığı çalışma ortamları vardır. Tipik bir örnek, birçok insandan daktilo etmek için şeyler alan fakat odadaki bir büro denetçisi tarafından denetlenen, daktilo yazanların bir arada bulunduğu odadaki bir daktilocudur. Böylesi durumlarda, daktilocuya daktilo edilecek yazıyı verenlerin denetçi olduklarını söylemeyi istemedik. Aslında, ast olarak, kendisine tabi hiç kimsenin olmadığı tek bir büro çalışanına sahip bireyleri denetçi kategorisinden çıkarmayı istedik. Birleşik Devletler örneğinde böyle 24 birey vardı.

Biçimsel Hiyerarşi: Başlangıçta, karar-alma ve denetleme soruları üzerinde bir tür metodolojik kontrol türü olarak ankete biçimsel hiyerarşi sorusunu ekledik. Planımız sınıf tipolojisinin inşa ederken onu doğrudan kullanmak değil, fakat diğer soruların geçerliliğini test etme yolu olarak kullanmaktı. Fakat, sonuçta, bu veriyi katılımcıların yönetsel yapıdaki mevkilerinin ek bir 'işareti' olarak kullanmak uygun görüldü. Sınıf tipolojisinin oluşturulması amacıyla, bu soru bir ikiliğe bölündü: yönetici-denetçilere karşı yönetim-dışı olanlar.

¹⁵ Prensipite 'nominal/sözde denetçiler', üstlerle iletişim kurma kanallarıdır fakat astlar üzerinde gerçek bir otoriteye sahip değildirler, yani ne onlar üzerinde yaptırım uygulayabilirler ne de herhangi bir şey yapmaları için emir verebilirler. Fakat soru formunda, sözde denetçiler ile görev denetçileri arasındaki ayırmada belirli bir miktar ölçüm hatası olacaktır, çünkü denetçilerden görevler ile ilgili tamamen kapsayıcı olan bir liste istemedik.

Yönetsel-Mevki Tipolojisi: Tamamen apriori bir kavramsal bakış açısına göre, bu tipolojide -karar-alma, otorite ve hiyerarşi- girdi görevi gören oluşturulmuş değişkenler bir tür 'Guttman Ölçeği' olarak düzenlenmelidir. Yani, karar-alıcı olan herkes otorite sahibi olmalı ve hiyerarşi içinde yer almalıdır; otorite sahibi olan fakat karar-alıcı olmayan herkes de hiyerarşi içinde olmalıdır; hiyerarşi içinde karar-alıcı olmayanlar ve otorite sahibi olmayan kişiler sadece nominal denetçiler olmalıdır. Dolayısıyla, biçimsel hiyerarşi değişkeni prensipte gereksiz olmalıdır ve karar-alma ile otorite değişkenleri arasında mükemmel bir uyum olmalıdır.

Anket verilerinin analizinde deneyim sahibi olan herhangi birinin tahmin edebileceği gibi, veriler çok düzenli değildi. Merkezi olarak birçok karar-alma sürecine katılmış gibi görünen fakat astlar üzerinde hiçbir otoriteye sahip olmadıklarını söyleyen ve hatta biçimsel hiyerarşi içinde yönetim-dışı konumları işgal ettiklerini söyleyen bazı katılımcılar vardı; biçimsel hiyerarşi içinde üst düzey yönetici olduklarını fakat hiçbir siyasa kararına katılmadığını söyleyen kişiler vardı; yönetsel-denetsel hiyerarşide bir konum işgal etmediğini iddia eden ve astlar üzerinde ciddi yaptırımlar uygulayabilen kişiler ve benzerleri vardı. Şüphesiz, katılımcıların büyük çoğunluğu beklendiği gibi tutarlı yanıtlara sahipti, fakat verilerde birçok tutarsızlık meydana geldi.

Bu tür tutarsızlıklar iki tür sorundan kaynaklanır. İlk olarak, çeşitli türde 'ölçüm sorunları' vardır: kişiler soruları yanlış anlarlar, görüşmeyi yapan kimseler yanlış cevabı kaydederler, soru kötü bir şekilde kelimelere dökülür ve bu nedenle bazı önemli alternatifleri geçirir, vb. İkinci olarak, ankete iştirilmiş kavramsal kategorilerle eşleşmeyen fakat dünyada gerçekten olan durumlar mevcuttur. Örneğin bazı çalışma ortamlarında, işçilerin meşru olarak, otorite sahibi olmadan ya da hiyerarşi içinde bulunmadan doğrudan belirli karar-alma süreçlerine katıldıkları şeklinde yanıtladıkları, yöneticiler ve işçiler arasında bir tür işbirliği gelişmiş olabilir. Bu bazen küçük dükkânlar ve fabrikalarda bulunabilen enformel bir işbirliği biçimi ya da belirli şirketlerde tecrübe ediliyor olan daha formel 'ortaklaşa-karar verme' olabilir.

Bu 'tutarsız' kriter bileşimlerini, ölçüm sorunlarını esas karmaşıklıklardan ayıran bir gözle detaylı bir şekilde irdelemek önemli ve kesinlikle çok üretken olan ampirik bir görevdir. Fakat buradaki analizde, böyle bir göreve kalkışmadım. Dolayısıyla biçimsel hiyerarşi değişkenini karar-alma süreci ile otorite değişkenlerinin bileşimindeki anomalileri 'düzeltmek' için kullandım. Örneğin, doğrudan siyasa kararlarına katıldığını söyleyen (karar-alma değişkeninde bir karar-alıcı) fakat otorite değişkeninde nominal denetçi olan ya da denetçi-olmayan bir katılımcı, biçimsel hiyerarşi değişkeninde yönetsel-denetsel hiyerarşi içinde ise halen bir yönetici olarak sınıflandırılabilir.

Örgütsel Varlıklar: Son görev yönetsel-mevki tipolojisini sınıf yapısı matrisinde kullanmak amacıyla basit bir üçe ayırarak daraltma işlemidir. Bu daraltılmış değişken içinde ayrım çizgileri nereden çizilmelidir? Biçimsel hiyerarşi içinde olmayan görev denetçileri 'denetçi' olarak değerlendirilmeli midir? Hiyerarşi içinde yer almayan ve astlara sahip olmayan karar-alıcılar yöneticiler olarak değerlendirilmeli midir? Danışman-yöneticiler nereye yerleştirilmelidir? Bu kararlar, tekrar vurgulanmalıdır ki, önemsiz değildirlir ve sonuçların örüntüsünü potansiyel olarak etkilerler.

Benim bu konulara yönelik çözümüm, yönetsel-mevki tipolojisiindeki kategorileri, hem yönetici mevkii hem de yönetim-dışı mevkiiinin içsel olarak homojen olduklarına önemli ölçüde emin olacağım biçimde bir araya getirmektir. Dolayısıyla, ara kategori -denetçiler- örgütsel varlıkların marjinal düzeyinde gerçekten kontrol sahibi gibi görünen katılımcılar ile kendileri açısından ölçüm hataları olması mümkün olan katılımcıların bir bileşimidir. Paylaştırma kararları tablo II.3'te gösterilmektedir.

1.2 Beceriye/Ehliyete Dayalı Varlıklar

Birleştirme sorunu beceriye dayalı varlıklar açısından örgütsel varlıklara göre daha az karmaşıktır, buna karşın muhtemelen kavramsal sorunlar, dördüncü bölümde tartıştığımız gibi, daha zordurlar. Prensipte, beceriye/ehliyete dayalı varlıklar, iş içinde kıt olan becerileri özellikle ehliyete dayalı becerileri isteyen yükümlülüğe göre ölçül-

melidir.¹⁶ Pratikte, en azından bizim bu projede kullandığımız veri ile mesleki tanımlamalar ve kodlamadaki ayrıntı düzeyi, işlerin ehliyeteye dayalı olma niteliğini belirsizliğe yer bırakmayacak şekilde tanımlamak için yeterli değildir. Sonuç olarak, beceriye dayalı varlıkları tanımlamak için mesleki unvanlarla kombinasyon halinde başka iki kriter kullandım: formel eğitime dayalı ehliyetler ve daha problemlili olarak, iş özerkliği. İki durumda da mesleki kategoriler, dâhil edilen beceriye/ehliyeteye dayalı varlıkları değerlendirmek için bize tahmin edici bir temel sağlamak açısından çok geniş ya da dağınık olduklarında bu kriterlere başvurulur. Bu ilave kriterleri mesleki unvanlarla birleştirmenin özgün bir biçimi tablo 5.3’de sunulmaktadır.

Mesleki unvanların ve eğitime dayalı ehliyetlerin kodlanması tamamıyla geleneksel ve dolambaçsızdır ve burada herhangi bir spesifik yorumu gerektirmemektedir. Fakat, ‘otoritenin’ kodlanması konusunda bir tartışmaya ihtiyaç vardır.

İş Özerkliği: Beceriye dayalı varlıklar için iş özerkliğinin bir kriter olarak kullanılmasının gerekçesi, satış ya da büro işleri gibi işin gerçek beceri içeriğinin özellikle dağınık olduğu mesleki unvanlar açısından, işteki düşünsel özerklik düzeyinin, iş ile bağlantılı beceri varlıklarının iyi bir göstergesi olmasının muhtemel olmasıdır. Argüman, özerkliğin kendi başına bir varlık olması değildir, fakat diğer türlü muğlak bir durumunsöz konusu olacağı böylesi varlıklar için iyi bir dolaylı gösterge olabilmesidir. Buradaki analizde, otorite kriterinin sadece marjinal beceriye dayalı varlıkları tam anlamıyla ehliyetsiz konumlardan ayırt etmek için kullanıldığı belirtilmelidir; hiçbir biçimde uzman konumlarını tanımlamak için bir kriter değildir.

İş özerkliğini işlemleştirmek için temel strateji şu şekildedir. İlk önce, tüm ücretli katılımcılara tablo II.2’de gösterilen işlerdeki düşünsel özerklik hakkında genel filtre soru soruldu.¹⁷ Bu filtre soru, çalışma

¹⁶ Bir beceri-ehliyet sadece üretken bir şekilde uygulandığında sömürünün temeli haline geldiğinden dolayı, sadece bir ehliyeteye sahip olmak bir kişinin sömürü ilişkileri içindeki mevkinin tanımlamak için yeterli değildir. Kimya doktorasına sahip montaj hattında çalışan bir kişi ehliyet sahibi bir sömüren değildir.

¹⁷ Bu soru, Birleşik Devletler ve İsveç anketlerinde kendi-hesabına çalışan katılımcılara sorulmadı. Bu soruyu herkese sormak faydalı olabilirdi, fakat bunu yapmadık. Daha sonraki bazı ulusal anketlerde, tüm katılımcılara yetki soruları soruldu.

sürecinde düşünsel özerkliğe sahip olduğunu *iddia etmiş* olan katılımcıları belirlememize olanak tanıdı. Bizim varsayımımız -kesinlikle sorgulamaya açıktır- gerçekte böylesi bir özerkliğe sahip olan herkesin aynı zamanda öznel olarak da buna sahip olduğunu düşüneceği, fakat düşünsel özerkliğe sahip olmayan bazı kişilerin de aynı zamanda buna sahip olduklarını iddia edebilecekleri yönündeydi. Diğer bir deyişle, 'yanlış negatif' değil fakat bir 'yanlış pozitif' sorunu ile karşı karşıya olduğumuzu varsaydık.¹⁸ Bu durumda, görev bu yanlış pozitifleri, düşünsel özerkliğin bu 'abartılı' değerlendirmelerini ortadan kaldırmaktır.

Özerkliğe yönelik bu abartılmış iddiaları ortadan kaldırma görevi, katılımcılara kendi çalışmalarını nasıl tasarladıkları ve iş üzerinde kendi fikirlerini nasıl uygulamaya geçirdikleri ile ilgili bir örnek vermeleri istenerek başarıyla sonuçlandı. Daha sonra bu örnekleri, onların ileri sürdükleri düşünsel özerklik düzeyini gösteren bir ölçek üzerinde kodladık.¹⁹ Örneklerin bu ölçeğe kodlanması iki aşamayı içermektedir: birincisi, örnekte içerilen kavramsal 'düzey' konusunda yapabileceğimiz en iyi tahmini yaptık yüksek, orta ya da düşük (aşağıda tanımlandı). Daha sonra tahminimizden nasıl emin olduğumuzu gösterdik. Güven kodu iki düzey arasında ara bir kod olmaktan ziyade, (bazen pratikte bu şekilde bir işlev göstermesine rağmen), yargıda bulunurken bilgilerimizin ne kadar yeterli olduğunu hissettiğimizizin bir göstergesidir. Buradaki analizin amaçları açısından, kodlamadaki güven düzeyine bakılmadan orta ya yüksek düzeyde özerklik puanına ulaşan katılımcıların tümü özerk iş konumuna sahip olarak değerlendirildiler.

Bu kodlama stratejisi göz önünde bulundurulduğunda sorun, örneklerin kodlanmasında kabul edilebilir şekilde yüksek güvenilirliğe ulaşabilmemiz amacıyla yüksek, orta ve alt özerklikleri ayırt edebilmek açısından yeterince açık ve kapsayıcı bir dizi kodlama kuralının geliştirilmesi idi. Tablo II.4 bu özerklik düzeyleri için geliştirdiğimiz esas

18 Kanada anketinde, filtre sorusunda düşünsel özerklikleri olmadığını söyleyen kişilere, hatalı negatifleri kontrol etmek için tamamlayıcı bir dizi soru soruldu. Bu veri analiz edildiğinde bizim varsayımımızın ne kadar kusurlu olduğunu görebileceğiz.

19 Örnekteki bilgilerin kodlama için çok zayıf olduğu durumlarda, katılımcılar tarafından kendi meslekleri ile ilgili anket sorusuna verdikleri yanıtlarda sunulan genel iş tanımlarına baktık. Birçok durumda, özerklik örnekleri oldukça belirsiz ve zor anlaşılır olduğunda özerkliği kodlamak için bu bilgiyi kullanmak mümkündü.

tanımlamaları göstermektedir. Ayrıca, kodlayıcılara bu genel tanımlamaların spesifik mesleki düzenlemelere nasıl uygulanabileceği ile ilgili daha detaylı eğitimler verildi.²⁰

Bu ayrıntılı kodlama talimatlarını detaylandırdıktan sonra, tüm örnekleri kodlayan üç kişiye sahip olduk: kodlamanın hedefleri ile ilgili bazı kuramsal bilgilere sahip olan iki kodlayıcı ve deneyimsiz bir kişi. Fakat sonuçta, deneyimsiz kodlayıcı tecrübeli kodlayıcıların birbirleriyle anlaştıkları sıklıkta onlarla anlaştı. Tam güvenilirlik açısından, kodlayıcı çiftler arasında, örneklerin yüzde 80.1'inde ortalama olarak tam bir anlaşma, vakaların yüzde 18.4'ünde 1 puan farklılık ve artı yüzde 1.5 içinde iki ya da fazla puan farklılık vardı. Vakaların yüzde 91.1'inde ya tam anlaşma ya da sadece koddaki kesinlik derecesi üzerinde ('özerkliğ'in' düzeyinde değil) anlaşmazlık vardı. Anlaşmazlık meydana geldiğinde, benim-senen son kodlar, anlaşmazlıkların tek tek vaka bazında tartışılmasının sonrasında kodlayıcılar arasında oluşan bir konsensüsün sonucudur.

Bu özerklik değişkenine karşı birçok itiraz yöneltilebilir. Fakat *buradaki bağlamda*, böylesi dar bir biçimde beceriye dayalı-varlık değişkenini oluşturmaya giriştiği göz önünde bulundurulduğunda bu itirazların değişkenin kullanılışlığını zayıflatmalarının mümkün olduğunu düşünmüyorum. Özerklik değişkeni, beceriye dayalı-varlık paylaşımını sadece Birleşik Devletler' de en az üniversite ve İsveç'te lise eğitimine sahip satış ve büro çalışanları açısından etkiler.

1.3 Sermaye Varlıkları

Bu kitapta yürütülenden daha karmaşık bir analizde, kapitalist sömürücüler (yani tamamıyla sermaye sahipliği temelinde sömürü yapanlar) ile kapitalist sınıf mevkilerini işgal eden bireyler (yani sermaye-emek ilişkisi içindeki işverenler) arasında ayırım yapmak arzu edilecektir. Bu, örneğin, analize saf rantiyeci kapitalistleri de dâhil

20 Bazı durumlarda örnekler, bize gerekli ayrımları yapmak için tatmin edici bilgiyi sağlamak açısından düpedüz çok belirsizdi. Bu, özellikle öğretmenler ve polisler için böyleydi. Kesinlikle tartışmaya açık olabilese de, bu iki durumda, bu tür işlerin meslekîkoşulları ile ilgili genel bilgimize güvendiğimiz ve o meslekte düşünsel özerkliğe sahip olduğu iddiasında bulunan tüm katılımcılara 'yüksek' özerklik puanları atfettik. Bu kodlama işlemleri ile ilgili tüm ayrıntılar, *Comparative Study of Class Structure and Class Consciousness* için hazırlanan kamusal kullanıma sunulan kod kitabında bulunabilir.

ederek yönetsel işlevi olan ücretlilerin sermaye sahipliğini incelemek anlamına gelecektir.

Buradaki araştırmada biz bu ilave karmaşıklıkları göz ardı ettik. Dolayısıyla sermaye varlıklarına dayalı sömürü doğrudan toplumsal sermaye-emek ilişkisine bağlandı. Dolayısıyla analiz için merkezi kriterler: kendi-hesabına çalışma ve çalışan sayısıdır. Bu kriterler dört kategori arasında ayrım yapmak için kullanılır: ücretli-emekçiler ve küçük burjuvazi (birden fazla çalışana sahip olmayan kendi-hesabına çalışan), küçük işverenler (2 ila 9 arası çalışan), ve kapitalistler (on ve daha fazla çalışan). Kapitalistler ile küçük işverenler arasındaki ayırıcı çizgi açıkça keyfidir ve zaten örneklemdaki kapitalistler genellikle oldukça küçük kapitalistlerdir.

Sınıf yapısı matrisinin bu boyutunun oluşturulmasında, son bir ince ayrıntı vardır. Biçimsel anlamda ücretli olan, fakat buna rağmen ya ortağı ya da bazen tek sahibi olarak içinde çalıştıkları işletmelerin hakiki sahibi olan bireyler vardır. Birleşme yoluyla bir kapitalist kendi işletmesinin çalışanı haline gelebilir. Bu çalışmanın kuramsal kategorileri açısından, bu tür kişiler kendi-hesabına çalışan olarak değerlendirilmelidirler ve dolayısıyla biz, bu tür konumları belirlemek için spesifik olarak tasarlanmış bir dizi soru sorduk. Birleşik Devletler anketinde bu, on iki bireyin yeniden-sınıflandırılmasıyla sonuçlandı (örneklemdaki ücretlilerin yaklaşık yüzde biri).

TABLO II.4

Özerklik kodlama kategorilerinin tanımları

Katılımcıların özerklik örnekleri	Yorum
İçin özerklik kodu	

1 Yüksek	Sadece kişinin kendi çalışmasında kullandığı prosedürlerin değil, son ürün ya da hizmetin önemli yönlerinin tasarlanması/planlanması. YA DA Rutin olmayan çözümlere sahip sorun gidermenin, sadece ara sıra olan bir olay değil, çalışmanın merkezi bir yanı olması.
2 Büyük olasılıkla yüksek	1'e benzer, sadece kodlama konusunda daha az belirlidir.
3 Orta	Kişinin çalışırken kullandığı prosedürlerin çoğunun tasarlanması/planlanması fakat son ürün ya da hizmetin sadece çok sınırlı yönlerinde etki sahibi olması YA DA Sorun-çözmenin çalışmanın düzenli bir yönü olması, fakat genellikle rutinleşmiş bir karakterde olması ya da kişinin çalışmasında merkezi bir faaliyet olmaması.
4 Büyük olasılıkla orta	3'e benzerdir, sadece kodlama konusunda daha az belirlidir.
5 Düşük	Nerdeyse son ürün ya da hizmet üzerinde hiç etkisi olmamakla birlikte prosedürlerin en fazla sınırlı bir yönünü tasarlama ya da planlama YA DA Sorun-çözme çalışmanın en fazla ara sıra olan/marjinal bir yönüdür.
6 Özerk değil	Prosedürlerin tasarlanmasına oldukça marjinal katılım. Nadir sorun çözmeye dayalı birçok çalışma faaliyetinin oldukça rutinleşmiş olması.

2. Poulantzas'ın Sınıf Tipolojisi

Poulantzas'ın sınıf tipolojisi, üç temel kriterinin çakışması etrafında inşa edilmiştir: üretken-üretken olmayan emek, bedensel-zihinsel emek ve denetleme. Bunlardan en sorunlusu ilkidir. Özellikle meslekler açısından, Poulantzas'ın terimleriyle belirli bir konumun üretken olarak mı yoksa üretken olmayarak mı değerlendirilmesi gerektiğinin

oldukça muğlak olduğu birçok durum vardır. Dolayısıyla, tablo II.5'te meslekleri üretken-üretken olmayan emek açısından sınıflandırırken açıkça 'muğlak olarak üretken kategorisini' uygulamaya koydum. Poulantzas'ın sınıf kavramını işlemleştirmek için bir üretken olmayan emek değişkeni oluşturulurken, muğlak kategori üretken mesleklerle birleştirildi. Fiili veri analizinde, çok çeşitli işlemsel tercihle denemeler yaptım, ve sonuçların hiçbirisi ciddi biçimde etkilenmedi.

3. Endüstriyel Sektörü Sınıflandırma Sistemi

Tablo II.6 endüstriyel sektörleri içeren analizlerde kullanılan temel sınıflandırma sistemini göstermektedir. Joachim Singelmann'ın çalışmasına dayanan bu sınıflandırma sisteminin, merkezi yeniliği, birçok analiz açısından *sınırları belirsiz olan* 'servis sektörünü', ekonomideki işlevsel rolleri temelinde çeşitli sektörlere ayırmasıdır.²¹

21 Bkz. Joachim Singelmann, *From Agriculture to Services*, Beverly Hills 1978.

TABLO II.5

Poulantzas'ın işçi sınıfı tanımlamasının oluşumunda kullanılan
 üretken ve üretken olmayan emek kategorileri

Üretken Meslek sahipleri	Mimarlar, mühendisler (satış mühendisi dışında), orman görevlileri ve çevre korumacılar, mühendislik ve bilim teknisyenleri, araç programcıları, tasarımcılar, editörler ve haberciler, esnaflar, operatörler, taşıma ekipmanı operatörleri, Emekçiler (bahçıvanlar hariç), çiftçiler ve çiftlik emekçileri, aşçılar.
Muğlak meslekler	Bilgisayar uzmanı, matematik uzmanları, yaşam ve fizik bilimciler, veterinerler, pilotlar, hava trafiği kontrolörleri, fizikçiler, uzmanlaşmamış teknisyenler, uzmanlaşmamış araştırma işçileri, gemi kaptanları, ustabaşılar, bulaşıkçılar, gıda sayıcıları ve kaynak işçileri.
Üretken olmayan meslekler	Muhasebeciler, satış mühendisleri, çiftlik yönetimi danışmanları, ev idaresi danışmanları, avukatlar ve hâkimler, bireysel ve emek ilişkileri işçileri, fizikçiler, dişçiler ve ilgili uygulayıcılar, hemşireler ve terapistler, din görevlileri, sosyal bilimciler, sosyal çalışmacılar, öğretmenler, mumyalayıcılar, radyo operatörleri, meslek danışmanları, yazarlar, sanatçılar ve eğlence sektöründe çalışanlar, yöneticiler ve idareciler, satış işçileri, büro ve benzeri alanda çalışan işçiler, silahlı kuvvetler, otopark görevlileri, taksiciler ve şoförler, çöp toplayıcılar, ücretsiz aile işçileri, temizlik hizmetleri işçileri, garsonlar, bireysel hizmet işçileri, koruyucu hizmet işçileri, özel konut işçileri.
Üretken Ekonomik sektör	Tarım, madencilik, inşaat, imalat, mal taşımacılığı (taksi ve otobüsler dışında tüm taşımacılık), kamu hizmetleri (eğer özel sektör ise)
Üretken olmayan Ekonomik sektör	Devlet istihdamı, yolcu taşımacılığı, toptan ve perakende satış, finans, ticari hizmetler, bireysel hizmetler, eğlence ve rekreasyon, kamu yönetimi
Üretken olmayan emek=Üretken olmayan meslek ya da üretken olmayan sektör Üretken emek =Üretken ya da muğlak meslek ve üretken sektör	

TABLO II.6

Endüstriyel sınıflandırma kategorileri

Endüstriyel sektör	Sektöre dâhil edilen endüstrilerin detayları
1.Çıkarıcı/Ekstraktif	Tarım, madencilik, balıkçılık
2.Dönüştürücü	İnşaat, gıda işleme, tekstil, metal, makine, kimya, muhtelif imalat, kamusal hizmetler
3.Dağıtım hizmetleri	Taşıma, iletişim, toptan satış, perakende satış
4.Ticari hizmetler	Bankacılık, sigortacılık, emlak, mühendislik, muhasebe, muhtelif ticari hizmetler.
5.Bireysel hizmetler	Ev içi hizmetler, oteller, yeme içme, onarım, çamaşır, berber ve güzellik salonları, eğlence, muhtelif bireysel hizmetler.
6.Sosyal ve siyasal hizmetler	Yasal hizmetler, tıbbi hizmetler, hastaneler, eğitim, sosyal yardım hizmetleri, kâr-gütmeyen, posta hizmetleri, hükümet, muhtelif sosyal hizmetler.

4. Sınıfsal Biyografi Değişkenleri

Tablo II.7, yedinci bölümdeki sınıf bilinci analizinde kullanılan sınıfsal biyografi değişkenleri açısından temel değişken yapılarını sunmaktadır. Bu değişken oluşturma süreçlerinin [ikili] temel görevi, bireylerin fiili sınıf mevkilerinin dışında şimdiki sınıf bağlamlarının belirgin özelliklerini açığa çıkaran bir değişken ve sınıf yörüngelerinin özelliklerini açığa çıkaran diğer bir değişken yaratmaktır.

İşçi sınıfı ağırları değişkeni iki unsurdan oluşmaktadır. Birincisi, arkadaşların ve eşin (eğer katılımcı emek gücünde yer alan bir eşe sahipse) sınıf mevkii ile ilgili verilere dayanarak, katılımcıların toplumsal ağlarının işçi-sınıfı yoğunluğunu ölçmektir; ikincisi -eğer sahipse- katılımcının ikinci işinin sınıf mevkisine göre tanımlanır -Birleşik Devletler örnekleminin yaklaşık yüzde 15'i ikinci işe sahiptir. Bu iki değişken, tablo II.7.4'teki matriste gösterildiği gibi birleştirilmiştir. Bu oluşturulmuş değişkende, toplumsal bağların bir kişinin sınıf bağlamının daha nüfuz edici olan ve uzun süreli niteliğini yansıttığının ikinci işe göre daha muhtemel olduğu varsayımıyla, toplumsal ağ değişkeni, ikinci iş değişkenine göre önemli ölçüde daha fazla ağırlığa sahiptir.

TABLO II.7

Sınıfsal biyografi değişkenlerinin oluşturulması

1.Sınıf değişkenleri: Arkadaşlar ^a , eş, ebeveyn ^b , ikinci iş ^c (için)					
Girdi değişkenleri					Oluşturulmuş değişken
Meslek	Yönetici ya da denetçi Konumu		Kendi-hesabına çalışan		Sınıf
Profesyoneller, Teknik, Yönetmel	ya da	EVET	ya da	EVET	İşçi sınıfı-dışı
Diğer Meslekler	Ve	HAYIR	Ve	HAYIR	İşçi sınıfı
^a Katılımcılara, kişisel olarak yakın hissettikleri üç arkadaşlarının ya da akrabalarının işleri hakkında bir dizi soru soruldu. Eğer arkadaş/akraba mevcut durumda çalışmıyorsa, daha önceki işi hakkında soru soruldu. Eğer bu arkadaş hiç çalışmadıysa, fakat evliyse, eşi hakkında soru soruldu. ^b Ebeveynin işi ile ilgili soru, katılımcının 'siz büyürken aile içinde finansal desteğin çoğunu sağlayan kimdir' sorusuna verdiği yanıttaki kişi için soruldu. Genellikle bu babaydı. İş bilgisi belirli bir yaşa değil, fakat katılımcının büyüdüğü dönem sürecinde ebeveynin esas mesleğine sabitlendi. ^c Katılımcıların ikinci işleri için, yönetici ya da denetçi konumunu işgal etmesi ile ilgili soru sorulmadı ve dolayısıyla ikinci işe dair sınıf değişkeni oluşumuna dâhil edilmedi.					

2. İşçi sınıfı ile bağlantılı toplumsal ağ

Arkadaşların sınıfı = 0 eğer hiç biri işçi değilse, 1 eğer birisi işçi ise, 2 eğer ikisi işçi ise, 3 eğer her üçü de işçi ise.

Eşin sınıfı = 1 eğer eş işçi ise, 0 tüm diğer durumlar için: eş işçi değildir, eş çalışmıyor ya da eş yok.

$$\% \text{ işçi sınıfı bağlantıları} = \frac{\text{"[Arkadaşların sınıfları+eşin sınıfı]"}}{\text{"olası bağlantıların sayısı"}}$$

İşçi sınıfı bağlantıları ölçeği:

0 eğer bağlantılar% = 0

1 eğer bağlantılar % = 1-49%

2 eğer bağlantılar % = 50%

3 eğer bağlantılar % = 51-99%

4 eğer bağlantılar% = 100%

3. Daha önceki işçi sınıfı iş öyküsü

Girdi değişkenleri		Oluşturulmuş değişken
Hiç kendi-hesabına çalışan oldunuz mu? ^a	Hiç denetçi oldunuz mu? ^b	İşçi sınıfı içinde geçmiş işler
HAYIR	HAYIR	1. Her zaman bir işçi
HAYIR	EVET	2. Geçmişte denetçi
EVET	HAYIR ya da EVET	3. Geçmişte kendi-hesabına çalışan

^aMevcut durumda kendi-hesabına çalışan kişilere daha önceki herhangi bir işte kendi-hesabına çalışan olup olmadığı sorulmadı (soru formunun düzenlemesindeki bir hatadan dolayı). Bu nedenle, 'EVET' yanıtının, mevcut durumda kendi-hesabına çalışan katılımcılar ile ilişkili olduğunu varsaydım.

^bMevcut durumda denetçi ya da kendi-hesabına çalışanlara daha önceki bir işte denetim ile ilgili bir konum sahibi olup olmadıkları sorulmadı (soru formundaki bir hata nedeniyle). Bu nedenle, 'EVET' yanıtının mevcut durumda denetçi olarak sınıflandırılan katılımcılar ile ilişkili olduğunu varsaydım.

4. İşçi sınıfı ağları

Matrisin hücreleri içindeki veriler oluşturulmuş değişkenin değerleridir, işçi sınıfı ağları

İşçi sınıfı bağlantıları ölçeği

		4	3	2	1	0
İkinci işin sınıfı	İşçi sınıfı içinde iş	10	9	7	5	3
	İkinci iş mevcut değil	10	8	6	4	2
	İşçi sınıfında olmayan iş	8	7	5	3	1

5.İşçi sınıfı yörüngesi

Matrisin hücreleri içindeki veriler oluşturulmuş değişkenin değerleridir, işçi sınıfı yörüngesi

İşçi sınıfındaki geçmiş işler

		Her zaman işçi	Denetçiydi	Kendi-hesabına çalışandı
Sınıf kökeni	İşçi sınıfı	6	4	2
	İşçi sınıfı olmayan	5	3	1

İşçi-sınıfı-yörüngesi değişkeni de iki unsurdan oluşmaktadır: birisi katılımcının sınıf kökenini gösterir, diğeri katılımcının hiç kendi-hesabına çalışan ya da denetçi olup olmadığını gösterir. Soru formunun tasarlanmasında değişkenin bu ikinci boyutunu etkileyen bir hata vardı. İdeal olarak, şu anki sınıf mevkiine bakılmaksızın her katılımcı için, geçmişteki işlerinden bazılarında kendi-hesabına çalışan ya da denetçi olup olmadığını bilmek isterdik. Bu durum, bizim, kişinin şu anki mevkiinin etkilerini geçmişteki yörüngesinden kesin bir biçimde ayırmamıza imkân verecekti. Maalesef, çalışanlara sadece geçmişteki kendi-hesabına çalışmaları ile ilgili soru ve denetsellik işlevi olmayan çalışanlara, geçmiş denetimleri ile ilgili soru sorduk. Bunun, ciddi olarak işçi sınıfı yörüngesi değişkeninin kullanışlığına zarar vereceğini düşünüyorum, fakat onu istenileceğinden daha az özenli bir ölçü haline getirecektir.

Ek III

Seçilmiş Tablolar için Tam Veri

TABLO III.1

Cinsiyet kategorileri içinde sınıfların dağılımı, Birleşik Devletler ve İsveç

Sınıf Kategorileri	Sınıflar içinde cinsiyet dağılımı				Cinsiyetler içinde sınıf dağılımı			
	Birleşik Devletler		İsveç		Birleşik Devletler		İsveç	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1.Kapitalistler	79.3	20.7	100.0	0.0	2.7	0.8	1.2	0.0
2.Küçük işverenler	66.7	33.3	80.7	19.3	7.4	4.4	7.0	2.1
3.Küçük burjuva	50.3	49.7	75.7	24.3	6.4	7.5	7.3	3.0
4.Uzman yönetici	75.0	25.0	87.4	12.6	5.4	2.1	6.8	1.3
5.Uzman denetçi	70.3	29.7	42.9	57.1	4.8	2.4	2.9	4.9
6.Yönetici-olmayan uzman	47.7	52.3	56.1	43.9	3.0	3.9	6.8	6.8
7.Yarı-ehliyetli yönetici	77.4	22.6	84.2	15.8	8.8	3.0	6.1	1.4
8. Yarı-ehliyetli denetçi	75.6	24.4	76.7	23.3	9.5	3.6	4.4	1.7
9. Yarı-ehliyetli işçi	73.6	26.4	63.4	36.5	16.6	7.1	20.2	14.8
10.Ehliyetsiz yönetici	31.0	69.0	51.2	48.8	1.3	3.5	30.9	59.6
11.Ehliyetsiz denetçi	41.4	58.6	76.1	23.9	5.2	8.8	4.2	1.7
12.Proleter	39.5	60.5	39.8	60.2	29.0	52.8	30.9	59.6
Toplamlar	54.3	45.7	56.0	44.0				
Ağırlıklı N	807	680	660	519				

TABLO III.2

Yaş-cinsiyet kategorileri içinde sınıf dağılımı

1.Birleşik Devletler		Yaş kategorileri						
		<21	21-25	26-35	36-45	46-55	56-65	>65
1.Kapitalistler	Erkek	0.0	0.0	1.5	3.3	4.4	3.2	13.5
	Kadın	1.6	1.1	0.4	2.0	0.0	0.0	1.4
2.Küçük işverenler	Erkek	4.8	4.8	6.3	8.5	9.2	9.7	9.6
	Kadın	0.0	2.1	5.2	7.7	4.1	3.6	3.5
3. Küçük burjuva	Erkek	0.0	4.6	8.5	3.8	5.0	13.8	8.8
	Kadın	4.5	3.2	5.5	6.1	8.2	8.7	24.5
4. Uzman yönetici	Erkek	0.0	4.1	6.3	6.6	5.6	6.0	5.0
	Kadın	0.0	2.3	3.6	1.5	2.4	2.1	0.0
5. Uzman denetçi	Erkek	1.4	3.4	5.9	7.9	4.1	2.8	1.8
	Kadın	2.2	1.1	2.7	4.3	3.4	0.6	0.0
6. Yönetici-olmayan uzman	Erkek	3.1	4.9	4.5	2.6	0.6	1.5	1.8
	Kadın	5.8	4.0	3.5	4.3	4.0	3.7	2.8
7. Yarı-ehliyetli yönetici	Erkek	7.2	5.5	10.0	13.1	10.0	4.0	3.2
	Kadın	2.7	3.9	3.6	3.7	1.0	3.9	1.4
8. Yarı-ehliyetli denetçi	Erkek	7.1	12.5	8.1	11.6	11.5	6.5	1.5
	Kadın	0.0	4.8	5.5	3.5	2.9	1.7	3.4
9. Yarı-ehliyetli işçi	Erkek	29.6	14.3	20.7	14.8	15.0	8.5	9.1
	Kadın	0.0	12.8	9.6	5.7	4.2	6.3	5.5
10. Ehliyetsiz yönetici	Erkek	1.5	3.4	1.1	0.7	0.5	0.0	4.1
	Kadın	0.0	6.5	3.3	3.3	2.7	0.0	9.7
11. Ehliyetsiz denetçi	Erkek	8.6	7.1	5.7	3.1	3.6	7.6	0.0
	Kadın	14.3	6.8	8.6	6.9	13.5	10.3	0.0
12. Proleter	Erkek	36.7	35.3	21.4	23.9	30.5	36.5	41.8
	Kadın	69.0	51.5	48.5	51.0	53.6	59.1	47.9
Ağırlıklı N	Erkek	58	123	224	151	135	82	34
	Kadın	45	95	164	128	116	81	51

TABLO III.2 (DEVAMI)

II. İşveç		<21	21-25	26-35	36-45	46-55	56-65
1. Kapitalistler	Erkek	0.0	0.0	1.1	0.7	3.2	1.1
	Kadın	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
2. Küçük işverenler	Erkek	2.8	3.9	5.1	11.9	6.3	7.6
	Kadın	0.0	0.0	0.8	5.6	1.9	2.0
3. Küçük burjuva	Erkek	2.8	3.9	4.0	7.3	11.9	12.0
	Kadın	0.0	3.6	1.6	3.7	2.9	5.9
4. Uzman yönetici	Erkek	0.0	0.0	8.5	8.6	9.5	5.4
	Kadın	0.0	0.0	1.6	1.9	1.0	0.0
5. Uzman denetçi	Erkek	0.0	3.9	2.3	2.6	6.3	0.0
	Kadın	0.0	1.8	11.0	3.7	3.9	0.0
6. Yönetici-olmayan uzman	Erkek	0.0	11.7	10.2	6.0	3.2	5.4
	Kadın	11.5	3.6	10.2	2.8	4.8	11.8
7. Yarı-ehliyetli yönetici	Erkek	0.0	5.2	6.8	8.6	5.6	4.3
	Kadın	0.0	1.8	3.2	0.0	0.9	1.8
8. Yarı-ehliyetli denetçi	Erkek	2.8	1.3	6.3	4.0	4.8	4.3
	Kadın	0.0	0.0	0.8	1.9	3.9	2.0
9. Yarı-ehliyetli işçi	Erkek	27.8	20.8	23.9	19.9	17.5	14.1
	Kadın	11.5	10.7	21.2	21.4	8.7	3.9
10. Ehliyetsiz yönetici	Erkek	2.8	2.6	1.7	2.0	3.2	2.2
	Kadın	3.8	3.6	2.4	2.8	2.9	2.0
11. Ehliyetsiz denetçi	Erkek	0.0	6.5	2.8	3.3	1.6	12.0
	Kadın	0.0	0.0	1.6	1.9	2.9	2.0
12. Proleter	Erkek	61.1	40.3	27.3	25.2	27.0	31.5
	Kadın	73.1	75.0	45.7	54.3	66.4	68.8
Ağırlıklı N	Erkek	36	77	176	151	126	92
	Kadın	29	62	140	118	114	56

TABLO III.3

İrk-cinsiyet kategorileri içinde sınıf dağılımları, Birleşik Devletler

	İrk-cinsiyet kategorileri					
	Beyaz	Beyaz	Beyaz	Siyah	Siyah	Siyah
	Erkekler	Kadınlar	Toplam	Erkekler	Kadınlar	Toplam
1. Kapitalistler	2.9	0.8	2.0	0.0	0.0	0.0
2 Küçük işverenler	8.2	4.9	6.7	0.0	1.4	0.7
3. Küçük burjuva	6.4	8.9	7.5	3.7	0.0	1.7
4. Uzman yönetici	5.7	2.0	4.0	1.4	0.0	0.7
5. Uzman denetçi	4.4	2.4	3.5	2.4	2.9	2.7
6. Yönetici-olmayan uzman	3.0	4.4	3.6	4.0	2.6	3.2
7. Yarı-ehliyetli yönetici	9.8	4.0	7.2	5.5	0.0	2.6
8 Yarı-ehliyetli denetçi	9.2	3.8	6.8	8.2	1.8	4.8
9. Yarı-ehliyetli işçi	16.7	6.9	12.3	21.4	9.7	15.3
10. Ehliyetsiz yönetici	1.5	3.5	2.4	1.0	6.3	3.8
11. Ehliyetsiz denetçi	4.7	8.7	6.5	4.5	6.9	5.8
12. Proleter	27.4	49.7	37.3	47.8	68.5	58.7
Ağırlıklı N	648	517	1165	71	78	149

TABLO III.4

Ekonomik sektörler içinde sınıf dağılımları, Birleşik Devletler ve İsveç

Sınıflar	Ekonomik sektör ^a					
	Çıkarıcı/ Ekstraktif	Dönüştürücü	Dağıtıcı hizmetler	Ticari hizmetler	Bireysel hizmetler	Sosyal ve siyasal hizmetler
I. Birleşik Devletler						
1. Kapitalistler	3.3	1.3	5.1	1.2	3.8	0.3
2. Küçük işverenler	27.9	4.6	8.7	7.0	10.7	1.4
3. Küçük burjuva	17.9	4.3	7.3	10.9	16.2	3.0
4. Uzman yönetici	1.2	3.0	3.3	4.7	0.9	6.8
5. Uzman denetçi	2.5	3.0	1.9	6.0	1.5	5.9
6. Yönetici-olmayan uzman	0.0	2.6	1.5	2.2	0.7	7.6
7. Yarı-ehliyetli yönetici	0.0	6.9	7.8	5.9	3.8	6.8
8. Yarı-ehliyetli denetçi	10.0	7.5	6.7	6.5	1.4	8.0
9. Yarı-ehliyetli işçi	8.3	14.3	6.7	4.2	7.1	17.1
10. Ehliyetsiz yönetici	3.7	0.6	1.3	2.2	6.7	3.0
11. Ehliyetsiz denetçi	2.3	6.8	8.3	10.1	6.7	5.3
12. Proleter	22.8	45.1	41.5	39.0	40.4	34.8

TABLO III.4 (devamı)

Sınıflar	Ekonomik sektör ^a					Sosyal ve siyasal hizmetler
	Çıkarıcı / Ekstraktif	Dönüş-türücü	Dağı-tıcı hiz-metler	Ticari hizmetler	Bireysel hizmetler	
II.İsveç						
1.Kapitalistler	0.0	1.5	1.0	1.2	3.8	0.3
2 Küçük işve-renler	18.0	5.3	13.9	11.1	5.5	1.2
3. Küçük burjuva	36.2	4.9	5.2	8.6	9.6	0.2
4.Uzman yönetici	0.0	3.6	1.9	16.7	2.8	5.8
5. Uzman denetçi	0.0	2.1	0.0	0.0	0.0	8.1
6.Yönetici-ol-mayan uzman	1.6	4.7	3.1	11.7	4.3	11.0
7. Yarı-ehli-yetli yönetici	0.0	4.0	0.0	11.1	6.8	4.6
8. Yarı-ehli-yetli denetçi	0.0	3.8	1.0	3.1	2.7	3.7
9. Yarı-ehli-yetli işçi	0.0	22.8	3.0	16.9	15.2	19.3
10. Ehliyetsiz yönetici	3.4	1.1	7.1	0.0	10.1	1.7
11. Ehliyetsiz denetçi	11.3	2.6	6.9	0.0	4.1	1.8
12.Proleter	29.6	45.1	57.9	20.8	38.8	42.8

TABLO III.5

İsveç ve Birleşik Devletler'de sınıf yapısı ve devlet

	Sınıf içinde devlete-bağlı istihdamın dağılımı					Kamu ve özel sektörde sınıfların dağılımı	
	Özel sektör şirketlerinde, devlet ile yapılan iş yüzdesi				Kamu çalışanları		
	Hiç	<10%	10-49%	>50%		Özel	Kamu
I. Birleşik Devletler							
1-2. İşverenler	86.4	8.5	4.2	0.9	0.0	9.5	0.0
3. Küçük burjuva	91.9	6.9	0.6	0.6	0.0	8.3	0.0
4. Uzman yönetici	25.5	30.5	7.5	4.9	31.7	3.3	7.0
5. Uzman denetçi	36.1	38.0	0.9	6.6	18.4	3.6	3.9
6. Yönetici-olmayan uzman	32.3	21.7	3.1	4.1	38.7	2.6	7.6
7. Yarı-ehliyetli yönetici	47.2	22.7	5.2	4.9	20.0	6.0	7.0
8. Yarı-ehliyetli denetçi	45.7	25.0	3.5	1.6	24.3	6.2	9.4
9. Yarı-ehliyetli işçi	37.4	22.2	6.1	1.8	32.6	10.0	22.7
10. Ehliyetsiz yönetici	66.1	18.8	1.7	7.8	5.5	2.7	0.7
11. Ehliyetsiz denetçi	56.4	24.9	4.6	1.9	12.3	7.3	4.8
12. Proleter	56.3	20.7	4.7	2.1	16.2	40.6	36.8
Toplamlar	55.0	20.7	4.3	2.4	17.5		

^a Yatay olarak ortalama toplamalar^b Dikey olarak ortalama toplamalar

TABLO III.5 (devamı)

	Sınıf içinde devlete-bağlı istihdamın dağılımı					Kamu ve özel sektörlerde sınıfların dağılımı	
	Özel sektör şirketlerinde, devlet ile yapılan işin yüzdesi				Kamu çalışanları	Özel	Kamu
	Hiç	<10%	10-49%	>50%			
II. İşveç							
1-2. İşverenler	90.6	6.3	1.5	1.5	0.0	9.4	0.0
3. Küçük burjuva	96.8	1.6	0.0	1.6	0.0	9.1	0.0
4. Uzman yönetici	27.2	19.4	5.8	0.0	47.6	3.9	5.0
5. Uzman denetçi	11.5	2.3	4.5	0.0	81.7	1.2	7.4
6. Yönetici-olmayan uzman	19.3	15.2	0.0	2.5	63.0	4.3	10.3
7. Yarı-ehliyetli yönetici	25.5	27.4	4.2	0.0	42.9	3.9	4.2
8. Yarı-ehliyetli denetçi	29.6	15.9	2.6	2.9	48.9	2.8	3.8
9. Yarı-ehliyetli işçi	38.0	14.2	0.5	0.5	46.9	16.2	20.1
10. Ehliyetsiz yönetici	61.1	6.8	0.0	0.0	32.1	2.9	1.9
11. Ehliyetsiz denetçi	46.5	11.1	0.0	0.0	42.4	3.1	3.2
12. Proleter	45.3	11.8	0.2	0.6	42.0	43.2	44.0
Toplamlar	44.5	12.2	0.9	0.8	41.6		

Kaynakça

- Aaronowitz, Stanley, *The Crisis of Historical Materialism*, New York, 1981
- Abraham, David, *The Collapse of the Weimar Republic*, Princeton, Princeton University, Press, 1981
- Ahrne, Göran ve Erik Olin Wright, 'Classes in the United States and Sweden: a comparison', *Acta Sociologica*, 26:3/4, 1983.
- Albert, Michael ve Robin Hahnel, *Marxism and Socialist Theory*, Boston, South End Press, 1981.
- Anderson, Perry, *Lineages of the Absolutist State*, London, New Left Books, 1974.
- Bailey, Anne, Mve Joseph R. Llobera, *The Asiatic Mode of Production: Science and Politics*, London, Routledge & Kegan Paul, 1981.
- Balbus, Issac, 'The Concept of Interest in Pluralist and Marxist Analysis', *Politics & Society*, Şubat, 1971.
- Balibar, Etienne, 'Basic Concepts of Historical Materialism, içinde Louis Althusser ve Etienne Balibar, *Reading Capital*, London, New Left Books, 1970.
- Becker, James, F., 'Class Structure and Conflict in the Managerial Phase, parts 1 and 2' *Science & Society*, cilt.37:3 ve 4, 1973 ve 1974.
- Benton, Ted 'Objective Interests and the Sociology of Power', *Sociology*, cilt.15, Sayı.2, Mayıs, 1981.
- Bertaux, Dabiel, *Destins personnels et structure de class*, Paris, Presses Universitaire de France, 1977.
- Bowles, Sam, David Gordon ve Thomas Weiskopf, *Beyond the Wasteland*, New York, Anchor, 1984.
- Braverman, Harry, *Labor and Monopoly Capitalism*, New York, Monthly Review Press, 1974.
- Brenner, Johanna ve Maria Ramas, 'Rethinking Women's Oppression', *New Left Review*, Sayı 144, Mart-Nisan, 1984.
- Brenner, Robert, 'The Origins of Capitalist Development: a Critique of Neo-Smithian Marxism', *New Left Review*, Sayı 104, Temmuz-Ağustos, 1977, ss. 25-93.
- Browning, H. ve J. Singelmann, *The Emergence of a Service Society*, National Technical Information Service, Springfield, Mo. 1975.
- Burawoy, Michael, *Manufacturing Consent*, Chicago, University of Chicago Press, 1979
- Burawoy, Michael, *The Politics of Production*, London, New Left Books, 1985.
- Cameron, J., 'The Expansion of the Public Economy', *American Political Science Review*, 1978, cilt.72.

- Carchedi, G., *The Economic Identification of Social Classes*, London, Routledge & Kegan Paul, 1977.
- Cohen, G. A., *Karl Marx's Theory of History: A defense*, Princeton, Princeton University Press, 1978.
- Cohen, G.A., 'The Labor Theory of Value and the Concept of Exploitation', *Philosophy and Public Affairs*, 8, 1979.
- Cohen, G.A., 'Reply to Elster', *Theory and Society*, cilt. 11:3, Temmuz 1982.
- Cohen, Jean, *Class and Civil Society*, Amherst, University of Massachusetts Press, 1982.
- Cohen, Joshua ve Joel Rogers, *On Democracy*, New York, Penguin Books, 1983.
- Collins, R., *The Credential Society: A Historical Sociology of Education and Stratification*, Orlando, Florida, Academic Press, 1979.
- Connoly, William, 'On Interests in Politics', *Politics & Society*, 2:4, 1972, ss.459-77.
- Crompton, Rosemary ve John Gubbay, *Economy and Class Structure*, New York, St Martin's Press, 1978.
- Dahrendorf, Ralph, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Palo Alto, Stanford University Press, 1959.
- Dobb, Maurice, *Studies in the Development of Capitalism*, Cambridge ve New York, Cambridge University Press, 1963.
- Edwards, Richard, *Contested Terrain*, New York, Basic Books, 1979.
- Ehrenreich, Barbara ve John Ehrenreich, 'The Professional-Manual Class', *Radical America*, 11:2, 1971.
- Elster, Jon, *Sour Grapes*, Cambridge, Cambridge University Press, 1985.
- Esping-Anderson, Gösta, Roger Friedland ve Erik Olin Wright, 'Modes of Class Structure and the Capitalist State', *Kapitalistate*, Sayı 4, 1976.
- Esping-Anderson, Gösta, *Politics Against Markets*, Princeton, Princeton University Press, 1985.
- Freedman, Francesca, 'The International Structure of the Proletariat: a Marxist Analysis', *Socialist Revolution*, Sayı.26, 1975.
- Geuss, Raymond, *The Idea of Critical Theory: Habermas and the Frankfurt School*, Cambridge, Cambridge University Press, 1981.
- Giddens, Anthony, *The Class Structure of the Advanced Societies*, New York, Harper and Row, 1973.
- Giddens, Anthony, 'Postscript' to *The Class Structure of the Advanced Societies*, ikinci basım, New York, Harper and Row, 1979.
- Giddens, Anthony, *A Contemporary Critique of Historical Materialism*, Berkeley, University of California Press, 1982.

- Gough Ian, *The Political Economy of the Welfare State*, London, 1979.
- Gouldner, Alvin, *The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class*, New York, The Seabury Press, 1979.
- Groves, Robert, M., 'An Empirical Comparison of two telephone sample designs', *Journal of Marketing Research*, 15, 1979, ss. 622-631.
- Hartman, Heidi, 'The Family as the Locus of Gender, Class, and Political Struggle: the Example of Housework', *Signs*, cilt.6, sayı.3, 1981.
- Hindess, Barry ve Paul Q. Hirst, *Pre-Capitalist Modes of Production*, London, Routledge & Kegan Paul, 1975.
- Holloway, John ve Sol Picciotto (eds), *State and Capital*, Austin, University of Texas Press, 1978.
- Holwood, J. M ve A. Stewart, 'The role of contradiction in Modern Theories of Social Stratification', *Sociology*, Sayı 17, Mayıs, 1983.
- Institute for Labor Education and Research, *What's Wrong with the U.S. Economy?*, Boston, South End Press, 1982.
- Jackman, Mary ve Robert Jackman, *Class Awareness in the United States*, Berkeley, University of California Press, 1983.
- Kitagawa, E., 'Components of a difference between two rates', *Journal of the American Statistical Association*, cilt 50, 1955, 1168-1174.
- Konrad, George ve Ivan Szelenyi, *Intellectuals on the Road to Class Power*, New York, Harcourt, Brace, Janovitch and World, 1979.
- Landecker, W.S., 'Class Boundaries', *American Sociological Review*, cilt.25, 1960, ss.47-68.
- Lenski, Gerhard, *Power and Privilege: a theory of social stratification*, New York, McGraw-Hill, 1966.
- Levine, Andrew ve Erik Olin Wright, 'Rationality and Class Struggle', *New Left Review*, sayı 123, 1980, ss.47-68.
- Levine, Andrew, *Arguing for Socialism*, London, Routledge & Kegan Paul, 1984.
- Lipset, Seymour, M., *Political Man*, Garden City, N.J., Anchor Books, 1963.
- Lipset, Seymour, M., 'Social Stratification: Social Class', *International Encyclopedia of the Social Sciences*, D. L. Sills (ed), New York, Crowell, Collier and MacMillan, 1968, cilt.15: 296-316.
- Livingstone, David, L., *Class and Class Consciousness in Advanced Capitalism*, basılmamış taslak, Ontario Institute for Studies in Education, Toronto, 1985.
- Loren, Charles, *Classes in the United States*, Davis, California, Cardinal Publishers, 1977.
- Lukács, Georg, *History and Class Consciousness*, Cambridge, Mass., M.I.T.Press,

- 1971, ilk basım, 1922.
- Lukes, Steven, *Power: a radical view*, London, McMillan, 1974.
- Mann, Michael, *Consciousness and Action among the Western Working Class*, London, McMillan, 1973.
- Marshall, Gordon, 'Some remarks on the study of working class consciousness', *Politics & Society*, 12:3, 1983.
- Marx, Karl, *Capital*, cilt.III, New York, International Publishers, 1967.
- Nicolaus, Martin, 'Proletariat and Middle Class in Marx', *Studies on the Left*, Sayı.7, 1967.
- Noble, David, 'Social Choice in Machine Design', *Politics and Society*, 8:3-4, 1978.
- Nozick, Robert, *Anarchy, State and Utopia*, New York, Basic Books, 1974.
- Offe, Claus, 'Structural Problems of the Capitalist State: class rule and the political system', içinde C. von Beyme (ed), *German Political Studies*, cilt.1, Russel Sage, 1974.
- Offe, Claus and Helmut Wiesensthal, 'Two Logics of Collective Action', içinde Maurice Zeitlin (ed), *Political Power and Social Theory*, cilt.1, Greenwich, Connecticut, JAI Press, 1980.
- Ollman, Bertell, 'Toward Class Consciousness in the Working Class', *Politics & Society*, Güz, 1972.
- Ossowski, Stanislaus, *Class Structure in the Social Consciousness*, London, Routledge & Kegan Paul, 1963.
- Palmer, G. ve A. Miller, *Industrial and Occupational Trends in Employment*, University of Pennsylvania, Wharton School, Industrial Research Department, Philadelphia, 1949.
- Parkin, Frank, *Marxism and Class Theory: a bourgeois critique*, New York, Columbia University Press, 1979.
- Przeworski, Adam, 'From Proletariat into Class: the process of class formation from Karl Kautsky's The Class Struggle to Recent Debates', *Politics & Society*, 7:4, 1977.
- Przeworski, Adam, 'The Material Basis of Consent: Economics and Politics in a Hegemonic System', in Maurice Zeitlin (ed), *Political Power and Social Theory*, cilt.1, JAI Press, 1979.
- Przeworski, Adam, 'Material interests, class compromise and the 'Transition to Socialism'. *Politics & Society*, 10:2, 1980.
- Przeworski, Adam, 'Social Democracy as an Historical Phenomenon', *New Left Review*, Sayı 122, 1980.
- Rawls, John, *A Theory of Justice*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1971.

- Roemer, John, *A General Theory of Exploitation and Class*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1982.
- Roemer, John, 'Should Marxists be Interested in Exploitation?' University of California, Davis, Ekonomi Bölümü, Ön Çalışma, Sayı 221, 1983.
- Shalev, Michael, 'The Social Democratic Model and Beyond: two generations of comparative research on the welfare state', *Comparative Social Research*, cilt.6, 1984.
- Shanin, Theodor, *The Late Marx and the Russian Road*, New York, Monthly Review Press, 1984.
- Singelmann, Joachim, *From Agriculture to Services*, Beverly Hills, Sage Publications, 1977.
- Siriani, Carmen, *Workers Control and Socialist Democracy*, London, New Left Books/Verso, 1982.
- Skocpol, Theda, 'Political Response to Capitalist Crisis: neo-Marxist Theories of the State and the Case of the New Deal', *Politics & Society*, 10:2, 1980.
- Skocpol, Theda, 'Bringing the State Back In: False Leads and Promising Starts in Current Theories and Research', içinde Peter Evans, Theda Skocpol ve Dietrich Rueschemeyer (eds), *Bringing the State Back In*, New York, Cambridge University Press, 1985.
- Steedman, Ian, *Marx After Sraffa*, London, New Left Books/Verso, 1977.
- Steedman, Ian ve diğer., *The Value Controversy*, London: McMillan, 1979.
- Sweezy, Paul, 'The Debate on the Transition: a critique', içinde Rodney Hilton (ed), *The Transition from Feudalism to Capitalism*, London, New Left Books, 1976.
- Szelenyi, Ivan ve Robert Manchin, 'Social Policy and State Socialism', içinde G.Esping-Anderson, L. Rainwater ve M. Rein (eds), *Stagnation and Renewal in Social Policy*, White Plains, N.Y. Sharpe Publishers, 1985.
- Szelenyi, Ivan ve William Martin, *New Class Theories and Beyond*, basılmamış taslak metin, Sosyoloji Bölümü, University of Wisconsin, Madison, 1985.
- Therborn, Goran, *What Does the Ruling Class Do When it Rules?*, London, New Left Book, 1978.
- Therborn, Goran, *The Power of Ideology and the Ideology of Power*, London, New Left Books, 1982.
- Therborn, Goran, 'The Prospects of Labor and the Transformation of Advanced Capitalism', *New Left Review*, Sayı 145, 1984.
- Thompson, E.P., *The Making of the English Working Class*, Harmondsworth, Penguin, 1968.
- Walker, Pat, *Between Capital and Labor*, Boston, South End Press, 1979.

- Wallerstein, Immanuel, *The Modern World System*, New York, Academic Press, 1974.
- Wiles, Peter, *The Distribution of Income East and West*, Amsterdam, North Holland, 1974.
- Wolpe, Harold (ed), *The Articulation of Modes of Production*, London, Routledge & Kegan Paul, 1980.
- Wright, Erik Olin, 'Class Boundaries in Advanced Capitalist Societies', *New Left Review*, Sayı 98, 1976.
- Wright, Erik Olin, *Class Structure and Income Inequality*, Doktora tezi, Sosyoloji Bölümü, Berkeley, University of California, 1976.
- Wright, Erik Olin, *Class, Crisis and the State*, London, New Left Books, 1978.
- Wright, Erik Olin, 'The Value Controversy and Social Research', *New Left Review*, Sayı 116, 1979, yeniden basım içinde Ian Steedman ve diğer. (eds), *The Value Controversy*, London, New Left Books, 1981.
- Wright, Erik Olin, *Class Structure and Income Determination*, New York, Academic Press, 1979.
- Wright, Erik Olin, 'Varieties of Marxist Conceptions of Class Structure', *Politics & Society*, 9:3, 1980.
- Wright, Erik Olin, 'Class and Occupation', *Theory and Society*, 9:1, 1980.
- Wright, Erik Olin, 'Reconsiderations' içinde Ian Steedman ve diğer. (eds), *The Value of Controversy*, London, New Left Books, 1981.
- Wright, Erik Olin, 'The Status of the Political in the Concept of Class Structure', *Politics & Society*, 11:3, 1982.
- Wright, Erik Olin, 'Capitalism's Futures', *Socialist Review*, sayı.68, 1983.
- Wright, Erik Olin, 'Giddens's Critique of Marxism', *New Left Review*, Sayı 139, 1983.
- Wright, Erik Olin, 'The Fall and Rise of the Petty Bourgeoisie', basılmamış taslak metin, Sınıf Yapısı ve Sınıf Bilinci Projesi Çalışma Raporu, Madison, Wisconsin, 1985.
- Wright, Erik Olin, *The Comparative Study of Class Structure and Class Consciousness: Public Use Codebook*, Anne Arbor, Michigan, Inter-University Consortium for Political and Social Research, 1985.
- Wright, Erik Olin ve Luca Perrone, 'Marxist Class Categories and Income Inequality', *American Sociological Review*, 42:1, Şubat, 1977.
- Wright, Erik Olin ve Joachim Singelmann, 'Proletarianization in the American Class Structure', içinde Marxist Inquiries, yayına haz. Michael Burawoy ve Theda Skocpol, *Supplement to the American Journal of Sociology*, cilt.88, 1982.

A

Aile 6, 117, 263

B

Beceriler 114, 115, 131
 ehliyetler 104, 245
 işlemlendirme 177, 178, 214, 224, 280
 sınıf ilişkileri 16, 18, 35, 36, 38, 41, 44, 45, 49,
 58, 64, 65, 69, 72, 73, 86, 100, 106, 114,
 115, 117, 124, 131, 133, 140, 152, 162,
 166, 195, 221, 286, 329, 337, 343
 ve sömürü 46, 57, 76, 79, 121, 123, 131, 148,
 218
 Belirleme 42
 Burjuvazi 53, 108, 171, 268, 269, 277, 302, 303,
 304, 305, 307, 311, 312, 313, 314, 315,
 321, 322, 323, 325, 326, 327
 küçük işverenler 63, 73, 174, 372

C

Çıkarlar 39, 221
 sınıf çıkarları 111, 142, 166, 288, 290, 291

D

Demokrasi 337
 Denetçiler 171, 174, 243, 244, 277, 303, 305, 311,
 313, 314, 315, 318, 319, 321, 322
 Devlet 5, 96, 99, 140, 224, 235, 237, 243, 252,
 255, 350, 351, 375
 kapitalist devlet 10, 22, 340, 349, 350
 Devletçilik 131
 ve demokrasi 337

E

ehliyetler 92, 93, 99, 104, 147, 175, 176, 225, 245,
 247, 260, 261, 356, 369
 El emeği
 işlemlendirme 177, 178, 214, 224, 280
 tanımsal muhakeme 162, 169, 200
 El Emeği 179, 202, 214
 tanımsal muhakeme 162, 169, 200
 Emek-değer kuramı 346
 Emek gücü 93, 239
 Ev Kadınları 147
 Aile 6, 117, 263
 toplumsal cinsiyet 22, 26, 43, 44, 119, 145,
 146, 149, 150, 156, 160, 195, 201, 231,
 310, 324

F

Feodalizm 100, 108, 131

G

Gotha Programı'nın Eleştirisi 84

I

İrk 146, 233, 385
 İdeoloji 284, 285
 meşrulaştırma 137
 mistifikasyon 138, 294
 sınıf bilinci 27, 39, 40, 41, 42, 46, 54, 63, 161,
 163, 164, 166, 167, 181, 216, 218, 224,
 279, 280, 281, 282, 283, 286, 287, 288,
 290, 291, 292, 293, 294, 295, 300, 301,
 302, 310, 314, 324, 325, 331, 333, 335,
 376
 İstatistiksel prosedürler

düzeltilmiş ortalamalar 300
 regresyonlar 118, 297
 işçi sınıfı 21, 52, 159, 189, 190, 191, 194, 199, 204,
 205, 206, 207, 210, 212, 227, 327, 328,
 376, 377, 378, 379, 380
 aile 149, 166, 264, 270, 271, 272, 274, 275, 279,
 356, 357, 375, 377
 ve sınıf ittifakları 26
 işlemlendirme 177, 178, 214, 224, 280
 İşlemlendirmeler 6, 293
 Kutuplaşma 52, 308

K

Kadınlar 5, 120, 145, 149, 199, 214, 232, 385
 toplumsal cinsiyet 22, 26, 43, 44, 119, 145,
 146, 149, 150, 156, 160, 195, 201, 231,
 310, 324
 Kapitalist sınıf 101
 burjuvazi 15, 16, 17, 47, 51, 54, 55, 57, 59, 65,
 66, 72, 73, 95, 107, 108, 121, 143, 144,
 155, 171, 173, 174, 180, 194, 202, 226,
 229, 234, 237, 238, 239, 240, 243, 244,
 268, 269, 273, 275, 277, 279, 283, 307,
 321, 326, 327, 337, 347, 372
 Kapitalizm 18, 72, 83, 100, 106, 108, 109, 131,
 135, 139
 sömürü 8, 20, 26, 46, 49, 50, 53, 56, 57, 65,
 68, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83,
 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94,
 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104,

106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114,
115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122,
123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130,
131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139,
140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 148,
151, 152, 155, 158, 159, 169, 171, 174,
175, 176, 180, 184, 189, 193, 194, 195,
198, 202, 208, 214, 218, 220, 221, 222,
223, 224, 252, 256, 264, 273, 275, 278,
279, 292, 329, 330, 331, 332, 333, 334,
335, 336, 337, 338, 339, 346, 348, 369,
371, 372

Kavramlar 29, 31, 32, 152, 222, 344, 347, 352
kavram oluşumu 346, 350
muhakeme 32, 33, 34, 82, 140, 157, 158, 160,
161, 162, 163, 164, 165, 166, 169, 170,
184, 190, 191, 195, 196, 197, 199, 200,
201, 202, 203, 211, 212, 214, 216, 217,
218, 219, 299, 333
tanımlar 44, 45, 46, 55, 68, 87, 93, 118, 121,
152, 179, 281, 282, 284, 344, 360

Komünist Manifesto 16
Komünizm 104, 131
Küçük burjuvazi 171, 174, 238, 239, 243, 244,
268, 269, 307, 326, 327
küçük işverenler 63, 73, 174, 372
Küçük işverenler 313

M

Marksizm 8, 11, 12, 24, 33, 36, 37, 38, 44, 72,
74, 103, 129, 130, 132, 142, 150, 161,
284, 339
Amerikan Marksizmi 10
Meslek 172, 262, 356, 374, 377
ve otorite 248, 260, 261, 335, 367
Meşrulaştırma 5, 120, 135
Mistifikasyon 287
Muhakeme 158, 162, 190, 193, 208
işçi sınıfının el emeği 182
muhakemenin mantığı 163
Mülkiyet 87, 93, 103, 118

O

Orta sınıflar
aile 149, 166, 264, 270, 271, 272, 274, 275, 279,
356, 357, 375, 377
beceriler 70, 81, 85, 92, 95, 96, 104, 112, 113,
114, 115, 122, 172, 175
ve sınıf ittifakları 26
yeni küçük burjuvazi 54, 55, 155, 180, 194,
202, 347

yöneticiler 54, 60, 61, 62, 63, 69, 73, 96, 97, 98,
99, 102, 106, 107, 109, 110, 113, 114,
116, 143, 144, 145, 174, 176, 220, 229,
230, 234, 235, 239, 240, 241, 242, 244,
248, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 268,
269, 270, 276, 279, 304, 305, 306, 307,
308, 309, 313, 319, 320, 326, 327, 328,
367, 368, 375

Örgütsel varlıklar 96, 97, 102, 103, 114, 174,
363, 365

Örgütsel varlıklar

işlemleştirme 177, 178, 214, 224, 280
tanımlanmış 47, 66, 113, 142, 175, 177, 179,
350
Örnekleme 184, 187, 199, 200, 212, 213

P

Poulantzas'ın sınıf kavramı

işlemleştirme 177, 178, 214, 224, 280
Profesyoneller 172, 262, 377

Proleterya

işçi sınıfı 12, 24, 27, 33, 51, 53, 54, 57, 60, 68,
103, 142, 145, 149, 155, 156, 157, 158,
159, 164, 168, 169, 177, 178, 180, 181,
182, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194,
195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 203,
205, 207, 211, 215, 216, 217, 220, 222,
226, 227, 230, 233, 234, 235, 242, 260,
262, 273, 279, 286, 290, 295, 302, 303,
304, 305, 306, 308, 309, 310, 314, 316,
322, 325, 329, 331, 334, 336, 337, 347,
348, 354, 374, 378, 379, 380

S

Sermaye 61, 103, 220, 356, 371
Sınıf aidiyeti 295
Sınıf bilinci 41, 164, 216, 280, 286, 293, 295
çıklarlar 20, 49, 50, 58, 68, 69, 80, 124, 127,
142, 150, 151, 221, 264, 286, 288, 289,
290, 291
ideoloji 24, 135, 136, 139, 284, 285, 287, 339
ilgili hipotezler 246
işlemleştirme 177, 178, 214, 224, 280
meşrulaştırma 137
ölçüm sorunları 367
tercihler 12, 156, 165, 283, 287, 288, 289, 329
tutumlar 134, 163, 166, 169, 193, 194, 197,
199, 208, 209, 212, 213, 308
ve ideoloji 287, 339

- ve kültür 285
- Sınıf çıkarları 133
- ve sömürü 46, 57, 76, 79, 121, 123, 131, 148, 218
- Sınıf dağılımları 258
- cinsiyete göre 117, 201, 233, 272
- ekonomik sektöre göre 247, 250
- kamu istihdamına göre 247, 256
- Sınıf ittifakları 19, 120
- Sınıf mücadelesi 41
- Sınıf Oluşumu 5, 42, 142
- Sınıf yapısı 10, 13, 19, 20, 39, 40, 42, 120, 142, 167, 220, 223, 240, 243, 260, 292, 300, 302, 310, 332, 372
- dağılımlar 254, 256
- tanımlanması 19, 50, 62, 80, 89, 147, 182, 217, 220, 279, 345, 348
- ve sınıf bilinci 63, 161, 181, 216, 279, 280, 300, 325, 335
- ve sınıf oluşumu 25, 40, 127, 142, 226, 264
- Sınıf yörengesi
 - hareketlilik 222, 231
- Siyaset 6, 335
- Sosyalizm 108, 131, 134, 336, 340
- devletçilik 96, 99, 105, 134, 135, 237
- Sovyetler Birliği 95, 347
- Soyutlama 19, 20
- Sömürü 6, 49, 74, 76, 77, 79, 80, 86, 88, 93, 100, 105, 115, 116, 120, 125, 128, 129, 130, 131, 135, 137, 141, 159, 161, 170, 174, 189, 191, 204, 206, 226, 230, 291, 332
- beceriye dayalı varlıklar 93, 103, 106, 225, 226, 368
- mülkiyet hakları 80, 88, 89, 93, 105
- örgütsel varlıklar 76, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 106, 112, 113, 114, 115, 116, 132, 134, 141, 143, 174, 175, 180, 243, 278, 336, 337, 362
- tanımlama 19, 33, 62, 66, 155, 157, 158, 159, 160, 177, 178, 192, 193, 202, 203, 206, 214
- ve baskı 49, 150
- ve eşitsizlik 136
- ve sınıf yapısı 35, 120, 236, 237
- vetahakküm 65, 66, 70, 133, 145, 148

T

Tavırlar

- İdeoloji 284, 285
- İşlemleştirmeler 6, 293

- mistifikasyon 138, 294
- sınıf bilinci 27, 39, 40, 41, 42, 46, 54, 63, 161, 163, 164, 166, 167, 181, 216, 218, 224, 279, 280, 281, 282, 283, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 300, 301, 302, 310, 314, 324, 325, 331, 333, 335, 376
- tercihler 12, 156, 165, 283, 287, 288, 289, 329
- ve sınıf bilinci 63, 161, 181, 216, 279, 280, 300, 325, 335
- Teknoloji
 - teknolojik determinizm 43
 - üretkenlik 80, 96, 132, 139, 140, 144
- Tercihler 287
- toplumsal cinsiyet 22, 26, 43, 44, 119, 145, 146, 149, 150, 156, 160, 195, 201, 231, 310, 324
- Toplumsal cinsiyet 22, 146
- Toplumsal cinsiyet
 - ve sınıf bilinci 63, 161, 181, 216, 279, 280, 300, 325, 335
- Toplumsal formasyon 21, 23, 124, 131

U

- Uzmanlar 95, 103, 115, 172, 176, 239, 240, 302, 303, 304, 305, 312, 313, 315, 318, 319, 322
- işlemleştirme 177, 178, 214, 224, 280
- orta sınıf 16, 23, 24, 26, 37, 47, 48, 50, 51, 53, 55, 57, 58, 60, 68, 75, 88, 107, 115, 155, 181, 182, 183, 191, 193, 198, 203, 207, 214, 270
- profesyoneller 54, 106, 262
- ve sömürü 46, 57, 76, 79, 121, 123, 131, 148, 218
- ve toplumsal cinsiyet 26, 146, 310
- Üçüncü dünya
 - köylülük 24, 108
- Üretim Tarzı 5, 124, 129, 344, 345
- Üretim Tarzı
 - Geçişim 127
- Üretken olmayan emek 196, 375

Y

- Yaş 232, 324, 327, 328, 382
- Yeni küçük burjuvazi 54
- Yeni sınıf 51, 55
- yetenek 84, 92, 112

Yetenekler 92
 Yöneticiler 59, 62, 97, 98, 108, 112, 113, 171, 172,
 174, 232, 243, 244, 260, 262, 269, 302,

304, 306, 307, 311, 312, 314, 315, 317,
 319, 321, 322
 ve irk 22, 233, 274

Ad Dizini

A

Aaronowitz 74, 391
 Abraham 25, 391
 Ahrne 13, 244, 260, 391
 Albert 74, 391
 Althusser 60, 280, 391
 Aminzade 13, 25
 Anderson 13, 51, 129, 261, 350, 391, 392, 395

B

Bailey 129, 391
 Balbus 288, 391
 Balibar 60, 61, 391
 Becker 52, 391
 Benton 288, 391
 Bertaux 13, 222, 391
 Bowles 134, 144, 337, 391
 Braverman 66, 70, 391
 Brenner 11, 149, 347, 391
 Browning 245, 391
 Burawoy 13, 25, 237, 391, 396

C

Cameron 261, 391
 Carchedi 58, 392
 Cohen 11, 13, 39, 43, 44, 74, 89, 93, 101, 131, 133,
 134, 337, 392
 Collins 91, 392
 Connolly 392
 Crompton 122, 352, 353, 392

D

Dahrendorf 75, 353, 392
 Dobb 348, 392

E

Edwards 25, 392
 Ehrenreich 51, 55, 392
 Elster 11, 13, 44, 284, 288, 392
 Esping-Anderson 261, 350, 392, 395

F

Friedland 350, 392

G

Geuss 288, 392
 Giddens 44, 68, 118, 121, 122, 166, 392
 Gordon 134, 144, 294, 337, 391, 394
 Gough 261, 393
 Gouldner 51, 55, 72, 108, 121, 137, 393
 Groves 184, 393
 Gubbay 122, 352, 353, 392

H

Hahnel 74, 391
 Halaby 13, 188
 Hartman 149, 393
 Hauser 13
 Hilton 348, 395
 Hindess 129, 344, 345, 393
 Hirst 129, 344, 345, 393
 Holloway 140, 393
 Holmwood 68

J

Jackman 168, 169, 393

K

Kahn 184
 Kautsky 20, 25, 142, 394
 Kitagawa 246, 393
 Konrad 51, 55, 108, 393

L

Landecker 352, 353, 393
 Lenin 25, 102, 339, 340
 Lenski 352, 353, 393
 Levine 13, 43, 118, 131, 289, 290, 393
 Lipset 48, 352, 353, 393
 Livingstone 290, 393
 Llobera 129, 391
 Loren 52, 393
 Lukes 288, 394

M

- Manchin 13, 51, 73, 76, 395
 Mann 290, 394
 Marshall 14, 294, 394
 Martin 13, 17, 48, 72, 353, 392, 394, 395
 Marx 5, 15, 16, 17, 20, 23, 27, 38, 39, 43, 44, 49,
 78, 84, 93, 96, 104, 122, 129, 131, 133,
 134, 135, 178, 284, 354, 394, 395

N

- Nicolaus 17, 394
 Noble 25, 70, 394
 Nozick 136, 394

O

- Offe 41, 109, 339, 394
 O'Laughlin 59
 Ollman 290, 394
 Ossowski 47, 352, 353, 394

P

- Palmer 246, 394
 Parkin 121, 394
 Parsons 353
 Perrone 37, 396
 Picciotto 140, 393
 Poulantzas 22, 23, 42, 50, 54, 60, 155, 159, 162,
 163, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 189,
 192, 193, 194, 195, 198, 200, 201, 202,
 203, 214, 217, 219, 234, 347, 348, 349,
 373, 374, 398, 430
 Przeworski 11, 13, 20, 25, 138, 142, 178, 339, 394

R

- Ramas 149, 391
 Rawls 136, 394
 Roemer 5, 11, 13, 50, 65, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82,
 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 93, 94, 95,
 100, 135, 139, 152, 332, 395
 Rogers 134, 337, 392

S

- Shalev 261, 395
 Shanin 129, 395
 Singelmann 235, 237, 245, 246, 374, 391, 395,
 396
 Sirianni 102
 Skocpol 22, 23, 109, 237, 350, 395, 396

- Steedman 78, 89, 346, 395, 396
 Stephens 261
 Stewart 68, 222, 393
 Sweezy 348, 395
 Szelenyi 13, 51, 55, 72, 108, 393, 395

T

- Therborn 13, 25, 109, 139, 178, 284, 285, 290,
 349, 395
 Thompson 39, 395

W

- Walker 51, 395
 Wallerstein 347, 396
 Weber 33, 121, 122, 123, 124, 143, 165, 281,
 353, 354
 Weisenthal 339
 Weiskopf 134, 337, 391
 Wiles 223, 396
 Wolpe 24, 396
 Wright 1, 2, 3, 4, 8, 10, 11, 13, 14, 37, 43, 44, 47,
 52, 86, 113, 118, 122, 127, 237, 245,
 246, 274, 350, 353, 391, 392, 393, 396

Z

- Zeitlin 25, 41, 339, 394

SINIFLAR

ERIK OLIN WRIGHT

Sorunu Ortaya Koymak: Sınıf Analizinin Gündemi

Marx, kavramın eserlerindeki merkeziliğine rağmen, "sınıf"ı hiçbir zaman sistematik bir biçimde tanımlamamış ve detaylandırmamıştır. Marx'ın metinlerinde teorik sorunlara getkin cevaplar arayan insanlar, böylesi detaylı bir anlatımın sözünü verdiği tek yerde -Kapital'in 3. cildinin "Sınıflar" başlıklı son bölümü- metnin sadece bir sayfadan sonra kesilmesiyle ebedi bir hüsrana uğrarlar. Bu tamamlanmamış metnin sonuna gelmeden hemen önce Marx, "Cevaplanması gereken ilk soru şu: Bir sınıfı ne oluşturur?" diye yazmıştır. İki kısa paragraftan sonra Engels'in hüznü yorumu gelir: "Ei yazması burada kesiliyor."

Érik Olin Wright'ın "Sınıflar" başlıklı elinizdeki çalışması 1985 yılında okurların ilgisine ilk defa sunulduğu andan itibaren Marx'ın "bıraktığı" boşlukta dönen tartışmaların merkezine oturdu. Sınıflara dair Kapital'in mantıksal yapısındaki kutuplaşmış sınıf yapısının ve bu mantıksal yapının analizine dayanarak oluşturulmuş, nüfusun büyük çoğunluğunun mülksüzleşmek suretiyle proletaryanın içine doğru çözüleceği iddiasının 'gerçeklik' tarafından doğrulanmadığını öne süren Wright, "karşı-olgusal" olarak adlandırdığı bu sava oldukça genişletilmiş ve ayrıntılandırılmış bir veriler setinden oluşturduğu "sömürü temelli" sınıf analizi ile karşı çıktı. Wright'ın savının heyecanla karşılayarak "doğrudan" onaylayanların yanında -ve belki de onlardan daha çok- esas pozitif değerlendirmeler üzerinde işlem yapılabilir çok geniş bir alanın Marksizme açılmasıyla ilgiliydi; ve tabii ki şiddetli itirazlar da: sınıfın mülkiyet temelli kavramsallaştırılmasının ve kuramlaştırılmasının zemininden yükselen merkezi elastirinin yanında, aslında dikatomik olmayan iki analiz biçiminin gelişikiliymiş gibi sunulmasıyla karşılaştırılmasına ve Marksizm'in "sosyolojiye indirgenmesine" kadar birçok itiraz 'verimli' bir polemikğin geniş uzamını ortaya çıkardı. Öyle ki, Erik Olin Wright genişleyen bu polemikğin içindeki kendine yönelen itirazları ve itirazlara verdiği cevapları derlediği The Debate On Classes başlıklı bir çalışmanın da editörlüğünü bizzat kendisi üstlendi; çok yakında bu çalışmayı da NotaBene

Yayınları olarak Türkçe'ye kazandıracağız.

NOTA
BENE

9786059679527

